

עקידת יצחק

לרבי יצחק עראמה

ספר בראשית

פרשיות וירא - ויחי

על פי מהדורת לבוב תרכ"ח – 1868

עריכה, עיצוב וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ז

מדור תנ"ך באתר דעת:

http://www.daat.ac.il/daat/olam_hatanah/index.asp

מהדורת ניסוי

תשע"ז

עקידת יצחק שער יט (פרשת וירא) – בראשית יח

11 ..... [בין נבואה לדעת הפילוסופים לנבואה לדעת התורניים]

11 ..... [אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר]

12 ..... [הבנת הנבואה אצל הפילוסופים הקדמונים]

12 ..... [התפיסה הפילוסופית מתעלמת מהרצון האלוהי]

14 ..... [הפילוסופים סבורים שמה שלא השיגו – אינו קיים]

14 ..... [נבואתם של אלה שגדלו בבית המלכות וענותנותם]

15 ..... [עונשם של המשימים עצמם נביאים]

16 ..... [רלב"ג על ידיעת ה']

17 ..... [ידיעת ה' – ידיעת האפשר, לא ידיעת הביצוע]

17 ..... [רלב"ג מפשר בין הפילוסופיה לתורה]

17 ..... [קרקשקש: הסיבות אינן מאפשרות 'אפשר' - בחירה]

18 ..... [דחיית דברי הפילוסופים על טבע האפשר]

18 ..... [נגד רלב"ג]

18 ..... [נגד קרקשקש]

18 ..... [פסוקים המעידים על ידיעת האפשר]

19 ..... [הכל צפוי והרשות נתונה]

20 ..... [רמב"ם על הנבואה ויחסו לפילוסופים]

21 ..... [רמב"ן על רמב"ם]

22 ..... [התועלות שבפרשה]

24 ..... [אלו פעולות היו במציאות, ואלו במראה הנבואה?]

25 ..... [סיפור אברהם – תיאור עלייתו והפיכתו לנביא]

27 ..... [שאלות]

28 ..... [תשובות]

29 ..... [המלאכים באים לאברהם]

32 ..... [סיפור השונמית וגיחזי]

32 ..... [ושרה שומעת פתח האהל]

33 ..... [אדרה נא ואראה – ידיעת ה']

34 ..... [משמעות הנסיון]

35 ..... [תפילת אברהם על סדום]

38 ..... [בין התנהגות אברהם להתנהגות לוט]

עקידת יצחק שער כ (פרשת וירא) – בראשית יח-יט

39 ..... [ארבע מידות באדם]

40 ..... [על כילות ונדיבות]

41 ..... [עונשם של אנשי סדום ופילגש בגבעה]

42 ..... [מה בין חוטא ורשע]

43 ..... [חטאת סדום]

45 ..... [חטאת סדום – הפכו את המעשה הרע לדת המדינה]

- 46 ..... [חטאם של אנשי הגבעה]
- 46 ..... [האם ראוי שהקהילה תתיר איסור כדי להציל את הרבים מחטא?]
- 47 ..... [מלחמת ישראל באנשי הגבעה]
- 48 ..... [שאלות]
- 49 ..... [תשובות]
- 51 ..... [אחותי היא]
- 53 ..... וה' פקד את שרה כאשר אמר
- 53 ..... [שילוחה של הגר]
- 54 ..... [אבימלך ואברהם]
- 56..... עקידת יצחק שער כא (פרשת וירא) – בראשית כב**
- 56 ..... [העקדה - הידיעה האלוהית]
- 56 ..... [הידיעה בחכם שקולה להרגשה של החי]
- 56 ..... [כיצד ה' יודע את העולם ושינויי המעשים שבו?]
- 58 ..... [סיכום]
- 58 ..... [חמש טענות המכחישות ידיעת ה']
- 59 ..... [איך אפשר לייחס לה' חידוש ידיעה או סכלות]
- 60 ..... [דעתנו אנחנו עדת ה']
- 60 ..... [הצווי לעקדה אינו תוצאה של סיבות קודמות]
- 61 ..... [דרך לקיים הידיעה האלוהית על פי התורה והשכל]
- 63 ..... ['ידיעה' – השגת הנצחיות או המתהווה]
- 65 ..... [ניסיון; פירוש 'והאלוהים נסה את אברהם']
- 65 ..... הצעה ראשונה
- 65 ..... [איזה סוג ניסיון הוא ניסיונו של אברהם?]
- 67 ..... הצעה שנית
- 67 ..... [האם המעלות הן תוצאה של עשייה, או להפך?]
- 68 ..... [חטא של מעשה, העיקר הוא המחשבה עליו. חטא של מחשבה עיקרו הפעולה.]
- 69 ..... [הספקות בהבנת מעשה העקידה]
- 71 ..... [תשובות]
- 71 ..... [סיבות שאדם פועל פעולה]
- 72 ..... [היתר ספק ב']
- 73 ..... [רבנו יונה: שני מיני התחכמות לנסות את אברהם]
- 73 ..... [מתי אדם מוכן לעשות דבר קשה?]
- 74 ..... ויחבוש את חמורו
- 75 ..... [החמור הוא חמורו של משה ושל משיח]
- 76 ..... [ואיה השה לעולה: מי שומע כדברים האלה ולא ימס לבבו?]
- 77 ..... [קריאת המלאך]
- 77 ..... [בפרשת תולדות יצחק לא נזכר שם ה' עד לעקדה]
- 77 ..... וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל
- 78 ..... [האיל נברא בין השמשות]
- 79 ..... [שובו של אברהם מן העקדה]

עקידת יצחק שער כב (פרשת חיי שרה) – בראשית כג

- 82 ..... פרשת חיי שרה, ואברהם זקן
- 82 ..... [האשה המפתה]
- 84 ..... [מאמרים המבטלים את הבחירה האנושית]
- 84 ..... [תשובה למאמרים אלה]
- 85 ..... [כוחה של המערכת נחות מכוח הבחירה]
- 86 ..... [דברי חכמים על המזל ויכולת הבחירה]
- 87 ..... [רבי חנינא על המלאך הממונה על ההיריון וגורל הטיפה]
- 88 ..... [תשובות לספקות]
- 89 ..... [אשת חיל]
- 94 ..... [מדוע אין רמזים לעולם הבא בזמן החיים או סמוך למוות?]
- 97 ..... [בין אשה ראשונה לשנייה]
- 98 ..... [זיווג ראשון – שרה; זיווג שני – יצחק ורבקה]
- 98 ..... ויהיו חיי שרה
- 101 ..... [אבלו של אברהם]
- 102 ..... [ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה]
- 102 ..... [הצורך בקבורה]
- 103 ..... [קבורתו של משה רבנו]
- 103 ..... [ואקברה את מתי]
- 104 ..... [הגוף חוזר למקורו]
- 104 ..... [סיכום]
- 104 ..... [ספקות בפרשה]
- 105 ..... [תשובות לספקות הראשונות]
- 105 ..... [על עומק הקשר בין איש לאשתו]
- 106 ..... [תשובות]
- 109 ..... [קניין השדה וקבורת שרה]
- 109 ..... [הספור השני אשר הוא בזיווג המבורך]
- 109 ..... [נשואי יצחק ורבקה]
- 110 ..... [הספקות בסיפור אליעזר ורבקה]
- 113 ..... ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור
- 115 ..... [השוואת אליעזר לאליהו והאשה הצרפתית]
- 118 ..... [ניחושו של אליעזר, ומעמד הניחוש בכלל]
- 119 ..... [חכמתו של אליעזר]
- 120 ..... [הכפלת הסיפור כדי להראות חכמתו של אליעזר]
- 121 ..... [פגישת רבקה ויצחק]
- 122 ..... [סיום הפרשה]

עקידת יצחק שער כג (פרשת תולדות) – בראשית כז

- 123 ..... פרשת תולדות יצחק
- 123 ..... [החובה לאהוב את הרע, ובמיוחד קרובים]

- 123 ..... [אהבת דוד ויהונתן]
- 125 ..... [עוול כלפי קרובים חמור מעוול לרחוקים]
- 126 ..... [כיצד רימה יעקב את עשיו?]
- 127 ..... [ספקות על המעשה של יעקב]
- 128 ..... [מה הייתה כוונת יעקב בקניית הבכורה?]
- 128 ..... [משל להסבר העניין]
- 129 ..... [הנמשל: חמשה כללים המפרשים את פרשת הברכות]
- 130 ..... [מדוע לא ברך אברהם את יצחק?]
- 131 ..... [בסיפורי יצחק מוזכר רק שם אלוהים – מידת הדין]
- 131 ..... [ההימנעות מלברך את עשיו – זהירות ראויה]
- 132 ..... [אדם קרוב אצל עצמו]
- 135 ..... [מעמד הבכור לפני הקמת המשכן – ומשמעותו לעשיו]
- 136 ..... [הספקות בסיפור]
- 137 ..... [ביאור פרשת ואלה תולדות יצחק]
- 142 ..... [ויהי רעב בארץ – יצחק ואבימלך]
- 144 ..... [הבארות שחפר יצחק]
- 144..... עקידת יצחק שער כד (פרשת תולדות) – בראשית כז.**
- 145 ..... [הטובות הזמניות אובדות, ועמם האושר המבוסס עליהם]
- 145 ..... **הקטנה היא מבוארת מעצמה**
- 145 ..... **אמנם הגדולה היא על שלושה פנים**
- 148 ..... [אגדה המתארת את רדיפת הקניינים]
- 149 ..... [מדוע יצחק ברך בעושר וכבוד ועניינים מדומים]
- 152 ..... [אגדת רבא בר בר חנה בהמשך הפירוש שניתן]
- 153 ..... [כי איש נכרי יאכלנו]
- 154 ..... [כיצד גלגל ה' את העברת הברכות ליעקב]
- 154 ..... [שלושת התכונות שבהן קצרה יכלתו של יצחק]
- 155 ..... [הספקות בפרשה]
- 156 ..... [שאלת רלב"ג על הברכות ותשובתו]
- 157 ..... [פירוש הפרשה]
- 157 ..... [עיוורונו של יצחק והיעזרו בשאר חושיו]
- 159 ..... [דברי יצחק האחרונים]
- 160 ..... [התפיסה החושית של יצחק כלפי יעקב]
- 162 ..... [עשיו מבקש את הברכות]
- 164 ..... [רבקה שולחת את יעקב]
- 165..... עקידת יצחק שער כה (פרשת ויצא) – בראשית כח.**
- 165 ..... פרשת ויצא יעקב.
- 165 ..... [הנבואה מכחישה את מופתי השכל]
- 166 ..... [טעותו של שמואל בבחירת אליאב]
- 166 ..... [טעותו של נתן בבניית דוד את המקדש]

167	..... [טעותו של מיכיהו במלחמת גלעד]
167	..... [השכל האנושי צריך להיכנע להוראות הנבואיות]
168	..... [מראות יעקב משנים את תפיסתו]
168	..... [השמים כסאי – משקף גדולה ותפארת והעדר חסרונות]
169	..... [ההכרה שהגיע אליה יעקב בדרכו]
170	..... [רמז במדרש על תשוקתו של יעקב להשגת האמת]
171	..... [ויקח מאבני המקום – הקדמות והנחות פילוסופיות]
171	..... [סולם מוצב ארצה]
174	..... [והיה זרעך כעפר הארץ]
175	..... [מקום, בית אלוהים, שער השמים – שלושה עולמות]
176	..... [חמשה ספקות]
176	..... [נתבאר כאן עניין נפלא מענייני הנבואה]
178	..... [חובות האלוהים לאומה]
180	..... [משל לבן מלכים המוטל בעריסה – דרגות שונות בהשגת האלוהות]
182	..... [דרגתו של יעקב ביחס לאברהם ויצחק]
183	..... [ספקות נוספים בפרשה]
184	..... [ביאור הפרשה ופתרון הספקות]
184	..... ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור
185	..... [פירושים בחז"ל לתיאור פגישת יעקב ורחל]
187	..... [החלק השני - בראשית כט, יח]
187	..... [השתדלות וחריצות מראים את טוב תכלית המעשה]
188	..... [העצל מעיד על קוטן אמונה]
188	..... [בין מאמין לבלתי מאמין]
189	..... [העצלות מראה על דברים רעים שבלב]
190	..... [מעשי יעקב – בחריצות]
191	..... [תיאור מעשי יעקב בתורה מאפשר לפרשם נגדו]
191	..... [הספקות שבסיפור]
194	..... [ביאור הסיפור]
195	..... [צד עוון ברחל]
197	..... [שמות הבנים וחשבון הבנים לכל אחת מהאמהות]
198	..... [ויזכור אלוהים את רחל בראשית ל, כב]
199	..... [ויכוח יעקב ולבן]
200	..... [המקלות]
201	..... [וישלח יעקב לרחל וללאה]
202	..... [ברחית יעקב – בראשית לא, כ]
205	..... [שש סיבות לרדוף אחרי יעקב]
206	..... [תשובות לבן]
208	..... עקידת יצחק שער כו (פרשת וישלח) – בראשית לב
208	..... [השכל שולט על המעשים]
211	..... [אדם שעשה כל שבידו – ישלים עם גורלו ויבין אותן]

- 211 ..... [התגוננות בפני רעה – מתי מועילה?]
- 212 ..... [השלמה עם התלאות הבאות מהמערכת]
- 213 ..... [נגד רמב"ן הטוען שאין רשות להתרפא ולהתגונן]
- 214 ..... [התנהגותו של דוד כאשר שינה את טעמו לפני אבימלך]
- 216 ..... [הסבר זה הוא גם תשובה לשאלת צדיק ורע לו]
- 216 ..... [הספקות בפרשה]
- 218 ..... [אחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור]
- 221 ..... [וילן שם בלילה ההוא]
- 223 ..... [תפקיד המלאכים בניהול חיי האדם]
- 224 ..... [מה שמך?]
- 225 ..... [איסור גיד הנשה]
- 227 ..... [המשמעות לדורות של סיפור יעקב והמלאך]
- 230..... עקידת יצחק שער כז (פרשת וישלח) – בראשית לג-לד**
- 230 ..... [חלקי האדם: גזע, ענפים ופרי]
- 231 ..... [הסדר הנכון של חינוך האדם]
- 231 ..... [ספרי פילוסופיה בהדרכת המידות]
- 232 ..... [ארבע מידות שנחשבו למושבות, ויש להישמר מהן]
- 232 ..... [א. שליטה ברגשות: דוד הסתיר את צערו במות בנו]
- 233 ..... [התנהגות בני יעקב במעשה שכם]
- 233 ..... [ב. בעת עימות, הראה את עמדתו וטענותיו]
- 234 ..... [בני יעקב הסתירו את כעסם וגנבו את דעת אנשי שכם]
- 234 ..... [ג. רדיפת רכוש אחרים]
- 235 ..... [סיום עשרת הדברות: לא תחמוד]
- 235 ..... [ד. לא להסתכן במקום שאין סיכוי לנצח]
- 236 ..... [התנהגות דוד עם המים שהביאו הגיבורים מבית לחם]
- 236 ..... [יוסף בן מתתיהו שהסגיר עצמו ולא התאבד]
- 237 ..... [התנהגות האדם האלוקי, התנהלותו וצמיחתו]
- 237 ..... [לצייט לרצון האלוהי ולא לשכל האנושי]
- 238 ..... [המידה הטובה מכל – חמלה ורחמנות]
- 239 ..... [ניתוח התנהגות בני יעקב בפרשת שכם]
- 240 ..... [הספקות בסיפור דינה ושכם] – בראשית לד
- 241 ..... [ביאור הסיפור]
- 247 ..... [התגלות אלוהים ליעקב בלוז]
- 248 ..... [מות רחל] – בראשית לה
- 249 ..... [ויהיו בני יעקב שנים עשר]
- 251..... עקידת יצחק שער כח (פרשת וישב) – בראשית לז**
- 251 ..... [האם יש לאדם בחירה חופשית?]
- 252 ..... [הרצון האלוהי אינו מכריח הרצון האנושי]
- 252 ..... [מעשה רצוני, גם אם יש בו מרכיבים הכרחיים טבעיים, רצוני ייחשב]

253	[סיפורי התורה מתארים את חופש הבחירה]
254	[התנהגות אחי יוסף הייתה בבחירה מלאה]
255	[הירידה לגלות מצרים לא הייתה הכרח טבע]
255	[סיפורי יוסף מעידים על השגחה, וגם כוללים רמזים לדרשה]
256	[כל סיפורי התורה הם רמזים מהעבר לעתיד]
257	[תולדות יוסף]
257	[חלום יוסף על העתיד לעם ישראל]
259	[יהודה ותמר]
261	[ירום מאברהם, ונישא ממשה, וגבה ממלאכי השרת]
261	[חוזק הברית בימי המלך המשיח]
262	[ריבוי ההקדמות מחליש את הדרך לאמת]
262	[הקושי בלימוד תורה שבכתב ושבעל פה]
265	[חזקיהו]
265	[אי אפשר להגיע לשלמות בלי שחרור הגוף]
266	[העיקר השלישי: וגבה ממלאכי השרת]
267	[הכח הכולל והתמידי – בידי משיח צדקנו]
268	[פרשנות אלגורית של תולדות יוסף]
271	[ביאור סיפורי יוסף על פי פשטן]
271	[הספקות בפרשה]
273	[ביאור הפרשה]
280	[יהודה נפרד מאחיו]
285	עקידת יצחק שער כט (פרשת מקץ) – בראשית מא-מב
285	[חשיבותו של האור]
285	[הקב"ה – עינו של עולם, רואה הכל, כי הכל בו.]
287	[האור מסמל את תיקון המעשים בתבונה]
287	[עצה טובה משולה לאור עיניים; פתרון חלומות]
289	[דבר החלומות וסוד פתרונם]
290	[חלומות הנובעים מדמיון ובלבול ודרך פתרונם]
293	[פתרונם של יוסף לשר המשקים]
294	[פתרון חלומות אצל רבי אלעזר ותלמידיו]
295	[יוסף כפותר חלומות]
295	[חלומו של נבוכדנצר]
297	[הספקות הנופלים בענייני הפתרונות]
299	[ביאור הפרשה]
299	פרשת ויהי מקץ שנתים ימים וכו'.
300	ואחרי שאמר זה דרך כלל ביאר היטב שני העניינים האלה.
301	[נותן העצה היא שיוציאה אל הפועל – עצת יוסף לפרעה]
303	[פרעה ממנה את יוסף]
303	[סיכום חיי יוסף והסבר למה לא התקשר עם אביו]
305	[סיכום הסיפור: אור אלוהי הזריח שמש צדקה לכל הארצות]

- 307 ..... [גזרות השמד בזמן החשמונאים]
- 307 ..... [האור המיוחד לצדיקים]
- 309..... עקידת יצחק שער ל (פרשת מקץ-ויגש) – בראשית מו-מז**
- 309 ..... ויוסף הוא השליט וגו' ויבואו אחי יוסף וכו'.
- 309 ..... [מעמדו של הגר, והסתגלותם של יעקב ובניו]
- 310 ..... [שני תחומי הסבל של גרים בארץ].
- 311 ..... [להיפרד מתושבי הארץ בעסקים המסחריים].
- 311 ..... [העולם הזה דומה לפרוזדור – סבלם של צדיקים]
- 313 ..... [ביקש יעקב לישב בשלווה]
- 313 ..... [קושי שני לגר בארץ: שינוי הלשון]
- 314 ..... [הוויכוחים בין יוסף ואחיו משקפים את סבלם של הגרים]
- 315 ..... [ומעתה נזכור הספקות הנופלות בו ראשונה]
- 318 ..... [ונבוא אל הביאור]
- 324 ..... [ואחר שנתיישב זה נשוב אל עיקר הסיפור]
- 325 ..... [פגישת אחי יוסף עם יוסף]
- 328 ..... [נאום יהודה]
- 329 ..... [ואפלא ממה שהקשה הרמב"ן ז"ל על פירוש רש"י ז"ל,
- 330 ..... [וזאת היא כוונת כל דבריו אשר התחיל]
- 332 ..... [יוסף מתוודע אל אחיו]
- 333 ..... [ניתוח דברי יוסף]
- 334 ..... [מהרו עלו אל אבי]
- 335 ..... [בני יעקב גולים למצרים]
- 337..... עקידת יצחק שער לא (פרשת ויגש) – בראשית מו-מז**
- 337 ..... [הנהגה ישראל לפי סדר הקוסמוס]
- 338 ..... [תנועת הגלגל מקבילה להתנהגות אברהם]
- 339 ..... [התנועה המערבית]
- 339 ..... [הגלגל העליון מקביל לאברהם]
- 340 ..... [גלגל המזלות מקביל ליצחק]
- 340 ..... [שבעת כוכבי הלכת מקבילים לשבעה אנשים מצוינים בישראל]
- 341 ..... [שנים עשר הניצבים של שלמה – מקבילים לסיבוב החמה את המזלות]
- 341 ..... [מלכות בית דוד מותאמת לממשלת הירח וכלל האומה]
- 342 ..... [סדרי המזלות והקוסמוס]
- 343 ..... [רמזי המזמור גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלוהינו הר קדשן]
- 345 ..... [מציאות המרכבה מזמן האבות, תכליתה במתן תורה]
- 346 ..... [סיכום: קיומם של הנמצאים מותנה בנמצאים העליונים]
- 346 ..... [המספר שנים עשר בחושן, במזבח אליהו ובפלגש בגבעה]
- 347 ..... [אבלו של יעקב - שנפגם המספר שנים עשר מבניו]
- 348 ..... [ייעוד הנביאים לקיבוץ גליות – להשלים מספר השבטים]
- 351 ..... [אמנם נזכור הספקות ראשונה]

- 352 ..... [ביאור הפרשה]
- 353 ..... [דיוקים בתרגום אונקלוס]
- 353 ..... [התרגום לביטויים יקרא דה'; מימרא דה'; שכינתא דה'.]
- 356 ..... [כיצד ניהל יוסף את משק התבואה בעולם ובמצרים]
- 358 ..... [מס הכהנים במצרים הוא דוגמה לחובות מתנות כהונה בארץ]
- 359..... עקידת יצחק שער לב (פרשת ויחי) – בראשית מח-מט**
- 359 ..... פרשת ויחי יעקב.
- 359 ..... [הקשר בין הנפש לגוף]
- 359 ..... [הנפש תלויה במזון. מכאן שהאדם יצור נחות וחלוש]
- 360 ..... [הרדיפה אחר מטרות כזב]
- 360 ..... [יעקב אבינו לא מת = נצחיות הנפש]
- 361 ..... [קיומה של הנפש בזכות המזון – המלחמה בחומריות]
- 363 ..... [למנצח לבני קרח מזמור]
- 364 ..... [פירוש המזמור]
- 368 ..... [הרצון להישארות הנפש עדות לאמת הבורא]
- 370 ..... [ארבע ספקות במזמור]
- 370 ..... [האם הנפש תדבק בגוף או בעולם הנבדל?]
- 370 ..... [כוחות שלמות האדם ידבקו בעצם הנבדל וישארו עמו קיים נצחי]
- 375 ..... [הספקות הנופלות בזה הסיפור]
- 376 ..... [ומעתה נתחיל בביאור]
- 381 ..... [ואני נתתי לך שכם אחד – משמעת מתן שכם ליוסף]
- 383..... עקידת יצחק שער לג (פרשת ויחי) – בראשית מח-מט**
- 383 ..... ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו וכו'.
- 383 ..... [השכר הוא לחלק השכלי ולפעולות הנובעות מהנפש]
- 384 ..... [זה כל האדם – יתרון האדם הפעולות התורניות]
- 385 ..... [הטובות הנפשיות עלומות מאתנו]
- 386 ..... [הטובות הנפשיות הנובעות מהתורה]
- 387 ..... [החובות המוטלות על האדם הפרטי]
- 388 ..... [מצוות הנעשות בשיתוף אנשים רבים]
- 389 ..... [בשל הפרדות השיתוף אבדו מאיתנו ההצלחות הכלליות]
- 389 ..... [חובה להסתיר את הקץ, שלא ייתאשו כאשר לא יגיע]
- 391 ..... [סיכום: העבד רצה לשחרר את הבנים. האדון ראה את הסכנות בדבר]
- 392 ..... [הספקות בפרשה]
- 393 ..... [פירוש ברכות יעקב]
- 400 ..... [ויכל יעקב לצוות את בניו וכו']
- 401 ..... [שא נא לפשע אחריך]
- 402 ..... [סיים]

עקידת יצחק שער יט (פרשת וירא) – בראשית יח

יבאר הפרש בין הנבואה אשר הניחוחה קצת ה**פילוסופים** ובין מה שהודו עליה המדברים התורניים. ויבטל דעת הרלב"ג בענין ידיעת האל העתידות. ומי ומה הביא קצת **חכמינו** להחליט על כל העניינים המסופרים שהם במראה הנבואה. ויבאר באי אלו הדברים ראוי לומר כן.

וירא אליו.

במדרש (ב"ר פ' מ"ח)

הלך צדקות - זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ודבר מישרים - זה אברהם שנאמר מישרים אהבוך (שיר השירים א'); מאס בבצע מעשקות - זה אברהם שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד). נער כפיו מתמך בשוחד - זה אברהם שנאמר הרימותי ידי אל ה' (שם). הוא מרומים ישכון: רבי יהודה בר סימון ורבי חנן בשם רבי יוחנן אמר: העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הוא שאמר לו הבט נא השמימה (שם ט"ו) ואין אומרים הבט אלא מלמעלה למטה. מצדות סלעים משגבו - אלו ענני הכבוד. לחמו נתן - ואקחה פת לחם. מימיו נאמנים - יוקח נא מעט מים. מלך ביופיו תחזנה עיניך (ישעיה ל"ג) שנאמר וירא אליו ה'.

[בין נבואה לדעת הפילוסופים לנבואה לדעת התורניים]

[אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר]

[קנח] על פי התנאים שהתנו חכמי הפילוסופים במציאות הנבואה, קויים ונתאמת מה שאמרו **חכמינו** ז"ל, אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר (נדרים ל"ח א), ושאינו דבר שהגיע אל צד הקרי וההזדמן כמו שחשבו הפתאים, שכבר אפשר שישכב על מיטתו בער מאיש, והיה בבוקר והנה הוא נביא בגזרת האל.

גם הפשרה שהטיל הרב המורה בין שתי אלו הכתות, פרק ל"ד חלק ב', קיימה והחזיקה מה שאמר עוד, שאין הנבואה שורה בעו"ם (ברכות ז' א), כמו שיובן מבקשת משה אדון הנביאים ונפלינו אני ועמך וכו' (שמות ל"ג) כמוזכר. וזה כי מאחר שהוא מצריך הרצון האלוהי על מציאות ההכנות, הנה הוא מבואר שרצונו ית' לא יסכים בזה השפע ההוא האלוהי רק על ידי זכות המעשים וההשתמש במעלות הג' על צד היותר טוב שאפשר, וזה

לא יתכן כי אם ע"פ ההנהגה האלוהית אשר נתייחדה בה האומה הזאת, כמו שיתבאר כל זה היטב בפרשת ומשה היה רועה, שער ל"ה, שנתייחד לזה ב"ה.

[הבנת הנבואה אצל הפילוסופים הקדמונים]

אמנם קצת **פילוסופים** הקדמונים שגזרו על מציאות הנבואה הנה הם תארוה לפי דעתם ושמו מדתה משוערת למדתם. וזה כי האדם הנבון המפרח על צד היותר נאות במעשים התבוניים אשר אצל הדברים האפשריים, יקרא אצלם נביא בענין ההנהגה. וכשיתיישר במעלות השכליות אל השגת המושכלות והידיעות בעניינים הכרחיים יקרא להם נביא בהשכלה. ולזה כאשר יעלה חכם מהם בלמוד מהדקדוק אל ההיגיון וממנו אל ההנדסה והתשבורת, ומשם אל חכמת התכונה, וממנה אל הטבעית, ומשם יעלה אל מה שיקרא אצלם החכמה האלוהית - כבר יחשב לאיש ההוא אצלם שעלה אל הר' ה' ושעמד במקום קדשו.

וכאשר נתקיים להם ציור אלו העיונים שהשיגום, ובפרט בעניינים האלוהיים כשעלו בידם עיונים דקים דמיוניים, חשבום לאמתיים, כבר יאמרו שראו מראות אלוהים ושבמחזה שדי חזו כל מה שיושג להם מהעיון. והיה מהם מי ששם משלם לעור שמצד הרגלו וטוב הרגשו ידע כל מבואות העיר ורחובותיה ומובאיה, ואחר נתפקח כי אז ראה בעיניו אמיתת כל מה שידע בתחילה, ולא נתחדש לו רק תוספת ביאור ותענוג, כמו שכתב זה **החכם** בהקדמת **אגרת חי בן יקטן**.

והנה המאמר הזה ומשלו, אם יאמר על חקירתם הוא מבואר הביטול, שאם הנביא לא ישיג בנבואתו רק מה שיודע אליו ראשונה בכוח עיונו כמה הוסיף כוח האלוהי ומה תועלת יש בהם. ומ"ש מתוספות הביאור והתענוג, זה ודאי יצדק במשל שנוסף לו דעת והכרה במראות והגוונים אשר הייתה לו בהם עד הנה השערה חסרה בלי ספק גם התענוג שנהנה הנאה חושית אשר למראה עיניו. אבל בנמשל לא יצדק כלל שהדברים הידועים השגה שכלית באמיתת גדריהם ובמשיגיהם העצמותיים אשר אין להרגש חלק בהם, מה יוסיף ומה ייתן תענוג בהן עוד הכוח הנבואי, ואין דעת יותר מדעת.

[התפיסה הפילוסופית מתעלמת מהרצון האלוהי]

באמת דעת זה הוא נצר משורש נחש הקדמוני וענף עץ הדעת טוב ורע כל אוכליו יאשמו מבלתי תת שום מציאות אל הרצון האלוהי על מציאות העולם והנהגתו זולתי ע"י הטבע הקדום המחויב מצד סיבותיו, ושלא להיות שום דבר רק מה שיגזור השכל אפשרות מציאותו מצד עיוניו. ולזה כחשו בכל הספורים הבאים בתורה ובנביאים מהנסים והפלאים היוצאים מההקש הטבעי, כי אמרו שא"א לצאת אל הפועל רק מה שביד **החכמים** לעשותו

אם מפלאי הטבע ותחבולותיו או ע"י הקסם או הדמיון וכיוצא כמו שנודע מדבריהם ולא בחרו בעצמם רק המציאות החומרי לבד כמו שיבא אצל העגל שער נ"ג.

ואלה אשר השחיתו את העולם בדעותיהם המקולקלות והם אשר חשכו המון העם מלכת אחרי אלוהיהם כי גרשו האמונה בו ובהשגחתו מכתותיהם. ועל ההצלה מהם ומשיבושיהם בקש שלמה בתפלתו שתיים שאלתי מאתך אל תמנע ממני וכו' ואמר ראש ועושר אל תתן לי וכו' (משלי ל') כמו שכתבנו ביאורו שער ט"ז.

י אל-תלשן עבד אל-אדניו פן-יקללך ואשמת :

יא דור אביו יקלל ואת-אמו לא יברך :

יב דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ :

יג דור מה-רמו עיניו ועפעפיו ינשאו :

יד דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם :

טו לעלוקה שתי בנות הב שְלוש הנה לא תשבֵענה ארבע לא-אמרו הן :

טז שאלו ועצר רחם ארץ לא-שבֵעה מים ואש לא-אמרה הן :

יז עין תלעג לאב ותבז ליקהת-אם יקרוה ערבי-נחל ויאכלוה בני-נשר :

לפי שראה שמהם נפרדו הארבע כתות המקולקלות שסמכם שם באומרו **אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת; דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך; דור טהור בעיניו וכו'** (שם). אמר שרעות הכתות האלה וקלקולם אין ראוי להלשינם אל אדוניהם שבשמים, כי אחר שגלוי וידוע לפניו ית' הנה לא יגיע מההלשנה רק קללת העבד המולשן לא זולת. וזה צחות מליצה להראות בה עוצם פרסומם ברשעתם.

והנה מצד היותם גוזרים היות עניני המציאות כולם ע"ד החיוב, כמו שאמרנו אמר עליהם **דור אביו יקלל וכו'**, כי הם לא יחזיקו טובה לאביהם שבשמים במה שימשך מרצונו דבר מכל צרכיהם, ושווה בעיניהם שיברכוהו או יקללוהו, כי לא יגיע מזה ריווח ונזק רק אם יזהרו מזה מדרך המוסרי גם את אמו שהוא טבעם הנאות מכל הב"ח לא יברכו ולא ישבחו, מאחר שלפי דעתם א"א להם לקבל שכר אלוהי על טוב מזגם ויושר בחירתם. ועל חושבם שכבר הכינו עצמם למעלת החכמה בזיכור שמריהם וטוהר מידותיהם ומחשבותיהם שזכרו בספריהם, אמר **דור טהור בעיניו ומצאתו לא רוחץ** (שם). כי עדיין פחיתות דעותיהם המוטבעות בהם מזוהמתו של נחש הקדמוני הם מוטבעות בדור ההוא הרע, ועוד טומאתו בו אשר לא יכול להיטהר כי אם יובא במים החיים מי התורה האלוהית המסירה והמפסקת הזוהמה ההיא ולא זולת.

אמנם על השתגעים בחשבם שכבר עלו במעלות הנבואה וראו גדולות ונצורות במראות אלוהים, אמר (שם) **דור מה רמו עיניו**, ליחס לעצמם גדולות ונפלאות מהם עם היותם בלתי רואים, אם לא שעפעפיהם יינשאו ע"י זולתם, כאלו האנשים שעפעפי עיניהם גדולים מאוד ונפל בהם רפיון העצבים ולא יוכלו לראות אם לא שיינשאו על ידי אחרים והם קרוב מאוד לסומים. והנמשל דומה למשל מאוד, כי העיון האנושי הוא נמנע להשיג האמיתות בעיון האלוהי אם לא בהיישרה אלוהית כמו שביארנו בשער הנזכר.

[הפילוסופים סבורים שמה שלא השיגו – אינו קיים]

והם לא הרגישו אבל חשבו שמה שלא הושג להם אין לו מציאות, ולזה הם מתפארים כסבורים שהגיעו אל תכלית השלמות כמו שיחשוב העירוני העשיר מה שלא ראה אתו בעירו אין לו מציאות. ולזה הוא משתרר בעצמו בחשבו שכבר הגיע אל תכלית המעלה האנושית, ומזה נשתגעו גדוליהם. זה יאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיה י"ד). וזה השמים אעלה למעל מכוכבי אל ארים כסאי (שם) וזה לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ"ט) וכאלה רבות.

וזה סכלות נפלאה הוכיח עליה האלוהים ע"י עבדיו לא' מהם באומרו זדון לבך השיאך שכני בחגוי כו'. ועוד אם תגביה כנשר וכו' (עובדיה) אומר כי זדון לבו השיאו לחשוב מחשבות נפלאות ונפסדות שאין להם שום סמיכות. וזה כי הוא דבר של תימה שמי שהשכינה בחגוי סלע הוא תכלית רום שבתו, ואינו יכול לעלות משם אפילו אמה אחת, יהיה אומר בלבו מי יורדני ארץ. ומה יעשה אם ישכון באוויר או בגובה השמים. אבל תדע שאין צ"ל עכשיו שאתה שקוע בארץ ואתה ירוד מעצמך כי אם תגביה כנשר ברום האוויר וגם אם בין כוכבים שים קנך שהם למעלה מהגלגלים, משם אורידך נאם ה' (שם). זה חלק האנשים אשר רמו עיניהם לבלתי הכיר את עונם וגוזרים על עצמם מעלות וגדולות לא להם.

[נבואתם של אלה שגדלו בבית המלכות וענוותנותם]

לא כאלה חלק אנשי השם אשר גדלו בבית המלכות ששמה ישבו כמה מעלות מהשרים והכירו את עצמם והקטינו שעורם בערכם כמו שהיה עניינו של אברהם אבינו כשעלה למעלת הנבואה, והיו לו מהלכים בין הנמצאים הנבדלים אמר ואנכי עפר ואפר. דוד אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו' מה אנוש וכו' (תהלים ח'). ואמר ואנכי תולעת ולא איש (שם כ"ב) ומשה ואהרן ונחנו מה (שמות ט"ז) זולתם.

סוף דבר כי זדון לבם וקיצורם השיא אותם **בפילוסופותם** להיקרא נביאים וחוזים עם שהם רחוקים מהמעלה ההיא. אמנם על היותם בדעותיהם אלו משחיתים את העולם ומגרשים האמונה מכתותיו ומבטלים יראת שמים ומשלחים רשעי האנשים אלו באלו,

באומרם לית דין ולית דיין, אמר (משלי שם) **דור חרבות שניו**. והוא מבואר שהם הגורמים ודמם להם יחשב.

[עונשם של המשימים עצמם נביאים]

ואחר שזכר ד' כתות ודעותיהם, זכר ד' שפטים הרעים אשר עשאו האלוהים להפרע מהם ע"פ מדותם. ואמר **לעלוקה שתי בנות הב שלש הנה לא תשבענה וכו' שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים** וכו' (שם). אמר כי אל הנקמה וההפרע מהם יש לו עלוקה אחת בת שתי פיות, וכל אחת מהנה אומרת הב הב, וא"כ הם ארבע. והוא ממש כפי רשעתם. שלמאמרם בהקדמות יחויבו להם שתי סכלויות: האחד חיוב המציאות ממציאיות סיבתו. והשני סילוק ההשגחה הרצונית.

והנה מהסכלות הראשון נמשכו להם שני שיבושים: האחד, **מה שאמר דור טהור בעיניו** וכו' והשני מה שאמר **דור מה רמו** כמו שאמרנו. ומהסכלות השני נמשכו להם השנים הנשארים, והם **דור אביו יקלל ודור חרבות** וכו'. והוא מבואר.

ואחרי כן באר השופטים ההם בעצמם: **כנגד הראשון אשר אביו יקלל** וכו' אמר **שאול**, כי דור שאביו ואמו יעזבוהו לפי דעתו מי יאספיהו כי אם שאול מתחת והארץ אשר הייתה אם כל חי תפתח את פיה ובלעה אותם בלא זמנם וזהו פורענות המגפות המתרגשות לבא בעולם ומכלות אותם. **וכנגד הדור השני אשר היה טהור בעיניו** וכו' אמר **ועוצר רחם**. וזה כי האיש והאשה כשנזדווגו להוליד, כבר חשבו שלא חסרו מכל צרכיהם כלום. אבל אינו כן, כי מפתח ההיריון ביד הש"י (תענית ב' א), ופעמים יעצור בהם. וכן ישלח באלו שכבר חשבו שהכינו עצמם, ושזיכנו חומריהם, ושאינם צריכים דעת אחרת להשלמתם עוצר רחם אשר לא יולידו ולא יצלחו.

וכנגד דור מה רמו עיניו וכו' לחשבם היותם מכתות הנביאים, אמר ארץ לא שבעה מים כי יעצור להם את השמים ולא יהיה מטר, ויראה אם יש ממשות בנבואתם להמטיר על הארץ בכוחותיהם הנבואיות או בתפילותיהם, כמנהג הנביאים הנזכרים בתורה ובנביאים או בחסידי האומה האלוהית.

וכנגד דור חרבות שניו אמר (משלי שם) ואש לא אמרה הון כי ימטר על רשעים המטים עקלקלותם המשולחים בהנהגתם אש וגפרית ורוח זלעפות וכמו שנזכר בסדום ובנותיה. וה' המטיר על סדום ועל עמורה וכו' וכן בקרח על זה העניין עצמו ואש יצאה מאת ה'

(במדבר ט"ז) כי באש ה' נשפט בכל האנשים המשחיתים ההנהגה הכוללת. וכן כל דבר המפסיד ומכלה יכונה באש.

ואחר שדבר בכל חלקי הכתות ומשפטיהם קלל אותם בקללה משותפת לכולם לפי העניין המשותף בהם והוא אומרם לאל סור ממנו כי טובתנו בל עליך. ואמר (משלי שם) **עין תלעג לאב** וכו'. וזה כי העורב אין לו עמל בבניו רק ההולדה לבד כי אחר כך הם מתנכרים אליהם ועוזבים אותם על רחמי שמים דכתיב לבני עורב אשר יקראו. (תהלים קמ"ז) ונאמר מי יכין לעורב צידו (איוב ל"ח).

אמנם הנשר הוא ידוע שהוא מתעמל על בניו יותר מדאי כמו שאמר הכתוב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב). ו**אז"ל** מוטב שיכנס בי החץ (**מכילתא** יתרו מ"ת פ"ב). ולזה אמר כי עין הרשעים האלו הלועגת לאב וכו' באומרו דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. שזהו סיבת כל רשעתם עם היותם מולידים אותם ומספיקין צרכיהם ראוי שיבואו עורבי נחל לנקר עיני האנשים האלה, ולהם המשפט מצד ההולדה לבד. אבל לא יאכלוה לגמרי אלא בני נשר כי הם הראויים לתת נקמת ה' על שני העניינים יחד על ההולדה ועל יתר הספוקים.

הן אלה קצות דברי פי **חכם** הקורא תגר על אלו הכתות המקולקלות המאבדות העולם בדעותיהם כי בא כל רעתם לפניו יתברך, והתפלל לבלתי התפתות בהם בדרכי עיוניהם אם בקיצוריהם ואם בגובה לבם אשר יחס אותם מתחלה אל הראש והעושר, כמ"ש בפי' **פן אשבע וכחשתי או פן אורש** וכו' כמ"ש בשער ההוא (שער ט"ז).

ואשר לא שם לבו אל דברי זה **החכם** ולא קבל מוסרו הטוב מחכמי בני עמנו נמשכו אחריהם והחזיקו בידיהם ונתפתו בדעותיהם ושמעו אמריהם כי נעמו לחכיהם. ולפי שלחצם פרסום התורה המכחישים והמבטלים, השתדלו לפרש נסיה ונפלאותיה על דרכים רחוקים, להקריב אותם אל הטבע כמו שביארנו בשער י"ג. כי לא ראו שהיה כוח בנביאי השם וכל קדושיו לחדש אותם הדברים הסופרים, יותר ממה שהיה ביד **פילוסופים** הקדמונים. וגם לא להגיד העתידות למרחוק, רק במה שיגזור הדעת לפי טבעם ועניינם.

[רלב"ג על ידיעת ה']

ותיקר עוד זאת בעיני קצתם, ועל אל אלוהים ידבר כדבר איש אל רעהו וישוו תהילה בידיעתו הדברים האפשריים.

כמו **שעשה הרלב"ג** שנתפאר שהגיע לו מידיעת השם יתברך הדברים דבר נפלא מאוד נעלם מכל הקודמים שהגיעו אלינו דבריהם, אמר בפרשה ארדה נא ואראה כי מה שידע השם יתברך מהפעולות אשר בזה העולם השפל הוא דבר זולת מה שיעשוהו האנשים,

זוהי שהיא ידע מעשי האדם הראויים לפי מה שהוכן להם ביום הבראם מפאת הגרמים השמימיים, ששם הש"י אותם משגיחים השגחה כללית באישי המין האנושי.

[ידיעת ה' – ידיעת האפשר, לא ידיעת הביצוע]

הנה הבחירה האנושית מושלת על זה הסוד המסודר בפעולותיהם מפאת הגרמים השמימיים ולזה יתכן שיהיה מה שיעשוהו האנשים זולת מה שידע הש"י מסודר פעולותיהם. וזה כי הוא ידע פעולותיהם על הצד אשר אפשר בהם הידיעה והוא מצד מה שהם מסודרות ומוגבלות, **ואולם הצד שהם בו אפשריות לא תתכן בו הידיעה. שאם הנחנו שתתקיים בהם הידיעה, לא יתקיים שתהייה אפשריות**, ולזה אמר דרך משל שכבר יראה הש"י אם עשו אנשי סדום ועמורה מהרעות כמו מה שידע מהם, לפי שכבר יתכן שיהיה מה שיעשוהו זולת מה שידע מהם הש"י. וכבר בארנו זה הענין בג' מספר מלחמות ה', וביארנו שם במה שאין ספק שזה הדעת הוא מחויב מצד התורה ומצד העיון. כל אלה דבריו בפרשת וירא אליו בתועלת ט"ז בדעות ומי יתן ולא יזיק.

[רלב"ג מפשר בין הפילוסופיה לתורה]

וכבר הרבה להתפלסף בספר **מלחמותיו** לה' במאמר שזכר בהראות הטענות שזכרו **פילוסופי** האומות אשר לא עמדו בסוד ה', הכופרים בהשגחה האלוהית ומכחישים ידיעתו באלו הדברים הפרטיים, וכ"ש שמסלק ממנו ידיעתו בדברים האפשריים הנתלים בבחירה. והשתדל לפשר בינם לבין התורה האלוהית פשר מה רחוק מהשכר וקרוב להפסדים רבים. והתחכם לחלוק על דעת **הרמב"ם** ז"ל (תשובה פ"ה א) השומע אמרי אל ועצת **החכם** בדרוש הזה עצמו שאמר כל אמרת אלוה צרופה. אל תוסף על דבריו וכו' (משלי שם) כמו שביארנוהו יפה שם בשער ההוא הנזכר. **והוא לא בחר בזה, אלא שגזר שא"א להיות מה שלא ישיגהו שכלו, כמנהג הפילוסופים הקדמונים.**

[קרקשקש: הסיבות אינן מאפשרות 'אפשר' - בחירה]

וכבר הכה הרב נ' **חסדאי** על קדקוד עיונו בצאתו לישע **הרב המורה** ז"ל ויישר כחו. אלא שגם הוא חשב להעלות ארוכה אל זה הספק במה שהסכים אל דעת הפילוסוף אשר כתב באלוהיות בחלוקה השמינית לנמצא, ואמר שטבע האפשר נמצא בדבריו בבחינת עצמם ובלתי נמצא בבחינת סבותיהם. והנה לפי זה יאמר כי מה שנודע לאל ית' הוא מצד חיוב הסיבות. וזה גם כן יגזור בו **החכם** בטענה החמשית אשר במאמר הג' אשר בתארים. והודה כי פרסום הדעת הזו הוא מזיק להמון למה שיחשבהו התנצלות לעושי הרעה ולא ירגישו שהעונש נמשך מהעברות בהמשך המסובב מן הסיבה וכו' כמו שכתב בספרו בפרק ג' מהכלל החמישי מהמאמר השני.

[דחיית דברי הפילוסופים על טבע האפשר]

ואני אין אני רואה בו דבר שיש בו ממש לפי הכוונה רק במאמר לבד כי הדבר שהוא מוכרח בהימצא סבותיו או נמנע בהימנעם כשנניח שמציאות הסיבות או מניעותם הוא ידוע אצלו ית' מי יתן אדע אי זה אפשרות ישלם לדבר מצד עצמו שבו יהיה אפשרי עליו האם סכלות הסיבות יקרא אפשרות.

[נגד רלב"ג]

וסוף דבר אלו ואלו הם ראויים להסתירם ושלא להשמיעם. כי לא די שלא יצאו מידי ספקם הכולל וגרמו כמה נזקים אלא שלא הועילו כלל לתקון הכתוב שהוא אשר הם בביאורו והוא ארדה נא ואראה וכו'. כי לפי דעת הרלב"ג מי יתן ידענו איך אפשר לו לירד לדעת מה שעשו אם לא עשו מה שהוטבע להם מטבע המערכת, שהרי אמר שהצד אשר הם בו אפשריים לא תתכן בו הידיעה, ואפי' אחר המעשה א"א לו לדעתם, שא"כ כבר יקנה הש"י ידיעה מהדברים המתחדשים הרמוז אליהם, והוא בטל כמו שכתב בסוף פרק ה' מהמאמר ההוא.

[נגד קרשקש]

וגם לפי דעת הרב נ' חסדאי שלא תתכן ידיעת הש"י על האפשר מצד עצמו אלא מצד חיוב הסיבות איך נסתר מנגד עיניו את אשר כבר עשאוהו עד שיאמר ארדה נא וכו' אם לא שיוכרח לומר דברה תורה כלשון בני אדם. וקשה מזה עוד אומרו כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו' כי אם ידע זה מצד מה שיוסדר מהסדר השמימי אין ראוי להחזיק לו טובה על זה.

[פסוקים המעידים על ידיעת האפשר]

וכמה נפלאתי נוראות איך לא העבירו **חכמים** אלו עיני בחינתם בפרשה שלמה [ק,סב], שפירשה הקדוש ברוך הוא בעצמו באשר ראתה חכמתו הנפלאה מראשית אחרית הבלבולים והמבוכות האלו אשר יולדו להם ולנמשכים אחריהם בדרוש הזה אשר לא השאיר בו שום ספק ופקפוק בידיעתו יתברך אלו הדברים האפשריים הנתלים בבחירה האנושית, עד שאמר לנביאו נאמן ביתו וזרזו מיד ולדורות יכתוב בחתימת ספרו המחודש דברים הללו:

ועתה כתבו לכם וכו' כי אביאנו וכו' עד אומרו וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי

לא תשכח מפי זרעו וכו' ויכתוב משה וכו' (דברים ל"א)

הרי שהודיע מראשית כל מה שהיה עתיד לצאת אל המציאות מחלקי האפשר התלויים בבחירה בכל העניינים הגדולים והרבים ההם, ולא נפל דבר אחד מכל אשר דבר בעונותינו ובעונות אבותינו.

ואם היה זה הייעוד וההודעה מצד מה שנודע לו יתברך מפאת סדור המערכת, כמו שהניח ה**רלב"ג** שאי אפשר לו הידיעה באופן אחר, הנה לא ימלט העניין מאחד משני בטולים,

אם שיהיו מוכרחים ליפול על הסדור שהוא תכלית ההכרח, ותבטל הבחירה לגמרי והכל הודו שאי אפשר לכפור בה.

או שיהיו אפשריים לצאת אל המציאות בזולת מה שסודר מהמערכת, ולא ימשכו הדברים כמו שיעד, וימצא שקרן בדבריו אלה אשר ציווה לכתוב בספרו הנורא למען יעמדו ימים רבים למופת ולאות. חלילה לאל מזה ומזה.

אמנם האמת הברור מה שגזר בזה ה**רב המורה** (ה' תשובה שם) על עצת ה**חכם** אשר זכרנו פעמים והוא שהוא יתברך יודע אלו העניינים בידיעה סגולית נפלאה משארת טבע אפשרותם, מבלי שיצטרך האדם להוסיף על החקירה זו פן יתבלבל בה.

ואולם מה שעלה בדעתי על אלה העניינים יבוא בקרוב אצל הידיעה בכלל אצל העקידה ב"ה שער כ"א ויושלם בפ"ה הפרשה שנזכר שער ק"ג ב"ה.

אמנם זה הדרוש קיימו אותו חז"ל על זה האופן בכמה מקומות, אם במ"ש עשרה דברים נבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה) כמו שיתבאר בשער הנזכר אצל אילו של יצחק ב"ה. ובמה שאמרו המלאך הממונה על ההיריון לילה שמו (נדה ט"ז ב) כמו שיבוא בפ' חיי שרה שער כ"ב ב"ה.

[הכל צפוי והרשות נתונה]

אמנם מי שביאר בו בברור במלות קצרות ושלמות עניין הוא ר' עקיבא האלוהי שאמר ה**כל צפוי והרשות נתונה וכו'** (אבות פ' ג'). אמנם היותו גוזר על עצם הדרוש באמרו הכל צפוי והרשות נתונה, כבר פרסמוהו הראשונים (ה**רמב"ם** אבות שם). ואני רואה כי בשאר דבריו השלים תוכן העניין ואמיתתו. וזה, כי עניין הסכמת שתי אלו הגזרות הנראות הפכיות, אמר שלא יינתן משפטו אלא בטוב ומבחר העולם, שהוא השכל הנקי השוקל הדברים בכף מאזנים ומכריח אל צד הישר והאמת. והנכון שיכוין אל השכל האלוהי הנבואי המכשיר אותנו, ויהי מאמרו שווה למאמר שלמה ה**חכם** אל תוסף על דבריו כמו שאמרנו.

גם אמר כי זה העניין מחופשיות הבחירה לגמרי, אינו אלא לפי רוב המעשים אשר יעשו אותם מין האדם כי ודאי יש מעשים רבים אשר יעשו האנשים לא לפי בחירתם אלא שיוכרחו בהם מפאת ההשגחה האלוהית, ע"ד השכר או העונש, כמ"ש ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו (ירמיה י'), כמו שאנו עתידין לבאר בפרשת וישלח שער כ"ו ב"ה.

האמנה כי תשאר הבחירה האנושית חפשית לגמרי בכל חלקי המעשים האנושיים עם היות קצת עניינים כוללים ונמשכים מהם מיועדים מפאת החפץ האלוהי הנה זה יתבאר היטב בספרי מכירת יוסף וזולתו בשער כ"ח שהוא המיוחד לזה ב"ה.

[רמב"ם על הנבואה ויחסו לפילוסופים]

והנה שנמשך לנו הדיבור בלתי מה שנמשכו קצת **חכמינו** אחרי דעות **פילוסופי האומות הקדמונים** אשר לא משכו בעול דת האלוהית כלל וסיפור מה שנפרד מהם **הרב המורה** בזה העניין המיוחד. האמנה כי במה שאמר מעניין הנבואה, אינני רואה אותו יוצא מכללם, וזה במה שיובן ממנו מהוראת דבריו אשר בנבואה כי הוא כבר תיאר אותה ותלה חיוב מציאותה בסבות טבעיות. מכללם אמר זה לשונו:

תדע כי כשיהיה איש מהאנשים עצם מוחו בעיקר בריאותו על תכלית שיווי בזכות חומרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשיעורו והנחתו, ולא ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחר, ואח"כ האיש הוא למד והתחכם וכו' (**מ"נ** ח"ב פ' ל"ו).
ושכבר יהיו מעלות הנבואה כפי שלמות הנביא בזה, ושאר הדברים אשר מהם ירצה מ"ש כמו שנבאר עוד בשער ל"ה אשר נייחדהו לדבר בעניין הנבואה כנזכר ב"ה.

ויותר מזה נראה מתלותו הרבה דברים מסיפורי התורה היותם במראה הנבואה. מהם שביארם ומהם שתלאם בסימנים ורמזים בפרק מ"ב ופרק מ"ו חלק ב', ירצה בזה שאלו העניינים הנפלאים לא נמצאו רק בדמיון הנביאים, שאם הונחו נמצאים כן בפועל הנה לא תסכים הנבואה המסופרת בתורה עם הנמצאת אצל ה**פילוסופים**. וכבר אמר עליו, מפרש דבריו, כי הוא קולעו אל ניסיון העקידה הנזכר בפ' זו, וכבר הייתי מליץ בעדו ממה שאמר בפרק כ"ד חלק ג' מתועלות העקידה, וגם במה שכתב בפרק מ"ה חלק ב' ז"ל:

המדרגה הי"א שיראה המלאך ידבר עמו במראה כאברהם בשעת העקידה וזה

אצלי העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בעינים ע"כ.

שכל זה מה שיורה היותו זה העניין בהקיץ ופועל אותו בשלמותו.

אמנם יש עדיין דברים בגו משאירים הדבר בספק, וברוך היודע מה בלבו. וכל זה יוצא להם בהמשך אחר ה**פילוסופים** הממששים באלו הדברים האלוהיים כאשר ימשש העיוור, כמ"ש כי האמת הברור שהנבואה היא למעלה מהשכל האנושי, כמו שהשכל הוא למעלה מהחושים. כמ"ש הש"י לשמואל, כי האדם יראה לעיניים וכו' (שמואל א' ט"ז) כמו שיתבאר בפרשת ויצא שער כ"ה ב"ה. והנביא אומר כי לא מחשבתי מחשבותיכם וכו' (ישעיה נ"ה) הלא כה דברי כאש (ירמיה כ"ג).

ואחשוב שאלו הן דעות נביאי השקר אשר היו בימים ההם, אשר עליהם אמר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום (שם) וכיוצא. אמנם דבר ה' הוא אשר יאיר ויזהיר בהגיד גדולות וברורות אשר אינן בחוק האדם להשיגם.

והנה בדעות המונחות בתורה האלוהית יצדק מאוד משל העיוור ששמו **פילוסופים**, כי אותם הדעות יקבלם בעל הדת לאמונה ויקבעם בלבו מצד הרגלו בהם. אמנם כשיזכה לעלות לראות במחזה אלוהים, הנה יראם בעין שכלו וידעם ידיעה אמיתית שלא ישער אפשרות חילופם, ואז באמת יתקיים בידם מה שידעו מאמתות העיונים בתוספת אמתות ותענוג. וע"ז אמר הכתוב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכו' (ישעיה מ"ב). כי לפי שהוא מייעד לעתיד לפקוח עיניים עיוורות על הדרכים אשר יפרש בכתוב, אמר כי אין כל חדש שאלה הדברים כבר עשאו בימי הנביאים שהרגילם על זה האופן תחלה כעיוורים היודעים בהרגל, ואחר כך בפקוח עיניהם ולבן שלא יעזוב מעשות בהם.

והנה בשער י"ג ביטלנו דעות המחלישים הנסים והנפלאות בדיבור מספיק. אמנם במ"ש על הרבה מעשים המסופרים בתורה לסתם מעשה, שהיו במראה הנבואה, חלילה חלילה כי זה לא הטיל הכתוב להכרת שום חכם ומשער כלל, אלא עדות ה' נאמנה בכל מה שספרה מהם. כי אחר שנדע שאין מעצור לה' לצוות ולעשות ברב או במעט, מי מעכב שיהיה הדבר כן, ואסור לשמוע מפיהם דבר מהם רק במה שיעיד הכתוב במראה, שהוא במראה כמ"ש (ביחזקאל ח') ותבא אותי ירושלמה במראות אלוהים.

ולסיבה זו אני רואה שסיפור השלושה אנשים הבאים אל אברהם סמוך למילתו, קרוב הוא שיהיו במראה הנבואה, לא מהטעם שכתב **הרב המורה** ז"ל (שם) והנמשכים אחריו כמה שכתב, אלא מפני שנראה בעיני שהכתוב עצמו אומר כן פעמיים: **האחד** באומרו וירא וירץ לקראתם שהוא מיותר אליבא דכ"ע, אלא אם רצה לומר שהיה רואה שרץ לקראתם לא שרץ בפועל.

והשני מה שחתם באותו ספור ואברהם עודנו עומד לפני ה', יאמר בפירוש כי עם היות שנראה שנעתק משם והלך הנה והנה, הכל היה סיפור מה שנראה אליו בעומדו שם לפני ה'.

ואם זהו פי' הכתוב, הרי הסיפור הזה הוא אצלי כמאמר והנה סולם וכו' (בראשית כ"ח). כי כמו שסיפר שהסולם ההוא היה בחלום, סיפר שכל זה היה במראה, כעניין וארא בחלום והנה העתודים כו' (שם ל"א) וכדומה.

[רמב"ן על רמב"ם]

והנה **הרמב"ן** ז"ל כתב על **הרב המורה** שדברים אלו אסור לשומעם מפני שבא בטעות כללותו כמ"ש. ואני מתירו לעצמי, מפני שטענתי חזקה ונכונה, מלבד מה שאמר באומרו

בתחילה וירא אליו ה', ולא נזכר על מה נראה ומה דבר כלל, רק מה שאמר וישא עיניו וכו' יראה שהוא כלל ופרט כמאמר ר"ח.

ולא ננעלו שערי תשובות נכונות אל הספקות אשר ערך כנגד זאת הסברה כמו שאומר.

ראשונה אומר ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה' כי הנה לא נראה לו הש"י לא במראה ולא במחשבה. הנה לפי דבריו לא ראה אברהם לא בחלום ולא בהקיץ מלאכים, אחר שראה אותם אוכלים בשר. כמה נפלאו דבריו אלו בעיני ואיך לא זכר הרב אומר וירא מלאך ה' אליו בלבת אש וכו' (שמות ג') כי איך נראה אליו מלאך ה' והוא לא ראה ולא כיון אלא אל סנה בוער באש? וכן ביעקב כי ראיתי אלוהים פנים אל פנים (בראשית ל"ב) והוא לא ראה ולא הרגיש תחילה אלא איש מהאנשים מתאבק עמו. וכן בזה נאמר שנראה אליו ה' בשראה במראה ג' אנשים נצבים עליו שראה שהיה רץ לקראתם מביאם ומסעידם ואוכלים עמו ושואלים על אשתו ומבשרין אותה להיות לה בן כעת חיה, והכל במראה הנבואה.

שנית אומר והנה א"כ לא לשה שרה ולא עשתה עוגות וכו' וא"כ בא החלום הזה ברוב עניין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות בו כל זה.

[התועלות שבפרשה]

באמת אין להודות לו על זה כלל. אדרבא בא חזון ברוב עניין ותועלות גדולים יותרו לפי דרכו הרבה ספקות הנופלות בעניין.

התועלת האחד לשלם גמול טוב לאברהם אבינו עקב אשר שמע בקולו ולא אחר לעשות הדבר כמשפט לאוהביו שומרי בריתו ועדותיו וכמ"ש ז"ל אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל את עצמו לשמי כ"ש שאני בא אצלו ומברכו (ב"ר פ' מ"ח) הה"ד וירא אליו ה', נצבים עליו. בהיות המראה ע"י רבוי המלאכים כמו שכתב הוא ז"ל באנשים יורה על מדרגת השגתו בהגיע במעשה ההוא אל שכבר נעתק מכלל בני אדם ועסקיהם האנושיים אל היות עיניו משוטטות בנמצאים העליונים וכבר היו לו שם מהלכים בין העומדים הקיימים.

ובמדרש (שם) אמר אברהם עד שלא מלתי היו בני אדם עוברים ושבים ובאים עלי משמלתי שמא לא יבאו אצלי אמר לו הקב"ה עד עכשיו היו בני אדם ערלים, עכשיו אני ופמליא שלי נגלים עליך. הנה שיורו על העתקו משם ואילך ממעלה למעלה עצומה ממנה והעניין מבואר.

התועלת השני הוא מפורסם מאוד כשיראהו במראה ההוא הפרי היוצא מעוצם הזריזות במעלת החסד אשר גדל בה עם רוב הנדיבות וגודל הענווה ישמח צדיק כפרי מעלליו יעשה לו. ולזה נראה אליו שבאו שלושה אנשים יחד, ושהשתדל עמהם השתדלות נפלאה כשרץ לקראתם ואל הבקר רץ בכבודו ובעצמו וימהר לעשות אותו ושמהר לזרז לשרה מהרי שלש סאים וכו'. שאם לא כן, באמת יראה שלא היה צריך לזרז לשרה על זה וליתן לה הקמח במשורה. ומה שנצטער לאמר הנה לדבריו לא לשה שרה ולא עשתה עוגות וכו', שנראה שירע בעיניו ויצר לו על המנע מהם זה הפועל בהקיץ, הנה אנכי על זה לא אחרד בו או אתעצב, כי באמת יותר יורה עניין המראה הזאת על היות כך מנהגה תמיד, ממה שיוורה כשיאמר שעשה כן בפועל. כי אז לא יעיד הכתוב אלא על פעם אחד, ועגור אחד לא יעשה קיץ. אבל עכשיו הורה הכתוב אותם בדמותם וצלמם המורגלת אצלם, כמי שמחקה בקיר צורת מלך וכלי אומנותו בידו כגון החרב או שבט או ספר וכיוצא, כי הוא המורה על עסקו בכל ימי חייו. הלא תראה שלא הודיע הש"י ליחזקאל הנביא מנהג בני ישראל וחיותן על הפעולות המגונות ההנה רק פעם אחד במראה הנבואה כמו שנא' ותבא אותי ירושלימה במראות אלוהים וכו' ואשא עיני צפונה וכו' (יחזקאל ח'). והיה זה עדות נפלאה על כל מעשיהם והוא מבואר. ומה שאמר מעניין הצחוק הוא באמת.

[ק"ב] **התועלת השלישי**. והוא גדול בעיני לבא על אברהם בתוכחת מסותרת מאהבה מגולה על מה שצחק ביום הבשורה, ויאמר בלבו הלבן מאה וכו' כי לא רצה להוכיחו אז כמו שאמרנו שם. ואכולהו איתא, ולא ויתר עמו דבר. ואחר עבור ג' ימים הראה במראה הנבואה כי באמור לו המלאך והנה בן לשרה אשתך, הייתה שומעת פתח האהל ותצחק בקרבה לאמר אחרי בלותי הייתה לי עדנה וגו', אשר הם הדברים בעצמם אשר אמרם הוא, באומרו הלבן מאה וכו'. ושהיה מקפיד הש"י לאמר לאברהם למה זה צחקה שרה היפלא מה' וכו'. וכמו שאמרנו שתהיה תוכחה לעצמה.

אמנם אומרו ותכחש שרה ויאמר לא כי צחקת. להורות שהיה חטא ששרה הייתה משתדלת להינצל ממנו ולא שווה לה. ומ"מ שלא יתעצב יותר מדאי שלא נתכוון לצערו רק לזרזו. ולזה היו הדברים כולם עמו, ולא עמה הוכיח אותה על פניה עם היותה נביאה, כי על דרך האמת שלוות השקט היה לה ואין מכלים דבר.

וזהו תועלת וצורך נפלא אל המראה על פי דרכו יותרו יפה כמה ספקות הנפלות בזה הסיפור, בלעדי רק אשר אכלו המלאכים. וגם כשהיה העניין בהקיץ ימשך תועלת התוכחה כאשר יתבאר בפרשה.

התועלת הרביעי הוא ג"כ נפלא מאד, לגלות את אזנו שם במראה ההוא על משפט סדום ובנותיה, להודיעו שם אמיתת ההשגחה בענייני בני האדם וכתותיהם מה שלא נודע לו על האופן ההוא מתחילה. גם לפתוח לו פתח לעמוד עליהם בתפלה לפניו, אשר לא נסה בו

עד הנה, כמו שכתבתי בשער ט"ז. גם כי תועיל תפלתו להציל מה שאפשר להציל מהם, כי זהו מה שיאות לו מצד שלמותו, ויקבל עליו שכר. והיה זה במה שנראה אליו שם כי אחר שהשלימו האנשים דבריהם עמו בבשורת שרה, קמו משם והשקיפו ללכת דרך סדום, ושהיה הוא הולך לתומו עמם להלוותם בדרך וכאלו היו נמנעים לדבר בעצתם על מה שרצו לדבר מפניו עד שאמר השם יתברך להם המכסה אני וגו' כלומר למה יגרע מדבר על עסקי משפט סדום בפניו כי אין ראוי לכסות ממנו מהטעמים שנתבארו. אם כן נדבר ואם ישמע ישמע. ומיד ויאמר לבית דינו הנזכר זעקת סדום ועמורה וגו', שעל דרך האמת לא היה צריך לכך כלל, שהכול גלוי וידוע לפניו ית', כמו שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וכו' (בראשית ו').

אלא הם דברים הנאמרים במראה הנבואה כדי להעיר את אברהם על הבקשה על אנשי סדום כמו שהיה. ולזה נאמר ויפנו משם וגו'. ואברהם עודנו עומד לפני ה' ירצה כי עד הנה נמשך ענין מראה הנבואה מעת שנאמר וירא אליו ה' ומכאן ואילך כאשר הרגיש אברהם במעשה סדום עמד בהקיץ בתפלה עליהם שנאמר ויגש אברהם. ויתכן שיצא חוץ מאהלו או על פני השדה לעמוד שם בתפלה הזאת ואולי שבחר מקום שמשם יוכל להשקיף על פני סדום כדי להיטיב הכוונה אליהם, כי על זה נאמר אחר התפלה ואברהם שב למקומו גם אח"כ נאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וישקף על פני סדום וכו' וכל זה הוא דבר הגון מאד, ולא נצטרך אל תקון סופרים (ברש"י פסוק כ"ב) אך אם קבלה נקבל. והנה הדרך הזו נכונה מאוד לישב הכתובים כמו שיבא בזכרון הספקות ובביאור.

ועתה ראה כי יש במראה הזו כמה תועלות נפלאות ולא בא חלום ברוב דברים בטלים כאשר אמר הרב.

[אלו פעולות היו במציאות, ואלו במראה הנבואה?]

עוד כתב שלישיית והנה לדעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה. ואם יעלה לוט אל מעלת הנבואה, איך היו אנשי סדום רעים וחטאים נביאים, כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו וכו' עד וישאר לוט בסדום.

הנה לפי דרכנו לא קשיא ולא מידי, שכבר הפסיק הכתוב במאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' בין מה שהיה במראה ההיא ובין מה שהיה בהקיץ. וכל המעשה ההוא אצל לוט היה כמלאך הנראה אצל יוסף בהיותו תועה, או כמלאך הנראה למנוח ואשתו בתחילה, או כמלאכים שאמרו ז"ל שפגעו בהם עשו וסיעתו (ב"ר פ' ע"ח) כשאמר מי לך כל המחנה הזו אשר פגשתי (בראשית ל"ג), או במקומות אשר אמרו עליהם מלאכים ממש, בכולם הם עניינים נמצאים בעתות ההם מבלי שיעלו הרואים אותם למראה הנבואה.

וכמה הפליגו באמנם כשהייתה שכינה עמהם קראם אנשים, וכשלא הייתה שכינה עמהם קראם מלאכים (ב"ר פ' נ'), לומר שכל מה שימשך הסיפור בהגדת המראה היא קראם אנשים ולא מלאכים, כי כן נדמו לו לאברהם במראה הנבואה. אמנם כשלא היה הכתוב מספר עניין של מראה נבואה קראם לפעמים בשם האמתי, עם שכבר נדמו ללוט ולאנשי סדום כאנשים כמו שנדמו אצל אברהם כשנניח שראם בהקיץ.

והוא עצמו מה שא"ר לוי אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו כדמות אנשים, לוט שהיה כוחו רע נדמו לו כדמות מלאכים (שם). וזה כי אברהם שראה אותם בכוח יפה של נבואה תיאר הכתוב אותם אצלו בשם אנשים כמו שנדמו אליו, אמנם לוט שלא ראם אלא כהדיוט, כנה אותם הכתוב כשםם וכל זה הוא דרך נכון וישר מאוד ואין לנטות.

וגם **הרב המורה** כבר השתדל הרבה בפירוש ההוא ובזולתו לתת סימנים רבים ועצומים בדיבורים המורים על היותם במראה הנבואה ובתנאים ההכרחיים לזוכים אליה, בהם יובדלו ויוכרו הסיפורים הנבואיים מזולתם, עד שאמר בסוף הפרק ההוא, זה לשונו:

וממה שהקדמנו מצורך ההזמנה לנבואה, וממה שזכרנו בשיתוף שם מלאך, תדע שהגר המצרית אינה נביאה ולא מנוח ואשתו נביאים, כי זה הדיבור אשר שמעוהו או עלה בדעתם הוא בדמות בת קול אשר זכרו חז"ל תמיד (סנהדרין י"א א), והוא עניין אחד ילוח לאיש שאינו מזומן. ואמנם יטעה בזה שיתוף השם, והוא העיקר הדוחה רוב הספקות אשר בתורה. והתבונן אומרו וימצאה מלאך ה' על עין המים (בראשית ט"ז) כמו שאמר ביוסף וימצאהו איש והנה תועה (שם ל"ז) ולשון **המדרשות** כלן שהוא מלאך ה' ע"כ.

וכ"ש שתילקח משם ראייה אל הסיפור הזה מלוט ואנשי סדום מכל הצדדים אשר זכרם לא ידעתי למה העלים הרב עיניו מדבריו אלה.

הנה שנתבאר יפה זה הסיפור על זה האופן ברשות התורה עצמה וע"פ דבורה והוכחותיה גם כי הוא עניין יותר מעולה ונשגב ממה שיהיה בעניין אחר, כמ"ש וכן ראוי לעשות בכל מה שתעיד היא עליו היותו כן.

[סיפור אברהם – תיאור עלייתו והפיכתו לנביא]

אמנם **המפרשים** כן מה שלא בא עדותה עליו הנה באמת יורו כי הוא קשה בעיניהם שיעשה כן אל הסיבות שזכרנו אשר הם חרפה לנו ועוון פלילי. והנה באמת הספור הזה כלו של אברהם אבינו הוא יורה הוראה נפלאה על עצם זה הדרוש ואמיתותו כי הנה בראשיתו היה אברהם מנביאי האומות בהנהגה ואח"כ היה מנביאייהם בהשכלה ואחר עלה ממדרגה למדרגה עד שקרבו הש"י והסיר את מומו ותקנו לקבל הנבואה השלמה

והיא המראה אשר ראה מיד ותכף לעשיית המצוה אשר לא נזכר עמה לא פועל ולא דיבור רק אמר בעצם היום הזה נמול אברהם וכל אנשי ביתו וכו' (שם י"ז) וירא אליו ה' וכו'. יורה כי זה כל פרי המעשים הקודמים כלם והוא מה שכוונו אליו.

והוא מה שביארוהו ז"ל במאמר שזכרנו תחלה אמרו כי תחלה היה אברהם הולך צדקות אשר הוא שלמות בהנהגה כמו שנתבאר מאומו ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ואח"כ היה דובר משרים והוא מעלה אחרת מנבואה אצלם אשר היא בהשכלה אשר למד דעת את העם כמו שביארנו מעניין האצטגנינות והמרגלית. אבל אמרו כי אף על פי שיהיה מוחזק לנביא ביניהם עדין היה מכלל מי שנאמר עליהם דור טהור בעיניו כו' (משלי ל') כי לא נגמר לו הזיכוך הראוי לנבואה האמתית, כי היה לוט עמו כמו שנתבאר שם.

אמנם אחרי הפרד לוט מעמו וכבר מאס בבצע מעשקות במה שהשיב רכוש מלך סדום שעשקוהו ממנו ואח"כ עשקו מעושקיו כוח ולא עוד אלא שהזיר עצמו מאוד בתורת שבועה לה' באמרו הרימותי ידי אל ה' וגו'. הנה בגמר הזיכוך ההוא כבר באה אליו המדרגה הראשונה מהנבואה במחזה אשר שם עלה מהמדרגה המורגלת אצל **פילוסופים** אל מדרגה אמתית מהנבואה. ולזה אמרו שהעלהו השם למעלה מכיפת הרקיע כי עד עתה עסק נבואותיו היה לשמור תכונת העניינים הטבעיים אבל משם ואילך כבר הוציאו מאצטגנינות שלו כמו שנתבאר שם (שער ט"ז).

ומעתה כל פעולותיו היו עולות עמו משלמות אל שלמות גדול ממנו שכבר נהפך לאיש אחר במעלת הכבוד והגדלת השם כמו שנא' (ברא' י"ז) ולא יקרא עוד את שמך אברם וגו' כי אב המון גוים נתתיך. ודי לו בזה עניני כבוד וגם היו מעשיו יותר שלמים ומתפרסמים כמו שאמר ואקחה פת לחם וגו' יוקח נא מעט מים כמו שיבוא, כי לא סופר ממנו זה עד שבא לכלל שלמות זה. ותכלית הכל מלך ביפיו תחזינה עינך שנאמר וירא אליו ה'.

הנה שביארו השלמים פרשה זו בשלמותו של אברהם ומדרגת שלמותו מדי עלותו מהמדרגות המדומות לנבואה אצל חסרי השלמות אל המדרגות האמתיות, וכי זאת המראה הנראה אליו אחרי המולו היא מדרגה של נבואה שלמה שלא קדמה אליו כיוצא בה ושיהיה הוא שלו ושקט אצלה.

ובמדרש עוד:

ותתן לי מגן ישעך (תהלים י"ח) זה אברהם. וימינך תסעדני שהצילו מן הכבשן ומן הרעבון ומן המלכים. וענותך תרבני עונה הרבה לו הקדוש ברוך הוא לאברהם שבא אצלו והוא יושב ושכינה עומדת. הה"ד וירא אליו ה' והוא יושב.

ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה (איוב י"ט) אמר אברהם אחר שמלתי את עצמי הרבה גרים באו לזאת הברית ואילולי כן מהיכן הקדוש ברוך הוא נגלה עליו. הה"ד וירא אליו ה' (ב"ר פ' מ"ח).

הרי שביארו כי אחר שמל נגלה עליו השם מה שלא נגלה עליו בחק ההוא עד הנה וגם מה שאמרנו מהמצא הכח בו אז לעמוד או לישוב בפני שכינה מה שלא היה כן קודם המילה וזו היא הענווה האלוהית הנמצאה לשם.

[שאלות]

זוה שיעור מה שרצינו אליו בשער הזה לבא בו אל פירוש הספור אחר זיכרון הספקות הנפלות בו, בין מה שהותר כבר לפי דרכנו בין מה שיותר במה שיבוא מהפירוש.

א. אומרו וירא אליו ה' על מה נגלה כי לא נזכר. וכבר בקשו **חכמינו** ז"ל ולא מצאו רק לבקר את החולה (סוטה י"ד א). ומה טעם אומרו שנראה אליו שם ואם הוא יושב פתח האהל או עומד.

ב. אחרי אומרו וירא והנה שלשה אנשים מה טעם וירא וירץ לקראתם. וכבר דברו בו הקודמים (ב"מ פ"ו ב).

ג. למה יאריך כל כך בדברי אברהם ופרטי אופני פיוסו אותם כי מהידוע ששפתי צדיק ידעון לרצות עד שיחפצו בו. ומה טעם שפתח ביחיד וסיים ברבים. גם יש להתעורר אל התעסקו בעצמו כאלו אין איש בביתו. גם באומרו מהרי ג' סאים וכו'. שכל אלו הן דקדוקין שאינן ראויין אצלו. וכן העניין בלוט למה יזכור עד הגעתם שם ומקום מושבו בעת ההיא ושאר דבריהם.

ד. מה טעם אמר במלאכים והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. ה. במאמר ויאמרו **אליו** איה שרה אשתך, ואומרם שנקוד על **איו**, ללמד ששאלו לשרה על אברהם (שם פ"ז א). ואם לא ראו אותה, איך שאלו ממנה. ולמה לא ננקדה הלמ"ד וישאר **איו**.

ו. למה הוצרך שליחות זה לבשר את שרה, ולמה נפלאתה בדבריה והלא הוגד לאברהם קודם שנמול ולא יתכן שלא הגיד לה כי למה יחד ממנה דבר זה.

ז. כי הם שאלו עליה ואחר כך הסבו פני הדבור אל אברהם באומר **שוב אשוב אליך**.

ח. למה הקפיד השם על שרה באומרו למה זה צחקה ולא הקפיד על אברהם עם היות דבורם שווים עד"ה. ואם עשתה שלא כהוגן למה לא הוכיחה המלאך על פניה שהיה יותר נאות משיגננה בפני בעלה, שהוא יותר מגונה מאומרה ואדוני זקן. ועכ"פ לא היה לו להעלים ממנה ויאמר הדבר לשניהם. ועוד שהיה לו לומר שוב אשוב אליה כי ממנה הייתה התלונה וההוכחה. וקשה מזה איך הכחישה הצדקת אל מלאך הש"י לפי שיראה והלא מתוך היראה לא היה לה לכחש.

והרמב"ן ז"ל הקשה זה והשווה אותה לאשת מנוח בהכרת המלאכים. ולא יתכן זה ק"ו מהגר. וכבר אמרו ז"ל שהייתה שרה עקר בנבואה ואברהם טפל לה (ש"ר פ' א') שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כ"א).

ט. וה' אמר המכסה אני וכו' והלא לנח גלה משפט דור המבול מבלי שיתן טעמים כאלו ומאי רבותיה דאברהם ומה טעם כי ידעתיו וכו' כי נתרשלו בו **המפרשים**. ועוד שאחר שעם אברהם ידבר למה לא נאמר ויאמר ה' אל אברהם זעקת סדום ועמורה וכו' ויען אברהם ויאמר וכו' אלא ויאמר ה' וכו' ויגש אברהם ומאין נגש והלא הוא מדבר עמו. ורז"ל אמרו הגשה לתפלה (ב"ר פ' מ"ט).

י. טעם אומרו ארדה נא ואראה וכו' ודברי **חז"ל** וה**מפרשים** (תנחומא ס"פ נח) ידועים. וחלילה לנו לשום לב אל דברי **הרלב"ג** בזה וכיוצא בו אף כי ירבה דבריו כמו שכתבנו. ודברי **הראב"ע** ז"ל שתלה עצמו בהן יתבאר היטב לפי דרכנו. גם שמאמרים אלו אינם מסכימים שמתחלה אמר זעקת סדום וגו' שירצה שידע מהם שנתמלאה סאתם ואח"כ אומר ארדה נא וגו' ומאי שנא מדור המבול שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם (שם ו') מבלי צורך אל ירידה.

יא. אומרו ואברהם עודנו עומד לפני ה' מבואר הוא שעמו היה מדבר ולא זז ידו מתוך ידו עד הנה. וגם במה שתקנו בו סופרים לומר וה' עודנו עומד לא תקנו דבר זה.

יב. בתפלתו של אברהם כי בתחילה אמר האף תספה צדיק עם רשע שנראה שהיה מבקש על הצלת הצדיקים שלא יסופו עם הרשעים ואחר כך גמר באומרו האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה וכן נפל הכפל והבלבול במאמרו באומרו חלילה לך מעשות וגו' והיה כצדיק כרשע חלילה לך.

יג. למה נפל על שאלת מספר החמישים לכל כרך כמו שיובן מפשטו והוא האמת לדעתנו כי מי שפירש עשרה לכל כרך לא יסבלוהו הכתובים האומרים אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר כו' ונשאתי לכל המקום כו'. ולפי דעת קצת **המפרשים** למה שאל על עשרה שנים לכל כרך ולא פחות כי מה טעם שיצילו שנים את העיר יותר משיציל אחד ולפי דבריהם למה לא הציל את סדום כיון שנמצאו בה שנים צדיקים ויותר ועכ"פ יש לדעת למה התחיל החיסרון בחמשה ואחר מעשרה לעשרה.

יד. אומרו אחר כמה דיבורים הנה נא הואלתי לדבר אל אדני. ולמה שנה השם בזה. ולמה היה נוטל רשות בפעם זולת פעם.

טו. כי לא לכבוד היה לו לאברהם שיספר הכתוב את כל תוקף התפלה והתחנה הזאת אחר שלסוף לא הועיל ולא כלום ובמעט דברים נשא פני לוט לבלתי הופכו עיר אחד.

[תשובות]

ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הפירוש אשר בו יותרו מה שלא הותרו במה שקדם, או שיותרו גם כן על פי הדרך המפורסם.

וירא אליו ה'. הלב גומר כי כאשר צווה אברהם מהש"י לימול הוא וכל ילידי ביתו ומקנת כספו ולא נשאר בביתו איש שולף חרב, חשש אולי תמשך לו ולביתו סכנה כי ירגישו המלכים אשר נלחם בם או קצתם, ובהיותם כואבים יבואו עליהם בטח ויכום. ולא עוד אלא שלא יישאר לו שום איש שיהא זריז ומהיר לשרת אותם בעודם חולים. ושעל דבר זה נמלך עם ממרא בן בריתו, והסכימה דעתם שיטה אהלו אצלו, וילוו שם וישרתוהו וגם איש לא ירים את ידו כנגדו, כי ידוע כי ענר אשכל וממרא בעלי ברית אברהם. וראיה קצת לזה כי לא נזכר בכל המעשה בית לאברהם, רק אהלים כאשר המה, ואין ספק שהיה לו לאברהם בית קבע בנוי לתלפיות, וכמ"ש ז"ל פתחו של אברהם היה שכל העיניים צופות אליו (סוטה י').

(התר ספק א') ולזה אמר כי כשנמול והיה ראוי שתשרה שכינה עליו במדרגה שלמה מהנבואה מבראשונה שנגלה עליו (א) במקום אשר נטה שם אהלו באלוני ממרא, עם היותו בלתי מיושב בבית תלמודו הקבוע לו והוא יושב פתח האהל ולא זע ולא נרתע כפעם בפעם מב' פעמים שנזכר ראשונה שנפל על פניו, כמו שאמרנו, ובדברי **חז"ל** יום ג' למילתו היה ובא לבקר את החולה (ב"מ פ"ו ב).

[המלאכים באים לאברהם]

וישא עיניו וירא (ו) ראה אלוהים שתתבשר שרה במשלח מלאכים אלו להורות ולהודיע צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וכמ"ש הכתוב גדול העצה ורב העלילה וגו' (ירמיה ל"ב) והכוונה שבדרך עצמה שהאדם הולך בה אם טובה אם רעה בה ישלם לאיש כדרכיו כלומר שבדרך עצמה נשלם לו שכרו או תפרע ממנו וכן היה אצל אלו הצדיקים כי דרך נדיבותם במעשה הצדקה וענין האכסניא לכל עובר ושב שלמו אלוהים שכר טוב בשתבשר הצדקת על ידי אלו האורחים האלוהיים.

(ג) ולזה רצה שתכתב צדקתו זאת בספר תורת האלוהים כלל ופרט ולא יפול דבר מכל דברו הטוב אשר דבר ומכל המעשה הגדול והקטן אשר עשה בקבלתם. ולהורות על כללות הרגלו ועוצם התמדתו בזה ושלא היה במקרה או לעתים רחוקות באו אליו במספר ההוא המורה על הכללות כמו שהוא מבואר בתחילת השמים והעולם.

ומה נאמנו דברי **חכמים** ז"ל שאמרו אחד לרפאת את אברהם ואחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום (ב"מ פ"ו ב) ושהצלה ורפואה אחת הן לומר שאם היה מעשהו בזה הנדיבות העצום פעם או פעמים היה בא האחד לבדו כי יספיק לו הזכות ההוא לרפאתו ממחלתו לא זולת גם אם היה עושה כן לפעמים ולא על צד ההרגל התמידי היו באים שנים כי יספיק זכותו להצליח גם אשתו עמו ויבשר את שרה אבל עכשיו שהיה הרגלו כלול ומעשהו שלם כבר יספיק זכותו גם להציל קרובו שאר בשרו ע"י גילוי אזנו על סדום כמו שיבא.

יורא וירץ לקראתם מפתח האהל (ב) ירצה עם שכבר יוכל להמלט מהם להיותם רחוקים ממנו והוא גם הוא טרוד במילתו ועכ"ז רץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה כמי שמבקש מהם חסד ולא כמי שעושהו עמהם. אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור. (ג) יחס עניין ההעכבה לשם אל היחיד כדי שלא יהא חצוף בבקשתו שיתעכבו שם בעבורו שלשתן שנראה אצלו דבר גדול וקשה לשאול ויובן מאמרו לכל אחד או שיעמדו השנים בשבילו והוא מוסר ויתרון לבעל הלשון והנקודה עשתה זה השם קדש להורות על מה שאמרו ז"ל שהייתה שכינה עמהם (ב"ר פ' נ'). אמנם דבר האכסניא דבר בה לשון רבים כי הוא דרך כבוד.

ואקחה פת לחם וסעדו לבכם למעט הסעודה בדבריו אמנם אמר וסעדו לבכם להורות שהלחם ההוא הוא מהמסעדים הלביים וכמ"ש **חכמינו** ז"ל מן התורה מן הנביאים מן הכתובים פתא סעדתא דלבא (שם פ' מ"ח) והוא מזון מועיל לחזק הכחות הרוחניות כולן שכיון שהוא מחזיק את הלב ממנו תוצאות חיים ללמד ששיחתו צריכה תלמוד.

כי על כן עברתם וכו'. ירצה הסעודה תהיה קטנה נקלה ולא תתעכבו בה. כי ידעתי זה חפצכם כי על כן עברתם על עבדכם היושב פה במדבר ולא אביתם לבוא בעיר או לבית מושב, כי זה משפט ההולכים בחפזון. וכבר אמרו ז"ל (סוטה י' א) שהיה לו לאברהם אבינו בית אכסניא בפרשת דרכים במדבר, דהוה אמר להון פתא במדברא מאן יהיב לך כופרא במדברא מאן יהיב לך בשרא במדברא וכו'. וכ"ש שיצדק זה לשעה שהיה שם אהלו באלוני ממרא. וע"פ דבריו השיבו לו כן תעשה כאשר דברת שיהיה דבר מועט לסיבה שזכר. אמנם ראש הנדיבים דבר מעט ועשה הרבה (ג) ונזדרז למעט העכבה במהירות.

וימרה אברהם, מהרי ג' סאים. ואל הבקר רץ וימרה לעשות. והיה מנדבת לבו לשחוט בן בקר אחד לצורך ג' אנשים אשר יספיק להם טלה חלב או כבש א' וכ"ש לדברי **חז"ל** שאמרו ששחט ג' להאכילם ג' לשונות בחרדל (ב"מ פ"ו ב) וכווננו בזה להורות גודל לבו שעשה כן להשוותם במנות שלא להטיל קנאה ביניהם כי לא הכירם נוסף על היותם מזומנות מיד אחר שחיטה מבלי הפשט וניתוח והוא הטעם שציווה למהר ג' סאים קמח סולת שהוא ג"כ המידה היותר גדולה שבמידות היבש שהיא האיפה (ג) כי אומרו מהרי ג' סאים הוא שווה לאומר מהרי ג' איפה אלא שמידה הזאת בלשונם קרויה כן ותרגום אנקלוס יוכיח שמתרגם עשירית האיפה חד מן עשרה בתלת סאין ומעתה לא תצטרך טעם לריבוי הקמח במידות.

ויקה חמאה וחלב לכבוד ותענוג. והוא עמד עליהם וגו' זאת האכילה דחקה **המפרשים** עד שקצתם הוצרכו לומר שהיה במראה הנבואה וקצתם בעבורה ובעבור ומצות אפה ויאכלו אמרו שהיו נביאים שולחו מאת השם לבשר את שרה, עם היות אברהם גדול הנביאים בימים ההם כמו שכתב **הראב"ע** ז"ל בפירושו.

והרלב"ג ז"ל כתב כי יען לא היה חזון נפרץ הוצרכו שלשה, כל א' לשליחותו. ואנן אהא סלקינן ונחתינן אם ימצאון שם נביאים אם לא במה שקדם מהדברים אשר בשער. והנה באמת הרבה עדים יש בספור שמראה עליהם היותם מלאכים מדבריהם ומעשיהם כמו שהוא מבואר מעצמו.

[קסד,ב] (ד) וגדול שבכולן בעיני הוא אומרו והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו ומצות אפה ויאכלו כי למה יזכיר שאכלו והלא ממילא משמע אלא שאע"פ שהיו מלאכים, שאין דרכם לאכול אכלו אצלם. וכמ"ש בשמו של רבי מאיר עילת בקרתא הליך בנמוסא (ב"ר פ' מ"ח) למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונתדמה להם שנאמר ויהי שם עם ה', לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות ל"ד). אבל למטה שיש שם אכילה ושתיה נאמר ויאכלו. אמנם באכילתם זו כווננו לדעתי אל הסעודה הרוחנית דוגמת הנעשית אל הנפש השלמה אשר בה תתקיים אצל הגוף עם היותה בלתי נקשרת עמו. וזה כי כמו שהגוף נזון מהמזון ההוא המורגש כן הנפש נהנה מהעניינים המחשביים שבסעודה כמו ההזהר על איסור המאכלות והכשירן מכל צדדיהם וברכותיהם לפנייהם ואחרייהם וטוב הכוונה בלקיחתם כי חכם לב יקח מצות למזון נפשו ובו היא תתקיים אצלו כמו שיתבאר זה יפה בפרשת ויחי שער ל"ב ב"ה. וזו היא סעודת המזבח אשר בה תתקיים השכינה עם ישראל שנאמר בה את קרבני לחמי לאישי (במדבר כ"ח), **ואז"ל** אשה ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני (ספרי פרשת פנחס).

וכן בכאן אמר שאכלו המלאכים אצלו ונהנו בשבע רצון הזירוז והעבודה הנכונה אשר היה לרצון להם כי כוונתו הטובה ורוב זריזותו וחריצותו לעשות בכבודו ובעצמו, והיותו עומד עליהם לשמש היו לברות למו, כי הוא באמת מאכלם הטבעי להם. והנה עם זה היה דומה ממש אכילה של משה לאכילתם כי משה נראה שלא אכל שם בהר. אבל עד"ה כיון שהוא ניזון משם מכוח האכילה שאכל מתחילה שהייתה מתברכת במעיו כעניין שנאמר באליהו ז"ל (מ"א י"ט) הרי הוא ניזון ואוכל, ולזה אמר עלה משה ונדמה להם שאינו אוכל אבל אכל הוא עד"ה וכן המלאכים עם שנראה שאין דרכם לאכול כאן אמר הכתוב ויאכלו למה שאכלו מה שדרכן לאכול למעלה.

ויאמרו אליו איה שרה אשתך. (ו) אחר שחרדו אליהם את כל החרדה ההיא שאלו אליו לאמר איה שרה אשתך. (ה) **וחד"ל** דרשו מהנקודה ששאלו גם עליו (ב"ר פ' מ"ח). והוא מה שיורה הוראה גדולה למ"ש מעניין התוכחה שהיו צריכים שיהיה שם אברהם לדבור ההוא כדי שימצא לעניין התוכחה (ה) אמנם מה שלא נקדה הלמ"ד הוא שא"כ הייתה הלמ"ד כאלו אינה, ונדרוש **איו** לבד, כי כך המידה כשהכתב רבה מהנקודה כאלו אינה (שם) ונאמר ויאמרו **איו** איה שרה אשתך וכו'. וכאשר הנקודה רבה נדרוש בשניהם הכתב לפשוטו והנקודה **למדרשו**, והייתה שאלתם עליה לבקש פתח על עניין הבשורה כי למה לא יצאה לעמוד על הסעודה, שמא יש לה צער או עצב או כל דבר המונע אשר יוכלו הם

לתקנו. וע"פ דרכן השיבן הנה באהל. כי אין לה בן יצא לפניו כמנהג הנשים, ומדרכם להסתר.

[סיפור השונמית וגיחזי]

ויאמר שוב ושוב וכו' ולשרה בן. ומכאן למד אלישע כשראה אשר חידשה אותה אשה גדולה לעשות עליית קיר קטנה וכו' לצוות לומר לה הנה חרדת אלינו ומה לעשות לך (מלכים ב' ד') וכאשר השיבה בתוך עמי אנכי יושבת חזר ושאל לגחזי ומה לעשות לה שא"א שלא תכווין אל דבר, עד שא"ל בן אין לה ואישה זקן, ואמר למועד הזה וכו'. אלא שיש להפלא ממנה איך לא שאלה היא מהנביא על דבר גדול כזה, ולא עוד אלא לסוף אמרה אל אדוני איש האלוהים אל תכזב בשפחתך, שיראה שהיא חשבה שדבר כזה היה מוטל עליו לדעתו ולהתעורר מעצמו כי נביא הוא ומלאך כמו אלו. ואחר שלא ידע, חשבה שלא היה בידו לעשות. ולזה כשאמר לה גחזי משמו היש לדבר לך אל המלך, השיבה בשאט נפש בתוך עמי אנכי יושבת, כלומר שהדבר ההוא אינו כדאי לה. וגם כשאמר לה גחזי אבל בן אין לה, ובשרה עליו השיבה כן כי היא מסתפקת בו לכן לסוף אמרה השאלתי בן מאת אדוני, הלא אמרתי לא תשלה אותי. סוף דבר אירע לה כן מתוך יושר מעשיה כמו שהיה העניין לשרה וכאשר נתבאר.

[ושרה שומעת פתח האהל]

ושרה שומעת וכו' כי בשמעה ששאלו עליה, נתנה לבה והטתה אזנה אל פתח האהל אשר היה אחר המלאך לראות מה ידבר בה. **ותצחק שרה בקרבה וכו'.** (ו' ז' ח') כבר פירשו זה העניין על ג' פנים, אם בשהיא לבד חטאה, או שחטאו שניהם, או שחטא הוא לבדו. וזה הג' מה שיתיר כל הספקות משלם והב' אחריו כי אם עדיין לא הספיק אברהם להגיד לה את דבר ה' מהטעמים אשר בקש **הרמב"ן** ז"ל, או שירצה שתשמע גם היא מפי עליון, או לסבב פני הדבר שתשמע שרה ותצחק בקרבה ויזכיר על ידו, הנה ה' שמר את הדבר לעת הזאת, ואחת ידבר אל ושתים זו ישמעו ויתישבו ג"כ כל הכתובים.

(ח) אמנם אומרו ותכחש שרה וכו' לפי שני הפירושים הראשונים היה ללמד מוסר נאה והוא כי הנוכח מהגדול ממנו על כל דבר פשע מן המוסר הוא להתבייש ולומר לא עשיתי זה לא כאומר לא חטאתי רק כמודה שעשות דבר כזה הוא חטא גדול לאפוקי ממה שכתוב עליהם וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו (ישעיה ג'). ולזה אמר הכתוב שזאת הצדקת לכאורה כחשה ואמרה לא צחקתי כי יראה מדין שמים. אמנם כשהשיבה לא כי צחקת - שתקה, ללמוד כי כאשר יקרה זה אין להעז ולשנות בהכחשה. אמנם אל הפי' השלישי אין אנו צריכין לכל זה כמו שראית במה שקדם מהשער.

ויקומו משם האנשים. (ט) כבר פירשנו כי הם נפרדו ממנו והיו רוצים לדבר על עסקי סדום והוא היה הולך לתומו עמם להלוותם כסבור שאינו מטריח עליהם והרי הם מתעכבים לדבר בעבורו עד שאמר המכסה וגו' נדבר אנחנו ואם ישמע ישמע.

(י) ואברהם היו יהיה לגוי כי ידעתיו ורצה בשני תנאים יוכשר הניצב בקרב אלוהים בדין אשר כזה. אם שיהיה כבעל הדבר הנשפט כאב בבנים או כמלך בעבדים. והב' שיהיה ישר ואוהב משפט. כי מצד הראשון יעביר להם מה שראוי להעביר. ומצד השני ייסר מה שראוי ליסר. ואמר דתרויהו איתנהו ביה, אם הא' כי הוא אב המון גוים ורוצה בקיומן והוא אומר ואברהם היו יהיה, ועל השני אמר כי ידעתיו למען אשר יצוה לעשות צדקה ומשפט.

וספר הכתוב כי בא הש"י אל ההתבוננות הזה ממנו למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו כלומר שאם לא ידע הוא ית' ממנו זה הזכות העצום לא היה מבטיחו כל ההבטחות הגדולות שהבטיחו שמא לא יזכה ונמצא מבטיח ואינו עושה. וזה סותר מה שכתב הרלב"ג ז"ל בידיעה.

(ט) ובמאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו' הגדיל תושיה כי האל יתב' אינו מכיר אבל יודע כי ההיכר פועל החוש, והידיעה פועל השכל. ומה נכבד טעם למען אשר יצוה כו' כלומר שיודעו מצד תוארו וגדרו המקיף את כל זרעו, והיא ידיעה מינית, וזאת הידיעה עצמה נאמר אצלו ית' אפילו אצל האישים. והוא עניין נפלא כמ"ש ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א). ואתה אמרת ידעתיו בשם (שם ל"ג). כמו שיתבאר העניין יפה במקומם ב"ה.

[ארדה נא ואראה – ידיעת ה']

ויאמר ה' זעקת סדום וכו' ירצה שהיו העשוקים מהם צועקים צעקה גדולה ומרה ואין מושיע ותעל שועתם אל האלוהים ולא יכול לשאת. אמנם על עניין זה יש שאלות איחד אותם לשער סדום אשר אחרי זה ושם יודע עניין עוצם וכובד חטאתם.

ארדה נא ואראה. כבר דברנו בגנות סברת האומר שצריך הש"י לחקור ולדרוש את אשר עשו כפי בחירתם, כי הוא דבר שאסור להעלותו על לב.

אמנם **רש"י** ז"ל כתב למד לדיונים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, כמו שפירש בפרשת הפלגה, ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם הכצעקתה של מדינה הבאה אלי עשו והם עומדין במרדן - כלה אני עושה בהן. ואם לאו, שלא יעמדו במרדן, אדעה מה אעשה להם ליפרע מהם ביסורין וכו'. והוא עצמו פי' אנקלוס: אם לא תיבין וכו' שיחסו תליית הראיה הזאת בתשובתם, כלומר הכצעקתה הבאה אלי יתמידו לעשות אעשה עמם כלה וכו' והעניין שעדין הם תלויים ועומדים בתשובתן והוא נכון.

הרמב"ן ז"ל כתב: והראב"ע ז"ל אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת וכו'. ואלו ואלו הם דברי סתר. לבד זה ידעתי **שהרלב"ג ז"ל** כתב בסוף המאמר שזכרנו בדברים אשר בשער אצל אופן ידיעת הש"י אלו הדברים הפרטיים זה לשונו:

וידמה שהראב"ע ז"ל מזה הדעת, כי הוא בפירושו לתורה אמר: והאמת שהוא ידע כל חלק על דרך כל לא על דרך חלק.

וכבר כתבתי שא"א להיות זה פירוש הכתוב, כי איך יאמר אדעה על דבר שאם לא ידעו עד הנה, א"א לו לדעתו כלל. ולכן לבבי לא כן ידמה בכוונתו, רק מה שיראה שרמז אליו **הרמב"ן ז"ל**, בשהוא סוד לקוח מילדי **הפילוסופים**, האומרים שהוא יתעלה יודע הנמצאות בכללותם לא באישיהם.

אלא **שהראב"ע** לא כן יחשוב, אלא שהוא יודע גם החלקים, רק שידיעתו אותם הוא בהפך ידיעת האדם. וזה שהאדם מצד השיגו והכירו בחלקיים תחילה יגיע אל ידיעת הכללות השכלית. אמנם הוא יתברך יודע החלקיים המורגשים מצד יודעו הכוללים המושכלים, כמו שכתבנו זה העניין בשער עשירי אצל הן האדם היה כאחד ממנו לדעת וכו'. והוא מה שאמר **הראב"ע**, כי **הכל יודע כל חלק דרך כל**, והכוונה שידיעתו הכול הוא כדרך לו לדעת החלק, ולא ההפך. ואמר שזה הסוד נרמז בכאן, באומרו הכצעקתה הבאה אלי עשו וגו', לומר שאם היו הכל ברעה הזאת או קצתם, ארדה לדעת אותו, כי הכל גלוי וידוע אצלי.

וענין הירידה לדעת הוא מה שיודע החלקיות מידיעת הכללות לא זולת, והוא מ"ש במאמר האף תספה צדיק, לומר שלא היה מקום העיון אם עשו אם לא, אלא על כולם או חלקיותם. ואם לכך כיון, הוא דעת נכון, וישאר **הרלב"ג** לבדו.

[משמעות הנסיון]

ואולם הנראה בישוב הכתוב וכוונתו כבר כתבנוהו למעלה בתועלות המראה הכוללת, ואף גם זאת שתהיה מראה בפני עצמה, כבר יהיה עניין פשוט איננו צריך לעמוקות גדולות כאלה, והוא סוד הניסיון הבא בכתובים.

אלא **שהרמב"ן** כתב:

ודע כי הש"י צדיק יבחן, כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו, ויצווה עליו בניסיון. ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו. והנה כל הניסיונות שבתורה לטובת המנוסה. ע"כ.

ואני הנה ראיתי אומר הנני ממטיר לכם וגו' למען אנסנו וגו' (שם ט"ז). וכבר חטאו אנשים אשר הניחו ממנו עד בוקר, ונתרעם מהם גם שיצאו ללקוט בשבת, וכן למען נסותך

התשמור מצותיו (דברים ח'), ולבסוף לא שמרו. וכן כי מנסה ה' אלוהיכם אתכם לדעת וגו' (שם י"ג) ולבסוף טעו בשמוע את נביאי השקר.

ולזה אני רואה כי ענין הניסיון נוהג עם כל, ובפרט כשהגיע שעה לגמר דינם, והיה כצדיק כרשע, עד האלוהים יבוא דבר שניהם להביאו במצרף הניסיון בו תתמלא סאת הטוב לטובים ואיפת הרע לרעים, כמו שעשה לפרעה ולמצרים וזולתם מהמורדים. והניסיון אשר בכאן הוא מה שהסכימה חכמתו שירדו שם המלאכים האלה וע"י מעשיהם אשר יעשו עמהם יגמר רע רשעים להמטיר עליהם פחים אש וגופרית, כי הכול גלוי וידוע לפניו.

וזה שאמר ארדה נא ואראה, כי ירידתם לשם היא ירידתו ית' ושם אראה הכצקתה הבאה אלי עשו עם האנשים האלה יגמר דינם לעשות עמם כלה, ואם לא אדעה מה לעשות. ואמר עשו, לשון עבר על שעת גמר הניסיון, כמו ראה כל המופתים אשר שמתי בידיך (שמות ד') אשר הראת בהר (שם כ"ו) על דעת רש"י ז"ל. והיה אומר כן כי יודע כי המליץ בינותם, ולמשמע אזניו יתעורר להליץ בעדם רנה ותפלה, כמו שעשה אז מה שלא ניסה תחילה כמ"ש לאשר מזה ימשך לו זכות גדולה, ותבוא ג"כ ריוח והצלה ללוט כמו שיבוא.

[תפילת אברהם על סדום]

ויפנו משם האנשים וגו' כבר ראית מה שיעיד הכתוב באמיתת הפי' שנזכר בשער הספור. אמנם לפי זה הדרך ירצה. (יא) כי הלכו משם האנשים ואברהם לבדו עומד לפני ה' וכשומעו את דבריהם על דבר סדום ויגש אברהם כי מאחר שהסכימה דעת עליונה לדבר בפניו מצא עצמו מחויב להליץ בעדם (יב) ואמר האף תספה צדיק עם רשע שפתי צדיק ידעון רצון וראה ללמוד סניגוריא על כל הערים ההם בעלילה חזקה ואמר מארי דאברהם האף וחמה תגרום להמית צדיק עם רשע וזה לא יתכן כי הוא עול מפורסם. ואם כן מזה יחויב שלפעמים תשא עון הרשעים כאשר במותם חויבה מיתת הצדיקים עמהם. וזה כי האדם הצדיק היושב במדינה הרעה ומסתפק בכל צרכיו בעיר ההיא וחי בהם חיים הכרחיים, ודאי אם ימותו כולם ויישאר הוא לבדו ימות גם הוא ליומו. ואם יום או יומים יעמוד, הנה לא יעלה לו שבתו או חדשו. וכמ"ש הקדוש ברוך הוא בעצמו ואני לא אחוס על נינה העיר הגדולה וגו' (יונה ד') כי שם נשא את האבות החטאים בעבור הקטנים ויונקי שדים שלא חטאו, שלא ימותו אביהם ויהיו האבות כצל הקיקיון והבנים ראשונה כמו שכתבנו אצל המבול שער י"ג.

ולזה אמר אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר, האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. ודאי לא יעשה כן, שאם הצדיקים האלו אינם חייבים מיתה, הנה כשתמיתם כמות זולתם כבר יקבלו עול גמור, דמה להם שתמיתם בעצמם או שתגרום המיתה בידיים, סוף סוף נדונו כרשעים ובמשפט אחד. (יב) והוא מה שהפליג הגזירה באומרו חלילה לך מעשות כדבר הזה הראשון, והוא להמית צדיק עם רשע, כי הוא היותר מפורסם בעול, ואחר כן שיהיה כצדיק כרשע נדונים אלו עם אלו, חלילה לך ג"כ, השופט כל הארץ לא יעשה משפט ישר בשלא יסבלו עונש מי שאינן ראויים לסבלו. והיא טענה חזקה וסניגוריא גדולה.

(יג) אמנם נתחכם לשאול על זה המספר, רצוני חמישים לכל מקום, לפי שהיה צריך לבקש ממוצע שימצאו בו שני עניינים יחד: האחד שיהיו קשי הנסיעה וההעתק משם, כדי שלא יושב שילכו להם על אשר ימצאו. והשני שלא יוכל לסבול הישיבה יחד להיעזר קצתם מקצתם. והנה מספר החמישים יש בו שני העניינים. כי הם קשיי הנסיעה וקשיי העמידה, כי לא תתיישב העיר או המדינה בזה המספר להיות שמה המלאכות הכבדות הצריכות לחיים, או להעמידם אם היו שמה ואפס עצור ועזוב מהערים אשר סביבותיהם, כי כולם היו בהפרדה וימותו ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל.

והנה כל עוד שתרבה המספר, עם היות שיהיו יותר קושי הנסיעה, כבר תהיה העמידה יותר נקלה להיעזר אלו מאלו, כמו שבמיעוטו יהיה הדבר בהפך. (יד) אמנם כשראה שהודה לו הש"י על השאלה הראשונה, חשש שלא ימצאו שם על המספר ההוא המחייב ההצלה מצד הדין, כמ"ש הנה נא הואלתי לדבר, ואנכי עפר ואפר. כי מעתה אבקש לפני מן השורה, וזה כי אולי יחסרון מן חמשים הצדיקים חמשה, התשחית באותן חמשה שחסרו? ותאמר שכבר יוכלו להסיע ישיבתן משם, ואף על פי שיהיו יותר קשי העמידה, תהיה זה טענה להשחתתם. ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה, והריני מודה בהם אף על פי שהם יותר קלי הנסיעה.

ואח"כ בקש על האופן הזה על מספר הארבעים לומר שלא יהיה חסרון הה' דווקא והודה לו. אמנם להיות מספר השלושים יותר מבואר בשהוא נקל ההעתק, חזר ליטול רשות ואמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי וגו' וכן עשה לעשרים עד מספר העשרה שאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם שכבר היו קלי הנסיעה משם מאוד עם היות שהם היו יותר נמנעים הישיבה.

ועל פחות מעשרה לא ביקש, שהוא מפורסם שאין ראוי לשמוע בקולו, מאחר שיוכלו ללכת להרחיק נדוד בלי עמל וטורח גדול. תדע שכאשר לא נמצא בסדום רק לוט ואשתו ושתי בנותיו לא נצלו בעבורם, אבל אמרו לו המלאכים עוד מי לך פה וגו' כי משחיתים אנחנו וגו'. וכן אמר להלן קומו צאו מן המקום, הורו שאין ראוי לישא את הרשעים אשר במקום,

כל עוד שהצדיקים אשר בו יהיו במספר שיוכל לצאת משם בנקל, וללכת על אשר ימצא בדרך קרובה או רחוקה.

(טו) ואח"כ לא בקש על הצלת צוער, אלא מטעם הלא מצער היא ותחי נפשי, כלומר כי לפי הערך העיר ההיא הקטנה הייתה קרובה להינצל, או על ידי צירופו עם הצדיקים אשר בקרבה כמו שיבוא.

(יד) ואולם טעם ההפך ממידה אל מידה רצוני משם אשר היה הספור אל מלת אדני אשר הזכיר הוא עד כאן הנה הוא עניין נכבד מאוד יתבאר אצל אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו (שמות ל"ד) שער נ"ד ב"ה.

ומאמר ואנכי עפר ואפר קיים מאוד מ"ש היותו ע"ה על המדרגה עליונה מן הנבואה ממה שהיה בה ראשונה כי לזה היה ממעט עצמו בערך ההשגות העליונות האלוהיות היוצאות עליו הפך האנשים החסרים אשר במיעוט השגתם המה רואים עצמם נביאים ומדעתם היותם בעבי שחקים כמו שביארנו בשער הסיפור הזה על מאמר דור מה רמו עיניו כו' (משלי ל').

וילך ה' כאשר כלה כו' גם זה יורה על מה שאמרנו כמו שנאמר כן בפרשת מילה ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם (בראשית י"ז) כי נסתלקה ממנו אז לשעה העניין האלוהי ההוא אשר הופיע אז עליו.

אמנם נביאי השקר לא יהיה להם כדבר הזה כי כל השעות שוות אצלם זו היא דרך ישרה וסלולה נכונה מאוד בכל זה העניין והיתר כל ספקותיו.

והנה **המפרשים** ז"ל פנו איש לדרכו בסדר שאלותיו אלו כמו שהוא בספריהם. האמנה כי מה שכתב **הרמב"ן** ז"ל על פירוש **רש"י** ז"ל:

ודרך פשט הכתובים סלולה שאמר בתחילה חמשים לתת חשבון של עשרה לכל אחד וחזר ופחת כמו שיכול להציל הכל היה אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב בעניין שאמר. ע"כ.

ולי נראה שהכרח הרב גדול הוא לפי דרכם וזה שאם כשהתחיל לחסור ה' ה' שתי פעמים הראשונות להצלת כולם, היה מכווין להמציא בכל אחד ט' או ח', למה שינה את טעמו לבלתי לכת הלוך וחסור אחד לאחד למצוא חשבון ז' או ה' לכל כרך, כי דלג מח' אל ו' ומו' אל ד' ומד' אל ב'.

ועוד למה לא שאל על פחות מעשרה עד שיהא צדיק א' לכל עיר, כי מה טעם שיצילו השנים מן האחד כמו שזכרנו בספקות. ומזה הוכרח הרב ז"ל לומר כי בפעם הראשונה שאל חמישים בהימצא עשרה לכל כרך ואח"כ בקש על ט' ע"י צרוף. וכיון שהודה לו על זה שאל בחסרון בכל פעם, ובמיעוט המקומות בפחות מעשרה ע"י צרוף לא ביקש, כי לא

שער כי בפחות מהמניין הוא יספיקו להציל זולתם. והרמב"ן ז"ל אומר כי אינם דומים רבים העוסקין במצווה למועטים. והנה במה שכתבתי יסולק כל זה הבלבול ויותרו כל שאר הספקות העומדות על אלו הפירושים.

[בין התנהגות אברהם להתנהגות לוט]

ויבואו שני המלאכים סדומה בערב. (טז) סדר הכתוב ספור הפכת סדום ובנותיה להודיע שכבר הועילה תפלת האוהב הנאמן להציל אחת הערים ע"י צרוף לוט עם הצדיקים אשר בקרבה כמו שנאמר ויזכור אלוהים את אברהם וישלח וגו' כמו שיבוא, ולזה סבב ע"י הדברים באופן יזכה לוט במעשיו לקבל ההצלה על זה האופן.

(ג) אמנם נתבאר בסיפורו ההפרש העצום אשר היה בין אברהם אבינו במעשה ההוא, וזה שספר שכבר הגיעו שני המלאכים סדומה בנשף בערב יום ולוט היה יושב אז בשער ההיא מזומן ולא יוכל להתעלם ויקם לקראתם וכו' משמעו וירא לוט שלו משפט האכסניא ההיא ואין עוד ויקם וכו'. מה שסופר בשבח אברהם בהפך זה שהאנשים עברו ממנו כמלא עיניו והוא כחום היום שעה שהכל מחזיקין בדרכם והוא טרוד במילתו וגם שכונה עמו ולא פטר עצמו מהקבלת פניהם אבל וירץ לקראתם.

וגם בדברי הזמנתם נמצא הפרש גדול כי הוא אמר סורו נא אל בית עבדכם ולינו וגו' ואלו אכילה גדולה וקטנה לא הזכיר להם ואולי שלא היה בלבם רק הלינה אלא שמתוך תשובתם שאמרו לא כי ברחוב נלין למד שני דברים:

הא', ההפצר שכבר ענו בפיהם שאם לא יבאו אל ביתו שאין להם שום מקום ללון רק ברחוב ואיך יוכל לעזוב אותם על פני חוץ ולזה יפצר בם מאוד ויבאו אל ביתו.

והשני, הוא הזמנת המשתה לפי שיש בכלל דבריהם שאם על הלינה לבד הוא אומר שכבר יספיק להם הרחוב ולזה נאמר ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו. כי הרגיש בטוב טעמים ותפס דבריהם וכוון לתקן במעשיו את אשר עותו במאמרו.

אמנם אל דעות ה' והוא סבב וצדד פני הדברים כדי שלסוף יצורף טוב מעשהו עם תפלת הצדיק ולא תשוב ריקם. וכבר דברנו בתחילה על עניין אכילת המלאכים בזה השליחות ואין להאריך עוד.

זה שער מה שראינו לבאר מזה הסיפור בזה השער, ונבוא אל השער הסמוך.

עקידת יצחק שער כ (פרשת וירא) – בראשית יח-יט

יבאר חטאת סדום ההפוכה כמו רגע מה הייתה. ובענין הזכור, ובמה נשתנו מבעלי הגבעה.

ואנשי העיר וכו'.

[ארבע מידות באדם]

שנינו באבות (פ"ה)

ארבע מדות באדם: שלי שלי ושליך שליך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום, שלי שליך שלי עם הארץ, שלי שלי ושליך שלי רשע, שלי שליך שליך שליך חסיד.

ההשתמש בממון בבחינת הבעלים יחלק על דרך החלוקה ההכרחית על ארבעה פנים. וזה כי כבר ישתמש האדם בשל עצמו ולא בשל זולתו כלל. או ישתמש ג"כ בשל זולתו, וזה יהיה אם שלא ברצונו רק בעושיק ונלוז מאתו, או מדעתו ורצון נפשו. ואם ברצונו - אם שיתנהו לו במתנה, או על דרך המכירה והחליפין.

והנה המידה הראשונה היא אשר חייבה אותה שורת הדין והוא הראשונה שזכורה בזאת המשנה. ואשר היא על דרך התמורה והחלוף היא אשר זכורה שניה לה והנה ייחדו אותה לעם הארץ מפני שהוא הדרך הנאות והמורגל לישוב הארץ. והשלישית, הנה תלו אותה ברשעת המחזיק בה שא"א זולת זה. והרביעית, שעל דרך הנדיבות והיותו יחסו אותה אל מדת החסידות. והנה **המפרשים** כלם הסכימו כי המידה הראשונה היא תקרא מדה בינונית לפי שאשר לו כן הנה הוא ימצא מרוחק מהטוב והרע בשוה כי אם מצד היותו על מדת שלי שלי ימנע מקיום המצות המוטלות עליו כמתנות עניים והלואות נדרים והקדשות וכל מידי דאית ביה חסרון כיס. הנה מצד חוסו על שלו לא ידבק בידו גם הוא מאומה מזולתו על צד הגזל והעושיק שגופי כל העבירות או רובם נמשכים מהם ואמרו שעל דעת יש אומרים זו מדת סדום כי כן נאמר בהם בפ"ה הלא זה היה עון סדום אחותך גאון וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז).

והנה לפי זה הוא ראוי להפלא מאוד על משפט אנשי סדום הנזכר בזה הספור כי אחר שהעיד עליהם יחזקאל הנביא כי עצם חטאתם הוא אשר נקרא בפי **החכמים** מדה בינונית וגם הוא אשר קיים עליו דעת יש אומרים כי לפי הכלל התלמודי (הוריות י"ג ב) הוא ר' נתן שהיה אב ב"ד לישראל איך האנשים המחזיקים במידה הבינונית המשובח בפי **הפילוסופיא** המדינית יחשב להם לחטא משפט מות.

ועוד כי לפי מה שכתב **החכם** בתחילת המאמר הרביעי **מספר המידות** שהמידה האמצעית אצל ההוצאה היא כאשר יתן האדם מאשר לו, הראוי לראוי כראוי, ובזמן הראוי. גם כשיקבל מאחרים על זה האופן עצמו. והם דברים של טעם בלי ספק איך יאמרו כי שלי שלי ושליך שליך היא מדה בינונית, והלא אינה מידה, כ"ש שתהיה בינונית שהוא הקצב הישר לכל המידות.

זוה לשון **החכם** בפרק השני:

ואלה יחסרו בנתינה אבל לא יתאוו של אחרים ולא ירצו לקבל מהם. אמנם בעבור מעט יושר ומיראת הכעור ירצה או יאמר כי הם נשמרים מזה כי לא יוכרחו לפעמים לעשות דבר מגונה ומהם יקרא מוכר כמון והנה זה יקרא בהעדפתו בשלא יתן דבר לאדם ומאלה אמנם ימנעו מלקבל מאחרים בעבור יראה כי אינו נקל לקבל של אחרים כדי שלא יתן שלו לאחרים ע"כ.

והנה הפליא לבאר כי כמו שמדת שלי שלי היא מבוארת הפחיתות עם מה שכבר יקרא שתהיה מידה זו לפעמים באדם מצד שמץ יושר כי אומרים ששומרים את שלהם כדי שלא יצטרכו לשלוח בעוולתה ידיהם, ומזה חסים על ממונם עד שלא יתנו אפילו כמון א' זולתי במחיר, כי כן הוא בעצמו פחיתות שליך שליך, כי אינו מרחיק הקבלה רק לפרסם גנותה כדי שלא יקבלו ממנו.

הנה א"כ אחר שהגנות עצמו הנמצא בשלי שלי, ההוא ימצא בשליך שליך. ואיך יקרא קבוצ ב' הגנאים יחד מידה בינונית.

גם במה שחשבוה מידת חסידות לא הסכימו עמהם, כי עם שנתבאר שם שהנדיבות הוא יותר אצל הנתינה מאצל הקבלה לפי שיותר נקל הוא קבול טוב מעשות טוב.

אבל עכ"פ משניהם כאחד תיעשה המעלה, ונתן לזה ב' סבות:

האחד, שהשונא מתנות על זה האופן כבר יחשד עושה כן לבלתי השיב גמול מה שקבל כי הוא דבר שנאו בעיניו.

והשני, שאם יתן בהתמדה מבלי שיקבל מאחר יעזבנו הממון וימנע מתת וא"א שיהיה מפועל הנדיבות מה שישחיתהו.

[על כילות ונדיבות]

והנה א"כ אם שלא יפול בחשד הכילות שכבר יאמרו שלי שליך מ"מ יוכרח ליפול בהפסד הנדיבות ואין מציל וכל זה הריסה עצומה לחזק המידה הבינונית שאמרו. אלא שהתר המידה הזאת של חסידות הוא קרוב בשכונתה היא שהחסידי הנוהג בה לא ימנע עצמו מהקבלה לגמרי אבל שכאשר יעשה לא יהיה בלבו לקבל שום פרס כמו אותם שדנו **חכמים** במידתם אל עם הארץ והם האומרים שלי שליך ושליך שלי.

והם אשר כתב **החכם** עליהם בפרק י"ג מהמאמר הח' מהספר ההוא -

שיש אנשים שהם מראים עצמם שהם חיים לפי מעלת הנדיבות בתת משלהם, אבל בלבם ישימו ארבע לקחת שכר מתנותיהם ומשערים אותם בנפשם. וכאשר לא תשווה הקבלה אל הנתינה יבאו ביניהם המריבות, ולזה נקראים עמי הארץ בבואו תחילה בתורת מעלה, וחזרו אל המידה הראשונה.

אמנם החסיד אל המתנה יכולין לא אל תכלית שום גמול ולזה אמר שלי ושליך שלך כי יתן לראוי משלו יעשהו חפשי מהתשלום לגמרי. אמנם אם בא לקבל מהראוי לא ימנע העניין מקבלתו כמו שהיה מנהג אברהם אבינו כמו שנבאר. אמנם הקושיא הראשונה עדין היא במקומה ואף גם זאת שיובן הבינוניות הנאמר הנה ע"ד אשר כתב **החוקר** בפרק ד' מהמאמר הב' מהספר ההוא שמיצוע בדעות או בפעולות יאמר על שני פנים האחד המיצוע העומד באמצע המידה לפי המספר. והשני הוא בערך אלינו. אמנם המיצוע הראוי להיות בכל המידות הוא אשר ישפוט אותו השכל הישר לפי ערך אלינו לא המיצוע הראשון. דרך משל שאכילת י' ככרות הוא רב, ואכילת ככר אחד הוא מעט, לא יחויב שאכילת ה' ככרות שהוא האמצע המספרי, הוא הראוי, כי אם לפי מה שהוא אדם. וכבר אפשר שהיו ב' או ג' או יותר פחות.

וכן אצל חמדת הממון: אם חמדת כל העולם כולו הוא קצה היתרון, והבלתי חומד מפרוטה ומעלה הוא קצה החיסרון, לא נאמר שהאמצעות הוא חמדה חצי העולם. ומזה תדע שהמיצוע המספרי בין לוקחו ממון זולתו ובין נותנו לזולתו את אשר לו הוא שלא יתן ולא יקח. ובזאת הבחינה יתכן שקראו **החכמים** זאת המידה בינונית שהיא עומדת באמצע שתי הקצוות בשווה, לא שהיא הבינונית לאדם בערך אליו.

ומצאתי בפ"י רבינו שמואל ז"ל שאמר אין גורסין זו מדה בינונית, אלא מדה בינונית ויראה שכיון לזה שלא יחשב שזו היא המידה הידועה הנדרש מעצת השכל להיות עליה להיות האמצעית, רק שהיא בינונית בין שתי הקצוות כמ"ש. ולפי שאינה ראויה להתיישב העולם בה בשום צד, י"א שהיא מידת סדום ההפוכה כמו רגע.

[עונשם של אנשי סדום ופילגש בגבעה]

הנה עדיין יש להקשות שכל זה איננו שווה לשידונו בדין החמור ההוא כי כמה פעמים חטאו ישראל בבלתי השוות מידותיהם ביותר קשה מזה מגזל וחמס ומכל מיני משחית אשר צעקו מהם הנביאים עם היותם מלמדים ומוכיחים אותם יום ויום ולא נענשו על זה האופן והנביא עצמו אומר ויגדל עון בת עמי וגו' (איכה ד') והוא פלאי.

וקשה עוד מזה איך לא זכר יחזקאל מסדום מה שנתפרסם מעוצם גנותם בספור הזה ותלה ענשם באשר לא זכרו עשות חסד. ועוד יש לי להיפלא וכי משווא פנים יש בדבר מה

נשתנו בעלי הגבעה (שופטים י"ט) מאנשי סדום שאלו נענשו במידת הדין עזה וקשה ואלו לא די שלא נענשו אלא שנענשו ישראל על ידם.

והנה **הרמב"ן** ז"ל הליץ בעדם טענות רבות להצילם מרעתם. אמנם פשט הכתובים משהו אותם לגמרי שאם אלו כלו רגל מהשוק גם באלה כתוב ואין איש מאסף אותם הביתה. בסדום לא אסף אותם כי אם איש נכרי אשר בא לגור, ובגבעה והנה איש בא ממעשהו בערב והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה וגו' וישא עיניו וירא וגו'.
וגם שם נאמר רק ברחוב אל תלן, כמ"ש בסדום ברחוב נלין. באלו נאמר טרם ישכבו וגו' ובגבעה והנה אנשי העיר, נסבו את הבית וממשמעות הכתוב שלא נפקד מהם איש. באלו נאמר איה האנשים ובגבעה הוצא את האיש ונדענו. באלו ויאמרו גש הלאה ובגבעה ולא אבו האנשים לשמוע לו. ולא עוד אלא שאלו לא הספיקו לחטא ואנשי הגבעה חטאו והרשיעו לעשות. ואולם בעבור זאת באמת גדול עון בת עמי מחטאת סדום כי הסדומיים היו ראשונים לעבירה ובעלי הגבעה ראו בקלקולם הכתוב בתורה ולא לקחו מוסר.

וגם במה שכתב הרב כי שלא כדין עלו עליהם למלחמה, הוא דבר מתמיה כי מן הדין היה לבערם מן העולם, וכללות השבטים ובית דין הגדול הם שופטים על אחד מהשבטים כמו שהסנהדרין הם השופטים על כל בתי דינין שבישראל.
ואם שלא כדין עלו עליהם, הנה כדין עמדו בני בנימן על נפשם ונתן להציל עצמם בנפשם של רודפים ולא נתנה המלחמה לשעורים וא"כ למה נגפו בני בנימן לפניהם כלל.
ואם נאמר שהעון ההוא המגונה לא היו עושין אותו בעלי הגבעה לשם העבירה המגונה ההיא רק למנוע עוברים ושבים מביניהם ושבאו עדיה במקרה ובשגיה. הנה זה עצמו נוכל להליץ בעד אנשי סדום כי לא נזכר מהם דבר הנבלה הזאת רק באנשים הבאים מחוץ באותה שעה כמו שהיה העניין בבעלי הגבעה.
אל כל זה ראוי לתת לב ולמצוא בו טעם לשבח כי ישרים דרכי ה' ואין לפניו לא עולה ולא משווא פנים וכבר התרה בו האוהב הנאמן פעמים ג' באומרו האף תספה צדיק עם רשע חלילה לך וגו'.

[מה בין חוטא ורשע]

אמנם ישוב העניין הזה כלו והתר ספקותיו הוא בשנשים לב אל מה שכתב **החוקר** בפרק י' מהמאמר הז' **מספר המידות** בהבדל אשר בין החוטא והרשע.

כי החוטא אשר ענינו הוא בלתי כובש את יצרו הוא אשר התאוה בו לבד היא נפסדת אמנם שכלו אינו נפסד. והרשע הוא שהתאוה והשכל בו נפסדים.
אשר מזה יתחייב עוד שני הבדלים גדולים.

הא' שהרשע בלתי מתנחם לעולם מרעתו, כי אין לו שכל שיעוררהו על זה, כי גם הוא בעקר המרד. אמנם החוטא כאשר יעבור ההפעלות הוא הגובר על שכלו הנה השכל הוא ישוב לאיתנו ומתעצב ממעשהו ומעצבון ידיו. והשני כי החוטא ששכלו שלם אפשר לקבל רפואה, כי יש התחלה בריאה ממנה יבא הבריאות. אמנם הרשע אין לו שום דבר ממנו יותחל הבריאות ולזה אין רפואה למחלתו כמו שנתבאר לו שם בא' ובח' מהמאמר הנזכר.

ואולם זה לשונו פרק י"ב מאמר ז' אמנם הבלתי ישר כמ"ש לא ינחם כי הוא קיים בבחירה. אמנם החוטא מתנחם בכל, ובעבור זה לא יהיה הספק אשר אמרו כן זה יוכל להרפא וזה לא יוכל להרפא, הרשע דומה לחולי הקשה כמו אידרושיפישי"א או טישי"שא. אמנם החוטא לחולי הנופל זה תמידי וזה אינו תמידי, ובכלל אמנם החוטא והרשע אינם מסוג אחד, כי אמנם הרשע נסתר אמנם החוטא אינו נסתר.

הנה שיכלול ההבדלים שאמרנו ואמר כי בענין ההתנחמות לבד לא יספיק להבדלים עד אשר לא ישאר הספק ששם ראשונה אם הם דבר אחד כ"ש שיש בו הבדלים אחרים כמו שזה בלתי מקבל רפואה בחלאים ההם שזכר וזה מקבל רפואה לפי שעם היותו מגונה בשעת מעשה עוד מעט ישוב לבוריו כענין חולי הנופל, וזה למה שנשאר שכלו בישובו. ועוד שהחוטא אינו נסתר כאורב לחטא בשלמות דעתו אמנם הרשע ישב במארב ובמסתרים מתנכל בכל מחשבותיו לחטוא בהנה, ושלכל זה אין שום רפואה למכתו.

וכבר אמר זה עצמו שלמה המלך ע"ה עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (משלי כ"ה). ירצה כי כמו שהעיר אשר אין לה חומה, עם היות שמרעת יושבי בה לבלתי שית לבם לחילה עשו פרצות בחומתה הנה יש לה תיקון כי בבוא קול פחדים באזניהם בנקל ישימו לב לגדור פרצותיה ולקומם הריסותיה ותוכל לעמוד במצור ותושע. אמנם אשר אין לה חומה כלל, ודאי אין לה תקומה, כן האיש בעוד חומת שכלו על תלה אף על פי שתהיה התאוה פרוצה הנה הוא נקל להתנחם ממעשיו הרעים ולהרפא. אמנם איש אשר אין מעצור לרוחו, כי נפלה חומתו ונפסדה התחלתו, במה ייוושע איפה. והנה כלל בזה כל מה שכתבו **החכם** שם.

[חטאת סדום]

וכבר הבאנו כאן העיר הזאת לעדה ובאת ללמד ונמצאת למד כי דין האיש הזה אשר אמרנו הוא עצמו משפט המדינה. ותהיה הכוונה כי כאשר הייתה העיר מוקפת חומה סביב מהחוק הטוב והדתות הישרות המונחים מהזקנים והמנהיגים הטובים מלפניהם, אף על פי שלפעמים יעלו שועלים ויפרצו גדריה וישביתו חוקיה, הנה נא העיר הזאת קרובה

לקבל תקנה ולהירפא, כי יקום אחד מעיר ושנים ממשפחה להוכיח אותם בחוזק נימוסיהם אשר בידם והטוב והיושר נעזרו מכל צד ויעלו לה ארוכה.

אמנם אם אין לה חומה לא מידת ולא מתקנה ולא משום מנהג ישר, הנה היא כאיש ההוא אשר אין מעצור לרוחו שאין לו שום התחלה במה שישוב אל בוריו. ומה גם עתה אם יש לה חומה גבוהה של נחשים ועקרבים, רצוני חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם המונחות לפניהם ממנהיגים הרשעים והעריצים.

וכבר עשה **החוקר** לימוד מהמדינה אשר היא על זה התואר אל זה העניין עצמו בפרק ב' מהמאמר הנזכר, אמר:

החוטא דומה למדינה אשר בה כל הדברים ההכרחיים ובה אמנם דתות טובות, ולא תרגיל באחת מהן. כמו שאמר הפילוסוף אנקש"נדריש. **והרשע** הוא דומה למדינה אשר בה דתות רעות תרגיל אותם.

והנה באמת זה היה חטאת סדום ובנותיה. כי הנה הם לא חטאו בחטא התאוה לבד, כערים אשר יש להם חוקים ומצות טובים, ועושים אינם אותם. גם לא היה די להם בשהיו עיר פרוצה אין חומה, משום דת ונימוס ישר. אבל כבר נפסדה התחלתם בתכלית ההפסד עד אשר הקימו להם דברים רעים ומגונים לחוקים ומשפטים טובים וישרים, וקבעו בהם מסמרים בקנסות ועונשים שלא יעברו מהם לעולם. והעיקר, אשר שמו כל מגמתם הוא לשמור ממונם בתכלית השמירה, ולזה בחרו באותה מידה של שלי - שלי ושליך - שליך, באותו בינונית שאמר שהיא מידת סדום, לא בתורת מידה אלא בתורת דת ונימוס אחת דתו להמית: המהנה לזולתו, אפילו בזה נהנה וזה אינו חסר. כי על כן אמרו **חכמינו** כופין אותו על מדת סדום (ב"ב י"ב ב). וההנחה הזאת בתורת נימוס תחייב אותם לצאת אל הקצה האחרון בכל דרכי הרשע והחמס.

תדע, כי תורתנו התמימה הפליגה להזהיר במאוד מאוד על היותנו מהנים מממונותינו ומגופותינו זה לזה בנתינת הצדקה וההענקה וההלואות ויתר המתנות, והעזר בפריקה וטעינה או בהשבת אבדה, ובכל דבר שיצטרך אל חברו שמטה ידו עמו. עד שכבר תשים צד שיתוף בכל אשר לנו עם חברנו ושכנינו וכל אנשי שלומינו. ועם כל זה מעט מזער אשר היו בכל דור ודור אשר ישמעו וישיתו לב לקיים את תוקף הצווים ההם. ויותר מהמה, כמה רובי כמו פתן חרש, יאטמו אזנם הממאנים לתת מאשר להם דבר גדול וקטן. ורוב רבי רבבות אשר ייכספו להיות על מדת שלי ושליך שלי, ויבקשו להם כמה תחבולות ועלילות לקחת כל ממון חבריהם החביב עליהם מאשר להם. ומה גם עתה אם תהיה ההנחה הדתית שיחזיק כל אחד בשלו, ושלא יינה לזולתו, כי אז תמצא התר רצועה לכל דבר פשע, ויקל בעניינו לעמוד ללסטם את הבריות כעושה מצוה.

[חטאת סדום – הפכו את המעשה הרע לדת המדינה]

ולפי שהייתה לסדומים התשוקה הפחותה הזאת, באו לקבוע דת וחוק שלא יעשה איש מהם שום אכסניא לשום עובר אורח, כדי לכלות רגלי האנשים הנכרים מביניהם, ולהרחיק הנאתם. ולהיות הדבר הזה יקר מאוד בעיניהם לפי רוע מזגיהם, התיירו ביניהם לעשות הנבלה ההיא לכל הבאים שמה, כדי שישנאו מעבור ביניהם. לא שרצו בפועל המגונה ההוא מצד עצמו, שלא נזכר שהיו נוהגין ביניהם. אבל שלא מצאו דבר יותר מגונה להבריחם מעליהם.

ובמדרש (ב"ר פרשה נ')

האחד בא לגור וישפוט שפוט. דין שרצו ראשונים אתה בא לאבד. רבי מנחם בשם רבי ביבי אמר, כן התנו אנשי סדום ביניהם, אמרו: כל אכסנאי שהוא בא לכאן נהיה בוועלים אותו ונוטלים את ממונו. אמר לו, אפילו אותו שכתוב בו ושמו דרך ה' לעשות צדקה (בראשית י"ח) אנו בוועלין אותו ונוטלין ממונו.

הנה שכל עצמן היה לבטל האכסניא מביניהם ושלא יבואו לשם משום מקום בעולם. וזה הוא מה שהעיד עליהם הכתוב, האומר ואנשי סדום רעים וחטאים (שם י"ג), עם פי' אונקלוס בישיין בממוניהן וחייבין בגופיהן. הנה כי עיקר רעתם היה בעניין ממונם, כי הוא מה שרצו בעצמם. אמנם מה שניבלו עצמם לחטוא בגופן, בדבר הנבלה הזאת ייחסו למילת חטא למה שהוא אינו להם אלא במקרה ובמשגה.

וכן ג"כ מאמר זעקת סדום ועמורה וגו' (שם י"ח). כי עיקר הצעקה הוא אשמה רבה, ואף מה שהוא להם במדרגת החטא ההוא גנאי כבד מאוד. והוא מאמר ויגדל עוון בת עמי מחטאת סדום (איכה ד') והוא נכון. והנה עם זה נתבאר כוונת יחזקאל ע"ה באומרו זה היה עוון סדום אחותך וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז). והכוונה ששמו להם כן לחוק ולנימוס. אמנם לא זכר את דבר הנבלה אשר נוהגין בה, לפי שהיא עם שמתירים עצמם לעשותה, אינה מחוקתיהם, ואינן נוהגין בה ביניהם, אבל כל קלקוליהם היה בדבר הממון.

ומזה המין נמצא לרבותינו ז"ל (סנהדרין ק"ט א) כמה עניינים מוכיחים. אמרו ערום הלכו וכו' חמור יתומים ינהגו. דאית ליה תורא מרעי חד יומא דלית ליה רעי תרי יומי ההוא יתימתא בר ארמלתא הוה ליה תורא למרעי אזיל שקלינהו וקטלינהו אמר דיינא דאית ליה תורי נשקול חד משכא דלית ליה תורי לשקול תרי משכי א"ל האי מאי? א"ל סוף דינא כתחילת דינא. מה תחילת דינא דאית ליה תורא מרעי חד יומא דלית ליה תורא מרעי תרי יומי. אף סוף דינא נמי דאית ליה תורי נשקול חד דלית ליה נשקול תרי. דעבר במברא ליתב חד זוזא, דלא עבר

במברא ניתב תרי. דמחי לא לאינתתיה דחבריה ומפלה, אמרי יהבה ניהליה דלעברא לה. דפסיק ליה לאודנא דחמריה וכו' דפרע ליה לחבריה וכו' דעבר אארבא - יהיב ד' זוזי. דעבר בימא - יהיב ח'. זימנא חדא הוה ההוא כובס איקלע להתם אמר הב לי ד' זוזי. אמר להו אנא בימא עברי, אמרי ליה א"כ הב ליה תמניא זוזי. גם פרעיה אתא לקמיה דיינא אמר ליה זיל הב ליה ד' זוזי דשקל לך דמא וח' דעברת במיא. אליעזר עבד אברהם איתרמי להתם ואירע ליה הכי, פרעיה איהו לדיינא. א"ל מאי האי? א"ל אגר אית לי מינך, הב ניהליה להאי.

וכאלה רבות עמם בדינים המפורסמים שלהם ודייניהם המובהקים, ושהכל נמשך מהפסד השורש וקלקול ההתחלה. וכמו שאמרו מצעקתה של ריבה אחת שפרנסה לעני וכו' (שם). והנה הלילה ההוא נהגו כמנהגם, ונגדשה סאתם. כי מלאה מקדם מכל מיני חטא ופשע אשר כאלה המחייבים כליה.

[חטאם של אנשי הגבעה]

ומכאן אתה מוצא תשובה נכונה לאנשי הגבעה. כי אם נהגו כמנהגייהם בשני העניינים, רצוני בכלות רגל העוברים והשבים ובהיתר הנבלה הזאת כמוהם, הנה לא היה זה להם דבר מזה בתשומת דתית, ולא הותר להם לעשות כן מדיניהם חלילה. אבל היו כמדינה שחוקיה טובים ועושים אינם אותם. ולזה לא יקשה לנו למה לא המטיר עליהם גופרית ואש מאת ה' מן השמים. אבל היה עליהם מדיניהם על זה עוון פלילי, והיו שופטי העיר או השבט חייבים לבערם מן העולם ובמה שראו ולא מיחו בידם או העלימו עיניהם מן מה שעשו בפרהסיה, היה החטא ההוא מוטל על כל השבטים, והיה מאת הש"י להיפרע מכולן אחרי מלאת יד התובעים את דינם.

[האם ראוי שהקהילה תתיר איסור כדי להציל את הרבים מחטא?]

וכן הוא הדין בכל מה שחטאו היחידים בכל צבור וצבור בפרוץ באחד מהאיסורים שבתורה, כגון בין נסך או גבינה של עכו"ם או שעטנז וכיוצא, שהעלם עין השופטים והמנהיגים מתיר אותם כאלו הם מותרים מן הדין, שכבר הפכו בזה חטאות היחיד אל חטאות הצבור מכללם.

וכמה פעמים נתחבטתי על זה על אודות הנשים הקדשות שהיה איסורן רופף ביד שופטי ישראל אשר בדורנו, ולא עוד אלא שכבר יאותו בקצת הקהילות ליתן להם חנינה ביניהם. גם יש שמפסיקין להם פרס מהקהל, כי אמרו כיון שמצילות את הרווקים או הסכלים מחטא אסור אשת איש החמור, או מסכנת הגויות, מוטב שיעברו על לאו זה משיבואו לידי איסור סקילה או סכנת שריפה.

ואני דנתי על זה פעמים רבות לפני גדוליהם, והסברתי להם שהחטא הגדול אשר יעבור עליו איש איש מבית ישראל בסתר ושלא לדעת הרבים וברשות ב"ד - חטאת יחיד הוא, והוא שבעונו ימות ע"י ב"ד של מעלה או מטה, וכל ישראל נקיים, כמו שהיה עוון פילגש בגבעה, אם היו ב"ד שלהם מוסרין האנשים הרשעים ההם לבדם ביד ישראל.

אמנם החטא הקטן, כשיסכימו עליו דעת הרבים, והדת נתנה בבתי דיניהם שלא למחות בו, הנה הוא זימה ועוון פלילי, וחטאת הקהל כולו, ולא ניתן למחילה אם לא בפורענות הקהל, כמו שהיה בבני בנימן על השתתפם בעוון, והוא היה עוון סדום כמו שביארנו, שהם ובתי דינים שלהם הסכימו שלא להחזיק יד עני ואביון. ולכן הוא טוב ומוטב שייכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם, משתקק אות אחד מהתורה בהסכמת הרבים, כמו שאמר בזה שעשתה בו פרשה בפני עצמו לא תהיה קדשה וכו' (דברים כ"ג), כמו שיתבאר שם ב"ה. **ומי שלא יקבל זה בדעתו אין לו חלק בבינה ונחלה בתורת אלוהית.**

[מלחמת ישראל באנשי הגבעה]

אמנם מה שנגפו על זה ישראל פעמיים, עם שכבר למדו ז"ל מסמיכות הסיפור טעם מספיק, והוא עוון פסל מיכה אשר לא מיחו (פרקי רבי אליעזר פ' ל"ח).

עדיין יש לומר כי מזולת זה היה להם להתקדש ולמלא את ידם בטהר עצמם מכל פשעיהם לכל חטאתם קודם שיבואו למלחמה עם אחיהם. ומלחמת עכו"ם תוכיח. נאמר בפרשת שופטים מי האיש הירא (דברים כ'), ואמרו ז"ל מעבירות שבידו (סוטה מ"ד א). קל וחומר להלחם אלו עם אלו. וגם היה ראוי ליטול רשות להימלך בגבורה תחילה. והם לא חששו ולא נתנו את לבם לדבר מזה. אבל כל שאלתם ובקשתם הייתה מי יעלה בתחילה למלחמה. כי הקפידו על סדר מעלותיהם מדי צאתם ובואם. והנה הושב להם יהודה בתחילה. ודי להם הערה במה שלא אמר יעלה, כי לא יובן אם יעלה או ירד בתחילה. ולא שתו לב. ולזה נתנם להרע עמהם כדי שירגישו בעצמם כמו שעשה במלחמת העי.

ועדיין בפעם השנית ששאלו לא באו עד תכלית הכוונה, אך חשבו כי שמא חטאו לערוך מלחמה עם שבט אחד מישראל על כל דבר פשע שיהיה, כי אנשים אחים הם כולם. ולזה אמרו האוסיף לגשת עם בני בנימן אחי (שופטים י"ט). ולפי דבריהם השיבם: עלו אליו. כי אין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כ"א). ובדבר שיש חילול הש"י, איש בבנו ובאחיו. כלומר אין טעותכם בזה.

וכאשר ראו שנגפו בפעם שנית, אז באו לכלל דעת וירדו לסוף הכוונה האלוהית וימלאו את ידיהם בבכי ובצום ולעלות עולות ושלמים לכפר בעדם מכל חטאתיהם לפני ה'. ואז דקדקו

בשאלתם השלישית, ונתנו לבם ליטול רשות על המלחמה. ואמרו האוסיף עוד לצאת אל המלחמה עם בנימן אחי אם אחדל. ירצה אם אצא עמו למלחמה, עם היותו אחי. או אם יש טעם אחר שאחדל בעבורו, הורני ולא אסור ימין ושמאל. ולזה הייתה אז התשובה שלמה: עלו כי מחר אתננו בידך. וזהו בזה לדעתי דרך נכון.

ואם כדברי הרמב"ן ז"ל לא הוצרכו אל השאלה השלישית, ולא חידשו בה דבר.

ועתה ראה כי אחר שזכר הכתוב זה החטא העצום אשר נפלו עליו אנשי סדום הרעים בממוניהם במה שאחזו באותה מידה פחותה שקראוה מדת סדום, והיא אשר הביאה אותם אל שיתוף המידה המקולקלת שבכולם, שהיא שלי ושלך שלי, אשר בה מלאה הארץ חמס כדור המבול, עד שקבלו בה את פורענותם כמ"ש. הנה יסדר אחריו סיפורים אשר יראה מתוכם שדרך המעולים הוא להיות על שאר המידות הנשארות, רצונו שלי ושלך שלך, או לפחות על דרך החליפין לתת אל הזולת מה שיראה לו ולקבל ממנו הראוי בבא עתו ומקומו. וזה יהיה בשני סיפורי אבימלך עם אבינו אברהם כמו שיבוא.

[שאלות]

ואחר שנתיישב כל זה, וכבר התרנו כל הספקות הנופלים בעיקר זה החטא ועונשו, ובעונש בעלי הגבעה הדומה אליו למראה עיניים, נזכור ג"כ שאר הספקות הנופלות בו ובסיפורים הנמשכים אליו.

א. מה שכבר נתבאר מחקור על כוונתם של אלו העיירות ברשעתם זו, ומה הסיבה אשר הביאה אותם אליה ואם כדברי יחזקאל בגנותם למה נענשו על זה הדין החמור. ואם כדברי הסיפור הזה למה לא נענשו בני הגבעה ולמה נגפו בני ישראל עליהם.

ב. אחר שנתבאר שכוונתם לעשות הגנאי והקלון הזה לכלות מביניהם רגלי נכרים איך אמר להם לוט הנה נא לי שתי בנות וכו' והלא לא אותן הם מבקשים. או מה טעם אומרו כי על כן באו בצל קורתיו והוא הדבר אשר זרה עליהם לפי נימוסיהם.

ג. אומרם האחד בא לגור וישפוט שפוט והלא בתחנונים ידבר עמהם.

ד. במאמרו ויאיצו המלאכים. ויתמהמה. ויחזיקו. ואנכי לא אוכל. הנה נא העיר. הנה נשאתי פניך. מהר המלט שמה. מי הביאם לכל זה הדחק מוטב שימתינו לו להתנהל לאטו להימלט נפשו מאשר יישא פניו לבלתי הפכו את העיר אשר יצווה ה' להפוך באפו ובחמתו.

וגם מה המונע לבלתי הפכו את העיר עד בואו שמה. כשיצא מן העיר די.

ה. מה טעם ויזכור אלוהים את אברהם וישלח את לוט. והנה המלאך א"ל הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה.

ו. מה עלה על דעת בנות לוט כי עשו הנבלה היא לפחדן איש אין בארץ ועיניהן הרואות שלא נחרבה צוער אשר יצאו ממנה אחרי ההפכה.

ז. בספור הסמוך האומר וייסע משם אברהם ארצה הנגב, למה נסע משם עם היותו שלו ושקט סמוך למילתו וקרוב לבשורת זרעו ואיך לא נמלך בשכינה ולא עוד אלא שהרחיק נדוד עד ארץ אשר לא ידעוהו ולא נזכר שמו ולא שמעו את שומעו כמו שנראה מלקיחת אשתו כסבורין שהיא אחותו כאשר היה להם בתחילת ענינם במצרים.

ח. למה לא בא הש"י אל אבימלך מתחלה כדי שלא ישלח לקחת את שרה ויצילם מצערה או למה הוזקק אליו לדבר כדברים ההם רק שינגע אותו ואת ביתו כאשר עשה לפרעה.

ט. באומרו הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי וכו' והלא כיון שלא קרב אליה טוב לו לומר שלא עשה משיאמר שעל פי דבריהם עשה גם מאמר ואבימלך לא קרב אליה יראה שאינו במקומו.

י. אחר שאמר לו הנך מת על אודות האשה, והוא השיב הלא הוא אמר לי כו' למה הוצרך לומר לו אחר כך ועתה השב אשת האיש וכו'. ואם אינך משיב דע כי מות תמות וכו'.

יא. למה אמר אברהם אל אבימלך כי אמרתי רק אין יראת אלוהים במקום הזה מה שלא אמר כן לפרעה. ומי הזקיקו לומר אליו וגם אמנה אחותי בת אבי. וטעם אשר התעו אותי אלוהים גם מאמר ולשרה אמר הנה נתתי.

יב. ומה טעם ויתפלל אברהם אל האלוהים, גם מאמר ויתפלל בעדך וחיה ואולם בספור הסמוך יהיה הספק.

יג. באומרו **מי מלל לאברהם הניקה**, והלא היא שאמרה האף אמנם אלד וכו' וישמעו אזניהם.

יד. מה טעם לצדקת זו לגרש את בן האמה בעבור שהיה מצחק, עם יודעה אהבת אביו אותו. ולא עוד אלא שהסכים הש"י אל דעתה.

טו. מה טעם הראות המלאך אל הגר על דברי ישמעאל והנס הנעשה להם על ידו, גם כי לא נזכר שצעק הנער ולא שנשא את קולו ואיך אמר וישמע אלוהים את קול הנער.

טז. בסיפור אבימלך ופיכול שר צבאו כי שם נאמר את ז' כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי ואח"כ נאמר על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם הנה המיר עצם הנקרא והחליף סיבת השם.

אלו הספקות אשר ראיתי להזכירם ומעתה נבוא אל הביאור.

[תשובות]

טרם ישכבו ואנשי העיר, איה האנשים הוציאם אלינו ונדעה אותם. מאמרם מעיד שהכוונה לבזותם ולנבלם כדי שישמע פתגם מעשה רעתם ולא יבאו זרים בארצם שאם לא כן לא יזכירו הזמה ההיא עד עשותם ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו כדי שלא ישמעו דבר הנבלה הזאת ויאמר אל נא אחי תרעו הנה נא לי. (התר ספק ב') הנה

לוט הוכיח להם לומר שאין דינם אלא עמו באשר הוא אחד מהעם והוא אשר הפר הנימוס ולא הם ולזה חייב עצמו באשר יוציא שתי בנותיו אשר לא ידעו איש ולא ישא עול וחרפת זולתו כאשר הוא ראוי להיות. (ב) לאשר באו בצל קורתו אשר לא כדת ולאנשים ההם אל תעשו דבר אחר שאין מבני העיר ואין אחריות גזרתכם עליהם.

ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור. האמירה הראשונה היא לשון דחיית דבריו והשנית טעם הדחייה (ג) ירצו מי שם אותך שר ושופט אם הם ראויים לידון כבני העיר או לא. עתה שאמרת כן לא נחדל מהרע להם כמשפטנו וגם נרע לך מהם כמשפטיך אתה חרצת שהדין מוטל עליך יותר מהם. אמנם האיש הזקן אשר בגבעה לא בא מהטעם הזה רק שבקש לפייסם בבתו ופילגשהו ולזה לא השיבוהו האחד בא לגור וישפוט שפוט כי לא במשפט בא עמהם כמו שנראה מדבריו שם.

וישלחו האנשים ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה כי משחיתים אנחנו. אחר שיצא כוח הניסיון אל הפועל אשר עליו נאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כמו שפי' וכלם כאחד עשו ועשו עד שאפילו חתני לוט לוקחי בנותיו לא שמעו לקולו ולעגו עליו נחתם גזר דינם להשחית ולכלה.

וכמו השחר עלה וכו' עד המלט על נפשך (ד) הנה דחק אותו יותר מדאי כדי להצריכו לבקש על פלטת צוער לקבץ הסיבות אשר בעבורם יוכל להמלט בתפלת אברהם ואמר אל תביט אחריו כדי שלא ישתומם ויעמוד שם אפילו רגע או שלא זכה למה שנאמר רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה (תהלים צ"א) ולזה נאמר ותבט אשתו מאחריו כלומר למה שלא נזהרה ממה שצווה הוא שלא להביט אחריו ולזה ותהי נציב מלח.

הנה נשאתי פניך גם לדבר וכו'. (ה) כי מה שיספיק לשאת פניך להצלתך ג"כ יספיק להציל את העיר ההיא ע"י צרופך כמו שהתפלל אברהם לכן מהר המלט שמה כי לא אוכל לשלוח יד בערים האלו עד בואך שמה ותהיה עם שאר הצדיקים אשר בתוכה למחסה ולמסתור על כן קרא שם העיר צוער כי הצדיקים אשר בה היו מועטים ולא הושלם המנין רק עם לוט. ולזה נאמר השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה שכבר נתרבה עמו.

וה' המטיר על סדום וכו'. וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וכו'. ויהי בשחת אלוהים את ערי הכנען ויזכור אלוהים את אברהם. העיד הכתוב כי למחר בבוא אברהם על שכרו במקום אשר עמד שם לבקש על הערים האלה היה כן, שלא נמצאו צדיקים בסדום ובנותיה שיינצלו לפי תנאם (ה). אבל בזכור אלוהים את אברהם ואת תפילתו, שלח את לוט מתוך ההפיכה כדי שיצטרף עם הצדיקים אשר בה ניצל שמה. ובזה טעו בנות לוט, כי כשעלה לוט מצוער, כי ירא לשבת שם, (ו) חשבו שכיון שלסיבת היותם שמה נמלטה, שבצאתם ממנה תיהפך, ועוד חשבו שהיה ההפסד ההוא כולל כל העולם כמבול, והן לא ידעו כי כבר כלה זעם, ושאר מידת הדין פוגעת בתר ריתחא כשעת ריתחא. וסיפר הכתוב מעשה בנות לוט להודיע קורבת שתי האומות ההנה עם ישראל,

להטעים מצות לא יבוא עמוני ומואבי וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם וכו' (דברים כ"ג).
וגם שנדע שורש שתי פרידות טובות שיצאו משם.

ויסע משם אברהם ארצה הנגב. בעלי **המדרש** (ב"ר פ' נ"ב) בקשו טעמים לנסיעה הזאת. מהם אמרו שברח לו מפני שחת ה' את סדום ובנותיה כי ירא שימנעו הולכי אורחות ותתבטל אכסניא מביתו. ומהם כי נתרחק משמצת לוט ובנותיו. (ז) ואני אומר כי זה ההעתק למד מאומרו ית' ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם (בראשית י"ז) כי שנוי השם על זה האופן לא יתכן אלא עם שנוי המקום בארץ אשר לא נודע שמו. ולזה כשעברו ד' ימים למילתו מיד אחז תמים דרכו ללכת אל ארץ רחוקה אשר לא ידעוהו וקורא לו שם חדש אשר פי ה' יקבנו.

[אחותי היא]

ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא וישלח אבימלך וכו'. זאת הייתה לה להודיע כי אחרי בלונה הייתה לה עדנה ואם שמא חטאה בדבר תקבל צערה.

(ח) ואולם לא מיחה הש"י ביד אבימלך שלא לדבר אותם מטוב ועד רע לפי שרצה שתתפרסם על ידי כן מעלתם בארץ ההיא ביום בואם שם ויתגדל שמם ביניהם וידע לכל כי הוא ואשתו וכל אשר לו מחנה אלוהים הם כמו שהיה ענינו עמם ברדתם למצרים. אמנם נזקק הש"י לבא לאבימלך מה שלא הוזקק אל פרעה לשתי סבות. הא', שאבימלך היה יותר הגון מפרעה כמו שנראה מדבריו. והשנית, שאברהם היה עכשיו במעלה יתרה מהנבואה ממה שהיה אז בבואו למצרים כמו שכתבנו שם, ועכשיו הרי מכיר בחסד ההוא אשר הוא ית' עושה עמו כי נביא הוא וידע את כל המעשה. אבל בעת ההיא עדיין לא הגיע למדרגה שידענו. ולזה די לו במה שימנע הנזק על ידי הנגעים. וממאמריו ית' נלמוד שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וידע את כל המעשה. אבל בעת ההיא ויתפלל בעדך וחיה כבר אמרנו שמתחלה לא נמצא לו שום תפלה כלל כי זה חודש לו מברית בין הבתרים ואילך.

הנך מת על האשה וכו'. כי בני נח אזהרתם זו היא מיתתן (סנהדרין נ"א).
ואבימלך לא קרב אליה. יאמר כי אבימלך לא קרב אליה. (ט) וכבר היה יכול לומר שלא נמצא שם עון אשר חטא והרי שלו שלם לפניו ולא אמר כן אלא שהתנצל עליו כאלו כבר עשה מעשה על פי דבריהם שהוא והיא אמרו שהם אחים שממשמע דבריו שכיון שבתום לבבו ובנקיון כפיו עשה מה שעשה עשוי והקולר תהיה תלויה על צוארם שהתעוהו.

ויאמר אליו האלוהים גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואם חטאת לא חטאת לבריות אבל חטאת לשמים. ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי דוקא כדי שתהיה נקי

לשמים ולבריות כי על כן קדמתי לדבר אותך כדי שלא תגע בה. (י) ועתה לא יעלה על לבך מה שחשבת. והשב אשת האיש כי נביא הוא וכבר ידע שלא תגע בה שתאסרה עליו ולפיכך לא גלה אונן והוא יתפלל בעדך על שגגתך ואם אינך משיב דע כי מות תמות כי מעתה תהיה מזיד בדבר.

ויקרא אבימלך לאברהם וכו' ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית וכו'. במאמר הראשון הפליג החטא הגדול שהביא עליהם אמנם בשני שאל על הסיבה המניעה אותו לעשות דבר גדול כזה כלומר שלא ידע סיבה שתספיק לזה.

(יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלוהים ואין דבר שעומד בפני פקוח נפש אמנם לפי שהיה ירא שיאמר לו כפרעה למה לא הגדת לי כי אשתך היא ולא תספיק התשובה הראשונה.

(יא) אמר וגם אמנה אחותי בת אבי היא ושמעם מצאו מענה להקרא בכל אשר יבאו שמה אחים ובכלל דבריו שכיון שהיה אפשר לבני נח להיות אשתו ואחותו היה לו לשאול ולדקדק עליה ואחר שלא שאל הנה הוא הביא החטא עליו. (יא) ומאמר כאשר התעו אותי אלוהים מבית אבי הוא כאומרם כאשר הפליגו והרחיקו אותם כי כל הולך באשר לא ידע אף על פי שילך בדרך ידועה וסלולה יאמר עליו כן. ותלך ותתע במדבר (בראשית כ"א), תעו במדבר בישימון דרך (תהלים ק"ז), והנה תועה בשדה (בראשית ל"ז). כלן הם מפליגים בדרך אשר תכליתו לא הושג עדין. ואנקלוס שתרגם כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לא שמר דרך הטעמים.

ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן וכו'. הרי שלי שלך ושליך שלך וזה הוצרך לעשותו למה שתפש עליו לבלתי דרוש אותו אם הוא אח ובעל וגם שצריך לפייסו כדי שיתפלל בעדו.

ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחייך. (יא) לפייסו. אבל באמת אחיך זה הנה הוא לך כסות עיניים לכל אשר אתך וכו'. הנה שהוא מעוור עיני דעתך לתתך חשודה לכל אשר אתך בפה כל הבריות ואף על פי שעדות השמים בינו לבינך מי יגיד להם נקיותך. והכוונה לומר לה מכאן ואילך שימי עיניך על דרכיך ולא תוסיפי לעשות כדבר הזה עוד. והכתוב העיד שקבלה הצדקת התוכחת הזאת בסבר פנים יפות ונוכחת ממנו ושמה על לבה להשמר מכל שמץ דבר בעיני אלוהים ואדם. או שיראה באומרם הנה נתתי אלף כסף. אף על פי שהייתי נותן על זה אלף כסף לאחייך לא היה לך לקבל עורון כזה להביא עליך חשד לכל אשר אתך ואת כל.

ויתפלל אברהם (יב) זו היא תפלה ראשונה מעצמו שנמצאת לו על זה. וב**מדרש** (ב"ר פ' נ"ב) ויתפלל אברהם א"ר חנינה מתחילת הספר וע"כ לא נאמר כלשון הזה כיון שנתפלל

אברהם הותר אותו הקשר כמה יתבאר בזה כל מה שכתבנו ממדרגותיו ע"ה ותפלת סדום מן השמים הורוהו על זה כאשר אמרנו.

וה' פקד את שרה כאשר אמר

בתת לה היריון.

ויעש ה' לשרה כאשר דבר למועד אשר יעד לה וזה שביארו בכתוב הסמוך וותר וכו' למועד וכו'. ואמר שכבר קרא שם בנו הנולד לו יצחק כי הוא העניין אשר צחק עליו באומרו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד כמו שנתבאר וסמך שמל אותו למועד אשר צוהו להגיד שהוא טעם למה שנתעכב זה הזרע הטהור עד עתה כמו שנזכר במה שעבר.

צחוק עשה לי אלוהים. בפי הכל שילעיגו לומר ראו זקנה בת תשעים תבקש עת דודים אמנם איני חוששת כל השומע יצחק וכוונה שיוכלל זה בקריאת השם או שאמרה כל השומע יצחק וילעיג לי על מה ששחקתי אני להרהר אחר דבריו.

מי מלל לאברהם וכו'. כתב הרמב"ן ז"ל לשון שבח וחשיבות הוא, ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומר הבטחה ומבטיח ועושה, לשון רש"י ז"ל. ולא מצאתי מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון. מי אבימלך ומי שכם (שופטים ט'), מי דוד ומי בן ישי (שמואל א' כ"ה).

והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלוהים כל השומע יצחק לי. למלאת פיו ברנה וצחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים ששמע שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר לו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב מעולם כל אלו דבריו. ואני תמה איך לא זכר הרב מי ברא אלה (ישעיה מ'). מי ילד לי את אלה ואלה מי גדל (שם מ"ט). מי זה בא מאדום (שם ס"ג). מי זאת הנשקפה (ש"ה ו'). שכל אלה וזולתם כלם הם למעלה גדולה וכבוד (יג) והנכון בעיני שתאמר מי יתן והיה מאמר מי שמלל לאברהם על זה שתניק בנים רבים שרה כיון שכן נתקיימו דבריו כי ילדתי בן לזקוניו וכל זה הפלגת מליצה לשבח והודאה.

[שילוחה של הגר]

ויעש אברהם משתה גדול וכו' ותרא שרה וכו'. (יד) יראה שמתוך מזמוטי שמחת המשתה היה מצחק ולועג עליה שילדה בזקנותה בן שימעט את נחלתו וחרה לה ולזה אמרה גרש את האמה, כי לא יירש וכו' ומדרך מוסר אמרה בן האמה לומר כי מצד היותו בנה אומרת כן לא מצד היות בנו. אמנם נאמר וירע הדבר בעיני אברהם על אודות בנו עד שא"ל האלוהים אל ירע בעיניך כל אשר תאמר אליך שרה אם לשלח אותה ואם לגרש את

בנה ואם לסלקו מהנכסים שמע בקולה כי מאתי נהיה הדבר והטעם כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בשום אחר.

ובמדרש (ש"ר פ"א) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות. וזה כי נראה אליה בכוח נביאותה מבלי מונע שהזרע שאחר המילה הוא העיקר. אמנם אברהם אהבת בנו הייתה מעכבת דבר מה.

וגם את בן האמה וכו'. כמו שנתבאר בפרשת מילה.

וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וכו'. לומר שנשמר במה שאמרה שרה כמו שצוהו הש"י. ולזה לא נתן להם כסף וזהב ולא שום דבר רק ההכרחי ליומם עד שהיה מה שהיה מעיפותו ונתיאשה ממנו עד שהשליכתו.

ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך וישמע אלוהים את קול הנער. כמו קול דמי אחיך צועקים. והוא ששמע את צער הנער ורוב דחקו. (טו) ולזה אמר המלאך מה לך הגר אל תיראי וכו'. ירצה למה תבכי ולמה תרימי קולך שמע אלוהים את קול הנער ואם אינו מרים קולו רק באשר הוא שם יושב בדוחק בצער אלא קומי שאי את הנער והחזיקי בו כלומר אל תתיאש ממנו כי לגוי גדול אשימנו. וכבר סופר בזה בשבחה של הגר אשר נזקק לה המלאך והדבור כמו שהיה לה בראשונה להורות כי עקר פסול זרעה הוא מפני שנזרע בערלה כמו שאמרנו שם וגם נזכר כי היה אלוהים עם זה הילד.

ויגדל וישב במדבר ויהי רובה קשת. להגיד מעשהו ומלאכתו אשר היה בה מתפרנס אחרי צאתו מבית אביו אשר שלחו בלא כלום.

[אבימלך ואברהם]

ויהי בעת ההיא וכו' אלוהים עמך. יגיד כי היה מוחזק בעיניהם כי יד ה' הייתה עמו מג' עניינים גדולים שתפול עליהם מלת כל כמו שכתוב בחכמה הטבעית. האחד נצחון המלכים. והשני הצלת אשתו משני מלכים בכבוד ותועלת. והג' היות להם זרע לעת זקנתם להמשך שמם וזרעם. ולזה בא לבקש מאתו על שלום ושלוש זרעם וארצם עמו כי ידעו כי אלוהים עמו בכל מעשיו.

ויאמר אנכי אשבע. הכוונה כשיראה שהוא ראוי לישבע. אמנם נאמר והוכיח אברהם וכו' כי לפי שראה שעבדיו גזלו מאתו את הבאר ההוא והוא לא מיחה בידם חשב שמא הוא היה במעל וחלילה לו להיות בעל ברית למלך מקשיב על דבר שקר ולאויבי השם יאהב ובחן אותו בניסיון התוכחה לראות היהיה מכלל אל תוכח לך פן ישנאך או מכלל הוכח לחכם וכו' (משלי ט').

והנה הוא קבל התוכחה והשיב אליו כהוגן. וזה שהמשפט יעשה לכל א' מג' בחינות. אם ליסר העול העושה אותו. ואם לנקמת הנחבל ופיוסו. ואם מחוב השופט למלאת את ידיו.

והנה הוא התנצל מצד שלשתן. על הראשונה אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה שאעשה בו משפט. ועל השנית אמר וגם אתה לא הגדת לי שאשתדל לנקום אותך או לפייסך. ועל השלישית אמר וגם אנכי לא שמעתי עד עתה שאצא ידי חובתי.

והנה כששמע אברהם תשובה נכונה להתנצלותו וגם שנשמע מכללה שיהיה לו אשר לו ויעשה לו כרצונו ויקח אברהם צאן ובקר וכו' ויצב אברהם וכו' לפי שהיה בלבו לנטוע שם אשל אצל הבאר ההיא לקרוא שם בשם ה' כמו שיבא, כדי לסלק כל עורר וטוען מעל הבנין ההוא שעקרו הוא באר המים רצה הנדיב לעשות בחכמה סימן נכר שהבאר הוא שלו ושיודע בו לעיני הכל שעבדיו חפרו אותו ושלא קבלו כמות שהוא כי אז יוכלו לחזור ולעורר עליו. ועשה זה במה שיחד ז' כבשות לתת לו בחלופו שהוא קרוב למחיר השדה אשר נחצב בו כאלו היה הבור חצוב שהיה מחירו גדול יתר מאד. והנה לפי שאין מן המוסר לשאת ולתת עם מלך הארץ בדבר מועט כזה נתן לו צאן ובקר הרבה כיד המלך רק הציב ז' כבשות הצאן לבדהן כדי שיורגש הדבר אשר הוא חפץ.

(טז) ולזה שאל אבימלך מה הנה ז' כבשות וכו' ויאמר בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת ושלא לקחתי ממך רק מקומה בקרקע כי מעתה יסולק כל מערער כי בידוע שהכורה בור ברה"ר יזכה במים. על כן קרא למקום באר שבע לפי שכבר היה לו לאברהם שם הבאר ההיא אשר ראוי שתקרא בעצם וראשונה באר שבע לפי שקנה אותה בז' כבשות (טז) קרא המקום כלו בשם המיוחד לבאר כדי שיזכרו שני העניינים בשם ההוא ויהיה זה סימן להסכמת שניהם בדבר מה ומה הוא הדבר כי שם נשבעו שניהם.

והנה בזה כבר באו אלו המעולים במדה השנית בענין חליפין שלי שלך ושליך שלי על אופן נאות שתשוה אל תורת הנדיבות כמ"ש. והנה אחר שנתקיים לו קנין הבאר ההוא על זה האופן אמר ויטע אשל בבאר שבע.

במדרש (ב"ר פ' נ"ד)

רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים לשון שאל מה אתן לך (מלכים א' ג') וחד אמר פונדק לאכסניא. רבי עזריה בשם רבי יהודה אמר אשל זה סנהדרין כד"א ושאל יושב בגבעה תחת האשל (שמואל א' כ"ב).

ומה טוב ומה נעים שיתקיימו דברי כלם כי עשה קרוב לבאר ההוא ארמון וגינת ביתן בבית מקדש מלך עם פרדס רימונים וכל מיני מגדים להיות שם בית ועד תאוה לעיני כל באי עולם לבא אליו לדרוש אלוהים. והוא מה שאז"ל פתח שכל העיניים צופות אליו (סוטה י' א). ואמר שהתמיד הישיבה בארץ פלשתים בהיותו על זה האופן מהעבודה האלוהית

ימים רבים ולפחות היו עד עקידת יצחק שהיו ל"ח שנים אם יהיה שאז מתה שרה כדברי **חז"ל** (ב"ר פ' נ"ח).
וזה מה שרציתי בזה החלק.

עקידת יצחק שער כא (פרשת וירא) – בראשית כב

יבאר בענייני הידיעה האלוהית ואיך תהיה ידיעתו בעבר והווה ועתיד מבלי שיגיע חידוש ושנוי וחלוף בידיעתו יתברך.

[העקדה - הידיעה האלוהית]

ויהי אחר הדברים האלה והאלוהים נסה וגו'.
במדרש כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה (תהלים ס') ניסיון אחר ניסיון גדלון אחר גדלון בשביל לנסותן בעולם בשביל לגדלן כנס הזה של ספינה וכל כך למה מפני קשט סלה מפני שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה מעשיר למי שהוא רוצה ממליך אברהם כשרצה עשאו עשיר כשרצה עשאו מלך יכול אתה להשיבו ולומר לו יכול אתה לעשות כמו שעשה אברהם אבינו והוא אומר לך מה עשה ואתה אומר לו בן מאה שנה מל ואחר כל הצער הזה אמר קח נא את בנך וכו' ולא נעצב. הוי נתת ליראיך נס להתנוסס (ב"ר פ' נ"ה).

[הידיעה בחכם שקולה להרגשה של החי]

כל חכמי לב מעולם כולם אמרו. שהידיעה בחכם מחויבת כחיוב ההרגש בחי. כי כמו שהחי ההיולאני מהכרח החיות הוא שירגיש הדברים המורגשים, ואם אינו מרגיש אינו חי, כן **החכם** החי החיים השכליים חויב שידע וישיג העניינים הידועים, ואם יחסר מזה אינו חכם.

ולשיתוף זה הנה כשרצה **החכם** שלמה לדבר דבר שאינו מושג כ"א בחכמה כמו שהוא העניין באמות שהמות טוב לאדם מהחיים מצד היותו סוף דרכו להגיע אל תכלית שלמותו אמר והחי יתן אל לבו (קהלת ז') כלומר **החכם** יודע בסגולתו המיוחדת כמו שירגיש החי בחיותו.

[כיצד ה' יודע את העולם ושינויי המעשים שבו?]

והנה מפני היות הראשון הוא יתברך החי בהחלט ו**החכם** על כל והמשלים כל אשר בו רוח חכמה הנה היה מהמבואר תכלית הביאור שהוא יודע. אמנם מה יודע ובאיזה צד מדע, היו ביניהם דעות.

יש מהם שיאמר שאם נניח שהוא ית' ידע כל הדברים כמו שזה החי מרגיש כל הדברים הפרטיים המתחלפים אשר ישיג בחושיו הנה זה ישוב לחסרון בו ית', לפי שאלו המושגים המתחלפים ישתנו ויתרבו בהם הידיעות, וכל זה הוא מסולק מן הראשון יתברך האחד בתכלית הפשיטות, שהוא וידיעתו דבר אחד.

ולזה שמו כי הידיעה המחויבת מציאותה אליו היא ידיעתו את עצמו לבד, כי זה מה שלא יפיל שום שנוי ושום ריבוי שידיעתו בעצמותו אינה נוספת על עצמותו. והיודע והידוע הוא דבר אחד בעצמו. אמנם שום דבר זולתו לא תתכן לו ידיעתו, כי כבר יתרבו הידיעות אצלו כמו שיתרבו המוחשים אצל החוש.

ועל אלה אמר המשורר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלוהי יעקב (תהלים צ"ד). ירצה, כמו שאי אפשר לו שיראה באלו החושים ההיולאניים אשר בהם יתרבו ויתחלפו הידיעות, כן לא יבין בהם לסיבה ההיא עצמה.

ומהם שאמרו שאי אפשר ולא יתכן שאלו הנמצאות המופלאות מהשכלים הנבדלים וגרמי השמים וכל צבאם ואלו היסודות וכל הנברא מהם יעלם ממנו יתב', ושלא ידע מהם דבר. **ואמרו שהוא יתב'** יודע מיני הנמצאות כולם וסוגיהם ולא בנמצאים ההכרחיים והנצחיים לבד, אלא שגם כן הוא יודע כל הדברים האפשריים המתחדשים בכל מיני החילוף והסידור שאפשר. אבל שידע זה כלו מצד יודעו את עצמו.

וזה כי אחר שכל הדברים האפשריים אצלנו הם מחויבים מצד סבותיהם וכל הסיבות כלם יכלו אל הסיבה הראשונה שהוא עצמו הנה בידיעת עצמותו יודע הכל בידיעה כוללת אחת נצחיית בלתי מתרבה ובלתי מתחלפת לא מצד רבוי הנמצאים והשתנותם ולא מצד חדושי מקריהן בזמן, לפי שהוא לא ידע זה האיש ולא זה המקרה, כי אלה הדברים האישיים הם מפועל החוש לא מפועל ההשכלה. אבל הוא יודע, כי להכרח הסיבות יחויבו להיות כל אלו העניינים הרבים המתחדשים, ואי אפשר שיתהוו דבר מהנמצאים ע"י הטבע ברוב או על המעט שהוא לא ידע שחויב להיותו כן.

לא שידע אותו הדבר עצמו מצד אישיותו הפרטי, כי הוא מה שישתנה ויתחלף, אבל מצד כללותו. כי בהמצא כך וכך מהסיבות ימצא כך וכך מן המסובבים.

וכן יאמרו כי בהתחדש דבר בזמן מהזמנים לא תתחדש לו מדע כלל, כי אמרו שהדבר המתחדש הנה הוא ידוע אליו בג' זמניו, רצוני העתיד וההווה והעבר בידיעה אחת מקפת כל הזמנים בענין א'. וזה שהוא ידוע אצלו דרך משל, שכל מה שיהיה השמש קודם חק המרחב, הנה הוא עתיד שילקה. וזמן העתידות הוא בכל עת כפי הדקים או הרגעים שהוא רחוק משם, וכשהוא בחוק המרחב עצמו שאז הוא זמן הלקות. וכשיעבור ממנו שאז כבר עבר הלקות. וזאת הידיעה היא אצלו תמיד ידועה ונגלית בידיעה א' כוללת כל מצבי הגלגל בלתי משתנה כלל.

והנה בהיות השמש על כל א' מאלו המצבים, הנה הגיע אל מה שנמצא בידיעתו בכל אחד מהם וכן בכל העניינים המתחדשים, עד שעם זה יהיה הזמן וקורותיו נחשבים אל ידיעתו ית' הנצחית לא ידיעתו אל הזמן.

והקש על זה בכל העניינים הנראים אפשריים אצלנו, הנה כלם היו כפי מה שהיה ידוע אצל חיוב כל א' מהנה מצד סבותיהן בכלל בידיעה אחת נצחית וכוללת לא שהוא יודע אלו הדברים האישיים ההווים והנפסדים מצד עצמם כלל.

[סיכום]

הנה אלה הם קצות דברי אלו **החכמים** בתכלית הקשוט אשר באו בו ליחס לו הידיעה באופן לקוח ממנו ידיעות רבות אשר עליהם אמר המשורר אשר ימרוך למזמה (שם קל"ט). כי הנה הם מורים שהם נזהרים בתארו באופן שמקנאים לכבודו ותמידות גדולתו והנה באמת כוונתן להשאיר לעצמן חפשיות המעשה ושלוח ההפקר לאמר מי יודענו ומי רואנו או מי יכריחנו לעשות קטנה או גדולה אשר לא מלבו.

[חמש טענות המכחישות ידיעת ה']

וכבר חשב איוב לפטור עצמו מן הדין בטענותיהן אלו עד שאמר הטוב לך כי תעשוק, העיני בשר לך, הכימי אנוש ימיך, כי תבקש לעוני (איוב י') זכר חמש טענות שבהם הכחישו אלו המכחישים הידיעה באלו העניינים האפשריים. **האחת** כי יתחייב מזה שיושלם בהם כמו שיושלם היודע בידוע כי הדעה הוא בידוע והוא שלמות היודע.

והשנית שאחר שהידוע יתעצם בידוע עד שיהיה היודע והידוע דבר אחד אם היה שידע השם אלו הדברים המורגשים חויב שיתעצם בהם. וזה וזה הוא מבואר הבטול. רצוני לא שישתלם השלם בפחות ולא שיתעצם בו.

והג' שאלו הדברים ההיולאניים לא יושגו רק בכחות ההיולוניות כגון כוח הדמיון ושאר החושים שכבר אמרו שחויב המצא היחס בין הידוע והיודע כמו שכתב **החוקר** בפ"א ממאמר ו' **מספר המידות** ולזה חויב כי מי שאין לו זה היחס לא ישיגם.

הד' שהדברים האלה האפשריים הם המתחדשים באמצעות הזמן והם מוגבלים בין זמני העתיד וההווה והעבר וידיעתו ית' לא תתלה בזמן בכלל וכל שכן בחלק מחלקיו הנה א"כ וכו'.

החמישית והיא אשר חשבה למופת חותך וראיה לכל הראשונות והיא רוע הסדור הנמצא בעיני המין האנושי כי יש צדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים וההפך וראו שמוטב שיאמרו שהוא אינו יודע באלו העניינים ולא משגיח בהם משיאמרו שהוא יודעם ומסדרם על זה השיעור מהעולה.

ואלה הטענות חמשתן זכרם **הרב המורה** פרק ט"ז חלק ג' ודחה אותם.

אמנם קצת המעיינים נכנסו באזניהם והודו במקצת כמ"ש במאמר ארדה נא ואראה וכו' שער י"ט. אמנם איוב קבצן כלם לסלק ממנו ההשגחה בפרטיו באומרו שאם תיוחס אליו הידיעה על זה האופן הנה חויב שיוחסו אליו אלו החמשה עניינים המגונים ויחסו בהם הוא גנאי הנה הידיעה בהם אי אפשר.

והנה על רוע הסדר אמר הטוב לך כי תעשוק וכו' ודאי לא. ואחר שאינך עושק אינך יודע אלו הדברים אשר תפול בהם עשוק ונלוז.

ועל ההשגה בכחות ההיולאניות אמר העיני בשר לך.

ועל ההשתלם במושג או בידוע או התעצמו בהם אמר אם כראות אנוש תראה שכח הרואה בכל איש משתלם במוחש המתחקה בבבת עינו והצורה היא כאלו מתעצמת בה. ועל התלותם בזמן אמר הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר. והכוונה היתכן שימצאו אליך כל אלה העניינים מהחסרון כי תתבונן ותשגיח לבקש לעוני ולחטאתי תדרוש אשר יפלו בו כל החסרונות והפחיתות האלו וזולתם.

אמנם המשפט האמתי כי כשם שלא נמצאו אצלך אלו החסרונות כך אינך מבקש לעוני ולחטאתי. ולא השיגוני אלו הרעות מצד היושר רק במקרה הוא קרה לי.

והנה באמת כל זה איננו שווה במה שיאות לאדם הגעת אמיתתו לא מצד מה שחויב מצד מציאותו ועצמותו ולא מצד מה שחויב בחוק הבורא יתב' אשר הוא השלם בתכלית השלמות כי הנה הידיעה על זה האופן אשר שמוה באלו הנמצאות כלם הנה בטוב התבוננות היא ידיעה חסרה וחוזרת לתכלית אותם הדברים.

[איך אפשר לייחס לה' חידוש ידיעה או סכלות]

ועם שזה יצדק ג"כ בנצחיים **אמנם נדבר מהאפשריים** כי מה בצע שידע שיצאו אנשים צדיקים ורשעים ובינוניים גם **חכמים** ונביאים בכל דור ודור כפי חיוב הסיבות הידועות לו והוא לא ידע מי הוא הצדיק או הרשע או זה **החכם** וזה הנביא גם לא ידע מתי יתנבא ולא שום מקרה ממקרו וכן בכל דברי העולם. והנה קרוב לאותה ידיעה יגיע לאיזה חכם טבעי ומשער בטוב בחיוב הסיבות וידע שיתכן שימצאו בזמן כך אנשים מספר מהעיון או שיתאחדו בנבואה או בעניינים אחרים מבלי שידע מי הם ובאיזה עניין מן העניינים המעויינים.

וכן בעניין חידוש הזמנים נראה בבירור שצללו בו במים אדירים והעלו חרש בידם. וזה כי א"א שלא נייחס לו יתברך בו חידוש ידיעה או סכלות. וזה שהרי בכל מה שיש לו התלות

בזמן יש לו ב' מציאות: האחד המציאות הכולל אשר בנפש. והשני המציאות הפרטי אשר בפועל.

והנה באמת במציאות הכולל העבר והעתיד וההווה יודעו בידיעה אחת כמו שאמרנו. אמנם במציאות ההוא אשר בפועל, באמת כבר נשתנה אל חלקי הזמן, כי הלקות ראשונה היה עתיד ואחר הווה ואחר עבר. וחויב לו ית' אם שידע עתה כשלקה ידיעות חדשות והן כי מה שהיה עתיד היה כבר הווה, ואח"כ עבר. או שיסכל כל זה והוא מגונה מאד.

וכבר הליץ **החכם בהפלת הפלוסופים** ע"ז הדעת בשאלה הי"ג ואמר שכבר אפשר שנאמר שהעתיד וההווה והעבר בזמן בדברים אינם מעצמיות הידיעה בהם עד שיחייבו חלוף בעצמות הידיעה או בעצמות היודע, אבל שהם עניינים צרופיים, כעניין האיש שיעמוד פעם אל הימין ופעם אל השמאל ואל שאר הצדדים כי השנויים ההם הם באיש המשתנה ולא יספיקו לחייב חלוף בעצמות הדעת אותה.

[דעתנו אנחנו עדת ה']

אמנם אנחנו עדת ה' עם תורתנו בלבנו אין לנו להתאפק בכל אלו הדעות הזרות ומה לנו ולהם בכל אלו הטענות וכי עובדי פסילים או חכמי חרשים אנחנו לפסול ולעשות בחרושת אבן או בחרושת עץ כרצוננו, היעשה לו אדם אלוהים כאשר עם לבבו ומחשבתו, ואנחנו אין לנו כוח לעמוד על נפשנו ולא עוד אלא אפילו על יתוש קטן בריאה דקה מן הדקה שבכל נבראיו או על עלה קטן שבצמחיו. ואיך נעמוד בעזות פנים ובזדון לשער ידיעתו ית' לידיעתנו, ולמדוד מידותיו כמידותינו עד שיעלה בלב קצתנו שזולת מה ששערוהו באמונת מציאותו, הוא נמנע המציאות, ומכחישים במציאותו וכופרים בו.

חלילה לנו ממנו, כי הנה התורה האלוהית לא הניחה לנו אלו העניינים למה שיעלה דעתנו בהם בעיונו, ולא למה שתשיג בהם יד שכלנו, כי איך ישיג הנברא את בוראו ואיך תצרף הפעולה את פועלה, הלא היא השימה לפנינו אמיתת מציאותו וחידושו העולם ידיעתו והשגחתו ויכולתו, למושכלות ראשונות אשר אין לנו רשות לפקפק ולעורר עליהם שום ערעור ושום פקפוק, אבל חייבין אנחנו לקיים בתחילה הנחתם. וכי הוא ית' יודע אלו הנמצאים כולם הנצחיים עם רוב חילופיהם לסוגיהם ומיניהם, וכל הדברים האפשריים המתחדשים לא ע"ד הכללות והחיוב מסיבותיהם לבד, כי אם ג"כ ע"ד האיטיות המעוין, וכל הדברים המתחדשים מפעולות האדם ומחשבותיו, כולם בעיתותם ורגעם בהשאר טבע אפשרותן על עמדו.

[הצווי לעקדה אינו תוצאה של סיבות קודמות]

זה מה שהחלה הודעתנו במצות המילה לאברהם אבינו כמו שבא בשער י"ח ונתחזקה מאוד בעניין העקידה, שאלו הן מצות כפעולות מיוחדות שלא היו תלויות בחיוב הסיבות

הקודמות בשום צד, כי אין לשום פילוסוף כשף וכשדאי שיאמר שטבע המציאות והכרח הסיבות הביאו אל דבר מזה.

ואף כי נאמר שכבר יגיע האדם אל שיעור מהאבה אל אלוהיו עד שיסכים בדעתו לשחוט את בנו לעבודתו, הנה יש לשאול מה העבודה הזאת עליו ומה מידו יקח. ואם שמא יאמר שהיא עבודה מצד יוקר ענינה הנה מה טוב מאוד שיסכים להרוג עצמו. ועוד, אם כך עלה בלבו, למה נמנע מעשותו? ומעיקרא מאי סבר מעשותו, ולבסוף מאי סבר מהמנעו.

ולזה הוא מה שיתבאר תכלית הביאור כי כל זה הוא מה שלא נתעורר אליו מעצמו ולא נמשך משום סיבה רק מהרצון האלוהי המוחלט אשר בחר בזה האיש המעויין משאר האישיים.

וראה שיחודש בו זה העניין הנפלא אשר הגיע בו אל סוף שלמותו שעליו נאמר עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה (בראשית כ"ב) כמו שיבוא, וכ"ש שא"א שיחייב טבע המציאות כל מה שהיה לישראל במצרים מהאותות והמופתים אשר בהם נתבארה הידיעה הפרטית האישית ובדקדוק הזמנים מהחודש והיום והשעה והרגע תכלית מה שאפשר, אשר בזה אין לספק לשום בעל דעת. וכן בכל היעודים הבאים בתורה על אלו ההנחות.

אמנם בחקירת איך יהיה זה מבלי שיעמוד אל שכלנו שום ספק בו, כבר אמרנו מה שיעיין בו **החכם** שלמה באומרו כל אמרת אלוה צרופה וכו' אל תוסף על דבריו וכו' (משלי ל') כמו שזכרנוהו בשער י"ט.

והנה **הרב המורה** אשר הוא קידש שם שמים ברבים כשמוע עצה וקבל מוסר והודה ולא בוש תכלית קיצורו באלו העיונים, וכי כאשר גבהו שמים מארץ ע"ד ההעברה כי ע"ד האמת שמים לרום וארץ לעומק, כן גבהו דרכיו מדרכינו ומחשבותינו ממחשבותינו עד שלא יתחלפו בפחות ויתר כלל, רק שלא יכנסו תחת סוג אחד או מאמר אחד. ושכל מה שאמרו לא יספיק לגזור שהאל ית' אינו מבחין באלו העניינים, אבל לגזור ולדעת שאין אנו יודעים איך ידע, כמו שביאר כל זה בפ"ב ח"ג. והנה היא עצה נכונה והצנע לכת עם אלוהינו באמת.

[דרך לקיים הידיעה האלוהית על פי התורה והשכל]

אמנם במחילת שמים ונטילת רשות מחכמי האמת והצדק נאמר שעדין יש בידינו דבר מעין התפלספותם יספיק לבטל טענותיהם הנזכרות או רובם ולקיים בו הידיעה האלוהית על האופן שתניחה התורה וחייבה השכל ואין צ"ל שלא ינגדה כלל.

וזה שכל טענותם כשיובנו ישובו לשלשה מינים.

האחד במה שיאמרו שהוא ית' בלתי משיג אלו העניינים האישיים למה שהם מפועל ההרגש ולא מפועל ההשכל.

והשני במה שאמרו שאם היה ששיגם הוא ית' משתלם בידיעתם או מתעצם מהם. **והשלישי** שכבר יתרבו ויתחדשו הידיעות בהתרבות אלו הדברים המורגשים מצד מקריהם והתחדשם בזמניהם, שישוב הריבוי והחידוש ההוא אל עצמות הידיעה אשר הוא עצמותו ית'.

והנה על העניין הראשון אני אומר כי מאמרם הוא מבואר הביטול מעצמו שווה אל חלוש הראות הבלתי רואה כי אם בזכוכית וסובר כי מי שאין לו זכוכית לא יוכל לראות או הקטע ברגליו או הפסח ההולך על משענתו וחושב שמי שאין לו משענת הקנה לא ימיש ממקומו שזה וזה סכלות נפלאה. כי ודאי אלו ההשגות שאנו משיגים בהרגשותנו הם שלמות אלינו נמשך ומושפע משלמות השלם המוחלט כמו שהראות בזכוכית אל חלוש הראות הוא קצת שלמות מהראות השלם וגם ההליכה על המשענת הוא חלק מההליכה שלמה. אבל הוא מבואר שאין הראות מושפע בעצם מהחוש החומרי אבל הוא כלי יועיל לקבל בו הנמצא ההיולאני זה הכוח כמו שהזכוכית אינו פועל הראות אבל יועיל לשיראה בו חלוש הראות. וזה מבואר כי ההמצא בנו אלו הכוחות החסרות יעיד עדות ברורה שימצאו בעצם וראשונה על השלמות בפועל ומשפיע אותם אלא שבו ימצאו בזולת אלו הכלים ושאר החסרונות ובנו לחסרוננו א"א להימצא אלא בהם כמו שבאיש הבריא ימצאו הראות וההליכה זולת כלים חיצוניים ובחסרי הכוחות לא ימצאו אלא במם וכל כיוצא בזה והוא מבואר האמות והברור שאם לא תאמר כן הנה זה הנמצא החומרי יהיה יותר שלם מהפועל הראשון ית' שמו כי הוא ית' לא ידע אלו הנמצאים ולא ישיגם כמוהו. וכבר לעג זה המשורר באומרו בינו בוערים בעם וכו' הנוטע אֶזֶן וכו' (תהלים צ"ד) כמו שיתבאר בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. ואחשוב שאל לעג זה כיוון המשורר במאמריו אלה במקומות אשר ידבר במם. ואצל השירה שער מ' ב"ה יתבאר זה.

גם **החכם** בשאלה ששית **מספר ההפלה** לא השיב ידו מחרף וגדף על זה העניין אזכרנו עוד בדבור על התארים שער נ"ד ב"ה.

והכלל כי הנה טענתם זו אינה טענה רק לשלא ישיג הש"י אלו ההשגות בדרך השגתנו אבל חויב ששיגם הוא ית' באופן יותר שלם ובהשגה משובחת ומעולה אשר אין ערוך אליה כלל. וזהו ולא זולתו טעם **חז"ל** בכל מה שאמרו על זה דברה תורה כלשון בני אדם.

וכבר הסכים לזה **הרב המורה** במה שכתב על התוארים חלק א' פרק נ"ב ונ"ג אמר ז"ל: **ויהיה כל תואר בספרי האלוהיים הוא תואר פעולתו לא תואר עצמו או מורה על שלמות מוחלט. ובחתימת הפרק אמר זהו אשר צריך שיאמן בתוארים הנזכרים**

**בספרי הנבואה או שיאמן בקצתם שהם תוארים יורו בהם על שלמות על צד
הדמיון בשלמיותנו המובנות אצלנו כמו שנבאר ע"כ.**

והוא מה שיבארהו מעניין הי"ג מדות בפרק הנמשך ודי בזה לעניין הראשון שאמר מעניין
ראותו ית'.

אמנם על מה שיאמרו מהתעצמות או השתלמות באלו הנמצאות השפלות או התרבות
הידיעה או חידושה. אומר שמהידוע שהידיעה אצלנו תאמר על שני פנים.

[ידיעה' – השגת הנצחיות או המתהווה]

האחד אשר תהיה בהשגת הנמצאות ההכרחיות הנצחיות וידיעת המושכלות אשר לא
ישתנו.

והשנית אשר תיפול על הדברים **האפשריים** ההווים והנפעלים.

אמנם המין הראשון הוא אשר יהיה ידיעה על דרך האמת והשגתה הוא שלמות המשיג
וחסרונה או חסרון קצתה יחשב קצור וחסרון אצל החסר או המקצר.

אמנם המין השני הנה באמת לא תפול עליו שום ידיעה מצד עצמותו כי אם מצד מציאותו.
המשל, כי זה האיש שארס אשה או נטע כרם או בנה בית ופעל ועשה זולת זה מהעניינים
האפשריים, מה יוסיף ומה יתן שלמות השגה וידיעה בידוע ומשיג בעניניו זולתי מה שלא
תגיעהו חסרון הסכלות במציאותם.

וא"כ הוא מבואר שלא יאמר על האדם כשידע אלו הדברים בעצם שידוע, אלא שאינו סכל
ונעדר מהידיעות ההם. וכן הנביא כשידע אלה הדברים בעת היותם או קודם היותם הנה
הוא באמת אינו יודע דבר בעצם אבל הוא בלתי סכל באלו המקרים ההווים וכמו כן השגת
אלה הדברים המקריים לא תשלים המשיג ולא תתעצם בו כי ההעדר אינו משלים דבר
ואינו מתעצם בדבר.

וגם בהתחדש דבר בחלקי הזמן לא יתחלף זה התואר השולל אצל העבר והעתיד וההווה
מהזמן כי הוא צודק עליהם בשווה בכל הזמנים כי כמו שעכשיו אינו נעדר הידיעה מכל מה
שהיה כן היה בראשונה ומה שלא ידע אז שכבר היה הדבר לא היה בו חסרון אדרבה היה
שווא ודבר כזה כמו שיהיה עכשיו אם ידע שהוא עדיין עתיד להיות. וכן הוא הדבר אצל
הראשון בעצמו כי הנה באמת אשר תקרא ידיעה בעצם אצלו הוא לבד מה שידע את
עצמו, לא זולת. כי בידיעה ההיא ישתלם בעצמו ויתעצם בעצמו ולא יתרבה ולא יתחלף
כמ"ש ראשונה.

אמנם בידיעת כל שאר הנמצאות, ואף ההכרחיות הנצחיות, הנה בהכרח יש להם לומר
שאינם לו ידיעה עצמית, שא"כ תתרבה לו ידיעתו ותתחלף בהתחלפות וריבוי אל הסוגים
63

והמינים והמקרים הכוללים אשר אין תכלית להם. אבל הידיעה מהם הוא מצד מציאותם לבד, שלא יתכן לו שיסכל מציאות דבר מה שיצא אל הפועל כי כל סכלות הוא חסרון, כ"ש וכ"ש כזה בכל אלה הדברים האפשריים, שאע"פ שלא תיפול עליהם ידיעה עצמית מצד עצמם, הנה לא יתכן שיסכלם מצד מציאותם, בהיותם או קודם מציאתם מצד שהם עתידין לצאת אל המציאות, ולזה לא יאמר שיתעצם ולא שישתלם בהם שהוא לא ידעם ע"ד האמת, אלא שלא יסכלם.

וכן הדין בבחינת הזמן לא נתחדש אצלו דבר, כי לא נתחלף ולא נשתנה אצלו זה התואר השולל במה שיתחלף העבר מן העתיד או ההווים מן הזמנים כמו שאמרנו. והנה ע"ז האופן תפיל בהם התורה לשון ידיעה בכל מקום.

וכשהוא אומר שהוא ית' יודע אלו הדברים האישיים ומשתבח בהם כאומר ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א) ושהוא יודע לבות וכליות ויודע הנסתרות והנגלות וכל כדומה לזה. ירצה שלא נעלמו ממנו מציאותם וכמו שסדרו מתקני התפלות הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע אתה יודע רזי עולם וכו'.

והפי' שענין הידיעה בכמו אלו העניינים הוא שאין כל דבר נעלם ממנו וכו'. וכן נאמר הממני יפלא כל דבר (ירמי' ל"ב) היפלא מה' דבר (בראשית י"ח) ועל זה העניין נאמר במעשה העקידה עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה, ירצה הנה עתה שהגעת אל זה הגבול מהמעשה בפועל כמו שיבוא הנה לא נעלם ממני מה שהגעת אליו כבר מהשלמות כמו שבראשונה גם כן לא נעלם ממני השלמות שהיית עליו או מה שעתידי להגיע לך.

ועל זה האופן עצמו לא נמנעה התורה מלכתוב שהוא ית' מנסה את האנשים. כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים (שמות כ'). כי מנסה ה' אלוהיכם אתכם (דברים י"ג). והאלוהים נסה את אברהם. ושהגיע מהניסיון מה שלא היה ראשונה וכבר נתחדש לו שום ידיעה. אלא שנרצה בידיעה בלתי העלם ירצה שלא נעלם ממנו מה שנתחדש אצל המנוסה מהשלמות בזה הניסיון מה שבראשונה לא היה בלתי נעלם כי מה שאינו אינו נעלם ולא בלתי נעלם עם שגם כן לא נעלם ממנו שיהיה כן.

ועל זה האופן נאמר שידיעתו ית' העתיד באחד משני קצות האפשר במעשים הבחיריים היא נמשכת ממה שיצא מהם אל המציאות לא מציאותם ממה שידעם. כי אחר שלא תפול בהם אלא שלילת סכלות או העדרו, למה נגרע מיחס התלות זאת השלילה או ההעדר במציאות הפעולות ההן, כי מה שיצאו או יצא מהם אל המציאות לא נעלם ממנו ית' בשום עניין. ועם זה לא נצטרך אל הידיעה הסגולית שזכרו הראשונים בזה כמו שיבא אצל הדרוש בעצמו שער ק"ג ב"ה.

זהו הנראה נאות וטוב באלו העניינים ואשר בו יתיישבו אלו הדרושים לפי השכל למי שרוצה להתפלסף מעט, עם שע"ד האמת אין לנו עדת ה' אלא דברי בן עמרם. כי הם העיקר והעולים באמת והצדק על כל מחקר.

ועתה אחר שהקדמנו מה שחויב להקדים מעניין הידיעה אל פי' זה המעשה הנפלא, עוד אציע שתי הצעות מועילות לדעת עניני הניסיון ותוכן המעשים השלמים לכל יבא ובהן תתבאר יפה מדרגת זאת העקידה ומעשה עבודתה.

[קס"ב]

בזאת הצעה יבאר אופני הניסיונות, ובאיזה אופן נאמר והאלוהים נסה את אברהם.

[ניסיון; פירוש 'והאלוהים נסה את אברהם']

הצעה ראשונה

ענין הניסיון יאמר בשלוש בחינות

האחת בחינת המנסה עצמו ולצורך השלמתו כמי שלא ידע אם יש שום צמח מרפא הכפיה והיה מנסה והולך עד שפגע בפיאנויאה או ששמע מסגולתה ויבא לנסותה ומזה המין ויואל ללכת כי לא נסה (שמואל א' י"ז). אנסה נא בגזה (שופטים ו') ותבא לנסותו (מ"א י') והדומים.

השנית בבחינת המנסה כגון שזה יודע שזאת הפיאנויאה היא טובה והוא מוציא לפועל ומרפא בה כדי להחשיבה וליקרה לפי ששלמות כל דבר הוא בפעולתו כי אז נקרא הדבר שלם כשנשלם פעולתו ומזה המין כי לבעבור נסות אתכם וכו' (שמות כ'). למען ענותך וכו', (דברים ח').

והשלישי כשיעשה זה בפני רבים להודיע להם פליאת הטבע כי אין הכוונה במעשה ההוא רק לעשות אותם בעלי ניסיון בידיעת הדבר ההוא ומזה המין שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו (שמות ט"ו) כי מנסה ה' אלוהיכם כו' (דברים י"ג). כמו שפירש **הרב המורה**, שהוא כמו להודיע. וכן לנסותך לדעת את אשר בלבבך וכו' (שם ח').

[איזה סוג ניסיון הוא ניסיונו של אברהם?]

ולכאורה נראה שהניסיון הזה שאנו בביאורו, שנאמר בו והאלוהים נסה את אברהם, כמו שהוא נראה בפרסום אינו מהמין הראשון, כי הוא לא נעלם ממנו דבר מהעתידי לצאת אל המציאות כמ"ש.

וכן ג"כ אינו מהמין השלישי, כי זה היה בלתי אפשר בשיהיו כל העם הרואים נביאים, ידעו וישיגו כי מפאת מצות אלוהים היה מוזהר ועושה, וגם מפיו ישמע וחדל לעשות. כי מה

נעשה יקר וגדולה בראותם אותו בונה מזבח ועוקד את בנו עליו ושולח יד לשוחטו, ועוד מעט משיב חרבו וישובו לביתם לשלום. ואפי' ייאמר להם ע"פ נביא זולתו, עדיין יחשבו אולי הוא דבר קנוניה ביניהם להגדילו בעיניהם. ועם זה נתבאר שסכל השואל למה לא נעשה זה בפרהסיה.

ואולם יישאר שהוא מהמין השני, והוא כדי שיוציא המנוסה שלמותו אל הפועל ויושלם בו שכלו ודעתו משני פנים:

האחד מצד עניין המצווה היא הכללית, והוא שיוציאהו בה לגמרי ממדרגת פילוסוף טבעי למעלת תורני אלוהי. כי בדרך **הפילוסופים** אין סכלות גדולה מזו והוא מבואר שלא יעשה האדם כך עד שיקיים בנפשו חיוב השמיעה אל עצה ומצוה עליונה למעלה מהשכל האנושי באהבתו ויראתו כי הממאן והמסרב בה יגיעהו מהעונש רע ומר ממות ומשכל, אשר לא ישוער זה בחוק השכל העיוני **הפילוסופי**, כמ"ש ראשונה. וכמו שכבר התחיל זה עמו במצות מילה, כי על כן אמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז) כמו שאמרנו שם.

השני מצד עניינו המיוחד אצלו, שכבר נתן לו מקום להרהר על מה שהובטח לו מזרעו של יצחק, והוצרך להתגבר בשכלו ולהתאמץ בדעתו לעשות מצות קונו בגמור בלבו א' משני עניינים.

האחד אם שמא אחר שהובטח בזה גרם החטא לשיהפך דינו כי רגע ידבר וכו'. ורגע ידבר וכו' (ירמיה י"ח). ועם שהוא אינו מרגיש בעצמו. ושלא לחנם ציווה להעלות אותו עולה כליל ושיהיה פרי בטנו חטאת נפשו וקבל בסבר פנים.

או שהיה הרצון האלוהי ליעבד ממנו על זה האופן וגמר בלבו לעשות לא כמספר בהבטחותיו אבל כגומר בלבו לעובדו בהנה. כמלך שהבטיח לאוהבו נאמן ביתו יעשה לבנו בית נאמן ויגדל שמו לפניו עוד מעט אמר לו צו את בנך ויבחר לו אנשים ויצא להלחם עם מלך פלוני. הנה האוהב שמע דבר מלכות וימהר לעשות אותו, והוא בזה לא נתן תפלה בדבריו הראשונים לאמר ואם ירד בני במלחמה ונספה מה יהיו כל הבטחותיו. אבל סבר וקבל. ובאותה שעה לא עבד את המלך בבנו לבדו כי אם בו ובכל ההצלחות המקוות שיבואו עליו.

והנה לכל אחד תיראה אמונתו הקיימת על אמיתת הצלחת הנפש הרוחנית אשר היא למעלה מכל ההצלחות המדומות, שאם לא כן איך יסכים לתת נפש בנו יחידו חטאת נפשו כמו שחויב מהצד הראשון או מה יוסיף לו, או מה יתן לו הש"י עונש גופי בכל מיני העונשים על בלתי השמעו לו, שישוו לשחיטת בנו כמו שימשך מהצד השני.

אלא שהוציא אל הפועל ולצרוף מעשה חוזק האמונה השלמה אשר עם לבבו שאין שום דבר נערך עם השלמת רצונו והוא שלמות הניסיון אשר הוא בבחינת המנוסה בלי ספק.

אמנם כשנוסיף להביט בזה המין מהניסיון נמצא שנכללו בו כל שלשתן. וזה כי בהיות הוא ע"ה המנוסה, הנה הוא ית' היה מנסה. כלומר שעשה אותו בעל ניסיון. כי אין ספק במה שנתחדש עתה בזה המעשה שלמות למנוסה, נתחדש אצלו ג"כ תואר צרפיי, והוא היות מנסה ומשלים אותו. כי בטל הוא שנאמר שקודם זה השלימו בו. אמנם זה התואר המחודש בו ית' הוא מהמין אשר הנחנוהו בדברינו האחרונים אשר בשער שכאשר לא ימצא לא היה אצלו ית' שום חסרון בהעדרו, שנאמר שהושלם במציאותו, לפי שהדבר הזה וכל כיוצא בו, ובכלל כל הדברים האפשריים, לא ייפול עליו שום שלמות מצד שהוא מדע, והשכל המשלים יודעו מצד עצמו כלל. אבל ייפול על סכלות מציאותם חסרון. והתואר המיוחד לכל אלו הדברים הוא **השולל**, רצוני הוא שאינו בלתי יודע. כי זה התואר השולל לא נשתנה בהתחלף חלקי העתיד והעבר כמו שהנחנו.

והנה באמת אחר שנכתב ניסיון זה בתורה האלוהית לעדות ה' נאמנה, וכולנו שווים בכלל המסופר בה, כאלו ראינוהו בעינינו. דכתיב וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט). הרי הוא כאלו נעשה זה הניסיון לעיני כל ישראל העוברים וההווים והעתידים איש לא נעדר, אשר לא ראה במראה נבואית אמיתית גודל הניסיון הזה ומעשה תוקפו ועוצם אמונתו, אשר בזה הוקבעה אמיתתו בלב כל בני העולם כולו, לא הפיל בו אדם מהאומות שום ספק מעולם.

אבל בעונותינו כבר נפרצו קצתנו למלא לבם אתם לומר שהיה זה הניסיון במראה הנבואה אשר לא דבר ה' ולא עלתה על לבו. וכבר כתבתי זה והסיבה אשר הניעם, בתחילת הפרשה שער י"ט.

מ"מ למדנו שהיה זה ניסיון לכל שלושת מיני הניסיון שאמרנו.

ויתכן שלזה כיונו **חז"ל** במאמר שזכרנו בתחילת השער באומרו ניסיון אחר ניסיון גדלון אחר גדלון. והוא הרמוז במילת להתנסוס אשר ייחד עניינו לזה העניין המיוחד, כמו שיבוא פירושו בסוף הביאור ב"ה.

[קט"ב, ב.ב.ב.] בזאת הצעה השנית יבאר באיזה אופן יקרא כל מעשה שלם.

הצעה שנית

[האם המעלות הן תוצאה של עשייה, או להפך?]

באשר גמר אומר **החכם** בתחילת המאמר השני **מספר המידות** שאנחנו נקבל המעלות כשנרגילן תחלה, כמו שהוא בשאר מלאכות, הנה הוא בפ"ג ממנו העיר על עצמו ספק. זה לשונו:

אמנם ישאל אדם איך נאמר כי הוא ראוי שפועלי היושר יעשו ישרים, ופועלי הצדק יעשו צדיקים, כי אם הם עושים הצדק והיושר כבר הם צדיקים וישרים, כמו שהוא בדקדוק ובמוזיק"א כי הם מדקדקים ומוסיקאים. והכוונה שהוא יותר ראוי לשפוט ההפך, והוא שמהיות ישרים וצדיקים יעשו פעולות היושר והצדק, כמו שמהיות מדקדקים ומוסיקאים, יעשו בטוב הדקדוק והמוסיק"א.

והנה הייתה עיקר תשובתו בזה, במה שהורה ההפרש שיש בין המלאכה והמעלה. וזה, כי במלאכה לא נדרוש איכות הפועל אלא תוכן הפעולה איך שתעשה. אמנם במעלות הוא בהפך, כי לא נדרוש בהן הפעולה אלא איכות הפועל, אם הוא יודע מה עושה ואם הוא בוחר במעשה ובעבור זה, ואם הוא בקניין קיים בלתי משתנה. ואל זה אני דורש במלאכותי, כי הבעל מלאכה כאשר יפעל טוב איך שיהיה החושב חכם יחשב. אמנם במעלה אינו כן, עד שירגיל היושר מאוד לעשות לו שם קנין.

[חטא של מעשה, העיקר הוא המחשבה עליו. חטא של מחשבה עיקרו הפעולה.]

ראה זה משפט ישר ודעת נכון הסכימה בו דעת אלוהית, בכל מ"ש **חז"ל** תמיד, מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה (קידושין מ' א).

כי הנה לפי שאצל **המעלות שהמחשבה הטובה היא אצלם הטוב שבהם**, הוא יותר בפועל **מבפעולה**, כמו שאמרנו. הנה באמת כאשר היה כן במחשבה, כבר נשלם עיקר הפועל. וכמ"ש יען כי היה עם לבבך לבנות בית וכו' (מלכים א' ח'). ולסוף נקראת על שמו דכתיב ראה ביתך דוד (שם א' י"ב) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל') כדאיתא ב**מדרש** (מדרש שוח"ט תהלים ל').

אמנם למה שהיה **החטא, אשר המחשבה רעה היא אצלו**, הוא כעניין המלאכה אשר בו, ראוי להשקיף יותר **הפעולה**. שהוא מבואר כי הגניבה והניאוף והרציחה בפועל הם יותר קשים אצל ההנהגה המדינית ממציאותם במחשבת החוטא, הפך מה שהיה זה אצל המעלה. כי טוב המדינות ביותר הוא במעלה אשר בלב הנדיב מאשר במתנה אשר יקבל ממנו האיש עני.

ולזה הוא ראוי לתלות הדבר במעשה עכ"פ, כי על כן ענשה התורה במעשה גם בלא דעת, אם בקרבן ואם בגלות, שכיון שהמעשה הוא העיקר אין ראוי שיצא ממנו נקי. ולא אמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה (יומא כ"ט א) אלא כשהיו שם שניהם, הרהור ומעשה, כי הנה אז נתלה החטא יותר בנפש המחשבת, כי הוא החלק היותר נכבד, כמו שכתב **הרב המורה** פרק ח' ח"ג.

גם התורה נמשכה לזה בפטור השוגגים והבלתי מכוונים מהעונשים החמורים במעשים כי לא עשו מדעתם.

וכבר האריך **החכם** בפרקים הראשונים מהג' מהספר הנזכר בביאור, **שפועלי הטוב והרע לא יגונו ולא ישובחו רק בהשקפת ידיעת המעשה אשר המה עושים בכל תנאיהם**, כי זולת זה - רצוני אם יפעלו לפי הדמיון או הכעס או הרצון הפתאומי - לא יקראו פועלים ע"ד האמת.

ולזה הוא מבואר שההרהור בעבירה הוא היותר קשה, כי עליו הוא ענוש בעונש יותר חמור, וגם שההרהור הוא נשאר עם החוטא אחר מעשה ומרגילו אל החטא פעמים אחרות, כמ"ש שם במסכת יומא. וסימניך ריחא דבישרא (שם). וזה כי מריח הבשר יתעורר האדם אליו עד שיאחזנו בולמוס אל תאוותו, יותר מאשר יתעורר מהבשר עצמו. וכן ההרהור הוא ריח החטא או טעמו אשר אליו יתעורר, ולכן הוא קשה משני פנים. אמנם כשאין שם המעשה, ודאי המהרהר אף על פי שחטא אין מצרפין אותו למעשה, זולתי כשהוא בהרהור עכו"ם, לפי שעיקר עבודתה היא בנפש, כדאיתא בקדושין (מ' א).

ולזה צדקו מאוד במאמרים אלו, כי הדבר אשר בו תלוי עיקר המעשה בכל אחד מהם הוא הראוי לצרפו אל המעשה בלי ספק. והנה זה יהיה בדעות במעשה ממש, כמו שהוא במלאכות. כי המחשבה אינה עיקר בהם כמו שהונח. ואולם **במעשים הטובים** המחשבה השלמה עליהם היא עיקר המעשה כמו שגזר החכם.

והנה באמת הדרוש הזה הוא גדול הערך מאוד בהכרת אמיתת המעשים ובחירתם בכלל, להודיע שכבר יעשה מעשה מה, ולא יקרא עשוי - לחסרון התנאים הצריכים אליו. וכבר לא יעשה - ויקרא עשוי למציאותם. ומה נפלא המופת זה להבחין עיקר ויסוד מעשה זאת העקידה ותוכן פעולתה וסוד כל האריכות הבא בסיפורה, כמו שיבוא ביאורה אחר שאזכור הספקות הנפלות בה.

[הספקות בהבנת מעשה העקידה]

א. והוא מה שכבר נתבאר ממה שקדם מעניין המצווה הזאת וטעמה, שנראה שהוא צווי זר מאוד בעיני אלוהים ואדם. ומאמרו **והאלוהים נסה את אברהם**, עם היות הכל גלוי וידוע לפניו ית'. ומה טעם זה הניסיון שיהא בינו לבין עצמו.

ומהתימה **מהרב המורה** (ח"ג פ' כ"ד) שפי' עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה כאלו אמר עתה הודעתי כי הוא דבר שלא נודע לזולתם. וכבר נתבאר כל זה. גם כי הניסיון הזה יביאהו לידי הרהור על הבטחותיו כמו שזכרנו.

ב. אומרו קח נא את בנך וכו'. והלא יצחק לא היה יחיד רק לאמו ומכאן פתחון פה לטועים שאומרים שהעקידה נעשית בישמעאל שהיה יחיד גם לאביו קודם שנולד יצחק.

ג. באומרו על אחד ההרים אשר אומר אליך ולמה לא פירש לו ההר כמו שאמר לו לך לך אל ארץ המוריה. ו**חז"ל** אמרו ליתן לו שכר על כל דבור ודבור (ב"ר פ' נ"ה). גם מאמרם ז"ל במסכת תעניות (ד' א) אשר לא צוותי זו עקידת יצחק והלא בא עליה הצווי החמור הזה.

ד. המותר המבואר הבא בסיפור הזה במה שיזכור ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ויבקע עצי עולה וישם על יצחק בנו. ומ"ש אל נעריו, ומה אמר לו יצחק ומה ענה אותו וזולת זה שיכול לקצר ולומר עקר הניסיון. גם למה יזכור שני פעמים וילכו שניהם יחדו. ה. בשומו עצי העולה על יצחק בנו ולוקחו בידו את האש ואת המאכלת, מהראוי שהיה לו לחלוק המשא בשווה.

ו. והוא ספק מפורסם דברו בו כל **המפרשים**, הוא מאמר **עתה ידעתי** וכו' אלא שהם עמדו עליה מצד מה שיראה שנתחדשה לו ית' עכשיו ידיעה. וכבר דברנו בעניינה, ואני בא עליה בהפך זה, והוא שכבר נתפאר בשידע במה שלא היה ולא יהיה לעולם. שמאחר שלסוף לא שחט אותו, איך יאמר עליו עתה ידעתי שכבר עשית, כמו שיובן מאומרו עתה ידעתי וכו'. ולא חשכת וכו'.

ועוד אומרו יען כי עשית את הדבר הזה וכו'. והראוי שיאמר בהם ולא תחשוך. ואם יאמר כן על מה שלא מנעהו ממנו מתחילה בטענה או באי זה צד עיכוב משעה ראשונה, דסבר וקבל היה יכול לומר כן ולמה ימתין עד שישלח ידו אל המאכלת וכבר הועילה ההצעה השנית להתיר זה הספק כמו שיבוא.

ז. מאומרו **עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה** וכו' עד עכשיו לא היה ירא אלוהים ולפי שעשה המעשה הזה פסל את הראשונים.

ח. מה טעם כל צווי זאת העקידה היה מפי הב"ה בעצמו, ומאמר זה היה במלאך.

ט. למה לא השלים המלאך דבריו בפעם הראשונה, עד שהוצרך לקוראו שנית מן השמים. ולא עוד אלא שחזר לו לומר עקב אשר שמעת בקולי וכו' אחר שאמר לו בראשונה יען אשר עשית את הדבר הזה וכו'.

י. למה ייחס הכתוב לאברהם ניסיון עקידת יצחק עם היותו בן ל"ז שנה באותה שעה. ולמה נתייחס כל המעשה הנורא הזה אל העקידה משאר כל המעשים אשר נעשו קודם וגם אחרי כן.

יא. במאמר **וירא והנה איל אחר** וכו'. כי הוא קשה ההבנה ותרגום, גם שאר הפירושים יוכיחו.

יב. טעם **חז"ל** באומרם שהאיל הזה עם שאר הדברים הנלווים אליו נבראו ע"ש בין השמשות (אבות פרק ה'). גם אומרם שחמורו זה של אברהם אבינו, הוא חמור של משה ושל משיח וכו' (פרקי דר' אליעזר פ' ל"א).

[תשובות]

ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל השלמת הביאור על מה שנאמר בשער שקדם ובהצעות. [קעב].

ויהי אחר הדברים האלה והאלוהים נסה. יאמר כי אחר המשך הדברים הקודמים ממילת אברהם ולדת יצחק והרגלו בדרך ההוא שאמר לו התהלך לפני והיה תמים זה ל"ח שנה בא האלוהים עוד לנסותו ולגדלו בזה הצווי המופלא מאוד מהשכל האנושי ומההקש **הפילוסופי** הרחק מאוד מהראשון כמו שביארנו.

וכבר דברנו בלשון הניסיון וביררנו היותו בבחינת המנסה ית' ובבחינת המנוסה ע"ה ובבחינת עם ה' אלה הרואים את כבודו ואת גדלו יום יום כמו שנתבאר בהצעה הראשונה.

[סיבות שאדם פועל פעולה]

ויאמר אליו וכו'. יען כי רוב מה שיעשה אותו האדם יפעלהו איך שיזדמן רצוני אם ברצון המשולח או מחמת יראה או אהבה או כעס או במעט ההתבוננות או יתר הדמיונות אשר התעורר האדם לעשות בהנה ויתנחם, מה שלא יקרא מעשה על דרך האמת כמו שביארנו בהצעה השנית.

סופר בניסיון הזה כי נתקבצו בו כל הבחינות וההשקפות אשר לפיהן יקרא זה פועל שלם באמת, ושדוגמתה: אף על פי שלסוף לא עשה, הקדוש ברוך הוא מצרפהו למעשה גמור בלי שום ספק.

והנה להרחיק מכאן עניין הטרדה והבהלה לא נאמר אברהם אברהם כמו שעשה בסוף וכמו שנאמר ביעקב ומשה ע"ה שעם שאמרו (ש"ר פ"ב) שיורה עניין חיבה, אין להימלט משיהיה ג"כ לשון חרדה ומהירות. וב**מדרש** (ב"ר פרש' נ"ה): שלא יאמרו ערבבו הממו ולא היה יודע מה לעשות.

ולמעט עניין האונס והיראה אמר קח נא, כי בא אליו בלשון נחת ובקשה שיהיה נח לו להשמט בשום טעם או לבקש עליו רחמים כמו שעשה על סדום ולא עשה.

את בנך את יחידך וכו'. הנה **החוקר** פרק ו' ממאמר ח' **מספר המידות** בפתח דבריו אמר לא יקרה להיות אחד אוהב רבים כפי האהבה השלמה, כמו שלא יעשה לאהוב הרבה דברים יחד כי זה דומה להעדפה. ואמנם זהו טבעי להיות לאחד.

ובפ' י"ב מהתשיעי החל ג"כ האם ראוי עשות אוהבים רבים וכו'. וביאר כי לפי שהאהבה השלמה היא מה שתייחד האוהבים להיות בעצם אחד, שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט), הנה א"א להיות האדם אוהב לרבים, כי איך יתעצם האחד עם הרבים, וכבר יקרו להם עניינים הפכיים יחויב שיקבצו בו השמחה והעצב יחד וכדומה מה שאי אפשר.

אמנם שתהיה האהבה השלמה בלתי משותפת, רק שתינתן לסגולות הנמצאות מבני עליה והנם מעטים.

והנה באמת הסכימה אל זה הדעת האלוהי כי הוא השם אהבתו באברהם אבינו, שנאמר זרע אברהם אוהבי (ישעי' מ"א) להיותו אחד מיוחד כמ"ש בביאור עליו א' היה אברהם (יחזק' ל"ג) כי אחד קראתיו (ישעי' נ"א) וכן בחר בגוי אחד בארץ אשר אהבתו עמהם להיותם סגולה מכל העמים וכמ"ש ששים המה מלכות וכו' אחת היא יונתי וכו' (שיר השירים ו') וכמה הפליג להורות אמיתת זה באומרו שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד ואהבת את ה' (דברים ו') וגו' כמו שיבוא שם שער צ' ב"ה.

(היתר ספק ב')

והוא ממש טעם את בנך את יחידך אשר אהבת, כי היחידות יקשר עם האהבה, ירצה בנך המיוחד בסגולה בלתי משותפת עם אחיו, אשר בעבורה אהבת אותו אהבה שלמה הניתנת ליחיד. והוא פירוש נכבד לשני עניינים יחד.

אמנם זכר כל אלו התארים, להבדילו מאוד מעניין יפתח, כשאמר היוצא מדלתי ביתי החוצה (שופטים י"א) דאלו יהיב אליביה שתצא בתו, ועוד בהיותה יחידה לו, ועוד אהובה מאוד אצלו - לא היה נודר.

ואמר בסוף **את יצחק** כי הוא עיקר הניסיון במה שכבר יהיה זה סותר מאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע כאלו ירמוז שיטעון זה ולא טען, אבל קיבל בסבר פנים מהטענות שזכרנו בהצעה הראשונה.

ובמדרש (ב"ר פרשה נ"ו)

אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא:

ריבון העולמים, גלוי וידוע לפני כיסא כבודך, בשעה שאמרת לי קח נא את בנך וגו', היה לי להשיב: אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו אתה אומר לי קח נא וכו'. ח"ו לא עשיתי, אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך, כן יכבשו רחמיך.

ולך לך אל ארץ המוריה. כדי להפליג ממנו המהירות המביא לידי חרטה, הרחיב לו דרך שלושת ימים בהם יוכל להפוך בכל צדי המעשה, וידע מה לעשות. והוא מה שרצהו ג"כ **הרב המורה** באלו העניינים כמו שכתב פרק כ"ד חלק ג'.

והעלה שם לעולה. במדרש (שם נ"ג) כשאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע, לא איש אל יכזב (במדבר כ"ג) כשאמר ליה קח נא את בנך את יחידך וכו' ההוא אמר ולא יעשה? (שם). משמע מדבריהם שפיו ולבו שווים בדברים האלה, אלא שלא עמד בהם.

אמנם **רש"י** ז"ל, על מה שאמר (תענית ד' א) ולא עלתה על לבי זו עקידת יצחק, הכי גרס זה יצחק בן אברהם ע"כ.

והכוונה שאם ציווה על העקידה, לא עלתה על לבו שחיטתו אלא שכיון שיובן כן מדבריו.

[רבנו יונה: שני מיני התחכמות לנסות את אברהם]

והרב יונה המדקדק כתב בספרו ובדק מה שמצא בזה שני מיני התחכמות שהתחכם בהם האל ית' לנסות במ את אברהם מבלי שימצא שנוי במאמרו ית'.

האחד מצד הציווי, שלפעמים יבא הציווי לשיתגולל על העשייה, לא שיעשוהו על כל פנים. כמו והשקית את הרכבים יין (ירמיה ל"ה) ויהיה אומרו והעלהו שם לעולה לפי זה התגולל והתעסק בהעלות העולה, לא שירצה עשייתה בפועל. וזהו המכוון אצל הש"י לא מה שהבין ממנו אברהם.

והשני מצד אומרו לעולה כי שימוש הלמ"ד יבא לשני עניינים. האחד כשתבוא על הפעולים, כאומרו ויעלהו לעולה תחת בנו. והשני כשתבוא במקום תחת, כמו ותהי להם הלבנה לאבן וגו' (בראשית י"א).

והנה כוונת הש"י שתהיה העלייה שם על אחד ההרים תחת עולה, כלומר חשוב כקרבן עולה. רצה שיבין ממנו אברהם העניין הראשון, והוא שיעשהו עולה.

אלה הן תורף דבריו. ואם הוא האריך בהם ובהפליג ערכם והתפארו שלא קדמו אדם בהרגש זה.

ואני קודם ראות דבריו נתעוררתי להיתר ספק זה ומצאתי לו תשובה פשוטה מאומרו **והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך** (ג) כי הוא לא ציווה שיעלהו לעולה רק על ההר שיאמר אליו בפירושו: זה המקום אשר אמרתי לך, ושם תעלה עולתך. וכל עוד שלא יאמר לו כן, אינו מצווה עליו.

ולפי זה הגרסה נכונה, שאפילו עקידתו לא עלתה על לבו. אלא שהוא ע"ה בתום לבבו ובחריצותו לעבודת בוראו הבין מדבריו שיעלהו על אחד ההרים מארץ המוריה אותו שיראה אליו שחונה שם כבוד ה'. ולפי מחשבתו זאת נאמר וירא את המקום מרחוק וכבר **אז"ל** שראה ענן קשור על ההר (ב"ר פ' נ"ו). אמנם אומרו ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלוהים, הוא מה שאמר לו ולך לך אל ארץ המוריה, והנה עם זה היה הניסיון גדול ונצח ישראל לא ישקר ולא יכזב כלל.

[מתי אדם מוכן לעשות דבר קשה?]

והנה אחר שסדר כל התנאים המשלימים המעשה מצד דברי המצוה נעתק לסדר אותם שמשלימים אותו מצד המצווה עצמו. אמר וישכם אברהם בבקר וכו'. כבר יסבול דעת קצת

לעשות דבר קשה מאוד, רק שיעשהו בפתע פתאום פעם א' ולא ישנה לו, כמו שמפיל עצמו מהגג או שיטבע במים או שיפול על החרב או שיתלה מהאילן וכדומה.

אמנם לא יסבול לעמוד על המעשה ההוא בהכנת הסיבות והדרכים המביאות אליו זמן ארוך מבלי שיחזור בו, וכל שכן שיקשה זה על בנו יחידו החביב עליו כפלי כפלים מנפשו שיקבלו עליו לשחטו, ולא עוד אלא שישתדל בהכין לו מטבח ב' או ג' ימים והוא יושב לבטח אתו. והנה על זה הדמיון עצמו אומר האב הרחמן יתב' רגע א' אעלה בקרבך וכליתך (שמות ל"ג) ואכלה אותם כרגע (במדבר ט"ז) כי לא יתאפקו בבוקר רחמיו לעסוק ברעתם זמן נמשך (ד). ועל כן בא בספור הזה זיכרון כל אלה הדברים הפרטיים להגיד כי ישר ונאמן לבו לה' לא ישוב מפני כל, ולזה נאמר ראשונה שהשכים בבוקר, והיה בזה מהיר במלאכתו, אבל לא נמהר לקום בעוד לילה כמי שאינו בוטח בעצמו והוא עצם הזריזות.

ויחבוש את חמורו

במדרש א"ר שמעון בן יוחי ולא היו לו כמה עבדים? אלא אהבה מקלקלת השורה (ב"ר פ' נ"ה).

והנה באמת פשוטן של דברים אלו מוכיח על תוכיותן כי כל זה יגיע מכבישת החלק החומרי שהוא באמת חבישת החמור על קרוב העניין ומשלו. וזה מה שיחויב מהיות האדם בחלקיו דוגמת העולם הכולל וחלקיו, כי השכל ראוי שיהיה כעין חלק השכלים הנבדלים המניעים לכל שאר הנמצאים מבלי שיתנועעו הם לא מעצמם ולא מזולתם. ובכוחו המתעורר ראוי שיתדמה אל עולם הגלגלים המתנועעים מכוח עולם השכלים אשר עליהם, ומניעים היסודות אשר למטה מהן. כי כן ראוי שיקבל העצה וההנהגה מהשכל, ועל פיה יניע כל אברי הגוף וכוחותיו אשר תחתיו.

וכן בכל כלי הגוף ואבריו הוא דומה אל זה העולם השפל שהוא מקבל ההתנועעות ואינו מניע לזולתו. ועל זה האופן כבר יתדמה ממש לרוכב על הסוס המושך העגלה, כי האדם מניע ולא מתנועע, והסוס הוא מתנועע מכוח האדם ומניע את הקרון, והקרון הוא מתנועע ולא מניע. והנה כמו שבהיות הסוס ההוא בלתי נמשך אחר רצון הרוכב, או שיהיו עסקיו רעים ומקולקלים וע"י כן לא תושלם ההמשכה ההוא, או שתיעשה בזולת מה שיכווין מהרוכב, ויאמר אז שנהפכה המרכבה להיות הרוכב למטה והסוס למעלה. כן כל בני אדם שירומם חלקי נפשו העבדים, והעבידו החופשי מהם החשוב באמת, הוא עולם הפוך מסדרו הטבעי.

ועל זה העניין עצמו נזכר בפרקי רבי אליעזר (פרק י"ג) כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרוכבו (איוב ל"ט) משל למה הדבר דומה לאדם שיש בו רוח רעה כל מעשים שהוא עושה וכל דברים שהוא מדבר מדעתו הוא עושה ומדבר והלא אינו עושה אלא מדעת רוח

רעה שיש עליו. כך הנחש כל המעשים שעשה וכל הדברים שדבר לא עשה ולא דבר אלא מדעתו של סמאל ועליו הכתוב אומר ברעתו ידחה רשע (משלי י"ד). הנה שזכר עניין המרכבה ההפוכה על הדרך שאמרנו.

אמנם המרכב הזה לוקח בתורה ובפי **החכמים** על משל החמור שהוא יותר נכנע אל טורח משא המלאכה, כמ"ש הכתוב יששכר חמור גרם וכו' (בראשית מ"ט). גם אל המשא הזאת ואל רביצתו תחתיו כיון הכתוב באומרו הלא אם תטיב שאת וכו' (שם ד'). ירצה שאם ייטב ישא עול סבלו לשאת משאו ואם לא ייטיב לפתח חטאת ירבוץ תחת משאו.

והנה לזה כשכבש אברהם אבינו רצונו ושעבד תשוקותיו וחמדותיו הגופיים בהסכים על הריגת בנו יחידו לקיים מצות השכל המחייב לשמוע מצות בוראו ההוא יקרא באמת חובש חמורו ורוכב עליו בלי ספק.

[החמור הוא חמורו של משה ושל משיח]

(יג) ועל זה האופן היה הוא עצמו חמורו של משה כשראה להביא את אשתו ואת בניו אל מקום הגלות במצות קונו, והוא עצמו מבוקש שם ליהרג, וכמה צדקו הזקנים שאמרו וירכיבם על נושא אדם (מגילה ט' א) כי החומר הזה הוא הנושא אל הכוח השכלי שהוא צורתו, והוא עצמו חמורו של משיח כשילבש רוח ענוה ושפלות להושיע כל ענוי ארץ סלה. ואוי להם לסכלים המלגלים על דברי רבותינו הנאהבים והנעימים. לו חכמו ישכילו זאת יבינו כי לאו אלה בלבד הם הרוכבים על החמורים, כי כל גיבור הכובש יצרו הוא רוכב על חמור. כמ"ש על חמורו של רבי פנחס וכו' (ב"ר פ' ס').

ועל הפלגת חבישתה תחתיו אמר מה אעשה והיא מחמרת על עצמה יותר מדאי (שם) כי הוא משל נכבד מורגל בפיהם. אבל הרשעים המסורים ביד לבם החמור רוכב עליהם ולזה נאמר בבלעם והוא רוכב על אתונו (במדבר כ"ב) שהוא עצמו במדרגות החמור הנשווא באתון שהוא החלק הבשרי השווה כמעט לכל ב"ח והוא מנהיג אותו ע"פ תאוותיו הבהמיות אשר לא ירבה מהנה רק לכישלון הכוח הגופני וחולשתו ולזה נראה שהיא מנעתו מחטוא עוד ולא הגיע למדרגת מי שנאמר בו ואחשוק גם אנכי אותך מחטוא לי (בראשית כ'). ומדברי תוכחותיה נלמוד שאמרה הלא אנכי אתונך וכו' (במדבר כ"ב). העידה שהיו שווים בזמן הוייתם. ודי בזה הערה לענות פי כסיל המלעיג על דברי **חז"ל**.

ויקח את שני נעריו אתו. לפי שכבר יבוא אדם לידי חרטה בצרוף אל אחרים לומר שאלו הם נכרים לי חלקם בחיים ובני האהוב למיתה לזה אמר כי לא נכמרו רחמיו לומר כן.

ויבקע עצי עולה. שמא לא ימצאו במקום ההוא או להכשירן שהיה פוסלן אם התליעו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל.

ויקם וילך אל המקום כי בכל זאת לא נפל לבו ולא נחלש כוחו אבל קם ללכת לדרכו בזריזות דרך שני ימים.

ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. כי גם בראותו בעיניו המקום ההוא אשר חשבו הוא מקום העבודה לא נרתע ולא נסוג אחור לבו אבל נזדרז יותר אל המעשה וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו המעשה בשום צד ולזה ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור (ד) כי חשש שמא יעכבו על ידו וימנעוהו מלשחוט את בנו והפקידם על החמור כדי שלא ירגישו.

ויקח אברהם את עצי העולה מעל החמור וישם על יצחק בנו. (ה) להעמיסו בהם שמא יברח כשירגיש ויתכן שחזק עליו המשא בקשר אמיץ. ויקח בידו את האש ואת המאכלת לשמור האש שלא תכבה והסכין שלא תפגם וכל זה מרוב אונים.

[ואיה השה לעולה: מי שומע כדברים האלה ולא ימס לבבו?]

ויאמר יצחק וכו'. (ד) מי האיש יירא ה' שומע בקול דברי בנו יחידו ואהובו האומר אליו כדברים האלה ולא ימס לבבו. אמנם זה הזקן מלא רחמים כבש אותם והשיב אלוהים יראה לו השה לעולה בני שהנגלה מדבריו שהאלוהים יזמין להם שה לעולה והמכונן ממנו הוא אלוהים יראה בני השה לו לעולה וברוך ה' אשר הקים דבר עבדו אשר מלא בשפתיו.

וילכו שניהם יחדו (ד) כי בכל זה לא נרתע ולא זע.

ויבאו אל המקום אשר אמר לו אלוהים. לפי מחשבתו ויבן שם אברהם את המזבח. אמרו ז"ל המזבח הידוע אשר העלה עליו אדם הראשון (פרקי דר"א פל"א).

ולפי דרכנו אין צורך, כי בהפלגת שבחו הכתוב מדבר, יאמר כי בתוקפו וגבורתו בא מעצמו אל המקום ובאומץ לבו בנה את המזבח אשר יעלה עליו את בנו. ולא סר הכתוב באומרו גבורות לבבו באומרו ויערוך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח, ולא השיב את ידו עד שהחזיק במאכלת לשחוטו. לולי מלאך ה' שקרא לו משמים בחריצות גדולה אברהם אברהם כדי שיתעכב מעט כדי לומר לו אל תשלח ידך וכו'.

ראו אתה מי שעשה את כל המעשים האלו התשוב אחור ימינו מהולכת הסכין או הבאתו בפתע אל צוארו.

והנה להיות מה שעשה במעשה הזה הם הפעולות אשר יעשה אותם האדם בשיקרא מעשה על שמו, דלא הניח אלא הדבר אשר אם יעשהו לבדו לא יקרא שמו עליו, לז"א אליו מלאך ה' אל תשלח ידך וכו'.

[קריאת המלאך]

כי עתה ידעתי. ראה כמה נמלצו דבריו אלה לפי העניין (ו) יאמר אחר שבמעשה הזה אין הכוונה השחתת הנער ומיתתו בעצם, כמו שהוא אצל המלאכה רק להודיע בשחיתתו טוב כוונתך בעבודת בוראך והוא איכות הפועל.

הנה א"כ אל תשלח ירך אל הנער כי עתה מבלי שתשחיתו ידעתי כבר כי ירא אלוהים אתה ולא חשכת בפועל הגמור את בנך את יחידך מאחר שעשית את כל המעשים האלה ולא נשאר מעשות רק מה שיעשוהו האנשים בקלות הדעת ולא יקרא מעשה כמו שאמרנו ראשונה שהמעלה תדרוש יותר הפועל לא הפעולה. (ז) אם כן לא הייתה כונת המלאך שידע עכשיו מה שלא ידע תחלה אבל נתפאר שידע כבר באמות מה שלא נעשה כאלו נעשה לגמרי והוא עניין אמתי ונחמד בעיני. אמנם מה שאמר לו שעתה הוא ירא אלוהים כבר בארנוהו ראשונה בהצעה.

(ח) אמנם היות זאת הקריאה על ידי מלאך ה' הנה נתבארה הסיבה היטב ממדרגת הנבואה אשר זכרם **הרב המורה** פרק מ"ה ח"ב שכמו שהיה זה הדבור והסמוך אליו בהקיץ אי אפשר שירחיב הדבור אליו ית' כי זה לא נמצא רק לרבן של נביאים ע"ה וזו היא המדרגה אשר שיערה הרב הגדולה שבמדרגות שזכרנו שער י"ט.

[בפרשת תולדות יצחק לא נזכר שם ה' עד לעקדה]

ואולם בפרשת תולדות יצחק שער כ"ג ב"ה יתבאר טעם מה שלא נמצא בכל ספורי יצחק הזכרת שם ה' עד עתה. והנה גם כן נתבאר מכל מה שאמרנו למה לא נתיחס זה הניסיון ליצחק עם היותו הוא הקרבן וכבר היה בן שבע ושלושים שנים לפי מ"ש שבו בפרק מתה שרה (תנחומא פרשת וירא)

(י) וזה כי הוא לא בא אל זה המעשה בכל הבחינות הנזכרות אשר עליהם נקרא שם הפועל אבל הלך שם לתומו עד ששאל איה השה לעולה ובפתע נשמע אל דברי אביו וסבל העקידה ואחר שנעקד הנה לא היה בידו לשוב (י) והוא הטעם עצמו במה שנקרא זה העניין כלו עקידת יצחק כי העקידה לבדה הוא הפועל המיוחד אשר ראוי שתחשב ליצחק. אמנם הזקן הוא אשר קבל הניסיון כולו מתחילה ועד סוף מלבד מה שנתבאר בשער ט"ז שהניסיון לא הוצרך אלא לזה הזקן להוציאו מאצטגנינות שלו, ולזה לנסות לאברהם בא האלוהים במה שהגיע לו ממנו ניסיון. ואף על פי שיגיע ג"כ מזה ניסיון ליצחק לא הייתה הכוונה אליו בעצם וראשונה.

וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל.

הקים ה' את דבר עבדו אשר דבר אלוהים יראה לו השה למען לא יראו פניו ריקם מן המעשה והמזבח ההוא ימלא דשן שמור ומזומן תמיד לזכרון זכות ואות ברית לזרעם אחריהם עד עולם. והנה בפ' הכתוב כתב **רש"י** אחר שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראה שהוא נאחז וזהו תרגום של אנקלוס וזקף עינוהי בתר אלין ולפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה וטענות של אברהם עכ"ל. וזה אינו מתישב על הלשון יפה.

והרלב"ג ז"ל פי' שהוא ראה ב"ח רץ ואחר שנאחז בסבך בקרניו הכיר שהוא איל ואיני מרגיש טעם שיאמר הכתוב זה.

(יא) והנכון שיהיה אחר נאחז כפשוטו אחר כן נאחז כמו אחר כן תעבורו וירצה כי נשא אברהם את עינו וירא והנה איל ואחר שראהו נאחז האיל בסבך בקרניו ומזה התבונן שלא נזדמן שם אלא להעלותו לעולה תחת בנו כמו שהוציא בשפתיו באומרו אלוהים יראה לו השה לעולה בני ואלו לא היה כן כיון שראהו אסור או מותר לא היה נותן אל לבו להקריבו שמא יש לו בעלים הניחוהו לשם.

וכמה המליץ זה הפי' בעל הטעמים בהטעים איל בזקף קטן אחר בזקף גדול. וברוך אל דעות ה' שכבר ברא לו בעולמו מששת ימי בראשית מזומן ובא לעת כזאת יבחר ויקרב אברהם אוהבו את בנו יחידו לפניו ויבא זה תחתיו להשלים חובתו והיה הוא תמורתו.

[האיל נברא בין השמשות]

וכמה ערבים דברי דודים שאמרו שאילו של יצחק עם חביריו הנמני' לשם כלם נבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ' ה').

וכבר פי' **הרמב"ם** ז"ל טעם זאת הקדימה בכלל אמרם תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית על הים שיקרע וכו' (ב"ר פרש' ה') לומר שלא נתחדש לו מדע אחרי כן. אמנם לא פי' לנו מה נשתנו אלו העשרה מכל מעשה בראשית להיות בריאתם או תנאם בע"ש בין השמשות שהוא דבר שחויב לשום אליו לב בלי ספק. והנה מה שיראה מאלו העשרה הוא ודאי שהם אינם בכלל הדברים הטבעיים שהוטל עליהם תנאי בשעת בריאתם שישמשו בהם לשעתם ואח"כ יחזרו לתנאם הראשון אבל כל א' מהם הוא נמצא מיוחד לעצמו בראו הקדוש ברוך הוא לבדו ושמו משומר ובא לעת צורכו כאלו כל אחד מהם הוא מין בפני עצמו כמו שיבא במן שער מ"א ב"ה.

(יב) אמנם מה שכונהו באומרם שנבראו ע"ש בין השמשות הוא לשני עניינים נפלאים: האחד [לומר שנבראו אחר בריאת האדם במה שיוורו על מעלתם והיותם יוצאים מכלל הדברים הטבעיים שנבראו קודם האדם והנם באים בכלל עניינים מעולים שנמצאו לגמור מלאכתו והולכים עמו מהלך השלמות כי לא היו אלא להשלמת עניינים נפלאים לקדושים אשר עלו בעבורם.

והשני ליחסם אל אחרית הערב והוא בין השמשות כלומר מלאכה בלתי נגמרת לדוחק השעה שהשבת מפסיק ואינו מניח לגמור אותה עד אחר השבת והוא עניין נפלא מורה על ענינים ואמיתת צרכם וזה שכן אלו נבראו מקדם ונשארה השלמתן תלויה ועומדת עד צאת אל פועל א' משני קצות האפשר בבחירת איש איש מכל אותם אשר נעשה בשבילו הן לזכות הן לחובה שאלו לא בחרו בהם לא יצאו ואין לומר שלפי זה ראוי שתהיה הטלת התנאי בדברים הטבעיים בע"ש בין השמשות שהרי התנאי לא נתן להטילו אלא בשעת מעשה הדבר עצמו שעליו הוטל. ואולם אמרו שנבראו כן מתחלה לא לסלק חדוש המדע לבד כי אם לסלק חדוש יש מאין שזה נתיחד אל זמן הבריאה לבד אבל משם ואילך ברא אלוהים לעשות (ר"ל יש מיש) כי הוא עקר השבת וטעמו כמו שכתבנו שער ד'.

והנה טעם הקשת הוא טעם המזיקין לפי דעת י"א שסובר שכיון שהם אינם נמצאים שלמים מורכבים מד' יסודות ואינם מתקיימין על עניין א' שהם משתנים לכמה שנויים ובלתי נראים כי אם לחלושי הדעת הנה הם ראויים להתייחס למעשה ע"ש בין השמשות הבלתי נשלם וזהו עניין הקשת לפי טבעו שאינו דבר נמצא קיים על טבע א' אבל הוא מתהווה לסיבת חולשת הראות בערך אל ניצוץ השמש בעיני הרואים המראות ההם בהיות השמש במצב מיוחד מול הענן אשר יקבילהו ובזמן מיוחד וכן הוא משתנה לכמה מקומות ובכמה כמיות.

וראוי באמת מזה הצד שיאמר עליו שהוא בריאה בלתי שלמה כעניין הלהט וכיוצא. אמנם מצד שהוא נצב לאות ברית בינו ית' ובין כל נפש חיה כו' הנה הוא באמת מן המין הראשונים התלויים ועומדים בבחירה שאלמלא לא יתקן העולם על השיעור ההוא לא נתן להם היות הברית ההוא כלל כמו שזכרנו שם שער י"ד. וכמ"ש אצל פי הארץ אילימא למיברייה ממש והא כתיב אין כל חדש תחת השמש (קהלת א') אלא לקרובי פתחא (במדבר רבה פ' י"ח). והכוונה שלא נתחדש אז רק הסיבה הקרובה אל העניין והיא שיהא החטא ההוא בעיניו ית' אשר עליו ראוי שיצא הפתח ההוא אל הפועל והיא כונה רצויה באמת.

[שובו של אברהם מן העקדה]

ויקרא אברהם שם המקום כו'. לפי שלא גמר המעשה ההוא כאשר עם לבבו והיה חושש אם שמא לא יחשב לו כאלו עשה קרא למקום ההוא על שם מה שהיה בלבו לעשות והכוונה ה' יראה אשר הייתי אומר בלבי ובפי לעשות לולי שמנעני המלאך. ואולם המחשבה הטובה ויושר לבבי היום בהר ה' יראה לעולם כי שם בניתי את המזבח ועשיתי כל המעשים האלה.

והכוונה כי המקום ההוא יהיה עד נאמן לפרסם בעולם עוצם האמונה האלוהית המחייב האדם השלם לשחוט את בנו בעבורה כאלו עשהו אשר זה ישוב לאמונת הצלחת הנפשות

בעונג הנצחי כמו שכתבנו. (ט) ועל כן היה דבר המלאך אליו שנית בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת וכו'. שיתפרסם גודל שכרו והפלגת הצלחתו בעולם עד שהכל ידעו ויכירו כי יען אשר עשה הדבר זה הגיעו הכבוד הגדול הזה כאלו עשאו ממש כי לז"א יען אשר עשית וכו'. כלומר עקב אשר שמעת בקולי בכלל זה שימשך משם התועלת המבוקש אל עניין האמונה וכן היה באמת כי לא הוכחש ולא סופק המעשה הנורא הזה משום אומה ולשון בעולם.

וישב אברהם. שב אל מקומו הנכבד אצל האשל אשר הכין לו לחיות שם חיי אושר והצלחה אלוהית.

וכבר נתבאר בזה היטב מה **שאז"ל** במאמר ההוא שזכרנו בתחילה מפרסום המעשה הזה הגדול אשר בו תתקשט ותצטדק מדת הדין בעולם לומר שהרים נסו מעלה מעלה בעושר וכבוד למה שעמד לפניו בנסיונות גדולות והוא מה שכוננו במליצת נס להתנוסס כי נתן אותו לנס עמים להתנוסס הוא בעצמו כלומר לעמוד הוא בנסיונותיו אלה אשר זכרו שם המילה והעקידה והם עקר המעשים המורים על צאתו מידי אצטגנינות הקודמת ובואו במדה התורנית האלוהית אשר היא למעלה ממנה מאוד מאד כמו שביארנו.

ויהיה אומרו ניסיון אחר ניסיון לומר שנמשך רום נס דגלו לעומדו בנסיונותיו אלה, או שירמזו לשתי הנסיונות וכבר אמרנו כי בעקידה עצמה היו שלשה מיני נסיונות אשר אחד מהם הוא הפרסום הנפלא המורה לכל כי העושה מעשה כזה ירומם וינשא כמוהו וכ"ש שיהיה זה מוסר למול לבבם ולהעקד עצמם לפני בוראם על האופן הזה עצמו.

ובל יאמר אדם אלו יצוה הש"י אותי לעקוד את בני זה לפניו הייתי עושה כאברהם אבינו ע"ה כי העקידה הזאת כל אדם מצווה ועומד עליה ואלו מזדרז בה נחשבת לו כאלו עשאה, כמו שלמד מיכה הנביא ע"ה באומרו במה אקדם ה' האתן בכורי פשעי, הגיד לך אדם מה טוב וכו' (מיכה ו').

ירצה כי עקידת הבנים ושחיטתם אינה נרצת לפניו ית', רק ההכנעה וההשתעבד. וכמ"ש ולא עלתה על לבי זו עקידת יצחק (תענית ד' א). ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט, כאברהם שנאמר בו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח). ואהבת חסד כאברהם שהיה גומל חסד לכל העולם וכמ"ש חסד לאברהם (מיכה ז') והצנע לכת עם אלוהיך כאברהם ששמע למצות קונו והלך דרך שלשת ימים בהצנע לכת להעלות בנו לעולה בלי שום הרהור ומחשבה פוסלת, ובזה נחשב לו כאלו עקד את בנו, כי הנה שמוע מזבח טוב.

וכבר הפליגו **חז"ל** לבאר זה באמרם תקעו לפני בראש השנה בשופר של איל כדי שאזכור עקידתו של יצחק ואני מעלה עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני וכו' (ראש השנה ט"ז א) כי ההכנעה הנמשכת מבחינות התקיעות אל לבות האנשים והחרדה והזירוז אל העבודה השלמה היא עצמה העקידה שנעקד יצחק ע"ג המזבח כמו שנתבאר. והנה זאת ההוראה והלמוד הראוי להמשך מזה המעשה הוא אחד מהתועלות הגדולות אשר זכר **הרב המורה** בפרק כ"ד חלק ג'. ואולם השני הוא מה שיקיים בלבנו חוזק התאמתות הנבואה אצל הנביא מבלי שום ספק וחולשת השערה עד שישחוט אדם את בנו יחידו למה שנצטוו עליו בנבואתו וכבר נתבאר כל זה והכל רשום בכתב אמת.

ויהי אחר הדברים האלה ויוגד וכו'. רחוק הוא שנקבל שהוגד לאברהם בפעם א' כי חלה גם ילדה מלכה את בניה אלה ושלא ידע עד עתה. אבל הקרוב כי כשנפקדה שרה נפקדה אחותה מלכה עמה כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' נ"ג) וכבר ידעו זה בבית אברהם כמשפט האחים אלא שמאמר ויהי אחר הדברים האלה נמשך עד ואברהם זקן ונקשר עמו יפה. ושיעורו ויהי אחר הדברים האלה וכבר הוגד מקדם לאברהם כי ילדה מלכה גם היא כאחותה בניס לנחור אחיו את עוץ וכו' ואת כשד וכו' ובתואל ילד וכו' עד שכבר הייתה שם משפחה גדולה ממולדתו ומבית אביו לזה היה מה שהיה כשהשביע אברהם את עבדו על זווגי בנו אמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך וכו'. ושם יתבאר שהשבעה הזאת אף על פי שנזכרה שם אין שם מקומה רק שזכרה לעניין מעשה. אמנם בסדר הספור הקדים עניין מיתת שרה וקבורתה לפי שלא נזכרה בנשואי בנה ולא בהכנסת הכלה הצדקת. ואף כי אמר בסוף וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד). והוא דרך נכון בזה בטוב הבחינה ואין זולתו. וזה מה שיאות לזה החלק.

עקידת יצחק שער כב (פרשת חיי שרה) – בראשית כג

[קעד,א] יבאר איך תישאר הבחירה חופשית, אף כי עיקריו תלויים במזל.

פרשת חיי שרה, ואברהם זקן

בהגדת (נדה ט"ז ב)

דרש רבי חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההיריון לילה שמו שנאמר והלילה אמר הורה גבר (איוב ג') נוטל אותה טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לפניו רבוננו של עולם טפה זו מה תהא עליה חכם או סכל עשיר או עני גבור או חלש אבל צדיק ורשע לא קאמר כדאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנא' ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך וכו' (דברים י').

[האשה המפתה]

אם מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים טבעו ודרכו של איש לחזר אחרי האשה אשר דרכיה עקשים, איככה יוכל להמלט מפח יוקשים ולו שתי נשים, אחת היא הטבעית הנישאת עמו מיום היוולדו, אשר עליו נאמר זכר ונקבה בראם (בראשית ה'), לזאת יקרא אשה, בכל כתבי קודש ע"ד המשל הקרוב. שניה לה כאשר ישא אשה מחוץ, כדרך כל הארץ, שהם שני הזיווגים אשר נתבארו היטב במאמר לא טוב היות האדם לבדו שער ח'.

והנה הוא ידוע כי העניין בשתייהן הוא אחד, כי בהיות הזכר שטוף אחר חמדת הנאת כל א' מהנה, הרי הוא כרוך אחריה ושומע בקולה ולבסוף יעשה חפצה. ולזה הוא מבואר כי בהיות הראשונה בלתי הגונה, הנה היא לא די למכשול ולפוקה, ומה עתה בבוא עליו רעה על רעה, כי ודאי לא יעצור כוח להימלט מידה.

צא ולמד משמשון עם שתי נשיו שעם שהתחיל עמהן בגבורת איש, לסוף האחת הציקתה והשנית הציקתה ואילצתה עד שקצרה נפשו למות ונפל בידן. ומי לנו חכם מכל כשלמה אשר נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א). ואחאב גם כן אשר הסתה אותו אזבל אשתו (שם ט"ז). ואב לכולנו אמר האשה אשר נתת עמדי וכו' (בראשית ג'). והוא מבואר כי בכולן יד אשת נעוריו הייתה במעל ראשונה, אשר היא תמיד עמו ולא זזה ממקומה, כי על זה אמר **החכם** ומוצא אני מר ממות את האשה וכו' (קהלת ז'). הורה כי הסכנה היא עצומה ושצריך סיוע להמלט מידה.

ומכאן מודעא רבה לשלמות האדם וחיותו על בחירת הטוב והרע והנה שכרו אתו גם עונשו עוד אינם. וזה כי אם שלמות האדם הוא דבק בטובת שתי נשיו אלו ואיכותן הוא בידי שמים, כמו שהראשונה הנה היא מבוארת מעצמה שהיא תלויה במולד הטוב וכשרון המזל, או הפכו, כמו שכתב **החכם** פרק י' מהמאמר הג' **מספר המידות** זה לשונו.

ואשר כפי האמת יתאוה הטוב יהיה מולידו מולד טוב, ואשר יהיה לו זה בטבעו במולידו יהיה זה דבר גדול וטוב מאוד וכו'. עד אומרו וע"כ באמת שלם מאוד ואומר יהיה מולד טוב ע"כ.

ובמאמר הי' פרק י"ד: אשר הוא בטבע גלוי הוא כי אין היכולת בנו כי אם לאיזו סיבה אלוהית וזהו כאשר הם טובי המזל. והשניה גם היא כבר אמרו עליה מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני (סוטה ב' א).

וא"כ שלמות האדם ופחיתותו הכל הוא תלוי במזלו לא בידו ובחירתו. וקשה עוד שכבר הניחו זה **חז"ל** להנחה אמתית, אמרו האי דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, האי דבצדק יהא גבר צדקן. וכן בכל כוכבי לכת. וכן אמרו האי דבחד בשבא יהא כך וגו' וכן כולם. ולא עוד אלא שדקדקו לשם, אי מזל יום גורם, אי מזל שער גורם. וסוף דבר אמרו שם מזל מחכים או מעשיר ויש מזל לישראל כדאיתא בסוף שבת (קנ"ו א). גם במועד קטן (כ"ח א) אמר רבא בני חיי ומזוני, לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא. והרי הם שלשה עניינים כוללים כל עניני האדם ומבוקשיו ומה יש לו עוד.

ולא עוד אלא שנראה כמביא מופת ראייה לקיים הדבר. אמר (מו"ק שם) דהא רבה ורב חסדא תרויהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא, רב חסדא חיי ע"ב שנין, רבה חיי מ' שנין, בי רב חסדא שיתין הלולי, בי רבה שיתין תיכלי, בי רב חסדא נהמא דסמידא לכלבי ולא מיתבעי, בי רבה נהמא דשערי לאינשי לא אשתכח. והרי זה המאמר קשה מאוד בתוך הבאים כנגד פעולות ההשגחה ומחויביה בלי ספק.

גם המאמר שהתחלנו הוא הולך כדרך והוא נפלא בעיני מצד קיומו הדעת הזה וגם כי הוא סותר את עצמו. וזה כי מאחר שהוא גוזר על החכמה והעושר והגבורה, או על הפכו, אשר מציאותן הוא הכרחי להצלחת האדם ושלמותו כמו שאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר (שבת צ"ב א). ולא עוד אלא שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות פ"ב).

ומהידוע שהעושר והגבורה כתריס לפני כמה מונעים ומעיקים הנמצאים לו לאדם מבית ומחוץ אשר בהימצאם יוכל להצליח ובהעדרם הוא נמנע. הנה א"כ איך אמר שלא גזר על

צדיק ורשע, הנה באמת הגוזר באלו הוא גוזר בכל, ואיך אמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

ועוד אם דברים אלו ביד הגזרה, ולא נשאר ביד האדם לבד היראה, ואותה מידו יבקש איך אמר מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' ומה יש לו עוד.

[מאמרים המבטלים את הבחירה האנושית]

הנה שהמאמרים האלה והדומים להם כלם חברו לשפוך סוללה על חומת אמונת הבחירה האנושית ואמות ההשגחה השלמה אשר כל התורה עומדת עליהם. אמנם עיקר זה הספק השתדל בהיתרו **החכם** בפרק הנזכר, אחר שסדר תואריו, שזה תרפו: אם כל אחד יכסוף הנראה לו טוב לפי עיונו, ואין אדם שליט על דמיונו להטותו מעליו כמו שאינו שליט על החוט שיראה אלא כמו שהוא בטבעו. יחויב מזה כי אשר לא זכה להיוולד במזל טוב ובמזל ישר יהא מוכרח במעשיו הבלתי הגונים אשר יפעלם לפי דמיונו. ואם כן הרשע תמיד הוא בלתי רצונו, ואנוס על מעשיו הרעים ולא יגונה עליהם. ולא ישאר היותו רצונו כי אם על הטובים.

[תשובה למאמרים אלה]

אמנם היה התרו במה שערך כנגד המקשים כשאמר שאם כמאמרם, גם פועלי הטובות יפעלו כפי דמיונם, והנה אין להם שכר בעמלם. והוא הפך המוסכם מפאת הכל. ואמר שאם יאמרו שפועלי הטובות יקראו רצוניים, בבחינת הפעולות המביאים אל התכלית, שאינן נכספות לפי הדמיון. כי עול התושיה וחיי הצער אינם נכספים כי אם לאוהבי החכמה כי על כן סרו מעליה רבים. ואם יכספו להיות **חכמים** מדניאל, כמו שאמר **החכם** מתאוה ואין נפשו עצל (משלי י"ג), כלומר מתאוה אל החכמה ואין מתאוה אל הדברים המביאים אליה על כן יעזוב ממנה. ולזה מי שטרח ומצא יקבל שכר.

הנה כן באמת יאמר אצל הרעות כי חתירת הבתים והאריבה במדברות לחורב ביום ולקרח בלילה, באמת אינם נכספים לנואפים ולחמדנים. והנה הנם רצוניים עליהם לא הכרחיים. וכמו שאמר הנביא גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישעיהו"ו). וא"כ מקרה אחד לצדיק ולרשע, ולמה יאמרו שהצדיק רצוני והרשע בלתי רצוני.

וגזר את הדין בשאמר כי ודאי אם יש לדמיונו נטייה בפעולות מפאת הגרם השמימי או מפאת המזל, לא יחויב שיהיה כן על כל פנים. וזה שהגרם השמימי לא ישלים פעולותיו רק במה שיכינו בני האדם הסיבות הצריכות ויזמינום כפי הצורך. כמו שכתב **החכם** בטענה הששית אשר במאמר הרביעי לאלוהיות. והביא למשל כל זרע זרוע אשר יזרע וכדומה.

וכן אומר **אריסטו** כי המזל אינו שליט להכריח האדם במעשיו לא לטוב ולא לרע. אבל לעולם יצרו מסור בידו, להוליכו לכל אשר יחפוץ בעצה וגבורה ומחשבה נכונה. אם להשלים עם המזל ואם להלחם כנגדו, באופן שיהיה מזלו תחת ידו. וזה שלא עשה כן ונמשך אחריו בהתחלתו עד שבהמשך הרגלו נמשך תחת יצרו ורוע מזלו, הוא הגורם רעה לעצמו ברצונו ובחירתו, כמו שאמר **החכם** מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט).

והנה עם זה כבר היו התכליות והמעשים המביאים אליהם מהתחלה אחת והיא הבחירה. לא שיהיו התכליות נתלים במזל, והמעשים המביאים אליהם בבחירה, כי הוא מה שלא ירצה השכל בלי ספק.

וזהו הפירוש הנכון לזה הפרק לפי כוונתו ולשונו עם שהמבאר נטה מזה. וכבר כתבנו שם בביאור מה ששיגהו מהקושי בדבריו גם שלא יצא מידי ספקו לפי ביאורו.

[כוחה של המערכת נחות מכוח הבחירה]

אמנם דבריו אלה לפי מה שכתבנו הם דברי אלוהים חיים ואשר על פיהם הותרו כל הספקות אשר במאמרים הנזכרים. שכולם מורים על האמת בהיות אל ממשלת המערכת ולכח המזל יד ושם על מולד האדם והווייתו להיות לו נטייה אל אחת המעלות או הפחיתות מצד טבעו. אבל כי יד האדם תהיה תמיד על העליונה להתנהג כפי שכלו ועל פי חופשיות בחירתו, הן לשבר הוראת המזל ההוא בלי ספק לגמרי, או שיהפוך הוראתה אל צד וצדדים שלא תזיק או שתועיל מעט או הרבה.

כמו שאמר רב אשי שם על מה שאמרו האי דבמאדים יהא אשד דמא או גנבא או אומנא או טבחא או מוהלא (שבת קנ"ו א). יורה כי אינו בהכרח שיהיה גנב ושופך דמי נקיים אבל שיש כוח בידו להתנהג על פי השכל והוראת המלמדים הטובים לשנות רוע הוראתו בשלא ירע ולא ישחית כמו טבחא, או שיועיל לרפואת הגופות כמו אומנא, או שיוסיף עוד תועלת נפשית במלאכת שמים ויהיה מוהלא. וכן אמר רבה אנא במאדים הואי. אמר ליה אביי מר נמי עניש וקטל (שם). והוא עצמו טעם מזל מחכים ומזל מעשיר. שיש להם כוח בזה בלי ספק ואפי' בישראל.

אמנם מאותותיהם אל יחתו על פי ההכרח שכבר נמסרה התורה בידם אשר היא רשאה ושולטת על הכל. שנאמר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כ"ו). וכל שאר היעודים.

ואם יש די זכות תורה ומצוה ביד האדם, ודאי הוא ישלוט על מזלו. אם לבטלו לגמרי או להחליש תקפו וגבורתו. ומפני זה יקרה ג"כ שהאדם יבואו לו מפאת מזלו טובות עודפות על זכותו כאשר לא תעכב חובתו. והוא עצמו מה שאמר רבא חיי בני וכו' (מ"ק כ"ח א). ירצה שאע"פ שלא יהיה זכות האדם מספקת להם, יגיעוהו אם הם במזלו, ובלבד שלא

יעכב עוון. שהרי רבה ורב חסדא בני חד זכותא הוו, ולא היה הבדל ביניהם רק מצד המזל כי לפי שהאחד היה מזלו עולה בהם יפה ומעשיו אינם מעכבים אבל עוזרים היו לו בשפע. ואידך היה מזלו בהם רע מאוד מאד והזכות שהיה בידו הספיק להילחם כנגדו ולנצחו במקצת. ולא הספיק להטיב אותו באופן יגיע לו יותר מהשיעור שהגיעו. ובלא ספק כי אם לא מפני זכיותיו לא היו לו חיי שעה וגם לא חלק בפרנסה ולא בשום זרע של קיימא.

משל לשני שרי המלך שהם שווים בחשיבות ועלה על האחד הגורל להיות שר צבא בים ועל השני להיות שר צבא בארץ רחבת ידיים. כי ההבדל אשר ישיגם מסיפוק הצרכים ומן צער הים הוא ידוע שלא יהיה מצד הבדל זכותם וקורבתם אל המלך כי אם מצד הבדל מזל גורלם. וגם הוא מבואר ששר צבא הים לחשיבותו וקורבתו למלכות ימציא לו שם סיפוקו וימעט צערו יותר מאשר יהיה זה שם לזולתו. כמו שחברו יהיה לו טוב המצב יותר מכדי קרבתו מצד היותו בארץ הטובה ההיא.

[דברי חכמים על המזל ויכולת הבחירה]

וכל העניין עצמו באלה **החכמים** וכיוצא בהם שתשלוט בהם יד המזל מבלי שתסתלק מהם יד הזכות והשגחת המשגיח כלל. תדע שכן שהרי אלו הג' דברים עצמם הם מה שאמרו ז"ל שלא נמסרו מפתחותיהם ביד שליח תחיה ובנים ופרנסה אלא שהם ביד הקדוש ברוך הוא עצמו (תענית ב' א) וכולהו מקראי. ואיך אמרו דלאו בזכותא תליא, והלא הוא יתברך אינו פותח וסוגר כי אם על פי הזכות והחובה. אלא שהכוונה שעם שתהיה יד המזל בהם ראשונה, הנה הוא ית' על פי זכות האיש הוא משנה כוח המזל ההוא ומביאו בכפל רסנו אל כל אשר יחפוץ. צא ולמד מאברהם אבינו שהיה עקר לפי מזלו אמנם זכותו הגדול הספיק להוציאו מאצטגנינות שלו וכמ"ש מאי דעתיך דקאי צדק במערב וכו' (שבת קנ"ו א). וכן נאמר ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו וכו'. וכן כולם.

והא דאמרינן בתעניות (כ"ה א) שאמר ליה לרבי אלעזר בן פדת ניחא לך דאיחרב עלמא והדר אבריה ואולי דאברית בשעתא דמזוני. הוא כדי שיהא לו מפאת מזלו ושלא יהא צריך ליטול שכרו כשישנה לו הטבע בכל יום. כי הידוע מהם שלא היה רצון החסידים ההם לאכול עולמם בחייהם כמו שנתבאר מהרבה מעשים שנזכרו להם. והוא גם כן הטעם למה שסבל רבה בעניינים ההם הדוחק שסבל כדי שעקר שכרו יהיה לו שמור לעולם הבא דעיקר שכר מצות בהאי עלמא ליכא (קדושין ל"ט ב).

ולפי שבג' עניינים אלו נמצא החלוק מפורסם בין **החכמים** ההם אמר בני חיי ומזוני וה"ה לכל שאר העניינים. ומה שאמר רבי עקיבא זכה משלימין לו (יבמות נ' א) לפי שהוא סובר שהטוב האמתי הוא מטיב לכל וגוזר לכל נמצא בתחילת הוייתו קצב החיים שהם כדאי

להשלים מציאותו ושאינ צריך זכות רק להעמידו על קצבתו וכן כל שאר המאמרים כלם יסובבו על זה הקטב בלי ספק.

[רבי חנינא על המלאך הממונה על ההיריון וגורל הטיפה]

ואולם מאמרנו אשר זכרנו בפתח השער הוא מה שיורה על אמיתת זה תכלית ההוראה בשתובן כונתו. וזה שדרש רבי חנינא כי אף על פי שיש מלאך ממונה על שעת ההיריון והוא מזל המולד שנוטל אותה הטיפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא, ושם נאמר מה תהא עליה לפי הכוח שמסר הש"י ביד המלאך ההוא מהתחלת הבריאה ומשם תהיה לה כוח על כל אחד מהתוארים ההם אם למעלה ואם לפחיתות.

הנה לא יפה כוחו בהם בשיהיו כן עכ"פ **אבל ישאר האדם יכול ורשאי בהשתדלות שכלי וחריצות אנושי להדיח מעליו רעת הוראתו ויקבל את הטוב מאת האלוהים עד שיהפך מזה מצד אל צד אם מעני אל עשיר** כמו שנאמר ויד חרוצים תעשיר (משלי י') ואם מפתי אל חכם כמו שאמר הולך את **חכמים** יחכם (שם י"ג) ומחלש אל גבור כמ"ש וטהר ידים יוסיף אומץ (איוב י"ז). ולפחות יהיה לאל ידו לעמוד כנגד אלו ההוראות עד שלא יכנע צדקו מפניהם. כמו שיש כוח ברוע בחירתו וקלקול דרכיו להפוך אותם לרעה עם היות הוראתם עליו לטובה. וזה אומרם צדיק ורשע לא קאמר. כלומר אבל אלו הגזרות לא ימשלו על האדם באופן שבעבורם יהיה צדיק ורשע בהכרח אבל הכרעתם היא חלושה עד שהצדיק והרשע המה ימשלו בהם.

והנה באמת היה מאמרם זה שווה למה שאמר ר' עקיבא הכל צפוי והרשות נתונה (אבות פ"ג).

ורמז גדול רמז רבי חנינא בקריאת המלאך ההוא לילה, וגם שלא נזכר שם לשון גזירה כי אם שאלה לבד אמר טיפה זו מה תהא עליה וכו'. וזה שזמן הלילה שהוא החישך הוא מסוגל בשני דברים. האחד במה שאין עניינו רק העדר ושלילת האור. השני שהוא זמן תקוה ותוחלת כמו שאמר משומרים לבקר (תהלים ק"ל). והנה באמת המלאך הממונה מלפנים על ההיריון על האופן שזכרנו ראוי שיקרא בשם הזה, לפי שכבר יפלו בשאלה זו עניין הלילה וסגולותיו. וזה כי השאלה הזאת ודאי היא עמוקה וחשכה כחשכה של לילה אצל השכל האנושי שלא יסבול היות דבר גזור בהשאר טבע הבחירה קיים ביד האדם כמו שכתבנו בשער י"ט. גם כי מסגולתה שלא יהיה שם רק העדר ההכרח אל אחד העניינים מאחר שנשארה חפשויות הבחירה בידו. וגם הסגולה השנית להיות הכל תלוי ועומד עד שידון כפי מעשיו והרי הגזרה היא בתוחלת ממושכה עד הזמן ההוא.

ולזה באמת בהיות היראה בידו, הנה הכל בידו, הפך מה שהובן מהמאמר הזה תחלה. נצטדק מאוד באמרו מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך וכו' (דברים י'). כי במה שיעבוד ביראה לבד הנה יזכה בכולם.

הנה שנתישבו כל המאמרים יפה ויועיל ביאורם לכל מה שיבא מהם על זה הדרוש וכיוצא בו. ובשער כ"ו יתבאר בשלמות תועלת ההשתדלות בכל אחת מחלוקות אשר ימצא האדם עליהם אצל המזל ואצל המעשים הבחיריים. ושם זכור במה תשקוט הנפש בזה ההתבוננות מתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו. עיין עליו כי הדרושים קרובים והיו לאחדים.

[תשובות לספקות]

והנה הספק הראשון אשר זכרנו מנטות האדם אחרי נטויו הרי הותר במה שאמרו **חז"ל** שאין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוטה ב' א). ואף על גב דאמרינן התם לא קשיא כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני. שהכוונה שהזווג אשר מהאשה הראשונה אשר נולדה עמו היא אשר הייתה על פי הכרוז הנזכר ע"י המלאך הממונה על ההיריון. אמנם הזווג השני אשר הוא לעת מצוא כמו שאמרו **חז"ל** בן שמונה עשרה לחופה (אבות פ"ה) הוא הנעשה על פי מעשיו כמו שביארנו שם בשער הח' הנזכר. והנה הזווג השני כבר נתבאר שהיה על פי זכות האדם כמו שרצינו.

אמנם הראשון יש לו שני מיני תקון. הא' הרשות הנשאר ביד האדם להכריע כוח המזל כמו שאמרנו. והשני מה שיעזור אל תקונו השגחת הזווג השני וחריצות ההזהר בו. כי מטבע שני אלו הזווגים להתגלגל זה על זה ולהמשיך זה אל זה הן לטוב הן למוטב כמו שהיה העניין הזה בעצמו באבות הקדושים עליהם השלום. שאין ספק שזווג הראשון של אברהם אבינו ע"ה היה במזל נאה ומזל טוב, עד כי ליושר מעשיו המפוארים הנמשכים מטוב טבעו ויושר שכלו זבדו אלוהים זבד טוב הראוי לעלות בגורלו. ומשם נמשך שימצא בזרע הנולד מהם כושר הטבע ושלמות הבריאה עד שהיה נבחר לעולה תמימה. וחויב מזה שיזדקק לו האל ית' להמציא לו מנה יפה ההוגנת לו עד שבכל זה יהיה תמיד הטוב נוסף בהם. עד שבא יעקב אשר היה זה העניין אצלו על השלמות יותר מכלם, כי על כן הייתה מטתו שלמה.

ולא סר מהמשך תוספת הטוב הזה לכל הדורות. רק לבלתי הזהר בשמירת הזווגים השניים כמו שנראה מבני משה רבינו ע"ה וזולתו מאשר נזכרו בכתובים. וכמו שאמר כי בת אחאב הייתה לו לאשה (מלכים ב' ח'). ואל התחלת ההשתלשלות הזה רמז אברהם בתפלתו באומרו ה' אלוהי השמים אשר לקחני מבית אבי כו'. הוא ישלח מלאכו לפניך כו'. ירצה ה' אלוהי השמים אשר הכריז עלי בשעת יצירתי אשר בה קדשני ממעי אמי ומאז לקחני ובחרני מבית אבי והבדילני ממזג אנשי ארץ מולדתי. שכל זה הוא עניין הזווג הראשון. והוא היה סיבה לשיהיה לי זרע כשר ראוי לשיאמר עליו לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית י"ב). יתכן שהוא ישלח מלאכיו הממונים על הזווגים הנעשים לאיש ואיש

כדרכיו וכפרי מעלליו ולקחת אשה לבני ליצחק שתהיה ראויה והגונה אליו לפי זכותו. כדי שישתלשל משם והלאה שלשלת טהרה וקדושה.

ומשם עצה טובה והכרחית לבדוק האדם עד מקום שידו משגת עד ימצא זווג כשר וטהור בכל מה שאפשר.

ואל ימעט לפניך עניין אלו הזיווגים שאמרנו. כי הן הנה היו התחלת שלמות האדם והצלחתו. ובהנה תתלה הגעת תכליתו וכל טובו בשני העולמים. כי הנה האשה הראשונה היא הנפקדת בעצם וראשונה על עסקי השכל להביאו אל חיי העולם הבא עולם ההצלחה האמתית. ואגב ארחא תתעסק גם היא בעניינים הצריכין לחיי שעה. כמו שהשניה בעצם וראשונה היא מופקדת על צרכי העולם הזה וכל מלאכת עבודתו בכל המלאכות אשר האשה עושה בבית בעלה והנהגתו. ולפי דרכה תסייע עזר רב למלאכת חבירתה. כי על כן נאמרו שתיהן בדיבור אחד בכל כתבי הקדש. להיות האחת משל לחברתה הטובה היא אם רעה. גם נקרא שם ה' עליהם ליחס אותן לעצמו אעשה לו עזר כנגדו (שם ב') זכר ונקבה ברא אותם (שם א'). ויבן ה' אלוהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה. וכמו שאמר **החכם** ומה' אשה משכלת (משלי י"ט).

[אשת חיל]

וכמה הפליג **החכם** להורות זה היחס אליו יתברך בשתייהם בקחתו האשה המפורסמת למשל והראשונה לנמשל, ודבר אליהם ובסדר התועלות הגדולות הנמשכות מהן עד הגיע לאדם אל סוף שתי ההצלחות על צד היותר שלם שאפשר. וזה בעניינים נאותים מאוד וכמעט משותפין לשתייהן. ובסדר אלפא ביתא כדי שיהא מסודר ומלומד בפי האנשים להיות תועלותיהן שגורים בפיהם יאמר.

אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה (משלי ל"א). קרא לאשה הכלולה בכל המעלות שיזכור אשת חיל על דרך שאמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל (שמות י"ח). והם אשר נכלל בהם כל התוארים אשר זכרם יתרו באומרו יראי אלוהים אנשי אמת שונאי בצע (שם) ומזה אמר בועז לרות יודע כל שער עמי כי אשת חיל את (רות ג') וכאמרו במקום אחר אשת חיל עטרת בעלה (משלי י"ב). ואמר שאשה כזאת א"א להמצא לאדם מצד הקרי וההזדמן על דרך מציאה. כי הנה על דרך החריצות ורוב ההשתדלות הוא רחוק מציאותה יותר ממציאות הפנינים היקרים אשר אינם רק בהיכלי מלך ובאוצרותם. ומהידוע שהדבר שמציאותו הטבעי או המורגל הוא רחוק, שמציאותו על צד הקרי הוא נמנע או קרוב לו. והנה לפי שענייני האדם לא יושגו רק באחד משלשה דרכים. אם בחריצות ההשתדלות. או בטוב ההזדמנות. או בחפץ אלוהי. וסימנם בשלשה כתובים רצופים. ויצא

יעקב, ויפגע במקום, ויחלום וכו' (בראשית כ"ח). אמר שאחר שא"א שתמצא על דרך ההזדמנות כי מי ימצא. וגם על דרך החריצות רחוק מפנינים מכרה. הנה לא יתכן שתהיה לו רק מתת אלוהים וכמו שקיים באומרו ומה' אשה משכלת (משלי י"ט). והוא עצמו דעת **החוקר** שאומר כי הטובות העליונות המה ראויות שינתנו מאת האלוהים אם הונח שממנו יבואו טובות לאדם. ואפילו אם הונח שיבא מצד ההשתדלות הוא דבר אלוהי. אמנם לפי המקרה לא יתכן שתמצא שום הצלחה אנושית גם כי דבר בליעל יצוק בו שהדבר הגדול והנבחר יבא מהצלחה מקרית. אלו תורף דבריו בשביעי מהראשון **מספר המידות**. וזה מה שאמרנו מהתייחס זאת המתנה אליו יתב' ולא לזולתו. וכ"ש שיצדק כל הכתוב הזה באשה הראשונה כי היא רחוק שיהיה או נמנע שימצא עד תכלית השווי וההאותות וכמאמר החכם. כי זה לא יהיה רק במולד טוב ומזל טוב כמו שזכרנו ראשונה. ולנו אין להתייחס רק לאל ית'. והנה אחר שגזר על היות מציאותה דבר אלוהי חייב אמיתת גזרתו מצד רבוי פעלים הכוללים והחלקיים.

והתחיל בדברים ההכרחיים ואמר.

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר. אמר כי בעל אשה זו סמוך לבו בה שתשמור קניניו וכל אשר אתה בבית. ועם זה לא יחסר מהביא עוד שלל רב מחוץ. כי שני אלו העניינים הם הכרחיים להצלחת הבית. ואפשר שירצה שהיא גם היא תקנה ותוסיף כיד אלוהיה הטובה והנה לא יחסר בעלה כל בה. והנה העניין הזה הוא קרוב מאוד למה שיאות למלאכת השכל בעיוניו ולמודיו.

גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. אמר שיגיע מחריצות זאת האשה וטוב טעמה לעשות כל מעשיה על צד היותר טוב מבלי שיצטרף מאומה רע בהם כמו שהוא על הרוב בכל הפועלים. או שירצה והוא הנכון כי בעבודתו תשמור לו חסדו וטובו שעשה לה ותגמלהו ולא תזכור לו דבר רע אם קבלה ממנו בשום צד. ולא היה זה בימי הבחורות והילדות לבד כי גם כל ימי חייה. וכמה יצדק זה באשה הראשונה שתגמלהו הטוב. והמכוון מעץ הדעת טוב. ולא היה הרע הסמוך אליו שהמה הדברים המתייחסים על זה החלק ובהם יפול עיקר שבחו וגנותו.

דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה. אמר שהבטלה והשעמום שנואות אליה עד שתחרץ לדרוש צמר ופשתים לעשות בחפץ כפיה. ותלה החפץ בכפים להפליג באלו הידים שיש בהם חפץ ותשוקה הפך מה שנאמר תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (משלי כ"א). וזו מליצה נאה למלאכת האשה הראשונה לדרוש ולהרהר בקצת מצות אלוהיות שהיצר הרע משיב עליהם. שהוא העניין בלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדו

וכדומה. ועם כל זה לא סרה מעשות מצות קונה בחפץ כפיה. ראה משל נמרץ לוקח מהיותר מיוחדת ממלאכות האשה. כמו שהרהור הזה הוא היותר מיוחד אל זה החלק.

הייתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. אמר כי לא תספיק לה להכין צרכי ביתה דרך הסיבות הקרובות לבד. כי אף בדרך הסיבות הרחוקות על דרך הסחורה ובשעת הזול. לפי שההשקפה כזה הוא חצי הספוק. ויצדק זה מאוד במלאכת הנפש. כי בעשות בחפץ כפיה כמו שאמר. הייתה חברת זה הגוף אל הנפש כעניין האניה אשר יבאו בתוכה עוברי ארחות ימים להביא ממרחק לחמם ונכנסו בשלום ויצאו בשלום. ונמשך בזה אל מה שאמר המשורר זה הים גדול ורחב ידים וכו'. שם אניות יהלכון (תהלים ק"ד). כי העולם הוא הים גדול ורחב ידים יעברו רוחות החיים מקצה אל קצה על ידי אלו הגופים הנתנים בתוכם. ואמר לויתן זה יצרת לשחק בו. על זה החבור המיוחד שבאדם שהוא לבדו אשר נברא לשחק ולשמוח בו. ואשרי מי שבא לשם ולחם חקו בידו.

ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה. אמר כי בטוב שכלה מכוונת בחריצותה לקום בעוד ליל העולם ובה תטרח לשני עניינים מעולים. האחד לתת במלאכת ההיא טרף חוקה. והשני כדי שישאיר זה המנהג למוסר לחק לנערותיה. והוא מה שיכון מן הראשונה. כי תקום בעוד ליל העולם הזה לקנות טרף לבית עולמים ראשונה. ואח"כ חק לנערותיה ההולכים לרגלה בעולם הזה. והנה היא עושה מהעקר עקר כמו שאמרנו ראשונה.

זממה שדה ותקחה מפרי כפיה נטעה כרם. אמר שלא יספיק לה מה שהתחילה לפרנס ביתה בדרך מקח המזונות ואף כי יהיו בשעת הזול. אלא שזממה לקנות שדה להיות לה פרי תבואה לאכול לשבעה ולמכסה ותקחהו מיד. ולא עוד אלא שהערימה לקחתו חלק. ואחר כך מפרי כפיה נטעה כרם חמד באשר ייטב לה. שעל זה האופן יעמוד לה בדמים מועטים. וכל זה מהעניין אשר אמר ממרחק תביא לחמה. ואמר נטע לפי שכבר יש לה עם זה טעם איש. ובמלאכת האשה הראשונה אמר כי עם שמעשיה והשגותיה הם במדרגת השדה החלק. מפרי כפיה ועזרתה נטע בעלה כרם חמד המשומר בענביו. ובזה ודאי יש אם למסורת.

חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרעותיה. כי מאחר שהספיקה ביתה על זה האופן בו מן הבטחון. מעתה כבר היא חגורה בעוז מתניה ותאמץ זרעותיה לעשות חיל. כי לא יהיו עוד עיניה ולבה תלויים על ספוק הבית. וזה מה שיצדק מאוד במלאכת עבודת הנפש שחגרה בעוז לאמץ זרעות עולם בתושיית התורה והעיון.

טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה. אמר כי כמו שבתחילה זרזה עצמה מפני צורך ביתה. כן עתה אחר שטעמה תועלת יגיעתה הנה אז הרבתה ההתעמלות עד שלא יכבה בלילה נרה. וזה העניין מיוחד מאוד לאשה ראשונה. שכיון שטעמה בקצה המטה אשר בידה כי טוב סחרה ואתננה. חויב כי גם שיחשך השמש ביום המות לא יכבה נרה בלילה ההוא. וכמו שאמר המשורר לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח (תהלים ט"ז). ואפשר כי לכן כתיב ליל לומר שלא יהיה לה חשכו של לילה.

ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך. אמר כי בשעת הפנאי מלאכת הטווייה המיוחדת לנשים לא נבזית בעיניה. או שאומר כן על רוב חריצותה כי במצוא אלו הכלים שהם שובתים ממלאכת הנערות שהיא משלמת מלאכתן כדי לזרזן ולסייע במלאכה. ובמלאכת הנפש שהחזיקה במלאכותיה להכין לפניו צרכי עיני השכל המעשיי שהוא במדרגת הכישור. ועם זה כפיה תמכו פלך והוא השכל העיוני. וכמה המריץ למשל הזה ודמיונו להמלא הכלי הקטן הריקן מהמלא הגדול. כי היא משתדלת תמיד שיושפע המעשה מהעיוני ויתמלא ממנו אורה וזיוה. כמו שבמלאכת הטויה כל עצמה וכוונתה למלא הכישור מהצמר אשר בפלך או בפשתים.

כפה פרשה לעני ידיה שלחה לאביון. אחר ששבחה בהשגחת צרכי ביתה אמר כי לא תשכח צרכי עניי מקומה וגם בהם נהגה בחכמה. וזה כי העני והוא אשר לא מלא כפו די צרכו ובא לשאול מאתה דרך שאלה ומתנה לא תקפוץ את ידה אבל פרשה כפה ונטל. אמנם לאביון שהוא נכר בעניותו וחסרונו היא שולחת אליו שתי ידיה ואינה ממתנת עד שישאל. והנה באמת כן היא דרכה של האשה להוציא בעלה זה מידי עניות ודלות בהשגותיו בטוב שרותה בעבודת הפלך שזכר. ולדמיון זה פירשו קצת השר מיכאל שהוא השכל האנושי שהוא מן בערך גבריאל שהוא השכל הפועל.

לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים. אמר שלא נסתרו מנגד עיניה חלופי הזמנים וילדי הימים. כי על כן הקדימה להלביש ביתה לבושים כפולים. או שיאמר על צבע השני שהוא מועיל אצל הקור מזולתו מהמראות. והנכון שיאמר שהגיע מזריזותה להלביש אנשי ביתה ונעריה מהצמר אשר הוא בן שנתו. לפי שאינו יפה לבגדים הנעשים לסחורה כי אלה יעשו מהצמר השלם. וזה הפירוש הוא נאות. והנמשל בו נכבד מאוד על דרך שאמרו **חז"ל** אוכל אדם פירותיהם בעולם הזה והקין קיים לעולם הבא (פאה משנה א').

מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה. יאמר שאחר שהקדימה הדברים ההכרחיים ליישוב הבית ולצורך אנשי ביתה. השתדלה בדברים אשר הם לשם ולתפארת לעשות מרבדים לביתה ולחדרי משכבה. ושש וארגמן לבושה לכבוד בית אביה ושבח משפחתה.

זוהי גם כן הוא נאות מאוד לעניין הנמשל. שאם עשתה עשתה לה על דרך מונבז אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי (ב"ב י"א א) שנאמר ולך תהיה צדקה (דברים כ"ד).

נודע בשערים בעלה. יאמר כי בעלה זה יודע במעלה ושלמות על כל בני גילו. והיה זה מצד העזר הנאות שהיה לו ממנה יותר מהן. וגם כי בשבתו עמהם ישב בטח בדד ולא יחרד לבבו לבא אל ביתו לעשות מלאכתו. נוסף על מה שיהא ניכר בטכסיסי מלבשויו ובנקיותם או בבריאותו ויפיו. דכלהו איתנהו ביה. ולעניין הנמשל הוא מבואר כי בעל האשה השלמה נודע בשערים, הם שערי צדק צדיקים יבואו בם לעולם החיים.

סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני. אמר כי מה שעלה בידיה משפע מלאכתה שאינן צריכין לביתו. הנה היא מוכרת אותם אם על ידי סוחרים. או שיאמר וחגור נתנה לכנעני על דרך שאמרו ז"ל מותר לחלוק קליות ואגוזים לנערים להרגילם לחנות (ב"מ ס' א). אך לעצמה הטוב והמובחר שבעסקיה. והוא אומרו עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. שבחרה בטוב דעתה וטעמה הבגדים שיתחברו בהם היופי והחזק ותתכבד בהם ימים רבים ושנים. ותצחק ליום אחרון לשמושה מהם שתמכרם בדמים יקרים ותחליף חדשים לבקרים.

פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. הוציאה מכלל הנשים הדברניות. כי זאת החריש תחריש בכל עת ובכל שעה ודבר תדבר במשקל ובמשורה. והנה היא זאת לה מדה גדולה. וזה מה שפתחה פיה בחכמה ותורת גמילות חסדים לבד היא המרגלת על לשונה, כדת הנשים הצדקניות מצד שהם תמיד מצויות בבית, תמיד להתנהג בה. ולא על זאת אמרו המלמד לבתו תורה כאלו מלמדה תפלות (סוטה כ' א)

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל. שהגיע מזריזותה שבהיות כל מלאכותיה נגמרות בידה לא יחסר כל בביתה, הנה עומדת ומצפה בו אנה וכל אשר ימצא שם בדק לתקן אותו ולחזקו או לשנותו לטוב. והיה זה לה כי לחם עצלות לא תוכל לאכול. אבל היא פועלת תמיד לפי המעלה.

והנה באמת הארבעה פסוקים אלו תכופים ורצופים הנה הנם בעצם וראשונה באשה הראשונה, כי היא אשר עשתה סדין ותמכור וחגור נתנה לכנעני מצד שהן סחורות נקלות ופחותות. אמנם עוז והדר לבושה אשר בחרה לנפשה ותצחק ליום אחרון. יום ששאר הגופות יבואו לבאר שחת ודרכן למרר בכי. והנה היה זה לה למה שנתאמת על פי הנגלה בכל עסקיה כי שם ביתה העיקרית אשר בנתה אותו לתפארת.

משל לנער קטן ששמע מבית אביו שהיה לו בעיר אחרת רחוקה אחוזת נחלה בית מושב נחמד ופרדס גדול למראה. ורואה ששולחין שם יום יום הוצאות גדולות להתבונן ולצורך עמידתן. והוא גם הוא כשקם תחת אביו שואלין ודורשין ממנו ממון הרבה לתקון הבית והפרדס וכל כלי עבודתם. והוא נותן תמיד בעין יפה ומצוה עליהם תמיד, כי חפץ מאוד בתיקון וביישובן. והנה האיש הזה אם היה שיצוה לו המלך להעתיק מושבו מהעיר אשר הוא יושב בה אל המדינה ההיא אשר שם ביתו הגדול ופרדסו הנאה באמת לא ירע בעינו כי ידע נאמנה יש לו שם בית המנוחה ומשכנות מבטחים, אשר על ישובן ובנין היה לבו תמיד. אבל ישמח שמחה גדולה כי נכסוף נכסף אליו. וכל שכן אם ישים אל לבו פחיתות העיר ההיא אשר הוא גר בה וחולשת ענינה ורוע ישיבתה.

והוא הטעם שאמרו **חכמינו** ז"ל מת מתוך שחוק סימן יפה הוא לו (כתובות ק"ג ב) כי השלמים בזכרם בעת ההיא מה שהוציאו זמנם וממונם בבנין בית עולמים ישישו כאשר יעתיקו אליו ונפטרין מתוך שמחה ופנים צהובים. לא כן הרשעים אשר לא הרגישו בזה כלל ולא חשו אליו ולא השתדלו בו. כי בנסעם מקדם יתר לבם ויחרד. כי איננו רואה את כל מאומה בידם. ולזה ימותו ולא בחכמה ולא בשמחה. אבל מתוך הבכי והעצב הגדול והוא ודאי סימן רע להכיר בו רוע חיותם ומיעוט שלמותם. ונתקיים על כל אחד מהם כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה (קהלת ו'). הפך מה שאמר המשורר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע (תהלים כ"ג) הוי ותצחק ליום אחרון. ונתן הטעם כי פיה פתחה בחכמה לדעת ולבקר כי שם עיקר הדירה. ותורת חסד על לשונה לצוות תמיד על תיקון בנינה ויפיה והדרה. ולזה אינה יושבת כסומא שאינה רואה מקום דרכה ושבילה אשר היא הולכת שם. אבל צופיה הליכות ביתה.

[מדוע אין רמזים לעולם הבא בזמן החיים או סמוך למוות?]

זה ימים שאלוני קצת המחשבים ארחותם לאמר, אם העולם הבא הצח והבהיר המוצלח הוא נכון ומזומן לאנשים אחרי מותם. למה לא הופיע עליהם ניצוצי אורו בהיות באלו החיים חיתם או סמוך לפטירתם, עד שתרגיש נפשם שמץ מנהו ותשמח ללכת לדרכה. ואני שמחתי בשאלה כדי שיקבלו תוכן התשובה האמתית.

אמרתי האמת אתכם כי כן ראוי וחויב שהטוב הגדול ההוא ינצץ אורו ויאיר טרם בואו, כמו השחר עלה טרם צאת השמש בגבורתו. אבל שזה לא יתכן להראות רק לאנשי השם מתי מספר אשר נגע אלוהים בלבם, כמו שחויב מטבע זה העניין הנפלא. וזה כי הש"י יצר את האדם בחכמה דוגמת עולם קטן וברא בו כעין שני המאורות אשר בעולם הגדול. המאור הגדול הוא השכל האלוהי לממשלת ביום, הוא עולם ההצלחה וכל הנלוה אליו, ואת המאור הקטן הוא הכח החיוני המתעורר לממשלת בלילה, הוא לצרכי העולם האפל הזה הנפסד. והייתה הכוונה האלוהית להיות המאורות האלו משמשין כל אחד על עבודתו ועל

משאו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו. רצוני שיהיה תמיד השמש השכלי הלזה הולך וחזק מאוד מאיר ומזהיר בעינינו המיוחדים שבעתים כאור הלבנה המשמשת בעסקי העולם ואודותיו. אמנם כאשר ישתדל האדם בהחזיק המאור הקטן כל עוד שהוא הולך ואור כן יחלש וכן יכבה אור המאור הגדול. וכל עוד שיחלש וימעט אור המאור הגדול השמש השכלי כן ירבה וכן יפרוץ אור המאור הקטן השפל בלי ספק.

תדע כי ככבות האור השכלי מאבינו הראשון ואשתו בעת חטאם כתוב אחריו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כו' (בראשית ב') כפי מה שפי' **הרב המורה** (ח"ב פ"ל) זולתו. וההפך אצל האבות הקדושים כי בהתחזק בידם האור השכלי יום יום נאמר בעת זקנתם ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות (שם כ"ז), ועיני ישראל כבדו מזוקן (שם מ"ח), וכן בעלי (ש"א ג') הרק אך במשה נאמר לא כהתה עינו ולא נס ליחה (דברי' ל"ד). כי הוא לבדו זכה להיות שני מאוריו גדולים כמו שנא' עליו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ושב אל וכו' (שמות ל"ג).

ולזה כל האנשים השלמים אשר בעודם בחיים חייתם מתחזקים בהכין להם שמן זית זך וטהור ופתילות נקיות להזהיר ולהאיר בכל עוז אור המאור הגדול והוא עומד עליהם בתוקפו וגבורתו. המאור הקטן הוא חלוש ורפוי בידיהם. והנה לעת בקר הוא עת פטירתם מזה העולם כמו שאמר הכתוב וירדו במ ישרים לבקר (תהלים מ"ט). הנה טרם הערב להם המאור ההוא הקטן המשמש בעולמם זה כבר הופיע זרח עליהם עמוד השחר העולה מהמאור הגדול הבהיר והצח הבא אליהם. כמו שהוא העניין טרם צאת השמש יום יום. ויחויב להם שישמחו לקראת אור הגדול ההוא ולא יחושו לכבוי האור הקטן כלל כמו שלא יחוש העולם לכבוי הירח בצאת השמש על הארץ. כי על זה אמר המשורר נפשי לה' משומרים לבקר שומרים לבקר (שם ק"ל). וכן אמר על עצמו לכן שמח לבי ויגל כבודי וכו' כי לא תעזוב נפשי לשאול וכו' (שם ט"ז).

וכן סופר **לחכמינו** ז"ל (ב"ר פ' ס"ב) מאותם השלמים שראו עולמם בחייהם לוי בן זבדי ור' יוסי בן פטרוס ור' יהושע בן לוי. הא' אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' (תהלים ל"א). והשני על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם ל"ב). והשלישי כי בו ישמח לבנו (שם ל"ג).

הנה שנראה להם בעת פטירתם אמיתת עולמם כל א' כפי מה ששיער במאמרו הנפלא והוא מה שיחייב אותם שיפטרו מתוך שמחה וצהלה כמו שאמרנו. אמנם האנשים הריקים אשר היה עולמם זה להם לעקר ומגדילים מדורת המאור הקטן והוא הולך ומתחזק בידיהם. הנה האור הגדול היה להם הולך וכלה עד שנשאר כדמות כוכב אחד מהחשובים. ולזה לעת הערב אורם הגדול ההוא אשר בה גדלוהו לא זרחה להם שמש צדקתם ונשארו בחשך ובאפלה מנדח. וזה מה שיחייב להם הצער והעצב וירקון הפנים עד מלאת ימי

משפטם, אשר בם תעלה חלודה מעל נפשם ויפיע אורה עליה מעט מעט. והנה באמת זה טעם אמתי ונכבד כיון אליו **החכם** באלו הכתובים האומר ותצחק ליום אחרון. ובאומר צופיה הליכות ביתה. כי האשה הזאת החשובה ממקום מושבה היא צופה ורואה הליכות ביתה הליכות עולם אשר קותה למו אשר תאכל מה שטרחה ולא לחם עצלות ועצבות כמו שאמרנו.

קמו בניה ויאשרו בעלה ויהללה. אמר כי גדול בניה על תוכן המוסר והענוה וחיות בעלה חיי הנעימות והאושר הם קמים להפליג באושרה ומהללה אין אומר ואין דברים. רק שמציאותם תעיד בם שיאמרו עליה הכל.

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. ירצה כי על הרוב מרבנות הבנות יעשו חיל כי יתקבצו בהן המעלות אחת הנה ואחת הנה. אבל את עלית על כלנה במה שתמצאנה כלם במקום אחד מבלי שימצא שם חסרון כמו שחויב במי שאינן שלימות בהם.

שקר החן והבל היופי. למה שלא זכר בה תוארי החן והיופי כמנהג בשבחי הנשים התנצל במה שהם שקר והבל. כי ע"ד האמת עקר הקילוס הוא ביראת השם לבד. ולא הוזכר זה באמהות רק לצורך הספור. או שירצה שקר והבל המה החן והיופי שמקלסין הבריות לשום אשה, יפה ובעלת חן. כי עקר הקילוס הוא מה שהיא מתהללת מעצמה מצד שמעשיה מוכיחין עליה. וזה אומרנו:

תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. ירצה אם כי לא להזכיר דברי קילוסים לומר כמה נאה או כמה יקרה וכדומה. רק שיזכירו מעשיה כמות שהן והמעשים עצמם יהללוה בשערים והוא תכלית הקילוס והשבח.

ועניין אלו הארבעה כתובים גם כן הוא מבואר היות עיקרן בבחינת הנמשל. כי כאשר תתנהג האשה הראשונה על זה האופן מהשלימות שזכר. הנה באמת חויב שיקומו בניה והם המעשים הטובים המיוחסים לה ויאשרוה. כי האושר הוא פועל הנפש כפי המעלה. אמנם בעלה יגמור ההלל אשר הוא למעלה מהשבח, כמו שכתב **החוקר** פרק י' מהמאמר הראשון **מהמידות**. אמר כי לא יהיה זה השבח לדברים יותר מעולים. אבל יהיה להם דבר יותר גדול. כמו שנראה כי נהלל האלהות ונאשרם וגם נהלל האנשים האלוהיים כמו שיתבאר זה בפרשת ויהי בשלח פרעה שער ל"ט ב"ה.

והנה השכל למה שימצא אתו השלמות הגדול יוכל להפליג ההילול בערך אליו והעניין ההילול המיוחד שרבות בנות עשו חיל בזוג השני. אמנם זאת האשה הראשונה עולה על כלנה כי היא עיקר הבית המושלת בכל מיני חיי האדם. ושאר הנשים דרכן להשתבח בחן

ויופי. אמנם זאת אין מדרכה להתפאר רק כי ביראת ה' כל היום. ולזה אין ספק שינתן לה מפרי ידה. כי היא באמת תעלה עמו ותזכה לעלות בגורלו. כי תתעצם בבעלה ולא תתפרד לעולם, כמו שיתבאר אמות זה במאמר יעקב אבינו לא מת (תענית ה' ב) בסוף הספר ויבא להלן שמץ מנהו. ואז יהללוה בשערים העליונים מעשיה.

[בין אשה ראשונה לשנייה]

הרי שנתבאר תכלית הביאור כמה נאה אשה נאה. כל שכן כששתיהן כאחד טובות והתועלות העצומות הנמשכות מהן בהוצאתן אל הפועל. כל מה שאמרו המשוררים בני קרח מטבעם ומפעולותיהם במזמור על שושנים (תהלים מ"ה) שכתבנו בשער ההוא הח' כי על כן נתייחסו אליו יתב' כי הם לו להתייחס ולא לאחר כמו שקדם. ואולם בהיותם שלא כתקנם ודאי יקדיחו תבשילו ותיהפך המרכבה כמו שאמרנו בשער הקודם ויפסידו מעשיו וישחיתו תכליתו כמו שסופר מהאנשים ההם אשר זכרנו בתחילה.

האמנם כי הכל תלוי בעניין האשה הראשונה כי אם היא מחזקת בתומתה ידה בכל ויד כל בה. אמנם בהפסדה יפסד הכל כמו שעל זה גנה אותה זה **החכם** בכמה מקומות בספר ההוא.

וחד"ל אמרו עליה בלי ספק כל שמתה אשתו ראשונה בימיו כאלו חרב בית המקדש רבי אלכסנדראי אומר עולם חשך בעדו. רבי יוסי אומר פסיעותיו מתקצרות רבי אבהו אומר עצתו נופלת (סנהדרין כ"ב א).

ורחוק שנאמר זה על הזיווג השני שאם טובה היא מה לי ראשונה מה לי שניה. אדרבא השניה היא צרה צרורה מפני שבאה על צרה ראשונה. אלא שבאומרם שמתה אשתו הראשונה כיונו אל אותה שקראנו בשם זה בזה הדרוש. ומיתת האשה היא מליצה מאומרם רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות י"ח ב) וכמו שאמר **החכם** תאות עצל תמיתנו כו' (משלי כ"א) כי כשמתה בחייו ואינה פועלת פעולותיה המיוחדות אל הדרך שזכרן **החכם** הנה באמת חרב בית מקדשו ובטלה העבודה המיוחדת אל החלק השכלי והיא מעשה המידות המעולות והמעשים התוריים ומזה שחשך אור השכל באהלו הראוי להאיר אחרי זיכור המעשים וכן בענייני העולם פסיעותיו מתקצרות כי לא יעזר ממנה כראוי אל השלמתן וכן עצתו הראויה להימצא בהם היא נופלת. הנה שגזרו על ארבע פעולות שנים בחלק השכלי ושתיים בחלק המעשי וכל אלו אסמכום אקראי כי נכון הדבר מעם האלוהים. הנה שעלה טעם שני הזיווגים יפה ואיך נמשך האדם אחריהם ולבסוף ישמע בקולם ויעשה חפצם כמו שאמרנו ראשונה. אמנם שלא הספיקו להכריחו ולהוציא מחפשיות בחירתו שאין צריך לומר שהזוג השני נעשה תמיד על פי מעשיו כי אף הראשון גם כן מעשה ידי אדם הוא בהכשיר הסיבות כמו שעשו האבות וזולתן או בהפך ואף גם זאת כי לא תהיה ידו כן בתחילה הנה באמת תהיה ידו עליו בסוף למשול עליו ולרדות בו

ולהביאו בכפל רסן שכלו כמו שאמר ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו (בראשית ד'), ואל האשה אמר ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (שם ג'). ומעתה הצלחת האדם וכל הדברים הנתלים בה כולם הם מאתו ובידו ואין לו טענת אונס מצד מולד או מזל לעשות או למנוע יכריחוהו בידיים ואפילו בידי שמים.

[זיווג ראשון – שרה; זיווג שני – יצחק ורבקה]

והנה יועדו שני הזיווגים האלה בשני סיפורי פרשה זו אשר לפנינו. אמנם הזיווג השני הוא מה שתספר בזיווג יצחק ורבקה. אמנם הזיווג הראשון הוא במה שידבר ממיתת שרה הספדה וקבורתה כי עם שהוא מה שגילוינו במיתת האשה השנייה הנה הוא גם כן ראוי שיובן על האשה הראשונה כשיתבאר בשני פנים בעיון פרשת הבריאה להיות האחד הלבוש והשני גופו של דבר כמו **שאמר האלוהי** ר' שמעון בן יוחי כמו שזכרנו בשער גן עדן הוא השער השביעי.

ובדין הוא כי כמו שנתבאר עניין מציאותה והיותה עם בריאת האדם יתבאר עכשיו מה יהיה בסופה ומה יעשה בה כאילו הזכיר עכשיו מיתת אשת האדם הראשון וענינה וכאשר נתבונן בה בינה הנה הוא מה שסופר בסוף ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו (שם כ"ה) ונאמר אגב ריהטא מה שיתכן שיובן ממנה מזה העניין קודם שנבוא אל ביאורה.

ויהיו חיי שרה

הנה באמת זאת האשה אשר לא מתה בחיי בעלה אבל חיתה והחיתה את בעלה אשר נתעטר בה. ואם מתה במלאת ימיה במיתתה קרויה חיה. והכתוב הגביל מיתתה שלא הייתה רק בקרית ארבע היסודות אשר נתחברו בה ונתפרדה מהם. וזה מה שדקדק ה**רלב"ג** בשמש בגבעון דום (יהושע י') אלא שזה הדקדוק הוא ירא שמים.

במדרש הנעלם (זוהר חיי שרה) חיי שרה ולא חיי חוה דהא איתת חיים לעלמא וכו'. ותמת שרה בקרית ארבע ולא בנחש. ועל דא כף זעירא דכיון דלא שליט בה חויה אלא בקרית ארבע היא חברון לכך אזער בביתא הנה שביארו היטב מה שאמרנו מהיות המיתה חלקית רצוני לבד ליסודות. אמנם בה עצמה אינו אלא הסתלקות והסתר פנים להאסף אל מקום גניזתה והוא מה שביארו הכתוב באומרו באברהם וביתר הצדיקים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו.

ותוכן העניין הוא כי הנה האדם ביצירתו ואופן תמונתו הנה ידמה לבנין הבית ותכונתו כאומרו ויבן ה' אלוהים את הצלע (שם ב'). והאמהות אמרו אולי אבנה ממנה (שם ט"ז).

והחכם אמר בשפלות ידים ידלוף הבית (קהלת י'). מבית מלא זבחי ריב (משלי מ"ז), והרבה מהכתובים המורים על זה. ולכן אמרו באבדן גופות הרשעים, יהרסם ולא יבנם (תהלים כ"ח), וכן בית גאים יסח ה' (משלי י"ז).

וכמו שבנפילת הבית יקרו בהכרח שני עניינים. האחד האכול והכליה לקצת חלקיו ונמיסת הקשרים אשר הבית נכון עליהם.

והשני הריסת מצבו ונתיצת תמונתו אשר בעבורו יקרא החבור בית. ויש שם עניין שלישי אפשר שיקרה בפנים שונים והוא מצד השוכנים בתוכו שאם לא ירגישו בענייני הנפילה תיפול עליהם הבית וימיתם או שירגישו וימהרו לצאת ממנו ויחיו את נפשם.

כן הוא העניין בעצמו בהגיע קץ האדם הטבעי וסוף חייו ישיגהו תחילה ריבוי החום הטבעי ואכול הלחות השורשי שהם שני יסודות הבית העיקריים אשר עליהם אמר **החכם** עד שיזעו שומרי הבית (קהלת י"ב). ונמשך אליה עניין שני והוא ביטול הכוחות הנפשיות החיצוניות והפנימיות אשר הוא כעין הריסת הבית וביטול כל אופני שימושיו אשר לדעתי אל אלו שני העניינים נאמר בתורה לדעתי ויגווע וימת כשבאין שניהם רצופים כי המיתה היא ביטול כל הכוחות והרגשות כמו שהוא מבואר מעצמו.

אמנם הגוועה הוא העניין הראשון שאמרנו כי על כן אמרו אין גוועה אלא בצדיקים (ב"ב ט"ז ב) לפי שהם אינן מתים רק מהכרח בלוי החומר ואפיסתו והוא הכלל הנזכר באומרו תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה'). וכתוב את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג). הפך הרשעים שנאמר בהם ושנות רשעים תקצורנה (משלי י'), אשר עלימו אבד כלח.

ובמדרש מה בין מיתת נערים למיתת זקנים רבי יהודה אומר הנר הזה בשעה שכבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (ב"ר פרשת ס"ב). עוד אמרו כל מי שנאמר בו גוועה מת בחולי מעים (שם). יורו כי הגוועה היא אפיסת הכוחות והליחות כמו שאמרנו.

ודע כי במשה רבן של נביאים ואבי אבות הצדיקים כולן לא נאמרה בו גוועה רק וימת שם משה עבד ה' (דברים ל"ד). וזה למה שהכתוב מעיד שבמותו לא כהתה עינו ולא נס לחה שהם ענייני הגוועה עצמה כמו שאמרנו. והם והדומים אליו בזה היו בכלל ממתים ידך ה' ממתים מחלד וכו' (תהלים י"ז). ומה שיורה על אמיתת זה מה שלא נמצא לשון גוועה יוצא לפי שאי אפשר שיעשה רק מעצמו לא כן המיתה שכבר ימית האדם לזולתו. הנה זאת תהיה הוראת מלת גוועה כשתבוא מחוברת אל המיתה אלא שכבר הושאלה להוראת המיתה עצמה בבואה לבדה. כל אשר בארץ יגוע (בראשית ו') ולו גווענו בגווע אחינו (במדבר כ') בעיר גועו (איכה א') וזולתם. אמנם העניין הג' אשר מצד השוכנים הוא

שכבר יקרה לרבים מעמי הארץ אשר בהתעסקם בהבלי העולם לא יפנו אל תוכן הבנין וענינו ואפשרות נתיצתו או שירגישו וידעו והתעצלו להינצל על נפשם מבלי קדימת הגויעה תבא רוח קדים מאת ה' ויגע בד' פנות הבית ותפול על יושביו ולא נשאר להם שום שארית רק לרע כמ"ש המשורר על דואג האדומי גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה (תהלים נ"ב). ובזה יכלול כל מיני ההפסדים שיחולו עליו כשתדקדק מעט בדבוריו.

אמנם האנשים השלמים המה יביטו יראו תמיד בעצמם ויחושו אל פירוק חבור האפשרי לבא אליהם יום וועיניהם תמיד על אודות הפרדת הבית והריסתו והם עומדים נכונים ומזומנים להנצל ממנו אל בנין טוב וחזק ממנו לשכון בו משכנות מבטחים אשר בהם יחיו לחיי עולם. והנה באמת על שלשה העניינים יחד נאמר ויגוע וימת ויאסף אל עמיו להורות שהשכל האלוהי השוכן במחנותיו בבית ההוא אשר כן גוע ומת באותו רגע נמלט משם וכסף אל מכון מושבו להיות בין עמו ומולדתו הרוחנית כי אין לו עוד ישיבה בבתי כנסיות של עמי הארץ כמ"ש רות הצדקת עמך עמי (רות א') ונאמר לדוד והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיך (שמואל א' כ"ה) כי שם הוא מקום אסיפתן באמת. ואחשוב כי אל שלשת העניינים הללו **אז"ל** מאי והחי יתן אל לבו (קהלת ז') דברים של מיתה מאן דיקבר יקברוניה מאן דיספד יספדוניה מאן דדלאי ידלוניה (מו"ק כ"ח ב). שעם שכבר יובנו מדבריהם דברי מוסר שהחי יתן אל לבו שהמיתה גלגל הוא שחוזר על הכל והקובר היום למחר הוא בקבר ומתוך כך ישים עיניו על דרכיו או שיתן אל לבו מידת הגמילות כי מי שיגמול היום יגמל מחרת.

יתכן גם כן שכוונו שהחי יתן אל לבו אז שלשת החלקים האלו הנכללים בבנין האדם. **האחד** הוא החלק החיוני הכולל כל הכחות וההרגשים וכל פעולותיו כולם כי הוא אשר יתבטל לגמרי והוא הראוי לספוד עליו להפסדו וביטולו. **והשני** בנין הגוף עצמו אשר נשאר לפנייהם כאשר הוא והוא הניתן לקבורה אל התועלת שיזכרו בסמוך. **והחלק השלישי** הוא הראוי לינשא ולהעלותו אל מקום גבוה ומרומם בית מקדש מלך. כי בתתו לב על שני העניינים הראשונים יועיל לו הרבה להשגת השלישי בלי ספק.

והנה לפי שראו **חז"ל** שלשה לשונות אלו עצמן בישמעאל, אמרו שעשה תשובה (ב"ב ט"ז ב). ואם קבלה נקבל, ואם לאו כבר אפשר לומר כי גם האיש אשר לא טהור וטמא ראש נזרו כשתמלא את ידיו יאסף גם הוא אל עם טמא הדומה לו ושם יקבל עונשו הוא מה שאמר דוד אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהלים כ"ו). אבל זה יודע מהאיש אשר יאמר עליו.

[אבלו של אברהם]

עוד הוסיף באבינו הזקן לומר וימת בשיבה טובה זקן ושבע. כי פירוק האהל והריסתו לא צערו כלל. אבל הייתה לו מיתה מתוקה כמו שנתבשר תחילה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וכו' (בראשית ט"ו).

וכל זה מה שיוכלל במאמר ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון כפי מה שהורו בכוננתו **במדרש הנעלם** שכתבנו ומכל מקום יתכן לבעל האשה הזאת שיחרד ויצטער מדת ימים להפסד הנושא אשר בו תמצא התחלתו ראשונה ובהתפרדם זה מזה כי חויב שבשרו עליו יכאב שנפשו עליו תאבל. והוא צער יום המות אשר אי אפשר להמלט מעטיו של נחש ומזה הצד חויב מה שאמרו **חז"ל** (שבת קנ"ב ב) תניא כל שנים עשר חדש הגוף קיים ונשמה עולה ויורדת ולאחר שנים עשר חדש הגוף בטל והנשמה עולה ואינה יורדת.

כי הנה בעלי הנפש הדברית יחלקו בזה לב' כתות.

הכת האחת אשר בהמה המה להם בחייהם על פני האדמה ובמותם לא נפרדו כי כמות זה כן מות זה ומותרם אין כמו שכתב **החכם** שלמה עליהם (קהלת ג').

הכת השנית הם אשר בחרו להם לחיות חיי האדם בנר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר והם אשר נשאר להם נשמה אחרי מותם כמו שנאמר עליה ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב') כאשר ביארנו שם.

ואולם באלה מדרגות יש בפחות ויתר, כי אשר תתקשר נפשו בגופו יותר והיא קשת ההפרדה מאותה אשר תתקשר מעט אם לסבת חזקתה עליו ואם לחסרון זיכוכה המחויב אליה לשובה למעונה ולזה יחויב שתעלה ותרד זמן מה בתכפיות וזמן שתעלה ותרד לפרקים עד שלסוף זיכוכה תעלה ולא תוסף לרדת עוד. וכל העניין הגדול הזה יראה שהוא נרמז ונחתם בשלוח העורב והיונה מהתיבה (שם ח') לסוף ימי היותם שם מדת ימים כימי היות נשמת האדם בתוך המצודה. כי הנה העורב הטמא הוא סימן בכל אנשי רשעה אשר טמאים המה להם ואמר שבשלוחו משם לא נעתק מעל התיבה אבל יצא ושוב והנה לא הלך ולא חזר כמו שנפש רשעי הכת הזאת הקשורה בבשרם לא נשארה אצל גופם ולא נפרדה כי במותם בטלה כהאי חבלא דפומא כאשר כתבנו בשער הו' ומה נכבד מאמרם ז"ל שלא רצה להפרד מבת זוגו (סנהדרין ק"ח ב). אמנם הצפור הטהורה היא סימן האנשים המעידים על עצמם לאמר אלוהי נשמה שנתת בי טהורה וכו' (ברכות ס' ב). אך בתחילת צאתה לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו מיד ובעוד שבעת ימים הוסיף לשלחה ולא שבה עד עת ערב והנה עלה זית טרף בפיה להודיע כי עדיין לא הבשיל שמן זית כתית למאור להעלות נר ה' נשמת אדם אל מקום זיוה ואורה לשבת שם.

אמנם עוד מעט שלח אותה ולא יספה שוב אליו עוד שכבר בטלו עיני הגוף מאצלה לגמרי ולזה עולה ואינה יורדת כי י"ב חדשים יספיקו לזה כמו שיזכר בשער ס"ט ב"ה.

[ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה]

והנה על כל הדברים האלה והאמת נאמר ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה כדאמר ליה רב לרב שמואל בר שילת אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא (שבת קנ"ג א). ומיד נתעסק בעסקי קבורה ואמר תנו לי אחוזת קבר עמכם וכו' כי בהיות האיש והאשה השלמים על זה התואר מהאחדות כמה שאמרו **במדרש הנעלם** (זוהר פ' ויקרא) דכר בלא נוקבא פלג גוף הוי ופלג לא נקרי חד כמו שיבוא בשער פ"ג ב"ה, הנה לא יתכן שיקברו במקומות מתחלפים. וזה השתדלות האבות להתייחד בקבורה עם זוגותיהם כמו שנאמר שמה קובר אברהם וכו' ושמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה (בראשית מ"ט).

[הצורך בקבורה]

אמנם בצורך הקבורה ותועלתה יש עניין גדול אצל הנפש, לא כמו שסכל **אחד מפקחי האומות** שחשב שהתחכם בשאמר הקבורה לא ימנע אם שירגיש בה המת או שלא ירגישנה. אם לא ירגישנה, מאי איכפת ליה שתהיה או לא, ואם ירגישנה אין צער גדול ממנה.

לא כאלה חלק יעקב. אבל הקבורה יש בה עניין גדול מלבד שני התועלות המפורסמים אשר זכרם הכתוב, באומרו לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו וכו' כי קללת אלוהים תלוי ולא תטמא את אדמתך וכו' (דברים כ"א). שתהיה תליית הנבלה או הלנתה שם בזיון האנשים הנכבדים המכונים בכתוב אל האלוהים, וכל שכן שיהיה זה בהיות הגופים אשר עליו מוטלים ככלבים או כחמורים על פני הארץ סחוב והשלך, כי ודאי בעיר צלמם תתבזה ואין לך חרפה גדולה מזו.

והשני כדי שלא תעלה באשם וצחנתם לטמא הארץ ולעפש האויר להמית בני אדם בחלאים ובדבר.

השלישי מה שמייחדים קבורה מזולתה לכבוד בית האבות כשאמר קברו אותי וכו' וזולת זה.

והעניין הוא שהמיתה אינה רק השבת החלקים המחוברים בו אל מקומם כמו שפירש הכתוב וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה (קהלת י"ב). גילה לנו בזה שאי אפשר השבת הנפש למקום מנוחתה כי אם בהשבת הגוף אל עפרו לגמרי, וכאותו שזכרנו למעלה כל י"ב חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת. לאחר י"ב חדש הגוף בטל ונשמה עולה ושוב אינה יורדת. וזה לא יתכן כי אם בקבורה.

והמקום היותר משובח הוא אשר בו יותר הגוף ויושב אל עפרו במעט זמן וכבר היו קצתם שורפין אותו.

וראינו ב**ספרי מנהגי האיים** שיש אומה שנוהגין הקרובים לאכול אותו ויש שמאכילין אותו לכלבים או לעוף השמים וכל זה צד עכו"ם. ולזה היה טוב והנבחר להרחיק כל אלו המנהגים לצוות על הקבורה כי בה יגיע הרצון באכול הבשר בזמן הראוי להושיב הנפש כעת עדנה. ואין ספק כי הצורך הזה הוא הנקרא קבורה כי קבורה הוא כנוי לענין זה לא לקבר והוא טעם מצבת קבורת רחל (בראשית ל"ה) כמו שיתבאר שם והוא אומרו וקברתני בקבורתם (שם מ"ז). ולא אמר בקברם.

[קבורתו של משה רבנו]

ויתכן שזה עצמו אשר הודיעו הכתוב אצל קבורתו של משה רבנו ע"ה. כי הנה הוא מבואר שהיא לא נעשתה לשום אחד מאלו הג' צרכים שזכרנו, שהרי הוא עליו השלום היה נגזז ונסתר באחד המחבואים שבהר ההוא מבלי שיראה בפני הבריות, כי לזה נאמר ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד) ואין צריך לומר שלא היה מקום ראוי לחוש לעפושו וצחנתו כי הוא בארץ מואב ומאי איכפת ליה לקב"ה. וגם שלא היה לכבוד המקום כי הנה הוא מול בית פעור.

למדנו שלא נקבר אלא לטעם אחר רביעי שהיה נעלם ונסתר מדעת הבריות עד הנה, והוא ודאי מה שאמרנו מענין הפרדה ההכרחית. וטעם לא ידע איש את קבורתו וכו' (שם) שלא ידע שום איש אמיתת צורך קבורת עצמו עד היום ההוא שבו נכתב בדמע זה הכתוב (ב"ב ט"ו א), והוא טעם השמחים אלי גיל וכו' (איוב ג') גיל ממש וזה ענין נכבד מאוד יתבאר עוד ענינו עם טעם סלוקו של אליהו ז"ל במקומו שער בפני עצמו ב"ה.

[ואקברה את מתי]

והנה זהו טעם ואקברה את מתי וכו' שיהיה החומר גנוז במקומו הטבעי לו עד מהרה ישוב לאדמתו ודו פרצופין אשר הוא עיקר האדם ועצמיותו יתאחדו יחד להיות דבקים בה' וחיים לעד ולדעתי זהו שנרמז בהגדת רבי בנאה (ב"ב נ"ח א) שאמר אליעזר קאי אבבא דמערתא ואברהם דגני בכנפא דשרה כי העבד נפרד מהם והוא החומר אשר עליו נאמר ויהי כנען עבד למו (בראשית ט').

אמנם אברהם ושרה נסמכין זה על זה ונאחזין ומתעצמים לעצם א' דיצר הרע בההוא עלמא ליכא.

והנה ב**מדרש הנעלם** שזכרנו (זוהר ח"י שרה) המשיכו פרשה זו גם הסמוכה לה בפרוק החבור הזה הראשון והלוכו אל בית עולמו לרמוז אל הקורות אותו עם כתות כחותיו בחייו ובמותו והכל יראת שמים.

[הגוף חוזר למקורו]

וגם אני הנה ראיתי שהסיפור הזה קרוב ההעתק מאוד להורות על אופן העתקת החלק השכלי מהיולאניונו ואל חזרת ארבעת רבעיו כל אחד אל יסודו באמצעות יסוד העפר אשר יקבלו ראשונה במערה שניה וכפולה, על מה שהיה בו כל ימי עולמו. ונמצא עם זה שהעפר עזר במציאותו תחלה וסוף. ראשונה בהבנות ממנו. ובאחרונה בקבל מתנו והתכתם, אשר בזה תהיה לנפשו מנוחה שלימה.

והנשאר לבארו כעניין הזיכור המוגבל לנפשות בני התורה האלוהית כאשר קובל לחכמיהם ז"ל, ונסמך לדברי קבלה: מקץ היות לה כדת הנשים י"ב חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהם ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים, ובזה הנערה באה אל המלך, ובחילוף הנערות כולם ממה שנאמר באסתר המלכה (אסתר ב') אזכור בה עניין נכבד בזה בחלק ב' שער כ"ה, שלא יתכן שיאריך הכתוב בדברי הבאי כאלו. אלא לפי שנלמוד משם לעניין הדומה לו וקרוב אליו, וגם ברמז התורה בעניין בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו (ויקרא כ"ה), ובעניין ממכר בית אומר ימים תהיה גאולתו (שם) כמו שיבוא שם כנזכר ב"ה. עיין עליו גם בפרשת שמיני שער נ"ט יזכור מה שאז"ל משאר הפקידות ג' לבכי ז' להספד ל' לגיהוץ ותספורת (מ"ק כ"ז ב) כי כל המעשים האלו יועילו למה שאמרנו, והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה.

[סיכום]

זהו מה שראיתי לכתוב בחלק זה מסוף הזוג הראשון, כי הוא המסור אל לב כל איש הירא וחרד מהיום ההוא אשר אין לו מנוס להימלט ממנו. אמנם תועיל ההשקפה להינצל מרעתו ולהיאסף בשלום אל עמו. ובזה נשלם מה שרצינו אליו בזה הדרוש המעולה בהוראת אמיתת חופשיות הבחירה ביד האדם, כמו שיתחייב מיסודות התורה האלוהית ויעודה בהסכמת השכל, וכל המאמרים אשר היה נראה מהם הפך זה, כי הכל מסכים אל האמת כי האדם שליט בעולמו ואין מעכב בידו כלל לא הזוג הראשון ולא השני ולא שום ככב ומזל רק אם יחזק במעוזו יעשה שלום לו שלום יעשה לו.

[ספקות בפרשה]

ומעתה נבוא אל ביאור החלק הראשון בזיכרון הספקות ראשונה. א. בטעם אומרו ויבא אברהם לספוד לשרה וכו' שהרי הוא ידוע מדרכן של בני אדם. ועוד אומרו ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת כי מסתמא יהיה כן ולא איכפת לן אם היה באופן אחר.

ב. באומרו גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת וכו' למה לא פי' להם מתחלה בכסף מלא גם שהיה רצונו לבקש מעפרון השדה והמערה אשר בו.
ג. בתשובתם שמענו אדוני כו' כי משם ואילך לא פסק לשון שמיעה מפיהם. שמעוני ופגעו לי. לא אדוני שמעני, אם אתה לו שמעני. אדוני שמעני. ולסוף וישמע אברהם אל עפרון. כאלו נעשו הכל כחרשים.

ד. באומרו ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו. שאחר שאמר ועפרון יושב בתוך בני חת נודע שהוא עונה בשער ההוא. גם בכפל דבריו השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך.

ה. כי גם בכל דבור ודבור אשר יצא מפיהם הזכירו עניין הקבורה ואקברה מתי מקבור מתך וכן כלם גם כל לשונם מוסב אל העבר. השדה נתתי לך. לך נתתיה. נתתיה לך. ו. אומרו לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו. ודרך כלל למה בקש פומבי כזה ולא שאל בינו לבינו כי לא ישיב פניו והכסף יענה את הכל.

אלו הספקות אשר סדרנום אל זה החלק הראשון ואחר ביאורו נבוא אל החלק השני המדבר בזיווג המפורסם.

[תשובות לספקות הראשונות]

ויהיו חיי שרה במדרש (ב"ר פ' נ"ח) כתיב זרח השמש ובא השמש (קהלת א') אמר רב כהנא וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא שלא השקיע הקדוש ברוך הוא שמשו של צדיק עד שתזריח שמשו של צדיק חברו. קודם שמת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש וקראו עליו זרח השמש ובא השמש ועד שלא מת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אהבה ועד שלא מת רב אדא בר אהבה נולד רב המנונא וכו' וקראו עליו וכו' וכן עד שלא שקעה שמשו של שרה זרחה שמשו של רבקה דכתיב הנה ילדה וכו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב) וסמיך ליה ויהיו חיי שרה.

[על עומק הקשר בין איש לאשתו]

והכוונה כי כמו שהעולם בכללו במה שהוא טבעי מתקשר ומתחבר על ידי תנועותיו הדבקות והרצופות יום ליום ולילה ללילה, כן יחויב שיתקשר זה העולם הפרטי אשר מצד ההשגחה בהמצא בו שרשרות גבלות קושרין אותו קצתו בקצתו שלא ינתק והיה זה בחמלת ה' עליו ומשומרו את ברית הקשת וטבעו על הדרך שכתבנו במקומו ואל זה נתעוררו חז"ל במשל הזה הנמרץ משני פנים:

האחד מצד דבקות התנועות המורגשות למאור הגדול לממשלת היום אשר יזרח השמש ובא השמש כל ימי עולם ועל דרך שאמר יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה (תהלים ל"ז) שכבר דרשוהו ג"כ על זה האופן (ב"ר שם).

השני כי כמוהו כמוהם במציאותם יאיר אורה של עולם ובהעדרם חשכה גדולה נופלת עליו.

והנה מפני שאלו הצדקניות אשר זכרום וכיוצא בהן היו גם כן מכלל השלשלת החזקה הזאת נזכרו בכתוב על זה האופן מן הסמיכות שדרשו בזה **המדרש** ואולם שהן הנה הזיווג השני אשר הוכיח ה' לשומרי בריתו על פי מעשיהם השלמים להזמין להם כל הטובות הנכללות בהן אשר בם תושלם הצלחתם, כמו שאמרו במסכת שבת (כ"ה ב) איזהו עשיר כל שיש לו אשה נאה במעשיה. וזה כי אשר לו כן לא יחסר לו כל טוב מהטוב והעזר והחומה והתורה והשלום שיחסו אליה **חכמינו** ז"ל (יבמות ס"ב ב) על פי הכתובים דכלהו איתנהו בה כמו שנתבאר וכאשר המוות יפריד בינו ובינה הלא ישאר עשוק וגזול מכל קניינו רגע אחד וכמו שאמרו שריו בלא טובה בלא עזר בלא חומה בלא תורה בלא שלום הנה תהיה פרידתה קשה עליו מאוד, ורע מר ממות ימאן הנחם. ולהיות זאת האשה ניצבת על ראש המעלות כולן חויב לבן זוגה השלם להחרד אליה ולעורר על פרידתה הספד גדול ולמרר בבכי. ולעורר לזה נזכר בראש הזווגים השלמים ותמת שרה וכו' ויבא אברהם לספוד לשרה וכו'.

[תשובות]

(התר ספק א') ירצה שנתעורר ובא במר נפשו ומה גם עתה כשיובן על הזווג הראשון אשר אמר כל שמתה אשתו ראשונה וכו' כמו שביארנו.

ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר וכו'. (א) מלבד מה שידענו שאין רשות לאונן להסיח דעתו מעסק הקבורה עד שיסתום הגולל יראה שהגיד עומק מחשבתו של צדיק שלא דבר על עסקי מערה זו רק בשעת הצורך כדי שלא ירגישו עם הארץ במעלתה וימנעו ממנו. אמנם בבוא עתו חשב מחשבות לבלתי תדחה ממנו על הצד היותר נאות שאפשר. והראשונה במה שקם מעל פני מתו לדבר להם שהשעה מסייעת לישא פניו.

גר ותושב אנכי עמכם שפתי צדיק סדרו בשאלתו שלושה דברים המקריבים למצוא חן וחסד טוב.

האחד שאל ע"מ להשיב גמול, והוא אומרו גר ותושב אנכי עמכם כלומר עם שאני צריך לקבל הנאה מכם כגר בארץ מ"מ לעניין הפירעון והשבת הגמול הריני תושב והוא מאמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל"ט). ירצה עם היות שאני גר עמך לקבל תמיד משאות מפניך הריני תושב ככל אבותי לגמול הראוי לעבוד את פני אדוניו לעובדו בשלו וזהו מה שביארו תכלית הביאור על הנדבה הגדולה שעשה לבית עולמים, אשר עליה אמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אמר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו

(ד"ה א' כ"ט) והוא מבואר. אמנם טעם מידך נתנו לך יתבאר במאמר עשר אפשרנו לך וכו'.

והשני למעט השאלה תכלית מה שאפשר, שאין אדם עשוי לסרב בכלם בדבר מועט, והוא מה שכיונו באומרו תנו לי אחוזת קבר כי לא שאל אחוזת נחלת שדה וכרם.

(ה) והשלישי בהראות צורך השאלה ודחקה, כי הוא עניין נתן אלוהים לבני אדם לענות בעת צרה תשובה נכונה ממה שיענו כי הייתה הרווחה והוא מה שכיונו באומרו ואקברה מתי מלפני כי אין צורך גדול מזה.

(ב) והנה אברהם אבינו חשב כי בשמעם דבריו ישאלוהו לאמר להם מה שבלבו ויאמר להם. אבל הם טעו בדבריו לחשוב שהיה שואל מהם מתנת חנם, שאם לא כן למה בא בהקהל עם. וגם כי אמר תנו לי. ולזה הייתה שם תשובתם שמענו אדוני נשיא אלוהים אתה בתוכנו וכו'.

(ג) כלומר הטה לבך ושמע תשובתנו כי באמת נשיא אלוהים אתה בתוכנו שיש במשמע שאין לאיש אלוהים כמוהו לקבור מתו בקבר בני העם רק לעשות לו שם מקום קבר מצוין לכבוד נשיאותו, עכ"ל אם שמא תרצה בכך אמרו במבחר קברנו הכללי קבור מתך ואם אתה מכוין אל קבר מיוחד כתושב הארץ, איש ממנו את קברו לא יכלה ממך וכו' והוא מבואר. כי האומר אם תקחהו לא אמנע ממך, לאו נותן בעין יפה הוא. (ב) גם אומרם מקבור מתך, ביארו שצורך הקבורה יכריחם לענות כך, לא המחויב והנאות.

והנה אברהם אבינו הבין דבריהם מתחלה ועד סוף, והשתחוה על גלויה. אמנם השיב אותם על פי דרכם ואמר: אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני שמעוני וכו'. (ג) ירצה אף על פי שצורך קבורת מתי עלי לא מפני זה אשאל שלא כהוגן. אמנם אנשי לבב שמעו לי כי אין דעתי אל קבר כללי ולא מיוחד משום איש מכם כמו שחשבתם אלא בקשתי הדבר בפומבי כדי שתפגעו לי כלכם בעפרון בן צוחר שיתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו ואחר כך אקבור את מתי לא שאקחה אני לתקוות שלא יכלה ממני גם במה שאמרתי תנו לי לא כוונתי אל מתנת חנם חלילה, רק שיתננה לי בכסף מלא, אלא שמדרך המוסר חשבתיה למתנה אף על פי שימכרנה בדמים יקרים. ואמר לאחוזת קבר לומר כי כן יאות שיהיה העניין כמו שהובן מדבריהם.

הרי שכלל בתשובתו למתבוננים בה שלשה דברים. האחד מה שהרגיש בכוונת איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. והשני מה שפירש באומרו בכסף מלא. והשלישי מה שבקש שיפגעו לו בעפרון.

והנה להיות עפרון יושב בתוכם ראוי שתיאות לו התשובה ושלא יקווה הפגיעה. והוא השיב כנגד השלשה דברים: (ד) האמנה כי **האחד** תהיה הבנתה מיוחדת לאברהם לבדו. **ואחת** תכנס גם באזני בני חת והם הרשומים שבמעמד. **ועוד אחת** לכל באי שער עירו. והוא מה שאמר ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת וכו' והוא אומר לא אדוני שמעני השדה נתתי לך.

והנכון שהוא היה ג"כ המדבר בתחילה, ואמר לא כן אדוני כמו שאמרת (ג) אבל שמעני ודקדק על דברי כי באומרי איש ממנו לא יכלה ממך, לא כונתי אל מה שרמזת כי השדה מאז (ה) נתתי לך בעין יפה ואם אתה רוצה במערה, לא אשוב ממנה כי לך נתתה ולא בכסף מלא שאמרת, והוא הדבר המובן לכל.

ועל מה שאמרת ופגעו לי וכו' איני רוצה בפגיעתם בזה, אבל לעיניהם נתתה לך ואין אני נותן להם כלום. שהנותן מתנה לרבים הפסידה. ובכאן רמז לו לבדו הפרעון ואמר ליה (ה) קבור מתך מיד, ואחר כך נתפטר לאיטנו. והנה הוא ע"ה, עם שמעו כל מה שידובר בו השתחוה לפני עם הארץ כבתחילה על פרסום המאמרים.

וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה (ג) לו שמעני כמו שאני שומע אותך (ה) נתתי כסף השדה קח ממני, כי גם אנכי משעה שאמרת תנו לי אחוזת קבר נתתי כסף שדה במחשבה.

וגם אל מה שרמזת לי באמרך נתתה לך אני אומר קח ממני, שאין רצוני להרוויח בעבורם כלום, (ה) ועם זה אקברה את מתי מלפני ולא באופן אחר.

ואחר שנתפשו ברמיזותיהם למכור בדמים התחיל עפרון לפרש לו הסכום בלשון לועז שלו ואמר אדוני (ג) שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא וכ"ש בשעת הצורך כלומר תן (ה) ואת מתך קבור. והנה דבר על אוזן שומעת שנאמר (ג) וישמע אברהם אל עפרון וישקול וכו' ואחשוב כי מפני שהשעה דחוקה להתעכב במשקל הכסף או בבדיקתו או שלא יתבייש עפרון על קבלתם ועל דקדוקם העבירו אברהם לסוחר ידוע בעיר כמנהג הסוחרים והוא אצלם הפרעון היותר משובח שבפרעונות בין סוחר הארץ ועשיריה עד היום.

ויקם שדה עפרון אשר במכפלה וכו' לאברהם למקנה לעיני בני חת לכל באי שער עירו. (ו) בכאן נתבארה כוונתו בבקשו לאותו פומבי שהיה לקיים דבר המכירה ולסלק מעליה כל ערעור וטענה המתרגשות לבוא אם מפאת היחיד ואם מפאת הרבים בשום זמן כי ידע כי שם ביתו התמידית והוא משכן לגופות הזוגיים הנכבדים. ואם יעשה הפרסום הזה באותו שיעור מההשתדלות בזמן אחר, אולי יתנו לב לדבריו ולא תעלה בידו. וברוך הוא יתברך אשר לו נתכנו עלילות.

ובקבורת יעקב אבינו תמצא פי' כמה הועיל זה הפרסום עם יתר החיזוקים לסלק כל עורר וטוען כמו שיתבאר שם ב"ה.

[קניין השדה וקבורת שרה]

ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת וכו' לא רצה לקברה עד אחרי כל זה. ויקם שדה עפרון כו'. כי אחר שקנה אותו בכסף ובחזקה קם לו קיום גמור לאחוזת קבר גם מאת בני חת שהקנו לו זכות הרבים וכו'. וקורא אני עליו ע"ה בכל זה: מחשבות צדיקים משפט (משלי י"ב). ועל עפרון סופיה דקרא: תחבולות רשעים מרמה. והוא כי החריפות וההתחכמות אל דקדוק הדברים הוא נכון כשהוא אל תכלית טוב כענין תחבולות שלמה במשפט השתי נשים (מלכים א' ג'). ואם להביא תכלית רע ההוא יקרא מרמה. ולזה תרגם אנקלוס בא אחיך במרמה (בראשית כ"ז) בחכמתא וכבר דרשו ז"ל (ב"ר פ' נ"ח). נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כ"ח) על עפרון שחסרו לו אות אחת משמו מפני שהשתדל מאוד בגניבת הדעת והוא הפך אברהם שייתר אות אחת על שמו כי החסר יחסר והשלם יושלם. ע"כ שיעור ההשתדלות החרוץ אשר עשה אבינו הזקן לכבוד אשתו הצדקת החביבה עליו כגופו עצמו, ולא רצה שיפריד המוות ביניהם, כמו שלא ירצה האדם לחלק וליקבר בשני מקומות.

וכבר אמרנו שאי אפשר שלא יסתכך בזה הספור דבר מענין הפרד אלו החלקים ואופני פשרתם לעיני בני עמם להושיב כל א' מהם על מכונו ואיש על מקומו יבוא בשלום.

[הספור השני אשר הוא בזיווג המבורך]

[נשואי יצחק ורבקה]

ומעתה נבוא אל הסיפור השני אשר הוא בזיווג המבורך אשר שקד הכתוב בסיפור והזכירו פעמים שלשה כמו שאמרו ז"ל **במדרש** (ב"ר פ' ס') אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשתו של אליעזר כפולה והרבה גופי תורה לא נאמרו אלא ברמיזה.

להיות ענין הזיווגים הדבר היותר מאוחר שבספור היצירה. למדנו דרך ישרה שיבור לו האדם בשישים זה הזווג השני סוף ההשתדלות בעסקי עצמו כמו שלמדו **חז"ל** מפרשת שוטרים בית כרם אשה (סוטה מ"ד א). וכמו שאמר **החכם** אחר ובנית ביתך (משלי כ"ד). לא ככסילים הממהרים את קצם ומחליפין הסדר על דרך שכתוב בתוכחות שמתחיל אשה תארש (דברים כ"ח). כי מזולת שהוא סכלות עצומה להטיל על עצמו עול האשה והבנים מבלי שיוקדם לו סיפוקם, הנה הוא איוולת לו וכלימה מצד שבזה ימנע עצמו מהשלמות בעסקי שלמותו, כמו שאמר ריחיים על צווארו ויעסוק בתורה (קידושין כ"ט ב) וישאר בלא זכות לפני מזווג הזיווגים, ויעשו מעשיו על פי דרכו.

אמנם בשומו זה הזווג השני סוף עסקיו ואחרון לשלמותו, כמו שירה עליו הכתוב ביצירתו באומרם בצלם אלוהים ברא אותו וזכר ונקבה ברא אותם ויברך אותם (בראשית א'), יגיד כי בקדימת שלמות הצלם אל זה הזיווג המפורסם שם ציווה ה' את הברכה להשיג עליהם ולהישירם בכל מעשיהם.

גם אם יתן האדם הנלבב עינו על עיונו בפרשת היצירה הנה ימצא בה פתח פתוח ודרך מצויין יורה באצבע להגיע בו בהמשך ימיו מהיותו חסר מתחילת בריאתו הלוך ונעתק משלמות אל שלמות, עד סוף שלמותו. על דרך המשך העשרה מאמרות שבהם נשלם העולם מיום אל יום, עד הגיעו אל מאמר יצירת האדם ומעשה זווגו כי קרוב הוא אצל כל בעל דעת לזווג זווגים ולדמות העניינים הנמצאים יום יום בשלימות האדם, אם במידות אם בדעות או בלימודים העיוניים המחויבים אליו בזה אחר זה עד שלא ימצא האדם פחות משתדל אצל עצמו ממה שנמצא העולם הכללי מזמין ומכין לצורך מציאותו.

והנה אז יחויב שהש"י יהיה עמו וישלח עזרו משמי קדשו ולא יגרע מצדיק כל מה שיאות אליו לקרב הסיבות ולתקן הדרכים המגיעים טוב חפצו ומאויי נפשו כמו שהיה העניין בזה הזווג המבורך שנשמר בו זה התנאי בלי ספק, שנאמר ויצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וכו' (שם כ"ה).

כי מה המונע שלא לקח קודם לכן, רק שכיון אל שלמות עצמו ראשונה והמתין עד שנת הארבעים כי הוא זמן הבינה. וכבר בא על שלמות הצלם והדמות. וכבר בא אליו זכות הזווג הטוב והברכה.

וכבר **אמרו ז"ל** (ב"ר פ' ס"ה) שעשו עשה כזה להראות עצמו כשר ירצה שזה העניין היה ידוע ומפורסם אליו. ולהיות התנאי הזה נשמר בעיני יצחק אבינו היה מה שהיה מהשגחת הש"י, עליו לזווג על פי מעשיו ולהישיר העבד המשכיל בכל העולה על רעיוניו עם תוכן דבריו אשר אליהם כוונתו **חכמינו** ז"ל באותו מאמר שזכרנו כמו שיתבאר מתוך זה הספור, אך אחר שנזכור הספקות כמנהגנו.

[הספקות בסיפור אליעזר ורבקה]

א. אומרם ואברהם זקן בא בימים והלא ארבעים שנה קודם לכן נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים היה לו לומר ואברהם זקן מאוד ומה שאמרו ז"ל כאן זקנה שיש בה לחלוחית כו' (ב"ר פ' מ"ח). הנה אח"כ הוליד ששה בנים ואיך נס לחה גם מה שכתב **הרמב"ן** ז"ל כי מלת באים תורה על ההווה ובא מורה על העבר אינו נכון כי מה המונע שיהיה לשון באים מעניין בא איך שיהיה.

ב. אומרם וה' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם כו' מה עניין ברכתו אצל זה העסק יותר היה לו לומר ואברהם זקן בא בימים. ויצחק בן ארבעים שנה ולא לקח לו אשה ויאמר אל

עבדו כו'. ועוד כי איך ברכו בכל עם היותו טרוד על זווגו ולבקש לו אשה הוגנת ואינו יודע מאין תמצא.

ובמדרש (ב"ר פרשת נ"ז) ויהי אחר הדברים האלה הרהור דברים היה לשם ומה הרהר אברהם, מהרהר אם היה יצחק בנו נשחט לא היה נשאר זרע ממנו והיה רוצה להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא באותה שעה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה וכו'. והמבורך בכל אינו ראוי שישב במבוכות הללו. וענין האצטגנינות והמרגלית כבר פירשנו בפרשת ויכולו שער ד'.

ג. ואשביעך בה' אלוהי השמים וכו'. למה יצוה כך אל עבדו והנה יצחק בן ארבעים שנה והוא ידע את אשר יעשה. וקשה עוד מזה מה שהזהירו שלא ישיב את בנו שמה והלא בעוד בחיים חיותו הוא יעכב על ידו. ואם היה ירא שמא בפתע יבא יומו היה לו לצוות כן את יצחק בנו כי לא יחל דברו כמו שצוה יצחק ליעקב. וגם כי הוא נביא כמוהו עצת ה' תנחהו ולמה ימשול העבד בבן חכם.

ד. למה פתח העבד פתח של קלקלה באומרו אולי לא תאבה האשה ללכת וכו' היה לו לילך ואם יקרה כך ישיב שלוחיו דבר והם ידעו מה יעשו ולמה יאמר ההשב אשיב וכו'. ה. איך התיר אברהם בנקלה לקחת אשה מבנות הכנעני השנואות שעליהם אמרה רבקה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים היה לו לצוותו ללכת אנה ואנה. ועוד שאומרו רק את בני לא תשב שמה הם דברי מותר כי לכך הותרה השבועה. ולא עוד אלא שמלת רק לאו דוקא לפי מובנה בקשר דבריו דוק ותשכח. ועוד מי הכניס השבה בכלל השבועה שהיה צריך להוציאה. ולמה לא נשמע מפי העבד דבר מאזהרה זו על ההשבה בבית בתואל.

ו. באמרו ה' אלוהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום וכו' מאי דעתיה דאליעזר אי קסבר שהטובות הגדולות כאלו לעבדיו עושי רצונו ית' מתת אלוהים הן כמ"ש והוא מה שיובן ממנו בזכרו ה' אלוהי אדוני מה טעם הקרה נא לפני יתפלל אליו יכין לו הדרך לגמור דברי שליחותו כהוגן ויחדל לו מלכת בקרי'. ועוד איך סמך העניין הגדול הזה אל ההזדמנות עם היות הדרך הרחוק אל האושר ואל הדברים הסמוכים אליו כמו שכתבנו ראשונה מפי

החוקר.

ז. אם נניח שלא הלך אליעזר בעניין הזה לקראת נחשים מה זה שאמרו ז"ל (חולין צ"ה ב) כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול אינו נחש או מה הוא ששאל שלא כהוגן אחר שנראה מהכתוב שלא נתקררה דעתו עד שידע בת מי היא.

ח. אנכי נצב וכו' והיה הנערה וכו'. מה הבחינה הזאת הנה רוב הנערות עושות כן לבחרם בבטלה ולשעות בדברי רוח עם עוברים ושבים. צא ולמד מה שאמרו **חז"ל** (ברכות מ"ח ב) (ב) מנערות שאול אדרבה אם אמת מוסר יולדיה עליה לא תשקוט ולא תנוח עד מהרה תרוץ לעשות שליחותה ולשוב. ועוד כי מה טעם שיאמר הנה אנכי נצב על עין המים כי כבר נודע שהיה שם יושב ומצפה. גם כי הניחוש ההוא לא נתקיים בעינו שהוא אמר

ואמרה שתה וגם לגמליך אשקה והיא לא אמרה רק שתה אדוני. ואחר שכלתה להשקות אמרה גם לגמליך אשאב. ודי בזה לבטל דברי נחושים ולמה שמח בו. ט. בתשובתה בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור נראין דברי מותר וטפלות. כי מה טעם שתיחס הנערה הזאת את אביה לאמו. וגם כי יהיה בעיר בתואל אחר למה אמרה אשר ילדה לנחור די בשתאמר בן נחור. והוא גם כן מה שספר העבד באומרו ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה נראה הרגיש בדבריה אלה ויש לדעת מה טיבן.

י. למה יזכיר העבד בבית אחי אדוניו וה' ברך את אדוני מאוד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכו'. ותלד שרה וכו'. והלא גלוי וידוע היה טבעו של אברהם אבינו ורוב עושרו בעולם וכי נולד לו בן לזקוניו וכו' ששהיה זה ידוע בארצו ומולדתו ובבית אחיו זה להם ימים רבים כמו שכתבנו אצל בני מלכה. ועבד משכיל למה יגלגל לידת הבן ביום חתונתו.

יא. מי הזקיקו לעבד לומר וישביעני אדוני לא תקח אשה וכו' אם לא אל בית אבי. כי לבסוף אמר אז תנקה מאלתי כי תבא אל משפחתי כו' לשתוק מזה ומזה. גם כי העבד כחש להם בכל מה שאמר ממשפחתו ומבית אביו כמה פעמים כי הנה אברהם לא הזכיר לו אב ומשפחה כלל רק ארצו ומולדתו. גם אומרו ואבא היום אל העין לא נודע מה טעמו. **וחז"ל** אמרו היום יצאתי והיום באתי (סנהדרין צ"ה א). גם נמצא ששנה העבד את טעמו בקצת דברים ממה שהיו במעשה כגון ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואומר ואשאל אותה וכו' ואשים וכו'. **ורש"י** ז"ל כתב כדי שלא יתפשוהו בדבריו ונראה שמוטב שיאמר כדי שלא יחזיקוהו לפתי או שוטה. וסוף סוף הכתוב האומר ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה הוא מקרא קצר היה לו לומר וישם הנזם על אפה ושני צמידים על ידיה כמו שאמר בסוף.

יב. בכפל פרשת אליעזר בכתוב עד ארבעה פעמים, שהרי היה יכול להיות מקצר ועולה כמנהג. ומה יופיים ומה טובם **שאז"ל** יפה שיחתן של עבדי בתי אבות וכו' (ב"ר פ' ס'). יג. באומרו מה יצא הדבר, לא נוכל דבר אליך רע או טוב. וכי מפני שמה יצא ננעלו מהם שערי התשובה? כל שכן שהרי השיבו כהוגן, באומרם הנה רבקה לפניך וכו'. ותירוץ **רש"י** ז"ל ידוע, ויישוב המקרא אני מבקש.

יד. באומרו וישא יצחק את עיניו וירא והנה גמלים באים, ולא נזכר שדיבר או עשה ולא כלום. ומאי קמ"ל.

טו. בטעם ריבוי הלשונות שנזכרו במיתה באומרו ויגווע וימת ויאסף אל עמיו, ולדעת מה טיבן. ואם זה כבר נתבאר.

ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור

ואברהם זקן בא בימים וכו' (א) שיעור הכתוב ויהי כי זקן אברהם. ועת בואו בימים הוא הזמן שאמר הכתוב ואברהם ושרה זקנים באים בימים, (ב) ואז ברכ' ה' את אברהם בכל במה שנולד לו בעת ההיא: הבן החשוב אשר טרם היוולדו נאמר ה' אלוהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. (ג)

והנה בראשית תולדתו כסבור שימות בטרם ידע הנער בין טוב לרע. אמר אל עבדו זקן ביתו המושל מאז בכל אשר לו, שים נא ירך תחת ירכי ואשביעך בה'. וכבר חשב למלאת ע"י אפוטרופוס מה שחייב להשלימו בחייו מהשיא אשה הגונה לבנו. ועתה כשהאריך ביראת ה' ימים ושנים, והגיע הבן הנבחר לעת דודים על ידי שהיה צריך לספר השתדלות העבד הנאמן המתחיל מ"ויקח העבד עשרה גמלים" וכו'.

ולהלן סיפר מה שהיה ראשונה מעניין השבועה ההיא ואזהרותיו על זה, לפי שהעניין ההוא זירוז בשעת מעשה. ואמיתת זה הפי' נתבאר תכלית הביאור ע"פ העבד, באומרו **עבד אברהם אנכי, וה' ברכ' את אדוני מאוד ויגדל וכו' ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה וכו'. וישביעני אדוני** (י) הכוונה, כאשר ברכ' את אדוני בכל, והוא מה שגדל בעושר וכבוד, ושילדה לו אשתו בן לזקונו (יא) אז וישביעני אדוני כו'. סיפר להם העניין להודיעם, כי מיום לדתו היה בלב אדוניו לקחת מאתם אשה לבנו, כדי לפייסם ולדבר על לבם כדרך שעשה באומרו כי אם אל בית אבי תלך כמו שיתבאר.

(יא) והוא אומר ואבא היום אל העין, כלומר עוד היום כשבאתי אל העין אני מצווה ועומד על זה, ולכך התפללתי ואמרת ה' אלוהי אברהם וכו'. וזהו דרך ישר הותרו בו ג' הספקות הראשונים גם העשירי.

ואשביעך בה' אשר לא תקח כו' הנה זה הזקן המעולה זרז עצמו לתקן גזעו ולהשלים זרעו אחריו בשני מיני הזיווגים הנמשכים זה מזה, כמו שאמרנו: בדחיית הרוע המזומן להם שם, והמצאת הטוב האפשרי כמו שנתבאר.

אולי לא תאבה האשה כו' ההשב אשיב כו' אמר לו כן (ד) לפי שראה שחרדת זה התנאי יתן מוקש בדבר. לפי שאם לא יקפידו על צאתו מארצו, הנה האשה אשר תחפוץ בו כבר תקפוץ לבוא אצלו קודם שיצא הוא לקחת ממקום אחר. אמנם אם ידעו ממנו שא"א לו לצאת, כל אחת ואחת תאמר כמו שאני איני רוצה לבוא אצלו, כך לא תרצה זולתה. ואם הוא מוכרח לצאת יצא אלי או ישב עד שילבין. ועם זה הוא נטילת רשות או עצה כעניין.

ויאמר אליו השמר לך כו' (ה) עכשיו כלל בשבועתו ההשבה לשם, כי מיום צאתו בדבר ה' אין לו לשוב רק ברשות ה' אלוהי השמים אשר לקחני וכו'. וכבר קדם פי' הכתוב הזה קרוב לפשוטו.

ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו וכו'. ירצה, ואם תרגיש הסירוב שאמרת באשה ולא תאבה ללכת אחריו מהטעם שאמרת, (ה) ונקית מחומר שבועה זו של השבה, לעניין שתוכל לומר שאינך מושבע עליה שיפה דקדק. אבל לא לעניין מעשה (ה) והוא אומר רק את בני לא תשב שמה. וכמה יאמתו דברי העבד זה הפירוש באומר וישביעני אדוני כו' כי אם אל בית אבי וכו' ואומר אל אדוני כו' ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי וכו' אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי, ואם לא יתנו לך כו'. הודיעם שאם לא יתנו לו, הוא נקי מאלתו, כדי שיחשבו ממנו שהותר לגמרי, כי שפתי חכם יזרו דעת ובגמור ביניהם התנאים וישם העבד וכו'.

אחר שספר מה שהיה בימים הראשונים כמו שביארנו נמשך לספר מה שהיה עכשו בשעת מעשה ואמר ויקח העבד כו'. כי אח"כ בבוא עתו אדוניו ציווה לו מחדש ושלחו בדרך טובה, ומילא ידו מעושר מתנותיו וילך אל ארם וכו'.

ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים כו'. כדי שיהו מזומנים שם למה שיאמר, ה' אלוהי אדוני אברהם הקרה נא לפני כו'. (ו) הנה זה העבד יודע שאין מזווגין לאדם כשר כזה אשה טובה כי אם מאת ה' ועל פי מעשיו, כיוון לבקש מלפניו שישגיח עליו בזה העניין, ושהוא ית' יקרה לפניו (ז) סימן טוב להשגחתו בדבר הבא בידו באשר הוא שם.

והוא במה שתהיה העלמה היוצאת אשר אומר אליה זריזה בשני העניינים ששניהם יחד הם תורת האדם. **האחד** טוב הדעת וחריפתו לדעת מה יעשה. **והשני** הזריזות והחריצות להוציאו אל המעשה.

אמנם מפני שמעלת האדם תבחן לפי הסיבות שיזדמנו בו, אם אל העשייה או המניעה, עד שכבר תחשב הודאת שאלה קטנה עם מציאות סיבות מניעתה לגדולה ממנה עם מציאות סיבות עשייתה. לזה סדר בחינתו זאת לפי שהיה בדבר קטן באופן שימצאו שם סיבות המניעה, ולא תעשה אם לא כשתהיה המעלה אצלה בקנין גמור.

ולזה אמר הנה אנכי נצב על עין המים כו'. (ח) וזה כי בהיותי נצב על עין המים ונקל לי לכפוף קומתי ולשתות לשובעה או לשאול ממנה כדה לשאוב ולשתות ולא כן אעשה אלא אומר אליה הטי נא כדך ואשתה, שיראה שמגאוה וגודל לבב אני בא לזה ולא לצורך ובלא פיוס, והיא לא תסרב אבל תשמע אל חריצות המעשה ואמרה שתה מבלי שום עצלה. ועוד תשיב אל לבה ותתבונן בעצמה לאמר זה האיש אשר הוא ניצב על עין המים ואינו שותה מעצמו, אבל טמן ידו ונלאה להשיבה אל פיו, לא ימלט משיימנע, אם מפני גודל מעלתו, כי לא ניסה, או שיש לו שום חולי או כאב המונע אותו, או מפני כובד עצלותו. ובין כה וכה תחמול על גמליו שימותו בצמא. כי מי שלא יספיק לעצמו, מק"ו שלא יספיק להם. ואם בעלת שכל נכון היא, חויבה שתאמר גם לגמליך אשקה.

והנה בשתיים אלה ראויה היא להתחתן בבית אדוני. והוא אומרו אותה הוכחת לעבדך ליצחק. ובה אדע, היא תפלה במה שיסכימו בה שאר התנאים כמו שפרש"י ז"ל. וכמו שיבוא. והראוי שיאמן שהאנשים אשר היו עמו הלכו אנה ואנה, או שהראו את עצמן שאינן אנשיו.

ותרד העינה ותמלא כדה ותעל. העיד הכתוב כי לא פנה לבה אל דברי הבטלה כמשפט הנערות אשר כגילה, רק שמיהרה לעשות שליחותה. כי בהגיעה לשם ירדה העינה ותמלא כדה ותעל בזריזות ותלך לדרכה, עד שהוצרך העבד לרוץ אליה במהירות: וירץ העבד לקראתה. אחשוב כי מפני שהיה לו לומר וירץ אחריה, **אז"ל** שראה שעלו המים לקראתה (ב"ר פ' ס') ירצה שרץ העבד לסיבת מקרה.

אמנם ע"ד הפשט יתכן שהוא היה מברוך הגמלים קרוב לבאר ההוא או לצד האחר מן העיר, כלומר שהיה הבאר בינו ובין העיר. ושם היה מחשב במורשי לבבו והיה סבור שאחר שיבריכם ויניחם במקומם, ילך לאט לו להתיצב על עין המים. והכתוב אמר ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וכו' לזה הוצרך לרוץ ממקום הגמלים אל העין לקראתה בעוד שהיא באה כדי שתמצא אותו ניצב על עין המים כאשר זמם. וא"כ ותרד העינה - ראוי להיות מאוחר, ואין בזה בית מיחוש כי כן דרך הכתוב.

הגמייאני נא וכו' יש במשמעו שתגיע היא המים אל פיו וכבר נאמרה הסיבה.

ותאמר שתה אדוני הנה היא כוונה היטב ממה שחשב הוא. וזה שאם תשיב על שני העניינים יחד כדבריו כבר אפשר שתבוא התשובה היא בפתע בלא התבוננות או בשפת יתר לזה ספר כי בתחילה לא אמרה רק שתה אדוני. אמנם בעוד שהשקתה חשבה ברעיונה שהאיש שלא מלא ידו להשקות את עצמו מק"ו שלא יוכל להשקות גמליו כמו שאמרנו. ולזה אמר ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב לומר כי בטוב העצה והמתנות אמרה. והנה שכוונה יפה ממנו וייתב בעיניו עם שהוצרך להסכים הדברים בספורו בבית אביה כדי שלא יערערו בענין הניחוש כי אנשי הארץ היא אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. והנה לפי זה נבדקה העלמה הזאת בדבר קטון ונמצאה שלימה לפי הסיבות הנמצאות עמו. וכבר ראה בזה סימני הצלחה.

[השוואת אליעזר לאליהו והאשה הצרפתית]

וראיתי אני בדיקה כיוצא בה שעשאה אליהו ז"ל כשאמר לו הש"י קום לך צרפתה וכו' (מלכים א' י"ז) מה נאמר בסמוך ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקוששת עצים. ולפי שספק אצלו אם היא האשה אשר הוכיח ה' לכלכלו שם אם לא, נסה אותה לשאול לה מים לשתות כמו שנאמר ויקרא אליה אליהו ויאמר קחי לי מעט מים בכלי ואשתה. אחשוב כי לפי שעדיין לא נבדקה אצלו אם היו כליה קדש אמר בכלי שיראה הכלי ההוא שהוא שלו שהוא טהור כי כהן הוא.

והנה האשה נזדרזה לעשות מאמרו והיא הולכת להביא והוא קרא אותה מיד כלומר אינך צריכה לילך, כי הנה נא ידעתי מה שרציתי ממך. הוא מה שנאמר ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך אחר שנגמר בידו ניסיון המים חזר ונסה אותה בלחם. אמנם אמר בידך כי ידע שאם תתן לו, על פי שני עדים יקום דבר והיא כשרה וידיה טהורים. ובתשובתה לזה נשלמה הבחינה בטוב דעתה ועוצם בינתה וחסידותה כמ"ש חי ה' אלוהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת. והנני מקוששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו (שם).

הלא זאת האשה בחכמתה הזכירה לו דבר הלכה כהא דאמרינן (ב"מ ס"ב א) דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותין שניהם מתים ואם שתה אחד מהם מגיע ליישוב מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חברו. בא ר' עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חיך קודמין לחיי חברך. וכוונתה לומר שאין לו למנוע מסעוד מאותו כד קמח שהיה לה מפני שהוא דבר מועט בלתי מספיק להם, וכאלו אמרה אליבא דבן פטורי לא תבעי לך, דודאי מחייבנה. אלא אפי' אליבא דרבי עקיבא כי קאמר ר' עקיבא הני מילי כשיתקיים האחד ודאי, אבל בודאי מת אי לא מתרחיש ניסא אימא כיון דצריך רחמי נס לאחד נס למאה. זהו טעם ואכלנוהו ומתנו. ראה דבריה טובים ונכוחים ברוח דעת ויראת ה'. והנה הוא כשראה יושר לבבה וזכות שכלה נתברר אצלו כי היא האשה אשר דבר ה'. ואמר לה אל תראי בואי עשי כדברך אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה וצפחת המים לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה (מלכים שם). ירצה היטבת לראות דבכי האי גוונא ודאי לא מיפטרות לכן בואי עשי כדברך אך עשי לי בעוד מעט עוגה קטנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה כשירבה הסולת ותוכל לעשות לשבעה. כי כה אמר ה' וכו'.. ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל היא והוא וביתה ימים. הנה אם המקרא תוכיח שקדמה היא לאכול ושלא שאל הקדימה רק לגמור הצירוף ההוא אשר נמצאה בו שלמה גמורה. ומה שאירע לה מעניין בנה וטוב טעמה בהכרתה אותו באומרה עתה זה ידעתי כי איש אלוהים אתה ודבר ה' בפיך אמת נתבאר יפה בשער הג' מאמר ו'. וכבר יראה שהסכימה דעת אליעזר עבד אברהם לדעתו של אליהו ז"ל בעניין שאלה זו בלי ספק והוא דבר הגון.

האיש משתאה לה מחריש כו'. כיון שראה תחילת דבריו מתקיימים השתומם כשעה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו בהסכמת שאר התנאים. יש לדעת אם היא מזרע כשר ומשפחה הגונה אשר הוא עיקר הכל.

ומכל מקום למצוא בה הסימנים מטוב מידותיה ונועם שכלה נתן לה הנזם והצמידים שאם תיפול בחלקו הרי טוב, ואם לאו תיקח לה חלף עבודתה. ולא סר משאל לה בת מי את הגידי נא לי אם יש בית וכו'. ותואנה הוא מבקש לדעת את אביה ואת בית כבודו. והנכון כי בראותו שנתקיימו סימניו הוציא הנזם והצמידים אבל קודם שנתנם לה שאלה בת מי את, וכאשר אמרה בת בתואל אנכי וכו' שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה. ותרי קראי דייקי, כי בראשונה נאמר ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים כו' ולא נזכר איך נתנם לה עד שבארו בסוף. ואשאל אותה ואומר בת מי את ותאמר בת בתואל אנכי וכו' ואשים הנזם על אפה וכו'. ומשני הכתובים יחד תובן תוכן העניין.

ותאמר בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור. (ט"ו) יתכן שהיה לה למלכה זו בן מאיש אחר ושמו גם כן בתואל ולא היה חשוב כמו אותו בתואל אשר ילדה לנחור. וזה שאמר יעקב הידעתם את לבן בן נחור, ולא אמר בן בתואל, כדי שלא יצטרך לפרש על איזה מהם אומר. והכתוב מסייענו שאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך דמשמע שכבר ילדה בנים לאיש אחר, והיה זה לה טוב טעם ודעת להשיב על מקום הלינה שנשאלה לומר שיש בית בתואל אביה גם תבן גם מספוא רב שהוא צורך הלינה, ועיקרה גם מקום לגמלים כי היה עשיר ונכבד מאד. ואולי לא היה כן בבית בתואל האחר, ואף שימצא אתו היא אינה מגדת רק מה שבבית אביה כמו שנשאלה. והוא מה שלא נשכח מפי העבד כשאמר ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשים וכו'. לומר כי באלה הסימנים כולם נתן, כי עם זה ידע שהייתה בתו כמו שיבוא. והיה אפשר לדחוק שמאמר בן מלכה אשר ילדה לנחור יהיה מאמר הכתוב לא דברי עצמה, אלא שדברי העבד מכחישים.

ויקוד האיש וישתחו לה. כי מעתה קרוב דרכו להצליח כיון שהסכימה טובת משפחתה עם טוב מידותיה, והוא אומר אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. אמנם כשבא לבית והכיר טוב מצבם וכבוד מעלתם והנערה מתחזקת בשלמותה אמר ברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת, לקחת את בת אחי אדוני לבנו. אבל עדיין היה הדבר תלוי ברצונם, כמ"ש ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וכו'. וכשהשיבו לו מה' יצא הדבר וכו' הנה רבקה לפניך וכו' אז הודה על גמרו של דבר, שנאמר ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' ויוצא העבד כלי וכו' הנה נראה מכל זה בבירור כי אליעזר לא סמך כלל על הניחוש.

(ז) ולא אמרו **חז"ל** ששאל שלא כהוגן (תענית ד' א), אלא מפני שכבר היה אפשר שתצא שפחה או ממזרת, וישאל אליה. ואף על פי שלסוף לא תעלה בגורלו, כי לא תנוח על גורל הצדיק מ"מ כבר תהיה פגע רע. והקב"ה זמן לו כהוגן ובעניין שלא יהיו דברים בטלים.

[ניחושיו של אליעזר, ומעמד הניחוש בכלל]

ומ"ש כל נחש שאינו כנחש אליעזר וכו' (חולין צ"ה א) לא אמרו אלא על הסומך בכה"ג לחוד. אמנם אליעזר ויהונתן לא סמכו על הנחש חלילה אבל לקחום לסימן יפה והתחלה הגונה לבוא אל תכליתם בבחינותיהם הראויות כמו שביארנו מאליעזר. וכן יהונתן לקח לסימן טוב שיאמרו עלו אלינו (ש"א י"ד) מפני שנסוף אל טוב ההזדמנות יורה על מורך לבם ושאין בהם כוח וגבורה להתקומם על זולתם, כענין מעשה גדעון (שופטים ו'). ואין ספק שלא היה סומך לעלות אליהם על אלו דברים שיזדמנו, כמו שלא היה אליעזר עושה מעשה ע"י נחש לבד כי הוא אסור ומדרכי האמורי. ולזה אמרו שכל נחש הנעשה בעלמא שאינו כהם, לומר אם יהיה כך אעשה כך אינו נחש אסור, להוציא בית תנוק ואשה וכדומה ששם האדם אותם לסימן יפה ואינו עושה מעשה על פיהם שהוא מותר, כדאיתא פרק גיד הנשה. וזהו דעת הרמב"ם ז"ל שכתב פ' י"א מהלכות ע"א, וכן המשים לעצמו סמנים אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה כגון אליעזר עבד אברהם וכל כיוצא בדברים האלה הכל אסור.

ותמהני ממה שהשיג עליו הרמב"ד, וכתב:

אמר אברהם זה חידוש נפלא שהרי דבר זה מותר הוא. ואולי שהתעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם אינו נחש והוא סבור שלענין איסור נאמר, ולא היא. אלא הכי קאמר, אינו ראוי לסמוך. ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו ואי הווי אינהו הווי מפקי פולסי דנורא לאפיה ע"כ.

ואני איני מבין דבריו שהרי הרמב"ם ז"ל לא אמר שאליעזר ויהונתן עשו שלא כהוגן אלא שהמשים סמנים כהם ועושה מעשה על פיהם הוא אסור. אבל הם לא עשו מעשה כמו שאמרנו. וכן כתב הרב רבי' משה מקוצי במצות לא תנחשו. גם מ"ש אלא ה"ק אינו ראוי לסמוך. לא ידענא מאי קאמר, דהתם לאיסור לא חשיב ליה לרב אי הוה דלא אכיל מההוא בשרא משום ניחוש. ועכ"פ הוא מבואר שהצדיקים הללו עשו כהוגן ומה שהגיע אליהם כמעשה הצדיקים להתחיל כעין נחש ולגמור ע"י בדיקה ובחינה הנה דמותר.

ולרבקה אח וכו'. ויהי כראות כו' חרד לקראתו לפי הוראת מעשיו על מעלתו.

בא ברוך ה'. אחר ששאלת בית לינה בוא תבוא ולא תאחר כי אנכי פיניתי הבית מאז והכינותי בית זבול לאנשים הגדולים העוברים עלינו ומקום לגמלים.

ויבא האיש כו' לא אכל עד אם וכו' כיון לעשות מעשהו בעוד חיבת ביאתו חדשה לשם שמא תתקורר דעתם אח"כ כמו שהיה כי אחר שאכלו ושתו ויתן להם מתנות וילינו למחר אמר לו תשב הנערה אתנו ימים או עשור, וכבר אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך, עד שהוצרך לומר להם אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי. אפי' לפי דבריכם שאמרתם מה' יצא הדבר וכו'. ועם כל זה הוצרכו לומר נקרא לנערה וכו' ואלמלא שאמרה אלך היו מעכבין מ"מ חשב מחשבה טובה לכיון השעה כמו שהפליג בכיוון דבריו עמהם כמו שבא ויבא.

ויאמר עבד אברהם אנכי וה' ברך וכו' ותלד וכו' וישביעני וכו' עד ואבא היום אל העין. כבר פירשתי אלו הכתובים יפה בתחילת זה הסיפור, ואצל אולי לא תאבה האשה וכו'. (יא) האמנה כי מה שזכר הוא בדבריו כי אם אל בית אבי תלך ואל משפחתי, ולקחת אשה ממשפחתי ומבית אבי אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי מה שלא זכר זה אברהם בצואתו כלל זה, הוצרך להוסיף למה שנתחדש אליו זה ההזדמנות הנפלא מהיות העלמה היוצאת ממשפחתו, כי ראה שיאות מאוד שיבינו ממנו שלא הזהירו מבנות עם ארצו למואסו בו מיתר העמים רק לחזור על משפחתו ובית אביו ראשונה כמשפט המעולים. ולזה היה מה שזכר תמיד משפחה ובית אב, ולא אמר ארצי ומולדתי כאשר אמר אדוניו. גם הודיעם שאם לא יתנו לו הוא נקי מאלתו כדי שיחשבו שהכל מותר אח"כ כי כל זה הוא ערמימות נכונה להביאם אל חפצי שמים כמו שאמרנו.

ואומר ה' אלוהי אדוני כו' הנה אנכי נצב כו'. הנה בכאן הוצרך ג"כ לשנות בדברים שבינו לבינה שלשה עניינים:

האחד מ"ש שתה וגם גמליך אשקה לסיבה שקדמה.

והב' אומרו ואשאל אותה כו' ותשובתה קודם ואשים הנזם על אפה וכו' וזה לפי שכבר הטעים דבריו שהוא לא בא לשם בשליחותו רק להקדים כבוד משפחת אברהם ובית אביו בנישואי בנו לכל שאר העמים. ואם יאמר שקודם שידע בת מי היא נתן את הנזם על אפה וכו' יכחיש דבריו הראשונים, שהרי לא יהיב אינש זוזי בכדי. וכיון שנתן לסתם אשה לא ינתן אלא לשם נישואין כי לא יאמינו שיתן מתנה כזו חלף עבודה מעוטה. (יא) וזהו שכתב **רש"י** ז"ל שמא יתפשוהו בדבריו.

והג' כי הוא אמר בלבו אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני כלומר שהיה לו סימן טוב לבד ועכשיו אמר שאמר הנחני דרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו והכל כדי לחבב העניין יותר ולהקריב הוייתו.

ולהמשך זה העניין אמר ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת כו' ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין כו' כיון שיבינו ממנו שהנה כל הארץ לפניו לארכה ולרחבה לקחת מאשר אפשר יבחר כמו שאמרנו.

[חכמתו של אליעזר]

וכשיצורף כל זה למה שכתבנו ראשונה ששינה בדברי אדוניו התבאר חכמתו ופקחותו של עבד נאמן זקן ביתו של אברהם אבינו להוציא לאור עניין שליחותו כי כל ערום יעשה בדעת ובזה יבדל מפעולות הב"ח כי הדברים אשר יעשה האדם בסבותיהם והחמירות לבד כעובד האדמה ובונה הבית וכיוצא כבר ישתנו למה שיפעלו הדבורים בדבש ותולעת המשי וכיוצא. ופחות מהם אמנם במה שיעשו ע"י המחשבה התבונית אם ברבוייהם או במעשיהם או ברמיזותיהם לצדד כל הדברים והעניינים המביאים ומיישרים אל התכלית

על צד היותר נאות, הנה בזה יתדמו לפעולות האלוהיות אשר עליהם נאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג'). ועל זה העניין עצמו אמר הכתוב יש אדם שעמלו בחכמה בדעת ובכשרון (קהלת ב'). ואז"ל גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה (במ"ר פ' י"ט) כמו שיתבאר בשער ע"ו ב"ה.

[הכפלת הסיפור כדי להראות חכמתו של אליעזר]

וכאשר **אז"ל** על זה העבד החשוב זקן ביתו זקן ויושב בישיבה היה (יומא כ"ח ב) וכל זה מה שכיוונוהו באותו מאמר שזכרנו בתחילה, לומר כי בקיאות וזריזות העבד הזה אשר בתבונת לבו וטוב שכלו סבב פני כל דבריו הן במה ששינה קצת דברי אדוניו והסתיר קצתם ואם בחילוף הדברים אשר בינו לבינה שעשה הכל בתבונה ודעת כמו שביארנו, שהיה כל זה נמנע להודיעו (יב) רק בהכפל אלו הפרשיות על האופן שנכפלו ללמוד ענייני חילופיהם. וזו הייתה חייבת פרשה זו לפני המקום וסיבת כפילתה, לעורר כל עבדי בתי אבות שהם החלק המעשי שבאדם אשר נתן לעבוד ולשרת הן האהוב השכלי שידעו ויבינו כמו כן לסבב פני דבריהם וענייניהם אל השגת מבוקשיהם להגיע שלמות אדוניו וטוב תכליתו.

לא עשה כן להרבה מגופי תורה שהם המיוחדים לבנים עצמם, שאין מעניינם להודיעם על דרך ההכפל ויספיק להם רמיזה לבד. כעניין שאמר וירש אותה (במדבר כ"ז) מכאן שהבעל יורש את אשתו (ב"ב קי"א ב). קידושי כסף תלמוד לומר אין כסף (קידושין ג' ב) וכדומה בהרבה מהעניינים אשר עיקר תועלתם להישיר בענייני הממונות. אמנם אשר הוא בהוראת דרכי האמונה בהשגחה ואופני הישרתו יתב' אל הגעת חפציו אוהביו ומשרתיו עושי רצונו ושמו עינו עליהם לטובה בכל אשר יפנו זה אי אפשר להטעימו רק על בוא הכפל בעניינים כמ"ש.

והנה כל אלו הם דברים הגונים וישמחו בהם המבינים מעצמם וקשי הדעת וכבדי לב לא יבינו. ולהיות תועלת זה הכפל נראה **לחכמים**, לא זכרו **הרב המורה** בפ' נ' ח"ג אצל שאר הספורים אשר זכר שם להורות תועלתיהם לא כמו שכתב ה**נרבוני**, שאמר שלא זכרם לפי שלא יסבלו אותו תיקון. ואמר שמזה המין היו כפל קרבנות הנשיאים ומספר מפקד של מדין. והנה בכל מקום מהם יתבאר עניינים עם שעד"ה כל התורה כולה בעין צלותה דדוד שאמר גל עיני ואביטה נפלאות וכו' (תהלים קי"ט).

ויען לבן ובתואל מה' יצא הדבר כו' בפרשה לא טוב היות האדם לבדו פירשתי יפה כי לא יאמר מעשה טוב ורע באדם כי אם במי שאפשר עליו בשתי קצותיו בשווה.

(ג) ולזה השיבו על נכון אחר שמה' יצא הדבר ולא נוכל דבר אליך רע שהוא המיאון בו הנה הטוב שהוא הרצון גם כן אין בדינו, הנה רבקה לפניך כו' כי הוא יעץ ומיפר ועל זה האופן הזכיר העבד בכל אלו העניינים אם ישכם עושים כו' אשר הנחני בדרך אמת ע"ד שאמרו (סנהדרין מ"ב א) בגרמים השמימיים פועלי אמת שפעולתם אמת ולא אמרו פועלי טוב לפי שאין בידם לעשות רע כמו שכתבנו שם עם יתר הראיות. ואחשוב שלהיות לבן יותר חריף בדקדוקים אלו תלה עיקר התשובה בו כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב).

ויהי כאשר שמע כו' וישתחו לה'. ויוצא העבד כלי כסף וכו'. כי רצה לגמור העניין מיד ולתת לה סבלונות ולכולם מתנות קודם שיאכל, לדחות מהעניין כל עיכוב וערעור. ועם כל זה כבר אמר שלמחרת התחילו לעכב באומרם תשב הנערה אתנו ימים או עשור. ומכל מקום לא נזכרו הדברים ההם רק בשם אחיה ואמה, בחשבם שיקשה עליה לעזוב בית אביה ואמה בפתע, כי בתואל לא אדם הוא להנחם כלל. וזה יורה ממה שאמר וישלחו את רבקה אחותם כו', **חכמינו** ז"ל אמרו שמת (ב"ר פ' ס'), מפני שרצה לעכב. ואם קבלה נקבל.

אחותינו את היי לאלפי רבבה כו' רוח ה' דבר במ כי הם הדברים עצמם אשר נאמרו מפי המלאך בעת העקידה כשאמר לו כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וכו' וירש זרעך כו' (בראשית כ"ב) והתפללו שבה תתקיים הבטחה זו ולא בזולתה מנשי אברהם ולא מבניו.

ותקם היא ונערוותיה אמר שעם היותה קטנה, נתאמצה וקמה בעצמה ונערוותיה עמה ותלכנה כו'. אמנם לפי רכות ימיה אמר ויקח העבד את רבקה וילך.

[פגישת רבקה ויצחק]

ויצחק בא מבוא כו' (יד) אמר שבצאת יצחק לשוח בשדה לעת ערב קרה כן שנשא עיניו ונסתכל מרחוק מול באים ולא ראה רק גמלים באים רצה שלא השיג ראותו מהרוחק ההוא להכיר העבד ואנשיו ולא את האשה ונערוותיה רק שראה גמלים באים ושמהרוחק ההוא עצמו נשאה עיניה רבקה ותרא את יצחק עם שהוא שם לבדו ואינו יוצא ברוב עם כחתן לקראת כלה ובזכות ראותה הכירה בקלסתר פניו היותו איש מעולה מיוחד ובטוב שכלה שיערה כי קרוב הוא שיהיה אישה. ותפול על פניה מהרוחק אשר הייתה בו באשר היא שם על הגמל ונתעוררה בגודל לבה לשאול לעבד מי האיש הלזה וכו'. וכשאמר לה הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס וכל זה להגיד שבחי האשה הזאת מזריזותה ואומץ לבה ודקות הרגשה וטוב השערותה ורוב מוסרה וצניעותה. שכל אלה הם סמני שלימות וחוזק וכשרון בכחותיה הגופניות והנפשיות והסכמתם יחד למלאת בידה המעלות המכוונות ממנה הנכללות בפרשת אשת חיל אשר ביארנו להיות לבעלה לעזר ולהועיל.

ויספר העבד כו' לפי שספר העבד ליצחק את כל אשר קרהו והזכיר שהוסכמו בזווג ההוא עניין ההשתדלות וטוב ההזדמנות ועוצם ההשגחה מצורף למה שהכיר בה ממעלותיה מצד הספור ההוא הביאה האהלה שרה אמו כי ראויה הייתה למלאת מקומה ומנשים באהל תברך.

[סיום הפרשה]

ויסף אברהם וכו' אמר שעם שכבר הוליד אחרי כן ו' בנים לאהבת החתן והכלה נתן לכלם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו מיד בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם כדי שישמחו בו והוא גם הוא ישמח בהם ובשמחתם לא יתערב זר ועם זה ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע וכו'. (טו) וכבר נתבאר זה הכתוב כתקנו עם מיתת שרה וקבורתה בעניינים אשר בשער. ומה נאריך עוד.

ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת שדה המכפלה כו' אמר כי בהסכמת שניהם קובר אברהם עם שרה אשתו במקום ההוא הנבחר לזווגם יחד ולחבר המשכן להיות אחד ושאר נשיו היו כלא היו.

ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלוהים כו' לומר שנדבקה השגחתו בו ונכנס במקום אביו לכל הברכות אשר ברך אותו. ובשער הבא יתבאר זה הכתוב יותר. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתו בנפול בהם מתחלה הסכמה נאותה ועצת שלום בין שני הזווגים הנזכרים בפירש פרשה זאת הנמשכים זה מזה ע"ד שזכרנו אשר לפיהן נדבקה ברכת ה' בהם כמ"ש וה' ברך את אברהם בכל.

ומה נכבד מאמר רבי לוי שאמר מאי בכל שהשליטו ביצרו (ב"ר פ' נ"ט) כי זה סבת הכול והתחלת כל הטובות. ואולי זאת הייתה כוונת האומר (ב"ב ט"ז ב) שלא הייתה לו בת שלא היה אתו צד נקבות והנה ודאי נמשכו אליו הטובות ורוב הברכות ממוצא דבר הוא דבר ה' הטוב אשר דבר כי כאשר ירד הגשם והשלג כו' (ישעיה נ"ה) ירצה כמו שהגשם והשלג ירוו הארץ ויכינה לשתוציא תולדותיה ואח"כ הצמיחה בפועל עד שתיתן זרע לזרע ולחם לאוכל שהם שתי תכליות עבודתה כן יהיה דברי כמה שדברתי להצליח אתכם לא ישוב ריקם. עד אשר יכין החומר והוא תיקון הזיווג הראשון אשר יכריזו עליו מן השמים. והלידה הוא הסכמת הזיווג השני הבא בהשגחת הש"י וע"פ מעשיו. והצמיחה הוא תיקון מעשים. ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל הם הצלחות העולם הזה והבא. ומזה ימשך כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון כו' תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס (שם). כי על הדרך הזה ימשך הטוב להם לתוספת טובה ומעלה עד שתהיו לה' לשם לאות עולם לא יכרת.

עקידת יצחק שער כג (פרשת תולדות) – בראשית כז

פרשת תולדות יצחק

יבאר הגנאי והדופי המשיגים אל מפר האחוה והבא עליה בעקיפין. ויתן טעם ללקיחת הבכורה מעשו בשעת דחקו וצרכו אליה.

במדרש (ב"ר פ' ס"ג)

מה ראה יעקב שנתן נפשו על הבכורה דתנינא עד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות והייתה העבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים אמר יהיה רשע זה עומד ומקריב. לפיכך נתן נפשו על הבכורה.

[החובה לאהוב את הרע, ובמיוחד קרובים]

ממה שאמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) למדנו כלל גדול בהרגל האהבה ושמושה וזה כי כמו שהתנועה היומית היא הראשונה ומשערת כל שאר התנועות אם בה בעצמה כאשר היא ואם בכללה או בחלוקה. כן אהבת האדם עצמו היא ראשונה ומידה משערת כל האהבות יהיה מציאותם אצל זולתו כפי קירובו אליו או רחוקו עד שיהא חק הריע או האח הקרוב אליו כחוקו עם עצמו כמו שנאמר בתואר האהבה השלמה הבלתי תלויה בדבר זולתו, ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד (שמואל א' י"ח). ויאהבו יהונתן כנפשו. ונאמר באהבתו אותו כנפשו (שם). ועוד כי אהבת נפשו אהבו (שם כ'). שהכוונה בכולן שהיה אוהב אותו כנפשו ממש, כי מליצת נפש נרדפת לעצם בעניינים האלו כמו שנתבאר זה יפה בשער ט"ו בלי ספק שזה עניין ואהבת לרעך כמוך.

וכבר זכר **החוקר** במאמר הט' פ"ד **מהמידות** בשהוא מוסכם מהכל שהאוהב הוא החפץ בחיי אוהבו כחיי עצמו ורוצה לאוהבו הטובות אשר ירצה לעצמו וישמח ויתעצב עמו.

[אהבת דוד ויהונתן]

והנה באמת אלו התנאים נמצאו ליהונתן עם דוד בכל ענייניו כי יקרה נפשו בעיניו כנפשו כנזכר שם. והיה ירא וחרד על סכנתו כסכנת עצמו כמו שנתבאר מעניינים בדברים אשר ביניהם בפעם ההיא שנמלכו על גלוי דעת אביו. ויאמר יהונתן חלילה לך כי אם ידוע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבא עליך ולא אותה אגיד לך. ויאמר דוד אל יהונתן ומי יגיד לי או מה יענך אביך קשה (שם). ירצה מי יגיד לי מה שתדע ממנו מכלוי הרעה שמא לא יהא לך פנאי או מקום מיראתו או שמא לא תשער יפה הדברים שיובן בהם כי כלתה אלי הרעה ממנו כי אולי תשפוט שלום מהם ואין שלום. וזה כי אף על פי שלא יצוה בבירור

להמיתני אלא שירע בעיניו פרידתי וכיוצא יהיה בעיני סימן לכלות הרעה וכמ"ש ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה וכו' (שם). ולזה אמור מעתה מה יענך אביך שיהא בעיניך תשובה קשה. וכל זה השיעור הוא האיש הנלבב להקפיד בכל כמו זה דחמירא סכנתא. אבל האוהב הנאמן השיב לו כפי אהבתו אותו כנפשו ולא הקל העניין אבל החמיר עליו יותר ממנו. וכה אמר, ה' אלוהי ישראל כי אחקור את אבי כעת מחר השלישית והנה טוב וכו' כה יעשה ה' ליהונתן וכה יוסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגלית את אזניך ושלחתיך והלכת לשלום (שם) אמר ראה כמה יקר בעיני נפשך וכמה חמורה בעיני סכנתך כי באלוהי ישראל נשבעתי כי אף שאחקור את אבי כעת מחר ומחרתו והנה טוב אל דוד לפניו עדיין לא אז אשלח אליך וגלית את אזניך. כי לא אסמוך על זה עד שאחקור עליו יותר ואבוא עד תכונתו בלי שום ספק מה שיהיה הדבר בהפך כשלא אמצא הטוב לפניו כי כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי אף על פי שלא ידבר הוא את הרעה עליך אלא שישמע הרעה מפי אחרים עליך ויטב לו להצהיב אליה פניו יהיה בעיני כמוצא מר ממות ומיד אגלה אזנך ושלחתיך והלכת לשלום, דחמירא עלי מאוד סכנתך. ויהי ה' עמך כאשר היה את אבי. ולא אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות. ולא תכרית את חסדך מעם ביתי וכו' זה דומה למה שא"ל אח"כ בחורשה ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה, כמו שפירשנו בפ' החבור שער ח': אמר לו ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך ותצליח למלוכה אבל בזה לא תופר האהבה והאחווה אשר בינינו בהגיעך למלכות. כי לא יתכן שתמלוך בהשגחת הש"י אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות על ידך. כי המפר ברית ה' אינו ראוי לגדולה, אבל ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך להמליכך א"כ בזאת אדע כי לא תכרית חסדך מעם ביתו עד עולם כי אשאר משנה לך ותתקיים האהבה ולא בהכרית ה' את אויבי דוד איש מעל פני האדמה. ויכרות יהונתן עם בית דוד ובקש ה' מיד אויבי דוד ירצה ולא עוד אלא שבהכרית ה' מעצמו את אויבי דוד מעל פני האדמה, וידך לא תהיה בהם, כיון שכרת יהונתן ברית עם בית דוד מעתה לא אירא כי יבקש ה' מיד אויבי דוד וישמור את אוהביו ועכ"פ תהיה תמיד האהבה קיימת.

והרד"ק פי' אלו הכתובים בעניין אחר ואמר ובקש ה' מיד אויבי דוד הוא כנוי אל דוד כעניין שבועת האלה, ומה שכתבתי עקר.

ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו וכו'. כי החמורה מכל השבועות היה לו שבועת אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו. וכל איש צדיק תמים לא ישא לשווא נפשו ויותר נכון שפי' הכתוב כי כל אלו ההשבועות לא זכרם יהונתן רק בתורת האהבה אשר ביניהם כלומר שלא תופר כאשר ימלוך וכמו שפי' אומר ואנכי אהיה לך למשנה והוא פי' מעולה ואחר שהשיב לו כהוגן על חומרת אהבתו שהוא העיקר השיב לו דבר על עניין ההגדה.

ומה שנתחכם בדבר החצים כדי שלא יורגש עם שלא הסכים המציאות אח"כ עם אלו המחשבות למה שהיה דבר המלך מפורסם וגם שכבר יצא לבדו ולא היה שם מונע שידברו שניהם כמו שנתבאר מהעניין ולא הוצרכו יריית החצים כי אם להעביר דעת הנער שלא ירגיש כמ"ש **הרב המורה** פרק כ"א ח"א. גם נשמר בסימניו כדי שלא יתקומם דוד לצאת ולבא או לחשוב שלום ואינו. מ"מ למדנו משפט האוהבים הנאמנים אשר אי אפשר להיות מהם אלא א' כמו שביארנו בפרשת העקידה שער כ"א.

ואולם שאר כל האוהבים כפי ריחוקם וקירובם ולפי הבחינה הזאת ישיג הגנאי והדופי למפר ברית האהבה והשלום בכ"א ואחד מהם. וכבר כתב **החוקר** שכח הצדק והמשפט בזה העניין היה כפי כוח הקורבה והאהבה לשם אמר בפ"ט ממאמר ח' **מספר המידות** ז"ל:

כמו ששלילת הממון לאשר הוא רגיל אצלו והוא מאנשי ביתו הוא יותר קשה מאשר לאיש אחר מהמדינה ובלתי עוזר לאחיו מאשר לאחר והכות האב מהכות האחר כי אמנם בטבע הם נוספין יחד האהבה והצדק כי הם דברים אחדים וראויים לאהבה ע"כ.

[עוול כלפי קרובים חמור מעוול לרחוקים]

ועוד האריך. הנה שהעוול המגיע מהקרוב והאח הוא יותר רע ומגונה מהנעשה בין הרחוקים כי על כן שמו מסדרי הדתות העונשים יותר קשים לחוטאים אצל הקרובים כל הקרב הקרב לכן אמרה תורה כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך וכו' או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר וכו' לא תחמול ולא תכסה וכו' (דברים י"ג). וכמה הסכים לזה מה שנמצא בדוד על זה במשפט אותם האנשים אשר הרגו את איש בשת בן שאול כי לפי מה שנאמר בהם ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול שם האחד בענה והשני רכב בני רמון הבארותי מבני בנימין הורה כי היו משבטו וקרובים אליו כאלו הם הוא ממש לזה החמיר עליהם במה שנאמר ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם וכו' (שמואל ב' ד') יורה כי לפי קורבתם הוסיף להם עונש על ההריגה. וגם דוד אמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת ואת הכבשה ישלם ארבעתיים עקב אשר עשה את הדבר הזה ואשר לא חמל (שם י"ב) כי במקום החמלה והחנינה תהיה רעדת הנקמה יותר ולזה חייבו מיתה נוסף על תשלומי ד'.

ומזה הטעם יתחייב האדם מאוד שלא לעוול את עצמו בהחטיא נפשו בדבר כי אם האדם יקרא צדיק להיותו הוא האמצעי בין אנשי הריב עם היותו בלתי נוגע בדבר כ"ש שיתחייב להצדיק עצמו כי יהיה ריב בינו ובין זולתו כדי לסלק עצמו מהגזל שהוא חטאת נפשו וכ"ש כי יהיה דבר בא אליו בינו לבין עצמו כי יתחייב לעשות דין לנפשו ולהצילה מיד עושקיה

רבים אשר אתו שזה יכלול כל מיני החטאים ותולדותם כי על זה יכלול שם הצדיק והעול שמירת התורה בכלל או עזיבתה כמו שכתב **החוקר** פ"ג ממאמר ה' **מהמידות**.

והנה על זה השורש האמתי יסד **החכם** שלמה מוסר מעולה ומועיל מאוד באלו העניינים באומרו בני אם ערבת לרעך כו' נוקשת באמרי פיך כו' עשה זאת איפה בני והנצל כו' (משלי ו'). כי לכאורה מאי קמ"ל. היינו מחזיקין לו טובה אם ילמד אותנו להפטר מהדין. ועוד מה לי שיהיה החוב בערבות או בהלוואה או פקדון. אלא שהוא דבר בדרך משל ומליצה כמו שייעד בראש הספר ולכוון אל העניין הזה אשר אמרנו אמר בני אם קרה העניין שערבת לרעך ובשבילו תקעת לזר כפיך אשר זה לא עשית מדרך החיוב רק שנוקשת באמרי פיך לומר לו שתכנס בערבות ולזה נלכדת בהם ונכנסת בפועל במאמר לבד ג"כ כמו שהוא העניין מדין ערב ועכ"ז יש עליך לפרוע שאל"כ תחמוס לזר ההוא שהוציא ממונו ע"פ דבריך א"כ עשה זאת ההשקפה איפה בני בעניין עצמך והנצל מהגנאי והדופי המגיע לך ממה שבאת בכל מעשיך אשר תעשה בכך ורשות רעך אשר כנפשך והוא השכל אשר בך כי על כן באת בכפו ונשתעבדת לו לעשות מעשהו באמת ובאמונה ומק"ו ממה שאתה מחויב להשלים עם הזר אשר לא חייב אותך רק המאמר לבד כמו שאמרנו תתחייב ללכת להתרפס ולחזור רעך זה אל גדלו ורוחב מעלתו אשר האמין ממך ולזה אל תתן שינה לעיניך וכו'. הנצל כו'. לך אל נמלה כו' (שם).

הנה נתבאר מעט ממה שחויב האיש המעולה לשמור מאוד מלפשוע במה שחויב לשמור אותו בדרך האהבה המיוחדת לכל איש ואיש כפי מדרגתו ויחסו עמו ויותר מהמה אל כל שאר בשרו אשר האח הוא המדרגה הראשונה הקרובה אליו אשר עמו חויב בעצם וראשונה מאמר ואהבת לרעך כמוך אשר לסיבה זאת ייחס הכתוב כל ענייני הסיוע ומעשה העזר בלשון אחוה כמ"ש כי ימוך אחיך כו' (ויקרא כ"ה), וחי אחיך עמך כו' (שם), ומך אחיך עמו וכו' (שם), לכל אבידת אחיך (דברים כ"ב). כי כמו שייחס אהבת הרע אל אהבת עצמו יחס אהבת הרחוקים אל אהבת האח כי קרוב הוא כמו שיבוא בפ' בהר סיני שער ס"ט ב"ה.

[כיצד רימה יעקב את עשיו?]

ומכאן תפיסה עצומה על יעקב אבינו ראש יחסנו ועיקר שורשנו אשר בו נתפאר, שונאיו ילבשו בושת אשר על פנינו יוכלו לחרף ולגדף ולומר מי הוא זה ואי זהו אשר מלאו לבו להפר ברית אחים ובראותו אחיו הבכור עיף ויגע ישיגהו בין המצרים ותרע עינו עליו מלתת לו לחם ונזיד עדשים עד ימכור לו זכות בכורתו ולא ישיב ידו עד שבא עליו במרמה שניה לקחת גם את ברכתו והרהורי עבירה שנתחכם אליהם בכל זה קשים ורעים ואיה איפה תמימותו אשר נאמר עליו ויעקב איש תם. וכבר דרשו **חז"ל** (**מדרש** שו"ט מ' כ"ד)

עליו מזמור מי יעלה בהר ה' זה יעקב כו'. ומי יקום במקום קדשו זה יעקב כו'. נקי כפים זה יעקב כו'. ובר לבב זה יעקב כו' (תהלים כ"ד) עד סוף. ולכאורה יראה כי הכל הוא בהפך כי מי יקום יעקב בהר קדש ה' באומרו עשיתי כאשר דברת אלי ונאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם ק"א). וכמה גינה **החכם** פ' י' מהמאמר הד' **מספר המידות** המדבר כזב להרויח ממון. ואיפה נקיות כפיו כשהלביש עליהם עורות גדי העזים ואיזהו בר לבב כאשר אמר אנכי עשו בכורך ואם כיוון אל ההפסק אשר בטעמים הנה לא היה בר לב. העל כיוצא בזה נקרא האדם איש תמים וגם באמת נשא לשווא נפשו ומסרה אל הסכנה לבטלה אם בעד ריוח פי שנים בנכסי אביו גרם משטם בינו ובין אחיו הגדול עד שהוצרך לברוח מפניו ולהיותו גולה כמה שנים ולבסוף לפזר ממון הרבה לבקש שלומו וגם כבר יש בה צד נדנדוד שבועה לו לכיוצא בו בקיומו ג' פעמים דברים אשר לא כן ומן התימא שאיש כזה ישא ברכה מאת ה'. והנה הלעז והגנות הזה לא לו לבדו יהיה כי אם לכולנו אנחנו הבאים משרש יעקב.

[ספקות על המעשה של יעקב]

ואולם יש עוד ספק גדול ועצום מצד המעשה בעצמו כי איך שתהיה השקפת אבינו יעקב בזה אצל המעלה לא יצאנו מידי מבוכה.

וזה שאם הייתה כוונתו לרשת בנכסי אביו פי שנים כמשפט הבכורות הנה נוסף על האשם המושב אליו כמו שאמרנו כבר הייתה עצתו ועצת אמו עצה נבערה להשתדל בעניין שיחייבהו להתגרש מבית אביו ולהתייאש מכל נכסיו כמו שהיה נגלה מעצמו. ואם היה מסתכן על הבכורה יותר היה לו להסתכן על התכלית ולשמור ימי אבל אביו לשבת אצלו לרשת פי שנים בנחלתו. וגם שלא נזכר שנמשך עניין זאת הירושה על זה האופן כלל.

ואם הייתה כוונתו בזה לקנות עמה הברכות הרחוניות האלוהיות המיוחדות אל האומה הזאת הנבחרת הנה יהיה הספק יותר עצום כי למה זה לו בכורה והלא אין מעצור לה' לברך רב או צעיר ובכל מקום אשר יזכיר את שמו שם יצוה את ברכתו כקטון כגדול כמו שהיה העניין בבני אדם ונח.

ועוד ספק שני גדול כי מה ראה יצחק לברך את בנו והלא לא בירך אביו אותו ואחר שרצה לברך גם כי נתפתה למטעמי עשו ואת צידו למה לא יברך גם את יעקב כי מי שיש לו שני בנים ושניהם כאחד טובים בעיניו למה יברך האחד לבדו והלא היו בני יעקב שנים עשר ולכולם איש כברכתו ברך אותם (בראשית מ"ט). והנה באמת ראוי להתיישב ולתת לב אל התר אלו הספקות באופן שיסולק החשד מהם ויהי להם לחכמה עוצם השתדלותם בזה ובזה.

[מה הייתה כוונת יעקב בקניית הבכורה?]

ואולם מה שנתחייב לקבל בזה מבלי שום ספק הוא שלא הייתה כוונת יעקב בבכורה ולא כוונת שניהם בברכה אל ירושת הנכסים ולא אל הכבוד הנוהג בן הבכור כי זה הדבר וכיוצא בו נבזה ונמאס היה בעיניהם. אמנם הייתה הכוונה אל קניית הטובות האמתיות התלויות בברכות האלוהיות. ואולם מה שעמד בפנינו מצורך הבכורה לזה הנה באמת אם נעלם ממנו טעמו וסודו הנה לא יסופק לנו אימותו כי בעינינו ראינו שהברכה והבכורה הם עניינים נמשכים זה מזה ונאחזים זה לזה שהרי לא נתפייס יצחק מכל אותה חרדה אשר חרד על הברכה אשר ברך את יעקב עד שאמר עשו בצעקתו את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי כי אז אמר לו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וכו'. עד שאמר עשו הברכה אחת היא לך כו'.

ועוד כי אחרי כן קיים לו יצחק הברכות בסבר פנים יפות ועשה ממנו עיקר הזרע והזהירו שלא יישא מבנות כנען כמו שנזהר אביו וכו' למה שנאמר בו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א) ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וכו'. ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלוהים לאברהם. מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר. אלא שמעיקרא סבר שהיה צעיר בניו ולבסוף ידע כי הוא הבכור.

והנה המופת החותך שאין עליו תשובה הוא מה שהסכימה בזה דעת עליון כי אין ספק שכל מה שהם עושין הוא היה עושה עוד במה שנראה שהוא קיים לו בכורתו כמו שנאמר ביד משה ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך (שמות ד').

ואחר שאין לנו פה להכחיש מה שנתברר מצורך שני העניינים להזדווג יחד בזה השלמות לעשות מה לנו כי אם להפליא עצה ולעשות פלילה ולמצוא שום סיבה ועלה לזה.

[משל להסבר העניין]

ולבאר מה שנתישב בלבי על זה ראיתי לחוד חידה ולמשול משל בו יתחקה העניין יפה. הן עם אחד וממלכה גדולה הייתה בארץ האיים והיה משפטם להמליך עליהם מלך את בן טבאל ולא היה הבן זוכה לכיסא אביו מזולתו כי תמיד יבחרו הטוב והישר בעיניהם ובהמשך המלכים הרבים נקרה למלוך עליהם חכם חסיד וישר מאוד וגם הוא היה גיבור חיל מכל אשר היו לפניו ויצא לפניו ונלחם מלחמותיהם והרחיב גבולם ובימיו הגדילו והצליחו מאוד וברוב אהבתם אותו ובשמחתם בו לגמול לו את החסד אשר עשה אתם נקהלו ועמוד על נפשם ואמרו לו מטעם המלכות וגדוליו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך מעתה ועד עולם וישבעו לו על הדבר הזה כדת מדי ופרס אין להשיב וימת המלך בשיבה טובה וימלוך בנו הבכור תחתיו ותהי להם לחוק משם והלאה.

ויהיו הימים ויולדו למלך ב' בנים אחד מהם הבכור היה איש מנוער מאוד מדעת ותמונה משחת מאיש מראהו. ומשנהו היה נחמד במראה וטוב כתואר בני מלך וירע בעיני השרים והסגנים ממלוך עליהם פרא אדם ויחתרו להסב המלוכה אל הקטון ולא יכולו כי הוא הבכור ולו משפט המלוכה כי השבועה הגדולה הייתה עליהם. ויועדו חכמיהם ויועציהם לעשות לו משתה ושמחה כאשר אהב, ובטוב לבו יפתוהו בפיהם ובלשונם ימליצו לו להעביר מעליו עבודת משא המלכות כי רבה היא, ולעמיס אותה על אחיו הקטון ממנו והוא יהיה איש מנוחה שקט ושאנן אוכל על שלחנו תמיד מעדני מלך ואין מחריד. הבכור השוטה שמע לנועם מיליהם ונכנסו באזניו ונתפתה אליהם כי ישרו בעיניו ויואל לתת המלוכה בלב שלם ונפש חפצה לאחיו הטוב ממנו וכל העם שמחו עד למאד וימהרו ויאמרו יחי המלך ולא הלכו איש לביתו עד אשר הסכימו מלך ושרים ובטלו הנימוס ההוא והפרו את חקו וישיבו שופטיהם כבראשונה ומלכיהם כבתחילה כי לא רצו להמליך עליהם רק טוב.

[הנמשל: חמשה כללים המפרשים את פרשת הברכות]

זהו תוכן המשל אשר לוקחו ממנו חמשה כללים נאותים מאוד אל הנדון אשר לפנינו. הראשון מה שהיה משפטם בתחילה להמליך עליהם הטוב והישר למלוכה יהיה מי שיהיה. השני מה שנתנה המלוכה אחרי כן ביד אחד ממלכיהם במשפט אחוזת נחלה. השלישי מה שכבר קרה להולד בזרעו בכור פגום למלוכה. הרביעי העצה היעוצה אשר ראו לקנות ממנו משפט נחלתו. החמישי מה שחזר מנהגם אל חקו ומשפטו הראשון.

והנה הכללים האלו חמשתם כולם נתייחסו היטב אל הנדון אשר לפנינו כאשר יתבאר.

וזה כי השכל יחייב שלא הייתה הכוונה מתחילת היצירה האנושית אל שתתלה הצלחתו בבכורה ולא בשום דבר שאין התחלתו ביד אדם וזה נתבאר מבני אדם גם בני נח נאמר ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת (בראשית ה'). יפת אלוהים ליפת וישכון באהלי שם (שם ט'). וזהו בירור הכלל האחד.

אמנם אחר שזרח שמשו של אברהם אבינו הוא היה גבור חיל לפני ה' ללחום מלחמותיו ועשה והצליח והגדיל לקדש שמו ולפרסמו מכל אשר היו לפניו חויב מהגמול האלוהי לגדלו ולהרימו על כל שאר האנשים. ומהאבה אשר אהבו ומהשמחה ששמח בו נטל ההצלחה האנושית ונתנה בידו להיות לו ולזרעו אחריו לרשת אחוזת עולם כמו שירצה להנחילנה אותם כמ"ש ואעשך לגוי גדול וכו' (שם י"ב). ובפרשת מילה ונתתי לך ולזרעך אחרך את ארץ מגורריך לאחוזת עולם והייתי להם לאלוהים (שם י"ז). וכבר אמרו ז"ל על

והיה ברכה עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דאת אהב לברכה ברך (ב"ר פ' ל"ט).

והיה זה העניין ממה שנאמר עליו לכו וראו מפעלות אלוהים נורא עלילה על בני אדם (תהלים ס"ו) כי מהפעולות האלוהיות ומנוראות עלילותיו על האנשים השלמים לצרף ולזקק אותם ואת טוב חריצותם בהראות להם כאלו משלים להם נפשם ועצם שלמותם מנגד וכפשע בינו ובין הפסדו והם ישתדלו בטוב דעתם וכח גבורתם בעוצם אהבתם אותו להחזיק בו ולהחזירו אליהם ולהושיבו על כנו כמשפטו הפך מהאנשים החסרים שהיה להם למקנה ומאבדין אותו בידיים כמו שיתבאר זה העניין היטב מזה הספור אשר בזה לא ירוחק כלל היות מסירת הברכות ביד אברהם על הכוונה הזאת הנכונה.

[מדוע לא ברך אברהם את יצחק?]

ומזה נודע טעם אשר לא ברך אברהם את יצחק כמנהג האבות כי הוא היה נבון בדבר כמו שהזכירו **חז"ל במדרש** (ב"ר פ' ס"א). משל למלך שהיה לו פרס ונתנו לאריס והיו בו כל מיני אלנות כרוכים זה בזה אחד של סם המות ואחד של סם חיים אמר האריס אם אני משקה של סם החיים זה של סם המות יחיה עמו ואם אין אני משקהו היאך זה של סם חיים חי. וחזר ואמר אותו אריס לשנה זאת אני משלים אריסותי והולך ומה דלהנייה למריה דפרסא עביד.

כך אמר אברהם אני איני מברך ליצחק לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכים אמר אני בשר ודם היום בחיים ומחר בקבר ומה דבעי עביד בעולמו כיון שמת אברהם נגלה הקדוש ברוך הוא על יצחק בנו וברכו שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלוהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה).

ראה כמה הפליגו להראות מה שאמרנו כי יש לעיין במ"ש שאם יברך את יצחק היו מתברכין בני הפלגשים ולמה אלא שדבר זה יתחייב מהמתנה שנתנו לו בדרך אחוזת נחלה והיה הזקן חפץ שיקבל הברכות שאינן מקבלות חלוקה, הראוי לקבלן מבלי שישא עליהם חטא כי הוא היה רואה בבניו לפחות שני בכורות, כל אחד פטר רחם.

והנה ישמעאל היה ראשית אונן, ומצד אחר נאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א) ולא היה רואה מצד מידתו מידת החסד שיהיה ראוי שיהיה נותן לזה ונטל מזה. אלא שאם הוא יברך בפיו שחייב לעשותם שווים. ולזה הסכימה דעתו להניח הדבר לבעל הפרס. והוא יתברך נתן הברכות ליצחק ובריר כי עליו ולא על זולתו נאמר לו והיה ברכה (שם י"ב) והוא נכנס תחת אביו להוריש הברכות האלה על פיו בתורת נחלה ומשפט בכורה כמו שנתבאר. וזהו עניין הכלל השני שאמרנו.

ואחר שנולדו בבית יצחק אבינו שני בנים ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער שהם ודאי סמני הרריות שהעיד הכתוב הגיע מענינו להיותו בטבעו מתגורר עם בהמות השדה וחיתו ארץ ואין מעלתו עליהם רק מה שיתחכם מהם ויתנכל אליהם לחרוך רמיה צידו. והנה איש כזה כבר יצאת צורתו מכללה אל עניין שיתוף או החקוי לבד כמו שכתב **הרב המורה** בפרק ילד (פ"ז ח"ר) זה לשונו.

וכבר ידעת כי כל מי שלא תגיע לו זאת הצורה אשר ביארנו ענינה אינו איש. אבל

בהמה על צורת איש ותבניתו אבל יש לו יכולת על מיני ההזק וחדש הרעות וכו'.

והנה הוא מבואר שבכור כזה אינו ראוי לירש בבית אביו כי בעל צורה אחרת הוא אשר לא תסבול נחלת הברכות האלה. וזהו הכלל הג' אשר הנחנו.

[בסיפורי יצחק מוזכר רק שם אלוהים – מידת הדין]

והנה מפני שכבר היו הברכות ביד יצחק בתורת נחלה והיה יצחק באבות מיוחד למידת הדין עצמה כמ"ש ופחד יצחק היה לי (בראשית ל"א) ועם שהיסוד הזה מוסד מונח לחכמי האמת אינו צריך ראייה הן אני חיפשתי ומצאתי עדות גדולה [קצא,ב] בכתובים הבאים בספרו שלא הוזכר בעניינו שם זולת אלוהים שהוא מדת הדין בכל מקום והפלא שאם היה מספר בזולתו מהעניינים הוא מדבר בשם ה'. וכשנעתק ספור אליו מזכיר שם אלוהים ובהעתק ממנו נשתנה השם ובשבו אליו ישוב עד הגיעו להכנעת העקידה אשר שם נהפכה מדת הדין לרחמים באומרו ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים (שם כ"ב).

צא ולמד כי בכל ספור פרשת לך לך ובמראה האחוה ובין הבתרים לא נזכר שם אלוהים עד שנעתק לדבר בבשורת הבן הזה באומרו וידבר אתו אלוהים לאמר כו' (שם י"ז) להיות לך לאלוהים ולזרעך אחריו (שם). ויאמר אלוהים אל אברהם אבל שרה אשתך יולדת לך בן וכו' (שם). וכן כלם עד סוף הספור שנאמר ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם (שם). וכשנעתק אל ספור אחר נאמר וירא אליו ה' באלני ממרא. היפלא מה' דבר וכו' (שם י"ח). כי זה לעניין התוכחת נאמר לא לעניין הבשורה. וכן בכל הספור סדום ואבימלך והפלא שהתחיל וה' פקד את שרה ויעש ה' לשרה כאשר דבר (שם כ"א). כי זה היה לגבי פקידתה כלפי מ"ש היפלא מה' דבר וכשדבר בלידת הבן אמר ותלד שרה בן לזקוניו למועד אשר דבר אתו אלוהים. וימל כו' כאשר צוה אותו אלוהים צחוק עשה לי אלוהים וכן לא זכרון זה השם בכל ספוריו עד העקידה כלה עד שנאמר ויקרא אליו ה' מן השמים כי משם ואילך ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (שם כ"ב). והמלאך בי נשבעתי נאם ה' כי משם ואילך כבר נשתתף עמו מדת רחמים.

[ההימנעות מלברך את עשיו – זהירות ראויה]

אמנם עיקרו ושרשו הוא הדין הגמור והמשפט החתוך ומזה הטעם לא היה רואה להעביר תורת נחלה בשום צד כי היה עון אשר חטא וכמו שאמר לו שמואל לרב יהודה שיננא לא תהא באעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא (ב"ב קל"ג ב). וכ"ש אם לא היה מוחזק אצלו כרשע מוחלט והיה סבור שיסבול התקון עד שישאר כל א' מהם על מתכונתו הבכור בכורתו והצעיר כצעריתו כי הוא הטוב והנכסף לכל שלם.

על כן על כל אלה הדברים נתאמצו עמודי עולם נתיעצו גם גברו חיל להשיב דבר אמת על כנו כי ידעו לא טוב בעיני ה' שיתברך ברכות שמים ממעל רק הטוב בעיניו ושהחריצות וטוב ההשתדלות נתן אלוהים לבני אדם לצרפם לעתות כאלה כמו שאמרנו. והנה יעקב נתחכם להסיר מעליו קיטרוג הבכורה בקנותם לו מהאיש החסר הלזה בלחם ונזיד עדשים הראוי לו לפי אכלו כדי שיחולו הברכות על ראשו על פי אביו ובהסכמת דין מדתו, ואמו הצדקת השלמה בצדד הצדדים המביאים אל גמר המעשים מבלי הגיד ליצחק אביהם דבר כי ידעו תיצר לנפשו מאוד מבשורת פיסול בנו בכורו וחששו פן יהיה אסון מתת לאחד מהם שום ברכה. ודעת עליון הסכימה כי גם הוא העלים ממנו כמו שיבואר.

[אדם קרוב אצל עצמו]

ובזה וזה אין שום חטא כלל אדרבה הוא זהירות וזריזות להיות קרוב אצל עצמו להקריב אליו הטובות האמתיות בכל מאמצי כחו וכמו שאמר ז"ל וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה) חי"ך קודמין (ב"מ ס"ב א). כי בדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חיי עולם ראוי להקדים אהבת עצמו לאהבת זולתו. ויהי מה. ולא ישיגהו בזה הגנאי שמגנים לרודפי אחרי הטובות הזמניות בשיקראום אוהבי עצמם כי אחר שהטובות ההנה אינם אמתיות הרודפים אחר קנינים אינם אוהבי עצמם כי אם לפי דמיונם. אמנם אשר במעשיהם יאהבו עצמותם על דרך האמת הם אשר ישובחו בפי כל חכם וישר הדעת.

וזה מה שבררו **החוקר** בפנים מה שאמר בט' **מספר המידות** בהגבילו אהבת אדם לעצמו אמר אמנם אשר יתעסק תמיד לעשות צדקה ומשפט והדברים הישרים ושאר הפעולות אשר הם מהמעלות ובכלל תמיד יבקש הטוב, אין אחד שיקראהו אוהב עצמו ולא יחרפהו. אמנם יראה כי אשר הוא כזה, יותר הוא אוהב עצמו, כי יתן לעצמו הדברים הנבחרים והיותר טובים, ויוסיף תת לחלק המיוחד לו לעצמו וכל חלקי הנפש הם נשמעים לזה. והאריך עוד דבריו בתת טוב טעם ודעת שלא יגונה האדם במה שישתדל באהבת עצמו רק מפני שהוא מחליף שנאה או פחיתות תחת אהבתו וחתם דבריו. הנה יראה כי בכל הדברים המשובחים המעולה נותן יותר לעצמו וע"כ ראוי לקראו אוהב עצמו כמו שנא' מה שאינו ראוי להיות כן לרבים.

הנה שנתבאר שהזירוז וההתחכמות בקנות המעלות והטובות העצמיות הוא זוכה על כל בעל נפש. ו**חז"ל** אמרו קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"ב א) שעם שהקנאה היא

הפחותה שבמדות כשהיא לבקשת דבר טוב הנה היא טובה ואמר ותקנא רחל באחותה (בראשית ל') קנאה במעשיה (ב"ר פ' ע"א) סבבו קנאתה מהיות חטא עצום להיותה זכות גדול גם כי היות המידות התוריות האלוהיות מתחלפות אל האנושיות בקצת אלו העניינים יתבאר יפה אצל מעשה דינה שער כ"ז ב"ה.

ואם תאמר כל זה יתכן כשיועיל לעצמו מבלי שיזיק לזולתו. אמנם בהיזק זולתו, כל שכן אחיו ושאריו, כבר עבר משום ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט). **ואז"ל** ודעלך סאני לחברך לא תעביד (שבת ל"א א).

עשה אזנך כאפרכסת אל דברי החכם הוא ופתח פיך לצוף אמרי נועם אשר דבר בפ"ד מהמאמר ההוא, כאשר הגביל מעשה האהבה לנאהב כי משם נלמוד פי' יקר ונעים במאמר ואהבת לרעך כמוך, מסכים מאוד לשורשי התורה האלוהית ואל דעת **חז"ל**, וממנו נמצא תשובה שלימה לשאלתנו.

זוה כי כשהזכיר שם הסכמת הראשונים בגדרם פעולות האוהב בשיחפוץ בחיי אוהבו כחיי עצמו ושירצה לאוהבו הטובות אשר ירצה לעצמו כמו שכתבנו ראשונה הנה הוא ערער על זה המשפט ואמר שאם כמשמעו הנה יקרא לכלל האוהבים כאמות הסכלות שאוהבות בניהן על זה השיעור טובים היו או רעים מה שלא יתכן זה במעולים כי אם לאהוב את הטוב ולשנוא את הרע וכמו שאמר המשורר הלא משנאך ה' וכו' (תהלים קל"ט). ואמר הנביא ה' הרשע לעזור ואת אויבי ה' תאהב (ד"ה ב' י"ט). אלא שהוא העמיד דבריהם במה שביאר מליצת עצמו האמורה אצלם בזה ואמר ז"ל ובעבור עצמו רצה לומר בעבור החלק השכלי כי זה כל האדם.

ירצה שבכל מקום שאמרו שהאדם החסיד יפעול פעולות המעלה בעבור עצמו ושהוא רוצה לאוהב החיות והטוב אשר ירצה לעצמו זה אמנם צריך שיובן בעבור החלק השכלי ממנו שזה לבדו עצמיותו של אדם והחיות והטוב הנרצים לו הם הצלחת החיים לעולם שכלו טוב.

ועם זה כבר יתבאר ג"כ תואר הריע והחבר אשר חויב עליו לאהוב אותו בזה השיעור שיצדק עליו שהוא רעהו כנפשו כלומר כעצמו וכמ"ש **חז"ל** עם שאתך בתורה ובמצות (ב"מ נ"ט א). שמי שאינו כמוהו בזה החלק אינו ריע ועמית ואין לאהוב אותו אלו הטובות העצמיות. וכמו שאמר שם אמנם לאחרים כפי אשר יחשבו היותם כן. ולא עוד אלא שאם הונח שהוא עצמו יתחלף מטוב לרע לא ירצה לעצמו הטובות האלו ואלו דבריו בזה. ואם ישתנה ויהיה אחר לא יבחר שיהיו כל הטובות לזה אשר נעשה כי האל ית' הוא עתה טוב והוא תמיד אשר הוא. ע"כ.

והכוונה כי כמו שהאל ית' לא ישתנה בחפצו היום בטוב ומחר ברע כן זה חלק אדם מאל והוא השכל אי אפשר לו להשתנות לרצות הטוב למי שאינו טוב. ואם קרה לו שישתנה לרע כבר היה אחר ולא היה הוא עצמו אשר בחר לו הטובות. ועל זה האופן קיימו **חז"ל**

לאלישע בן אבויה השם אשר חידשה לו האשה כשאמרה לו אין אתה אלישע כי איש אחר אתה (חגיגה ט"ו א).

ראה מה נמלצו דברי זה **החכם** ומקביו דקדוקי דבריו אשר בהם תתבאר הכוונה האלוהית במאמר הזה שהוא כלל גדול בתורה ובמידות. רצוני ואהבת לרעך כמוך שירצה ואהבת לאותו שהוא רעך ועמיתך כמוך כלומר כמו לעצמך האמתי שהוא החלק השכלי אשר בך עד שעצם שניכם הוא אחד ממש. כי איש כזה הוא בעל ברית אל השלם לרצות לו הטובות העצמיות כרצותם לעצמו אמנם האח הרע הבליעל איננו כעצמו ואיננו קרוב אליו ולא דומה לו ולא יקרא אדם רק בשתוף השם לבד כמו שאמרנו ומצוה להתנכל אליו לתת את הראוי לפי טבעו ולקחת ממנו מה שלא יהיה טוב לו לפי הכרתו. ויושלם בו השלם בזה והנה זה אינו חסר.

והנה עם זה כבר יאמר עליו יפה נקי כפים ובר לבב (תהלים כ"ד). כי הוא לא כיון אל שידבק בידו מאומה מהטובות החיצונות אשר נחנף אוהבי עצמם אצלם. אמנם היה בר לבב לכיון אל ההצלחה הנפשית ולא נשא לשווא נפשו כי אם אל דבר גדול לבלתי תכלית וגם כי החליף דבריו ותהי לו לחכמה לא למרמה כמו שאמרנו אצל אברהם ועפרון וכבר אמרו הראשונים שהחרב והכזב והשם כל אחד מהם ביד הסכלים הם מחתת גופות האנשים אמנם ביד **החכמים** הם צרי לנפש ומרפא לעצם. ושלמה **החכם** הסכים ואמר אומר לרשע צדיק אתה וכו' ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב (משלי כ"ד). ואם כן ישא ברכה מאת ה' כי ה' שם היה והסכים עמהם כמו שיבא ולא עוד אלא שתחשב לו לצדקה מאלוהי ישעו. וחתם זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב כו' (תהלים שם). כאלו מדבר נכח עמו. יאמר כשידרשו חכמי כל דור ודור בזה ויבקשו מגמת פניך יעקב יכירו וידעו כי לא נמצא עולתה בך. **וזהו תכלית הכלל הרביעי אשר הנחנו והם חיוב ההשתדלות והחריצות להחזיר מעלת השלמות אל יד הטוב והישר כמו שיאות. ומנהו והלאה נחלש כוח הבכורה הזאת ונתבטל חזקה.**

ולא הספיקה עוד למנוע טוב ה' והצלחתו לראוי אליהם לא מצד היושר ולא מצד הדין ונתרשם זה העניין מאוד בכל מה שסופר אחר זה ממשפטיה שאפילו בבני יעקב שלא הייתה אצלם רק לכבוד לבד נטלה הבכורה מהבכור ונתנה ליוסף צעיר הבנים וגם בבני יוסף שכל הזקן את ידיו כי מנשה הבכור ואמר שאחיו הקטון יגדל ממנו (בראשית מ"ח). וגם ביהודה ראש מלכות ישראל נאמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וכו' (שם ל"ח). והפלא שאף בפרץ וזרח בניו הייתה ביטול הבכורה כי זרח נתן יד ראשונה ואחר פרץ עליו פרץ (שם) הוא אבי ישי אבי דוד וגם בבני דוד לא מלך הבכור. ואולי שלטיבה זאת בחר לו יעקב ברחל הקטנה ולקח צעירה בפני בכירה כי לא חפץ בבכורה וישנאה ולהיות ביטול הבכורה נוהג משם ואילך נאמר כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים (במדבר

ח') שאם היה משפט הבכורה נוהג על העניין שהיה בימי יצחק הנה קודם לכן כבר היו לו הבכורות. אמנם לפי שכבר נתבטל זה כמו שנזכר חזר וקנאן במכת בכורות עד שסרו מהר לאבד זכותם במעשה העגל ונטלה מהם ונתנה לאותן שקדשו שם שמים איש בבנו ובאחיו לתת עליהם היום ברכה (שמות ל"ב). **וזהו עצמו הכלל החמישי אשר הנחנו במשל.**

[מעמד הבכור לפני הקמת המשכן – ומשמעותו לעשין]

ועם זה נתיישב כל העניין כאשר היה עם לבבנו. ואומר כי לפי הנראה הוא המכוון לרז"ל במאמר שזכרנו פתח השער שאמר מה ראה וכו' אלא שיש לנו לתת לב תחילה אל מה שאמרו בתשובתם עד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות והייתה העבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים אמר יהיה רשע זה וכו' והלא הוא הטעם עצמו שלא היה לו להימסר עליה שאחר שעבודה זו מתכונה הולכת מהבכורות מה לו ולה כ"ש שלא היה לו להסתכן עליה. ולא עוד אלא שנראה בבירור שלא הועילה לו אפילו בימיו כלל לעניין הקרבנות. כי לא נזכר שהקריב יצחק שום קרבן על ידו ואם היה משמש בכהונה איך לא הרגיש אביהם הימים הרבים ההם בכל עת שהיה מקריב ואיך הוחזק לו עשו לבכור עד שאמר לו בעת זקנתו את בכורתי לקח. ועוד מה עניין זכרון היתר הבמות ואיסורן לעניין היתר זה הספק.

אלא שנראה שהכוונה להם ז"ל לעורר על זה המעשה מהצדדין עצמם אשר זכרנו שאם בא אליה לצורך הנכסים היה דרך עקש ומגונה. ואם לצורך ההצלחה האלוהית הנה הייתה סיבת צורכה מוסכלת הכל כמו שנתבאר. והשיבו בעניין אחר שהוא דומה לו ויהיה תשובה לזה בקירוב העניינים ואמר שמהידוע שהנתן עבודת הקרבנות ביד הבכורות קודם הקמת המשכן לא היה עניין נאות. רק היה צורך שעה לחסרון התייחדות משפחה או שבט הגונים לזה כמו שהיה אז נוהג התר הבמות לבלתי היות שם מקום מועד לבית אלוהים ולזה כשהוקם המשכן נאסרו הבמות גם הכהנים הנגשים אל ה' נתקדשו. וינזרו הבכורות מהעבודה.

והנה לפי שראה יעקב באספקלריית שכלו שכבר קרה בעניין הברכות או בעניין הזה עצמו שלסבות שקדמו היה זכותם מסור במי שאינו ראוי לו ורוח המקום אין נוחה הימנו כמו שאמרנו קנא הוא קנאת ה' ואמר איך יהיה רשע זה עומד ומקריב עצמו זה אי אפשר כי לא לפניו חנף יבא אם לא אמר לעמוד להסב אלי הטוב האלוהי גם לי גם לו לא יהיה. לפיכך נתן נפשו על הבכורה וביטל אותה והשיב פני ההצלחה האלוהית אל כל המקום אשר יזכר שמו תהלתו.

והנה הפירוש הזה נראה שהוא מוכרח גם הוא נכון ומסכים אל כל מה שאמרנו ולמדנו בו כמה צריך אדם לזרז עצמו בכל יכלתו אל המרצת ההשתדלות להביא עליו מה שאפשר מהשלמות האמיתי ולהדיח מדיחיו ומעיקיו מעליו בכל מאמצי כחו כי כל אלו העניינים עשאים האלוהים וגלגל הוייתם לנסות בהם זרוזו וחריצותו של אבינו יעקב ולצרפו ולזקקו כזהב וכסף ולצרף כוח תשוקותיו הטובות אל הפועל כי אלו הם דברים שיועילו מאוד להפליג מעלתו ולהגדיל שכרו לפי רוב המעשה.

עד כאן שיעור מה שראיתי להקדים בסוגיית ספור בכורה זו וביאורה ומה שעלה על לבי בזה בשקול דעות וסברא.

ועתה נבוא אל פירוש הספור עם מה שלפניו ולאחריו עד עת תת הברכה בהקדים הספקות ראשונה.

[הספקות בסיפור]

א. אומרו אברהם הוליד את יצחק שנראין דברי מותר וגם לפירוש הרמב"ן ז"ל היה לו לומר ואלה תולדות אברהם אברהם הוליד את יצחק ודברי המדרש ידועים.

ב. אומרו בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות וכו'. כי הכל הוא מיותר. ואם רצה להזכיר יחסה במקום הזה יספיק בשיאמר בת בתואל מפדן ארם.

ג. אחר שהתפללו שניהם לפי פירוש הראשונים למה נאמר ויעתר לו ה' היה לו לומר ויעתר להם.

ד. מה ראתה ההשגחה האלוהית שתלד הצדקת הזאת תאומים מזולתה מהאמהות כי אין ראוי שיהיה עניינם ותולדתם לפי ההזדמן. ועוד אומרו ויהי בעת לדתה והנה תומים בבטנה כאלו לא נודע לה מקודם לכן.

ה. למה הוזכרו בעשו סימני הגוף שהיה אדמוני ובעל שער וביעקב לא זכר אלא רושם המעשה.

ו. ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. וכי עקב שוחד מאכל אשר יאכל יאהב את אשר שנא ה'.

ז. אומרו על כן קרא שמו אדום והלא יותר ראוי שיקרא כן על שם ויצא הראשון אדמוני ועוד שלא עשה ולא דיבר דבר משונה במה שקרא לאדום אדום. ולא עוד אלא שהוא רחוק שיתפרסם זה השם ממה שדבר בינו ובין יעקב אחיו כ"ש שלא יאות ליעקב להזכירו כדי שלא ייזכר עניין הבכורה.

ח. והוא אשר זכרנוהו מעניין לקיחתו הבכורה. אם מצד אכזריותו עליו. ואם מצד צורכה הן שיהיה לתועלת הנכסים הן שיהיה לצורך ההצלחה. וכבר הקדמנו התירם. ועוד טעם מכרה כיום השבעה לי כיום. ובאומרו ויאכל וישת ויקם וילך וכי לא היה לו לזוז משם כל ימיו.

ט. אומרו מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וכי עלה על דעת שהיה זה הרעב שהיה זה מאה שנה.

י. אחר שירד יצחק אל מלך פלשתים גררה למה לו להזהירו אל תרד מצרימה. ועוד שאמר לו שכון בארץ אשר אומר אליך ואחר גור בארץ הזאת שהם כפל דבר ומלות שונות. גם אומר שתי פעמים לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל.

יא. אומרו אחותי היא והלא עוד מעשה שהיה מה שהיה מדבר שרה עם אבימלך. ולמה הוצרך לזה וגם כי היה כך למה יזכרנו הכתוב אחר שלא לוקחה רבקה. גם כי מאמר ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אינו נכון כי מה עניין אורך הימים אצל ההשקפה ואיך יתכן שהיה משמש יצחק לפני חלונות המלך הלא משגה הוא.

יב. מה טעם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו ומה טעם קריאת השמות האחרות עשק ושטנה כי לא לכבוד ולא לעניין אחר הוצרכו ומאי נפקא מינה. **והז"ל** דרשו בהם כמה דברים (ב"ר פ' ס"ד).

יג. באומרו מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי, שנראין דברי עברה וזדון, גם אומרים ראו ראינו כי ה' עמך וכו'. ומעיקרא מאי סבור.

יד. מאמר ויקרא אותה שבעה, על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה. והלא באברהם כתיב על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם, וכך נתקיים שמו אחרי כן, וכמו שנאמר בכאן ויעל משם באר שבע קודם זה. +אלו הן הספקות שראיתי לעורר עליהם בזה החלק ועתה נבוא אל הביאור.

[ביאור פרשת ואלה תולדות יצחק]

ואלה תולדות יצחק וכו'. לפי שביצחק ובזרעו הנבחר ממנו ולא בזולתו יקרא זרע לאברהם אבינו, בא עכשיו להודיע שגם הזרע ההוא אין לו להתייחס לשום אב מהאבות הקדמונים לו רק לו לבדו. (התר ספק א').

ולזה אמר אברהם הוליד את יצחק ויהי יצחק וכו'. לומר שלא יקראו על תולדות תרח ולא אל שם ונח ואין צריך לומר אל תולדות אדם כי זקן הוא ונשווא פנים זה הוא האב הראשון להם וממנו יתחיל שרשם כמו שאמר הנביא הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א). כלומר כשתביטו אל שורשיכם ואל ראשי יחסכם אל תביטו אלא אל אברהם ושרה לבד, כי כל הדורות הקודמים זרע עכו"ם ואין אבות לעכו"ם.

ואמרו **חכמינו** ז"ל עכו"ם שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כ"ב א). שהכוונה שהוא יהיה תחילת יחסו והדורות הראשונים יפלו. ואפשר כי אומרו אלה תולדות יצחק יחזור אל הראשונים מעניין לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי (בראשית מ"ג) יאמר כי שורש יצחק ועיקר תולדתו לא היה רק מאברהם. וכמה יוכיח על זה בספר דברי הימים (א' א') שאחר שהתחיל מאדם ופגע באברהם ובניו ואמר בני אברהם יצחק וישמעאל ועבר אל

ישמעאל ובני קטורה ותולדותיהם המתייחסים לבני נח חזר והתחיל ויולד אברהם את יצחק. בני יצחק עשו וישראל. לומר כי אברהם הוא ראש זה היחס ולא זולתו מכל אשר קדמוהו כמו שהוא באחרים.

וב**מדרש** עטרת זקנים בני בניו וכו' (משלי י"ז).

האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות. האבות עטרה לבנים תפארת בניו אבותם. והבנים עטרה לאבות עטרת זקנים בני בניו הוי אברהם הוליד את יצחק (ב"ר פ' ס"ג).

יראה שהם מבארים אותו כלומר כבוד הוא ליצחק שהוא בן אברהם וכבוד הוא לאברהם שהוליד את יצחק.

ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו וכו'. כתבנו בהקדמה בעניין זווגו כי הראוי לשלמים להקדים השגת מעלותיהם לנשואיהם על סדר מאמרות היצירה לא ככסילים ההופכים את הסדר.

בת בתואל הארמי מפדן (ב) יאמר שבתואל נקרא ארמי להיותו מפדן ארם אמנם לבן מצד עצמו הוא ארמי כלומר רמאי ומתחבל ואמר זה לומר שמצד זה לא הייתה ראוייה להבנות ממנו עד שנעתר לו ה'. **ורז"ל** אמרו שהיה כן להוציא מלבן שנתרבה מכח ברכתם שאמרו אחותנו את היי כו' (ב"ר פ' ס'). גם תועלת הודעה זו למה שנמצא מהרשע בעשו בנה ורוב התחבולות וההתחכמויות בענייניו של יעקב גם קצת מידות יוצאות מהשווי בבניו אשר עליהם נתגלגלו וירדו למצרים כי זאת הכוונה לדעתי באומרו ארמי אובד אבי וירד מצרימה (דברים כ"ו) כמו שיבא שם ב"ה. גם אפשר כי מהשגחת השם נתעכב להוליד עד שנת הששים כדי שיעבור תגבורת הבררות ותכבה רתיחת כוח התולדה ויהיה אז החומר יותר נכון לקבל הצורה ההווה והכתוב העיד בכוליה האי ועדיין נתעברה מתאומים וכמעט האחד יצא מטבע האדם כמו שאמרנו.

ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו וכו'. (ג) אמר שתפלתו הייתה מכוונת נכח אשתו ולא נכחו כי היא הייתה העקרה ולא הוא שהרי הוא עולה תמימה. ומלת לנכח דווקא להורות על התייחסות הכוונה בתכלית הייחוד שהנכח הוא הגבול הצר כמו הנקודה שהרי הנוכחיות לא תיפרד מהנקודה במחשבה כמו הזוגיות אל השנים והוא עניין הכיוון המיוחד כמאמר **החכם** עיניך לנכח יביטו (משלי ד') והוא האות הדק אשר יכוונו אליו וכיוון שהטיב הכוונה ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו.

ויתרוצו הבנים בקרבה. (ד) ירצה שראה הש"י שיהיה זה ההיריון מתאומים למהר זיקוק החומר וצירוף טבעו המקולקלות מעטיו של נחש אשר לא הטהרו ממנו בכל הדורות שעברו ושיהיה עניינו בבטן הצדקת הזאת כהתוך כסף נמש בתוך כור כדי שייפרדו סיגיו אל עבר אחד והחלק השני יישאר מעט הפסולת ויצלח למלאכה וזהו הריצוף שאמרו שהיה על נחלת שני העולמים (ילקוט בשם **מדרש אבכיר**) כי התחלפות החומרים יחייב

התחלפות הצורות בלי ספק על פי ריצוצם יצטער בטן המלאה מהם ובצער הזה אמרה אם כן הוא מתמיד העניין ראוי לתת לב למה זה אני חוששת ומרגשת זה יותר מכל זולת ובהתמיד לה כן.

ותלך לדרוש את ה'. לדעת מה זה ועל מה זה וכל זה מטוב זריזותה ושלא נתפעלה בפתע כמשפט הנשים.

ויאמר ה' לה שני גוים וכו'. הודיעה שחויב לה השנוי ההוא להיות בבטנה שני גוים נפרדים וחלוקים בתכלית הריחוק בטבעם מלידה ומבטן וסיבה שנית כי לא יוחלט האומץ לשום אחד מהם שתשקוט בעבור זה הניצוח ביניהם אבל לאום מלאום יאמץ ירצה שכל אחד מהם יתאמץ על חברו זה זמן אחד וזה זמן אחד ואש הניצוח תוקד ביניהם תמיד עד שתהיה ההסכמה נמנעת ביניהם בשום זמן ועוד מצד שהייתה בכוח ובחוזק הנולד ראשונה הוא אשר תהיה הכוונה שיעבוד הצעיר והחלש ממנו כי האחד ימשול לפי החומר והשני לפי הצורה וזה מה שימנע ההסכמה ביניהם כי בהרים השכל ידו וגבר ישראל ובהניח ידו וגבר עמלק לפי טבעו.

ויהי בעת לדתה והנה תומים בבטנה. (ד) כי עדיין לא נתברר לה אם היה ההיריון מעובר א' משונה בתולדתו אשר ממנו יפרדו השני גוים או אם היו שנים או יותר עד שילדה וראתה שהם תאומים.

ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער כו'. (ה) הרי הם שני סימנים מתחלפים בטבעו ומזגו. האחד האדמימות המורה על תגבורת האדומה. והשני רבוי השער הבא מהאידיים השחוריים. ומהסימן הראשון היה כשגדל איש יודע ציד כי מטבע בעלי האדומה להיות דקי המחשבות והתחבולות ולזה היה הוא יודע ציד לצוד נפשות אדם ובהמה ומהסימן השני היה איש שדה ושונא חברת בני אדם כמשפט האנשים השחוריים ההרריים. ומהידוע כי שרו של עשו הוא המושל על כל ארץ גזירה ומליחה לא תשב. אמנם יעקב לא נרשם בסימני תולדתו שיכריחנו על מה עסקיו אבל יעשה מה שחויב מהחלק השכלי שבו ולזה נאמר ויעקב איש תם יושב אהלים והוא הנרמז במעשהו הראשון שנאמר בו וידו אוחזת בעקב עשו לומר שאחז תמיד לנחלה לו הדברים שעשו דש בין עקביו כמו שהיה הבכורה והנלוה אליה שנאמר ויבז עשו את הבכורה. ועל זה **אז"ל** הרשעים מסורים ביד יצרם (ב"ר פ' ס"ז) שנאמר ויאמר עשו בלבו ויאמר ירבעם בלבו (מלכים א' י"ב). והצדיקים יצרם מסור בידם שנאמר ויאמר ה' אל לבו (בראשית ח'). וחנה היא מדברת על לבה (שמואל א' א') והוא ענין אמתי מאוד מתבאר מאוד מהתולדות האלו שהרשעים נמשכים אחרי רוע טבעם ולא יוכלו למשול עליו, אמנם הצדיקים אינם נמשכים אחר טבעם אבל מושלים בו כמ"ש צדיק מושל ביראת אלוהים (שם ב' כ"ג). והוא מה שביארנו אמותו בשער הקודם.

ואין ספק שכל אלו הגליות והשמדות שעברו עלינו כלם חשבם ה' לטובה להתיש ממנו זה הכוח החומרי מה שלא נכנע ונחלש מכוח התורה והמצווה וכמו שפירש באומרו והיה כי

יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וכו' ושבת עד ה' ושב ה' אלוהיך כו'. וסוף ומל ה' אלוהיך את לבבך וכו' כל הפרשה (דברים ל'). שלא נשלמה המילה המחויבת אל החומר הזה עד הימים ההמה אשר יאמר כל איש אין לי חפץ אל החטא.

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ג)

שאל הגמון א' את ר"מ בבית סלוא, מי תופס המלכות אחרינו? הביא נייר חלק ונטל קולמוס, כתב: ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו. אמר ראו דברים ישנים מפי זקן חדש.

ויש לדקדק למה כתב לו, די שיאמר לו כן. או למה יזכור הביא נייר חלק וכו' בידוע שעל הנייר חלק הוא כותב בקולמוס וגם מה שראה בתשובה זאת מהפליאה שאמר שהיו דברים ישנים.

אלא שהוא כיון למה שאמרנו, כי לפי שהגמון נתכוון להכעיסו כלומר מי יקום יעקב לתפוס אחרינו אחר כל הימים הרבים שנתחזקה המלכות בידו. אף הוא הקהה את שיניו בהביא לפניו נייר חלק וכו' להראות לו כי כמו שהכתיבה הבאה על נייר חדש וחלק היא מתיישבת יפה ואינה נמחית לעולם וכמו שאמרו הלומד תורה לילד למה הוא דומה לדין כתובה על נייר חדש (אבות פ' ד') כן יהיה ממשלת זרע יעקב אחר עבור ממשלת עשו כי בעברו בכור התלאות ובמצרף השעבודים עד ינקה ויזוקק באופן שמאז ואילך ירד כמטר על גז השפע האלוהי עליו שיעור שלא יעבור מהם לעולם. ואל התחכמות הרמיזה בזה אמרו ראו דברים ישנים, כי באמת הדברים עתיקין שכן עלו במחשבה מעת הבריאה. וזה החכם חידש זיכרונם ברמיזותיו.

ומהידוע כי הרבה מתשובותיהם אל הרשעים היו על צד רמיזות כדאיתא פרק קמא דחגיגה (ה' ב) רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא גברא עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מיניה אחוי ליה ידו נטויה עלינו אמר ליה קיסר לרבי יהושע מאי אחוי לך אמר עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה ואנא מחוינא ליה ידו נטויה עלינו אמרו ליה מאי אחוית ליה אמר עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה ומאי אחוי לך לא ידענא אמרו גברא דלא ידע מאי מחו ליה במחוג יחוי קמיה מלכה אפקוה וקטלוה וכזה וכזה נזכרו שם הרבה.

ויאהב יצחק וכו' (ו) ירצה שנמשך ממה שהוגד לה מפי ה' שאע"פ שאהב יצחק את עשו לפי שהיה מכבדו מאכילו ומשקהו רבקה אוהבת את יעקב למה שהוגד לה שהצעיר עקר וגם מעשיו מוכיחים עליו.

ויזד יעקב נזיד וכו'. יתכן שהיה יעקב פורש לתלמודו והיה עושה נזיד עדשים לעצמו לאכול אחר לימודו כדרכה של תורה וכאשר בא עשו מן השדה לא היה עת האוכל בבית

אביו ולא חשבו שיבוא בעת ההיא, ולזה לא היה להם דבר מזומן כפי צורך עייפותו, ולזה אמר לו הלעיטני נא וכו' כי אין לו פנאי לאכול אלא על ידי לעיטה.

על כן קרא שמו אדום לדעתי על שם התבשיל יאמר וזה כי הוא אמר הלעיטני נא בידך מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי ואין לי כוח להשיב ידי אל פי. (ז) והכתוב אמר כי לסיבת עצמה קרא שם התבשיל אדום כי לא היה לו השערה להבחין בהכרת התבשיל ולקרוא אותו בשמו רק בגונו הנראה לעיניים וזהו על כן קרא שמו אדום ויבא בסגול כמו בצע אמרתו (איכה ב'). אשתך כגפן פוריה (תהלים קכ"ח). או מצד היותו סוף פסוק כמו אחת אל אחת (שמות ל"ו). יפול באחת (משלי כ"ח). או כמנהג בהכפל השמות. או שמלת הלעיטני תהיה כמו ותפתח ותראה את הילד (שמות ב'), הנני מאכיל את העם הזה (ירמיה ט') יאמר הלעט נא מן התבשיל האדום את האיש האדום הזה כי עשו עצמו כנה אליו זה התואר למה שהוא אדמוני ועל כן קרא שמו אדום שהוא עצמו קורא את שמו כן.

מכרה כיום כמדומה לי שהייתה הבכורה אצל עשו כעניינים הנפשיים באותו עין רוח שהוא היום אצל המון בני עמנו כעניין סעודת לויתן המקווה שלא תפיל אמותו בלב קצתם. אמנם המשכילים יבינו ויאמינו עד שכבר הגיע מעניינם לעשות ממנו סחורה המהבילים ימכרו בדבר מועט והמאמינים קונים אפילו בדמים יקרים (ח) והנה להיות עניין הבכורה והטוב המקווה ממנה יקר בעיני יעקב אבינו והרגישו דמלתא זוטרתא היא לגבי עשו ודבר האבד בידו הותר לו ודאי לסבב מכירתה לו בבוא יומו מהטעמים שהקדמנו.

(ח) אמנם נתן טוב טעם לשאלתו בעת ובעונה הזאת כמו שאמר מכרה כיום את בכורתך לי, כלומר פן תקרה לך כיום הזה סכנת העייפות פתאומית ועמך תמות בכורתך וגם לי גם לך לא תהיה ויש במשמע גלוי דבריו שלא רצה בה רק לשמא ימות באלה בחייו לא יקפיד שיהיה לו אשר לו וכל זה כדי שימכור בעין יפה והוא השיב הנה אנכי הולך למות כו' הורה בפיו היות עקר הבכורה אצלו לתועלת ירושת פי שנים בקנינים הזמניים ולזה אמר כי אחר שהולך למות למה זה לי בכורה שאם לתועלת הנפשיי אם לא עכשו אימתי ויראה שמכאן **אז"ל** שכפר בתחיית המתים (ב"ב ט"ז ב). השבעה לי כיום לפי שלא היה דבר הנקנה באחד מדרכי ההקנאה שאל השבועה. ואמר (ה) כיום על הכוונה שאמרנו במכירה או שיאמר שהשבועה תקיים המכר כאלו כבר היה הדבר הנקנה בא לעולם היום ההוא.

ויעקב נתן לעשיו כו'. אם שהיו הם מחיר הבכורה, או דבר אחר עליו (ח) מ"מ העיד הכתוב שאכל ושתה והטיב לבו ויקם משם וילך לשוטט הנה והנה וכבר היה לו זמן ומקום לאמלוכי ביה ובכל זאת לא נחם ולא שת לבו לומר מה עשיתי ולא עוד אלא שבזה אותה לומר לקונה אמרתי מהולל ומעתה אין פתחון פה כלל לומר מאונס הרעב עשה כי הבלתי התנחמות ממה שנעשה באונס או בבלי דעת עושה אותו רצוני לגמרי כמו שנתבאר בפ"ג מהמאמר הג' **מספר המידות**.

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ג)

בבא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה (משלי י"ח) בבא רשע זה עשו שנאמר וקראו להם גבול רשעה בא גם בוז שבא הוא ובזיונו עמו ועם קלון חרפה שנתלוא לו קלונו של רעב ואין חרפה אלא רעב שנא' לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזקאל ל"ו).

כווננו למה שאמרנו שאף אחרי המעשה לא נסתלק ממנו הדעת שהוא הנפסד אשר בו מכר בעלילת הרעב אלא שזה נתלוא עמו תמיד והוא בזוי הבכורה בעיניו כי אחרי אכלו ואחרי שתו ואחרי לכתו לכל מקום שהולך ובא בזיונו עמו ומכאן ואילך אין עליו שום תרעומת. וכל זה עדות שלמה למה שכתבנו למעלה.

[ויהי רעב בארץ – יצחק ואבימלך]

ויהי רעב בארץ מלבד כו'. אחר שסידר לידת אלו הבנים ואיך נמשך ענינם על פי הכללים אשר הונחו במשלים נעתק הספור ללמד דרך כלל כי היו חיי יצחק חיי עושר והצלחה בכל אשר הלך. ואמר שבימיו היה רעב בארץ כנען מלבד הרעב הראשון אשר היה כו'. (ט) ואמר זה לפי שא"א שלא היו במאת השנים ההם קצת שנות רעב אבל שזה לבדו היה כבד כמו אותו שלכבודו הוצרך אברהם לצאת מהארץ דכתיב וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ כנען ושלזה הוכרח ללכת אל אבימלך מלך פלשתים גררה. (י) אמנם לפי שכבר הייתה לו הירידה למצרים נקלה דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא אם יקניטוהו הפלשתים כמו שהיה לזה הקדים להראות אליו לאמר אל תרדה מצרימה. שאין לך התישבות לשכון בטח בדירת קבע רק בארץ אשר אומר אליך. וכמו שאמר לאביו אל הארץ אשר אראך (י) ורק עתה התגורר בארץ הזאת אשר אתה בה ושם אהיה עמך ואברכך (י) והטעם שאני מתיר לך הגרות בארץ הזאת ולא למצרים מפני כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמותי כו'. והרי אין אתה יוצא חוצה לארץ. אמנם לעתיד אני ארבה את זרעך כככבי השמים ואז אתן להם את כל הארצות האלה לנחלה ואז יתקיים צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהלים ל"ז). ונתן הסיבה עקב אשר שמע אברהם בקולי כו'. שאם היה מתחיל באמונה נחשב לו כמסיים וכמשלים כמו שכתבנו במראה המחזה שער י"ו ולמדנו שאין לתלות בכיוצא בזה רק במעשה האבות והבנים ישמעו ויוסיפו אומץ.

(יא) וישאלו אנשי המקום לאשתו וכו'. שאע"פ שלא היו אנשי המקום שטופי זימה שהרי שאלו על אשתו והוחזקה בעיניהם כאחותו ולא דברו עמה דבר לא מפאת העם ולא מאת המלך. עם כל זה סבב הש"י שימשך ממאמרם תועלת וכבוד כמו שנמשך לאביו זה פעמים.

ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף כו'. כתב רש"י ז"ל מעתה אין לידאג מאחר שלא אנסוה עד עכשו ולא נזהר להיות נשמר ע"כ. הנה שהתחכם להסב פני האריכות אל

הבלתי הזהר לא אל ההשקפה לפי שההשקפה אינה צריכה אורך ימים כמו שכתבנו בספקות. (יא) ואני אומר כי מצד שארכו לו שם הימים בישיבתם יחד בד בבד שלא כדרך האחין השתדל להשקיף בעד החלון אם על ידי הדחק או שעשאו בביתו נכח חלוני חדרי משכבו לדרוש על הדבר וכשנתאמת לו אמר לו אך הנה אשתך היא ואיך אמרת וכו'. כמו שנודע הדבר בודאי.

ועל פי הדברים האלה הודה מיד ואמר כי אמרתי פן אמות עליה כלומר חששתי אפילו לחשש רחוק דחמירא סכנתא. והוא האשימו מפני שעצתו זאת תתן מוקש לעשות מה שלא יעשה בלתי ולזה הוציא כרוז מלפניו כל הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת הכוונה שידעו הכל שהיא אשתו כי ידע שיזהרו הכל בה וכאלו צורך הכרוז אינו אלא שלא יזיקום שום נזק וכבר נמשך לו מזה תועלת וכבוד.

ויזרע יצחק כו'. יאמר שכבר נשתדל יצחק בעבודת האדמה והצליח מאוד ויקנאו בו פלשתים כסבורין שהייתה הצלחתו ע"י משא ומתן עם אנשי הארץ ושזה נהנה ואלו חסרים עד שאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד ירצה שעצמת במה שאתה נהנה ומשתעבד מאנשי הארץ יותר ממנו עם היותנו אדון הארץ.

וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר קרוב להם ושם חפר בארות המים אשר חפרו עבדי אביו אשר ספר שסתמום פלשתים (יב) וקרא להן שמות כשמות שקרא להן אביו שיהא מפורסם לכל שעם שכבר סתמום חזר ופתחם וקראם בשמותם כלומר אלו הם אשר היה עליהם ערער ונשאר עמו וזה ודאי הוא לו גבורת לב מאת האל ית' המשגיח עליו באשר הוא עמו. וכן הוא אצל קריאת הבארות אשר יספר בסמוך שנאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים אחשוב שהבארות הראשונות לא היו רק גומות גדולות שמתכנסין בתוכם מים רבים להשקות העדרים ולפי שלא הוצרכו להם סתמום פלשתים וימלאום עפר שלא יתקלו בהם ולזה אמרו שעתה הפעם מצאו מים חיים.

ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים אלו אמרו לנו המים כיון שחפרו הבאר כי משפט הכורה בור בר"ה שיזכה במים ובנזקיהם כמו שכתוב אצל אברהם. ורועי גרר אומרים לא כי לנו הארץ וכל תולדותיה. ועכ"ז נשאר הבאר עם עבדי יצחק (יב) וקרא שמה עשק לומר שהתעשקו עמו ונצח אותם. וכן היה בבאר אחר אשר רבו עליה גם כן ונצח אותם (יב) וקרא אותה שטנה לומר שיצאו לו לשטן ולא יכלו לו. גם במה שנעתק לחפור באר אחרת אשר לא רבו עליה קרא שמה רחובות לומר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כלומר אפילו בעל כרחם וכל זה גודל לב כמסתר פנים אשר עד כה גדלו הש". ולזה מה שנראה אליו ה' ואמר אנכי אלוהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי יאמר שיתחזק ויעשה ויצליח כי אין מכלים או שמא עלה משם לבאר שבע ליראתו מאנשי הארץ מפני הדברים ההם.

[הבארות שחפר יצחק]

ויבן שם וכו'. ויכרו שם וכו'. ובין כה וכה ואבימלך הלך אליו מגרר וכו' ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי כו'. כבר נוכל לפרש שהפליג לדבר בדבר עונה מדוע באתם אלי כאלו באתי אני מאצלכם ברצוני ועל אפכם והרי אינו כן כי אתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם וכל זמן שתתנו רשות לי אשוב לכם ולא הייתם צריכים רק לשלוח נער קטן. (יג) אמנם כפי הלוך הפרשה יתכן שדבר אתם קשות כמו שראוי לפי כבודו כי ה' אתו (יג) והוא מה שהשיבו ראה ראינו כי היה ה' עמך כי בכל אשר אתה הולך הוא מצליח בידך ועל זה יצאנו מהחשד אשר בלבנו שהיית מתעשר מממון אנשי הארץ ובאנו להפיס דעתך במה שפשענו כנגדך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך ברית שלום. אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכו' ירצה שאינם מבקשים ממנו אלא שלא יעשה עמם רעה כמו שהם לא נגעו בו, אף על פי שערערו קצת, וגם חלף מה שעשו עמו רק טוב במה ששלחוהו בשלום שהיה סיבה שנתברר אצלם שעתה הוא ברוך ה' והוא קבלם ועשה להם משתה ובבקר נשבעו איש לאחיו וכו'.

וביום ההוא באו עבדי יצחק להגיד כי מצאו מים בבאר אשר ספר שכרו אותו ויקרא אותה שבעה על שם אותה השבועה ויתכן שהיה בפניהם. (ד) ואמר על כן שם העיר באר שבע כלומר על כיוצא בזה היה שם העיר באר שבע מימות אברהם כמו שנאמר ויקרא שם המקום באר שבע כי שם נשבעו שניהם (בראשית כ"א).

וב**מדרש** (ב"ר פ' ס"ד) יש שדורשין ארבעה בארות רמז לארבעה דגלים ויש אומרים חמשה כנגד חמשה חומשי תורה. וה**רמב"ן** ז"ל הביא כנגד המקדשות. ואשר כתבנו הוא לפי הפשט.

עקידת יצחק שער כד (פרשת תולדות) – בראשית כז

[קצו] יתן תמונת כללות הטובות הזמניות וטוב הראותם בתחילה וחיוב אובדנם בסוף על פי משלי **חכמינו** ז"ל ומדברי שלמה. ויבאר הברכה אשר ברך יצחק ליעקב.

ויהי כי זקן יצחק

דרש רב חנינא בר פפא רבות עשית אתה ה' אלוהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (תהלים מ') כל נפלאות ומחשבות שעשית לא עשית אלא לטובתינו ולמה כהו עיניו של יצחק אבינו אלא כדי שיבא יעקב ויטול הברכה (ב"ר פ' ס"ה).

הוא הדבר אשר יתקיים אשר יוסד ויתמך אל דברים קיימים אבל הטובות החיצוניות הם חסרים ואובדים הנה האושר הסמוך והנוסד עליהם גם הוא עדי אובד.

[הטובות הזמניות אובדות, ועמם האושר המבוסס עליהם]

הקטנה היא מבוארת מעצמה

כי ע"כ תארו לאל יתברך שהוא צור העולמים ומקומו של עולם לסמכו ולקיימו על יסוד קיים ועומד לנצח נצחים ולא יצוייר העמידה והקיום לכל נמצא כי אם בעודו נשען וסומך על ידו ועוצם כחו ית' כמו שנאמר אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלוהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישעיה מ"א). ונאמר ה' אלוהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך (דברים ל"א) וכאלה רבים. אמנם בהחליש והרפות הכח ממנו מיד הוא כלה ואבד כמ"ש וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור ויחדו כלם יכליון (ישעיה ל"א). כי בהתמוטט היסוד על פי רצונו ית' מיד כל הסיבות הקרובות והרחוקות ומחויביהם ומשיגיהם כלם יאבדו מהר, הפך ממה שאמר אלוהים בקרבה בל תמוט (תהלים מ"ו).

אמנם הגדולה היא על שלושה פנים

האחד במה שהוא ידוע שהטובות החיצוניות אינם טובות לפי השכל כי אם לפי הדמיון והדבר המדומה הוא חסר המציאות וא"א לנסמך עליו שיהיה שלם להיותה לפי הדמיון ולא ע"ד האמת. הוא מבואר בפי כל חכם לב כי ע"כ קראום קניינים מדומים, וכבר דברו בגנותם עד שאמרו שהם עצמם מעידים שהעדרם טוב ממצאותם. וזה שכל המעלות משמשות לאדם בהמצאם בו, והעושר אינו משמש רק בהוצאתו. א"כ ההוצאה בו טוב מהקבוץ. הפך הטובות האמתיות, שימצא השלימות בקיבוצן והדבק בהן. אמנם שלמה ע"ה על זה העניין עצמו אמר במשלי חכמתו מה שיזהר בו מאד:

כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך. ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה אל תתאו למטעמותיו וכו'. אל תיגע להעשיר וכו'. התעיף עיניך בו ואיננו וכו' (משלי כ"ג).

ירצה אתה בן אדם אם נקרא נקראת לאכול את מושל, הוא יצר הרע המושל בך, כי תשב ללחום עמו מלחם תאוותיו ויערוך לפניך שלחן מפת בג חמודותיו ויין משתיו, אל תתפתה לו ואל תמהר לאכול מאכליו רק בעיניך תביט ובלבך בין תבין את אשר הוא נותן לפניך. ובידוע כי תשים סכין בלועך לבלתי אכול ממנו אם בעל נפש מרגשת אתה, כלומר כלל מה שאמרתי לך במליצה זו שלא תתאו למטעמותיו, שהוא לחם כזבים ירצה לחם לפי הדמיון או לפי מראית העין ולא לפי האמת. ומה בצע כי תאכל ולא לשבעה ותשתה ולא לשכרה.

ואחר שתקן המשל ביאר הנמשל ואמר, אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. ירצה כל מה שאמרתי לך הוא להזהירך שלא תיגע להעשיר יותר מכדי הצורך שכתב **החוקר** בפ"ו מהי' **מהמידות**, כי הוא ודאי לחם הכזבים והמדומה שאמרתי, ולזה מבינתך הראשונה אשר לך בו ובקיבוצו חדל. אבל בין תבין היטב פעם אחר פעם בחסרונו כי אז תצליח את דרכך ואז

תשכיל מה שאמר הנביא למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה. שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעיה נ"ה).
הנה שביאר היות אלו הקניינים מדומים ונכזבים, מה שיחייב היות שכל הנסמך עליהם היו יהיה כמו אכזב.

אמנם הפנים השניים הוא מה שיחויב מזה העניין הראשון, וזה כי **מצד היותם מדומים ולחם כזבים חויב שלא תשבע הנפש הרודפת אחריהם מהם כלל**, כמו שאמר **החכם** אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה'). כי כאשר יחלום הרעב והנה אוכל מכל מאכל אשר יאכל והקיץ ורקה נפשו או כאשר ידמה הצמא שהוא שותה כל משקה אשר ישתה וסר דמיונו ממנו ולשונו בצמא נשתה, כך הדבר ההוא. ולא עוד אלא שכל מה שמוסיפין לאסוף מהם אסופות נתוספה להם תאוה על תאוה, כאלו המבוקש ההוא מסוגל לספות הרוה את הצמאה.

וכבר אמרו ז"ל על זה אבר קטן יש בו באדם, משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין ק"ז א). ולדעתי על הלב או העין יצדק זה, כי העין רואה והלב חומד וכל אחד מהם הוא אבר קטן מחזיק כל תאוות שבעולם, כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם כו' (במדבר ט"ו). ואמרו עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי פ"א דברכות ה"ד). ואין ספק שהמרעיב עצמו מתת לאחד מהם אשר יתאוה, הנה הוא מקצר תאוותיו. אמנם המשביעו הוא מלמדו לאוות, וכמו שאמר שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כ"ז). וכבר כתב זה **החכם** על ההשתדלות המדיניות בפ' י' מהי' **מהמידות**.

ובמסכת תמיד (ל"ב ב) זכרו **חז"ל** עניין נכבד קרה לאלכסנדר מקדון בשובו מאי הים אמר כי שקיל ואתי יתיב אהוא מעיינא וקא אכיל הוּוּ בהדיה גלדני מליחי בהדי דמחורי להו נפל בהו ריח אמר שמע מינה האי מעיינא מגן עדן קא אתי. אית דאמרי שקל מיניה מייא וטרא באפיה. ואית דאמרי אדלאי כוליה עד פתח ג"ע. רמא להו קלא פתחו לי בבא. אמרו ליה זה השער לה' צדיקים יבואו בו. אמר להן אנא מלכא, אנא מחשבי חשיבנא, הבו לי מידי. הבו ליה גלגלתא חדא. אתא תקליה לכולי כספא ודהבא דיליה בהדיה, ולא הוה תקיל. אמר להו לרבנן מאי היא? אמרו ליה גלגלתא דעינא דבישרא ודמא הוא, דלא קא שבע. אמר להו ממאי דהוא הכי, שקיל קליל עפרא וכסיה לאלתר תקיל, דכתיב שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה.

ראו מוסר נפלא ונאות מאוד לאיש ההוא אשר נאמר עליו לפי בולמוס תאוותיו אחר אלו ההצלחות הזמניות אשר קצר ימיו בהשגתם. ועל דרך זה אמר אבא שאול שנסקע עד חוטמו בגלגל עינו של אבשלום (נדה כ"ד ב), כמו שיבא עניינו בשער פ"א ב"ה. ומסגולה

זאת אמרו אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו (**מדרש** קהלת פ"א), לפי שכל עוד שיוסיף לקנות עושר ונכסים לפיהן ולשיעורם יוסיף תאותו וכן לכל שאר תשוקות כאלו לא הגיעו במה שקנה מהם רק הידיעה וההכרה אל מה שיכסוף ממה שאין לו. כי על זה עצמו אמר **החכם** שלמה ע"ה לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון (משלי ל'). כי העלוקה הזאת היא בריה קטנה מאוד דומה למה שאמרו אבר קטן יש באדם, ואמר שיצר לב האדם הוא דומה לה.

וקצת **המפרשים** אמרו, שהוא כמו עקולה שמתעקלת והולכת, וכן הוא עקוב הלב ונפתל מתולדתו של נחש. ואמר שמתחילה עשה אלוהים את האדם ישר בשת היה לו תאוה טבעית משוערת לפי צרכו. אמנם כשהתחיל להתעקל ולהתעקש הנה נתוסף לו רצון ותשוקה שנית אל הדברים המותרים, ועוד מעט תהיינה שלש כי לא תשבענה. וגם בזאת לא יעמוד עד שיוסיף עוד סרה בקרית ארבע, וכוליה האי ועדין לא אמרה הון כי אחר שהיו תאוותיו במספר היסודות אשר ממנו חובר עוד יותר רסן השלוח, עד שימצאו לו תאוות חדשות מורכבות מזו ומזו, ויעלו לאין מספר ואיך ימות בלי חמדה.

וכל זה יחויב היותם עניינים בלתי אמתיים רק דמיונים כוזבים, כמו שאמרנו ראשונה כי לזה חתם **החכם** העניין הראשון ההוא במ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים (שם כ"ג). ירצה, אם תתיר לעיניך לעוף בגובה החמדה, הנה כל עושר שבעולם לא יהיה נחשב לכלום, כי עשה יעשה לו הממון ההוא לחומד כנפים להגביה עוף על רום התאוות כולם, כנשר יעוף השמים. וסוף דבר שהיא תאוה ותשוקה אין לה סוף ותכלית. והדבר אשר הוא כן לעולם הוא חסר וגרוע וכל הסומך עליו יחויב לו פחיתות גריעותו.

הפנים השלישיים הנה חויבו **מהיות הטובות ההמה טובות ההזדמנות, אשר מזה הצד הם מזומנים ומעותדים למסיבות הזמן ותהפוכותיו, אשר בין לילה היו והיום או למחר עוד אינם, כמו שקרה לרבים ונכבדים ממלכי האדמה, אשר מלאו בתיהם טוב ולעת זקנתם יפלו במחשכים, כאשר יסופר מפי החוקר פרק ח' מא' מהמידות.** כי ע"כ היה אומר שולין **החכם** שאין ראוי שיקרא שום אדם מאושר עד נראה מה אחריתו ונדע אם נורש בחייו אם לא.

גם **אריסטו** אמר לפי דרכו כי אף אחרי מותו לא יהיה שום אדם מאושר לפי שהאושר הוא פועל הנפש לפי המעלה ואחר המות אין שום פועל. וכבר אמרו ז"ל היום לעשותם ואין מחר לעשותם (ע"ז ג' א) ואף כי ירצה שולין כי במותו יוכר ויודע שהיה מאושר בחייו, אמר שא"א לגזור שהיה דבר לשעבר, אם לא בשנניח שבזמן מה היה הווה ומה שלא היה בשום זמן הווה איך נאמר עליו אח"כ שהיה. ועוד שאי אפשר שלא יגיע למתים רושם דבר מטובות הבנים והאחים ושאר הקרובים או רעתם וגם כי ירד המת בשלום שאולה בשרו עליו יכאב באשר הוא שם בקברו, ונפשו עליו תאבל בהיות בבית מנוחתו, ולא יהיה

במתים חפשי מתהפכות כאלה. ואם הטובות האלו הם מעותדות אל אלו ההפוכים, מה שא"א להכחישו, הנה האושר הסמוך עליהם גם הוא לא יעמוד. וכ"ש בהתחבר שלשת הפנים האלו המעידים עליה עדות נאמנה ומורים חסרונם וחולשת מציאותם וקלות הפסדם.

[אגדה המתארת את רדיפת הקניינים]

אשר הכל כללו **חכמים** ז"ל בפרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג ב) בהגדה תמוהה מאוד בתחילת ענינה. אמנם בטוב ההשקפה היא בכלל רעותיה המובאות שם הם מהמופלאות והנוראות שבדברי **חכמים** וחידותם בזכרון כוונתנו הנה בדרך משל נאות וחקיוי קרוב אל השכל וזה נוסחה:

אמר רבה בר בר חנא: לדידי חזי לי ההיא אקרוקתא דהוה כי אאקרא דהגרונאי, ואקרא דהגרונאי הוה כבת שתין בתי, ואתא ההוא תנינא ובלעא. ואתא ההוא פשקנצא ובלעיה לההוא תנינא, וסליק ויתיב על גב אילנא. תא חזי כמה נפישו חילי דההוא אילנא. אמר רב פפא בר רבי שמואל: אי לאו דהוה תמן לא הימני.

והוא כי זה **החכם** בטוב דעתו ושכלו אמר, שנראה אליו תוכן העולם הזה ומיני טובותיו ואופן שימוש בני האדם בהם וסופם, והודיעו למשכילים במה שחדה להם חידה ואמר לדידי חזי כו'. המשיל לכל קניני העולם וחמודותיו אל הצפרדע. לפי שמלבד שהוא על הרוב מזון מוכן ומורגל אל התנין אשר בו יושלם המשל, הנה היא מתדמה ומתייחסת להם מכמה צדדין.

האחד בקרקורה הידוע והמיוחד אליה אשר עליו קראו שמה אקרוקתא. כי פיה תמיד מלא שירה, ולשונוה ערב ובוקר רינה, כמו שהטובות האלו הם משמיעים תמיד קול רינה וישועה באוהלי הבעלים, עם שזה וזה הוא שיר של פגעים.

השני כי שטח עורה הוא מנומר עקודים נקודים, גם עיניה טרוטות כספירים, כמו שטוב העולם מתראה לבעליו טלוא ועקוד עם נקודות הכסף בסבר פנים וטוב רואי.

השלישי שהיא קלת הדילוג והקיפוץ מזן אל זן, כמו שמדרך הקניינים האלה לדלג על המפתן ולקפוץ מבית לבית ומרשות לרשות, וכמו שאמרו **חז"ל** גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ"א ב). אבל אמר שראה אותה גדולה כעיר בת שישים בתים, לומר שזאת הבריה - ואם קטנה היא - תכלול כל עניני קניני העולם הזה כלליהם ופרטיהם, כמו שמספר השישים הוא כולל כל חלקי המספרים, כי על כן ישתמשו בו כל בעלי החשבונות.

ואמר שזאת העיר שכן היא כלילת יופי, שראה שבא תנין אחד ובלע אותה בכמותה ואיכותה גם יכול לה, והוא באמת משל נכון וקרוב אל עוצם הכוסף והחמדה האנושית הבלתי משוערת אל אלו הקניינים העולמיים, אשר הרחיבה להם נפשה ופערה פיה לבלי חוק כמו שאמרנו. ואחר שאפה כתנין רוב רובי רבבות מהם, נכספה וגם כלתה כפלי

כפלים מבראשונה, כמו שאמר שאל ואבדון לא תשבענה ועיני האדם כו' (משלי כ"ז).
כאשר יתבאר.

זוה התנין הוא בעצמו הנחש הקדמוני, אשר השיא ופיתה אם כל חי לפתוח פיה ולבלוע תפוח או פגה או איזה פרי שהיה, אשר באמת לא הייתה הצפרדע הזאת בדמותה בצלמה, ומ"מ כבר נזכר זה התנין במשל העלוקה שזכרנו. ואמר כי עודנו באבו וכל קניני העולם בקרבו, עוד מעט בא עורב אחד יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו. הנה באמת העורב הזה מקול נהי קריאתו גם מקדרות כסותו, ניכר שהוא שטן הוא מלאך המוות אשר שולח בו, גם כי הקדרות והשחרות סימן אל החושך המורה על ההעדר הכרוך בעקבי כולנו, מצד שהוא ערב להחזירו לאפיתו. ויורה כי המוות יכלה ויפסיד כל טוב העולם הזה המדומה בכל מעשה תוקפו וגבורתו.

הנה כי העורב מוכן לפרוע פרעות ולנקום נקמת הצפרדע מיד התנין, כי ע"כ נשתמשו בשניהם הרבה בהגדות ההמה בכיוצא.

הנה שכלל **החכם** עד הנה כל מה שאמרנו מדימוי אלו הטובות וכזביהם, ומבולמוס רעבונם ומקלות הפסדם.

וכמוה יש לרד"ל אגדה אחרת דומה לזו וסמיכה לה:

אמר רבה בר חנא: זימנא חדא הוה אזילנא בספינתא, וחזינא להווא ציפרי דהוו קיימי עד קרסוליהו במיא, ורישיהו מטו לרקיעא. וסברין דלא נפישו מיא, ובעינן לקרורי נפשינן. נפקת בת קלא ואמר לן לא תחותו, דהא שבעין שנין דנפל חציצא דבר נגרא, ולא מטא לארעא. ולא תימא דנפישו מיא אלא דרדפי מיא (שם).

יאמר כי ברודפם אחרי קיבוץ חריצות הממונות, כדרך אנייה בלב ים, היה רואה הכנות שהיו קרסולי השתדלותם שקועים במי ים ההצלחות, והיה כזה מדמים להגיע ראשם אל במותי עב, ושהוא וסיעתו היה בלבם להדמות אליהם ולרדוף אחריהם, כסבורין שהם עניינים שיש להם סוף ותכלית. עד שיצתה בת קול מעצת השכל האלוהי, ואמרו היזהרו מהם ומדרכיהם, כי באמת כל שבעים שנה שהם שני חיי האדם יוצאים בעסק זה, ועדיין לא הגיעו לסוף התאוה והחמדה. וכמו שאמרו אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו בידו כמו שאמרנו.

ולהורות שאין הזמן יוצא מהם מפני חשיבותם וממשותם אמר: ולא תימא דנפישו מיא, כלומר לא מפני כמותם ואיכותם, רק מפני רוב הטירוף והבהלה אשר לאנשים אחריהם. והנה באמת זה העניין הנכבד הנרמז באגדה זו על זה האופן אינו רק זירוזו של ראשון המחוקה בראשונה עד המקום שביארנו ממנו.

[מדוע יצחק ברוך בעושר וכבוד ועניינים מדומים]

האמנה כי מכל מה שזכרנו מהן ומזולתן מהראיות הנכוחות יש להפלא מאוד על אלו הברכות שבירך יצחק את יעקב, באומרו **ויתן לך האלוהים מטל השמים וכו' יעבדוך עמים וכו'**. שלפי הנראה כולם ירוצו מרוצת העושר והכבוד שהם עניינים מדומים בלתי אמתיים וחיצונים מבעליהם, כמו שנתבאר. וגם יתבאר מעניין הכבוד כמו שאמרו ז"ל איזהו מכובד (אבות פ"ד) שער ס"ה ב"ה.

ואם כן על מה חרדו אבות כל העולם את החרדה הגדולה הזאת בשיחולו על ראש הראוי כל אחד לפי כוונתו. והיותר קשה כי אחר שנתנם ליעקב בו ביום חזר ונתנם לעשו, באומרו **הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה וכו'**. והרי הם שני שטרות היוצאים ביום אחד ודי קטטה ואיבה עולה ביניהם.

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ו)

מטל השמים - זה המן, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכו' (שמות ט"ז). ומשמני הארץ - זה הבאר שהעלה להם מיני דגים שמנים. ורוב דגן - אלו הבחורים. ותירוש - אלו הבתולות וכו'.

ד"א מטל השמים - זה ציון שנאמר כטל חרמון וכו' (תהלים קל"ג). ומשמני הארץ - אלו הקרבנות. ורוב דגן - אלו הבכורים, ותירוש - אלו הנסכים.

ד"א מטל השמים - זה מקרא. ומשמני - זו משנה. ורוב דגן - זו תלמוד. ותירוש - זו הגדה.

ראה שהם חתרו בכל כוחם להסב פני אלו הטובות מהיותם טובות זמניות מדומות וקלות אל היותם טובות אלוהיות קיימות ושלימות ונפשיות. וכל זה להתיר זה הספק העצום שהיינו בו. ואולם אני רואה כי אות אחד בלבד של פרשה זו מבארת כל העניין הזה כולו ומיישבת אותו על תוכן אמיתתו.

וזה שהחכם בפרק ההוא שערך בו הספקות שכתבנו ע"ד שולין והוא לא יוכל להכחיש רוב החליפות והגלגולים אשר יקרו לאלו הטובות, התיר זה הספק בשאמר הן אמת שהאושר הוא צריך לאלו הטובות, והם עוזרות ומיפות אותו, כמו שזכר ג"כ בפרק י"ג מאמר י'. גם הזכיר החכם שלמה טובה חכמה עם נחלה (קהלת ז') וחכמת המסכן בזויה (שם ט'). אבל שמ"מ אין ריבוי אלו הטובות מצריכו, אדרבה הם מזיקות אותו, כמו שזכר בפרק הנזכר. ובפ' י"ד מהמאמר השביעי אשר כתבנוה בשער ט"ז, וגם אינם מעצמיותו ואינם מתקשרות עמו בקשר כל כך אמיץ, שיתקומם האושר לעומתם עד שיהיה האדם לסיבתם מאושר פעם ורש פעם. הנה הטובות הגדולות לא יאבדו מהם, ואף כי יאבדו קצתם הנה הנשאר יהיה בידו ובו יעשה חיל לפי ערכו. ואף כי יאבדו ממנו כולם, לסוף לא יורש כי הנה שלמיותו אותו, והיה מחנה שכולו טוב מעלותיו לפלטה.

ועוד שאמרו **חז"ל**: דעת קנית, מה חסרת? (תנחומא פרשת ויקרא).

וגם כי יקרה על דרך הזרות הנפלא, הנה הזרות לא יקומם האושר האנושי מטבעו כי לא טבע אלוהי הוא שלא לקבל שום שנוי וחלוף כלל.

וכבר הסכימו **חז"ל** לדעתו באומרם אין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם (**שוחר טוב** תהלים ט"ז) שנאמר הן בקדשיו לא יאמין וכו' (איוב ט"ו) והכוונה להורות כי הקיום אשר לו יתברך לא ימצא כלל אצל זולתו מהנמצאים. אמנם על קיום האושר בעצמו והאפשרות הרחוק אשר בהתקוממותו ע"ד שכתב **החכם**, מצאנו ראינו אותו במה שהודיע הב"ה חיבתו ופרסם אהבתו על הקדושים אשר בארץ המה במשפט שכלי שלא ישובו אחר.

וגם מהשלמים אשר לא באו כתובים נמצאו על הזרות כיוחנן כ"ג (ברכו' כ"ט א) ואלישע אחר (חגיגה ט"ו א) כי על הזרות ייהפך המאשר תחת מסיבות הטובות החיצונות העוזרות והמשרתות.

וכל זה הוא מבואר נגלה בוא"ו של **ויתן** לך האלוהים שחשבה מיותרת עד שדרשו בה יתן ויחזור ויתן (ב"ר פ' ס"ו). אבל האמת שיורה שעיקר הברכה האלוהית והרוחנית כבר נאמרה אשר עליה הייתה הכוונה כולה, אלא שהוסיף בה אלו הברכות הזמניות העוזרות והסומכות אותה.

וכן הוא האמת הברור ממה שתמצא שתי פעמים **ולא הכירו כי היו ידיו ידיו עשו אחיו שעירות ויברכהו** כו' וירח את ריח בגדיו ויברכהו וגו'. הנה שסתם הברכה בלשון ברכה סתם, כי אין הפה יכול לפרש כי עין לא ראתה אלוהים זולתך, כמו שיבא בשער ס"ז בפ"ז ממנו.

ואחרי כן טפל אליה הברכות אשר אל הטובות החיצוניות ואמר ויתן לך האלוהים מטל השמים. יעבדוך עמים וכו'. הוה גביר לאחריך. כי אם שאינם מעיקר הברכה הם עוזרות ומיפות אותה, כי בהתחבר השררה והכבוד אל המידות המעולות הנה הוא נאה ומשובח גם העושר היא עוזרת החכמה כדי שלא תתבזה בעיני ההמון. והוא מה שביארו המשורר באומרו הנה מה טוב ומה נעים כו' כשמן הטוב כו'. כטל חרמון כו'. (תהלים קל"ג) יאמר כי כאשר יזדווגו הטובות החיצוניות אל האמתיות יהיה הדבר טוב ונעים יחד. ועל השררה והכבוד אמר כשמן הטוב על הראש, שהוא כינוי הכבוד שיוּרד על הזקן זקן אהרן שיוּרד ע"פ מידותיו, כי ודאי כבוד תפארתו מחובר ונלווה אל מעלות מידותיו, הוא טוב ונעים. וכן אמר על העושר המכונה לטל חרמון, כמ"ש ויתן לך האלוהים מטל השמים, כשיוּרד ומתחבר אל הררי ציון שמשם תצא תורה ודבר ה', הנה גם כן הוא טוב ונעים יחד אשר בחיבור אלו העניינים יחד שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם.

כי הנוסף על הטוב יהיה ודאי טוב ונעים, וזה עצם כוונת מאמר ויתן לך האלוהים כו' כמ"ש. ואם כווננו לזה **חז"ל** במ"ש יתן ויחזור ויתן, הנה מה טוב.

[אגדת רבא בר בר חנה בהמשך הפירוש שניתן]

והנה אחר שנתיישב כל זה ראה איך כללו רבה בר בר חנה בסוף ההגדה ההיא שהיינו בביאורה, כי אמר שראה שהעורב הוא ברוב גודלו וכובד משאו, בשהיה טעון התנין אשר בלע הצפרדע הגדולה ההיא בא ושכן על גב אילנא ואמר תא חזי כמה נפישו כו'. והכוונה לרמוז אלינו כי כל אלו הטובות הרבות והמשונות לא נבראו אלא להצליח ולהשכיל בעץ החיים, אשר זכרו **החכם** בפיו באומרו עץ חיים היא למחזיקים בה כו' (משלי ג'). אשר בעסקו ועיונו יוצג עץ החיים הידוע בעדן מקדם. והעץ הזה אשר הוא ישא את כל טובות העולם, והוא סובל אותם אחר שלא נמצאו אלא לצרכו ולעבודתו, ובכוחו יתקיימו ולא בזולתו, כי הוא תכליתו והכל נברא לכבודו.

והוא אומר תא חזי כמה נפיש חיליה דהאי אילנא. והיא דבר נכונה כי ענף אחד ממנו נושא את הכל, והוא ממש מה שאמרנו מעניין אלו הטובות ותכליתן מפי הברכה הזאת.

ולהורות שאין ראוי לתת לב לפשוטן של דברים כמו שהוא בקצת ההגדות, נענה רב פפא ואמר אי לאו דהואי תמן לא המניה. כלומר אם לא ראיתי כוונת זה העניין הנפלא והייתי עליו מעצמי כמוהו, כמו שההסתכלות הזה הוא מחויב לכל מי שענינו בראשו, לא הייתי נותן לב לדבריו. והוא מאמר שלם מאוד.

והנה באמת כאשר נשוב נתפלא בו מצאנו ראינו כל החזון הזה אשר נתחכם אליו זה **החכם** בדברי שלמה המלך ע"ה לא סר ממנו ימין ושמאל. זולתי במה שזכר תחילת עניין ותועלתה, וסדר אחריו בליעת הצפרדע ע"י התנין, ושאת העורב אותו. וזה כאשר אמר בחכמתו:

הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו
שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו אשר נתן לו האלוהים כי הוא חלקו גם כל
האדם אשר נתן לו האלוהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו
ולשמוח בעמלו זה מתת אלוהים היא כי לא הרבה יזכור כו' (קהלת ה').

הנך רואה כי זה האיש אשר ידבר בו אינו רק היודע לבחור טובה לעצמו ושום שכל להשתמש ברשות באלו הקניינים הנחמדים, ותעל הצפרדע בפיו בכלי טהור ומאכל כשר ומותר לרצונו לפני ה'. ואיש כזה באמת שרי ליה עורבא כי כבולעו כך יישא אותו, וסליק ויתיב באילנא דחיי והוא ישא והוא יסבול אותו, ואין מתת אלוהים גדולה מזו.

והנה כאשר זכר עניין המימינים בזה העניין, ואם הם מעטים, סדר אחריו עניין המשמאילים שהם על הרוב והוא רוב גופו של משל הצפרדע ואמר:

יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם איש אשר יתן לו האלוהים
עושר ונכסים וכבוד ואינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלוהים
לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע. אם יוליד איש כו' אמרתי טוב

ממנו הנפל כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה גם שמש לא ראה (שם ו').

אמר כי רוב מה שיפלו עליו בני אדם הוא להיות הצפרדע לצבות בטן ולא לשבעה ואז ודאי אינו יפה לאכול ולשתות אבל הוא נהנה מהם דרך הלעטה ובליעה שלא ברשות הבעלים והוא באמת תואר בליעת התנין כאשר אמרנו, כי אין לך תנין גדול כמי שאינו חסר לנפשו ליהנות מכל אשר יתאוה מכל הקניינים ההם, עם שלא ישליטנו האלוהים לאכול ממנו, ואינו מרשה אותו עליהם לבלתי תתו אל נפשו חוקה כאיש הראשון אשר זכר. וכמו שפירשנו זה אצל היתר הבשר לבני נח שער ט"ו.

[כי איש נכרי יאכלנו]

ולזה הפליג המליצה באומרו כי איש נכרי יאכלנו, כי ודאי אינו איש ובעל אלו הקניינים על דרך האמת, אבל הוא איש נכרי אצלם. או נאמר שהוא איש נכרי כלומר תנין בצורת איש או איש בדמות חמת נחש כאשר אמרנו על עשו בשער הקודם כמו שתאר זה **החכם** אנשים כאלו במאמר סמוך להנהו אווזי דמשטמטי גדפיהו משמנייהו (ב"ב שם) כמו שיבא ביאורו בשער פ"ה ב"ה.

ואמר כי זה האיש גם תנין אם יוליד ק' ורוב שיהיו ימי שניו בתמידות המלוי והבליעה ונפשו לא תשבע מן הטובה ההיא כי לא השלים את חוקה וגם קבורה לא הייתה לו כלומר שלא תכיל אותו הארץ ממיאוסו הנה טוב ממנו הנפל אחר שיומו יבא ואם יתמהמה לא יאחר כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה והוא עצמו ענינו של עורב הנושא אותו כי שק הושת כסותו וחשוכא עמיה שרי והכוונה כי איש אשר כזה שם ימות ושם יקבר ואז יתום ומשם ואילך הוא בבל יראה ובבל ימצא בארץ החיים.

ועתה פקח עיניך וראה כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב והנפלא שזכרו הנה **החכם** אשר לא כללו בעל ההגדה הזו בחידתו רק כאשר נחרש בעגלתו. ועוד תוסיף להביט כמה יקרו דברי **חז"ל** ומה עצמו חידותם. ויהיו נא דברי אלה ראייה על כל זולתם אף אם נמצאו בה קשות וזרות מבא לאחרייתן.

תיפח נפשן ורוחן הדוברים עליהם עתק, וכבר נתקדש על ידינו שמם וזכרם ע"י מאמרים אלו בבוא תוכחה נגדנו עליהם **מחכם אחד נוצרי** נגד גוים רבים מחכמיהם וגדוליהם הם השיבונו עליהם כדברים האלה והודה שהם דברי **חכמים** ודברים עתיקים.

ועכ"פ כבר באנו אל מה שחויבה החקירה עליו בזה הסיפור מה הנה שפע הטובות אשר תחת הברכה הזאת אשר אליהן כווננו אלו עמודי עולם ומדרגת הטובות החיצוניות אצלם וצרכם ובאיזה אופן נזכרו עמהם ונמנו בכלל ברכה זו אשר בעבורו אפשר שישתפו בה הבנים בהם מה שאי אפשר רק בטובות העצמיות.

[כיצד גלגל ה' את העברת הברכות ליעקב]

ועכשיו נבאר על פי המאמר שזכרנו ראשונה מה שהייתה יד ה' במלאכה הזאת וסייע בה באופן שיתכוונו חסדיו ויתגלגלו רחמיו עד יבואו ברכותיו ויחולו על ראש צדיק. והוא מה שדרש רב חינוך בר פפא רבות עשית אתה ה'. וזה שבהיות חוש הראות שלם באדם הנה רחוק או קרוב לנמנע שיטעה האדם מכוון אל אשר תחזה בו כוונתו. אמנם בחסרון זה הכוח אף על פי ששאר שאר הכוחות בשלמותם כבר אפשר להטעותו או להביא ספק ומבוכה במחשבתו עד שינוצח כמו שיבוא. והנה לפי שכבר הייתה כוונת יצחק אבינו לפי מידתו מה שלא תאות לכוונת האל ית' בדבר הזה, כמו שהקדמנו עניינו בשער שעבר, היו מחשבותיו ונפלאותיו אלינו ולתועלתנו לכהות עיניו של יצחק וענין הפלאות בזה הוא כי אף על גב דק"ל אין רע יורד מלמעלה (**תנחומא** פרשת תזריע), ואין ממידותיו ית' למנוע טוב מבעליו, אדרבא משמיא יהבי ולא שקלי. אמנם העדרים ימשכו מהכרח החומר ומרוע בחירת הסובל אשר ייסתר מלפני הטוב והמטיב, כמ"ש הלא על כי אין אלוהי בקרבי (דברים ל"א). וביצחק אבינו לא נמצאת סיבה אחת מהנה, אמר שהיה פלא גמור שיכהו עיניו בהשגחת השם ית' וברצונו המיוחד כדי שימשך משם טוב גדול כללי, והוא שיקבל יעקב הברכות ההן ותבאנה ותלונה אל האומה הזאת בכללה.

כי על זה האופן כבר היה הרע ההוא טוב גמור ראוי ליחסו אליו ית'. כי על זה הדרך אמר הקדוש ברוך הוא למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם (שמות ד') ולעבדיו חרשים. והנה להיות רחוק בעיני **חז"ל** שיהיה כהות עיניו אלא מטבע זקנתו כשאר האנשים למה שחברו בו סיבות טוב הולדה ע"צ היותר נכון שאפשר, כמה שאמרנו שער כ"ב חזרו אחר סיבות שנתחדשו בו אחר היותו.

ואמרו שם עוד (ב"ר פ' ס"ה) ותכהן עיניו כו'. בשעה שעקד אברהם את יצחק על גבי המזבח בכו עליו מלאכי השרת שנא' מלאכי שלום מר יבכין (ישעיה ל"ג) ונזלו דמעות מעיניהם אל תוך עיניו ונתרשמו עיניו וכהו עיניו. עוד שם ותכהן עיניו מראות באותה שעה שנעקד על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה. משל למלך שהיה מטייל בפלטין שלו וראה את בן אוהבו שהיה מציץ עליו אמר אם אני הורגו עכשו אני מכריע את אוהבי אבל אני גוזר עליו שיסתתמו חלונותיו.

[שלושת התכונות שבהן קצרה יכלתו של יצחק]

אמנם מה שאחשוב שכיונו בחלוף הסיבות האלה הוא למה שראו שכבר נתמצעו בזה הענין אצל יצחק אבינו ג' מיני העלמים. האחד כהיות העיניים. והשני קצור המחשבה

ואמרו הדעת כי האדם השלם יראה ללבב. והשלישי קיצור הכח הנבואי כי ה' העלים ממנו ולא הגיד לו.

והנה רב חינוך דבר בכהיית העיניים לבד. אמנם הדרש השני נתן סבת הקצור המחשבי ואמר שבשעת העקידה בכו המלאכים והוא כינוי לקצור השפע היורד מהשכלת האמצעים וזלגו לתוך עיני בחינתו, והועיל זה הקיצור לעת כזאת כדי שלא יעבור אותו זכות לעשו. אמנם הג' נתן סיבת הקיצור הנבואי המושפע מאתו ית', ואמר כי מאותה שעה הציץ ונפגע והגיע לו מזה השפע הנבואי ומאותה שעה נסתמו חלונותיו לעת כזאת להעלים ממנו כדי שלא יצר לנפשו וירע בעיניו ויתפגם הברכה כמ"ש בשער הקודם.

והנה לפי שני אלו **המדרשים** האחרונים יהיה מאמר ותכהן עיניו מראות, סיבה לויקרא את עשו כו'. כי מצד קיצור בחינתו בו והעלם נבואתו במה שיהיה אחריו היה טועה בו ורוצה לברכו בכל לבבו ובכל נפשו, וה' סבב את פני הדברים סבות עליות סבות תחתיות כדי שתבוא הברכה על ראש המתברך בלב שלם ובנפש חפצה כמ"ש.

ואחר שהקדמנו מה שראוי להקדים בעניינים אלו ראוי לבא אל ביאור המעשה בזכרון הספקות.

[הספקות בפרשה]

א. ותכהן עיניו מראות ויקרא אל עשו כו'. אי זו כהיית עיניים תספיק לשלא יכיר בו וברשעתו ואם לא יראה בעיניו בלבבו ובאזניו ישמע ותקח נפשו שמץ מנהו. ואם שכבר התרנו זה לפי **המדרש**, מקרא אני מפרש.

ועוד למה יאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי שאין מצורך הברכות שיהיו סמוך למיתה עד שאם היה יודע יום מותו יתאחר מברך אותו.

וגם מה טעם אלו המטעמים ואריכות הדברים לומר שא נא תליך די שיאמר עשה לי מטעמים כאשר אהבתי.

ב. כי הוא אמר בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ואברככה לפני ה'. ועוד כי היה לו לומר ותשמע רבקה ותאמר רבקה.

ג. באומרו אולי ימושני אבי למה לא חשש יעקב אל טביעת הקול שהוא דבר שאי אפשר להנצל ממנו וחשש שמא ימושהו אביו.

ד. אחר שסיפר בלבול יצחק ומבוכתו בהכרתו את יעקב באומרו הקול קול יעקב כו' למה חזר ואמר ולא הכירו כי היו ידיו כו'. ולמה שאל לו שנית לאמר האתה זה בני עשו. ועוד שנה לו ואכלה מציד בני למען תברכך. ועוד כי פתח בנשיקה גשה נא ושקה לי וסיים בריח וישק לו וירח, ראה ריח בני.

ה. וכבר חשבנוהו לגדול הוא התחלת הברכות האלה בו העטף ויתן לך האלוהים ויותר קשה מהיות כלן הצלחות זמניות. ועוד שנתנן לזה וחזר ונתנן לזה. וכבר הותר כל זה בהקדמה ועוד ימשך בביאור.

ו. בחרדה גדולה אשר חרד יצחק אבינו בתחילה עם אומרו גם ברוך יהיה הנה באמת יראה שגם ידו הייתה במעל ואיך אמר בא אחיך במרמה.

ז. בחילוף תשובותיו של עשו: ראשונה אמר ברכני גם אני אבי. בשנייה הלא אצלת לי ברכה. בשלישית אמר הברכה אחת היא לך אבי. ולמה אמר יקרבו ימי אבל. ולא אמר יבואו.

ח. מאמר רבקה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב כו'. והדר אמרה עד שוב אף אחיך ממך. והרי הוא כפל עניין בדברים אחדים.

ט. אומרה למה אשכל גם שניכם יום א'. ואם יהרוג עשו את יעקב כאשר יראה מי יהרוג את עשו. והיה לה להפחיד בסכנת נפשו לבד.

י. דברי רבקה את יצחק אם לוקח כו'. והלא עת צרה היא ליעקב ולא עת מצא אשה ולמה לא הגידה לו דברי המשטמה כמו שכבר ידע סבתה. וטעם מאמר הכתוב אל לבן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו שכתב עליו **רש"י** ז"ל לא ידעתי מה בא ללמדנו.

אלו הן הספקות שראיתי לעוררן הנה לצורך הביאור.

[שאלת רלב"ג על הברכות ותשובתו]

אמנם **הרלב"ג** העיר בעצם הברכות האלה ספק גדול אצלו וזו היא צורתו אם היו אלו הברכות באופן הודעת העתידות לבוא על המבורך, ובלתי מתייחסות לרצונו, איך אמר יצחק בא אחיך במרמה כו'. ואם היו בעניין תפילה ובקשת רחמים להביא עליו מההצלחה והטוב מה שתרצה אליו נפש הנביא, מי מנעו לברך את עשו בברכות עצמן שברך את יעקב. וכ"ש שלדעת עשו ברכן.

והתיר הוא זה הספק במ"ש שחויב להתקבץ בזה ובכל כיוצא בו ב' העניינים יחד וזה שהנביא לא יברך רק לאיש אשר כבר כברכתו. ירצה שכשידע מצד הנבואה שזה המבורך מוכן מצד המערכת או ההשגחה לאי זו הצלחה מיוחדת יברכהו ברצון נפשו מעניין הברכה ההיא ותתחזק לו בסיבתה ההצלחה ההיא בשפע גדול ממה שהיה מוכן עליה מצד עצמו. ומטעם זה תועיל ההנאה שנהנה המברך מהמקבל אם במאכל אם במתנה גדולה או קטנה כי בזה תפנה מחשבתו אליו לדעת אי זו ברכה ראויה לו ובברכו אותו בברכה ההיא עכ"פ בא תבוא. ובזה האופן תהיה הברכה בהודעת עתידות.

ונתאמת לו זה מברכות השבטים אשר נאמר בהם איש אשר כברכתו (בראשית מ"ט) וממאמר יעקב ידעתי גם הוא יהיה כו' (שם מ"ח) ומפני זה כאשר נהנה יצחק ממטעמי

יעקב וראה בהשגתו הנבואית שהוא מוכן להתברך מעין אותם הברכות ברכו מיד ואמר ויתן לך כו'. יעבדוך כו'. הוה גביר כו'. אוררך ארור כו'. והנה כאשר היו הברכות האלו באופן מה קללה לעשו וחויבה הגעתם עכ"פ כבר היה בלתי אפשר שיקבל עשו ממנו הברכות שהיה אפשר לקבלן מתחלה מצד הכנתו גם הוא ולזה אמר בא אחיך כו'. וחזר אחר ברכות שלא יחלוק בהם על ברכות יעקב כמו שנראה מהעניין.

זהו תורף הספק והתירו ואם הוא האריך הרבה. ומהתימא הנפלא מה שהניח כי ידע הנביא במה שנהנה ממטעמי עשו לפי דעתו הברכות הראויות לבוא על ראש יעקב כאלו מסוגלת המאכלים ההם להביא ההודעה על בעליהם מבלי שידע הנביא מי הוא זה ואי זה הוא כעניין המלחשים שמביאין להם אזור או רצועה שלושין עליהן כל שכן כשיאמר לו שהוא זולתו והוא בעיני רעיון רוח.

אמנם במה שאמרנו ראשונה נסתלקו המבוכות האלו מעיקרן. ותדע ותשכיל שאין עיקר ברכות אלו מקבל החלוקה ולא ההתפשטות אל הבלתי ראוי. אבל היו צריכות דעת הבעלים אשר כבר זכו עליהם מן הדין ובידו לתתן למי שירצה. והוא עניין אלוהי דק מאוד ירוץ מרוצת הצרוף והזקוק ע"ד ההשגחה המיוחדת, בכמו אלו העניינים כמו שביארנו. אמנם הברכות אשר קבלו החילוק כבר נתנן לשניהם וידו חלקתן להן בק"ו ולא עליהם הייתה חרדתם כמו שיתבאר עוד בפ"ב.

והנה אחר ערוך השלחן בכל מה שנאמר בזה הדרוש היקר מעתה צפה הצפית אל ביאור דבריו.

[פירוש הפרשה]

[עיוורונו של יצחק והיעזרו בשאר חושיו]

ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות לפי שההשגות הפנימיות לא יושגו כי אם באמצעות החושים החיצוניים כמו שזכר בטבעיות, והיה כוח קצתם יותר חזק בזה מקצתם לפי מעלתם ודקותם, וזה כי לחוש הראות יש כוח חזק בבחינת העניינים והכרתם עד שלזה הורגלו בכתבי הקדש ליחס אליו ההשכלה באומרו וראיתי אני בלבי (קהלת ב'), כי לא יראני האדם (שמות ל"ג), ואראה את ה' (ישעיה ו').

ולמטה ממנו חוש השמיעה על האמת. שלזה ג"כ הורגל בו יחס ההבנה והכרה השכלית. שמע ישראל (דברים ו'), הסכת ושמע (שם כ"ז), שמע בני (משלי א') וכדומה. ולמטה ממנו חוש הריח כי ידמה להם בהשיג המושג מבלי הפגישה בו. ולזה כבר נאמר מרחוק יריח מלחמה (איוב ל"ט), בהריחו אש (שופטים ט"ז), והריחו ביראת ה' (ישעיה י"א). ואמרו ז"ל מכאן שמריח וודאין (סנהדרין צ"ג ב).

ולמטה מהם חוש הטעם כי זה לא יפעל רק בפגישת המוטעם אמנם לפי שהטעימה לאו מילתא חמרית לגמרי היא אבל היא משפט הטעמים כמו שביארנו אצל עץ הדעת בשער ז' וט' מצינו טעמו וראו כי טוב ה' (תהלים ל"ד), ותהי בפי כדבש למתוק (יחזקאל ג'), כי אמת יהגה חכי (משלי ח'). כי הכרת הטעם יש בה דקות והשערה מדעת.

ולפי שהכוח אשר במישוש הוא למטה מכולם בזה עד שאין לו מבוא כי אם בבחינת הרכות והקושי בשעירות או בחלקות קרירות או חמימות והוא ענין חומרי ממשי לזה לא יוחס לו בכתוב שום התבוננות אבל יוחסו לו הסכלות באומרו והיית ממשש בצהרים (דברים כ"ח), וכאין עיניים נגששה (ישעיה נ"ט).

וכבר ביאר **החכם** בפרק י"ד מהמאמר הג' **מספר המידות** ענין אלו החושים כולם אצל ההשתמש בהם בהנאות הגופניות וביאר שלא יוחס חטא בהנאה מהם בעצם זולתי **בחוש המישוש חרפה הוא לנו**. וזה לפי שלא נתלו אליו בחינה והכרה שכלית במשפטים והנה לפי שבהיות חוש הראות שלם לאדם, היה קרוב לנמנע שיטעה האדם במה שיראה בפניו אף על פי שיהיה הפסד שאר החושים לזה הייתה עצה ייעוצה מאת הש"י שייכהו עיניו של יצחק לעת כזאת, כדי שיימשך ממנו מה שכוון אליו מענין הברכות, כמו שאמרנו.

אמנם מהספור הזה תראה נפלאות איך נשתדל הזקן להיעזר משאר חושיו וטוב בחינותיו למלא חסרון החוש ההוא, וכמה התחכם יעקב עד שנתפש בו והוא ענין נכבד מאוד.

(התר ספק א') ויקרא את עשו בנו הגדול. אם כהו עיני בשרו הנה לא כהתה לגמרי עין בחינתו מראות בדרכי עשו בנו שלא היה ראוי לאותה ברכה אז מצד עצמו ולזה התחכם לזכותו וראה להרבות לו מצות ולסדר לפניו מעשים טובים אשר בהרגילו בהם ובהזדרזותו עליהם יהיה לו לזכות לפני האל יתברך ויסכים שיתברך הבכור כבכורתו. ולפי צורכו אל אלו ההזמנות המשך זמן.

אמר לו (א) הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ואם תקפוץ עלי המוות לא יהיה פנאי לזה. ועתה טרם יחשיך שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד כו'. הכין לפניו בזה דרך ה' בבלתי שלמים לקבל הטוב לפי שעתם כמו שעשה בדם פסח ומילה וזולת זה שבאו בכתובים. כי כאשר ישא איש זה את כליו במצות אביו החמורה כלי ה' הוא נושא וכאשר יחזיק בחצים ובקשת את קשתו הוא נותן וכשיוצא השדה במאמרו לפני ה' הוא יוצא וכשהוא צודה את צידו הוא היה גיבור ציד לפני ה' וכשעשה המטעמים להביא לחם ה' הוא מקריב.

והנה בזה באר העניינים בשירגל בהם עד שיושלם רצון הזקן בהם לפי חפצו ומאויי נפשו אשר מדרכו שזה לא יהיה רק בפעמים רבות יש ממשות ליפות כוח המקבל גם להטיב נפש הנותן שתתדבק במבורך ויושלם בזה וזה מה שחסר מצד עצמו. (ב) ולזה עצמו אמר

בעבור תתברכך נפשי בטרם אמות כי יודע היה שאם לא יברכהו בחייו מהכח המסור אליו על האופן שהקדמנו בשער שעבר כי אחר מותו לא יזכה אליה כמו שזכה הוא אחרי מות אביו שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלוהים את יצחק (בראשית כ"ה). ולא אמר ואברכך לפני ה' כי לא ראה לברכו רק מפאת הכח המסור אליו במדה"ד כמו שאמרנו. וכמה נתאמת זה במ"ש ויתן לך האלוהים כו', כי מלפני ה' הוא בורח.

[דברי יצחק האחרונים]

ועתה ראה נפלאות ממאמריו האחרונים. ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. והוא דרך תימא שהרגיש ביעקב שהיה בו ריח שדה הנעבד ומוכן לקבל ברכת ה' ולזה ויתן לך האלוהים כו' מה שלא חשב כן על עשו שאמרנו. ויהיה מאמר כאשר אהבתי מוסב אל העושה כלומר כאיש אשר אהבתי דכתיב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וה"ה בכאשר אהב. וזה מפני שהאהבה לא תיפול על דברים כאלו כמו שכתבנו בשער ח' עיין עליו.

ורבקה שומעת בדבר יצחק כו'. (ב) יראה מדקדוק הלשון שלא הייתה דעת יצחק נוחה שידעו בדבר הזה לא יעקב ולא רבקה אמו אלא שהוא כבר חשב שאין שומע אותו. והנה רבקה שומעת בדבר וכו' ואמר כן לפי שאם ידע שהיא שמעה לא תספיק שום תחבולה להוציאו מידי ספקו כי ידע שיד אמו הייתה עם יעקב באהבתה אותו.

וילך עשו השדה לצוד ציד להביא. יגיד הכתוב כי לא הרגיש עשו בטוב כוונותיו של יצחק ולא כיון את מעשיו על העניין ההוא שאם היה מכוון היה אומר הכתוב ויעש כן עשו וישא את כליו את תליו וקשתו ויצא השדה כו' כי כן דרכו בעניינים כאלו ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה (במדבר ח') **ואז"ל** מגיד שבחו של אהרן שלא שנה (ספרי פרשת בהעלתך) וזולת זה. אמנם זה האיש לא הרגיש ולא דקדק בכמו אלה העניינים כי לא נסה.

ורבקה אמרה אל יעקב בנה וגו'. גם לשון הכתוב הזה נותן טוב טעם ודעת למה ששנתה רבקה אמנו בטוב שכלה ממה ששמעה למה שאמרה. (ג) וזה שהוא כבר תלה בדבריו קבלת הברכות האלו בהשלמת כל המצות ההנה ע"פ דבריו וממילא משמע שמי שלא יצווה על זה לא יקבלם. וכמו שאמר גדול מצווה ועושה וכו' (ב"ק ל"ח א) ורבקה אמרה בעניין אחר והוא שלא הזכירה רק הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואוכלה ואברככה לפני ה' כאלו לא יבקש רק מה שיועיל להטיב הנפש בלבד (ג) וגם הוסיפה באומרה ואברככה לפני ה' לפני מותי להטעימו דבזכותא תליא מילתא ולזה אמרה ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה כו' כיוונה גם היא להרבות לו זכות במה שיכוין לעשות כל מה שיעשה במצות אמו הצדקת כדי שיוסיף זכות על זכותיו כדי שלא תפגע בו חמת אביו וכמו שאמרה בסוף עלי קללתך בני אך שמע בקולי ולך קח לי. והנה הוא שמע וכיון המשפט לשומרי מצוה כמו שאמר וילך ויקח ויבא לאמו מלמד דסבר וקביל.

הן עשו אחי כו' אולי ימושני כו' אחר שנאמר הקול קול יעקב למדנו שהיו נפרדים בקולות. (התר ספק ג') ולא חשש לטביעת קלא לפי שהיה יודע לכוין לשנות קולו לקולו של עשו. כי יש אנשים רבים בקיין לדבר בקול איש ואיש ולזה לא חשש רק שמא בשמשו לפניו בצרכי הסעודה בפגעו בו הוא ימושהו וירגיש בחלקת בשרו שאינו עשו ויהיה בעיניו כאיש אחר שהוא מתעתע בו ומשנה קולו לרמותו ויביא עליו הקללה המחויבת לצאת מפיו על האיש הלזה ולא הברכה המכוונת ממנו. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך אם תשמע בקולי ותתנהג על הסדר שאשים לפניך.

וילך ויקח כו' ותקח רבקה את המטעמים כו' ואת עורות כו' בג' פסוקים אלו תראה איך כוונה בחכמתה לעשות מעשיה כתרס לפני הקיטרוג העתיד לבא מפאת שלשת ההרגשים הנותרים. המטעמים כאשר אהב, על הטעם. ובגדי עשו בנה החמודות, לענין הריח שנאמר וירח את ריח בגדיו. ואת עורות גדיי העזים, לענין המשוש. והיה כל זה להם בתכלית הצורך למה שלא היה בידם לכוין שיעור הזמן הראוי להביא הסעודה שאם ימתינו לשיעורו יקדמנו עשו בצידו וכוליה האי ועדיין נאמר ויהי אך יצא יצא יעקב וכו' ועשו אחיו בא מצידו. ולזה הוא היה הפתח שבו נכנס יצחק לכלל החשד כמו שאמר מה זה מהרת למצוא בני. ומלת החמודות תרגם אונקלוס דכייטא. כלומר בלתי מזהמות במלאכת הציד נראה שקשה בעיניו שהיו לו בגדים חמודות לבא בהם לפני אביו ולא כאלה חלק יעקב אמנם עשתה מה שעליה לעשות והטילה השאר על מי שבידו לגמור.

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ה)

ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה וכו' לותה אותו עד הפתח אמרה ע"כ הייתי חייבת. מכאן ואילך בוראך יקום לך.

מי אתה בני. תמה למהירות בואו ולזה שאל עליו אם היה הוא יצא לצוד ציד וכשבאת אליו תשובת יעקב באהבה אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי קום נא וכו' הנה הוא בזכות חושו נתן אל לבו לדקדק בטביעות קולו אמנם לפי שהיה זר בעיניו שיהיה יעקב מתנכר אצלו חזר לשאול לו מה זה מהרת למצוא בני עד שבאה תשובתו שנית כי הקרה ה' אלוהיך לפני ובין זה וזה הוסיף הכרה בקול שהיה קולו של יעקב אבל במה שכבר חשב לעשות לו בזה מופת חותך במישוש אמר ליה גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא. והנה כשנגש וימושהו אמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו כי חוש השמע לא נתאנה ועמד בעצמו. אמנם חוש המישוש לגסותו לא הבחין בין שעירות עשו לשעירות גדיי העזים ונתאנה.

ויראה שגם בשערות ההוא התחכמו לתקנו באופן שידמה לשעירות עשו (ד) הוא שאמר הכתוב ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות כלומר שעירות כשעירותו.

[התפיסה החושית של יצחק כלפי יעקב]

ומכל זה למדנו מה שאמרנו מהיות חוש השמע קרוב אל חוש הראות בחוזק בחינותיו. ומה שאמרו שלא גזר עליו כן רק מפני שאמר כי הקרה ה' אלוהיך לפני שלא היה שם שמים שגור בפיו של עשו (שם) הוא דרך דרש כי לא יתכן לפי מנהג הדבור היות מאמר הקול קול יעקב דומה לקול אביו ולקול אמו (דברים כ"א) וכיוצא. והנה עם זה כבר היה נבוך בין גזרות שני החושים האלה שהיו זה לעומת זה. (ד) ולזה חזר לשאול לו אתה זה בני עשו כדי שיוסיף להרגיש בקולו בדברי תשובתו. אמנם בן חכם הבין כוונתו וקיצר בתשובתו ואמר אני. (ד) ולזה נעתק להבחין מפאת הטעם ואמר הגישה לי ואוכלה מציד בני למען תברכך נפשי ולפי שראה זה הכרעה גדולה אם לא יסכים הטעם שכבר יהיו תרי סהדי לגבי חד אמר למען תברכך נפשי כלומר הברכה תלוי בזה.

ויגש לו ויאכל כו'. עם שחלוף טעם המטעמים יראה ראייה מופתית על שאינו עשו הנה הסכמתם לא הייתה ראייה גמורה על שהוא עשו כי הייתה שם רבקה שהייתה בקיאה בהם ומצויה אצל שניהם ולזה עם הרגישו בהם טעם אחר ממש, עדיין נשאר במבוכה הראשונה. או שראה להיעזר עוד מצד חוש הריח ואמר גשה נא ושקה לי בני (ד) והייתה הכוונה אל הריח, ואם לא פי' וכן נאמר ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו. והנה חוש הריח לא כזב אבל גזר משפט צודק.

והנה עם זה כבר הסכימו ג' חושים כי חוש הריח והמשוש העידו עליו והטעם לא קטרג וחוש השמע נשאר לבדו ולזה נטה אחרי רבים ושפט שהוא הוא כאלו ראהו בעיניו. ולזה שתף לשם חוש הראות ואמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. וכבר אמרנו כי במלת ויברכהו נכללה כל הברכה ההיא המיוחדת לשם אשר לא נתנה לפרש ואין לשון יכילה רק בלשון ברכה סתם כמו שאמר ויברך את יצחק בנו וכמו שאמר ויתן לך את ברכת אברהם והיא ברכה כלולה כוללת כל הטובות האמתיות ועל דרך שאמר המשורר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים ל"א).

אמנם להיות הטובות הזמניות עזר גדול לחיי ההצלחה אם להגיע הדברים הנאותים ואם לדחות המונעים והמעיקים העוטרים האנשים מימינם ומשמאלם כמו שכתבנו באותם ראיות אשר בשער לזה צורף אליו אלו הברכות הזמניות בתוספת ואמר (ה) **ויתן לך האלוהים מטל השמים** כו' כלומר ויתן לך עוד מטל השמים ומשמני הארץ והוא חיבור הטפל לעיקר. וכבר נצטרף לו טעם תמיהת ראה ריח בני כו' כמו שכתבנו למעלה.

אמנם הזכיר בכאן אלוהים שהוא דייך בכל מקום להורות שלא נתנו הברכות רק אל הטוב בעיני האלוהים כי הטובות האמתיות לא נתנו כי אם בחלוף העבודות אמתיות. (ה) אמנם הטובות החיצוניות אשר נתן אח"כ לעשו לא הטיל עליהם תנאי זה של מדת הדין כמו

שעשה שלמה באמרו ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כו' אמנם בנכרי אשר לא מעם ה' הוא אמר ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי (מלכים א' ח').

הוה גביר לאחיר כו'. יראה שנתכוון שאפילו יהיה יעקב כאשר חשש יחולו עליו הברכות שאם לא כן למה יאמר הוה גביר הרי הוא מעצמו הבכור והגביר. ולסיבה זו חתם אורריך ארור ומברכך ברוך כלומר תהיה מי שתהיה כיון שהטוב בעיני ה' לברך אותך המונע הטוב ממך ענוש יענש. וזאת הסיבה עצמה שחתם כן בלעם בברכותיו (במדבר כ"ה) שהעניין דומה מאוד לברך מה שלא היה בדעתם מתחלה לברך ואם הוסיף בלעם במה שבקש לקלל.

יהי כאשר כלה יצחק כו' ויעש גם הוא כו' ויחרד יצחק כו' (ו) להזדמן כל אלו העניינים על כיוון הזמן ולצמצומו שלא חסרו ליגע זה בזה כמלוא נימא תמה תמיהה גדולה ואמר מי איפה הוא הצד ציד. ירצה שעדיין איפה עמי **ורז"ל** אמרו שנסתר אחרי הפתח כאשר פתח אותה עשו לבא זה נכנס זה יוצא שנאמר אך יוצא יצא כו' (ב"ר פ' ס"ו) והיה העניין פלא גדול בעיניו שיצוד יעקב ציד ויביא ויאכל מכל לשובע נפשו ויברכהו כאשר עם לבבו בטרם יבא עשו וגזר כי מאת ה' הייתה לו להסב הברכה אליו וחתם גם ברוך יהיה. ואפשר שחתם כן כדי שלא יובן מחרדתו שהוא מתנחם ועובר על מה שכבר יצא מפיו אורריך ארור כי חפץ בברכה ותבואהו.

[עשיו מבקש את הברכות]

כשמע עשו את דברי וכו'. הכתוב מעיד שעקר מה שצעק עשו על אודות הברכות לא היה מצד הרגשו בתועלתם רק לשמעו דברי אביו וראותו בחרדתו הכיר שהם דבר גדול (ז) ועדיין היה חושב שהיו טובות זמניות כי על כן אמר ברכני גם אני אבי שאם היה יודע סודן היה מכיר שהטובות ההנה לא נתנו לחלוקה בין שני אנשים כהם בשום פנים כמו שביארנו כבר בהקדמה והוא מה שפטר לו אביו באומרו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך אמר זה על הברכה הסתמית הראויה לבכור אשר עליה אמר ויברכהו.

הכי קרא שמו יעקב לפי שהיו דברי אביו מוכיחים שהסכים אל דעת יעקב התריס כנגדו ואמר הכי קרא הזקן הזה אם שם בנו זה יעקב שיורה הוראה שלימה על הפועל העתיד כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמיה ט') לפי שהיה עתיד לעקבני זה פעמים שאם בשביל וידו אוחזת בעקב די בשיגזור השם מהלשון מבלי שיורה על עבר או עתיד כמשפט כל השמות הנגזרים וזה יורה שהוא ידע בכל זה ועושה עצמו כאלו אינו יודע וכבר היה לו מקום לתלונה זו מזה הצד כי על זה העניין נראה שנתכוונה רחל בשם יוסף (בראשית ל"ו) לכלול בהוראתו שיוסף ה' לה לעתיד בן אחר. מ"מ אחר התלונה גמר דבריו באומרו הלא אצלת לי ברכה (ז) כלומר יודע אני בודאי שאליו נתכוונת. אמנם אי אפשר שלא הפרשת לי ברכה מה בשביל כמה סעודות שהסעדתיך.

ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך וכו'. הנה האב **החכם** כבר רמז אליו אמיתת העניין באמרו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. וכסיל לא יבין את זאת וחזר בשאלתו הלא אצלת לי ברכה לזה הוצרך לבארו לגמרי ואמר הוי יודע שעניין הברכה הזאת היא להיות המתברך בה עקר במין האנושי עד שיהיו שאר כל ההצלחות טפלות אליה ומזה הטעם הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים שהוא מין אחד מגדולי מיני ההצלחה והוא השררה והרדיה בכל אשר יקווה מהם שום מניעה ועיכוב להגעתה. והוא מה שכיוון במאמר וירדו בדגת הים וכו' (שם א') ומוראכם וחתכם וכו' (שם ט') כמו שכתבנו הטיב בשער ט"ו. וגם דגן ותירוש סמכתיו שהוא מין שני מההצלחה המחויבת להמצא אליו לעוזרו ולסומכו בה כדי שלא יחסר לו די סיפוקו ולא יטרד בבקשתם ומהפלא בלקחו לשון סמכתיו שיורה על שהם סמך לדבר גדול ממנו כלשון **החכם** עצמו שאלו הטובות עוזרות וסומכות הטובות האמתיות וכמו שבזה הלשון עצמו נשתמש הנביא בכיוצא בזה באומרו וחתמי היא סמכתני (ישעיה ס"ג) כמו שיבא בפסוק אחלקם ביעקב שער ל"ג בעזרת האל. וחתם ולכה איפה מה אעשה בני כי הנה הברכות כלן הן עניין אחד והראוי והנאות שלא יפרדו אלו מאלו ואחר שלא זכית לעקר מה אעשה לך.

ויאמר וכו' הברכה אחת היא לך אבי ברכני וכו'. (ז) הנה הבן הסכל אמר ליה שאינו מהמחויב שיתאחדו הברכות כולן להיות כעניין אחד עד שלא יתפרדו כמו שאמר, אבל שיחלקם ויפרידם, ואם לא זכה אל הברכה העיקרית שיייתן לו מהברכה אשר הוא קורא אותה טפלה, כי הוא חשבה לטובה ועיקרית.

ולזה השיב אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך וכו'. ואפשר שעשו אחר שנענה על מה שאמר הלא אצלת לי ברכה חזר מפנים אחרים מהעזות ואמר חזקה שאין אדם נותן כל אשר לו בחייו וישאל על הפתחים שעל היסוד הזה אמרו כל מתנות חולים שאין בה שיור אינה מתנה (ב"ב קמ"ו ב) ולזה אם לי לא אצלת ברכה הלא אצלת לך ברכה אחת לפחות בדרך שיור כדי שיתקיימו דבריך והנה מאותה ברכה ברכני גם אני אבי.

וישא את קולו ויברך למה שחשב שנטרד לגמרי מהטובות הזמניות ולא היה העניין כאשר חשב כי מיד ברכו כמו שנתבאר. ולדעתי שלא ברך יצחק את עשו כלל רק שפירש לו עניין ברכות שבירך ליעקב ואמר כי במה שאמר לו ויתן לך האלוהים מטל השמים ומשמני הארץ שלא יובן ממאמרו שלא יהיה לו ג"כ כי כבר אפשר לו לשבת בארץ שמנה ומוצלחת וגם שתהיה מושפעת מברכות שמים מעל. וגם מה שאמר יעבדוך עמים וכו' הוה גביר לאחריך אין הכוונה שיהיו לו כעבדים נמכרים נושאי סבל אלא שיהיו עם בפני עצמו תופשי חרב ועושי מלחמה וכובשי ארצות רק שיהיו לו למס עובד כמו שהיה העניין בימי רוב מלכי בית ראשון ובקצת מלכי בית שני. וגם שהברכות הללו מטבען שתהיינה תנאיות והוא כי בכל זמן שיהיו עושין רצונו של מקום תהיינה על עמדם אבל באופן אחר כבר יש לו מקום ורשות לפרוק עולו מעל צוארו כמו שפירש לו באומרו והיה כאשר תריד וכו' כתרגומו. ומ"מ כבר היה עויין יעקב על זה שמא נטלה ממנו זאת הברכה של טל השמים ומשמני

הארץ כי על זה אמר משה בברכותיו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש (דברים ל"ג) וכן יתבאר שם.

וישטום עשו את יעקב כו' יאמר כי דבר המשטמה לא היה על הברכה שכבר נתפייס במה שא"ל אביו. אבל היה על מה שברכו אביו על ידי תחבולותיו.

ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל כו'. (ז) כלומר אף על פי שאירע שיקרבו ימי אבל אבי מפני הצער לא אמנע מהרוג את יעקב אחי.

(ח) ויוגד לרבקה וכו' ועתה בני וכו' וישבת עמו ימים אחדים וכו'. הנה רבקה בראותה שנאת עשו באיבה גדולה ורבה משטמה ובהרגישה כי מכח עצת הבכורה הוא מתמרמר אליו יותר כמו שאמר את בכורתו לקח וגם עתה לקח ברכתו שאם לא היה כן כבר היה מתפייס לאמר אולי מקרה הוא. (ח) לזה פירשה לו מה שאמרה לו שילך פדנה ארם וישב שם עד אשר תשוב חמת אחיך ושכח את אשר עשית אתה לו שלא מעצתי ואולי שלא ידעה גם היא במעשה ההוא כמו שלא ידע אביו עד העת ההיא וגם זה חכמה מאתה להודיעו שלא נמשך לו דבר רע מעצתה.

(ט) למה אשכל וכו' כוונה דבריה בחכמה להכריחו אל הבריחה וזה שאין צריך לומר שאם יפחד שיפול הוא ביד עשו שהבריחה היא הכרחית אלא שאפילו הונח שיפיל הוא את עשו הנה הוא לא ימלט מיד בניו ויחויב אז השכול משניהם.

[רבקה שולחת את יעקב]

(י) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי כו' גם זה יורה על רוב בקיאותה בדרכי החיים והוא שסיבבה פני בריחת יעקב וצאתו מבית אביו לעניין לקיחת אשה ממשפחתו לא שילך כדמות בורח לפי שהיציאה לכוונת בריחה יבעיר לב אחיו לרדוף אחריו או לשמור עברתו נצח. ולזה דברה אל יצחק שידבר אתו ויצווה עליו על זה כדי שיראה שמצות אביו תכריחוהו והוא שנאמר בסוף וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו. (י) יאמר שהלך במצות אביו וגם שהמקום אשר הלך שם היה שווה לשניהם כי הוא בית אחי אמם ומזה לא ניכר שהוא בורח כמו ההולך למקום שאין יד שניהם שווה בו והוא מה ששלח לו בפתחו לו בדברי שלום עם לבן גרתי ואחר עד עתה (בראשית ל"ב). והכתוב מעיד שהועילה עצתה דכתיב וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם וכו' וישמע יעקב וכו' וירא עשו וכו' וילך עשו וכו' שנראה שכבר הסיח דעתו מהעניין הראשון אל העניין השני המחודש. ועם זה פנה זה אל הימין וזה אל השמאל ויפרדו איש מעל אחיו ונמצאת הברכה דבקה במבורך בהסכמת בית דין של מעלה עם בית דין של מטה שהיה מקטרג בראשונה ולבסוף הודה ונתן בעין יפה זה שלש רגלים. והועיל לזה זירוזו העצום אשר מסר עליה נפשו מתחלה ועד סוף. ועתה יקום יעקב ויגל בחלקו ישמח ישראל ויזכה במקחו ואיש איש מבניו ישיש בנחלתו. לא עתה יבוש בקנות מפי הגבורה לו משפט הבכורה.

עקידת יצחק שער כה (פרשת ויצא) – בראשית כח

יבאר כי כמו שחויב להכזיב הרבה מהדמיונות מפני מופתי השכל, כן חויב להכזיב המופתים השכליים מפני ההודאות הנבואות.

פרשת ויצא יעקב.

במדרש (ב"ר פ' ס"ט)

אמר רבי אבהו משל לבן מלכים שהיה ישן בעריסה והיו הזבובים שוכבים עליו. כיון שבאת מניקתו ושהתה עליו והניקתו, ברחו מעליו. כך בתחילה והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו, כיון שנגלה עליו הב"ה ברחו מעליו. הוי והנה ה' נצב עליו.

[הנבואה מכחישה את מופתי השכל]

כמו שחויב אל הכח המדמה להכזיב הרבה מדמיונותיו מפני מופתי השכל וגזרותיו. כן יתחייב זה השכל להכחיש קצת משפטיו ודיניו מפני ההוראות האלוהיות הנאצלות עליו. הקודם יתבאר תכלית הביאור מהרבה דברים זכרום **החוקרים**, שהמדמה נתפש עליהם כי להיותו כוח חומרי משותף אל כל הב"ח, הוא עלול מאוד אל ההשתבשות בקבלת צורות שלא נמצאו נפרדות אך מקבל הרכבתם מזה אחת ומזה אחת, וימציא במחבורם מה שלא היה.

גם ימאן לקבל את אשר לא ראה מהמה ואם הם אמתיות כמו שהוא העניין בהשערותו קטרי המאורות הגדולים ויתר הכוכבים או במצב האנשים על שני קצות הקוטר העובר על חוג הארץ איש נכחו וכפות רגליהם מקבילות זה לזה וכדומה לאלו אשר על כרחו יש להודות הפך ממה שנראה לו כי אין לו פה להשיב דבר כנגד המופתים המוחלטים הבאים עליהם מפאת השכל אשר עליו להכזיב כזביו ובדיותיו כמו שכתב **החכם** בטבעיות.

הנה כמו כן יקרה אל השכל האנושי כי כל מה שישלים עיוניו ויקיף בדעתו הנמצאות הכוללות ויתעצמו השגותיו בכל מה שאפשר לו ההשגה עליו כבר יוצץ עליו אור הרוח האלוהי ויעזרהו לדעת גדולות לא יחשוב ולראות נפלאות לא חשב ולא ידע ויישריהו אל הכרת אמיתת עיונים ועניינים חשבם בהפך ראשונה אם בעיוני אם במעשי.

ואם שהדבר הוא ברור ומועד מפי רוב סיפורי תורתנו הקדושה בעדות נאמנה, עכ"ז לא נחלל מהביא ראייה מפרסומי העניינים הנעשים, והקימונו עליו לעדים נאמנים שלשה נסיכי אדם. והם שמואל ונתן ומיכיהו בן ימלא נביאי ה'.

[טעותו של שמואל בבחירת אליאב]

הלא תראה כי שמואל הנביא, להמשכו אחר מה שיגזרוהו שכלו מהנתן שבט מלכות אל איש יפה תואר ובעל קומה כמו שכבר היה עניינו של שאול, שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם (ש"א י'). לזה בראותו אליאב ניצב הקומה, וייף בעיניו למלוכה, גזר ואמר אך נגד ה' משיחו (שם ט"ז). אמנם הושפע עליו הכח האלוהי, ואמר אליו אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו, כי לא אשר יראה האדם כו'. אמר אל תבט אל עניין יופי המראה וגובה הקומה, שכבר מאסתי למלוכה עניין אלו התוארים מיום בחרי בשאול בעבורם והיה מה שהיה. והודיע כי לא אשר יראה האדם בשכלו הוא אמת, עכ"פ אבל מה שיראה השכל העליון וישפוט עליו. וגזר הגזרה עצמה שאמרנו ואמר, כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב. כלומר כמו שמחק האדם בטוב שכלו הוא שיראה וישפוט על העיניים ושאר החושים, כאשר יפול הטעות בהם לסיבה מהסיבות כהטעות בעוות המטה אשר ביאור שזכרו (ר"ל שהמטה הישר נראה עקום במים) וכיוצא. כן הוא מחוק השכל האלוהי לראות ולשפוט להישיר מה שיטעה ללב האדם במושכליו. והנה הפי' הזה מלבד שהוא נאות לפי ענינו הוא מוכרח כשתעויין היטב כוונתו.

[טעותו של נתן בבניית דוד את המקדש]

אמנם נתן הנביא כאשר אמר לו דוד המלך (שמואל ב' ז') ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוהים יושב בתוך היריעה, מה נאמר: ויאמר נתן הנביא אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך. הנה שגזר בעיון שכלו מה טוב ומה נעים לבנות בית אלוהים, ומי כדוד נאמן לה' לבנותו, והסכים בדעתו ושהוא ית' יהיה עמו, עד שהיה דבר ה' אליו בלילה ההוא: לך אל דוד לאמר כה אמר ה', צוה שיאמר לו זה בלשון תמיהא. כלומר, ראה כמה נרחק דעתך בזה ומשפטיך אשר אתה חרצת בעומק עיוןך ממה שיגזרוהו השכל העליון.

ואחשוב שלא עשאו שליח, רק כדי שתהא לו תוכחה עצומה על מה שהחליט בדבר מבלי המלך בגבורה. וכמו שאמרו **חז"ל** (ספרי פ' דברים) על אומר אנכי הרואה (שם א' ט') כי לעצם השליחות כבר נאמר בדברי הימים, ויהי עלי יד ה' לאמר דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת כו' הנה בן נולד לך כו' (ד"ה א' כ"ב). כי דברים כאלו לא אמרם אלא בינו לבינו, כי לא נמסרו לשליח. אמנם סתם הדברים ושלחו בהם כדי שיהיה לו לתוכחת מוסר.

[טעותו של מיכיהו במלחמת גלעד]

ומיכיהו גם הוא כאשר אמר לו אחאב (מלכים א' כ"ב) הנלך אל רמות גלעד אם נחדל, עם שהקדים לומר לשליח חי' ה' כי את אשר יאמר ה' אלי אותו אדבר הנה מתחלה טרם יהיה יד ה' עליו לפי שראה בטוב בחינת שכלו שטוב ויפה הוא שתשובנה ערי ישראל עליהם ע"י המלך המולך בעת ההיא, כי זה וכיוצא בו הוא סבת הקמותו עליהם. לזה אמר לו עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך.

אמנם אחאב עם היותו רשע במעשיו למוד היה בעניינים האלו וידע ההבדל שיש בין שיאמר מפאת השכל האנושי לבד ובין מה שיאמר עוד הנבואה והוא כבר הקדים ההודעה כי לא ידבר עליו על הדרך הנבואי טוב כי אם רע. ולאמת דבריו אלו אל יהושפט אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה'. ולזה נאמר בסוף ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע, וזהו מה שרצהו אחאב יותר מדעת האמת, והמעשה העיד.

מ"מ כבר קרה לו למיכיהו בזה לגזור בדעתו דבר וכאשר נתעורר לדברי אחאב להתבודד ולכוין אל הנבואה הוכחש זה הדעת וידע שלא יצליח ולא יתן ה' ביד המלך כמו שאמר כי הוא ית' ובית דינו יעצו עליו רעה כמו שנזכר שם.

הנה שעדות שלשתן מכיין למה שאמרנו מצורך התישרות השכל האנושי באלוהי העומד עליו כי על זה הייתה עצת יתרו נכונה בשאמר וצוך אלוהים ויכלת עמוד (שמות י"ח) ואמרו ז"ל לך המלך בגבורה (**מכילתא** פ' יתרו).

[השכל האנושי צריך להיכנע להוראות הנבואיות]

ואם כן איפה בדברים אלו המעשים אשר מדרך השכל האנושי להתגבר עליהם בחוזק יד כ"ש בידיעות העליונות הרוחניות ובהשגת אמיתות העיונים האלוהיים ודעת דרכיו ומצוא חפציו שהם עליונים נעלמים נסתרים ונפלאים ממנו כמו שאמר המשורר פליאה דעת ממני נשגבה וכו' (תהלים קל"ט). ורבן של נביאים בקש עליהם: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. שהשכל האנושי יש להכנע לאלו ההוראות הנבואיות לבטל דעתו ולסתור גזרותיו מפניהם כמו שאמר בפירוש כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו' (ישעיה נ"ה). וזה אם להכחישם ממש כמו שקרה לאלו הג' רעים נאמנים. אם לתת לב ולהעמיק להשגת דברים והכרת עניינים אשר לא שערום ולא ציירו מציאותם מתחלה כמו המראות האלוהיות אשר נזכרו לישעיה ויחזקאל וזכריה. וזולתם מהנביאים שהשתוממו עליהם בדבריהם. או כשנתוסף אליו מדע והשכל והשגת עניין מה והכנתו היותו על אופן אחר ובפנים שונים עצומים ונפלאים ממה שחשב והשכיל מהם ראשונה.

[מראות יעקב משנים את תפיסתו]

כמו שהיה העניין ליעקב אבינו במראה הנפלאה אשר יסופר עליה בתחילת פרשה זו אשר ביאר בדבריו שבאת עליו ההערה האלוהית להשכילו ולהודיעו והעלותו במדעו שיעור מה שהיה בתחילה זר ונפלא בעיניו. וכמ"ש בפ"א אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. והיה ענין תמיהתו לפי שההנחה הזאת, רצוני לייחד לאל יתברך קביעות דירה ובית מושב אהל ומשכן, כאשר תייחד אותם התורה האלוהית בכאן ובעיקר סיפורה, הנה היא תניח ביטולים גדולים לפי ההצעות השכליות, ובפרט תחייב שלשה שקרים עצומים.

הראשון שיהיה הוא ית' בעל שיעור כמשפט כל מתקומם במקום.

והשני שיהא מתנועע ונעתק ממקום למקום בנסוע המחנות.

והשלישי שיהא לו שום צורך אשר לו יתנועע.

חלילה לאל מאלו החסרונות וכיוצא בהם כלל וחלילה שיסכים השכל העיוני עליהם. אמנם באת כנגד זה ההערה האלוהית והרחיבה בו ספריה וספורים לא לבטל גזירות השכל באלו הגזירות והמשפטים וכיוצא בהם שהם תקועים במקום נאמן אבל לעוררו ולזרזו לדעת מתוך ההנחות האלו דעות ועיונים שהיו מתחלה רחוקים בעיני שכלו ולהקרבתם, וזה במה שישכיל בכל מה שיאמר מזה המין כי חפץ ה' למען צדקו לרשום ולצייר בלבנו אמיתת השגחתו ועוצם עיונו ותכלית הדבוקו באנשים השלמים החפצים לשמוע בקולו ולדבקה בו שיעור מה שלא יושכל אל הדעות הפלוסופיות.

כי אם יספיקו לגזור קצת גזרות אמתיות במציאותו ואחדותו ופשיטותו יתב', הנה באמת יחסרו מהשכיל עיקר מה שצריך השכלתו להצלחת האדם ושלמותו, כמו שביארנו היטב אצל פי' עץ הדעת טוב ורע שער ז', וכמו שיושלם ביאורו בכמו אלו העניינים על מעשה המשכן שער מ"ח ב"ה.

[השמים כסאי – משקף גדולה ותפארת והעדר חסרונות]

וכוונת זה התועלת הנמרץ ביארה ישעיהו הנביא באומרו כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) הנה במה שאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי ייחס לעצמו הגדולה והגבורה באופן שלא יסבול שום חסרון מהג' אשר זכרנו, כי מי שהשמים כסאו הוא, והארץ שרפרף שלו, הנה כבודו מלא עולם. והנה הוא בלתי בעל תכלית. ואשר הוא כן לא יתקומם ולא יתנועע, כי הוא מאמר שווה לאומרו (ירמיה כ"ג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. והנמצא העליון הכולל אשר בזה אינו צריך לזולתו כי הכול שלו, שנאמר כי לי תבל ומלואה (תהלים נ').

ואם כן איזה בית אשר תבנו לי שאבוא לדור ולהתקומם בתוכו ואיזה מקום מנוחתי שאנוח בו מהרוגז והעצב שיש לי מחסרון דבר ואיך תחשבו שאני נעתק ממקום למקום לבוא

ביניכם כאחד מכם שמתנועע בכללים גשמיים ועל ידם עושין כלל צרכיהם שהרי אין מציאותי על זה האופן, ואין מעשי נעשין על הדרך ההוא בשום פנים. שאם נקראתי בורא ויוצר ועושה ואת כל אלה ידי עשתה. רצוני השמים והארץ שהזכיר וכל צבאם. לא הייתה הבריאה ביד ולא בשום כלי גשמי כלל, רק ויהיו כל אלה נאום ה' כלומר במאמר לבד, וכמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו (שם ל"ג) כי הוא אמר ויהי (שם) וכמו שנתפרסם בעשרה מאמרות נברא העולם (אבות פ"ה) ועניין המאמר הוא הרצון האלוהי לבד.

ואם כן למה בחרתי בעיר וצויתי לבנות לי בית מקדש לשכון בתוכם, ודאי לא לצרכי רק לצורך השכנים ותועלתם, כמלך שמעתיק ישיבתו מארץ טובה ועיר ממלכה לעיר קטנה וארץ גזירה להטיבה ולהצליחה להוציאה מעמלה ועניה על ידי רוב הברכות וההצלחות אשר יבואו לרגלו. והיה הטוב ההוא מה שכוונתי להעיר אמן קצרי ההשגה ומשתוקקין אל השלמות ומשתדלין אל הגעתו.

ולזה אמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ירצה כוונתי לשום עני לטובה על השכל האנושי אשר הוא מתחילתו עני ונקצר יד מהשיג אמיתת העניינים העמוקים אשר אמרנו.

אך כשימצא לו תנאי שני והוא שיהיה נכה רוח. כלומר מרגיש בקוצר השגתו ומתעצב בה כי אל השמח בחסרונו או שאינו מרגיש בה אין לו שום תקנה. ועוד צריך תנאי שלישי שיהא חרד מאוד ומשתדל לקראת השלימות ובחריצות גדולה וכמו שאמר (ש"א י"ו) ויחרדו זקני העיר לקראתו, הנה חרדת אלינו כו' (מ"ב ד'). כי ודאי איש אשר אלה לו יועילו מאוד אלו ההערות להצלחתו.

ואולי כי רצה באומרו ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה כו' ואל זה אביט כו' כי את כל אלה צבאות השמים והארץ אשר זכרתי עשתה ידי ויהיו כל אלה נמצאים ועומדים לפני מזמנים למצותי ואין אתי חסרון כל דבר ועם כל זה לא אביט לשכון שכינתי כי אם אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ועל דרך שאמר ע"י משה הן לה' אלוהיך השמים ושמי השמים, רק באבותיך חשק ה' וכו' (דברים י') וזה וזה הוא דרך נכון.

וכל אלו העניינים ומה שילוח אליהם כפי כוונתו כלם יבואו על נכון במקום המיוחד בשער הנזכר ב"ה.

[ההכרה שהגיע אליה יעקב בדרכו]

ועתה ראה איך קרה לו ליעקב אבינו ע"ה זה העניין, רצוני שכבר היו לו עיונים רבים ונכבדים בנויים לתלפיות על הקדמות שכליות אמתיות במציאות האל יתברך ואחדותו ופשיטותו ואופן השגתו והנהגתו זה המציאות שיעור מה שאפשר אל השכל השגתו,

ושלמותו זה הביאו לשהערה עליו רוח ממרום להשיג ולהשכיל גדולות ונפלאות אשר לא ידעם ושחשבם בעיונם היותם בעניין אחר. וזה מה ששירשם מאוד בספור זה במה שחוזר לזכור יציאת יעקב מבאר שבע ומגיד פגיעתו במקום ההוא ולינתו בו. ומזכיר שלקח מאבני המקום ושם מראשותיו. ובשכבו שם חלם החלום הנכבד והנורא ההוא אשר עליו אמר בהקיצו אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא ויאמר מה נורא כו' ושלסוף לקח את האבן אשר שם מראשותיו וירימה מצבה וכל העניין ההוא המגיד גודל המושג לו שם ועוצם מעלתו, כי לא יתכן שדברה תורה לשון הבאי בזיכרון פרטים כאלו אם לא יועילו, דמאי איכפת לן אם שם מראשותיו מאבני המקום או ששמה על כרים וכסתות. וגם לא דברו **חכמים** לשון הבאי כשאמרו שהאבנים הללו היו מריבות זו עם זו (חולין צ"א ב). לומר עלי יניח צדיק זה ראשו עד שנעשו אבן אחת דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. וגם כמו שאמר שם וחזר ונשנה ב**מדרש** שוחר טוב בשיר של פגעים (תהלים צ"א) רבי נחמיה אומר שלשה אבנים היו, אמר אם האל מיחד שמו עלי כמו שיחד על אבותי, יעשו שלשתן אחת ועמד ומצאן אחת. ואני הנני רואה אותו מתפרש היטב כשיהיה הכל פונה אל התל שהיינו פונים אליו.

ויצא יעקב מבאר שבע כו' להיות הקורות אותו בדרך הזה עניינים נפלאים עיקריים ושורשיים לשלמות האדם והצלחתו, וראויין ליסמך אל קבלתו הברכות מפי בית דין של מעלה ומטה, כמו שאמרנו בשער הקודם, חזר לייחד להם סיפור בפני עצמו. וכבר נודע מה שאמרו **חז"ל** שנטמן בבית שם ועבר ארבעה עשר שנה (מגילה י"ז א) כמו שהוכיחו ממספר שניו, והוזכר ב**פרש"י** זכרונו לברכה (ס"פ תולדות) אשר מזה נמשך כי בצאתו משם באוצר בלום מלא חכמות עיוניות היה מוכן לשתקראנה לו נוראות כאלה, והוא אומר ויפגע במקום כו'.

ואם שפשוטו במקומו עומד, וזה המקום אשר נקרא שמו יתברך עליו כמו שיתבאר כבר נודע ממקרי האבות, שעם היות דברים קורין אותם לשעה גם כן היו רומזים לעניינים גדולים ונפלאים, אם להווה אם לעתיד, לזה הוא נכון לומר כי ויפגע במקום ירמוז אל העיון באלוהיות על דרך שאמרו ז"ל ברוך המקום (שבת י"ג ב). ולהיות הדרוש הזה זר ונפלא מאוד מהשכל האנושי, הוא מה שנאמר בו ויפגע במקום, שהוא כינוי אל הקיצור בהשגה וכמו שאמר הציץ ונפגע (חגיגה י"ד ב).

[רמז במדרש על תשוקתו של יעקב להשגת האמת]

וב**מדרש** (ב"ר פר' ס"ח) ויפגע במקום מלמד שבקש לעבור ונעשה לו העולם ככותל הנה רמזו אל תשוקתו אל השגת אלו האמתיות ועמידת המונעים ההיולאניים לפניו עד שפגע במקום, לפי העניין השני שדרשוהו ז"ל (ברכות כ"ו ב) מלשון תפלה כי על זאת יתפלל כל חסיד לנותן השלמות ב"ה.

ובהכינו עצמו בעיון ובמעשה מן השמים ירחמו ויסייעו בשלמותו עד אשר ישיג המשיג בפתע את אשר נתאוה אליו. והוא העניין הג' אשר דרשו **חז"ל** (חולין שם) ויפגע במקום מלמד שקפצה לו הארץ דכלהו אתנהו ביה.

[ויקח מאבני המקום – הקדמות והנחות פילוסופיות]

ואמר וילן שם כי בא השמש כי מתחלה באה שמשו ולא זרח עליו אור אלו האמתיות עד הנה. ויקח מאבני המקום כו'. אמר שהזמין עצמו אל אותו השלמות במה שכבר לקח מאבני המקום והם ההקדמות האמתיות וההנחות הצודקות אשר הם אבנים שלמות אבנים יקרות שעליהם הוסד הדרוש הנפלא שהוא המכונה בכאן במקום לפי מנהג **חז"ל**. **וישם מראשותיו**, שהשכיל אותם כולן והוליד מכללם אמיתת מה שאפשר להוליד, וראה שכולן צריכות אל הלימוד ההוא, ואם אחת מהנה יפול מהבנין והוא אמרו ז"ל שהיו מריבות זו עם זו וכו', כי על זה הדרך כבר אפשר לכל אחד מהם ליטול את השם ולומר שעליה תבנה ותכונן הבניה והגזרה היא. אבל בבחינת הדרוש עצמו בכללו, כולן מופת אחת הנה. ולזה אמרו שנעשו כולן אבן אחת, ע"פ הכתוב שאמר ויקח את האבן אשר שם וכו'.

הלא תראה שחכמי **הפילוסופיא** הוצרכו אל כ"ו הקדמות שזכרן **הרב המורה** בתחילת חלק ב', וכלן לבאר מציאות השם ית' אחדותו ופשיטותו, וכולן מתקשרות יחד להעשות מופת חותך אל אלו הדרושים כמו שנתבאר שם. וגם מי שאמר ג' אבנים היו, כיוון אל ג' חלקי החכמה: לימודית טבעית ואלוהית, המעיינות בג' חלקי המציאות אשר בהסכמתם יחד במופתיהם יתקיים השכל במושגיו.

ורבנן אמרי מיעוט אבנים שתיים, ועמד ומצאן אחת (שוח"ט שם). כוונתן לחלוק החכמה לפחות אל הטבע ואל מה שאחר הטבע והכל הולך דרך אחת.

[סולם מוצב ארצה]

ואיך שיהיה אמר כי במה שקנה מהחכמה על זה השיעור. וכאשר שכב שם במקום ההוא בהיות מחשבותיו משוטטות לפניו ורעיוני לבביה על משכביה סליקו. ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו וכו' יאמר שנראה אליו שם הסלם האלוהי הכולל שהוא מדרגת הנמצאות וסוד השתלשלותם כי הוא מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והוא אשר בו יקושר עולמות שלשתן יחד.

וראה עוד שמלאכי אלוהים והם השלמים מהמין האנושי בזכות מחשבותם ועיונם משתדלים לעלות משפל מצבם בדרך עיונם במופת יראיה אשר הוא הלימוד מהמתאחר הידוע אצלם אל הקודם היותר ידוע אצל הטבע, עד שכן עלו מעיון אל עיון אחר מעולה ממנו עד הגיעם אל ראש הסולם אשר הוא ית' נצב עליו. וזה הלימוד הוא אשר יקראוהו

חכמת הטבע המכונה בפי דעת קצת למעשה בראשית. אמנם בהיותם על זאת המדרגה מהשגה מיד הושפע עליהם אור השכל האלוהי עד ישיגו בזוהר שכלם ורוב בינתם הנבואית אמיתת הנמצאות ודרך השתלשלת מהסיבה אל המסובב, שהוא ענין נפלא מאוד מהראשון, כי על כן כינה אופן השגתם וידיעתם זאת דרך **ירידה**, כי במ הולכים מהנכבד אל אשר תחת ממנו. וזה הלימוד הוא למכונה המעשה מרכבה.

וכבר דקדק **הרב המורה** ענין העלייה הקודם לירידה בפרק ט"ו חלק א'. אבל על ענין אחר. ואמר שתכלית מה שהשיג בזה העיון הנפלא והנה ה' נצב עליו.

ואמר **במדרש** (ב"ר פ' ס"ט)

רבי חייא רבא ורבי יוחנן חד אמר עליו על הסולם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר עליו על הסולם ניחא, ומאן דאמר עליו על יעקב שהוא מתקיים עליו.

והתבונן בדברים האלה האלוהיים כי לפי שמדרגות הסולם ההוא הנראות לשלמים בעין שכלם הם מדרגות הנמצאות כולם אשר בכללם הנמצאים השמימיים והרוחניים גבוה מעל גבוה עד הסיבה הראשונה ית' שמו הניצב עליהם במדרגה אין למעלה ממנה. לזה אמר כי למ"ד על הסולם ישולח זה הלשון עליו ירצה על העולם בכלל, כמו ששולח על המדרגות הקרובות אליו אשר הם הפשוטים מחומר שהוא מבואר שהוא התיצבות מעלה לא התיצבות גשמי.

אמנם למ"ד על יעקב איך ישולח זה הלשון עליו עד שיאמר שה' נצב עליו שזה לא יופשט מהגשמות חלילה. ותירץ שהוא מתקיים עליו, ירצה שאין הכוונה באומרו ניצב על המצב הגופני, רק שהוא תואר מורה על הקיום והנצחיות. כי השיג במראה זו כי ה' אשר הוא העומד הנצחי והמתקיים בעצמו הוא עליו וכמ"ש **חז"ל** האבות הן הן המרכבה (שם פ' מ"ז).

ואחשוב שמכאן הוציא **הרב המורה** מה שכתוב בפרק ההוא וגם מה שלמד שמלת עליו לבד הוא הנשווא בזה המאמר כי הוא הפירוש הנכון לדבריו שם לפי דעתי.

וב**מדרש** (ב"ר פ' ס"ח)

רבנן פתרי ליה בסיני. והנה ס"לם זה סיני בגמטריא. מוצב ארצה. דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט). וראשו מגיע השמימה דכתיב וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד'). והנה מלאכי אלוהים אלו משה ואהרן. עולים ויורדים. דכתיב ויעל משה אל הר סיני (שמות י"ט) וירד משה מן ההר אל העם (שם) ועלית אתה ואהרן עמך (שם). והנה ה' נצב עליו דכתיב וירד ה' על הר סיני (שם).

הנה אמרו שנגלה אליו שם עניין מעמד הר סיני הצודק בכל חלקי הספור כמו שנזכר, לפי שהמעמד הוא לפי האמת כך היה העניין בו לכל המזדמנים שם. ואמרו עוד (שמות רבה פ' י"ב) ששם בטלה הגזירה ונתן רשות לעלות תחתונים למעלה ולרדת עליונים למטה מה שלא היה נוהג כן ראשונה. וגם שם נתבארה העליה והירידה על הדרך שאמרנו, שנאמר תחלה ומשה עלה אל האלוהים ואח"כ וירד משה מן ההר אל העם כמו שיתבאר כלו שם במקומו שער מ"ד ב"ה. ועתה עם היות שכל אלו הן דברים נכונים וקרובים למה שנא' על זאת המראה הנוראה מהרבה מהראשונים, הנה בהתבונן האדם על מה שנמשך מזה הסיפור מהתייחד שם בית אל ושער השמים לתפלה ועבודה, ומה הפלא הוא ע"ה יראה באמת שנתגלה אז אליו מה שהיה רחוק בעיני עיונו תחילה, והוא היות מקום מיוחד בית זבול לו ומכון לשבתו עולמים, כמו שהפליג על זה שלמה ע"ה באומרו כי האמנם ישב אלוהים על הארץ וכו' (מ"א ח').

תאני בר קפרא ויחלום אין חלום בלא פתרון והנה סולם זה הכבש. מוצב זה המזבח שנא' מזבח אדמה (שמות כ'). וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שריחן עולה עד השמים. והנה מלאכי אלוהים אלו הכהנים שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. (מלאכי ב') עולים ויורדים בו בכבש והנה ה' נצב עליו שנא' (עמוס ט') ראיתי את ה' נצב על המזבח. (ב"ר פ' ס"ח).

הנה הורה שכבר היה המקום ההוא מעולה כולל הבית והעליה שהוא בית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה ושכבר היה הסולם מוצב ארצה מזה לזה לשתף השימוש ולצרכיו יחד וגם כי היו בני הבית בני אלוהים עולים ויורדים בו כעבדים הזריזין והמהירים לשמש את הרב משרתיו עושי רצונו. והנה ה' נצב עליו כאדון הנצב על הבית ועל כל היושבים בו. ויתכן עליו על הסולם יורה שהוא מעותד ומזומן לרדת ולהשכין שכינתו למטה במקום ההוא הנבחר.

י ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה.

יא ויפגע במקום וילן שם כי-בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתי וישכב במקום ההוא.

יב ויחלם והנה סולם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו.

יג והנה ה' נצב עליו ויאמר

אני ה' אלוהי אברהם אביד ואלוהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך.

יד והנה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל-משפחת האדמה וברעך.

טו והנה אנכי עמד ושמרתיד בכל אשר-תלך והשבתיך אל-האדמה הזאת

כי לא אֶעֱזֹבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם-עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לָךְ.
 טז וַיִּקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֲכֵן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאֲנִכִּי לֹא יָדַעְתִּי.
 יז וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מֵה-נִוְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם-בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם.

ויאמר אני ה' אלוהי אברהם אביך ואלוהי יצחק וכו' עם שלא נגלתי עליהם בזה הסיגנון דע כי אנכי אנכי הוא והארץ אשר אתה שוכב שם לסיבתה כי עליה נתגלגלו לך הדברים עד באך לשכב במקום הזה לך אתננה ולזרעך כי כבר רצה האלוהים את מעשיך אשר בינך ובין אחיך.

ותדע ותשכיל ממוצא דבר שאופן השגחתי הוא בשיעור נמרץ ממה שחשבת והוא אומר והיה זרעך וכו' והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך וכו'.

ומהידוע שלא נדבר בזה השיעור לשום אחד מהאבות עד הנה ואין ספק שהבטחות הללו לימים רבים הוא מבטיח ולכל האומה בכללה הייתה הכוונה וקרא דוקא באומרו לך אתננה ולזרעך שהרי לא נתנה לו. אבל באומרו לך אתננה כיוון אל ישראל בכלל כמו ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל (ירמיה ל'). ובאומרו אל זרעך הורה אל זרעם אחריהם שעתיד להחזירם להם אחר שיגורשו ממנה כיום הזה.

[והיה זרעך כעפר הארץ]

ויאמר שאם היו עתידים זרעו להיות כעפר הארץ לדוש בין האומות לפרוץ אל ארבע כנפות הארץ בגליות הוא יהיה עמהם בצרתם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם ישמרם בכל אשר ילכו ועם שירחיקו נדוד ישיב אותם אל האדמה הזאת בלי ספק ואם יתמהמה ויתאחר זה הקץ לא תירא ולא תחת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את זה אשר דברתי לך הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. וגם יודיע אותו כי זאת הארץ החלקית אשר הוא שוכב עליה הוא עיקר הארץ ומעמד כפות רגלי הסולם אשר אליה תהיה הירידה והשכינה ממנו ית' כמו שנזכר.

ולזה ויקץ משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ירצה מהמראה הזאת נראה שיש שייכות לאל ית' עם מקום זה וכאלו נתיחד לו לשכינתו מקום ממקום ואנכי לא ידעתי עד הנה שיהיה כך עניינו בשום פנים. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה חויבה לו היראה הזה לפי שראה עצמו מוכרח לקבל מה שראה במראה הנבואה ומצד אחר לא ראה להפיל מכל המופתים האמתיים אשר יעשה השכל בהרחקת זה ההתקוממות עד צרור ונתיירא מאוד לנפשו מהכשל בדרוש הנורא הזה ומחשבתו הנכונה הזאת הייתה עליו יד ה' וגזר על האמת המוחלט ואמר אין זה כי אם בית אלוהים וזה שער השמים. ירצה אין עניין מראה זו להפיל ולהרוס דבר ממה שיגזרו השכל בזה ההתקוממות כלל,

אבל הכוונה לגלות אוזן אנשים שיש שם בית אלוהים כל מבקש ה' יבוא שמה לשרתו ולברך בשמו, וזה השער לה' צדיקים יבואו בו להכיר ולידע שיעור השגחתו ועוצם התבוננתו ודבקתו אל עבדיו ומשרתיו עושי רצונו שהוא באותו שיעור מן העוצם וההתפשטות אשר לא נודע מקודם לכן.

ולזה וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה וכו'. כי האבן הראשה אשר שם מראשותיו תחלה היא עצמה אשר שם אותה אח"כ מצבה אלא שיצק שמן על ראשה במה שהאירו עיני שכלו כשמן זוהר האור האלוהי להשכיל בה שיעור נמרץ ממה שהשכיל ראשונה, ואילו רמזו ז"ל באומרם שאותו השמן ירד מלמעלה (ב"ר פ' ס"ט).

לזה ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשונה לקבוע מסמרות במה שהושג לו בזה, אמר שקרא שם המקום בית אל כי הוא עניין נתחדש לצורך האנשים מחודשים מזרע האבות הללו ואם היה מקום המיוחד לו יתב' מצד עצמו חלילה לא יתכן שהיה מקדם מקום לזולתו בשום צד. וקבע יראה למקום ההוא ג"כ ואמר מה נורא המקום הזה.

[מקום, בית אלוהים, שער השמים – שלושה עולמות]

ויתכן שרמז אל שלשה מחיצות הבית הגדול והקדוש אשר היו כנגד השלשה עולמות. ועל בית קדשי הקדשים אשר ישכון שם כבוד ה' בין כנפי הכרובים אמר מה נורא המקום הזה. ועל ההיכל אשר שם כלי הקדש השולחן והמנורה ומזבח הקטרת אמר אין זה כי אם בית אלדים לומר שאין קדושתו כקדושת הראשון אבל הוא כקדושת בית אלדים. ועל החיצון אמר וזה שער השמים כי הוא המקום המיוחד לקרבנות הנעשות על מזבח העולה והוא באמת השער אשר בו יעלו לרצון לפניו יתב' וגם הוא מקום תפילותיהן של ישראל שנאמר בהם ואתה תשמע השמים (מלכים א' ח'). ולחיבת העניין הזה השכים בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה כי מאז הוחל לשום אבן על אבן בהיכל ה' ויצוק שמן על ראשה לרמוז אל המנחות והנסכים וקרא אותה בית אל. ולבאר שהכוונה לא להיותה בית אלדים ולא אותה בית אל שהייתה בגבול יוסף אמר ואולם לזו שם העיר לראשונה ובכלל זה ג"כ שלא הייתה זו העיר אשר נקראת אח"כ לזו בכתוב (שופטים א') רק שכבר היה שם בשנים קדמוניות עיר ששמה לזו ולא נתקיים ישוב העיר ההיא והוא אומרו ויקח מאבני המקום שכבר נחרב המקום ההוא וגדר אבניו נהרסה ומאלו האבנים עשה המרזב אשר שכב שם ויודיע כן לומר שבהשגחת השם יתברך לא נתישב המקום והובדל לבית אלוהים. והנה גם הפי' הזה נמשך יפה עד הנה.

אמנם הוא קשה להמשך למה שיבוא אחרי זה מהספורים מפני חמש ספקות עצומות.

[חמשה ספקות]

הא' כי אחר שאמר לו שם והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך וכו' איך אמר בסמוך אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני וכו'. וכי אדם הוא להנחם והרי לחלוחית הדיו עדיין קיימת. **השני** בשיורה שהוא שמש על מנת לקבל פרס ושיאמר שאם יעשה אלוהים לו כל הדברי' ההם אחת לאחת ולא יפיל דבר יהיה לו לאלוהי' או שישים האבן ההוא בית אלוהים ואם לאו שלא יעשה דבר מעבודה ומעשר ומכל מה שנדר והנה הוא מגונה מאוד שהרי על כל פנים הוא מחויב לעמוד לשרת לה' הנראה אליו שם.

השלישי מה שנמצא ליעקב מהפחד הנמרץ והמורא הגדול בכל הדרך אשר הלך ולא בטח לבו ולא נסמך על דברי ממה שהבטיחו האל יתב' שם כמו שנראה מאמר ויירא יעקב מאוד וייצר לו וכו' וכל הפרשה ההיא.

הרביעי כי לא הזכיר זאת ההבטחה כלל בתפלתו ובקשתו על צרת עשו רק ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא מה שאמר לו בחרן ועליה אמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת כו' הצילני נא כו' ומה שאמר אחר כך ואתה אמרת היטב אטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים וכו' כתב **רש"י** ז"ל שלא כיון אלא למה שאמר לאברהם הרבה ארבה את זרעך ככבי השמים וכחול אשר על שפת הים (בראשית כ"ב). וא"כ לא הזכירה כלל רק במה שרמז במאמר אלוהי אבי אברהם ואלוהי אבי יצחק כמו שכתב בפירושו. ואפילו תמצא לומר כי אל מה שנא' לו במראה הזאת ושמתי את זרעך כעפר הארץ היה מכוין שם יתבאר בטעמים מספיקים שלא הזכיר כן רק לתת טעם אל יראתו כי לא מצא בכל דבריו מה שיספיק לסלק פחדתו ממנו. ואף כי יחשוב המראה הזאת לנבואה גמורה ובטחון קיים והוא פירוש נכון מאוד כמו שתראהו משם.

אמנם הספק החמישי הוא מה שעכב יעקב לשלם נדרו עם היותו ראש ואב לכל הנודרים דכתיב נדר לאביר יעקב (תהלים קל"ב). ולא עוד אלא שאמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא וכו' (בראשית ל"א). והוא לא עשה ולא כלום עד שחזר לומר לו אחר מעשה שכם (שם ל"ה) קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך. ובאמת כן לא יעשה לשום אדם כ"ש לאיש כמוהו.

[נתבאר כאן עניין נפלא מענייני הנבואה]

ואולם מכח אלו הספקות ומטעם הכוונה אשר נכנסנו בה בזה הדרוש אני אומר שנתבאר בכאן עניין נפלא מענייני הנבואה וממה שיקרה מהקיצור למתחילים בה והספקות אשר יפלו להם בין מה שהושרש עמם מפאת עיוניהם ובין מה שנתחדש להם עמה בהתחנכם

בנבואה כ"ש כשילוח אל זה ג"כ חסרון ההכנה מצד מהצדדים שהרי אמרו אין נבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר (נדרים ל"ח א) שהם תנאים הכרחיים כמו שבא בתחילת השער הי"ט וכמו שיתבאר בהקדמת שמות ב"ה.

שהרי יעקב אבינו לשעה ההיא לא היה מוכן לגמרי אל מדרגת הנבואה הגמורה שאם היה חכם וגבור עשיר באמת לא היה כי הוא הולך ונטרד מבית אביו בעירום ובחוסר כל ותפלתו נשמעת בהתחננו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולזה הייתה המראה ההיא אשר ראה אז בחלום הלילה ומתוך שינה עמוקה כמו שנאמר בתחילתו ויחלום והנה סולם וגו' ובסופו ויקץ יעקב משנתו וכו' מה שלא אמר כן במקומות אחרים שנזכרה נבואה בחלום או במראות הלילה שאע"פ שהיה בהם תחלת העניין בחלום כבר תתחזק המראה ותתפשט אל שירגיש הרואה שאינו חלום רק נבואה ממש.

אבל כשאמר ויקץ יעקב משנתו יורה שמתחלה ועד סוף לא הרגיש החולם כי אם חלום וכמ"ש ויקץ פרעה והנה חלום (בראשית מ"א) שאע"פ שראה בחלום עניין אמיתי קרוב לנבואה כמ"ש את אשר האלוהים עושה הראה את פרעה (שם) הנה יקיצתו משנתו תעיד עליו שהוא חלום גמור וכמה הורה זה בר קפרא במ"ש עליו ויחלום אין חלום בלא פתרון. והנה סולם מוצב ארצה וכו' כמו שכתבנו למעלה.

והנה **הרב המורה** בפ' מ"ה חלק ב' הכריח היות עניין שלמה המלך למטה ממדרגות הנבואה הגמורה למה שנאמר בו ויקץ שלמה והנה חלום (מלכים א' ג') מהטעם שכתבנו היה כן אותו משפט עצמו בכאן באומרו ויקץ משנתו אלא מפני מה שכתב זה לשונו וכאשר נתעורר מחלום הנבואה ההוא לא אמר שזה חלום אבל פסק ואמר אכן יש ה' במקום הזה ואמר אל שדי נראה אלי בלזז בארץ כנען (בראשית מ"ח) ופסק שהוא נבואה. אמנם בשלמה נאמר ויקץ שלמה והנה חלום וכו' ע"כ. ואתה רואה כי מאמר אכן יש ה' במקום הזה אינה טענה וכ"ש בסמוך אליו ואנכי לא ידעתי כמו שיבא. אמנם הראיה השנית הייתה ראייה גמורה אם לא קפצה לו הארץ לרב. שהרי לא אמר אל שדי נראה בלזז אלא על מה שנאמר לו שם בשובו שנא' ויבא יעקב לזזה (שם ל"ה) ושם נאמר אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים וכו' והוא מה שאמר ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וכו'.

והוא מבואר והנה אנחנו נקבל מדברי הרב ההכרחי והוא מה שיגזור עניין השינה והקיצה כי השאר קצתו נראה כי הוא זולת מה שחשב וקצתו בלתי מוכרח. וכבר זרז אותנו שם שלא נטעה באלו המדרגות במוצאנו בספרי הנבואה שבאתהו הנבואה בצורת מדרגה אחת ויתבאר בו עצמו שבאתהו באחרת וא"כ ראייתנו נכונה כמה שאמרנו.

ולזה כאשר הקיץ משנתו העיד הכתוב שנסתפק במראה הזאת אם הייתה נבואה מושפעת מאתו יתעלה כמו שיורו ענייני המראה או אם היה חלום לבד כמו שחויב מחוסר

הכנתו וזה הדבר הוא שבו הייתה השגתו אז חסרה מנבואה גמורה שהנביא שתגיע לו נבואה שלימה לא יסופק לו כלל נבואתו אם דבר ה' הוא שאם יסתפק לא יעשה על פיה דבר שיש בו פקוח נפש וא"א החזרה כמו שעשה אברהם במעשה העקידה כאשר כתב **הרב המורה** שם פרק כ"ד חלק ג'.

אמנם כשלא תגיע על השלימות לסיבה מה לא די שיכול להסתפק בה אלא שכבר ישתבש ויחשוב בה זולת מה שהוא ע"ד האמת כמו שנראה העניין מפורש בתחילת ענינו של שמואל שקרא אותו השם ית' בשמו פעמים שלש וחשב שעלי קראו. ומהידוע שקרה לו כן מפני היות הפעם הראשונה לנבואתו כמו שביאר הכתוב (שמואל א' ג') ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה'.

וכבר הודה הרב ז"ל בזה בפרק הקודם אלא שלא כיון לכך ולמה לא יקרה ליעקב כזה בנבואה הראשונה שהגיעה לו ולא יקרה לו שום טעות בזה אחר שהוא הרגיש בו גם שהכתוב הזכיר אופן השגתו ומדרגתה וטעם הסתפקו בה כי על זה האופן אין בזה בית מיחוש. וכבר בא מאמר ירמיהו בעניין חנמאל בן שלום ואדע כי דבר ה' הוא (ירמיהו ל"ב). והנה על צורת זה הספק אמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ירצה לפי עניני החלום הזה הנפלא יראה שיש שפע נבואיי מאת ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי שיהיה כן בלי ספק כי חולם הייתי ועדיין לא נתחזק בנביא ומ"מ חשש לחלומי שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוהים והכל במחשבה גוברת לא שיגזור על כך בלי שום ספק. ועל דרך שנא' אין זה כי אם חרב גדעון (שופטים ז'). ולזה השכים בבקר ולקח את האבן אשר שם מראשותיו וירימה מצבה וכו' וקרא שם המקום ההוא בית אל וידר שם נדר לאמר אם יהיה אלוהים עמדי וכו' והכוונה כי לצאת מידי ספקו בענין ההוא הנפלא הנה הוא תלה אמיתתו במה שימשך מקיום המאמרים שנדברו לו שם שאם יתקיימו בו כלם על הדרך שהובטחו אליו ויוחלט אליו האמות שהייתה משאת נבואה גמורה נמשכת לו שם משלמות המקום עם היותו בלתי מוכן לגמרי ותחול עליו יראת המקום ההוא וכיבודו ואם לא יתאמתו אצלו ידע שהוא ענין חלום בעלמא ושיעור מאמריו אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלוהים כמו שנראה אליו לגמרי וצירף בדבריו ונתן לי לחם לאכול וכו' למה שחויב שהאיש הנראה אליו ה' במראה הנבואה לא יחסר כל. וע"ד שאמר שלמה ריש ועושר אל תתן לי וכו' (משלי ל').

[חובות האלוהים לאומה]

והנה כאן רמז אל הג' העניינים המוטלים עליו יתברך לאומה זו כדרך הבעל לאשתו והם שאר כסות ועונה. אמנם העונה היא התיחדות האלוהי עמה והדבוק התמידי בבית אחד כי על זה אמר ושבתתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלוהים. כי עתה אין השעה הגונה

לזה הדבוק וההתייחדות. ואולם בשובו נאמרו שם דברים מעידים על ההויה וההתייחדות הזו כאשר תראה משם נפלאות מתורתנו שתתפלא. והאבן הזאת אשר שמתה מצבה יהיה ג"כ ודאי בית אלוהים כי מתוך זה יהיה הקיום למאמרים הללו רצוני מצד שהיה מקום מוכן לנבואה. ואם כן חויב לקבל עליו ועל זרעו להביא שמה המעשרות לצורך מכלת הבית ההוא ולעובדי עבודתה כמו שאמר הנביא הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וכו' (מלאכי ג') גם כי זה ענין מיוחד אל קבלת האלהות לגמרי ושיכיר שכל טובות האדם והצלחותיו אינם רק מפאת השגחתו כי על כן חויב להפריש מכחם לה' המעשרות והתרומות ושאר המתנות.

ובאמרו וכל אשר תתן לי וכו' למדנו ענין נפלא מחסידותו ית' אצלנו וזה שאין צ"ל שהוא מתפייס ממנו בלוקחו בתורת עבודה מעט מזער מהרבה אשר הוא נותן לנו כמו שהוא העניין במעשר אלא שעדיין לא בא לידינו ואנחנו עובדים אותו בו כמו שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו וכו' והוא מה שהודה עליו דוד באמרו (ד"ה א' כ"ט) וכי מי אני ומי עמי כי נעצור כוח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אמנם באמרו ממך הכל ולא אמר שלך הכל כיוון אל ענין נכבד מאוד זכרו **החכם** בטענה הד' אשר במאמר התוארים באלוהיות במשל שהניח שם -

מן המלך שיש עמו מפתחות אוצרות ממונות אנשי הארץ והוא לא נהנה לא בזהב ולא בכסף ולא יקחהו אבל ישפיעהו על האנשים וכל שיש לו זהב יהיה ממנו לקוח ובאמצעות מפתחו וכו' וכן הראשון יתברך אצלו מפתחות העולם ממנו יקווה הדעת כו' עוד אמר והעני אשר לוקח ממנו זהובים רבים יקרא עשיר בבחינה שהזהובים בידו והמלך בבחינה שהזהובים מידו ובהקנתו ומי שיושפע ממנו העושר על הכל איך לא יקרא עשיר ע"כ.

השתדל מאוד להרחיק יחס אלו הקניינים המדומים ממנו יתברך ונשמר מאוד מהפיל עליו לשון שיורה על שהם שלו או בידו בתורת קניינים כלל אלא שם הגעתם אל מי שיקניאם מהאנשים בהשפעת הטוב מעצמותו ית' שהוא הטוב והמטיב ושעל זה האופן יקרא עשיר מצד שהעושר מושפע ממנו ית' לא מצד שיש לו ובאוצרותיו דבר נוסף על עצמותו כלל כמו שבנמשל נקרא יודע לפי שממנו נקנית כל ידיעה לא שיש לו מדע נוסף והוא עצמו מה שנזהר ממנו דוד באמרו כי ממך הכל וכו' וזה כדי להורות שבכל מקום שנאמר שלו הכסף והזהב ושאר הקניינים הכוונה כי הם נקנים לאשר ישר בעיני חסידותו משפע עצמותו ית' כמו שאמר במקום אחר והעושר והכבוד מלפניך (שם) ואם אינו בידך מידך ומכחך עשינו לנו חיל לתתנו לפניך כיום הזה. והנה זה הענין עצמו יראה שכוון התנא במסכת אבות פ"ג בשאמר תן לו משלו כי אתה ושליך וכו'. ירצה כי במה שאמר משלו אין הכוונה ליחס אליו אלו הקניינים המדומים חלילה רק מפני שאתה בעל הקניינים והאדם מצד צורתו הוא שלו

שכן קראו הכתוב בצלמו ודמותו ולכך יאמר על הקניינים בהעברה שהם שלו וכן בדוד נמצא דקדוק זה באומרו ממך הכל ומידך נתנו לך (שם). והוא פי' נכבד ומחויב למה שלא אמר שנאמר ממך הכל וכו' והוא מה שראוי שיובן מאמרו וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והכוונה שאם יתברר לו ע"י הבטחות הללו שהחלום ההוא מראה של נבואה הייתה אז יתחייב בכל מה שתשיג יד נדרו לעתיד ובאופן אחר יספיק למה שעשה מהעבודה וההודאה בשעה ההיא.

ובהיות הדבר תלוי ועומד בעיניו לזה לא נסמך לבו בצרותיו על ההבטחות ההם וגם לא הזכירם בתפלתו ולפי שהשיגוהו אחר המראה הזאת צרות לבן וצרות עשו וצרת הבת לא נתברר אליו אמיתת מה שסופק בו שהרי בעיניו לא נשמר בכל הדרך אשר הלך כמו שרצה. ולזה היה נראה אליו שלא חל עליו חובת הנדר כי לא הוחזק לו המקום לבית אלוהים ואף כי אמר אלוהים אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך לא חויב לו מהמאמר ההוא שחל הנדר ושהיה חייב לקיימו כי כן הוא שנדר לה' על התנאי ההוא אבל לא נתברר אליו קיומו כי לא אמר לו דבר שיתברר ממנו ספקו עד שאמר לו אחרי מעשה בתו בפירוש קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך. כי אז הודיע לו משפט החלום ההוא כי ודאי היה מראה של נבואה והוא האל יתברך הנראה אליו שם כי המקום מלא חסרונו ואם כן חל הנדר וחייב לקיימו ומשם למד שכל מה שהשיגוהו מהצרות לא היו כדאי לבטל מה שאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי הם דברים נשכלים לכל בעל דעת. והוא עצמו מה שהודה ואמר ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (בראשית ל"ה). וכן נאמר בסוף שני פעמים ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלוהים בברחו מפני אחיו (שם). ועל מלאכי האלוהים הנזכרים שם העולים ויורדים בסולם הוא אומר. ואח"כ נאמר ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלוהים בית אל וכבר היה יכול לומר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען וכו' אלו הייתה כוונתו על הדבור ההוא כמו שנתדמה לרב ז"ל אלא שהוא מבואר שלא היה מזכיר רק מה שאמר לו אחרי כן שם כמו שאמרנו.

ואיך שיהיה על פי כל אחד מהדרכים האלו יתברר שנגלו אליו עכשו גדולות ובצורות אשר לא ידעם ולא שערם תחלה אם באופני ההשגחה בהנהגת העולם וההבדל אשר בין כלליו ופרטיו והוא עניין נכבד מאוד במדרגות השלמות האנושי.

[משל לבן מלכים המוטל בעריסה – דרגות שונות בהשגת האלוהות]

הוא אחת מכוונת **חז"ל** במאמר ההוא שזכרנו פתח השער. משל לבן מלכים המוטל בעריסה והיו זבובים שוכבים עליו שעד הנה עם שהיה מכיר את בוראו דרך עיונו משיג

השגות מה בהשגתו ובהנהגת העולם עדין היו קצת זבובי מות המתילדים מעפושי השכל האנושי ועיוניו שוכבים עליו ומבדילים בינו ובין האמיתות בהם והיו מיחסים אותם למלאכי אלוהים עולים ויורדים בו לפי שהמחשבות העיוניות בכלל ראוי ליחסם כן.

וכן אמר בפנחס באותה שעה בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לו כו' (סנהדרין פ"ב ב) כי במעשה הזה ודאי הדעות השכליות היו מונעים אותו ואפי' בא לב"ד לימלך אומרים לו שלא יעשה (שם) כי עקר ההתקוממות ההוא חויב להיות מעצמו כמו שיבא במקומו שער פ"ג ב"ה.

עד ששהתה עליו מניקתו אשר היא ההישרה הנבואית האלוהית אשר עליה אמר המשורר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו (תהלים ק"ג) שעשה לו דדים במקום בינה מאי היא א"ר אבהו כדי שלא יסתכל בערוה ר' יהודא אמר כדי שלא יינק ממקום הטינופת (ברכות י' א) כמו שביארנו אלו העניינים בשער ו' הוא שער הנפש כי שם למד שהשכל האלוהי הנבואי הוא למעלה מהשכל האנושי והוא המישיר אותו בכל מה שמדרכו לטעות והמעלה אותו למקומות שאין מחוקו לעלות שם והוא מה שנאמר והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' וכו' אשר מכלל המראה והדבור הנפלא מה שהעיר את לבו ואזנו על יחוד הבית הגדול והקדוש ובחירתו אותו מהיות לו מושב אלוהים לקבוע דירה בתחתונים כדרך בעל הבית עם בני ביתו. כי ודאי לא שוערה ולא נהייתה כזאת מלפנים עד מקום הזה כמו שביארו המשורר באומרו (תהלים קל"ב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב. אם אבא באוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי. עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב.

נראה בפ"י שהוא היה האב הראשון לזה העניין הנפלא ומלפנים אותו גלה אליו והוא אשר נשתומם על זה ראשונה.

כמו שאמרנו (ילקוט ישעיה ב' מפסיקתא)

משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לעשות לו פלטרין הביא הראשון ואמר לו ראה המקום הזה שאני רוצה לבנות אותו פלטרין אמר לו זכור אני שהיה הר תחלה. הניחו. בא לו אצל השני אמר לו מבקש אני לבנות פלטרין במקום הזה אמר לו זכור אני שהיה שדה תחלה. הניחו. בא לו אצל השלישי ואמר לו מבקש אני לבנות פלטרין במקום הזה אמר לו זכור אני שהיה פלטרין תחלה. אמר לו חייך על שמך אני בונה אותו. כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקדוש ברוך הוא אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה (בראשית כ"ב). יצחק קראו שדה שנאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' (שם כ"ז). יעקב קראו פלטרין שנאמר אין זה כי אם בית אלוהים. אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה חייך על שמך אני בונה אותו שנאמר (ישעיה ב') אל בית אלוהי יעקב.

והכוונה להם בזה להראות שיעור מה שנתבאר לו ליעקב אבינו אצל אלו העניינים מאשר לפניו.

[דרגתו של יעקב ביחס לאברהם ויצחק]

כי הנה אברהם אבינו מפני היותו המתחיל בדורותיו לבא אל הכרת מציאות הבורא יתברך מצד מה שנתחייב בשכלו המצא סיבה אחת פשוטה לכל הנמצאות כלן עם שהשיג בזה יותר מכל זולתו הנה הוא לא הספיק לשיתברר אצלו זה השיעור מההשגחה ואופני הנהגתו בחלקי נבראיו כי הוא דבר נקנה בנסיונות גדולות ובהתפשטות העניינים באורך הזמן ויציאתו למצרים מפני הרעב וחרדתו על אודות אשתו כל החרדה ההיא קצת הוכחה עליו עם שכבר דברנו שם מה שיאות לפי העניין. וכבר היה אצלו המציאות היותר שלם אל מין האנושי ותכלית קרבתו אל האלוהים כמדרגת ההרים מהארץ כי אף על פי שהם מושפעים בצד מה מטל השמים מעל אינם במדרגת השפע המושפע על הארץ הנעבדת ולזה כשבקש שיראה זכות העקידה לזרעו הבא אחריו ושיושגחו מהאל ית' בעבורה אמר ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. הנה שייחס להם זה השם ועליהם אמר בהר ה' יראה.

אמנם יצחק למה שכבר הראה עליו האל יתברך יותר פרטי השגחתו אם במה שצוה לגרש את האמה ואת בנה לפי שלא יירש עמו ואם במה שנתאמת אצלו שיעור מה שהזקק לו בהמצאת בת זוגו וגם במה שהיה עמו בארץ פלשתים לעזר ולהועיל כמו שביארנו שער כ"ג. כבר ידע והשכיל שהשגחת הש"י יותר קרובה אל השלם שבמין ושהוא אצלו במדרגת השדה הנעבד אשר עין בעליו דורשת אותו תמיד. ולזה אמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' קרא כן אל השלם שבמין כי באמת שם צוה ה' את הברכה. וכבר נאמר ויצא יצחק לשוח בשדה.

אמנם יעקב כאשר הוחל לברר אליו עוצם ההשגחה בשיעור נמרץ משניהם מצד מקריו עם אחיו על הבכורה והברכה אשר ביארנו והושלם לו העניין במראה הגדול הזה שבו השיג והכיר שהשלם שבמין הוא אצלו כבן בית וכאלו יתברך דר עמו בשכונה אחת כי הוא עקר מה שנתגלה אליו שם כי לזה אמר אין זה כי אם בית אלוהים ירצה אין זה כמו שחשב תחלה מעניין ההר או השדה אבל העניין ודאי כמו דירת בית קבע אשר השגחת בעל הבית והתבוננותו בה הוא תכלית מה שיצוייר.

ולסבת האמות הזה אשר הגיע אליו יעקב אבינו מזולתו מהאבות היא מה שאמר בשני האוהבים הראשונים שהניחם שעם שהיה כל אחד מהם אוהב למה שקצרה השגתם לתאר זה העניין הנפלא בפחות ממה שהיה לא נתישבה דעתו בו עד שפגע במי שהשיג האמת בזה וגזר דעתו עליה והסכימה עמו דעת עליונה לומר יפה דנת באומרו ואל בית אלוהי יעקב. ירצה הבית שהושג עניינו ראשונה ותכלית כוונתו אצל יעקב ואם כדברי מפרש ההגדות מה פשעם מה חטאתם של האבות שהניחם ועוד שהמשל הפך הנמשל

באמת. שהרי ההר יותר מפורסם מן השדה והשדה מהבית שמציאות הבית אינה רק למחסה ולמסתור והוא מבואר. אמנם מה שביארנו הוא מה שהיה טבעי אצל המשל והנמשל בלי ספק.

וב**מדרש** עוד (תנחומא פ' מקץ).

והנה ה' נצב עליו אין אדם עומד על שדהו לא בשעת חרישה ולא בשעת זריעה אלא בשעה שעומד בקמותיו. וכן באברהם נאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכו' (בראשית י"ג). וביצחק ויזרע יצחק בארץ (שם כ"ז). וביעקב והנה ה' נצב עליו וכו'.

והנה שייחסו שלימות האבות הראשונים אל החרישה והזריעה שהם התחלות המלאכה ושלמות יעקב אל הבאת התבואה שהוא התכלית והוא הנכון לפי טבע העניין ולשון מאמרי **חז"ל**. ולפי שעקר מה שהתחדש אליו שם הוא ההפרד הוא זרעו אחריו מיתר העמים בעניין ההשגחה עד שלא יהיו נכנסין בכללם תחת הנהגת מערכות השמים וכסילהם אבל שהם נשארים חלק ה' ונחלתו להשגיח עליהם השגחה אישיית. כי לזה היה צורך ייחוד הבית הנזכר שם ומכון שבתו בתוכם שעל זה אמר והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו כמו שכתב ה**רמב"ן** ז"ל הוא מה שרצו בכלל כוונתם לומר משל לבן מלכים המוטל בעריסה והיו הזבובים וכו' כי אף על פי שמלאכי אלוהים הם העולים והיורדים בסולם ההוא להמשיך ההשגחה הכוללת הרי הם כחגבים וכזבובים בערכו ית'. והנה הם לפי מחשבתו כבר היו להם מהלכים עליו ועל זרעו לעלות ורדת על עסקיהם עד ששהתה עליו מניקתו והיא ההשגחה האישיית אשר עליה נאמר והנה ה' נצב עליו. ועל דרך שנאמר בקבלה מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי (שה"ש ח'). כי אז ברחו אלו הזבובים מעל בן המלך ונשאר אמון בחיק מניקתו שהיא השגחת האל ית'. ושתי הכוונות קרובות ונכונות במאמר הזה. ועוד יתכן בה כוונה אחרת תוודע בראש החלק שני אשר בזה השער.

[ספקות נוספים בפרשה]

ועתה אחר אשר ביארנו החלק הזה מהסיפור עד הנה כפי מה שיאות אליו בבחינת ענייניו והתרנו הספקות אשר העירונו עליו, וקצת שלא זכרנו, הנה אשלים הביאור עד הגיע אל תחילת עבודתו של יעקב עם לבן. וזה בזכרון שאר הספקות הנופלות בחלק הזה ראשונה על החמשה שזכרנו.

הספק הששי מאמר וישא יעקב רגליו, כי לא הורגל. גם טעם זכרון מה שראה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליו וכו' דמאי דהוה הוה והיה לו לקצר ממנו.

ז. אומרו והאבן גדולה על פי הבאר כי למה תהיה להם אבן מעמסה על פי הבאר להלאות אנשים בכל עת שישקו העדרים ומה טעם והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה די בשיאמר והשיבו את האבן למקומה. ועוד אומרו עד אשר יאספו וגו' וגללו את האבן הוה ליה לומר ונגל את האבן אחר שכלן צריכין לה לפי הנראה.

ח. למה לא נדבה אותו רוחו לגלל האבן בראותו כל העדרים צחה צמא עד שראה את רחל ואת צאן לבן. ומאמר כי רועה היא שהרי מעשיה מוכיחים עליה.

ט. כי מאמר אך עצמי ובשרי אתה הוא מאמר בלתי מבואר עניניו.

י. אומרו הגידה לי מה משכורתך שהרי בתחילה היה לו לידע ממנו אם רצונו להשכיר עצמו ואחר ישאלו מה משכורתו.

יא. בשאלה אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה. ולמה בקש לשנות הסדר אחר שהיו שתיהן צדקניות והלא שקר החן והבל היופי. גם הפגיעה בה ראשונה להחליף מנהגו של עולם בין השלמים.

יב. כי מאמר טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר אינה תשובה הגונה וגם כי הכל לפי שהוא אחר.

[ביאור הפרשה ופתרון הספקות]

ואחר זיכרון הספקות נבוא אל הביאור

וישא יעקב רגליו וילך ארצה וכו' (ב"ר פ' ע') רבי אחא אמר חיי בשרים לב מרפא (משלי י"ד) כיון שנתבשר בשורה טובה טעין ליביה לרגלוהי הדא אמרה כרסא טענה רגליא. ואני אומר שזה הכתוב בא על דרך ויסע משה את ישראל מים סוף (שמות ט"ו). ואמרו **חכמינו** ז"ל הסיעם בעל כרחם (מכלתא פרשת בשלח שם). והטעם מוסב אל ספור של מעלה (התר ספק ו') כי למה שהרגיש במקום ההוא מהשלמות לא היה יכול לזוז רגליו משם עד שנשאם על צד ההכרח המוטל עליו וללכת לדרכו אשר צוה עליו מפאת אביו ואמו יולדיו ואשר צוה להקדים עניניו ליעודים אשר באו לו שם.

וירא והנה באר בשדה כו'. (ו) להודיע איך נזדמנו לו מהר מבוקשיו כי הקרה ה' אלוהיו לפניו אמר כי מדי הגיעו אצל חרן ראה באר בשדה והנה שם ג' עדרי צאן כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים ולזה האבן גדולה על פי הבאר כי כך ראו כל בעלי העדרים. (ז) שהאבן אשר יניחו על פי הבאר תהיה גדולה כדי שלא תהא נוחה להתגולל ולהשקות כל מי שירצה עד שיאספו שמה כל העדרים וגללו אותה לצדדיה אל אחת הצדדים לגלות פי הבאר באופן שיוכלו לשתות הצאן ושתהיה נקלת החזרה לשם כמו שאמר (ז) והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה כי היא על פי הבאר הייתה אלא שמשיבין אותה למקומה ממש. והיה זה לפי הנראה כי לא היו שם המים בשפע ולזה הוצרכו שתהיה זאת הבאר גל נעול מעין חתום. ולזה מה שהקפיד באומרו ונאספו שמה וכו' והשיבו את האבן כו' 184

שאם לא כן מה לו להזכיר בכאן צורך ההשבה. ולזה כאשר אמר להם יעקב כסבור שהם רובצים להאסף הן עוד היום גדול כו' השקו הצאן ולכו רעו. השיבו לא נוכל שאין אנו רשאים לגלול את האבן מעל פי הבאר כי חק ותנאי הוא בינינו שלא לפתוח הבאר עד אשר יאספו כל העדרים ואז וגללו האבן האנשים אשר ירצו לגלולה והשקינו הצאן.

עודנו מדבר עם ורחל באה כו' כי רועה היא והם כבר גלו דעתם שהיו מצפין אותה כי לא יוכלו להשקות עד בואה כאחד הרועים. (ח) ולזה כאשר ראה אותה ואת הצאן אשר בידה וכבר נתן רשות לגלול את האבן ולהשקות קדם וגלל אותה וישק את צאן לבן אחי אמו וישק לבתו כי מאהבה אשר אהבה ומשמחתו אשר שמח בה נותרה בו נשמה ותחל רוח לפעמו לגלול את האבן בכח גדול וביד חזקה. וישא את קולו ויבך. לבלתי בוא בדרך כבוד כעבד זקנו וכדי שלא תרע עינה למה שנשק אותה שלא כמנהג אמר ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא כי אין בזה שמץ דופי וכמו שאמר מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי (שיר השירים ח').

[פירושים בחז"ל לתיאור פגישת יעקב ורחל]

והנה **חז"ל** להגדיל מעלת הספור הזה ולצרף ענינו למראה הנראית לו ראשונה בצאתו ראו לדרוש אותו על פני' רבים כלם שומרים תמונתו אזכור מהן שנים ג' ואקצר (ב"ר פ' ע').

וירא והנה באר בשדה. זה ציון.

והנה שם שלשה עדרי צאן זה שלש רגלים.

כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שמשם היו שואבין רוח הקדש.

ונאספו שמה כל העדרים. באים מלבא חמת עד נחל מצרים.

וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו הצאן שמשם היו שואבין להם רוח הקדש.

והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה לרגל הבא.

וירא והנה באר בשדה. אלו בית כנסיות.

והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. אלו שלשה קורין בתורה כהן לוי וישראל.

כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. כי משם שומעים את התורה.

והאבן גדולה על פי הבאר. זה יצר הרע.

ונאספו שמה וכו'. כששומעין את התורה יצר הרע מתגלגל ומתפוצץ.

והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה. שכשיוצאין משם יצר הרע חוזר למקומו.

רבי יונתן פתר לה בסיני.

וירא והנה באר בשדה זה סיני.

והנה שם שלשה עדרי צאן. כהנים לויים וישראלים.

כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שמשם שמעו עשרת הדברות. והאבן גדולה על פי הבאר זו שכינה. ונאספו שמה כל העדרים. ר"ש בן יהודה איש כפר עכו אמר משום רבי שמעון שאלו היו חסרים אפילו אחד לא היו כדי לקבל עשרת הדברות. וגללו את האבן מעל פי הבאר. שמשם שמעו עשרת הדברות. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ').

ראו דבריהם טובים ונכוחים ורבים כמו אלה הנדברים שם כלם ממין אחד וקרובים ומצרנים אל מה שדרשו על מראה הסולם וכפי הפנים אשר ביארום והנה הכל עולה יפה.

ותרץ ותגד לאביה ויהי כשמוע לבן את שמע כו'. נראה שכבר שמע שומעו מקודם לכן ועתה נכסף לראותו. ולזה רץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו. אמנם **החכם** עיניו בראשו. וכדי שלא ירבה בשבילו יותר מדאי כסבור שיש בידו במה שיגמלוהו הגדיל לספר לו את כל אשר קרהו כי סיבה חזקה לבוא בידיים רקניות.

ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי וכו'. (ט) כלומר אף על פי שתבא באפס דמים ומ"מ עצמי ובשרי אתה ולא אוכל להתעלם וישב עמו חדש ולפי הנראה היה מטפל בצאנו ויאמר לו לבן הכי אחי אתה ועבדתני חנם ירצה בשביל שאחי וקרובי אתה ויש גנאי להשכיר עצמך אצל אחרים מפני הכבוד יתכן שתעבוד עמי חנם הגידה לי מה משכורתך. (י) ויש במשמע דבריו שכבר הורגל לבא בשכר שכיר והוא שואל מה משכורתו הנהוג אצלו ואם יתכן אליו יתנהו ואם לאו יחדל. ועל זה העניין אמר לו אחרי כן נקבה שכרך עלי ואתנה. והנה יעקב הקפיד בדבר והשיבו בעניין שיבין ממנו שאינו רגיל בכך וגם עתה לא יעבוד עמו כי אם לפי כבודו. והוא מה שאמר הכתוב וללבן שתי בנות כו' ועיני לאה רכות כו' ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל כו'.

(יא) ירצה אני לא הורגלתי בכך וגם עכשו לא אעבוד עמך כשני שכיר בקצב דמים. אמנם אעבדך שבע שנים ביפה שבבנותיך ואם היא הקטנה כי היא ישרה בעיני. וזה לא יחשב לי לגנאי. כי אהבה מקלקלת השורה. וכן תראה שהקפיד כשאמר לו נקבה שכרך וכו'. אמר לו לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה כמו שיבא שם.

ויאמר לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה כו'. (יב) גם הוא על פי דרכו השיבו כלומר לא תחשוב שאני מקפיד על מה שאמרת שתעבוד ביפה שבבנותי כי טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר. לכן שבה עמדי ואתנה לך. ואולי שבעבור שהיה מחליף את השטה לשאול הצעירה לפני הבכירה אמר שאם היה לו להודות על זה טוב לו שתהיה הודאתו אצלו מלאיש אחר לפי שהכל יודעים שהוא בן רבקה שיש לה שני בנים והכל

יאמרו הגדולה לגדול והקטנה לקטון ולא יהיה בזה גנאי כמו שיהיה אם יתן אותה לאיש אחר ומ"מ הם דברים סתומים לא יובן מהם שהודה לו עליה בפירוש אלא שאם היה לו ליתן יהיה הוא קודם לאחר וכל זה רמאות דברים כדי שלא ירגיש בדבריו לתת הצעירה לפני הבכירה. וכבר כתבנו בספורים שעברו כי יעקב אהב ברכה ותבואה ולא חפץ בבכורה כי שנאה וכבר השתדל לבטל את כחה והנה עם זה כבר היה משתדל בקיום מצות אביו שאמר לו וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים. וזהו מה שרצינו לבאר בזה החלק הראשון מהספור ועתה יבא החלק השני אשר בשער הזה אחר אשר אקדים מעט אשר ראוי להקדימו לפי ענינו.

החלק השני - [בראשית כט, יח]

יבאר שחריצות המשתדל על הדברים היא ראה גדולה על גודל ערכה בעיניו וכן ההפך. ויפרש כוונת עוצם חריצות יעקב באלו הקניינים.

ויעבד יעקב ברחל

[השתדלות וחריצות מראים את טוב תכלית המעשה]

משל לבן מלכים המוטל כו'. גודל ההשתדלות ורוב החריצות בעסקים הוראה גדולה על טוב תכליתם ותועלתם. וזה מבואר שהרפיון והחולשה בפעולות יורה על פחיתות התכלית או על חולשת דעת הפועל בהכרתו. ולזה העצל לא לבד מוחזק ברפיון הכוח וכובד התנועות, אבל בחולשת הדעת ומיעוטו.

אמר **החכם** (משלי ו') לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין וכו'. ירצה שעם שאין לה קצין שוטר ומושל שיישיר אותה או שייסרנה כאשר תטעה פעולותיה הנה היא מעצמה מתיישרת להכין טרפה בעתו. וכ"ש למי שיש לו דעת שיש לו לתת לב על זה ודי לו בזיון שילמד דעת מבריה קטנה כזו.

ובמקום אחר אמר אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י'). ירצה שהבעל שכל, בעוד זמן הקיץ שהוא הזמן שבו מתבשלת התבואה בשדות כבר הוא משתדל לאגור ממנה די ספקו אף על פי שעדין לא בא עת הקציר. אמנם העצל המביש, כבר בא הקציר שהכל מכניסין תבואתם בבתיהם, והוא נרדם הדעת וההשתדלות.

ולחיות ממידת הפתי הסכל שלא להרגיש בפתיותו, אמר חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם וזה כי הוא מבקש טעמים רבים להשיב לכל התופשים עליו איש בטעמו וכמ"ש אמר עצל שחל בדרך כו' (שם כ"ו).

זוהי העניין אשר אמרנו יצדק מאוד במלאכת הנפש כי בעניינים הגופניים הזמניים כבר הופלג החריצות על כל בני אדם גם בני איש ויותר מדאי. אמנם בטוב המוסכל והנסתר מנגד עיניהם הנה באמת לחולשת האמונה בו רבה העצלה והרפיון במלאכתו כמו שכתבנו בתחילת שער ו'.

[העצל מעיד על קוטן אמונה]

ולהיות האמת כמו שהונח שם, **החכם** העצלה עד ממהר לענות על קוטן האמונה המסותרת בלב האנשים, כמו המודה במקצת בתוך דבריו. וזה שהמתלונן תמיד על הפעולות האלוהיות ומתרעם על סדר הנהגתו ית' כאלו האומרים למה עשה את האדם מטפה סרוחה ומנדות האשה ע"ד **[ריב,ב]** שאמר איוב אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז (איוב י"ד), ולמה עשאו פחות מהגרמים השמימיים. ולא עוד אלא שמסרו תחתיהם, ע"ד שנאמר כי אראה שמ"ך וכו' מה אנוש כו' (תהלים ח'). או למה מסר מזונותיו בקושי. וכ"ש שלמותו הראשון שהוא קשה מאוד ההשגה. טוב ממנו הבעל חיים הנולד בשלמותו, וכ"ש שאר המקרים. ולאנשים אשר אלה להם, למה ישאלם במשפט כמו שאמר איוב שם אדם ילוד אשה כו' ואלה צפנת בלבבך ואותי תביא במשפט עמך.

והגדולה מכולן מהמיתה, כי בה יורו כי כמות זה כן מות זה.

ועל כולן הודה המשורר לאל יתברך שהם על צד היותר טוב שאפשר כפי מה שאמרו ז"ל (ברכות י' א) כנגד דוד אביו אמרו שדר בה' עולמות ואמר שירה, ששם שבח והודה על חמשה מיני תרעומת אלו שזכרנו, שבמעט עיון יוכל המעיין ליחסם אליהם, עם שכבר בררנום בצד אחר קרוב לזה בדיבור הנפש סוף שער ו'.

[בין מאמין לבלתי מאמין]

כי הנה האיש השלם נותן זמירות תמיד לאלוהיו על כל הטובה אשר קבל. אמנם הבלתי מאמין בלבו, בהתלוננו בהם ובזכרו אותם, הנה הוא נותן תפילה לאלוהים וכמתלהלה יורה זקים לומר שבטלה ההשגחה. אלא שהוא ירא לאמר בפירוש, וכמו שאמר אמר נבל **בלבו** אין אלוהים (תהלים י"ד). וכן הוא עצמו ענין ביטול הפעולות, כי כמוהו יורה בשב ואל תעשה, שהוא אינו מקווה שכר טוב לפעולתו, והוא מה שאמר בשני כתובים סמוכים דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן, גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי י"ח) והעניין מבואר.

אמנם השלמים אנשי אמונה הם מצדיקים דין שמים תמיד, גם משתדלים בכל עוז להגיע אל טוב תכליתם, עד שיוכר ברוב חריצותם טוב תוחלתם. והוא מה שאמר המשורר

(תהלים ל"ג) יהי חסדך ה' עלינו וכו'.. התפלל שיהא חסדו עלינו באותו אופן ושיעור שתורה עליו תוחלתנו אליו. וזה כי המקווה ומייחל לדבר מה זמן רב, וסובל בתוחלתו שיעור גדול מהרע והצער, וגם תמצאן אותו צרות רבות ורעות, והוא תמיד מייחל - הנה כבר יראה ממנו שהדבר ההוא המקווה גדול הערך מאוד מאד. כמו שהוא העניין בטוב הכללי המקווה ממנו זה כמה אשר סבלנו עליו כל תלאות הגליות והשמדות אשר סבלנו גם אנחנו גם אבותינו, וכמו שהוא ראוי ומחויב לכל איש ממנו בבחינת הטוב הנפשי ועוצם תועלתו. וכל זה מה שיורה על הפכו העצל המתרפה במלאכתו כמו שאמרנו.

ובמדרש (דברים רבה פ' ח')

רבנן אמרין ז' עצלים הם, ועצלן של משה גדול מכלן. הוא שאמר שלמה חכם עצל בעיניו מז' משיבי טעם (משלי כ"ו). אמר לו לעצל לך למוד תורה מעיר לעיר אמר להם שחל בדרך. אמרו לו קרוב אליך בעירך, אמר בתוך רחובות ארצח. אמר לו הרי הוא בשכונך, אמר ארי בחוץ. אמר לו הרי הוא בתוך הבית, ולואי שתשכים ותעריב. והוא לא כן עשה, ועליו נאמר עד מתי עצל תשכב. אמרו לו לא תצטרך לקום אלא בזריחת השמש, הדלת תיסוב על צירה ועצל על מיטתו. אמר לו קום כשתרצה אבל פשוט את ידיך וקח את המגלה - טמן עצל ידו בצלחת. ואף על פי שמניחין בידו דבר מאכל, נלאה להשיב אל פיו. אמר משה אני איני אומר לך שתלך ותלמוד מעיר לעיר ולא משכונה לשכונה ולא מחצר לחצר ולא מבית לבית, אלא קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך (דברים ל') מפך ללבבך מלא סיט.

[העצלות מראה על דברים רעים שבלב]

ראה דבריהם טובים ונכוחים לומר כי מלבד שהעצלה היא רעה ומגונה לכבודות פעולותיה הנה עקר רעתה הוא מה שתורה על דברים הרעים שבלב כי הוא לא יבין ולא יאמין דבר טוב שיגיעוהו אל אחת מהפעולות ההמה עד שכבר תמנעהו אי זה רעה ורעות רוח, ושעל זה היה תופש משה בדבריו כלומר אין המום בך מצד שאין אתה הולך ומתנועע אל הפעולות אבל עיקר המום והשמץ הוא למה שהדבר קרוב אליך מאוד בפך ובלבבך כי נגע הצרעת תעמוד תחתם.

והנה באמת נתברר מה שהנחנו שטוב ההשתדלות וסבול הדחק והצער בפעולות יורה הוראה אמתית על גודל התועלת וטוב תכליתו. והוא מה שאמר רשב"י (ברכות ה' א) שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל ולא נתן להם אלא ע"י יסורין, תורה, ארץ ישראל, ועולם הבא, כי תכליות עצמיות כאלה מדרכן שלא יושגו אלא ע"י רוב ההשתדלות וסבול הייסורין והצער בהשגתן.

ורמז גדול רמז הכתוב עליה במה שנמצא בכלי הקודש ג' כלים שנצטוו לעשות מעשה מקשה, כרובים (שמות כ"ה), מנורה (שם), וחצוצרות (במדבר י'), כמו שיתבאר זה העניין בפרשת מרגלים שער ע"ז ב"ה.

והנה הוא מבואר כי כמו שחוזק המעשים ורפיון במלאכת הנפש יורה על עניין האיש ומהותו בדברים האלוהיים כמו שאמרנו, כן החוזק והרפיון במלאכת העולם ודמיונותיו הוא מופת על האיש ההמוני ומהותו. כי לפי רוב התעצמו בהם כן הוקבע בלבו עניין ההמוניות בדרכי העולם ודמיונותיו והוא מתרחק מהעניין האלוהי. ולפי מיעוט העסק בהם והרפות ידו מהם ימעט ממנו העניין ההוא ההמוני ויתקרב אל האלוהים כי על פי הדברים האלה הייתה עצת **החכם** (משלי כ"ג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. וכבר דברנו הצורך בזה בשער הקודם שער הברכה.

[מעשי יעקב – בחריצות]

ועתה כשנשים לב אל כל המעשים אשר עשאו אבינו יעקב אשר יזכרום אלו הספורים מתחלה ועד סוף שכלם באו בתכלית החריצות. אם במה שסופר במה שעבר בהסתכנותו עם אחיו בבכורה ובברכה אשר על זה ברח שדה ארם, ואם בכובד העבודה אשר קבל על עצמו שם כמו שאמר ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביך ואומר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה וכו'. ואם ברוב הזמן אשר נמשכה לו שם וגם בהתחכמות הנמרץ בהרבות לו שכר הצאן כמו שיתבאר. ואם שכבר ביארנו שעניין הבכורה והברכה לא היה לבחינת אלו הטובות הזמניות, הנה כל מה שסופר מאלו הסיפורים הכול יראה שהיה לקנות לו נשים ועבדים ונכסים, כמו שאמר בפיו זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך. הנה באמת כבר יורה זה על אחד משלשה עניינים: אם שהיה איש המוני מאד, קשור בחבלי הבלי העולם וחמודותיו, או שהוא אינו מבחין בין הטובות ומחשיב המדומות לאמתיות, או שהיו אלו הקניינים אשר השתדל עליהם על זה האופן טובות אמתיות כמו שחשבם.

אמנם שיפול יעקב על שני העניינים הראשונים, רצוני אם החסרון או הסכלות, הוא בטל לפי שכבר העיד עליו בוראו יתברך שנאמר כי יעקב בחר לו יה וכו' (תהלים קל"ה), ואוהב את יעקב (מלאכי א'), יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב), ורבים כמו אלה.

נשאר אם כן בהכרח העניין הג', והוא **היות אלו העניינים אשר מסר עליהם עוצם ההשתדלות, טובות אלוהיות מהמין אשר אמרנו שעוצם החריצות בהם הוא ראייה מופתית על טוב תכליתם ועוצם פעולתם.**

וכמו שנתבאר זה מצד החקירה כן נתפרסם אמותו למראה העין כי הנה הנשים הוא מהמבואר שלא היה דעתו וכוונתו בהם כי אם לבנות את בית ישראל מי"ב שבטים כדוגמת העולם הכללי, וכמ"ש (רות ד') אשר בנו שתיהם את בית ישראל.

ובמדרש (ב"ר פ' ע') וללבן שתי בנות כשתי קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים זו העמידה מלכים וזו העמידה מלכים כו' ותועלת זה הבנין על אלו העמודים.
ועל התמונה הכללית יתבאר בחלק בפני עצמו בספור ויגש אליו יהודה שער ל"א ב"ה.

[תיאור מעשי יעקב בתורה מאפשר לפרשם נגדו]

והנה באמת עניין כוונה זו תכילה כוונת **המדרש** אשר זכרנו ראשונה בתוך שאר כוונותיו אמר משל לבן מלכים שהיה מוטל בעריסה והיו הזבובים שוכבים עליו עד ששהתה עליו מיניקתו והניקתו וברחו מעליו.

וזה כי בתחילת המחשבה האנושית בפרסומן של דברי יעקב ומעשיו כבר היה להם מקום לדבר עליו תועה והנה אלו המחשבות נקראות מלאכי אלוהים שהם המלואים לאדם מימינו ומשמאלו והם עצמם הזבובים הפורשים כנפים מלמעלה ובאו ונחו מכל מה שימצאו לשום שום דופי באיש השלם כמו שרבים תופשים על יעקב מכל אחד מאלו המעשים וגם נקראו מלאכי אלוהים כי הם משלחת מלאכי רעים בהשגחתו יתברך בקצת הפעמים לצרף את הבריות ולנסותם, ונתן להם רשות עד שתחפץ. אמנם בהגלותו הוא יתברך והתיצבו עליו להניקו מזיו כבודו והדרו להיקרא שמו עליו. הנה מעתה ברחו הזבובים המבאישים מעליו ובא תחתם כל טוב ה' והדרו ויקר תפארת גדולתו, ומכאן ואילך כל לשון תקום לבאר ענייניו אלה תצלח ותשכיל במה שתדרשם לשבח ותהילה. וחלילה לפשט הכתוב לתת לאלוהים תפלה, ובמלאכיו ישים תהלה.

ומעתה נזכור הספקות הנופלות בספור זה כולו.

[הספקות שבסיפור]

א. אומרו ויעבד יעקב ברחל שבע שנים כי מלבד מה שכבר הותר מטעם העבודה איך אמר שהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה אדרבה שהתוחלת ממושכה למה שישתוקק האדם מאוד הוא צער גדול ועמל מכאיב.

וכבר נתבאר בחכמה הטבעית כי למה שהזמן הוא מקרה דבק בתנועה, יחויב שכל מי שירגיש יותר בתנועה ירגיש יותר בזמן. ואין מי שירגיש יותר בתנועה כמי שסובל דברים מכאיבים. ולזה יאריך מאוד הזמן בעיניהם, מה שיהיה להם בהפך בנפול על עניינים מענגים.

וכבר הסכימו על זה **חז"ל** (ש"ר פ' א') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים (שמות ב') אמרו לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וכן ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים (ויקרא ט"ו) אמר ימים שנים רבים שלושה (תו"כ מצורע ס"פ ו'). ולפי שהיה לה ימי צער קורא אותם רבים (ש"ר שם). ואם כן כבר היה לו לומר ויהיו בעיניו כאלף שנים באהבתו אותה, כמו שנראה מדבריו באומרו הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה.

ב. כי מאמר זה חצוף מאוד כמו שהעידו עליו **חכמים** ז"ל (ב"ר פ' ע') במה שאמרו למי שנאמר בו ויהי בבקר והנה היא לאה וכו' ולמה רמיתני. גם איך יתכן שתהיה עמו כל הלילה ולא יכירנה בטביעות קולה או בשום דבר עד אור הבוקר. גם מאמר לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה הוא סכלות גמורה והלא תנאי מבטל הלכה ומנהג. ג. אם היו האמהות עקרות כי חפץ הש"י בתפלתן למה היו רחמי ה' אכזרי אצל רחל כי מה פשעה ומה חטאתה בשיאהבה אישה העל זאת לא יפקוד אותה כאחותה. ומה חרי האף הגדול אשר חרה ליעקב עליה בשאמרה הבה לי בנים.

ד. אומרה דנני אלוהים כו' איזה דין דן אותה לזכות או לחובה שקראה על שמו את בן שפחתה. גם מאמר נפתולי אלוהים נפתלתי הוא קשה הביאור וטעם קריאת השם גם הוא בעבורו.

ה. מה ראתה לאה כי עמדה מלדת לתת את שפחתה לאישה וכי חשוכת בנים הייתה. ומה טעם קריאת שם בנה גד. ומה טעם המסורת שכתב בגד. ולמה יאשרוה הבנות על בן השני מפני שקנאה במעשיה להרבות בנים לשפחתה על פני אחותה והיא יושבת עקרה ושוממה. וקשה עוד מכל זה מה שקראה שם בנה הנולד לה אחרי כן יששכר על שם נתן אלוהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי כאלו עשתה דבר של מצוה ומי בקש זאת מידה. ו. מה טעם המעט קחתך את אישי. ואם לא ישכב עמה בלילה ההוא תמתין עד לילה אחרת, ולמה יעשו נשיו סחורה בו והוא יושב ושותק.

ז. באומרו הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו כי מה הזבול הזה אשר יזבלה. ועוד אומרו כי ילדתי לו ששה בנים וכן אמרה בלוי כי ילדתי לו שלשה וגם הזכיר הכתוב בן חמישי בן ששי ולא נזכר זה וזה בזולתם מהבנים.

ח. במה שהרכיבה רחל שם יוסף אתרי רכשי אסוף אלוהים את חרפתי יוסף ה' לי בן אחר. ומה טעם זאת החרפה.

ט. ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וכו' למה לא המתין עד שתושלם מטתו בבנימין ומה צורך היה לו לומר תנה את נשי ואת ילדי והלא הנשים נשיו והבנים בניו. י. מאמר לבן אם נא מצאתי חן בעיניך וכו', כי ודאי לא יפול מציאת חן על מה שכבר היה. ועוד כי אחר שהוא הודה שנחש ומצא שברכו ה' בגללו, למה יחזור יעקב לומר אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי. נראה שכל אלו הן דברי קשות וללא תועלת.

יא. כי אחר שאמר לו לבן נקבה שכרך עלי ואתנה, מה ישיב אותו יעקב דבר ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי, והלא השכר ההוא יהיה לביתו. ועוד מה אמר לו לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה ואם יעשה לו הדבר ההוא הרי נתן ונתן.

יב. באומרו וענתה בי צדקתי ביום מחר כו' שהרי גמר בגנות באומרו כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי. ואפילו שלא ימצאו אותו רק נקוד וטלוא וחום מה עשה שתחשב לו לצדק.

יג. מעניין תחבולת המקלות אשר פצל ושם בשקתות המים כי מי יעשה כדבר הזה להציל אליו כל המקנה כפי רצונו. ואחר יאמר ויצל אלוהים את מקנה אביכן ויתן לי. ואם כה התנו ביניהם, הנה יש להפלא על לבן איך לא ידע שיש כוח התחבולות טבעיות לעשות כזה וכזה. ועוד אומר ואשא עיני וארא והנה העתודים העולים על הצאן עקודים וברודים כי ראיתי כו' והלא הכתוב מעיד את אשר הוא עושה מהתחבולות.

יד. אומרו והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן וישת לו כו' שאם הפריד את אשר לו מהוליכן לפני העדר.

הנה לפי פשט הכתוב ולדרך פרש"י והראב"ע ז"ל לא היה בכשבים עקוד, כי לא היה שכרו מהם, רק החום. ואיך אמרו יתן פני הצאן אל עקוד? גם לא נזכר למעלה שנולד שום חום, ואיך יאמר עליהם כל חום. ואם על הכשבים הנקודים והטלואים אשר היו ללבן אמר כן, למה הפרידן יעקב מוטב שיהיו בין העדר ויוליך את אשר לו לפניהם.

ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שהפריד הכשבים מהעדר כלו לתת פני הכשבים אל החום ופני העזים אל עקוד הנה היה לו לומר והכשבים הפריד יעקב ויתן פני העזים אל עקוד והכשבים אל כל חום.

ועוד שהרי צריך לדחוק ולומר כי וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן כו' יאמר על החום והעקוד אשר זכר שהרי על הנפרדים שהזכיר ראשונה אי אפשר שהרי הצאן צאנו. וגם למה הפסיק בזה ספור עניין המקלות, היה לו לאמר ראשונה והיה בעת יחם הצאן כו'.

טו. במענה רחל ולא העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו כו' הלא נכריות כו' כי כל העושר וכו' כי יש למצוא בדבריהם טעם שיהיה בו יראת שמים, כי לא כנשים המצריות העבריות. טז. אומרו ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כו'. וכי מי שלא הגיד מצפוני לבו לזולתו הוא גנוב את לבבו וגם כי לא היה לו לומר רק כי הולך הוא שאם היה מגיד לא היה בורח וכן מה שאמר מה עשית ותגנוב את לבבי ותגנוב אותי.

יז. למה הזהיר הש"י ללבן מדבר אליו טוב כי ה' הוא הטוב ולא ימנע טוב וגם כי לא נזהר לבן במצותו שהרי דבר אתו רעות בתחילה ואחר כך דבר אתו טובות ודברי שלום.

יח. באומרו ולא נטשתני לנשק כו' עתה הסכלת עשו. שאם העביר דרך המוסר בזה הנה לא נפל בו סכלות ושבוש הדעת שיצדק עליו זה המאמר. רצוני עתה הסכלת עשו. וסכלות גדולה ממנה עד"ה הוא מה שאמר הוא ליעקב ואלוהי אביכן אמש אמר אלי השמר לך כו' כי היה לו לטמון דבר בחובו כדי שלא ליפות כוח יעקב כנגדו. ועוד שלא היה לו לומר יש

אל ל ידי, שהרי הוסר כוחו, היה לו לומר היה לאל ידי. וגם כי וא"ו ואלוהי אביכן הוא במקום אלא והוא דחוק.

יט. איך נתפתה לבן אל מה שאמרה רחל אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום מפניך וכו'. לבלתי חוש ממנה ולבלתי חפש במקומה בדבר שכל כך החמיר עליו עם היות החשד אצלה יותר מזולתה. ולמה לא נכנס באהלה תחלה.

כ. אריכות דברי יעקב בתוכחתו עם לבן וזיכרון כל אשר עשה עמו ואופני עבודתו וזיכרון הזמן שהיה עמו פעמים ושאר דקדוקים בדבריו.

כא. מאמר לבן הבנות בנותי והצאן צאני ולבנותי מה אעשה כו'. והנה שכח מה יעשה בצאן.

כב. באומרו עד הגל הזה ועדה המצבה למה הוצרכו שניהם. ועוד כי מלבן ליעקב לא הונח לעד רק הגל ומיעקב ללבן הגל והמצבה. ושאר כפל דברים אשר יבואו בדברי לבן אמר הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי וכו'. ואחרי כן חזר עד הגל הזה ועדה המצבה וכו' וזולתם. וטעם ויפגעו בו מלאכי אלוהים.

אלו הן הספקות. ועתה נבוא אל הביאור.

[ביאור הסיפור]

[ריד,ב] ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים וכו'. (התר ספק ה') אמר שעבד כל ז' השנים ההנה עבודה שלימה ונאמנת בכל מאמצי כוחו, כאלו היה התנאי לעבוד בה ימים אחדים ולא לבלתי הרגישו העמל והיגיעה, רק שלאהבתו אותה נראה לו שלקחה בזול והלוקח בזול יפרע בעין יפה. ויתכן שיהיה באהבתו אותה כאומדו עם אהבתו אותה שהיה ראוי שיהיו בעיניו ימים רבים ושנים כמו שאמרנו בספקות. הבה את אשתי כי מלאו ימי כתרגומו **ורש"י** ז"ל לא חלק עליו בעניין אלא שהשתדל ליחס מאמר מלוי הימים אל עצמו, כמאמר הכתוב כי מלאו ימי. וזה אם בששלמו הימים שקבל על עצמו ממצות אמו, או שמלאו לו ימי בחרותו. וה**רמב"ן** ז"ל חשב שהיה חולק על דברי אונקלוס, ונתבלבל בעניינו.

(ב) ואבואה אליה כי יהיה לי עמה דירה מיוחדת אשר אבוא אליה כבואי מן השדה. ולמה אהיה כאורח נטה ללון בבית נכרי.

ויאסוף לבן וכו'. ויהי בערב ויקח את לאה בתו וכו'. (ב) הדעת נותן כי כשהכניסה אצלו בלילה נטלו פנס מלפניהם בדרך צניעות, כשבעל בעילת מצוה פירש מיד, כדין ויצא מאצלה. וכבר נתן לה לשמשה בעת בואה אליו את זלפה שהייתה צעירת השנים כדי שיסמוך לבו שהיא הקטנה.

ויהי בבוקר ראה והנה היא לאה בתכשיטי כלה אשר הייתה לאיש, ושפחתה זלפה לצדה, ורחל הייתה יושבת ומשמשת בבית כנערה בתולה אשר לא אורשה והכיר שרמה אותו

בה. ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי, הלא ברחל עבדתי עמך וכו'. וזאת עדות ברורה שכבר שלמו ימי העבודה שאם לא כן הרי הוא רמה את עצמו. ויאמר לבן לא יעשה כן במקומו וכו'. (ב) יש במשמע דבריו שהוא לא הודה בפירוש שיתן לו את רחל אלא שטוב לתת לו מתתו אותה לאיש אחר. ואף שיתננה לו, לא יעשה כן לתת הצעירה בפני הבכירה, לא לו ולא לאחר, וכאלו אמר לו הנה הפשרה לא הייתה כי אם על הסדר המורגל, ושקודם שתנשא את רחל תנשא אחותה הבכירה לך או לזולתך. ואחר שנשאת אותה, אם ישרה בעיניך מלא שבוע חופה של זאת ואתנה לך גם את זאת אחריה בעבודה אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות, וכבר אטיב עמך בהקדים נתינתה לעבודה ויעשו כן.

כל זה הייתה הסיבה מאת הש"י כדי שיקח אלו השתי נשים צדקניות עם שפחותיהן אשר ארבעת אמהות אלו תשלחנה פארותיהן לבנות את בית ישראל לד' רוחות העולם כמו שנאמר ופרצה ימה וקדמה וצפונה ונגבה, והוא סימן למצב הדגלים, וכמו שאמר בלעם (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, וכתרגומו של אנקלוס (ג). וגם עקרותן של אמהות כולן היה מהשגחתו יתברך להודיע חיבת הבנים אצל הקדוש ברוך הוא, שכולן היו מאתו ובידו להישמע אל תפילתן של צדיקים וצדקניות שהקב"ה מתאוה להם.

[צד עוון ברחל]

(ג) אמנם כבר יראה **צד עוון אשר חטא ברחל** משני צדדים אשר בעבורם נתמעט ונתעכב הכוונה.

הראשון כי הייתה לאה שנואה בעיני אישה והוא קובע דירתו אצלה ולא נזכר שהיא השתדלה להביאה ולקרבה אליו, כמו שחויב לאשה כמוה. והוא מה שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה.

והשני כי בראותה שלא נפקדה לא נזכר ששבה עד האלוהים, כמו שהזכירו **חז"ל** (ב"ר פ' ס"ג) על רבקה, וכמו שעשתה חנה (ש"א א'), אבל נאמר ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. הטילה עליו ההשתדלות על דרך הרפואות או על צד אחר בדרך געגועי הנשים וכמו שעשתה אחרי כן בדודאים. והוא מה שגער בה באומרו התחת אלוהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן. רמז אליה שתשפוך שיחה לפני המוליד ועוצר ב"ה.

וכבר הועיל לשנתעוררה לעשות לה כמעשה שרה לתת את שפחתה כדי שתלד על ברכיה ותבנה גם היא ממנה.

ובשער הט', אצל 'כי היא הייתה אם כל חי', כתבתי (ג) טעם נכון על חרון אפו של יעקב באומרה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. דרוש משם.

וכבר הצדיקה דין שמים על שני העניינים האלה בקריאת השמות לשני הבנים אשר היו לה מן שפחתה, כי בראשון אמרה דנני אלוהים וגם שמע בקולי. (ד) הכוונה דנני אלוהים במה שלא קדמתי פניו בתפילה כמשפט העקרות, וגם שמע בקולי למלאת קצת משאלות לבי. על דרך כי שמע אלוהים אל קול הנער באשר הוא שם (בראשית כ"א) ועל כל פנים לא יצאתי ריקנית ויתן לי בן, על כן קראה שמו דן כי מדת הדין גוברת. (ד) ועל השני אמרה נפתולי אלוהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי, הודת ואמרה עקשיות אשר באו לפני האלוהים נתעקשתי עם אחותי, גם יכולתי לה והייתה עלובה ממני. (ד) ותקרא שמו נפתלי, שתהיה חטאתה נגדה תמיד.

אמנם לאה נוסף על מה שראה ה' בענייה ועלבונה, נמצא בה דבר טוב זה בתכלית השלימות והיא היותה מיחסת כל דבריה וענייניה אל ההשגחה האלוהית, כמו שנראה מקריאת שמות בניה דרך כללי ותמיד נותנת לבה על דרכיה, אם שמא יגרום לה החטא למנוע ממנה שום טובה.

וזה מה שיעיד עליה הכתוב באומרו ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה וכו'. (ה) והוא כי בראותה עצמה בחורה ובריאיה, וכבר נזדווגה לבעלה ולא קבלה ממנו היריון כפעם בפעם, והיא הייתה מצפה עוד לבנים לכוונה שכבר התחילה לבוא כפי מחשבתה, כמו שיתבאר אצל הבן השישי, אמרה בלבה הלא דבר הוא ושום עוון מעכב. (ה) ולזה נכנסה בלבה מחשבה טובה ונכונה והיא בראותה כי שפחת אחותה כאשר ילדה ליעקב שני בנים כבר יצאה מכלל שפחות וזכתה לימנות מעיקר הבית הגדול והקדוש, וזכרה שזלפה שפחתה היא, הייתה ראויה לזה מתחילה, כי היא הייתה הקטנה, כמו שהוכיחו **חז"ל** (ב"ר פ' ע"א) מהכתיב. ומהידוע שהשפחה הקטנה תינתן לבתו הקטנה, לולי הבגידה שבגד אביה ביעקב להחליף את משכרתו, אשר בעבורה הוכרח ג"כ להחליף השפחות. וחשבה זה לעבירה בידה, שתהא עניה זו יושבת ומתאוננת ע"ז, ויש בידה לתקן.

ולזה כאשר ראתה שפגעה בה מדת הדין ותעמוד מלדת ותיקח את זלפה שפחתה ותיתן אותה ליעקב לאשה, והוא מה שנתבאר היטב ע"פ כמה עדים. **הראשון** במה שנאמר ותאמר לאה בגד (ה) כי בזה הגידה טעם הדבר וסוד המעשה כולו, כי המסורת רמזה אל אביה שבגד ביעקב, והוא היה הסיבה שהכריחה לזה, וקראה שמו גד להסתיר בגידת אביה, כי לא לכבוד יהיה לה. והוא עצמו טעם הקריאה שתפסוק אותו לב' מילין.

והשני מה שאמר בקריאת השם השני באשרי כי אשרוני בנות (ה), כי באמת ראויות כל הנשים לאשרה ולהללה על השקפתה בזה להסיר עלבון מעל שפחתה, ולא תרע עינה להעמידה לצרה.

והעד השלישי מה שנפקדה אחרי כן בחזרתה להריונה זה פעמים.

הרביעי מה שאמר בבן הראשון (ה) נתן אלוהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי שנראה שיש בידה בזה זכות או מצוה.

ודמיון עד חמישי מצינו בפרשת ויחי בסדר זכרון השבטים כי שם ראינו שהכניס אל גד ואשר בני זלפה בין דן ונפתלי בני בלהה, להורות כי הם היו ראויין להיולד ראשונה, כמו שיתבאר שם.

אמנם אחשוב שהוצרך שם שכירות הדודאים, לפי שכשראה יעקב שלא עמדה מלדת, כסבור שפסקה לגמרי, ולא יהיו ביאותיו עמה לשם מצוה, היה מייחד משכבו אצל רחל שהייתה בחורה ממנה, ועדיין לא ילדה, ומצפה שיהיה לה היריון (ו) וזה טעם המעט קחתך את אישי. ומאמר לכן ישכב עמך הלילה כאלו היא זכתה בו מהטעם ההוא. והנה לפי שמדרך הצניעות הוא שיבא לאכול ולהתיישב אל המקום אשר ישכב שם, יצאת לקראתו לומר אלי תבוא ואל אוהלי, כי שכור שכרתי לינתך בדודאי בני. אמנם לא חשבה היא לה לצדקה רק מה שנתנה שפחתה לאישה כאשר אמרנו.

[שמות הבנים וחשבון הבנים לכל אחת מהאמהות]

ואחר שלפי דרכנו נתן טעם לשמות רוב הבנים נמשוך הביאור אל השאר ואל המשך הפרשה. ותאמר לאה זבדני אלוהים וכו'. לפי שהיו יודעות שהוא עתיד להוליד שנים עשר שבטים שמהן יוכלל קהל עדת ישראל אשר יתחלקו לארבעה דגלים וכל דגל משלשה שבטים כאלו היה כל דגל ודגל בית בפני עצמו שיש בו ג' דיוורין ובית המקדש יוכיח שהוא חצר ודביר והיכל (מ"א ו') כנגד כהן לוי וישראל.

ולפי זה יבואו לכל אחת מארבעתן שלשה בנים. והנה כאשר הגיעה למספרם, אמרה עתה ילדה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים, ולא תחסר ממה שראוי אליה בדרך החלוקה השוה. וחשבה שלא תלד עוד. אמנם כאשר ילדה הבן הרביעי וקבלה יותר מהראוי אליה, לפי הנזכר, אמרה הפעם אודה את ה' כי הוא העודף על חלקה. וכבר יש בו התחלה לדגל אחר, והייתה עוינת אליו אם תוכל לכפול דגליה, כמי שמגביה קירות הבית לבנות עליות על מחיצותיה כולן. ולפי שלא נמשכה אז כוונתה, אמר הכתוב ותעמד מלדת. ולזה חרדה את כל החרדה ההיא, ולזה כשחזר לה היריון אמרה נתן אלוהים שכרי וכו'.

והשכר גדול מאוד כי קרובה מלאכתה להשתלם אחר שכבר נכפלו שני השבטים ולא חסר אלא א' לכפילת שלשתן והיא כוונת הכתוב באומרו (ז) ותלד ליעקב בן חמישי גם באומרו

ותלד בן ששי ליעקב מה שלא נזכר כן בשאר הבנים כי המספר ההוא היה מעוין ומכוון ממנה אחת לאחת, והוא עצמו מה שכוונה באומרה זבדני אלוהים אותי זבד טוב וכו' הנה האלוהים ראה בעלבוני הראשון ועשה אותי עצמי בית זבול טוב ונאה בנוי לתלפיות.

ופירשה העניין ואמרה (ז) הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים שהם שני דגלים כמספר מחיצות הבית והעליה שמהן נעשה הזבול ותקרא שמו זבולון. וכמה מוכיח זה מה שלא זכרה היא מספר הבנים (ז) רק בשלישי ובשישי.

והנה זבדני זבד ויזבלני - הכל עניין אחד הוא שיש אותיות ד"טלנת מתחלפות כמו שנמצא (דניאל ב') אזדא כאזלא והדומים והחליפתם לפי שלא נאה לה לומר זבדני אלוהים זבד טוב ואם כפי' אנקלוס דאמר חולק טב לפי שהחלק הגדול שבדבר שישאר אחר כמותו הוא החצי. וכי חלק טוב הוא שיהיו לה כנגד כולן.

ויזכור אלוהים את רחל [בראשית ל, כב]

ויזכור אלוהים את רחל וישמע וכו'. עם שקולות תחנוניה וצעקותיה לא הרעישו אמות הסיפים להזכירה לפניו. הוא יתעלה מעצמו זכר אותה ואת מעשיה הטובים וישמע אליה אלוהים למלאת את אשר בלבבה ויפתח את רחמה הורה שעקרותה מצד צרות פי הרחם. **ובספרי הרופאים** שהאשה אשר לה כן לא תתעבר, ואם תתעבר תקש בלדתה. **והנה האל ית' בפעם הראשונה** היה המפתח בידו, ופתח ואין סוגר עד שנכנס ההיריון בשלום ויצא בשלום.

אמנם בפעם השנית הניחה על טבעה כי נתעברה ואחר ותלד רחל ותקש בלדתה. וברוך הוא אשר לו נתכנו עלילות מצעדי גבר אשר כיוון שתקבר שם בדרך אפרת ותהיה עזרה לבניה כמו שנרמז מהכתוב (ירמיה ל"א) על דרך שכתב **הרמב"ן** ז"ל (בראשית ל"ה).

ותאמר אסף אלוהים את חרפתי. כבר נתבאר בפרק י"ד מהג' **מהמידות** שחוש המשוש לבד הוא אשר עליו יהיה האדם מסתפק ובלתי מסתפק אשר מזה כתב **הרב המורה** בכמה מקומות (ח"ג פ' מ"ט) כי חוש המישוש חרפה הוא לנו. והנה חרפת המשגל יסתירוה החשובים, כאשר לא יכוונו ממנה רק ההשתדלות על השאר זרעם וכמו שבאה מצות התורה עליו. (ח) ולזה כשלא נמשך ממנו זה העניין אצל רחל, היה לה לחרפה ולמותר. אמנם כשילדה אמרה בחכמתה מעתה אסף אלוהים את חרפתי, והנה כוונה עד נכון וכבר תספיק לה שיהיה השם נגזר מאסיפה, מבלי שיורה על עבר ועתיד כמשפט השמות הנגזרים. אמנם חבר עמו ההוראה על העתיד כדי שיוכלל בו מה שכוונה בו, לאמר יוסף ה' לי בן אחר. וכבר זכרנו זה אצל הכי קרא שמו יעקב שהוא כיוצא בו.

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר וכו' (ט) כי הבן הנוולד לו מהבת הקטנה הוא העיקר בעיניו, יעמוד כנגד בכורתו של עשו. ולזה **אז"ל** (ב"ר פ' ע"ג) שנולד שטנו של עשו ולזה לא ראה להתעכב עוד, ונטל רשות מלבן לאמר תנה את נשי ואת ילדי ואלכה. (ט) כי ירא שמא יאמר לו דלאו אדעתא למיסב ולמפק נתן לו הבנות.

[ויכוח יעקב ולבן]

ולזה אמר אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך כלומר שלא עבדתיך בהן כמי שמוסר עצמו להתגורר בארץ לא לו רק כמי שקונה לזולתו להוליכו עמו לכל אשר ילך והוא מה שביאר לו בסוף באומרו כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי. וכאן רמז שהייתה עבודתו מבורכת מאת ה' ושבעבור זה אין לו לערער על בנותיו שכבר עשה בהן חיל גדול.

והנה לבן השיב אליו על זה אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' וכו' (י) אין נא לשון בקשה אבל יאמר אם עכשו מצאתי חן בעיניך במה שאבקש ממך שתשב עוד עמדי הנה בדבר הזה (י) נחשתי שצדקת בדבריך ויברכני ה' בגללך ואם אין אשוב שמזלי גרם לי להתברך ואמר זה כדי שיתפתה יעקב ממנו לשבת אצלו מכאן ואילך כשני שכר שכיר כי חפץ בו מאוד לפי שרואה ברכת הש"י לרגלו ולזה סמך נקבה שכרך עלי ואתנה.

והנה לזה זכר לו בדבריו שני עניינים שלא ישרו בעיני יעקב:

האחד מ"ש שלא נתברר לו עדיין שנתברך ביתו לרגלו.

והשני שירצה ליתן לו בשכרו דבר קצוב.

והנה על הראשון אמר לו אתה ידעת את עבודתי וכו' ואת אשר היה מקנך אתי וכו' כי מעט וכו' (י) ויפרוץ לרוב לסבתי ולבאר זה אינך צריך ללכת לקראת נחשים (יא) ועתה מתי אעשה גם אנכי לברכת ביתי. אמנם על מה שאמר לו מה אתן לך כנזכר (יא) השיב לו לא תתן לי מאומה דבר קצוב כמו שאמרת נקבה שכרך וכו' כי הנה אין ברכה שורה על דבר המנוי (תענית ח' ב). (יב) ולא עוד אלא שכל זמן שתרצה לערער ולהשטין עלי תוכל לבא על שכרי ולדקדק עלי אם יש בידי מאומה משלך יהיה הרשות בידך. דרך משל תאמר כמה אני נותן לו לשנה כך וכך היה עמי שנים או שלשה שנים עולה חשבוננו כך הוציא במזון או בלבוש כך הנה נשאר בידו כך וכך אם ימצא לו יותר מזה הלא הוא גנוב אתו ודי בזיון וקצף שיהיה מעותד לדברים כמו אלה.

ולזה אין אני חפץ בכך אמנם אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמור והוא אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וכו' והיה שכרי אשר יולד לי משם והלאה מאלו המראות המוסרות אם מעט ואם הרבה וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך כאשר תבוא לערער עלי ולדקדק להכיר לך מה עמדי

כמו שאמרנו כי הנה באמת כל אשר איננו וכו' גנוב הוא אתי. אבל על השאר לא תהיה לך עלי שום טענה.

ונכון הוא שירצה גם כן להשיב עוד בזה על הראשונה ולומר שאם כדבריו כן הוא, שברכת ה' לא באה לרגלו, הנה בתנאי הזה לא יתן לו מאומה משלו, כי הנה כשיסיר מהעדר כל שה נקוד וטלוא וכו' שהוא יותר מהרוב וממעט הצאן הפשוטות אשר ישארו בידו, יהיו עקודים ונקודים וטלואים לרוב יותר ממנהגו של עולם וממה שיהיו מכל העדרים אשר ביד בניו, אז תענה בו צדקתו כי תבוא ותעיד לפניו עדות ברורה כי ברכת ה' באה לרגלו בלי ספק וכבר יהיה זה העניין בירור שכרו לעתיד. וראיה לדבריו לשעבר והנה עם זה דעת שפתיו ברור מללו. אבל לבן לחשבו כי על זה האופן יצא ממנו בשכר מועט קפץ ואמר הן לו יהי כדברך, כלומר מי יתן ותהיה איש מצליח כברכת ה' אשר אין לה קצבה כדברך ולזה איננו רחוק שיתנו ביניהם שיוכל להיעזר בזה מכל מה שחננו השם מחכמה ומדעת ותבונה ובכל מלאכת, וכולי האי ואולי, ואף גם זאת לפי דקדוק הכתובים לא עשה דבר אשר לא יעשה אפילו בלא תנאי.

[המקלות]

(יג) וזה שהוא לא שם המקלות האלו אשר עשה בצאן לבן רק בהתחלה כדי להחיות שם זרע מה מאלו המראות אשר לא נשאר שריד ופליט מהם. אמנם מיד כשילדו הצאן מעט מזער עקודים ונקודים וטלואים מיד הבדילן לעצמו ועשה מהם עדר לבדו. ומשם והלאה לא היה משים המקלות בצאן לבן אמנם היה משים לפני העדר שלו כדי שלא יולדו לבנים שהרי התנה עמו כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי והיה צריך שלא יתהפכו אליו, ואף בהם נזכר ובהעטיף הצאן לא ישים שאפילו מעדר יעקב היה מוותר ממה שהיה יכול לעשות, והיו העטופים ללבן והרי הוא מדת חסידות.

(יג) ולזה הוצרך עזר אלוהי בעתודים העולים על הצאן. והנה הכתוב האומר והיה בעת יחם הצאן המקושרות ושם וכו' ובהעטיף הצאן לא ישים, והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב, ויפרוץ האיש מאוד מאד וכו' יורה על אמיתת זה הוראה עצומה יאמר שאף על פי שצמצם יעקב עצמו על זה השיעור, עד שלא נהג מהתחבולה ההיא כי אם בעדר שלו, ובמקצתו ולא כלו, עכ"ז ויפרוץ האיש מאוד מאד וכו'. וכבר תענה בו צדקתו על האופן אשר הניח ראשונה מהמצא ברכת ה' לרגלו. והוא פי' נאה מאוד מלבד מה שספר לנשיו שכבר נעזר לשם ברשעותיו של לבן כי כאשר יהתל בו כן ירבה וכן יפרוץ אם כה יאמר וכו'.

ויצל אלוהים את מקנה אביכם ויתן לי, הורה שלא היה תנאם זה ולא מנהגו עמו כדאי להרבות לו שכרו על זה השיעור, רק במה שראה אלוהים רוע לבבו והיה עוזר לו.

(יד) אמנם טעם והכשבים הפריד יעקב שנתבלבלו בו **המפרשים**, לדעתי יתיישב יפה כשידבק אל הכתוב אשר למעלה ממנו. יאמר על העזים ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים אמר בסמוך והכשבים הפריד לו כי הנולדים לו עקודים נקודים וטלואים וגם הכשבים החומים אשר לו הפריד יעקב עמם והולכים לפני העדר לתת פני הצאן אל עקוד ואל כל חום אשר ליעקב שנמצאו בצאן לבן ולכן שתם עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן ואמר והכשבים סתם כי ממה שכתוב אחריו ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום הוא מובן מעצמו שעל החומים ידבר והרי הכל כפשוטו ולפי דעת הראשונים.

וישמע יעקב את דברי בני לבן וכו'. לפי שהתחכם יעקב להיותו מוכר מהצאן ולקנות עבדים ושפחות וכל מאי דאקרו נכסי כדי שלא ירע בעיניהם ריבוי הצאן, הנה הם חשבו שלקח יעקב מאת אביהם כסף וזהב לרוב שנתנו לו שלא מדעתם ושמאשר לאביהם עשה את כל הכבוד. אמנם יעקב לא חשש אל דברי הבנים אבל הרגיש דבריהם אל פני לבן שהוא איננו עמו כתמול שלשום וכמ"ש (סוף מסכת סנה) שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאמא. ומהנראה שבזמן ההוא עלתה לו שנה אחרונה משכירותו ולקח לבן את צאנו מידו ויותר יעקב לבדו עם מקנה קנינו.

[וישלח יעקב לרחל וללאה]

ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך וכו'. כלומר שלא תטפל עמו עוד לקחת את צאנו ולא יתברך בית רשע זה בשבילך וכמו שאמר ראשונה מתי אעשה גם אנכי לביתי.

וישלח יעקב לרחל וללאה וכו'. ספר להן כל העניין ההוא כדי לפייסן ולדבר על לבן שיצאו עמו מהארץ ההיא שהוא צריך להוציאן מדעתן וחפצן כי לא פירש בתנאם. ואביכן התל בי וכו'. אם כה יאמר וכו'. ואם כה יאמר וכו'. זה לא נזכר בשעת מעשה אבל בסמוך אהימנותיה דידיה ואשא עיני וכו'.

ויאמר אלי מלאך האלוהים וכו'. (יג) אמר להן כי הנה הוא עלה בדמיונו וגברה מחשבתו שלפי תחבולותיו והתוליו עמו הנה הוא לא היה אפשר להצליח שם ברוב השתדלות רק אם היה שם סיוע אלוהי ושאחרי כן נתאמת אליו בדרך נבואה שכאשר עלה במחשבתו כן היה.

ותען רחל ולאה וכו'. (טו) ירצה טוב הדבר אשר דבר ה' לעשות ואנחנו לא נסור מאחריך לשום טעם או סיבה וזה שכבר ימאנו הבנות להתרחק מאביהן לאחד משלשה טעמים. האחד, בשביל נכסין שמצפות לירש מבית אביהן. והשני כדי שלא לצער ולהכאיבו בצאת בנותיו האהובות מעמו יורידו שיבתו ברעה שאולה או אם אולי יש לו זכות עליהם או על מה שבידם מהעושר והכבוד ואין להם ללכת בלא רשותו. ועל הראשונה אמרו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו כי במקום בנים ודאי אין נחלה וגם יודעות אנחנו שלא יתן לנו

בתורת מתנה חלק כלל. ועל השנית אמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ואין לו עמנו קשר אהבה שיצטער עליו. ועניין המכירה הוא מה שנתן בשרות הבנות ויחסן במקום הנדוניא הראויה לצאת מבי נשא ולא עוד אלא שלקח מחיר בעדן מיד הבעל ואכלו. ואמר ויאכל גם אכל את וכו'. כי לא איש הוא להנחם מזרת מעשהו כי ככחו אז כחו עתה תמיד אוכל והולך ואם כן מצד צערו אין עון אשר חטא. ואם בשביל הנכסים אשר עמנו כבר אמרת ויצל אלוהים את מקנה אביכן ויתן לי ועלך קא סמיכנא כי כל העושר אשר הציל אלוהים מאבינו באמת לנו הוא ולבנינו אחרינו ואין כאן משום גזל כלל. ועתה כל אשר אמר אלוהים אליך עשה, ויקם יעקב וישא את בניו ואת בנותיו וכו'. ירצה שמשם נסעו ולא הלכו אנה ואנה כדי שלא יורגש הדבר אפילו בשום רמז ולקייחת התרפים כבר קדמה ולישנא דיקא ולבן הלך לגזוז את צאנו ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה.

[בריחת יעקב – בראשית לא, כ]

ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי. יאמר שהספיקה חכמתו וערמימותו אשר עשה מעשיו בלט ובפתע לגנוב את לב לבן שאפילו לבו לא הגיד לו שמץ דבר כי בורח הוא עם היות שפעמים רבות שלב האדם יגיד לו ואליו דבר יגנוב מהמכוסה ממנו כעניין שאמרו **חז"ל** (מגילה ג' א) אף על גב דלא חזא איהו מזליה קא חזא וכ"ש כשיקרה זה למנחשים כמוהו שיש להם סימנים רבים שמעוננים בהם ולזה תמה מאוד ואמר מה עשית ותגנוב את לבבי כמו שיבא.

ויוגד ללבן וכו'. בג' ימים שהלך המגיד ובז' שרדף היה יעקב מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו ולרגל הילדים והלך דרך ז' ימים והשיגו ביום הז' לרדיפתו וזה דרך הפשט והדרשה תדרש.

ויבא אלוהים אל לבן הארמי וכו'. (יז) העיר עליו בכח הנהוג אצל אנשים כאלה שלא ידבר עמו באופן שימשך לו מטוב דברותיו רע כלל כמנהג הרמאים שלא יתכנו עלילותיו עמו וכ"ש בלא יעשה עמו רע מפורסם אמנם לא ימנע טוב להולכים בתמים.

וישג לבן וכו'. ויאמר לבן אל יעקב מה עשית ותגנוב את לבבי וכו'. ירצה מה הדבר אשר עשית או אי זה תחבולה נהגת אשר בה גנבת לבבי וחסמתו על פניו שלא יגיד לי מזה דבר גדול או קטון עם שכבר נהגת את בנותי עם מחנה גדול בנים ועבדים ובני בית ומקנה לרוב בעצם היום בפרסום וביד רמה כשביות חרב שא"א למחנה כבד אשר כזה לנסוע בהחבא למה נחבית לברוח ותגנוב אותי. שאל, יודיעהו מה ראה להחבא ממנו עד שהוצרך אל זה השיעור מההתחכמות לגנוב אותו ולמה לא הגיד לו הדבר בבירור שאין לו אליו כ"כ צורך שישתדל לעכבו אדרבה ימהר לשלחו בשמחה ובשירים כי ירא לשבת אצלו שמא יגלגל לקחת כל אשר לו. ולא נטשתי לנשק לבני ולבנותי עתה הסכלת וכו'. אין סכלות גדולה כהסיר מסוה הבושה מעל פני האויב הנסתר כשידו תקפה לעשות רע כי

הוא נותן חרב בידו להרע עמו בגלוי ורעות רבות שלא היה כוח בידו לעשותם מתחלה מפני הבושה. ולזה אמר לו אחר שנגנבת ממני בשיעור זה עד שלא נטשתני לנשק לבני ולבנותי כדרך הנפטרים זה מזה הנה פרסמת אצל הכל שחשבתני לאויב לך. והנה בזה ודאי הסכלת עשו בשפתחת לי פתח שהיה סגור מתחילה (יח) כי מעתה יש לאל ידי לעשות עמכם רע בשכבר הוסר מסוה הבושה מאהבה מסותרת אשר בינינו ואין אשם על החשוד שיעשה מה שנחשד עליו. (יח) תדע שכן הוא שאפילו אלוהי אביכן שהוא קרוב אצלכם אמר אלי הישמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע כי גלוי וידוע לפניו כי בעשותך כן הותר לי לעשות עמך רע בלי ספק.

והנה בזה דבר נכונה ולא נפל דבר א' מכל דברו מדרך ישר ותוכחת מוסר. וכדברים האלה אמר שמשון כשנתנה אשתו למרעהו אשר רעה לו (שופטים ט"ו) נקתי הפעם מפלשתים כי עושה אני עמם רעה אשר עד הנה מדרך המוסר לא אוכל. כיוצא בדבר אמר אבנר לאיש בושת בן שאול כשא"ל מדוע באת אל פילגש אבי השיב הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעשה חסד עם בית שאול אביך וכו'. כה יעשה אלוהים לאבנר וכה יוסיף כי אשר נשבע ה' לדוד כן אעשה לו להעביר הממלכה וכו' (שמואל ב' ג'). כי מלבד שהכתוב הזה הוא קשה הביאור יש לדקדק בדברי אבנר. מה ענין הממלכה אצל עון האשה כי העונש ראוי להיות מעין החטא ודומה לו אלא שבא עליו בטענת לבן עצמה וזה שהכתוב אמר ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול ולשאול פילגש וכו' (שם). אמר הכתוב שבהיותם במצב ההוא אשר היה אבנר עיקר קיום בית שאול היה סכלות גדולה לדבר עמו אז מעון האשה ולא מדבר אחר מטוב עד רע כי לא יום פקודה היום ההוא והיה לו ליזהר כמו שנזהר דוד כשאמר לו אבישי התחת זאת לא יומת שמעי והשיב מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל וכו' (שמואל ב' י"ט). אמר כי היא סכלות גדולה לעורר דברי ריבות גדולות או קטנות על שום אדם בזמן שהכל תלוי בו ולזה כשמוע אבנר את דבריו לא חשבו לכסל גמור שיהיה אז בלבו ענין האשה ההיא כי עת צרה ונאצה היה להם חל עסקי המלכות לא עת תוכחה על דבר כזה אבל גזר עליו שהיה חושדו שאינו נאמן עמו במלחמות ההם וכי תואנה הוא מבקש לגלות אליו לבו שהוא לא יסמוך עליו בשעת מלחמה. ולזה אמר הראש כלב אנכי אשר ליהודה וכו'. ירצה החשדתני היותי ככלב הזה שהולך לדרכו וראשו נסוג לאחוריו ואמר כלב לפי שהוא מסוגל מזולתו מהב"ח בהנעת הפרקים אשר בשדרתו ובצוארו עד שתראהו הולך למזרח וראשו הפוך לגמרי למערב והולך על זה האופן הרבה, החשבת שכן אנכי עמך מתראה שאני יושב עמך והולך בעזרתך והרהורי ראשי ולבי נסוגים כלפי יהודה ולעזרתם, היום אעשה חסד וכו'. ירצה אין לספק שהייתה זאת כונתך כי הזמן והמצב אשר בו דברת דברים אלו מוכיחים בלי ספק וזה כי היום הזה אתה תלוי ועומד בי שאעשה חסד עם בית אביך עם שאול ומרעהו ושלא אמציא אותך ביד דוד ואיך הסכלת לפקוד עלי עון האשה כיום הזה אם לא שנכנסה בלבך רוח חשד הבגידה ובקשת

להרחיקני מעליך כדי שלא אבגוד בך ביום קרב. והנה אחר שחשדתי בזה כבר נתת לי מקום והתרת לי רצועה לעשות מה שלא הייתי עושה מתחלה מפני כלימת הבגידה. ולזה כה יעשה אלוהים לאבנר וכה יוסיף אם לא כאשר דמית כן אעשה וכו' להעביר הממלכה כי מעתה חף אני בלי פשע ודמך מידך יבוקש והוא מאמר לבן כמו שאמרנו.

ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת וכו'. ירצה אם מצאתי טעם למה שהלוך הלכת והוא כי נכסוף נכספת לבית אביך כמנהג הנערים או כדרך נשים אבל למה גנבת את אלוהי לזה לא ידעתי סיבה רק שידעת כי נחש ינחש איש אשר כמני להרגיש בביריחתך או שיאמר אחר שהלכת לפי שנכספת לבית אביך למה גנבת את תרפי כי לא יטיפו על בית יצחק ולא כאלה חלק יעקב.

ויען יעקב וכו'. אמר כי כל הסתרו וגנבת לבבו היה למה שהיה ירא פן יגזול את בנותיו מעמו בטענה שזכרנו למעלה. אמנם כי אשר לקח את אלוהיו לא יחיה וקלל בקללה נמרצת לחשדו כי מי שימצא אתו לבבו פונה אחרי אלוהים אחרים. ולזה אמר ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם שאלו ידע כן לא היה מקלל כי יודע היה שלשם שמים נתכוונה להפרישו מע"א. ואם חסר לך דבר זולת זה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולנו בושפת הפנים. ואפשר כי אומרו לא יחיה הוא כמו אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות י"ט) שיחפש בכל מחנהו ואשר ימצא אתו שימיתוהו כדין גונב נפש.

ויבא לבן באהל יעקב וכו'. ספר הכתוב חריצות לבן וחיפושו אחר התרפים ההם והסיבה אשר בעבורה לא מצאם וזה שהוא נכנס ראשונה לאהל יעקב כמ"ש לו הכר לך מה עמדי ובקש לבא ממנו אל אהל רחל אלא שראה אותה יושבת ומצנעת כדרך נשים באהל כמו שהוכיח להלן ולא נכנס ויבא משם לאהל לאה כי שני האוהלים אשר לרחל וללאה היו על פני ארך אהל יעקב ופתח פתוח היה לו לאהלו לכל אחד מהם ומהם לאהלים אשר לשתי האמהות אשר היו סמוכות אצלם וגם אהלי האמהות היו פתוחות זה לזה כדי שיעזרו בשירותם. ולזה קראם הכתוב אחד אמר באהל שתי האמהות מה שלא היו כן אהלי הגבירות. והא לך צורת יישובן שהיו מפולשים זה לזה, כי לכן הזכיר ביאה לכל הנה.

אהל בלהה	אהל זלפה
אהל רחל	אהל לאה
אהל יעקב	

וכאשר לא מצא היה לו לבוא מאהל בלהה לאהל רחל אלא שעמדה לפניו הסיבה שקדמה. ולזה נטה לו לשוב בדרך אשר בא בו לחפש שנית באהלים ההמה כסבור שמא ימצאם שם ולא יצטרך להרגיש את רחל ממעשה צניעותה עד שיצא מאהל לאה לאהל יעקב. ולזה אמר ויצא מאהל לאה ובראותו שגמר החיפוש ולא מצא הוכרח לשוב ולבוא מאהל יעקב לאהל רחל דרך פתחו שאם לא כן היה לו לומר ויבא מאהל לאה אל אהל

רחל ולא יזכיר יציאה ואחר כך ספר הכתוב כי הסיבה עצמה אשר בעבורה הסב את לבו עד הנה מאהל רחל הספיקה להטעותו בה עד שלא ימצא אותם ואמר כי רחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל ותשב עליהם.

וימשש לבן את כל האהל ולא מצא כי לא ראה להניד אותה ממקומה עד שימשש על פני כל האהל. (יט) וכשראתה שכלה אליו החפוש ולא נשאר רק מקומה והיא יראה שיצוה לה אביה לקום לחפש תחתיה הנה היא בחכמתה סבבה פני צורך הקימה אל כבוד אביה כאלו לא נתנה אל לבה שצריכה לקום לחפש מקום מושבה וזה ממה שהורה על נקייתה ותמימות לבה בבקשתו מצורף למה שהתנצלה בדבר שהוא חרפה ובושה לה בעבורו לא תוכל לקום מפניו והוא כי דרך נשים לה ודמה שותת כל ג' ימים הראשונים והעמידה קשה להם מאוד וגם כי חויב לאדם מדרך המוסר להתרחק אז ממנה לגמרי ועם זה נדחה לבן מפניה ויצא.

ויחר אף יעקב וירב בלבן וכו'. (ב) אחר שחפש ולא מצא וחשב שלא נגנב ממנו דבר אלא ששם לו עלילה לרדוף אחריו חרה אפו. וירב בו לאמר מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי. ירצה שאע"פ שנטיתי מדרך המוסר במה שלא הגדתי לך ולא נטשתיך לנשק לבניך ולבנותיך מכל מקום לא היה פשע וחטאה שעליה היה לך לדלוק אחרי כי הרדיפה תתכן באופן מה על אחד מששה סבות מהם מספיקות ומהם תואנות ועלילות.

[שש סיבות לרדוף אחרי יעקב]

האחד אם הייתי מביא דבר משלך אבל זה אינו שכבר מששת את כל כלי ומה מצאת מכל כלי ביתך.

השנית לעלילת הפסד מלאכתי שאף על פי שלא יהיה בפשיעתי כבר ישאר לך פתחון פה אולי מזלי גרם לך וזה לא היה כי זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו אפילו על ידי מלאך המות וא"כ לית דין עסק ביש.

השלישית אם הייתי נהנה מנכסיך לאכול ולשתות יותר מדאי כבר תוכל להתאנות לי להשיב לך העודף אבל אני אילי צאנך לא אכלתי.

הרביעית שאם הייתי פושע במלאכתי אז ודאי היה ראוי שתדפני עד שאשלם לך כדיני השומרים אבל אני טרפה לא הבאתי אליך שאם נטרפה אנכי אחטנה כלומר ממני היא חסרה וגם מידי תבקשנה בין שתהיה גנובת יום וגנובת לילה ומהכל נפרעת ממני דבר יום ביומו. אמנם אנקלוס תרגם דהות שגיא ממנינה מן ידי את בעי לה יראה שירצה שאף על פי שאינה חסרה עד"ה רק שהיית טועה בחשבון וחסרה ממנו היית מבקשה מידי עד שכוונתי החשבון יפה.

החמישית שאם הייתה מלאכתי קלה ונוחה כבר תוכל לבא בעלילת צרות עין לאמר כי היה השכר גדול לטורח מועט ואני הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה וכו'.

הששית אם עדיין לא היה בינינו חשבון פסוק ומבואר כי אז ראוי שתדפני לשוב לכוין חשבוננו בלי ספק אבל אין בינינו דבר בזה כי זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ומה חשבון יש לי עוד עמך שתצטרך לדקדקו ולכונונו עוד. וכבר אמרנו למעלה שעלה להם זמן השכירות ועדיין נשאר לי עליך תרעומת הרבה מצד מה שהחלפת את משכורתי עשרת מונים וא"כ לא נשארה סרה בשום צד רק שכונת לגזול את אשר לי על לא חמס בכפי כי לולי אלוהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי וכו' ראה אלוהים ויכח אמש אותך על רוע כוונתך להציל עשוק מיד עושקו לא כמו שאמרת שאמר לך כן לראות רוע לבבי.

[תשובות לבן]

יען לבן וכו'. (כא) ירצה זכרת טענות רבות ושכחת טענה עיקרית עצומה עליה ראוי לבא אחר כך כמה ימים והיא לקיים בינינו התנאים והחזוקים הנאותים ביני וביניך כדי שתזכנה בנותי ובניהן אשר ילדו בכל העושר אשר עשית בביתי ולא יסוב אל נשים נכריות ואל בנים זרים ילדו והוא אומר, הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני (כא) כלומר מה תנאים וחזוקים אעשה לאלה הקנינים היום כדי שיהיו לבנותי או לבניהן אשר ילדו אחריהן ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה על זאת. והנה עניין כריתת הברית הזאת לעד ביני וביניך. והנה יעקב אף על פי שיש לו לטעון שהנכסים ההם הם שלו ובעבודתו קנאם ובידו לעשות מהנשים ומהם כרצונו. עכ"ז קבל דבריו בסבר פנים יפות ויקח הוא בעצמו אבן וירימה מצבה כדי שתהא לו לאות ברית וצוה לו ללקוט אבנים ולעשות גל כדי שיאכלו שם עליו. (כב) אמנם לבן ראה שיהיה ג"כ הגל ההוא לצורך הברית לקום עליו בשני עדים וקרא לו לבן בלשונו יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד ויאמר לבן הגל הזה עד ביני וביניך היום על כן קרא וכו'. ירצה כי למ"ש לבן (כב) עד הגל הזה ביני וביניך לזה קרא לו יעקב גלעד כי לא כיוון לכך ראשונה.

והמצפה אשר אמר יצף ה' וכו'. היא המצבה אשר זכר ראשונה והיא שתהיה לעד צופה ומביט ביניהם לעניין הבנות שאמר אם תענה את בנותי וזכר צורך שני העדים שנאמר ויאמר לבן אל יעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני וביניך עד הגל הזה ועדה המצבה, את הגל הזה וכו'. (כב) שיעורו עד הגל אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ועד הגל הזה ועדה המצבה אם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה והכוונה שהגל הוא העד למה שיש לו ליעקב על לבן ברית שלום ואהבה ביניהן ובין זרעם

אמנם שיש לו ללבן על יעקב שני דברים הברית הזו עצמו ועוד שבועתו על דבר נשיו ונכסיו.

במדרש (ב"ר פ' ע"ד) אלוהי אברהם ואלוהי נחור ישפטו בינינו וכו'. אלוהי אברהם קודש אלוהי נחור חול, כיוון לברור דיינים משתי הכתות מזה אחד ומזה אחד. אמנם יעקב השמיט עצמו מענות אותו כאולתו.

וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ויזבח יעקב וכו'. וישכם לבן וכו'. ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלוהים. (כב) יאמר כי כשנסתלקה ממנו הטרדה וההתעסקות בקנייני העולם ונפרד משכונתו וחברתו של לבן הארמי מיד חזר למה שהיה עליו ראשונה בשבתו על אדמתו שסופר ממנו ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וכו'. והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו. והם אלו המלאכים המלוין אותו בארץ כי שם דעתו מיושבת ונכונה להשיג מראות אלוהים וקרא שם המקום ההוא מחניים כי שם נפגעו שתי המחנות אראלים ומצוקים להדבק יחד בדרך חסד ואמת נפגשו צדק ושולם נשקו (תהלים פ"ה). ואולי כיון בפגיעה זו למה שאמרו ראשונה (ב"ר פ' ס"ט) לבן מלכים המוטל בעריסה והיו הזבובים יושבים עליו כי עתה כמו כן פגעו בו מלאכי אלוהים ושלוחי השגחתו בשתי מחנות וציערוהו והם שרו של עשו והוא עמו וגם שכם בן חמור אשר טמא את דינה בתו והיה יושב ומצטער עד שנגלה אליו שנית שהוא ניצב עליו לשומרו דכתיב וירא אלוהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם וכו' (בראשית ל"ה).

והנה עם זה נתבארו ספורי פרשה זו על נכון ונתברר שלמותו של יעקב אבינו בכל דרכיו וחסידותו בכל מעשיו ולא נשאר מקום להיות הזבובים ולא שום צפור כל כנף פורשי' כנפים למעלה ממנו להטיל דופי בקדשים כי הנה ה' ניצב עליו יושב ומשמר ומבריא אותם ופיהו תענה על צדקתו מראש ועד סוף.

ובמדרש (שוח"ט תהלים כ"ד)

מי יעלה בהר ה' זה יעקב שנאמר קום עלה בית אל (בראשית ל"ה). ומי יקום במקום קדשו זה יעקב שנאמר ויפגע במקום. נקי כפים זה יעקב שנאמר אנכי אחטנה מידי תבקשנה. ובר לבב זה יעקב שנאמר כי מששת את כל כלי וכו'. אשר לא נשא לשווא נפשו של לבן ולא נשבע למרמה שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ישא ברכה מאת ה' (תהלים שם) שנאמר וירא אלוהים אל יעקב ויברך אותו (בראשית שם). ברכות אבינו זה גברו על ברכות הוריו אלו ואלו תבאנה ותאתנה על ראש זרעו אחריו.

יראו עינינו מה שראו עיניו במראה הסולם וישמח לבנו כי יפתר לנו החלום אשר חלם וברית שלומנו אשר הציב לו שם לא ימוט לעולם.

עקידת יצחק שער כו (פרשת וישלח) – בראשית לב

יבאר עד היכן יד החריצות צריכה להשתדל בקירוב המועיל ודחיית הנזק. ושהחסרון בזה יביא חסרון בחוק ההשגחה האלוהית עליו.

פרשה וישלח יעקב מלאכים.

במדרש (ב"ר פרשה ע"ו)

אמר רבי פנחס בשם רבי איבו: שני בני אדם הבטיחם הקדוש ברוך הוא ונתייראו: בחר שבאבות ובחר שבנביאים. בחר שבאבות זה יעקב דכתיב (תהלים קל"ה) כי יעקב בחר לו יה, והבטיחו הקדוש ברוך הוא דכתיב (בראשית כ"ח) והנה אנכי עמך ושמרתיך וכו' ונתירא דכתיב ויירא יעקב מאד וכו'. בחר שבנביאים זה משה דכתיב (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו וכתוב (שמות ג') כי אהיה עמך. ונתיירא שנ' (במדבר כ"א) ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו למי אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתירא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בע"הז.

[השכל שולט על המעשים]

אחר שהפעולות האנושיות לא ימלטו משתהינה אם מההשגחה האלוהית האישית או מפאת המערכת השמימית. או ע"י השתדלות אנושי או על צד ההזדמן. והשכל והדת והניסיון כולם יחייבו שלא יהיו בדרך אחד מהם לבד, הנה א"כ יחוייב שתיעשינה ע"י כולן.

אמנם השכל כי עם שהוא יראה שהיכולת האלוהי הוא ראוי ומחוייב שיהא שליט על כל המעשים לעשות בהם כרצונו, הנה מ"מ יגזור כי לשווא יהיה השכל נתון באדם אם לא תהיה בידו בחירתו, וחלילה ליחס בפעולות האל ית' שווא ותפל.

אמנם הדת שאם התפארה בכמה מקומות שהוא ית' לוכד חכמים בערמם ומבטל את דעתם ומהפך כוונתם אל כל אשר יחפוץ, ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם להחטיא ממנו כחוט השערה, הנה היא גם כן שמה הבחירה לעיקר בכל מה שצוותה על אנשיה ובני בריתה, כל מצות עשה ולא תעשה אשר הטילה שכר ועונש עליהם. ואם האדם אינו מושל על מעשיו אבל מעשיו מושלים עליו, הכל הוא עוול בחוקו ית' חלילה.

מלבד מה שנראה התורה בכמה מקומות משתדלת להשיא עצה טובה להינצל מהמקרים המתרגשים כענין שנאמר (דברים כ"ב) ועשית מעקה וכו' (שמות י"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו'. ופרשת שוטרים וזולתם רבים כמו שיבוא.

וכבר התבאר **בפלוסופיא** המדינית שהעצה לא תועיל רק בדברים שהם בידו לעשות והוא מבואר. אמנם הניסיון, אף ע"פ שיראה ממנו כי פעמים הרבה תשוב ההשתדלות בידים ריקניות, וכמ"ש ז"ל (נדה ע' ב) הרבה עשו ולא הועילו, ולא עוד אלא שכבר נהפך חריצותם להם לרשת פרושה להילכד וליפול במה שברחו, ממנו כמו שהיה העניין באחי יוסף ובכל מה שנמשך ביניהם. וכמ"ש (סוכה נ"ג א) רגלוהי דאיניש אינון ערבין ביה כו'. הנה באמת לא ישוב אחר ידו מהעיד על מה שהוא נראה בעין שההשתדלות הראוי יועיל על הרוב בכל מעשי האדם והדברים שהם על הרוב הם מה שהם בעצם וראשונה.

ולזה יבחרו המלכים והשרים הגדולים להפקיד על בתיהם ומלאכתם אנשים נבונים וידועים חרוצים, כמ"ש (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וכו'. וכמ"ש (שם י') יד חרוצים תעשיר. וכמשפט הזה יעשה בין ההשתדלות האנושי והגזרה השמימית, כי שלשה העדים הנזכרים כולם כאחד יעידו יגידו כי עם שיש בה ממשלה גדולה בענייני המציאות, מ"מ הבחירה האנושית תישאר רשאה ושלטת עליה להרע או להטיב, כמו שביאר זה **הפילוסוף** מטעמים שכליים הכרחיים בפרק העשירי מהמאמר השלישי **מהמדות**. וכבר ביארנו זה משלם בשער כ"ב מה שיתברר בו אמיתת זה מטעם העדים שלשתן.

ואין צ"ל שכולם יודו הודאה גמורה שההזדמן אין בו כח לפרנס הנהגת המציאות, כי מציאותו במקרה ועל המעט, כמו שנתבאר בשער הראשון. הנה א"כ חויב הנמשך והוא שישמשו כל ארבעת מיני הפעולות האלו בפעולות האנשים וענייניהם.

אבל איך יהיה זה, אמנם הוא כפי מה שאומר, וזה שלא ימלט אם שיהיה האדם אצל ענייניו -

במולד טוב ובמזל מצליח,

או שיהיה בהפך או בעניין בינוני.

ובכל אחד מאלו הצדדים לא ימלט משתהיינה פעולותיו הבחירות בינו לבין אלוהיו -

טובות או רעות או בינוניות.

והנה כשיהיה מזל האיש טוב ומוצלח והפעולות טובות ונכוחות הנה אז ודאי תתחבר אליו ההשגחה האלוהית לחזק טוב מזלו ולהעלותו אל שישכיל ויצלח בדברים גדולים מאוד, וכמעט שאיש כזה אינו צריך אל חריצות ההשתדלות, אבל ענייניו כאילו נעשו מעצמן, על דרך שאמר המשורר (תהלים ל"ז) מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ.

וכן כשתהיינה פעולותיו הבחירות רעות ומקולקלות, הנה באמת לא יעמוד לו טוב מזלו כי יד ה' היה על העליונה ליתן פניו בו לשבור את גאון עוזו ולשדד את תוקפו, וגם להפכו כנגדו. וגם כי ישתדל להיעזר מחריצותו, הנה הוא יהיה בעוכריו ותם לריק כוחו, כמ"ש (ישעי' מ"ד) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחר ודעתם יסכל. וה' אמר

להפר את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' על אבשלום את הרעה (ש"ב י"ז) וכן כל כיוצא בזה, המעיד כי לא לאדם דרכו ולא לאיש הולך והכין את צעדו, כי באמת דרך רשעים יעות להפילים במהמורות בל יקומו. וכמ"ש (תהלים ה') ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך. ומה גם עתה אם היה מזלו בינוני או רעוע לגמרי, כי משמים נלחמו ואין עוזר.

אמנם כשיהיה ענינם במעשים הבחיריים על הבינוניות, ולא יכריעו להגיע עליו שיעור מההשגחה שיספיק להניע העניינים ולהכריעם אל הטוב או אל הרע; וטוב המזל הלא הוא מסור ביד פעולות בחירתו כאשר נתבאר הנה, אז באמת יועיל טוב ההשתדלות ועיון החריצות בכל המעשים, כי כל אשר יתיישרו אל נכון יעזרו אל טוב המזל ויצליחו, ע"ד שאמר ויד חרוצים תעשיר.

וכאשר יתעצלו ויתרשלו בהשתדלות ויתבטלו ממנו ייחלש כוח המזל וימעיטו הצלחתו, וכבר יגיע מרפיונם והתרשלותם עד שיקלקלו אותו, כמו שעל כיוצא בזה נאמר (משלי י"ט) איוולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. וכ"ש שיהיה זה בשיעור יותר חזק אם יהיה המזל רעוע או בינוני והוא מבואר.

ואולם בהיות המזל כן רעוע או בינוני ומעשי האדם הבחיריים טובים ונכונים מאוד, הנה באמת ג"כ תספיק יד הזכות לשתהיה יד אלוהיו עמו, והוא יהיה בעוזריו לבטל כוח המזל הרע ההוא, ולהדיח רעותיו מעליו בהוציאו מאיצטגנינותו, ולהחזיק טובותיו אצלו. כמו שהיה העניין עם אברהם אבינו וזולתו מהאנשים אשר מזלם ינגדו אותם לגזור עליהם צרות ותלאות, כמ"ש (תהלים ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו וכו' להציל ממות נפשם ולהחיותם ברעב. אבל באלו כבר יועיל יותר ההשתדלות וטוב החריצות, כי ההעדר ההשתדלות וחסרון החריצות במקום הצורך הוא עוון אשר חטא, כמו שיבוא וכמו שביארו ז"ל (שוח"ט תהלים כ"ג), באומרו יכול אפי' יושב ובטל - ת"ל בכל משלח ידך בכל אשר תעשה (דברים ט"ו). כי לא יאמר אגרה בשינה וכו' וה' הטוב בעיניו יעשה. וזה ביותר שלם שבאנשים כאבות והנביאים ודומיהם.

ורוב שיהיו האנשים במעשיהם על הבינוניות או פחות, כי אז צריך בלי ספק לפקוח עיניו על מעשיו בתכלית ההשקפה והחריצות, כי מזלם הוא רעוע, והזכות לא תספיק להכריע אותו ולשדדו לגמרי, כ"ש להפכו אליו לטובה. והנה הם נשארים ביד עצתם ועוצם חריצותם והחולשה והרפיון בהם יפילום ברעות ונזקים רבים, וה' לא רצם, כי על זה היישירה תורתו האלוהית בעצות טובות ונכונות ע"ד הכללות במלחמות ובכל העסקים כמו שנזכר. ראה מה כתיב (שם כ"ב) ולא תשים דמים וכו'.

לפי שהנפילה היא אפשרות לו משני פנים, אם שתהיה בלי רצון השם, ואז תקרא נפילה או מפאת ההשגחה ואז תקרא הפלה או השלכה. כי על שני עניינים האלו נאמר (תהלים ל"ז) כי ייפול, לא יוטל. לזה אמר שיועיל המעקה כדי שלא ייפול הנופל ממנו מעצמו, כי מי שראוי שיושלך מפאת ההשגחה לא יוכל להינצל בשום פנים והוא פשוטו של מקרא.

הנה שיועיל ההשתדלות לכמו אלו העניינים כשהמזל הוא רעוע אצל האדם, והזכות אינו מספיק לתקנו לגמרי כמו שהונח.

והנה על זה האופן יתכן שימצאו שם אנשים שווים במזלם ובלתי שווים בהצלחתם. וזה יהיה לחילוף זכיותיהם, וגם השתדלותם. כמו שימצאו מי שישוו בזכויות ולא יהיו שווים בהצלחתם, וזה יהיה להתחלפות מזלם, כמו שהיה העניין ברבה ורב חסדא (מו"ק כ"ח א) כאשר ביארנו בשער הכ"ב שזכרנו. ועל זה העניין יש חילוקים רבים אשר הם מבוארים מהכרח החלוקה מכל הצדדים.

אמנם העצה היעוצה על כל איש לבוב ובעל דעת, להחזיק עצמו כבינוני במעשיו, ושמזלו רעוע כי אז צריך להחזיק בשני העניינים יחד. אם בכיוון מעשיו, וליישרם לרצון תמיד לפני ה', ואם במה שיפקח בענייניו תכלית מה שאפשר, ושלא יעזוב מהחריצות וההשתדלות כמובטח על הזכות או כמתייאש, אבל יעשה עד מקום שידו מגעת ולא יקווה אשר יגיעו לו מאוויי נפשו כ"א ע"י החפץ האלוהי אשר בידו הכול והכול בו. וכמ"ש החכם (משלי ט"ז) לב אדם יחשב דרכו וה' יכין צעדו. והוא מה שלמדו מרע"ה אל עם תורתו בלבם (דברים ח') וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל.

כיון שהצלחת כללותם, רצוני איש איש מהם, היא תלויה בשני דברים. **האחד** בשיתעורר אל ההתחלות התלויות בהשתדלות כפי כוחו. **השני** בשהוא ית' יהיה עמו לעזרו ולסומכו על דרך יושר המעשים. ותוכן התפלה והתחנה בבקשה מאתו כי זה מה שיועיל לכל אדם מאיזו כת שיהיה מהחלוקות הנזכרות.

[אדם שעשה כל שבידו – ישלים עם גורלו ויבין אותו]

והנה כאשר יעשה כל אשר בידו א"א על הרוב שלא יהיה לו שכר טוב בעמלו. ואם אולי שכר לא היה לו גם חכמתו לא עמדה לו בעת צרתו, הנה כבר עלה בידו דעה ובינה כי הדין דין שמים, אם על דרך העונש או הייסורין או הניסיון אי זה מהאופנים אשר ישפוט שהוא יותר קרוב לעצמו לפי מידותיו, ואיך שיהיה מהם יסבלו ברצון ויקבל בסבר פנים.

[התגוננות בפני רעה – מתי מועילה?]

אמנם אם מתחלה פתיותו או סכלותו ושפלות ידיו יעזבוהו וימסרוהו ביד הפגע ההוא אשר מצד המקרה או המזל על בלי התאמץ למחות בו בכל מה שבידו למחות, אפשר הוא שהרע מידו היה לו, וה' לא צוה.

הלא ידעת כי אם איש יבוא ושאלך לאמר תן לי הנפש או תאסר בבית משמרתי בכלי ברזל, הנה ודאי תמאן ולא תשמע אליו, ותישמט ממנו במאמצי כוחך. ואם יאספו אליו אנשי חיל לעוזרו, הנה תמהר להסתר מפניו ותבוא בחדריך ותסגור בעדך. ואם הוא ואנשיו יחזקו כנגדך ויגישו לשבור דלתיך, יצא תצא במחתרת או בעד חלון להימלט על נפשך אל בית מבצר אחד משרי העיר אשר הקדמת עבודתו. ואם האיש ההוא בוא יבוא אחריו, שאול ישאל האיש אדוני הבית לאמר מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לבוא לקחתו מבית מקלטו אשר לא כדת. ואם כה יאמר, כי הוא שונא לו ובאיבה יהדפנו להרוג אותו או לקחתו לעבד עולם, הנה ודאי יחזיק בידך ולא ירפך ולא יעזבך בידו, אבל יגרשהו משם וילך בפחי נפש. ואם כה יאמר. אני שר צבא המלך שלוח מאתו לתופשו וחותרו בידו, השר ההוא היכול יוכל דבר מאומה? באשר דבר מלך שלטון. הלא הוא ייקחך בציצת ראשך ויסגירך אליו ולא תמלט מידו.

ועתה ראה שכבר תתיישב נפשך ולא ריבך לברך לפי שכבר עמדה פקחותך והשתדלותך כנגד כל משטין ומעיק, זולתי מאותו אשר הסבל אליו הוא מחויב וההיכנעות אליו הוא הכרחי עכ"פ. ואשר ההשתדלות על הימלט וברוח מפניו הוא מרד ואשמה וסכלות גמורה.

[השלמה עם התלאות הבאות מהמערכת]

וכן הוא העניין בכל אחד מהתלאות הבאות על האדם מפאת המערכת או משליח משלוחיו. דרך משל, אם רואה אדם דבר בא לעיר ח"ו, כי ראוי לו לבוא אל ביתו להיחבא בחדריו, וכמ"ש ז"ל (ב"ק ס' ב) דבר בעיר כנוס רגליך. כי למה יעמוד בחוץ והמלאך עומד בתוך רחובות לרצח. ואם ראה יראה שהרע הולך ומתחזק בעיר, ימהר לצאת משם אל מקום שוקט ובוטח. ואם בא יבוא אחריו והכהו שם בעיר מקלטו, לא ישקוט האיש מעמוד על נפשו בכל מיני התרופות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בהסכמת בוראו. ועל הרוב יעילו אלו ההשתדלויות ויעמדו לפניו להצילו מרעתו.

ואם אולי זה וזה לא יעמדו לפניו כבר יצא ידי חובתו להינצל מכל מה שההצלה היתה אפשרית לו על ידו, וידע בלי ספק די אלוהיה שלח מלאכים למשקל ערבונה מיניה ואין מנוס, ומה לעשות לו כי אם להצדיק דין שמים ולמהר לנפשו מנות הזכות והקישוט הראויות לתת לה מלפניה להשיבה אל אלוהים אשר נתנה.

הקש על זה בכל המקרים והפגעים המתרגשים לבוא בעולם, הן כלליות או פרטיות. וזה הדרך ישכון אור צדיקים ילכו במ כל המעשים אשר יעשו, והוא המסיר העצב והדאגה מכל סובלי התלאות כאשר ידעו נאמנה כי לא יד המקרה ומידת הרישול נגעה בה זולתי רצון הבורא אשר אליו יתפלל כל חסיד לעת מצוא. וכמו שהפליג לומר ע"ז המשורר רצונך אשאלה רגע ואגוע, ומי יתן ותבא שאלתי.

[נגד רמב"ן הטוען שאין רשות להתרפא ולהתגונן.]

ומכל זה דחייה עצומה למה שכתב הרמב"ן ז"ל, שאם נתנה רשות לרופא לרפא, דכתיב ורפא ירפא (שמות כ"א), לא נתנה רשות לחולה לקבל רפואתו, אלא שיקווה אל השם השם מחלה בקרבו כי הוא יהיה רופא כשיושלם עונו וגו'. כמו שכתב שם פרשת אם בחקותי. כי מי ישמע אליו על הדבר הזה, והלא כל אדם חייב להראות עצמו מהבינונים אשר השתדלותם תועיל להם כמו שאמרנו. ומי כמוהו שומע אמרי אל אשר אמר לשמואל (ש"א ט"ז) עגלת בקר תיקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי, שלמדו חז"ל ממנו אל סולם רעוע דנפיש הזיקי (חולין קמ"ב). ויתר התחבולות שסדרה הערמה האלוהית במלחמות. ואם בשוב הבית כאשר אמרנו.

ויאמר בדבר הזה, מלבד שלא יסבול שום דעת שיהא הרופא רשאי לרפאות והחולה אסור להתרפאות, וכבר ניתן בזה רשות על ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט) ולא יאמן ק"ו ממה שאמרו (ב"מ ה' ב) אן חיותא לרעיא היכי מסרינן והא כתיב ולפני עור לא תתן מכשול. וכן בנו של ק"ו מאיסור משא ומתן עם הגוים סמוך ליום חגם (ע"א ב' א) וזולת זה.

וראייתו מאומו (ד"ה ב' ט"ז) וגם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים, אינה ראייה. שכבר אמרנו שאין לאדם לסמוך על השתדלותו בלי בקשת רחמי שמים. והראוי ומחויב להקדים הבקשה והדרישה מאליו. וכמוהו בשאול וימת שאול במעלו וכו'. וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתוהו (שם א' י'), כמו שכתב' בפרשת קדושים תהיו, ולזה אין לפקפק כי אשר כתבנו הוא הראוי והנכון לנהוג בו.

ועל המנהג כזה נהגו האבות הראשונים והנביאים הקדושים בכל עסקיהם הזמניים עם היות שהיו מושגחים מאת האל יתעלה ומובטחים מאתו כי ראו שהרישול והרפיון במה שבידם להיעזר בדעתם ויכולתם יהיה חטא עצום בידם, כבר אפשר שעל ידו ייחלש כוח הביטחון ההוא. וזה כי כאשר בשלום הגוף ובריאותו ותוכן פעולותיו הטבעיות יהיה שלום לכוח השכלי להתעסק בפעולותיו המיוחדות, ובהיפקד אחד מהנה יפקד גם הוא מהמושכל ממושכליו, ע"ד זה בהיות הנפש המשכלת מתחזקת ומתאמצת בפעולותיה המיוחדות ומשלמת אותן בכל עוז, ימשך אליה חוט החסד המשוך אליה מאת הש"י והשגחתו המיוחדת, עד שיושלמו כל ענייניו בתכלית השלימות וכפי אשר יחסר ההתחזקות על השלמתן יחסר השפע האלוהי גם הוא מהגיע עדיו, כי טבע המדרגות האלו לבוא בזו אחר זו, עד שתהיה זאת הצורה השכלית ופעולותיה הכנה לקבל ההשגחה האלוהית האישיית כמו שהצורה ההיולאנית, וכוחותיה היא בסיס ובית מושב אל הצורה הזאת השכלית.

[התנהגותו של דוד כאשר שינה את טעמו לפני אבימלך]

ומי לנו גדול ומשוח מלך ואהוב לאלוהיו כדוד אדונינו, אשר היה מובטח מפי נביא נאמן לה' ולכל ישראל, ועכ"ז לא סר מהשתדל בכל מאמצי כוחו להינצל מכף כל אויביו ומכף שאול. ולא סמך על הבטחותיו, כי ידע כי ישועת הש"י והבטחותיו לא יחולו רק על ראש המשלים את חוקו בפעולותיו האנושיות, כל אשר תספיק שכלו. וכאשר יחסר ממנו, כבר ייפול בו מום העצלה והרישול, ויותש כוחו מלקבל העזר והתשועה האלוהית.

והוא מה שחייב אותו לשנות את טעמו להתהולל ולהוריד רירו על זקנו (ש"א כ"א). כי עם שהוא ענין של מיאוס וביזיון ורחוק אצל הנפש, כיון שהיה באפשרותו לעשותו, והוא אופן מאופני ההצלה, ואם הוא מגונה - אם לא יעשה, כבר יהיה חסרון בחוק השתדלותו ויגרום להדיח מעליו תשועת ההשגחה האלוהית.

וכמ"ש שם דרשתי את ה' וענני ומכל מגורותי הצילני (תהלים ל"ד). יאמר כי אחר שנותן את טעמו ועשותו כל מה שבידו, דרש את הש"י על הצלתו, ואז ענה אותו והצילו מכל מגורותיו. מה שלא היה ראוי שיעשה כן אם לא ימלא את ידו בהשלמתו כל מה שבחוק לעשות.

והוא עצמו מה שביארו בהיותו במערה בכל דברי תפילתו ובפרט בסוף דבריו הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני וכו' זעקתי אליך ה' אמרתי וכו' (שם קמ"ב). אמר שכבר פנה לבו הנה והנה להיעזר בשום השתדלות מהמעשים האנושיים, ולא מצא לא על צד ההמלט אצל שום אוהב ורע, כי אין לו מכיר, ולא להימלט את נפשו, כי אבד מנוס. ולא על דרך הפיוס והבקשה, כי אין דורש לנפשו. וכאשר כלתה אליו אפשרות ההשתדלות, מה נשאר לו רק צעקתו ותפלתו. ולזה אמר (שם) הקשיבה אל רנתי וכו'. הוציאה ממסגר נפשי וכו'.

והוא מבואר ג"כ משאר דבריו ותפילותיו באומרו (שם ל"א) ואני אמרתי בחפזי נגרזתי וכו'. כי שמעתי דיבת רבים וכו'. ואני עליך בטחתי ה'. וזולת זה מכל צרותיו.

ועתה פקח עיניך וראה כמה נתעצמה בידו זאת התכונה השלמה ואיך הסכימה עמו דעת קונו בה במלחמת אכיש מלך פלשתים עם שאול וכל ישראל (שם כ"ח) כי הוא כבר היה שם בצרה עצומה בעיני לא ראיתי כמוה בכל הבאות עליו מיום היותו לאיש לפי הראוי והמחוייב מדרך השכל. והוא כי אכיש שקרא לו ללכת עמו למלחמה עם שאול מלכו וחמיו ועם עם ה' כלו היוצאים עמו, ואוי לו אם יודה לבוא עמו, ואוי לו אם לא יודה והוא כבר קבלו בארצו ומקומו בברחו מפניו וגמל עמו חסד ואמת. ואין לומר שהיה בדעתו להילחם עם עם ה' אלוהיו, ולא ג"כ ליהפך אל האויב כי תהיה בגידה גדולה. והנה הוא ע"ה קבל עליו לבא עמו בהישענו על אלוהיו, יסבב פני הדבר אל אשר יהיה הישר והטוב לעשותו. וכן עשה, כי עיני ה' אל צדיקים ולא יאונה להם כל און. ונתן בלב עבדי אכיש שיחזיקוהו בבוגד ויאמרו לאדוניהם במה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים האלה (שם),

המלך על כן ציווה לו לשוב. וכבר הפציר בו דוד ולא קבלו. וכבר הוציאו האל ית' משני העניינים.

ואחשוב שלזה נתנבא באומרו אל שאול מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך (שם כ"ד) לומר כי מן הרשעים האלו עבדי אכיש יצא רשע החשד הזה, וימנעוני מצאת עמהם למלחמה אשר תיפול בה. ויראה כי לזה כוון במה שאמר בדברי הימים (א' י"ב) וממנשה נפלו על דוד בבוא עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרום, כי בעצה שלחוהו סרני פלשתים לאמור בראשינו ייפול אל אדוניו שאול. וזו היא מדה שלימה בכל כיוצא בזה כשיגיע האדם אל סוף מה שבידו לעשות, יבטח בשם ה' וישען באלוהיו, יגמר בעדו ע"י התפלה והתחינה אליו ית', והוא בהשגחתו ישמע בקולו ויגמור בעדו, כמו שעשה לדוד בזה שהצילו מנפול בידי חטא ובגידה.

ולא עוד אלא שהשלים עמו עוד במה שהעיר את לב העמלקי לבוא על צקלג להשחיתה ולשורפה ולבזז את כל שללה והנשים והטף, כדי שיהיה לו במה שיתעסק בעוד הפלשתים נלחמים בישראל, ויהיה עמהם בצרה צרורה. כמו שאמר הכתוב (ש"א ל') ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו.

ומעתה טרדה זו תצילהו מהתפס למה שלא בא לעזרת ה' מאויביו, נוסף על מה שנמשך מהעניין ההוא לצאת דבר מלכות מלפניו להביא לב כל ישראל להמליכו עליהם, כאשר יעץ ה'.

זוה משלושה פנים.

הראשון במה שהציל הכל כמ"ש (שם) ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד וכבר היה זה דבר גדול ונפלא מפרסם השגחתו ית' עליו.

והשני במה שהביא מהמלחמה ההיא שלל גדול מהמקנה בקר וצאן כמו שאמר (שם) ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא, ויאמרו זה שלל דוד אשר בו ישלמו לו שני ענינים מפורסמים מעלותיו לפני הכול. הראשון מה שנצטדק בחלוקת השלל בין יוצא המלחמה ובין שומר הכלים, כי ישר הדבר בעיני אלוהים ואדם, ולזה נאמר וישימה לחוק מן היום ההוא ומעלה (שם), והרי הוא דת וחוק מלכם. והשני במה שנתכבד ונתגדל בשלחו מהשלל בכל גבול יהודה כיד המלך לשלש עשרה ערים (שם) שפרסם בזה מעלתו ונדבת לבבו הראויה למלך.

והנה בזה נודעה יד ה' את עבדיו ונתבאר לעניין המאורע ההוא וטעמו. וסוף דבר זה מנהג השלמים האלה בעניין ההשגחה, וקל וחומר לכל אשר הוא למטה ממדרגותיהם, כי יש לו להיזהר מגרוע את חוקו בכל כיוצא בזה.

וכל שכן אם אולי בפתייתו וסכולתו יבוא הרעה על עצמו שאין להתלונן מזולתו, וכמו שאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג'). כי ההתרשלות במה שיש לו להשתדל בו ודאי חטאת הוא בידו כמו שאמרנו.

[הסבר זה הוא גם תשובה לשאלת צדיק ורע לו]

והנה באמת השקפת אלו העניינים שכתבנו, מלבד מה שתועיל להגעת האדם אל מבוקשיו, הנה באמת תשקוט מאד הנפש בה ותנוח מתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כי יש לתלות בקיצור ההשתדלות וחסרון ההסתכלות ובהצלחת המזל וגריעותו כמו שאמרנו.

ובדבר הזה הפליא עצה הגדיל תושיה החכם שלמה בספר קהלת (ח') במה שאמר מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וכו'. אני פי מלך שמור וכו'. שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו'. כי לכל חפץ יש עת ומשפט וכו' את כל זה ראיתי ונתון את לבי וכו'. כשיובן כמו שנתבאר בפירושינו אל הספר ההוא.

וכמה תתבאר הפנה הזאת האמתית מזה הסיפור אשר אנו בביאורו בכל מה שהשתדל השלם יעקב אבינו להינצל מיד אחיו מיד עשיו השוטם והמשטין אותו באופן שלא יישאר עליו שום ערעור ופקפוק להבטחות הש"י אשר הבטיחו מפאת התרשלותו, כי ודאי כל מעשיו ועשתונותיו מסודרות על זה היסוד האמתי כמו שיבוא, וחלילה לנו מדבר ביעקב רק טוב, כי הנה ה' ניצב עליו להעיד על שלימותו, כמו שאמרנו בשערים הקודמים.

ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני לבאר אותה וליישר בהסכמת זאת ההנחה בזיכרון הספקות הנופלות בחלק הזה כמנהג ראשונה, ולסוף נבאר המאמר ב"ה.

[הספקות בפרשה]

א. אחר שהיה השליחות מתוך פחד ומורך לבב, כי על זה תפשו עליו קצת חז"ל (ב"ר פ' ע"ה) ואמרו מחזיק באזני כלב וכו' (משלי כ"ו) למה לא החזיק השם בידו לומר אל תירא יעקב כי אתך אני, כמו שהבטיחו לאברהם ואמר לו (בראשית ט"ו) אל תירא אברם אנכי מגן לך וכו'. וכן ליצחק בעת הרעב אמר לו (שם כ"ו) אל תרד מצרימה שכן בארץ וכו'. וגם אל יעקב עצמו ברדתו למצרים אמר ליה (שם מ"ו) אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד וכו'. ואין ספק שהצורך בשעה הזאת היה גדול מכולן, וכל שכן שיצא לדרך הזה על פי מאמרו ואמר לו (שם ל"א) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך.

וקשה עוד מזה כי אף אחרי כן בהצר לו מאד והפיל תחנוניו לפניו במר נפשו לא ענהו לא בחלום ולא בהקיץ ולא בפנים אחרים. וכבר דיברנו בסיבת היראה והפחד בזה השער ובשער הקודם בפנים שונים.

ב. בדקדוק דברי השליחות אומר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב כי היא הכנעה יתירה שלא בפניו, ומה טעם הגדת עם לבן גרתי ועוד אומרו למצוא חן בעיניך מוטב שיאמר למען ייטב לך.

ג. למה לא ספר הכתוב איך עשו המלאכים שליחותם, ומה ראו על ככה שאמרו וגם הולך לקראתך, כי הליכת איש לקראת רעהו הוא דבר שבלב, ומה טעם החלוק שבין החכמים אם היו מלאכים ממש או לא (ב"ר שם).

ד. טעם מחצת המחנות. והלא לסוף הראשונים שקדמו פניו היו הנשים וילדיהם. ועוד במאמר והיה המחנה הנשאר לפלטה, לפי מה שפרש"י ז"ל כי אלחם עמו התקין עצמו וכו'. והלא גבורה גדולה היא זו לכל המורא הגדול שהיה עמו. ואם היה בידו להילחם עמו למה לא ילחם על הכול.

ה. למה חלק דבר תפילותיו בהזכרת שתי שמות באומרו אלוהי אבי אברהם ואלוהי אבי יצחק ואחר כך אמר ה' האומר אלי וכו'. עם שדברי רש"י ז"ל טובים ונכוחים. ואומר ועתה הייתי לשתי מחנות והלא ע"י הצורך חצאם כמו כן יכול לחלקם לעשרה או מאה מחנות.

ו. למה חצה הזכרת הבטחותיו לב' מחנות. כי ראשונה אמר ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה וכו'. והמשיך שאלתו ובקשתו באומרו קטנתי מכל החסדים וכו'. הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכו'. ואחר כך חזר ואמר ואתה אמרת הטיב אטיב עמך למה לא סדרם תחילה כלם כאחד.

ז. מאי קא סבר בהבטחות הללו, אי קסבר שיש בכללן הצלתו מיד עשו, יראתו למה. ואי קסבר שאינם בכלל, מה תועלת בהזכרתה. ועוד למה לא זכר בכאן מה שהבטיחו במראה הסולם שהיו הבטחות גדולות שהוא נדר עליהם ואמר אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכו' ושבתי בשלום אל בית אבי והאבן הזאת וכו' (בראשית כ"ח). והיה לו לעשות עיקר מהם וכבר הותר זה בשער הקודם.

ח. אומרו וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו וכו'. מה ענין הלינה אצל הדורון או למה לא עשה זה קודם שילין. ולמה סדר הדורון בכיוון הזכרים לעומת הנקבות בכל מין ומין וכי להחיות מהם זרע על פני הארץ היה צריך.

ט. אומרו ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך מאין ידע שישאל לו כן, כי סדר תשובותיו על פי הדברים האלה. ולמה חלק צואותיו אל עבדיו לגזרים לומר ויצו את הראשון וכו' ויצו גם את השני גם את הג' היה לו לומר ויצו את עבדיו ההולכים וכו'. ולמה חזר ואמר ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו שכבר אמר לראשון והנה גם הוא אחרינו. ולמה לא שם מאמר כי אמר אולי אכפרה פניו וכו' בפי הראשונים.

י. אומרו וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב וכו'. הנה נראה כאומר וירא כי לא יוכל לו והרגו. ועוד מה טעם שלחני כי עלה השחר, לא אשלחך כי אם וכו'. לאיש אשר היה נגוע ומוכה ממנו.

יא. מה טעם המלאך שאמר שלחני כי עלה השחר וכי גנב הוא וכו' כמ"ש ז"ל (חולין צ"א ב) וטעם שירה שלו (שם). ומה טעם שישאל על שמו של יעקב שהיה לו לומר לא יעקב יאמר עוד שמך וכו'. כמו שאמר לו הש"י אחרי כן. וגם שאלת יעקב שם המלאך והסתירו ממנו.

יב. אומרם ז"ל (ב"ר פ' ע"ח) ויזרח לו השמש לצרכו כמו דאת אמר (מלאכי ג') שמש צדקה ומרפא, והכתוב הכחיש זה כמו שאמר ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צולע על ירכו.

יג. באומרו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך. כי באמת מה שפרש"י ז"ל אתה לא טרחת עליה אני טרחתי בהבאתה, אינו לא מוסר ולא ריצוי.

יד. בעיון דברי יעקב ועשו זה אומר יש לי וכו'. וזה אומר כי חנני אלוהים וכי יש לי כל. כי מה ענין דברים אלו אצל נתינת הדורון וקבלתו. ומאמר נסעה ונלכה וכו'. ותשובתו אדני יודע כי הילדים וכו'. יעבר נא אדוני וכו'.

ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור

וישלח יעקב מלאכים לפי שהספק היותר עצום שבמעשה זה הסיפור הוא מה שהסתיר הש"י פניו מבית יעקב בעת צרתו אחר שיצא על פיו מבית חמיו כמו שזכרנו.

אמרו קצת הראשונים (ב"ר פ' ע"ה) דלא עביד קב"ה בלא דינא, ובקשו ולא מצאו בידו רק בדבר זה השליחות, כי אמרו שאין רוח המקום נוחה הימנו, אם מצד שיש בזה צד קוטן אמונה ואם שהוא טעות בעסק העניין עצמו, כי למה לו להחזיק באזני כלב לעורר למי שאינו נותן אל לבו.

ואמרו (שם)

משל לארכי לסטים שהיה ישן בפרשת דרכים, עבר חד ושרי מעיר ליה, אמר ליה קום דבישא שכיחא הכא. קם שרי מקפח ביה. אמר ליה נער בישא. אמר ליה דמיך הוא ועוררתיה. כך אמר הב"ה לדרכו היה הולך וכו'.

נראה שזה ראה ה' וירע בעיניו והסתיר פנים ממנו עד שייענש, אם בגופו ואם בממונו. אמנם לפי מה שכתבנו בדרוש אשר בשער וביררנו אמותו וטעמו מכמה ראיות אין למובטח בשום ביטחון אלוהים להיעזב מכל מיני השתדלות ועוצם החריצות אשר יראה אותו השכל האנושי בשום צד, כמו שלא יספיק להבטיח הגיבור לזולתו שיעזרהו במלחמה ויצילהו לשיבוא שמה ערום מכלי מלחמתו. והוא מבואר גם הוא נגלה לכל בעל שכל כי הבלתי גלות מסווה הבושה מעל פני השונא הנסתר אשר בידו להרע לו, הוא עצה נכונה. כי על הסירו אמר לבן (בראשית ל"א) עתה הסכלת עשה, כמו שביארנו שם בעדים אחרים נאמנים. ולזה שליחותו אצלו לקדם בדברי שלום להראות שאינו שונא לו מתמול שלשום כמו שיראה מהסתר פניהם כל השנים שעברו, ולהודיעו הסיבה אשר בעבורה לא

הקדים שלומותיו הנה היא עצה שלימה מאוד כי מעתה אם יעבור בארצו או סמוך לו לא יינתן חרב השנאה והסתר דרכו בידו לרדפו בו.

ובמדרש (ב"ר שם)

פתח ר' יהודה ברבי סימון מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש (ירמיה י"ג) אמר הקדוש ברוך הוא עשו לדרכו הוא הולך ואתה שולח לו כה אמר עבדך יעקב. לא מלאכים היו אלא שלוחי בשר ודם. ורבנן אמרו, מלאכים ממש היו. ומה אליעזר עבד אברהם נזדווגו לו בדרך כמה מלאכים, יעקב אהבו של בית על אחת כמה וכמה.

הנה שר' יהודה ברבי סימון הוא מהדעת הראשון, ולזה אמרו כי המלאכים היו בשר ודם כלומר שאין רוח המקום נוחה בשליחותם, ולכן נענש עד שהיה בנין אב לאותם שנאמר עליהם זה הכתוב. אמנם רבנן אמרין שהייתה עצה נכונה לו ליעקב בזה המקום מעצותיו של אליעזר בדרך ההוא אשר הלך. ושלזה ודאי השליחות ההוא כדאי להיעשות ע"י מלאכי אלוהים וברוח אלוהין קדישין.

והנה דעתנו מסכמת אל דעת הרבים מהטעמים הנזכרים. (התר ספק א') אמנם לפי דרכנו יתבאר למה לא נראה אליו הש"י ולא שלח מלאכו עד ליל המחרת, ויהיה העניין הזה עדות ברורה למה שאמרנו מצורך החריצות וההשתדלות.

כה תאמרן לאדני לעשו וכו'. (ב) נראה שדבר עם עבדיו על זה האופן להורות להם שיש לו עליו אדנות טבעי כמשפט האח הגדול, ושהיא הייתה הסיבה אשר קדמו בשלומותיו, וזה כדי שלא ירגישו מורך לבבו ממנו, כי ראוי היה להסתיר הדבר מכל בני ביתו בעוד שאין צורך.

עם לבן גרתי וכו'. (ב) ראה שיאמרו לו כן להודיעו שלא היה הסתר פניהם עד עתה בענין בריחה ממנו והמלט אל מקום שלא תשיג ידו אותו שהרי כל הזמן ההוא היה מתגורר בבית לבן אחי אמם והוא שוה לשניהם כמו שהוא יכול לבא שמה כמו שירצה והוא מה שרצה באומרו בעת ההליכה ולך פדנה ארם וכו' אחי רבקה אם יעקב ועשו (בראשית כ"ח). ולפי שכבר ימשך מהסיבה הזאת דבר שבשבילו היה ראוי לו מן המוסר שלא לשאול בשלומו ולהתקרב אליו כי לא לכבוד היה לו להיות אח לאיש כזה אשר היה כל זה הזמן כתושב כשכיר אצל לבן לזה צווה שיאמרו לו ויהי לי שור וחמור וכו'. והכוונה שכבר קנה מהקניינים המדומים שיעור שאין ראוי להרחיקו עוד ולהתנכר אליו וזה אומר ואשלחה להגיד לאדוני (ב) למצוא חן בעיניך שתחפוץ באחוותי ויש במשמע שזו היא הסיבה שאחר דברי שלומותיו עד הנה.

וישובו המלאכים וכו'. לדעתי מכאן ראו חז"ל שהיו מלאכים ממש שהם שבו מעצמם קודם הגיעם אליו וגם שהיו יודעים את אשר עם לבבו וכי הוא הולך לקראתו וכיוונו לעורר את יעקב למלאת ידו בכל מה שצריך מהתפלה והדורון.

וכיוצא בזה אמרו במדרש (שוח"ט תהלים י"ח) ומלאך בא אל שאול (ש"א כ"ג) ר' אומר מלאך מן השמים היה שנאמר (שם ב' כ"ב) ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אומר שליח היה א"ל רבי פנחס וכי שליח יועץ הוא שאמר ליה (ש"א שם) מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ הנה שלא נתנה עצה לשלוחים אלא למלאכים. ומזה הטעם אמרו (ב"ר פ' פ"ד) שהאיש אשר נזדמן ליוסף היה מלאך, שאם לא כן מי הגיד לו שנסעו מן האחוה לפי דבריהם (שם) ואם בני אדם, כבר הערה עליהם רוח מרום לדעת את אשר יעשון.

ובמדרש (שם פ' ע"ד) ויקרא את שם המקום ההוא מחנים. א"ר איבו נטל מאלו ומאלו ושלח פרוזבין לפניו הדא הוא דכתיב וישלח יעקב מלאכים יראה שהם מסכימים לשנצנצה רוח אלוהים בשלוחיו. ועם זה היו מאלו ומאלו כמו שכתבנו למעלה, שמלת מחנים תרמוז אל שני המחנות, ועל כל פנים יראה מפשט הכתוב שהוא לא העירו לצאת אליו כי טרם הגיעו אליו המלאכים יצא לקראתו כי שמע שמעו. וכבר הועילה השתדלותו לדעת את אשר יעשה בפגעו בו.

והתופשים עליו לומר לדרכו היה הולך וכו'. הוצרכו לומר כי השלוחים עשו שליחותם, ואם לא נזכר ושהם עוררוהו לצאת לקראתו, וזה אומרם באנו אל אחיך אל עשו ודברנו לו את אשר צויתנו, ולא די שלא נתפייס בדברינו אלא שנתעורר לשנאתך וגם הולך לקראתך. והרמב"ן ז"ל פירש שכונתם באומרם וגם הולך לקראתך כשם שאתה הולך אליו כן הוא הולך ומהר תפגשו זה בזה. או שבאו עדיין ויחפרו כי לא נתן לב אליהם מרוב גאונו וזדונו, והם שאלו במחנה וידעו כי לקראתו הוא הולך ולפי דרכינו אין צורך לכל זה.

ויירא יעקב מאד וכו'. בהיותו שם עם כל מחנהו ונשיו ובניו אשר מסר נפשו עליהם מאין הובטח לו שלא ייפול משערת ראש אחד מהם ארצה שהרי אפשר שיפלו קצתם ועצת ה' לעולם תעמוד. והוא מה שביארו היטב אחר כך, באומרו פן יבוא והכני אם אל בנים. וכבר כתבנו בשער הקודם טעם נכון למה שלא סמך על ההבטחות שהובטח מעמו ית' באומרו (בראשית כ"ח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכו'. וגם למה שלא זכרן הנה.

ויחץ את העם אשר אתו (ד) כדי שלא להטיל מום הרישול והעצלה במעשיו שיהיה סיבה שלא תחול עליו ההשגחה האלוהית כאשר אמרנו ראה הצדיק הזה תחילת כל דבר לחצות העם אשר עמו, רצוני עיקר העם שיכלול בו נשיו ובניו וקצת אנשי המלחמה אל מחנה אחת, ומקנה הבקר והצאן עם הרועים ומקצת אנשי המלחמה במחנה שנייה, והיא ההולכת ראשונה. והכוונה אם יבוא עשו אל המחנה האחת, כלומר שלא יהא בדעתו להכות רק מחנה אחת לשכך חמתו, הנה באמת בתנאי הזה (ד) ודאי יהיה המחנה האחת לפליטה. ואם היו כולם יחד, יכם במחנה אחת וכבר הייתה לו עצה עמוקה להשאיר

לו פליטה. אמנם לא סמך על זה אבל כשהשלים לעשות זה התחיל לשפוך שיחו לפני אלוהיו.

ויאמר יעקב אלוהי אבי וכו'. ה' האומר אלי וכו'. כבר כתב רש"י ז"ל שסדר תפלתו בשני התארים האלו להזכיר סימני הבטחותיו והוא נכון.

(ה) ואפשר שירמוז כי מצד זכות אבותיו היה מבקש קרוב לצד הדין כי אין ראוי שהאבות אשר התהלכו לפניו אברהם ויצחק ילדו לריק ויגעו לבהלה. אמנם מצד עצמו היה מבקש מצד החסד הגמור והוא מדת ה' האומר אלי וכו'. והוא מה שסמך קטנתי מכל החסדים וכו'. ירצה כי הוא מעצמו קטון מהכיל שיבקש משורת הדין כי זכור היה כי במקלו עבר את הירדן הזה ולרש אין כל לולי חסדי השם והשגחתו אשר היה עליו, עד שהיה לשני מחנות והם מחנה הנשים והבנים שהם עצמו ובשרו כי רב הוא, ומחנה העבדים והמקנה שהם קנינו. ואולי רמז אל מה שכתבנו במילת **מחנים**, כי לא יתכן שיאמר כן על מה שחצה אותם לשני מחנות כמו שאמרנו בספקות. ואם עליהם אמר, יתכן שיהא מאמר זה תחילת הבקשה, יאמר קטנתי בעיני לשאהיה ראוי לקבל כל הטובות אשר עשית את עבדך. וענין הקטן הוא כי במקלי עברתי את הירדן הזה, ועתה ה' אלוהי כבר עשיתי מה שעלי לעשות (ה) וחציתי את העם אשר אתי לשתי מחנות, לשמא יבוא עשו אל המחנה וכו'. ומעתה עשה אתה בחמלתך מה שבידך לעשות.

(ו) הצילני נא וכו'. ירצה כי מצד היותי כאן שטוח על פני השדה כאם על בנים אי אפשר אם נבוא לידי מלחמה שלא יפקד אחד מהם או יותר, ולא ימנעו מלהתקיים הבטחותיך בנשאים.

(ז) ואתה אמרת היטב אטיב עמך וכו'. ירצה ואתה התרת רסן היראה על פני הבטחותיך כי לא אמרת שלא יגיעני שום רע, אלא שתטיב עמי גם שלא הבטחתי כי אם בלשון עמך שהוא כינוי יחידי כאלו עמי לבדי אתה מדבר, כי בבית אל אמרת והנה אנכי עמך ושמרתך וכו' (בראשית כ"ח). ובחרן שוב אל ארץ אבותיך ואל מולדתך ואטיבה עמך (שם ל"א). ולכן תחויב לי היראה על הנשים והטף, ואף על פי שאמרת ושמתי את זרעך כחול הים כבר אפשר שאשאר אני לבדי או קצת הבנים ויתקיים זה על דרך שאמר (שמות ל"ב) יוחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך וכו'.

[וילן שם בלילה הוא]

והנה כאשר כלו תפילותיו חשב בלבו שיענהו השם בעת ובצרה ההיא במראה או בחזיון לילה ויחזקהו ויגיד לו את אשר יעשה. (ח) ולזה ספר הכתוב וילן שם בלילה הוא שהכין עצמו אל שיראה אליו שם במראות הלילה כמו שעשה ביציאתו מבית אביו. (ח) אמנם לא נגלה עליו ולא חיזק אותו לפי שעדיין לא השלים מה שבידו לעשות מההשתדלות כי עד עתה הכל היה מבלי חסרון כיס והוא יתברך הסתיר פניו ממנו עד שישים אל לבו ויעשה, גם שרצה שיפרע יעקב בעד הבכורה דבר חשוב כדי שיודה בה בסבר פנים יפות. כי עד

עתה לא נתן אליו אלא לחם ונזיד עדשים. (ח) ומזה נתעורר הזקן אל מה שהשכים בבקר וייקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו, כי זה מה שיגזרהו השכל שיועיל מאוד לבטל השנאה מעליו.

עזים מאתים וכו'. (ח) זווג הזכרים עם הנקבות כמספרם ומשפטם היה לו לחכמה עצומה והיא כדי שיראה עשו זה וירצה שיהיה הדורון תמיד בפני עצמו לכבוד ולתפארת, כי לא יצטרך לערבו עם מקנהו, ומתוך כך יהיה לרצון לפניו תמיד לאות ולזיכרון ברית אחים כי יסתרו איש מעל אחיו. ואפשר כי מה שצוה את עבדיו וריווח תשימו בין עדר ובין עדר, כיוון אל שיהיה לו שהות להתבונן בזווג ההוא כדי שתמשך כוונתו, מה שלא יהיה כן אם יהיו כלם בערבוביא מצטרף למה שישנן על האופן ההוא כדי שביעת עין (ב"ר פ' ע"ו).

ויצו את הראשון וכו'. ושאלך לאמר למי אתה וכו' (ט) הנה הוא בחכמתו שם בפיהם דברים שיסבלו היותם תשובה לאיזו שאלה שישאלו מהם על זה הענין. וזה שאם ישאלם למי אתה, תהיה התשובה מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. וכן אם ישאלהו אנה תלך. וכן אם ישאל למי וכו'. שהם השאלות הקרובות שישאלו בזה. והכוונה שידע כן עשו עכ"פ טרם שיראו פנים ויהיו וא"ו ואנה תלך ולמי אלה לפניך כוא"ו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א) והדומה שהיא מושכת הפועל עמה, ומקלל אביו ומקלל אמו. וכן ושאלך למי אתה ושאלך אנה תלך וכו'.

והנה גם הוא אחרינו. אמר אל הראשון שיאמר זה כדי להגדיל את הדורון שכבר יחשוב שהדורון יהיה זה לבד. וכאשר יראה העבד השני יהיה לו למנחה חדשה. וכן השלישי וכן כלם יהיו לו לתוספות וחדושין והוא אומרו ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים וכו'.

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (ט) כי כל אחד ואחד מהם יזהר על שני עניינים אם על היות התשובה מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והוא מה שכיוון באומרו כדבר הזה תדברון אל עשו וכו'. ואם אל מאמר והנה גם הוא אחרינו שזכר ראשונה. ולפי שבאה הקפדה הגדולה בסדר הדורון ובדברי המוליכים אותו הוצרך הכתוב לגלות את טעמו ולומר כי הקפיד כל זה השיעור למה שראה שהוא צריך לכך ועדין כוליה האי ואולי (ט) והוא אומרו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני בטרם נתראה פנים ואחרי כן אראה פניו ואולי ישא פני כי הרגיש שהמשטמה רבה עליו וכל זה לזכור חסדי השם כי רבו להביאו בכפל רסנו להשיב אפו ממנו.

ותעבור המנחה על פניו וכו'. כיוון שיקדים הדורון הזמן ההוא לסיבה שקדמה וכמו שנאמר בסוף מי לך כל המחנה וכו'. ויאמר למצוא חן בעיני אדוני.

ויקם בלילה הוא. ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק ויקחם ויעבירם את הנחל. אמר שהוא בעצמו עבר את הנחל עמהם שלקחם והעבירם אחד לאחד או שנים שנים ואחר חזר להעביר את אשר לו במאמר כי הוא צוה ויעבורו ואז נותר יעקב לבדו.

ויאבק איש עמו עד עלות השחר ראה נפלאות מרמיזות סיפורי תורתנו כי הנה בהטרד יעקב אבינו אחר הטפל יותר מדאי כמו שאמרו ז"ל (חולין צ"א א) שחזר על פכים קטנים הנה נשאר לו שם יעקב לבדו והוא המורה על כחניות שלימותו, כמו ששאר השמות יורו על פועליותו כאשר יתבאר בפרשת ויחי ב"ה. ומצד זה ויאבק איש עמו עד עלות השחר והוא שרו של עשו המקטרגו והמנגדו (ב"ר פרש' ע"ז).

(י) אמנם הוא לא יכול לו כי זכותו עמדה לו גם כי מיד ישוב לאיתנו אבל זה הענין עצמו הוא שהספיק ליגע בנחשלים אחריו מיוצאי ירכו אשר חטאו בזה לגמרי כמו שהיה בעמלק ובכל דורות החורבן והשמדות והוא מה שאמר ותקע כף ירך יעקב בהיאבקו עמו כי בפועל נתקיים בהם והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוואריך (בראשית כ"ז) ונפל זרעו ביד בני עשיו.

ויאמר שלחני כי עלה השחר. (יא) לפי הפשט אמר ליה כן למה שכבר הגיעה שעה ליעקב ללכת לדרכו עם מחנהו אחרי מוליכי המנחה ועצה טובה השיאו שלא יתעכב עוד והוא השיב אליו עכ"פ לא אשלחך כי אם ברכתני.

ובמדרש (שם פ' ע"ח)

אמר ליה הגיע זמן קילוסין לקלס אמר ליה יקלסון חבריך. אמר ליה איני יכול. למחר אני בא לקלס והם אומרים לי כשם שלא קלסת אתמול כך לא תקלס היום.

[תפקיד המלאכים בניהול חיי האדם]

יש לקבל לפי זה מ"ש שפקודת כל ימי השנה נמסרה ביד מלאכים ממונים עליהם איש יומו ובראש השנה נמסר לכל א' מלאכת ימיו וכאלו הם מקבלין הריון לילד המעשה ההוא דבר בעתו. כי על זה תקנו היום הרת עולם. והנה המלאכים הממונים על הימים כל אחד קרוי יום הדא הוא דאמר (משלי כ"ז) כי לא תדע מה ילד יום. והמלאכים הממונים על הלילות, כל א' מהם קרוי לילה. כמו שאמרו (נדה פ"ב דף ט"ז ע"ב) המלאך הממונה על ההריון לילה שמו דכתיב (איוב ג') והלילה אמר הורה גבר. ואין פקודה נוגעת בחברתה כמלא נימא.

ומכאן אמרו (ברכות י"ט. וע"ש) אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה כי ודאי עשה תשובה. כי חזקה על חכם שיודע סתרי העניינים האלו ולא ירצה ששר היום או הלילה יכתוב עליו שטנה כי קשה הדבר אח"כ לתקן את אשר עוותו. וזה טעם יפה תענית לחלום כאש לנעורת. ובו ביום ואפילו בשבת (שבת י"א א).

(יא) והנה לפי שעשה זה המלאך מה שמוטל עליו לעשות בלילה ההוא שמכללו ההתאבקות שזכר אמר שלחני כי עלה השחר. והגיע זמני לומר שירה כי כן משפטם

שמשרתי הלילה אומרים שירה ביום כמה שאמר (איוב ל"ח) ברן יחד ככבי בקר וכו'. ומשרתי היום אומרים שירה בלילה. וע"ד שאמר (תהלים מ"ב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. וכנגדן אמר (שם קל"ד) ברכו את ה' כל עבדי ה' וכו'.

ואם לא יקלס ביומו הנה בטל קרבנו. וכבר תתחלף שיטתו ולא יהיה לא מהמשרתים ולא מהמשוררים (י) ואולם באומרו שלחני כי עלה השחר גלה לו כי לא היה יכול לזוז מהאבקו עמו כי אם ע"פ רצונו כי כן צווה מאת שולחו. והוא ההכרח שסמך עליו באומרו לא אשלחך כי אם ברכתני ודומה לזה (שמות ל"ב) ועתה הניחה לי וגו' ואז"ל (ש"ר פ' מ"ב) וכי תופס הייתי בך וכו'.

ויאמר אליו מה שמך וכו'. ויאמר לו יעקב כו'. למה שתקף עליו על זה האופן ברצון האלוהי ומאמרו לזה שאל לו מה שמך (יא) כלומר מה שמך ותארך אשר בו נצחתני. והוא השיב שלא הרגיש בעצמו שום מעלה אחרת זולתי מצד מה שהוא יעקב כמו שאמרנו כדרך החסידים להמעיט את עצמם. והמלאך השיב לו לא יעקב כו' כלומר גם אני כך חשבתי מתחלה שמך כי על כן יצאתי לקראתך דכתיב ויותר יעקב לבדו וכו'. וכאשר נתבאר. אבל עתה אשר נפתלתי עמך נפתולי אלוהים ולא יכולתי הוי יודע כי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל המורה על הוצאת שלמותך אל הפועל כי בזה שרית עם אלוהים ועם אנשים ותוכל. ובזה נתבשר על הבטחון הגמור ועל ההצלה השלימה.

[מה שמך?]

וישאל יעקב כו'. הנה יעקב שאל למלאך גם הוא את שמו. כדי שידע כוח מי שנגע בכף ירכו מצד עצמו ומהותו. והשיב למה זה תשאל לשמי שהרי אין אני כוחני על מעשה כמוך. (יא) ואחר שידעת שאני מלאך ומנעוריך היו לך מהלכים בין העומדים האלה הנה לא נעלם ממך כי שם המלאך המיוחד הוא נסתם ומכוסה תחת שם מלאכת שליחותו המפורסם. כי הוא שם גדול במעלה ומסתיר את הקטון כמו שיהיה שם העצם של שאול ודוד וחזקיהו וזולתם מהשמות אשר יקראו בהם גם כן ההדיוטים נסתם ומכוסה תחת שם תואר המלכות עד שרבים לא ידעו מהם שם אחר זולתי מלך. והכוונה בזה שאין ליחס שום פועל מאלו הפעולות לשליח כי אם למשלח. ולפ"ז אין להם שום חניכה זולתי מלאך. ולהיות כל זה נודע אצלו לסיבה שקדמה לא אמר ליה רק למה זה תשאל לשמי בדרך תמיהה. אמנם למנוח כי לא ידע כי מלאך ה' הוא וגם לא היה מורגל באלו העניינים כמ"ש שם ומפליא לעשות הוצרך לומר לו למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שופטים י"ג) כי באה לו שאלה בהודעת מניעתה.

ויברך אותו שם. כענין קח נא את ברכתי והוא בשורת גדולתו לפני ה'. וחז"ל אמרו (ב"ר פ' ע"ח) שהודה לו על הברכות והוא הוא.

ועתה ראה אמיתת מה שאמרנו ראשונה כי הנה אחר שהשלים כל מה שבידו לעשות מההשתדלות מעניין הדורון מיד גמרו על ידו מן השמים ונזדווג אליו מלאך האלוהים. ואם היות שמתחלה ציערו הנה לסוף חיזקו ובישרו וקיים ברכותיו בידו. והוא עד נאמן לכל מה שאמרנו.

ויזרח לו השמש כו' והוא צולע כו'. (יב) ירמוז כי לעצמו זרח שמש צדקה ומרפא. אבל שנשאר צולע על ירכו מצד שיוצאי ירכו נשאר עלולים מזה ההתאבקות כאשר אמרנו וכמו שיאמר עוד. וע"ד הפשט אמר כי כשזרח השמש כבר היה יכול ללכת על ירכו והוא צלע כי עד עתה לא היה יכול לזוז ממקומו כדרך מי שנתקעקעה ירכו הוא מ"ש ז"ל (שם) ויזרח לו השמש לצרכו כד"א (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה.

[איסור גיד הנשה]

על כן לא יאכלו בני ישראל כו'. לפי שהמקטרג הזה שרו של עשו לא מצא בו מקום להזיקו רק משם נתאמת שהחלק ההוא נוטה לצד חטא ושמצ' טומאה. ולכן נזהרו ממנו בני ישראל והרחיקוהו ואסרוהו בהנאה והשומן שלו ג"כ אז"ל (חולין צ"א א) ישראל קדושים הם ונהגו בו איסור. וכל זה להודיע שאין מזיק גורם אלא חטא גורם. ושראוי להרחיק קושי הלב וחוזק העורף כמ"ש (ישעי' מ"ח) מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה. וכל הדברים הנלוים והמחטיאים כדי שלא יתקיים בהם מה שנא' ותקע כף ירך יעקב כו'. וגם אחר שנתקיים יועיל מאד להעלות ארוכה למחלתו ומרפא לצלעותו הוא מש"ה (מיכה ד') ביום ההוא נאם ה' אספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי. ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך ה' צבאות בהר ציון כו'.

ושמעתי מפי רבים שנמצא במדרש הנעלם (זוהר פ' וישלח) מאמר זה לשונו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה כו' את לרבות תשעה באב. ותמהו ממנו כי לא נודע להם טעמו ונשאלתי עליו והשתוממתי כשעה וקפץ לפני ענין נאות. אז אמרתי אם המאמר הזה ישנו במציאות. הנה הוא מפואר מאד וזהו פירושו. כי בכתוב הזה נרמזו ארבעה צומות השנה אשר נמשכו אלינו מצד קעקוע הכף הזה ומלת הנשה כמו הפוך השנה. כלומר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד השנה ג' ג' בתשרי. י' עשרה בטבת. גי"ד כלו שבעה עשר בתמוז. את לרבות תשעה באב. והם עצמם. אשר אמר הנביא (זכריה ח') כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום הה' וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון כו'.

וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא כו'. כיון שנתבשר על הצלתו הוסיף אומץ ושנה את הסדר שחשב ראשונה ולקח לו שטה אחרת והוא שישאר כל המחנה במקומו גם הצאן והבקר וכל המקנה יוצג שם כדי שלא ישלוט בו עינו של רשע. ורב כופר אל יטוהו להרע לו. ויחץ את הילדים על אמותם כדי לפזר מהם עיני ההבטה. והקדים הוא עמהם להראות לו אחר הדורון כי ראה כי הוא הנכון.

ובמדרש (ב"ר שם)

אמר רבי לוי הארי כעס על הבהמה ועל החיה אמרי מאן אזיל ויפייס יתיה אמר ליהון הדין תעלה איתון לי דאנא ידענא תלת מאה מתלין ואפייס יתיה אמרי ליה אגמיה אזיל צבחר וקם ליה אמרי ליה מה דין אמר לון אנשיית מאה אמרה ליה אית במאתן ברכן הלך צבחר וקם ליה אמרי ליה מה דין אמר להו אנשיית אף מאה אמרה ליה אית במאה ברכן כיון דמטן אמר אנשיית כולהון אלא כל חד וחד יפייס את נפשיה.

כך אמר יעקב אבינו יש בי כח לסדר את התפלה יש בי כח לערוך את המלחמה כיון דמטא ויחץ את הילדים אמר כל איניש ואיניש זכותיה תקים ליה. וכמה מסכים זה המאמר הנכבד לכל מה שנתבאר בזה הסיפור והוא עבר לפנייהם וישתחו כו'. כי ראה להקדים ראיית פניו ראשונה ואח"כ ישא עיניו ויראה אותם.

ותגשנה השפחות כו' ותגש גם לאה כו'. ואחר נגש יוסף ורחל כו'. סימנא מילתא היא שכל השבטים השתחוו זולתי בנימן שלא היה עדין מצוי והוא אשר נתיחד להיות בית המקדש בחלקו שנאמר (דברים ל"ג) ובין כתיפיו שכן. כי מהצד ההוא נשארה השררה ליעקב לשלוט בהצלחה הנפשית ולא ימשול בה זר לעולם. וכבר היה סימן זה לשהיו מפלות עשו וזרעו על ידו כמו שהיה על יד שאול שהחרים את עמלק במטאטא השמד. רק בדבר אגג אשר חטא (ש"א ט"ו) ומרדכי היהודי שב כבוצר על סלסלות להשמיד להרוג ולאבד הזרע ההוא הרע והוא מ"ש לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו וכו' (אסתר ו'). והכוונה אם מרדכי הוא מאותו זרע של היהודים אשר כבר החילות לנפול לפניו בשנים קדמוניות והוא שבט בנימין שהיה שאול מזרעו לא תוכל לו כי נפל תפול לפניו בלי ספק שהרי לא נכנע בקטנותו מפני זקנו כשאר השבטים שהשתחוו לו ביום המעשה.

מי לך כל המחנה הזה כו'. לא ראה ממחנותיו עדיין רק הדורון וסבור כי כל אשר לאיש יתן כפר נפשו ולמצוא חן בעיניו ולזה השיב יש לי רב אחי יהי לך אשר לך.

ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך כו'. הודיעו כי לא כאשר יחשוב שהמנחה היא חלק מאשר לו היא ושכבר נשא נפשו לעבדו בה בראיית פניו כמנהג בראות פני אלוהים בעולת ראייה וכמ"ש (חגיגה ב' א) הראיון שתי כסף. ולזה אמר ותרצני שיתרצה במעט וישעה אל מנחתו כדי שיהיה לו סימן טוב לשלומו ואהבתו וכפי זה נאמר קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי חנני אלוהים וכי יש לי כל. (יג) ירצה אל תמנע מקחת ברכתי אשר הובאת לך למנחה כי זולת זה חנני אלוהים וכי יש לי כל. (יד) והוא שכבר יש לי מכל מין ומין העדר הכללי אשר ממנו לוקח החלק ההוא אשר ראית. ובבחינה זאת ודאי יאמר שיש לו ליעקב הכל ולעשו החלק ונתפצר ולקח. ואפשר שאמר אשר הובאת לך לפי שלא

הביא אותה לביתו כמנהג בדורות אבל הוא נותן אותה בידו שיביאה אל ביתו וכבר ימצא מקום להשיב את פניו. לזה אמר כי גם מתמול גם משלשום היתה מוכנת לשלוחה וכבר הובאת לך מדרך יום כה. ואם קרה מקרה שפגעת בה אינה טענה שתשיב את פניה. ויתכן גם כן שבמצפוני לבו כיוון להבדיל בין הקדש ובין החול והוא כי מאמר קח נא את ברכתי יובן זאת אשר הובאת לך עכשיו לא הברכה אשר לקחתי מאבי כי אותה אשר בחר לנחלה לו. ועליה אמר כי חנני אלוהים וכי יש לי כל. והיא עצמה ברכת אברהם שנאמר (בראשית ט"ז) וה' ברך את אברהם בכל. ואמרו (ב"ב ט"ז ב) בת היתה לו לאברהם ובכל שמה.

ויפצר בו ויקח. כי ראה לקנות ממנו במנא דכשר למקניא.

ויאמר נסעה ונלכה כו' ויאמר אליו אדוני יודע וכו'. אחרי שהודיעו שיש לו כל ידבר עליהם כאלו ראם. ואפשר שכבר הגיעו מחנותיו. ועכ"ז בקש שיעבר לפניו משום אל תלך בדרך אתם (משלי א').

[המשמעות לדורות של סיפור יעקב והמלאך]

ואין ספק שסוף הספור הזה מוכיח ומפליש עד אחרית הימים והוא כשא"ל נסעה ונלכה ואלכה לנגדך הראה מדבריו שכבר היה אפשר שיהיה עניינם על מצב שווה או קרוב אליו והוא הטעות שטעה בעת הברכות כמו שכתבנו והוא רמז בתשובתו אל פתרון העקר אשר היו מתרוצצים עליו מבטן אמם ואמר אדני יודע כי הילדים רכים מאוד עדיין לגבי הגעת תכליתם כי גדול הוא ורחוק מהשיג והנהגת צאנם ובקדם מוטלת עלי שאין גידולם במקרה וכאשר יזדמן כשאר מקנה גויי הארץ. וכמ"ש הכתוב ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד) ואמ"זל (יבמות ס"א א) אתם קרויין אדם וכו'. ואם ידפקום יום א' למהר את הקץ טרם יחפץ ומתו כל הצאן.

כמו שקרה לכל העמים אשר מהרו למצוא להם מנוחה מאשר מצאו ועברו על השבועות האמורות בקבלה (שיר ב'): השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

ולזה יעבר נא אדני בענין ההצלחות הזמניות והגדולות והשררות לפני עבדו ויקבלם ראשונה, כעניין שנאמר בסוף ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל. מלבד רוב השרים והאלופים שנזכר לפניהם, ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה הרבה אשר לפני ולרגל הילדים אשר לא יגיעו להשלמתם רק בשלמיות שכליות ופעולות אלוהיות ובבואם בכור הנסיונות ומצרף הייסורין והגליות פעמים שלש עד תזדכך נפשם לקבל הטוב הרוחני. ולהיותם סגולה מכל העמים. להיות לעד שקטים ושלוים ואין מחריד אשר ימשך בזה מהזמן שיעור רב מאוד. והוא עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. דכתיב (עובדי') ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. ושם ישפוט מכל

החמס אשר בכפיו והשיב את הגזלות אשר גזל מהדורונות והמסים והארנוניות אשר לקח.

ובמדרש (ב"ר פ' ע"ח)

חד עמא דארעא א"ל לר' אושעיא אין אימא לך מלה טבא אמרת לה משמי בצבור א"ל מאי היא אמר ליה כל אותן דורונות ששלח יעקב אבינו לעשו עתידים אומות העולם להחזירן לימות המשיח שנאמר (תהלים ע"ב) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו לא נאמר אלא ישיבו א"ל מלה טבא קאמרת אנא אמינא לך משמך.

ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי.

נזרקה בפיו דברי הנבואה שנתנבא זכריה הנביא באומרו (זכריה ח') כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו י' אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלוהים עמכם.

והוא השיב כעניין למה זה, אמצא חן בעיני אדני. והוא מה שנתבאר מפי שלמה באומרו (שיר ו') אנא הלך דודך היפה בנשים אנא פנה דודך ונבקשנו עמך מה כתוב אחריו אני לדודי ודודי לי כו'. כי כאשר ישוב הש"י לשוש עלינו לטוב כאשר שש על אבותינו לא יתערב זר בשמחתינו.

ואף בימים הראשונים אז"ל (יבמות כ"ד ב) לא קבלו ישראל גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה ואמר מר (קדושין ע' ב) קשים גרים לישראל כספחת בבשר החי דכתיב ונספחו על בית יעקב ואף על פי שנאמר (צפני' ג') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד.

מדרגות מדרגות יהיו שמה בלי ספק כמ"ש הנביא כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלוהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (ישעיה ס"א). ירצה כמו שיש הבדל עצום בין הצמחים שתצמיח מאליה הארץ אשר לא עובד בה ולא יזרע לזרעים הגדלים בגנה הנעבדת והנזרעת כן יהיה השפע והטוב מאשר יצמיח השם צדקה ותהילה על עמו זה נגד כל הגוים.

הנה נתבאר זה הסיפור לרגל המלאכה אשר לפנינו הוא הסכמת מה שהקדמנו בדברים אשר בשער ממה שהוא ראוי לכל בעל שכל להתנהג בכל מעשיו באותו שיעור מהשלמות שיספיק להוריד עליו השפע האלוהי. ונתבאר שלא טעה יעקב אבינו לא בשליחות ולא ביראה ולא בדורון כלל. והעד הנאמן כי לא נראה אליו האלוהים לבשרו עד שהתקין עצמו לכל זה.

ולזה שבחו חז"ל במאמר שזכרנו פתח השער לשני גדולי עולם אלו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים שהובטחו ונתיראו לומר כי לא מצד קוצר בטחון וחסרון אמנה באו עד הנה כי אם מפני שחוייב משלימות פעולותיהם לעשות כן.

ותמה אני ממה שלא שלשום בבחור שבמלכים שנאמר (תהלים ע"ח) ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן. כי ידענו שהיה ירא תמיד מכלם. ובודאי הוא מה שזכרנו ממנו להחשבו מכלם. ואולי שהיה זה לפי שלא הובטח מפי הגבורה כמותם רק מפי נביא ומצד שמשחו למלך. איך שיהיה הנה הוא שלימות ומעלה בהם.

ומכאן נמנו וגמרו שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה כי מתנאי הצדיק שלא יפילהו הביטחון בחטא העצלות ובפשע הרישול. כי בזה יחסר חוקו מקבל את הטוב מאת האלוהים. הלא תראה נאמר למשה (שמות ג') כי אהיה עמך וזה לך האות כו'. ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם ד'). ולולי חריצות צפורה אשתו שלקחה צור ותכרות את ערלת בנה כמעט שכנה דומה נפשו. וכאשר עשתה כן וירף ממנו (שם) וכן כל כיוצא בזה ודי בזה עם מה שהקדמנו בדברים אשר בשער.

עקידת יצחק שער כז (פרשת וישלח) – בראשית לג-לד

יבאר דרך התורניים האלוהיים להקדים יסוד האמונה, ועל פיה מנהיגים תוכן המידות. הפך הפילוסופים הממשיכים עיונם על תוכן מידותיה קדמו להם.

ויבא יעקב שלם.

במשנה (אבות פ"ג)

כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין הרוח בא ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כערער בערבה וכו'. וכל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מעטים ושרשיו מרובין שאפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר (שם) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי.

הן האדם לפי הסכמת חכמי השם אשר מקדם היה בדמותו וצלמו כאחד מעצי השדה עושה פרי למינו. וזה כי כמו שהאילן הלזה עם שהוא גוף אחד ימצאו בו חלקים נבדלים בבחינותיהם. החלק האחד הוא הגזע המושרש בארץ וסמוך אליה. והשני הענפים העולים ומשוטטים הנה והנה על פני האוויר. והשלישי הפרי אשר לוקח ממנו לאכלה.

[חלקי האדם: גזע, ענפים ופרי]

כן יש באדם גזע ושרש הארץ, הוא החלק החומרי וכוחותיו ומידותיו ותכונותיו אשר בהם יחיה ככל הדברים הארציים הזמנים. והענפים הם החכמות השכליות אשר ישלח פארותיהם הנה והנה על פני חלקי עיוני הנמצאות אשר יתחלקו להרגליות למודיות טבעיות ואלוהיות כמו שזכרם החכם (משלי ט') חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שלחה נערותיה תקרא וכו'. והפרי היוצא מהכל הוא ההכרה האלוהית והאמונה האמתית אשר הוא תכלית הכל.

והיה מבואר להם כי בהיות הגזע מושרש על נכון כבר יתכן כי בשלומם וחזקו יהיה שלום וחוזק לענפים להרבות פארות ולשאת פרים. כמו שהוא על הרוב עם היות שאינו מחויב. שכבר אפשר להיות הגזע יפה ושימעטו הענפים. וילקה הפרי לסיבות קצובות כמו שיקרה לפעמים לא מעט. אמנם בהיות הגזע חסר בחוקו ויגרע מחוקו, היצולו הענפים או אם יתנו פרים זה אי אפשר.

וכן הוא מבואר כי הן בהיות האדם שלם במעשיו האנושיות המיוחסות אל הגזע והשורש כמו שאמרנו לא יחויב לו שיושלם במושכלות וגם שתמצא לו ההכרה והאמונה השלמה לסבות הרבה. כמו שקרה להרבה אנשי מידות מאשר לא קבלו דת אלוהית ולא נתפלספו מעצמם בחכמות. אבל ג"כ לא יחויב להם החיסרון אבל היה אפשרי להם השלמות בחכמה ובאמונה לפי שכבר היה השלמות:

הראשון ההוא להם כסולם מוצב ארצה במדרגותיו יעלו העולים אל השלמות האמיתית. אמנם כשיחסרו לו המעלות הראשונות ונפגמו המדרגות יהיה הסולם פגום או רעוע ולא יתכן לעלות לגדולות ונפלאות ממנו. וזה מבואר לשלש סבות. האחת שרוע המעשים וקלקול המידות הוא המטריד היותר עצום להשגות החכמות וכל שכן לקבלת עול האמונה כי טובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (שם כ"ג).

והשנית כי מי שקצרה ידו אצל השלמות הקטון הנקנה בהרגל כל שכן שלא יספיק אל שלמות גדול הנקנה בתושית העיון וההרגל. וכבר דברנו מרעת העצלה בחלק השני משער כ"ה שקדם.

השלישי כי מי שנפקד אותו חוש מחושיו או שנשתבשה בידו מדה ממדותיו הנה הוא בלי ספק יפקד מושכל ממושכליו או ישתבש בהם כמו שכתבנו בשער ח'.

[הסדר הנכון של חינוך האדם]

והנה לפי זה יחויב כי כמו שהצלחת האילן ומעשה תקפו הוא ראוי שיראה יותר בזה החלק הראשון מכל חלקיו להיותו הוא מקבל ההזנה ראשונה ושאר החלקים נזונים ממנו כן יהיה האדם תמיד מושפע בזה החלק מהמידות יותר מבשאר השלמות כי זהו העניין הטבעי וכנגד הטבע הוא שיהיה האדם מושפע אצל החכמה מאשר יושפע אצל המידות. ולזה לא ימצא ואם ימצא לא יעמוד. כמו שא"א שהאילן אשר יהיה חלוש אצל הגזע וכ"ש אם יהיה שם נגוע ומוכה שיהיה מוצלח אצל הענפים והפרי. ואם יקרה שיצלח יום או יומים לא יעמוד.

והוא הנראה מכוונת האלוהי רבי אלעזר בן עזריה במשנה שזכרנו כי לפי הסוד הטבעי יחויב שתהיינה המעלות המעשיות מרובות מהמושכלות ושהיה האדם חזק ומושפע אצלם ביותר כמו שעל המנהג הטבעי האילן ראוי שיהיו שרשי גזעו מרובים מענפיו שאז אפילו כל רוחות שבעולם וכו'. והנמשל מבואר.

[ספרי פילוסופיה בהדרכת המידות]

אמנם כשהיסוד הוא רעוע והאדם יחלש בהשתדלות או השגת המוטבע אליו ראשונה אף שיקרה שירבה בחכמה הנה הוא באמת נוח ליפול לאיזו סיבה מהסיבות וקל ההסרה. והנה **החכמים** ההמה לראותם זה העניין ההכרחי והצורך הנפלא אשר על זה השלמות הראשון שזכרנו ושזולתו לא יתכן מציאות שלמות גדול ממנו השתדלו מאוד לסקל את

הדרך ולישר הנתיבות ויסדו להם ספרים הרבה בהנהגת חיי האדם והייתה חכמה מפוארת אצלם ה**פילוסופיה** המדינית ושמוה ראשיית ומעולה על כל זולתה מהחכמות להיותה מישרת ומכינה הדרך אל תכלית האדם והצלחתו.

והמעולה שבכולם הספר שחובר במידות האדם עצמו, הוא **ספר המידות לארסטו שהוא רגיל אצלנו בספר הזה**. כי הוא המדבר במה שישתלם האדם בכל מעשיו בבחינת עצמו אשר בו נמצא שלם עם כל זולתו. אשר זה יביאהו אל המצא השלום בינו לבין קונו אשר הוא תכלית הצלחתו. ועם שאלו העניינים כלם ימצאם המתבונן מפוזרים בתורה ובנביאים ובכתובים ובדברי חז"ל כמו שאנו רגילין לבאר אותם בכל מקום שנזכירם מ"מ יש להחזיק טובה למחברים אותם כסדרם ומתפלספים בהם לתת טעם שכלי לכל דבריהם.

[ארבע מידות שנחשבו למשובחות, ויש להישמר מהן]

ומכללם למדנו ד' מדות באדם שחשבום למידות משובחות ראוי לכל אדם שלם לישמר מחטוא בהנה בכלל המון המידות המעולות. ויש לנו סמך להם מהמקראות ראיתי שיאות זכרונם אל דברי הסיפור שאנחנו בביאורו.

המידה הראשונה הנה **החכם** בפ"ח מהמאמר האחד מה**מידות** כתב ז"ל

יסבול בנקל רעות רבות וצרות לא לבלתי הרגשת הכאב כי אם להיותו איש אמיץ הלב ע"כ.

יאמר שמתנאי השלם שלא להראות צערו ועצבונו באופן שיורגש בו שהדבר כבד ממנו ולא יוכל שאתו עד שכבר יחשבו הפתאים שהוא בלתי מרגיש ואיננו כן כי חי חי הוא ומרגיש יותר מזולתו. רק ששלמות דעתו ואומץ לבו יחזיקו בידו לבלתי הראות בו דבר רע.

[א. שליטה ברגשות: דוד הסתיר את צערו במות בנו]

וכמה נתאמתו דבריו אלה במה שסופר מאדוננו דוד אשר לבו כלב אלוהים לדעת טוב בעניין הילד הראשון אשר ילדה לו בת שבע נאמר (ש"ב י"ב) ויבקש דוד את האלוהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ויקומו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא ברה אתם לחם ויהי ביום השביעי וימת הילד וייראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא שמע בקולנו. ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל עבדיו המת הילד ויאמרו מת ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו ויבא בית ה' וכו'. הנה נלמוד מדבריו הראשונים כמה היה מרגיש בצער ההוא וכי גדל לו הכאב מאוד ומהאחרונים אומץ לבו בגבורים ושיעור התחזקו להתאפק ולסבול בנקל ולדחות העצב במה שלא יועיל עד כי נפלא הדבר בעיני עבדיו ויאמרו לו (שם) מה הדבר הזה אשר עשית בעוד הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם.

ירצו אם עד שלא מת הילד הרגשת צער העדרו בשיעור מופלג עד כי בהשערותך עת מותו כי רע ומר צמת ותבך ולא יכלת להתאפק איך יתכן בבוא העת ההיא ינוסו יגון ואנחה והלא גזירה אמתית היא שהמשים דבר בתאר מה ימצא אתו התואר ההוא בעצם וראשונה. ובאמרם בעוד הילד חי רמזו לו שכבר נתן פתחון פה לחשוב שלא היה מצטער ראשונה כי אם בעבור שהוא חי. והאות התאפקותו אחרי מותו.

והנה הוא השיב להם בחכמתו וגובה לבו בדרכי ה' ואמר אין הדבר כמו שחשבתם כי לא בכיתי וצעקתי אל הסיבה אשר זכרתם רק כי בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע וחנוני ה' וחי הילד ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי.

הורה ממש מ"ש הפילוסוף שההצטער וההתרגז אל הדבר כל עוד שיהיה לתוחלת הישועה ודחיית הנזק הוא נכון.

אמנם באפס תקוה הוא סכלות גדולה אצל השלמים.

[התנהגות בני יעקב במעשה שכם]

והנה הילדים האלה בני יעקב אשר אנחנו הולכים לרגלם יראה שהאשימם הכתוב במעשה שכם במדה הגרועה הזאת באומרו ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד. ואם זאת הקטנה מהתפיסות הבאות עליהם בזה העניין ואף כי רבה ונמבזה היא בעיני ההמון רבה היא אצל המבינים וגדולה היא לאנשים כאלו. ואם קרה לאנשים האלה כמקרה האנשים ההמוניים בהתעצב והתרגז יותר מדאי לא לעזר ולא להועיל למה פרסם זה הכתוב ואף כי אמר אליהם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאוד כי אין מדרך הנקראים אנשים לעשות כן.

[ב. בעת עימות, הראה את עמדתו וטענותיו]

השנייה כתב **החכם** בפרק ו' מהד' מהספר הנזכר הכרחי הוא להיות שונא מגולה כי הסתר דבר הוא למפחד וישקוד על האמת יותר מעל סברה המונית ויהיה אומר ועושה בגלוי כי הוא מפורסם בהחלט יען הוא מבזה כי זה יתהפך במשא הוא מפורסם יען כי הוא מבזה והוא מבזה אחר שהוא מפורסם ע"כ ביאר שמדות איש החיל שלא לבוא על האויב בהתול וגנבת הדעת כמנהג השועלים שזה לא יבוא רק מפחיתות הלב. אמנם גדול הלב אשר בגודל לבו יבזה בעיניו כל אשר יוכלו לעשות כנגדו, ודאי יהיה מפורסם בשנאתו. ואמר ששתי המידות האלו מתהפכות זו לזו כי מצד אשר הוא מבזה כוח האויב הוא מפורסם אצלו, ומצד שהוא לו אויב מפורסם יאות לו לבזות כוחו ויכולתו ולהתייבב נגדם. הלא תראה העניין הזה עצמו מבואר בכתוב במעשה נחש מלך בני עמון כשאמר לאנשי יבש גלעד בזאת אכרת לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (שמואל א' י"א). הורה כי הוא מבזה בהחלט, עד שהיה נקל בעיניו לשלוח יד בהם לבדם. וראה

לחרף ולגדף לכל ישראל בשיתפרסם בזה שלא יוכלו להושיע לאחיהם. ובטענה זו עצמה נצחו אותו אנשי העיר במה שאמרו (שם) הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אותנו ויצאנו אליך. ורצו אחר שאתה מבזה חוייב לך מחוק הפרשות להיות מפורסם. ואם אתה חפץ בניסיון העם אשר איננו פה, לא יהיה לך לכבוד, רק שתודיעם שאין חבין אותם שלא בפניהם. והוכרח להודות להם על זה שלא ליפול בחרפת הפחיתות. ואם לא יושכל ממנו שהיה אפשר קרוב להיות מה שהיה מתשועתם.

[בני יעקב הסתירו את כעסם וגנבו את דעת אנשי שכם]

והנה באמת הילדים האלה נפלו ברשת זו טמנו להם בבואם על אנשי שכם בסתר וגנבת הדעת גם בהתולי דברים דכתיב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור במרמה וידברו. ואיה פה אנושותם ויושר לבבם ותקפו אשר התחכמו להתל ולדבר אתם כזבים. כי באמת היה להם לשקול בשקול דעתם ובמאזני בינתם אם הדבר ההוא אשר הייתה עליו השנאה הוא כדאי להראות עליו יפרסמוהו וילחמו עם אויביהם בגלוי וימסרו עליה נפשם כמו שחויב לאנשים שלמים כהם. ואם אינה כדאי להתפרסם עליה ישליכה אחרי גיוס ולא יבקשו הנקמה בהתולים כי לא לכבוד ולתפארת יהיה להם וכ"ש אחר שעשו תשובה בקבלם את אשר צוים ויאותו להם להיות לעם אחד.

[ג. רדיפת רכוש אחרים]

השלישית כתב החכם פרק א' מד' מהמידות

אמנם נייחד הנבלה למשתדלים אחר הממון יותר מהראוי. ובפרק שני אמר והנה הנבלה היא על פנים רבים כי בעניינים רבים יראה שתהיה הנבלה אבל נכללה היא בשני עניינים: בהעדר הנתינה והעדפת הקבלה. אבל לא תהיה שווה בכל. אבל לפעמים תתחלף כי אלה יעדיפו בקבלה ואלה יחסרו בנתינה אבל לא יתאוו של אחרים ולא ירצו לקבל מהם.

ובסוף אמר ואשר יקחו דברים גדולים ממה שאינו ראוי ולא הראוי לא נקראם נבלים. כמו העריצים משוממי המדינות ושוללי המקדשים. אבל נקראם רשעים וחטאים ע"כ.

מכל זה יתבאר כי מפחיתות האנשים והיותר מפורסם להיות נבהל להון והיות חומד של אחרים ואשר לו כן אם יהיה בדברים האמצעיים יקרא נבל ואם בגדולים רשע עריץ. וכמה הרחיקה התורה לקחת ממון אחרים שלא מרצונו בכל האופנים והצדדים מהגזל והחמס העושק או הגנבה או האונאה, או באי זה צד שלא יהיה מרצונו ודעתו.

[סיום עשרת הדברות: לא תחמוד]

ולהיות החמדה בנין אב לכל העבירות הייתה חתימת עשרת הדברים (שמות כ') לא תחמוד כי הוא הכולל את כולם וכמה נתבאר זה הגנאי מהרבה ספורים שבתורה. וכבר נמצא תפארת הנדיבות אצל אברהם אבינו וידיעת ההפכים אחת ואצל בני גד ובני ראובן אמרו (במדבר רבות פ' כ"ב) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ').

אמנם יספיק זה לתפוס על אלו האנשים אשר נאמר עליהם ובני יעקב באו על החללים ויבוזו העיר את צאנם את בקרם את אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבוזו ואת כל אשר בבית והרי זה מגונה מאוד שאם הרגו אותם לנקמת הנבלה את אשר נעשה אתם היה להם לעשות כמו שעשו בימי המן אשר נאמר בכלן (אסתר ט') ובבזה לא שלחו את ידם. וגם כי ישרפו את העיר ואת כל שללה כליל היו פורקים יותר מעליהם דיבת החמדה ואשמת הבלתי מסתפק בממון.

בספקות האלה ארבעתן ראיתי לתפוס במעשה הזה על אלה האנשים השלמים אשר השנים מהם היו עיקר המעשה, אמנם השאר לא מיחו בידם ולא נמצא שהאשימו אותם כמו שהאשימו אותם אביהם. וחלילה לילדים האלה ולא לקצתם להיותם ילדי פשע לחטוא בהנה לא אחת ולא שתיים אף כי לפרוש ולעבור על שלשים ועל רבעים כמו שיראה מהם בתחילה אשר החסרון בהם יעיד על חסרון שאר המעלות הנכללות בשלמות הראשון אשר כבר הנחנו חיוב מציאותו על השלמות לשימצא השלמות האמיתי והתכלית האחרון.

[ד. לא להסתכן במקום שאין סיכוי לנצח]

הרביעית כתב **החכם** בפ' י"א מהג' מהספר הנזכר:

הגבור לא יבעת באשר הוא אדם כי ירא מהדברים אשר הוא ראוי לירוא מהם ואשר יסובל להיות אדם זהו תכלית המעלה ויהיה ביראה פחות ויתר וכו'. עוד כתב שם ולכן הסובל הראוי ובעבור מה, וירא בראוי ומתי הוא ראוי, ובזה אמנה הוא מתאמץ הוא גיבור כאשר כפי הראוי פועל וסובל הוא גבור. כי משלמות האדם להיותו אומד עצמו ומשער הדבר אשר הוא יכול להתקומם בו לפי מה שהוא, ולבלתי הסתכן בנפשו בזמן ומקום שהסכנה קרובה מאוד והנצחון הוא רחוק או נמנע. וכי הירא לנפשו במקום הכרח סכנה הוא גיבור ויתחייב להינזר מהמלחמה. וכמ"ש בפ' י"ג וכאשר יהיה לו שלמות המעלה, ויותר יהיה מאושר יהיה יותר נעצב אל המות כי הוא יודע כי הוא יותר ראוי לחיות, ויותר יהיה משולל מן הטובות. אמנם זהו כבר נעצב אבל עכ"ז לא יחסר מהיות גבור אבל אולי יותר יען כי יבחר בטוב אשר במלחמה קודם לשאר הטובות.

הנה שיבאר שהאדם המעולה הוא ראוי לחוס על עצמו יותר מזולתו ושלא יבחר סכנת המות כי אם על דבר שטוב מותו מסבול אותו. כמו שאמר ז"ל (סנהדרין ע"ד א) גילוי עריות עבודת אלילים שפיכות דמים יהרג ואל יעבור. ויבוא עניין זה בשער פ"ג ב"ה.

וכמה הפליגו **חז"ל** להזהר מן הסכנה כי אין הפרש בין המאבד עצמו לדעת ליכנס בדעתו בסכנה שאין ממנה המלט כי אם ע"י הנס.

[התנהגות דוד עם המים שהביאו הגיבורים מבית לחם]

זכור תזכור את אשר עשה דוד אדונו כשהלכו שלשת הגבורים לשאוב מים מבור בית לחם אשר בשער בהיות שם מצב פלשתים למלאת תאות דוד אשר כלתה נפשו אליהם ככתוב ולא אבא לשתותם ויסך אותם לה' ויאמר חלילה לי ה' מעשותי זאת הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם וגו' (שמואל ב' כ"ג).

הנה דמה המים ההם אל דם האנשים ההם כי דם יחשב למה שנסתכנו עליהם ודן אותם כדין דם האדם שפירש שהוא אסור והטעם כי נפש האדם היא פקדון אלוהיו בידו כמ"ש הכתוב (איוב י') ופקודתך שמרה רוחי, ואין לנפקד להשיב פקודת אדוניו עד שיקחה ממנו כרצונו כמ"ש אליהו ז"ל קח נפשי וכו' (מלכים א' י"ט).

ובעוד שלא יקחה חייב להשתדל בכל עוז בשמירתה, שאם לא כן למה היה בורח אליהו מפני איזבל הלא היא תמלא רצונו בלי ספק.

והוא פשט מ"ש איוב לאשתו כשאמרה לו ברך אלוהים ומות, שמפני שהייתה כוונתה שימסור נפשו למיתת ב"ד של מעלה או מטה בשיברך אלוהים וכאשר ימיתוהו אז טוב לו אשר לא יראה עוד ברעתו.

השיבה על שני העניינים על נכון, כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל וכו' (איוב ב'). במה שהתרת לברך אלוהים באמת היא נבלה עצומה איש כי יקלל אלוהיו. גם מה שיעצת לגרום המיתה לעצמי כדי שלא לסבול אלו הייסורין הרעים, היא עצה נבערה וכי את הטוב נקבל מאת האלוהים ונרצה החיים לקבל ואת הרע לא נקבל אם ירצה שנקבלוהו ונשליך נפשנו מנגד כדי שלא למלאת רצונו, חלילה כי חייבים אנחנו לשמור נפשנו בקרבנו לקבל הטוב והרע המגיע ממנו כל ימי חלדנו. האמנה כי בהקדמת פירוש איכה פירשנו בו כוונה אחרת עמוקה מזו. אבל זאת מה שיראה מפשוטו ואשר תאות לכונתו.

[יוסף בן מתתיהו שהסגיר עצמו ולא התאבד]

וכמה נעזר יוסף בן גוריון הכהן מזאת הסברה בהיותו במערה עם ארבעים הגבורים עם שרידי חרב הנשארים אתו מארבעים אלף שהיו ראשונה כשרצו לצאת ולהלחם עם מחנות הרומיים עד שהשיאם עצה לאמר שטוב שיהרגו הם את עצמם ושיטלו להם גורלות זוגים

זוגים, עד שנשאר הוא ובן זוגו באחרונה לא רצה לקבל המיתה כהם, ויצא ונמסר לטיטוס ותכן דבריו וטענותיו הנכונות הלא המה כתובים שם בספרו בארוכה (יוסיפון ח' ששי).

ודי בזה להרבות אשמה על אלו האנשים אשר אנחנו בעניינם שהשיא לבם אותם להשמיד להרוג ולאבד על לא חמס עשו עיר ואם היושבת בתוך עמים רבים ועצומים אוהביהם ובעלי בריתם שהייתה הסכנה מפורסמת מאוד כמ"ש הזקן עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ונאספו עלי וכו'. וכבר היה נמשך זה העניין אלא מפני מה שנאמר ויהי חתת אלוהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב ויש חוטאים חומסי נפשם גדולים מזה.

[התנהגות האדם האלוקי, התנהלותו וצמיחתו]

ואולם התר כל זה ותוכן אמיתתו הוא בשנזכיר בצורת האילן שאמרנו ראשונה ונעמוד על אמיתתו. וזה כי הדמיון ההוא שזכרנו הוא ודאי צודק בכלל האדם אשר לא עמדו בסוד השם באותו המעמד הנפלא ולא שמעו את דבריו משמי קדשו כי הם אשר חויב להם להכין לפנייהם יושר התכונות ותוכן המעשים כפי אשר יגזרם שכלם ראשונה ואשר יחטא מהם בהנה יחסר בתכלית שלמותו כמו שנזכר ונתבאר מצורת האילן ודוגמתו. אמנם האדם האלוהי אשר עמד שם את פני ה' הנה הוא באמת הפך שאר האילנות. כי הנה הוא בשמים גזעו ושם מקום נטיעתו וכלפי מעלה ישלח שרשיו וצורתו מעידה עליו ששרשיו בראשו וענפיו נוטין לצד הארץ.

ולזה כמו ששאר האנשים נוסדו יחד על המעשים הארציים המדיניים כי הפכו צורתם בשומם שם גזעם ושרשם לעלות משם אל הענפים והפרי. כן העניין אצל האיש התורני כי יסודו ושרש גזעו הוא הפרי בהכרת מציאות האל יתברך ואמונתו השלימה אשר בה יתחיל כל בעל דת בעודו בקטנותו וכמו שאמר ז"ל (סוכה י"ב א) כשידע לדבר אביו מלמדו שמע ישראל כו'. וכן כל שאר האמונות האלוהיות אשר עליהם חיה יחיה שנאמר (חבקוק ב') וצדיק באמונתו יחיה.

ואלו הן ההנחות אשר חויבו להם להניחם ראשונה. והאמונה היא היא אשר תסדר עניין החכמות ולמודם והצודק בעיוניהם הוא מה שיסכים עמה לא זולת כמו שביארנו בשער י"ט וכ"א. וכן המעשים הנאותים אינם רק מה שיסכים עליהם הדעת האלוהי הנבואי כמו שביארנו בשער כ"ה.

[לציית לרצון האלוהי ולא לשכל האנושי]

והנה כאשר ישכיל האדם וידע החפץ והרצון האלוהי במה שחננו מהמצות וההערות האלוהיות אין לו להמשיך בהם אחר עקבות שכלו האנושי. אבל חויב להמשיך אחר המצוה וההערה היא אף על פי שיחטא ואשם חטא מפורסם ומגונה אצל המונח מה **פילוסופיה**

המדינית דעותיה ומנהגיה כמו שעשה אברהם אבינו בהשתדלותו על הריגת בנו יחידו. ויעקב בקנותו הבכורה מאחיו בנזיד עדשים בשעת רעבונו כמו שכתבנו במקומו עד שלפי זה הוחזקו הנביאים בעיני ההמון למשוגעים כמ"ש אויל הנביא משוגע איש הרוח (הושע ט'). וכן נאמר (מ"ב ט') מדוע בא המשוגע הזה אליך.

[המידה הטובה מכל – חמלה ורחמנות]

הלא תראה אין מדה טובה וחשובה בעיני אלוהים ואדם כמדת החמלה והרחמנות. והנה לא נטרד שאול כי אם על אשר חמל שנאמר (ש"א ט"ו) ויחמול שאול וכו'. והנה הרמת יד איש על רעהו והוא רשע גדול כמו שדרשו ז"ל (סנהדרין נ"ח ב) מאומרו ויאמר לרשע למה תכה רעך. כמ"ש (ש"א כ"ו) כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. והנה כאשר אמר הנביא אל רעהו (מ"א כ') הכני נא וימאן להכותו מה נאמר יען לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו. ונטל שכר אשר מלא את ידו בו הכה ופצוע.

וכן אין דבר שנוי למעלה ומטה כמו ההקל בכבוד ההורים ו**חז"ל** דרשו (סנהדרין י"ז א) נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה שגרר עצמות אביו במטה של חבלים. ואפשר שאל זה וכדומה לו כיון במ"ש בתפלתו אנא ה' זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מלכים ב' כ'). ירצה שלא ידינהו בדיני ההמון אשר יחשבוהו בזה וכדומה לחייב מיתה כי הוא כבר עזב מדותיהם ומנהגם להתהלך לפניו ולעשות הטוב בעיניו בכל לב ובכל נפש ולא חשב אנוש. והנה יואש גם כן הרג את זקנתו (שם י"א). וכל בני לוי איש את אחיו ואיש את קרובו (שמות ל"ב). וכבר נענש מלך ישראל על אשר נתפתה למאמר מלכי בית ישראל מלכי חסד הם ונאמר (מ"א כ') יען שלחת את איש חרמי מיד והייתה נפשך תחת נפשו וכו'. כמו שיתבאר בפרשת עמלק שער מ"ב ב"ה. והכלל כי אין חכמה ואין תבונה ואין וכו' (משלי כ"א).

וזה הוא באמת הטעם האמיתי אשר אליו כוונו **חז"ל** במאמר שזכרנו ראשונה כל שמעשיו מרובין או מעוטין מחכמתו למה הוא דומה כי על המעשים התוריים הנתלים באמונה אמרו כי הם אשר יאותו להיותם ראשונה באדם כי הם המחויבות מגזע שרשיו והם אשר הם ראויים להיותם בשפע לפי טבעם כי האדם הוא אילן נטוע במקום טהרה וכל עוד שיתרבו שרשי אמונתו החכמה אשר תבא בקרבו תהיה טהורה ונקייה ויראת ה' עומדת לעד וכל המעשים יהיו לשם שמים ויתקיים עליו והיה כעץ שתול על מים וכו'. כי הוא באמת עץ שתול על מי התורה האלוהית.

אמנם כשלא הושרשו שרשי האמונה ויבקש למצא חכמה אשר לא תסכים עמה. הנה היא תכזב ברב משפטיה. ואשר היא כן אין מטבעה להתקיים אצל רוח מצויה כ"ש אצל רוח

גדולה וחזק לא כראשונה שאפילו כל רוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו. והנה מפני שהאנשים האלה בני יעקב אבינו בל שורש בארץ גזעם, אבל הם זרע מבורך ומטע ה' להתפאר והם גדלו מלידה ומבטן על שרשי האמונה האמתית, ונהירן להו שבילי דשמיא, בראשונה וידעו והשכילו כי הבדל הבדלים אלוהים מכל עמי הארצות כתרומת גורן. ומיום אשר כרת ה' את אברהם ברית המילה לא יבא בם עוד ערל וטמא. ונוסף עוד מה שנתברר להם את כל הטורח אשר טרח אברהם זקנם כדי שלא יקח יצחק אשה מבנות הכנעני והאמורי (בראשית כ"ד).

וגם מה שצוו יצחק ורבקה את יעקב אביהם (שם כ"ח) והאל יתעלה גמר עמהם והשלים עמו למלאת אשפתו כל זרע אמת בי"ב שבטים אשר לא באת ביניהם רק נקבה אחת אשר מכל זה ידעו כי ההתחנות בהם הוא דבר נמאס בעיני האלוהים מאוד כל שכן שיעשה בבשר קדש הקדשים אשר כזה את דבר הנבלה הזאת. והנה במקום שיש חילול השם ותועבת נפשו לא ראו לחלק כבוד לחוקי דתי המדיניות ונמוסיות, כי הם שנו מעשיהם וישנו את טעמם בכל אחת מאלו הארבע המידות, כדי שיודע בגוים על ידי המעשה ההוא הרצון האלוהי בטהרתם וקדושתם כאשר יודע אם לא אירע המעשה ההוא והותר.

[ניתוח התנהגות בני יעקב בפרשת שכם]

וראה בעיניך נפלאות מתורתנו הקדושה איך היא מורה בגלילי אצבעותיה אצבע אלוהים בכל מקום ומקום מארבעה ספקות אלו הסיבה העצמית אשר עליה עברו חוק המידה והנימוס המדיני.

וזה כי בזכרו ויתעצבו האנשים ויחר להם מאוד שהיא הקטנה שבתפיסות אמר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכו'. ובתפיסה השנית שאמר ויענו בני יעקב את חמור ואת שכם במרמה וידברו נאמר אשר טמא אחותם. וכאשר נזכר ובני יעקב באו על החללים ויבזו העיר שהיא התפיסה השלישית נאמר ויבזו העיר אשר וכו'. וכאשר האשימם הזקן בתפיסה הרביעית הוא הסתכנות נפשם ונפש כל אשר אתם באמרו עכרתם אותי וכו'. הם השיבו בעדם הכזונה יעשה את אחותנו. והנה באמיתת יורו דברים אלו על אמיתת זה העניין מאוד כי לכולם נתן הסיבה הראויה והמחייבת להם ולכל בעל שכל להפר ברית הפרסום ולבטל חקי הנימוסים האנושיים אשר עליהם חיו יחיו. ומפני זה לא נזכרה ולא נפקדה טומאה זו בכל הספור זולתי במקומות האלו הנזכרים מלבד מה שזכר בשעת מעשה ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו כי הוא מהכרח המאורע.

ואחר שנתישב זה אעורר שאר הספקות הנופלות בזה הספור כדי לבא אל הביאור.

[הספקות בסיפור דינה ושכם] – בראשית לד

א. אומרו ויבא יעקב שלם שפירשו בו (שבת ל"ג ב) שלם בגופו שלם בממונו. ושמוש זה אינו ממנהג הכתוב.

וגם שאם כן לא הוזכר בכל הפרשה שם העיר אשר היה בה זה המעשה כי עיר שכם הרי היא כעיר דוד (ש"ב ו'), עיר סיחון (במדבר כ"א).

ב. אומרו ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב וכי הייתה שם דינה אחרת בת אשה זולתה או ילדה לאה זולתי ליעקב. ודרך המדרש ידוע (ב"ר פ' פ'). גם מאמר ויקח אותה וישכב אותה ויענה הלא המה דברי מותר והכל בכלל ויענה. ועוד הזכירו ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ועוד מעט הזכיר שם אביה ואמה ומה יוסיף עוד להודיע. וכן כשאמר ותדבק נפשו בדינה הנה הוא מבואר במה שאמר ויאהב את הנערה כל אלה דברי מותר.

ג. באומרו ויצא חמור אבי שכם אל יעקב וכו'. וסמך ובני יעקב באו מן השדה כשמעם וכו'. ואחר כך חזר לומר וידבר חמור אתם לאמר. הנה היה לו להקדים ובני יעקב באו וכו' לויצא חמור. כיון שהוא לא דבר אלא עם כלם יחד ועוד כי היה לו לומר ובני יעקב שמעו את הדבר ויתעצבו וכו'. שלא יתכן שלא נתעצבו כשמעם עד שבאו העיר. והנה כל זה הוא מסורס וכבר נזכר ספק העצבון והתרו. עוד אומרו לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה פשיטא שלא נתפשט המנהג לשכב את בת יעקב.

ד. בדברי חמור והתחנתו אותנו בנותיכם תתנו לנו וכו'. יפייסום על מה שעבר תחלה ואחר כך יבקשו על העתיד ודיה לצרה בשעתה. גם שכם הוסיף הרבו עלי מאוד מהר ומתן וכו'. ה. אומרו ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וכו'. כי מלבד מה שהוקשה כבר והותר. יראה שאין לכנות לדבורם זה שם מרמה כי לא היה שם עומק מחשבה רק התול גדול.

ו. אמרם לא נוכל לעשות את הדבר הזה לתת את אחותנו וכו'. כי מה הדבר שהיה להם לעשות זולתי נתינת אחותם ואיך תהיה הערלה חרפה למי שאינה לו. וכן הם דברי מותר באומרם אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר. כי די שיאמר אך בזאת נאות לכם וכו'. וכן בדברי חמור להמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים.

ז. אחר שהיה בלבם להתל בהם למה יאריכו בהרבות תנאיהם ואמרו ונתנו את בנותינו לכם ואת בנותיכם וכו'. כי כרובם כן חטאו אחרי כן בהפרתם. ואיך עלה בלבם שיקבלו חמור ושכם להמול להם או שיקבלו מהם אנשי עירם ומה ראו בני העיר שיקבלו לתועלת לא להם. ומה טעם אמרם להם האנשים האלה שלמים הם אתנו והרי לא הוחזקו להם לאנשי ריב.

ח. אומרו ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים כו'. מה היום מימים ואם לפי שהיה יום השלישי למילתם כבר אמרו (ב"מ פ"ו ב) שביום השלישי למילת אברהם בא הקדוש ברוך הוא לבקרו ובו ביום היה פתח האהל והכניס האורחים ורץ אל הבקר וימהר לעשות

מעשים הרבה שלא נכתב עליהם שהיו בנס. והדעת תחייב שהטרדה היא גדולה ביום הראשון משאר הימים.

ט. במה שנסתכנו במעשה הזה וכו'.

י. במה ששללו שלל ובזזו בז. כי היה להם להיות שונאי גזל בעולה. וכבר נזכרו ופתחנו פתח להתרתם. ויושלם העניין בביאור ועל ידי כן נתבאר צורך הזכרת הטומאה ההיא כמה פעמים. ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו וידברו אשר טמא את דינה אחותם ויבזזו העיר אשר טמאו אחותם. ולבסוף הכזונה יעשה את אחותנו ודי בזיון במה שהזכיר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב ולמה יפרסם עוד.

יא. באומרו קום עלה בית אל וכו'. ולמה הוצרך לכך. הטוב לראש הנודרים לאחר את נדרו. וכבר הותר זה יפה במקום הנדר שער כ"ה. ונתבאר טעם אומרו ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי וכו'. וטעם אומרו כי שם נגלו אליו האלוהים בברחו מפני אחיו.

יב. מה המה אלה אלוהי הנכר אשר עליהם אמר הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם והטהרו והחליפו כו'. ומה עניין דבורה מינקת רבקה לשם.

יג. אומרו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריו אתן את הארץ. כי הנכון שיאמר הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך ולזרעך כו'. ומאמר ויעל מעליו אלוהים במקום אשר דבר כו'. אשר כתב **רש"י** ז"ל לא ידעתי מה בא ללמדנו.

יד. אומרו ותאמר לה המילדת אל תראי כי גם זה כו'. כי ודאי נראין דברים שלא יועילו דבשלמא גבי אשת פנחס (ש"א ד') הוזכר כן לומר כי מדאגת הלקח ארון האלוהים ומות חמיה ואישה לא ענתה ולא שתה לבה.

טו. אומרו ויהי בשקן ישראל בארץ ההיא כי הם דברי מותר אחר שנאמר ויט אהלה מהלאה למגדל עדר.

טז. למה כלל בפסוק אחד וישכב את בלהה פלגש וכו' ויהיו בני יעקב שנים עשר. וטעם זכרון תולדות עשו ואלופיו בכתוב ובזה המקום. אלו הן הספקות אשר ראיתי להעירם בזה ומעתה נבא אל הביאור.

[ביאור הסיפור]

ויבא יעקב שלם עיר שכם. הנה לא מצאנו בכל המקרא עדות ברורה שהייתה שכם אותה העיר שהיה בה זה המעשה אבל נמצא מה שיוזרה סותרו. שהרי עכשיו רחוקים היו הרבה מאוד מיצחק והנה כאשר בא יעקב אל אביו ממרא קרית ארבע הוא חברון היו שם קרוב לשכם כי שם היו רועים בניו את צאנו.

ושמה שלח ליוסף לדרוש את שלום אחיו ואת שלום הצאן שנאמר (בראשית ל"ז) הנה אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ונאמר (שם) וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה. ומהידוע שלא שלחו אלא דרך יום או פחות.

ועוד אם הייתה היא עיר הדמים הנה כל סביבותיה פחים להם ולזרעם כמו שאמר הזקן עכרתם אותי להבאישיני ביושב הארץ וכו' ואיך היו הולכים שם לרעות. ואם הם היו מתעברים ובוטחים איך שלח הזקן ליוסף שם להרבות עצים על האש.

לכך אני אומר כי שם העיר הזאת אשר בא אליה יעקב עכשיו אינה שכם. אבל אומרו עיר שכם הוא כמו עיר דוד עיר סיחון והיא עיר אחרת אשר היה בה זה המעשה ואותה החריבו. (א) ויתכן ששמה שלם ויהיה אז ויבא יעקב שלם כמו כאשר בא יעקב מצרים (ש"א י"ב) כבואנה בית לחם (רות א'). ושלם זו היא עיר שכם. לא שלם של מלכי צדק.

והנה הירושלמי (ת"י ריש ויגש ולפנינו שם גי' אחרת) מסייענו באומרו מה דעבדו תרין אחונא בקרתא דחמור אבוהי דשכם גם **במד"ש** (ב"ר פ' צ"א) ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ולא אמרו ששכם היה שם העיר. ומה שאמרו (סנהדרין ק"ב א) מקום מוכן לפורענות בו ענו את דינה בו קלקלו השבטים ושם נחלקה מלכות בית דוד על השם לבד הקפידו. כי שני העניינים היו אצל שכם והאחד בעיר שכם. תדע שלא קלקלו השבטים רק בדותן (בראשית ל"ז). ואולי ששכם העיר גם כן הייתה משכם ומחמור אביו כמו שמוכיח לכאורה בספר שופטים (ט') מדברי געל בן עבד. האמנה שאין שם הכרח כמו שיובן מדבריו עם הכתובים אשר לפניו ולאחריו. והנה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם כי היא עיר קצה הגבול אשר פגע בו בבואו מפדן ארם, ועדיין הוא רחוק מבית אל אשר נצטווה ללכת שם אחר מעשה דינה, ומהידוע כי בית אל רחוק מאוד מחברון אשר הייתה קרובה לשכם. ויחן את פני העיר ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלה. ויהי בשלם סכו ומעונתו. כאשר קרה לו המעשה אשר יספר.

ותצא דינה בת לאה. (ב) אומר אני שבשבח הנערה הכתוב מדבר שלא הייתה בלבה מחשבה פוסלת ביציאה זו ושלא יצאת ממחיצת אביה ואמה לבקש דבר רע אלא שנתכוונה לדבר אחד ונזדמנה לה זאת התלאה. והעד מוכיח באומרו ויקח אותה וישכב אותה ויענה. (ב) לומר שלא היה לרצון לא בתחילה ולא בסוף כמו שיקרה בקצת האנוסות שתחלתן באונס וסופן ברצון. ואמרו בגמ' (כתובות נ"א ב) מ"ט יצר אלבשה. וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ. לכבודו של יעקב אבינו ייחס אותו כן.

ויקח אותה וישכב אותה ויענה. (ב) הגיד הכתוב שלוש פעולות אלו למה הם שלשה גנאים מתחלפים הנופלים בדבר זה. האחד הוא הקלון המגיע אל אביה ואל אחיה ולכל משפחתה בהלקח מאתם נערה זו בלא רשותם ואפילו לשם נישואים. והשני הפגם שמגיע אל הנערה עצמה במה שנפגמה מהיות עוד עליה חן הבתולות. והשלישי הצער המגיע לה

במה שהוכרחה שלא כרצונה. ומטעם הראשון חייבה תורה האונס בדמי הבושת. מטעם השני בדמי פגם. ומטעם השלישי חייבה תורה בצער (שם ל"ט א).
ועל הראשון אמר (ב) ויקח אותה כי הלקיחה לבדה בלא רשות והסכמת אביה וקרוביה היא אשמה רבה וקלון אליהם. ועל השני אמר וישכב אותה. שכיון ששכבה תשאר פגומה ושנואה. ועל השלישי אמר ויענה והוא מבואר.

ותדבק נפשו בדינה בת יעקב וכו'. (ב) הגיד הכתוב כי לא נפגמה הנערה הזאת בעיניו בשום אחד מאלו העניינים. ועל פגם משפחתה אמר שנדבקה נפשו בדינה בת יעקב כי כבוד בית אביה ותפארת משפחתה הנה עמד בעיניו. ועל פגם גופה אמר ויאהב את הנערה כי הייתה חשובה אליו כבתחילה ולא קרה לה כמקרה אמנן (ש"ב י"ג). ועל צערה דבר על לבה דברים טובים כשישלם לה שכר גדול ויטיב עמה ועם אביה ואחיה טובות גדולות תחת אשר ענה. ולשון הכתוב מוכיח במה שהזכיר בראשונה בת יעקב ובשתים הנשארות הנערה לבד.

ויאמר שכם אל חמור וכו'. ויעקב שמע וכו'. ויצא חמור וכו'. ובני יעקב וכו'. וידבר חמור וכו'. (ג) בהתנצלות יעקב אבינו הכתוב מדבר לומר שלא הייתה מאתו גדולה וקטנה מכל מה שעשו בניו. שהרי נאמר שהוא שמע בדבר והחריש מבלי דבר עליו טוב ורע עד בואם וקודם בואם יצא חמור לדבר אליו ועוד מדבר עמו באו. הנה שלא היה להם שום פנאי להתיעץ. והוא מה שאמר הזקן (בראשית מ"ט) בסודם אל תבא נפשי וכו'.

ויתעצבו האנשים וכו'. לא יתכן ששמעו הדבר בשדה ובאו ואחר כך נתעצבו כי העצבון חויב להיות תקף השמיעה כמו שאמרנו. (ג) ולזה אני קורא ובני ישראל באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים. כי הם באו מן השדה לתומם וכשמעם את דברי חמור אשר היה מדבר עם אביהם על זה נתעצבו וחרה להם מאוד כי נבלה עשה בישראל וכו'. ויהיה כשמעם ויתעצבו כמו (הושע י"ג) כמרעיתם וישבעו. כרפאי לישראל ונגלה וכו' (שם ז'). כשמוע עשו וכו' (בראשית כ"ז). ושוב מצאתי **במדרש** חזית גבי ישקני מנשיקות פיהו (שיר א') חמשה כתובים שאין להם הכרע. אמר רבי תנחומא אית לי אחרי ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים אי כשמעם ויתעצבו. או באו מן השדה כשמעם. ראיתי וישמח לבי שהרי רבי תנחומא ראה שהעניין מכריע לקרוא כשמעם ויתעצבו. ולפי שבעל הטעמים הכריעו למה שלפניו נשאר לו מכלל שאין להם הכרע וכבר אמרנו שעל הדבר הזה הותר או חויב להם העצבון הנמרץ וכמו שסמך כי נבלה עשה וכו'. (ג) ואפשר שיליץ בעדם ממקום אחר והוא וכן לא יעשה. והנה חויבו להעצב ולהחרד לגדור את הפרצה הזאת שלא יעשה כזה עוד.

וידבר חמור וכו' (ד) יראה מדבריו שבקש לתקן את אשר עותו בנו מהג' צדדים שאמרנו. וכנגד פגם עצמה אמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם. וכנגד קלון המשפחה אמר והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. ויש במשמע שאם הם ירצו

ליקח בנותיהם על זה האופן עצמו לא יקפידו בכך. ועל צער הנערה אמר ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם כי הוא אדוני הארץ ויכבשה לפנייהם עד שיקבלו עמהם התועלת והריוח כל מה שירצו בתמורת צערה ומוהר בתוליה. ולזה חזר ואמר שבו וסחרוה כלומר אף על פי שלא תודו לדברי ההתחנות מעתה שבו וסחרוה והאחזו בה לפרעון הנזק העשוי.

ויאמר שכם אמצא חן וכו'. מפני שעל הרוב ישא אדם אנוסתו או מפותתו לעשות טוב עמה ועם משפחתה לכסות בשר ערוה אחר שהערה בה כמ"ש הכתוב (דברי' כ"ב) ולו תהיה לאשה וכו'. או מפני שאין לו ממון לפרוע צערה ופגמה וקנסה יבחר לקחתה לו לאשה ולהפטר. או לבלתי הפזר ממון רב במוהר ומתן הראוי למצא בתולה אחרת. ולזה כיוון דבריו באופן שיובן ממנו שהוא לא בא אל הזווג הזה לשום צד מאלו. ועל הראשון אמר אמצא חן בעיניכם. ועל השני אמר ואשר תאמרו אלי אתן. (ד) ועל השלישי הרבו עלי מאוד מהר מתן וכו'. והדברים מבוארים וכל זה כבוד גדול ליעקב ובניו שעם היותם אדני הארץ נצטדקו עמם כל זה השיעור אחר שהחלו לעשות הרע.

ויענו בני יעקב את חמור ואת שכם במרמה וכו'. כבר אמרנו שהכתוב סמך הטעם למה שהתירו אלו האנשים לעצמם לרמותם. (ה) אמנם הכתוב כיוון עניין רמאותם בכל דבריהם כמו שיתבאר העניין.

האחד באומרו וידברו אשר טמא את דינה אחותם. וזה שכבר התחילו לדבר עמם קצת קנטורין על אשר טמא אותה. ולסוף באו עמהם בפשרה. ובזה נתאנו שחשבו שכבר שקטה חמתם בזה וסמכו על דבריהם מה שלא יעשו זה אם לא ידברו על העניין ההוא כלל או שיענו טובות. כי החשד הוא קרוב שהיה בלבם דבר מר.

והעניין השני שהם כוונו כל דבריהם מראש ועד סוף באופן שכשיתבונן האדם בהם ימצא שלא הפילו דבר אחד מכל דבריהם ארצה והנה לא הפירו בריתם ולא שקרו באמונתם והם מעצמם נתאנו ונתפתו בפתינותם. ולזה תרגם אונקלוס בחוכמתא כי מחשבות צדיקים משפט תחבולות רשעים מרמה (משלי י"ב).

הנה אמרו לא נוכל לעשות את הדבר הזה לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה וכו'. (ו) כוונתם לומר שלא יוכלו לעשות דבר הפיוס הזה להמשך ממנו לתת את אחותם לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו מחילת העניין הזה באמת. והם הבינו מאמרם כאלו לא אמרו רק לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה וכו' וייחסו החרפה את הערלה ונתאנו ברצונם.

אך בזאת נאות וכו'. גם בזה נשתבשו הפתאים ולא ירדו לסוף כוונתם. כי הם אמרו אך בזאת נאות לכם להתחתן בכם כמו שאמרתם אם תהיו כמונו להמול וכו'. (ו) שהכוונה שיהיו כמותם ממש להמול בהוצאת דמים וקבלת מצוה שבזה כבר יהיו בעלי ברית ויהיה אז ההתחנות ביניהם למחילת חטא ולסליחת עון בלי שום חרפה. אמנם אם לא יהיו כמותם ממש אף על פי שימולו לא יצאו מידי חרפתם. והם נתאנו מעצמם במה שהבינו

מהם שיהיו כמותם בעניין המילה לבד וכמו שאמר חמור באזני יצאי שער עירו בהמול לנו כל זכר כאשר הם נימולים. וגם טפש כחלב לבם מהבין אמרם ונתנו את בנותינו וכו'. (ז)

כי הם בחכמתם פירשו עצמם מדבר בייחוד בעניין דינה ודברו בעניינים כלליים. לומר שאם יהיו כמותם ממש להימול כבר יותר להם להתחתן מצד הדת כמו שאמר להם חמור. ולא הוציאו דבר בלשונם שיורה על הודאתם לתת לו את דינה אפילו ע"י שום תנאי. אמנם אמרו בבירור ואם לא תשמעו אלינו ולקחנו את בתנו והלכנו. והם בפתיחתם הבינו דבורם הכולל עם תנאי מיוחד לדבור חלקי בתנאי אחר. ולזה הטיב אשר דבר וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור שהרי האב והבן נתפסו בדבריהם כחמורים. שהיה להם לברר וללבן הדברים ולהתנות עליהם בתנאי בני גד ובני ראובן (במדבר ל"ב) ומתוך כך ירדו לסוף דעתם (ז) אמנם השלמים דברו בחכמה כי ידעו שלא יעשו מה שמכוונים אותו. ואם אולי ישכילו ויעשו כבר תהיה זכות גדולה להם ולאחותם להכניס עם אחד תחת כנפי השכינה ולא ימנעו ממנו.

ולא אחר הנער לעשות הדבר וכו'. יאמר שאף על פי שהוא חפץ בבת יעקב היה ממחר בזה מפני הכבוד שראה עצמו בזה נכבד מכל בית אביו. או שיאמר כי מפני היותו הכי נכבד שמעו בקולו ולא אחרו וכו'.

האנשים האלה שלמים הם אתנו וכו'. כדי שלא יאמרו להם האיש אחד יחטא ועל כל העדה הוטלו התשלומים. (ט) לזה היה פתח דבריהם שהאנשים ההם כבר נתפייסו להם והשלימו עמהם ושאינן מבקשים מהם לצורך הפיוס כי אם לתועלת המדינה לדרוש שלומה וטובתה שהם צריכים מאוד לאנשים כאלה כי ראה אותם פקחים וזריזים כמו שיאות לשבת אותם ולסחור את ארצם שהיא רבת התבואות ויושביה קצרי יד לצאת ולבוא בהנה. והארץ הנה רחבת ידים לפנייהם למרעה מקניהם ולאכלם והותר. ולא ידחקו לכם והרי יהיה בזה תועלת גדול מבלי הפסד. וגם אמר שתהיה עצה הגונה להתחתן יחד כדי שישתקעו ביניהם הם וזרעם.

אך בזאת יאותו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים. יאמר שלא יאותו להם אם יהיו מתחלפים במנהגיהם עד שאלו יהיו נמולים ואלו ערלים כי זה מה שיוליד קטטה ביניהם תמיד ואחר שאי אפשר לנמולים שיעשו ערלים יאות להם להמול כאשר הם נמולים.

מקניהם וקניינם וכו' אמר להם אם תאבו ושמעתם מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם כי את הכל נקח מאתם במחיר שדות וכרמים או במחיר סחורות ותבואות אך נאותה להם וכו'.

וישמעו אל חמור וכו'. כי יקרה בעיניהם הצלחת המדינה ותועלתה.

ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וכו' ממה שזכרנו בספקות שיעמוד כנגד המורגל (ח) אומר לי לבי, שיום שלישי זה שלישי לשבת הוא, והוא ראשון למילתם, שכבר יכנעו לכוכב

מאדים שהוא משרתו אשר בכוחו ירוצו וימהרו לשפוך דם. (ט) ואין ספק שההוראות האלו יש להם כוח גדול בכמו אלו המעשים אשר לא יעשו בצווי אלוהי. ואולי שחשבוה לסיבה אלוהית אשר הסב את לבם אחורנית כדי שיקחו נקמתם מהם להודיע לעולם כי אלוהי ישראל וזה העם אשר בחר בו שונאי זימה הם. ולזה הוסיפו אומץ ובטחון באלוהיהם ויעשו כרצונם והצליחו.

ובני יעקב באו על החללים וכו'. (י) אחר שהותר להם להשמיד את הזכרים יען אשר טמאו אחותם הוכרחו לקחת להם הנשים והטף כדי שלא להשאיר שריד ופליט להגיד בערים אשר סביבותיהם. ומעתה מה בצע כי יהיו מקניהם נעזבים על פני השדה לאבדון גם כי מן השמים זכום בהם בטענת הקנס והפגם וכו'.

ויאמר יעקב אל שמעון וכו'. תפס עליהם אביהם על ההסתכנות הנפלאה אשר שמו נפשם בכפם עליה ולא הזכיר שאר העניינים שחטאו בהם כמו שנזכר דחמירא סכנתא. והייתה תשובתם מה שתכלול כל העניינים כולם באומרם הכזונה יעשה את אחותינו (ט) לומר כי על כיעור זה היו מחויבים להימסר אל המוות, כי המוות הראוי בעיניהם הוא טוב מחיי החרפה והקלון.

וזו ג"כ מהמדינית היא, וראיה עצומה על טוב כוונתם בכל זה ממה שיראה שהסכימה לדעתם דעת עליון אשר לא כהה בהם אבל הייתה בסמוך מצות הש"י על יעקב שילך מהארץ ההיא, ואמר קום עלה בית אל ושב שם וכו', כלומר ששם ישב לבטח מכלל שהארץ ההיא אינה בטוחה להם רק על ידי ההשגחה התמידית. והוא מה שנתבאר באומרו ויסעו ויהי חתת אלוהים וכו'.

וחכמינו זכרם לברכה אמרו (ב"ר פ' פ"א) שרמז לו כי מפני שאחר נדרו נתבקר פנקסו (יא) וכבר כתבנו בשעת נדרו שער כ"ה טעם נכון למה שלא נתאמת לו שהייתה עליו שם יד ה' במדרגת הנבואה ושנתחייב בנדרו עד עתה שאמר לו ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וכו'. ולזה אמר ונקומה ונעלה וכו'. לאל העונה אותי וכו'. וכן ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלוהים. והוא נכון מאוד בעיני.

ויאמר יעקב וכו' הסירו את אלוהי הנכר וכו'. (יב) כיוון לטהר אותם מאלוהי הנכר אשר ימצאו בתוכם מהשלל ויטהרו ויחליפו שמלותם וכו' ממגע ע"א שמטמאה במגע (שבת פ"ב ב) שנאמר (דברים ז') שקץ תשקצנו וכו'. ובכלל דבריו שיזהרו מהתכונות הרעות אשר המה אלה אלוהי הנכר אשר בקרבם. ועל דרך שאמרו (שבת ק"ה ב) לא יהיה בך אל זר זה יצר הרע. ושלא יורגלו בהם רק שיטהרו מהם ויחלפו שמלותם. וכמה שאמרו (שם קי"ד א) אי זהו חכם היודע בחלוקו להפכו. ועם זה ונקומה ונעלה בית אל וכו'. ואם לא מי יקום יעקב. ואמר לאל העונה אותי ביום צרתי על יום שפגע בו עשו אשר ענהו על ידי המלאך אשר ברכו ובשרו לעתיד כמו שביארנו בשער הקודם.

ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי. אף על פי שחשבתי שעזבני ביד עוני במעשה לבן ועשו ודינה לא היה כן שכבר נתאמת אלי שאלמלא שהיה עמי ושמרני לא נשאר שריד ופליט.

והנה הבנים בניו שמעו לקול אביהם ויתנו אל יעקב וכו' ויטמון אותם וכו'. כי הכל טעון גניזה. אמנם המידות היוצאות מהשווי אין ראוי להוציאם מהטמנתם כי אם בשעת הצורך ועל דבר כבוד שמים כיום הזה ומיד ויסעו ויהי חתת אלוהים וכו' ברית כרותה לעושים רצונו של מקום שאין כל אומה ולשון יכולין לשלוט עליהם.

[התגלות אלוהים ליעקב בלוז]

ויבא יעקב לזזה לא נשתכח עדיין שם העיר אשר הייתה שם לראשונה כמו שפירשנו שם. ויבן שם מזבח וכו' כי שם נגלו אליו האלוהים. כלומר שנתבאר לו כן כמו שפירש אמנם דבר בלשון רבים על מלאכי אלוהים אשר ראה שם עולים ויורדים בסולם (בראשית כ"ח). ותמת דבורה. (יב) אמר שלא יצאו נקיים ממעשה זה כי אחר שעשו תשובה ובאו לבית אל ועשה שם מזבח נהפכה כל רעתם וצערם במיתת דבורה מינקת רבקה הבאה עמהם. או ששלחה רבקה כמו שאמרו ז"ל (רשי' בשם ר"מ הדרשן) ובכו עליה בכי גדול כי אשה חשובה הייתה. ובזה נפטרו מדיני שמים או ממערכותם אם הייתה כנגדם.

וירא אלוהים אל יעקב וכו' לא יקרא עוד שמך יעקב לבד כי גם כן ישראל יהיה שמך וכמו שאמרו ז"ל (ברכות י"ג א) שיהיה שם ישראל עקר ויעקב טפלה אליו. וכבר דברנו הטעם בענינו של אברהם ולזה כווננו **חכמינו** ז"ל (תענית ה' ב) באומרם יעקב אבינו לא מת כמו שיתבאר בפרשת ויחי שער ל"ב בעזרת הצור.

ויאמר לו אלוהים אני אל שדי פרה ורבה וכו'. הבטיחו שלש הבטחות גדולות:

האחד בהרבות זרעו ברבוי וגדולה ועל זה אמר פרה ורבה.

והשנית כי הוא ולא אחר מבני אברהם ויצחק יהיה יורש את הארץ אשר נתנה להם (יג) והוא אומר ואת הארץ הזאת אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה.

והשלישית שזרעו אחריו כלם יהיו צדיקים ויירשו אותה לא יפסל שום אחד מהם כמו שנפסלו קצת בני האבות הראשונים.

ולזה חזר ואמר ולזרעך אתן את הארץ משמע לכל זרעך כי לסתימת כוח הכוללת בדרך הדבור. והיה זה בהפך ממה שנאמר (בראשית כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע דמשמע ביצחק ולא כל יצחק (סנהדרין נ"ט ב).

ויעל מעליו אלוהים במקום אשר דבר אתו. יראה שיאמר כן (יג) לומר שלא קרה לו כמנהג התלמיד ששומע הלכה מפי רבו ונוטל רשות ונפטר ממנו והרב נשאר במקומו כמו שהוא מנהג הנביאים אבל שנסתלק הכבוד והלך לו והוא לבדו נשאר עומד שם במקומו. וזהו רמז גדול שיתן את לבו לעשות במקום ההוא דבר ומשם למד שהמקום אשר נשאר בו הוא המיוחד לעבוד את ה' ולזה אמר ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך וכו'.

ועוד כתיב ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלוהים בית אל והוא קרוב למה שנאמר (בראשית י"ז) ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם כמו שפירשנו שם שער י"ח וכאן נשלם הנדר כמו שאמרנו כבר ובמקום הזה נשלם מה שאמר בנדרו (שם כ"ח) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלוהים כי מאז קבל עניין האירוסין וייעד עניין הייחוד והיות לו לעם והוא יהיה לו לאלוהים מלשון (במדבר ל') ואם היו תהיה לאיש לכשיבא בשלום אל בית אביו כי הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות ק"י ב) ולזה היה כל הדבר הזה ייחוד החופה ודברי פריה ורביה. מכאן אמרו **חכמינו** ז"ל (ב"ר פ' פ"ב) שהאבות הן המרכבה והוא עניין נכבד יושלם ביאורו בפרשת תרומה שער מ"ח בעזרת הצור.

[מות רחל] – בראשית לה

ויסעו מבית אל וכו'. ויהי עוד כברת ארץ וכו' ויהי בהקשותה וכו'. (יד) אמר כי לפי שבתחילת הקשותה הייתה המילדת מחזקת אותה לאמור אל תראי כי גם זה לך בן היה מענינה כי בצאת נפשה כי מתה לפי שכבר ידעה שהוא בן זכר קראתו בן אוני עם היות שלא היה לה פנאי לשאול עליו. ואולי יגיד הכתוב בו דבור המילדת ובשורתה היו פשיעה בה לסייע במיתתה כי על כן נזהרו המילדות הבקיות שלא להגיד ליולדת אם בן אם בת טרם תשלום חבליה והמליטה גם שליתה היוצאת מבין רגליה לפי שהתקוממות לבה אם לעצב ואם לשמחה יסיח דעתה מחבליה ותסתכן.

ויצב יעקב וכו'. עשה לה את כל הכבוד הזה לשם תפארת תחת היותה עמו במערה. והרלב"ג ז"ל כתב קבורתה כמו קבורה. וכן ולא ידע איש את קבורתו (דברים ל"ד). שלא יתכן שיציב מצבה על פועל הקבורה.

ושזה הוא אצלו מה שכתב ה**ראב"ע** ז"ל קבורתה וקברה שוים. ויותר נכון בעיני שיהיה כפשוטו כי הקבורה עניין זולת הקבר וטעם על קבורתה כמו על עולת התמיד (במדבר כ"ח), על אזניך (דברים כ"ג), ורבים כמוהם. ירצה כי על כל מה שנשתדל בעסק הקבורה הוסיף עוד להציב עליה מצבה לאות עולם וכמה יאות זה הפירוש על ולא ידע איש את קבורתו כמו שכתבנו בקבורת אברהם שער כ"ב. ועוד יתבאר במקומו בעזרת הצור.

ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא. (טו) יאמר שלא היה בבית כאשר עשה דבר זה אבל שהיה שוכן בארץ ההיא עם רועיו ומקנהו. ושם שמע את אשר נעשה והודיע בזה שני דברים. האחד צד הקל באשמת ראובן שאם היה האיש בביתו ודאי לא יקום בפניו לעשות כן כי היה מוראו וכבודו על פניו. והשני שכבר היה הדבר קשה בעיני בלהה ובעיני בניה עד שהלכו וצעקו להשמיעו לאביהם באשר הוא שם.

ויהיו בני יעקב שנים עשר.

מצאתי כתוב שעם זה היו שנים עשר מה שבזולת זה היה ראובן נחשב לשנים כמשפט כל בכור והיו שלשה עשר. ובחללו יצועי אביו נטלה ממנו הבכורה והיו שנים עשר לבד עד שראה יעקב לתת אותה ליוסף. **ורש"י** ז"ל כתב שחוזר לעניין ראשון משנולד בנימין ונשלמה המטה. (טז) והנכון בעיני לפי שטת הכתוב שלעניין טהרת וקדושת זרע קודש ברוכי ה' כיוון בזה המאמר והוא כי למה שייחס לראובן חטא שכיבת פלגש אביו בין שיובן ממנו חלול היציע או דבר אחר מכל מקום המעשה הזה איך שיהיה לא פסל ולא פגם תולדותם שכבר היו בני יעקב שנים עשר שלמים ולא נולד מהם איש בשום חשד פסול ואולי שכוונו לזה **חז"ל** באומרם (שבת נ"ה ב) מלמד שכלם היו צדיקים ושום חטא ראובן וירצה שחטא ראובן לא הטיל שום פגם בהם ויהיה אם כן וישכב לשון כבישא כדאמר (אסתר ז') הגם לכבוש את המלכה וכו' כמו שיבא אצל שוכב אשת אביו שער צ"ח ב"ה. וכמה הקפיד הכתוב על זה ביחס כל זרעם במספרם כמשפטם לתולדותם למשפחותם לבית אבותם באמור להם עם ה' אלה המיוחס כל אחד למשפחתו המיוחדת אשר הפליג ההודעה בזה באומרו בכל אחד מהם (במדבר כ"ו) לפלוני משפחת הפלוני כי שם עלו שבטים במצרף הזקוק והזכור ונמצאו שבטי יה עדות גדולה לישראל כי לא נמצא בהם שום פסול רק אחד מיוחד שפלטה אותו מחנה הקדש מתוכם דכתיב (ויקרא כ"ד) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי מתוך בני ישראל וכבר היה המעשה ההוא לפרסם פיסול הפסול ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור כי אינם זוכים לקבל פני שכינה ולא ליכנס תחת כנפי התורה והמצוה רק הזרע הכשר המתיחס אל אבותיו בלי שום ספק ופקפוק עד שלזה הזקיקו **חז"ל** לאשה להמתין שלשה חדשים בין בעל ראשון לשני להכרת אבי הולד כדאמרינן התם (יבמות מ"ב א) מאי טעמא אמר ר' יהודה אמר שמואל אמר קרא להיות לך לאלוהים ולזרעך אחר כך כדי להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני.

ורש"י ז"ל שאין השכינה שורה אלא על הוודאין שזרעו מיוחס אחריו והכי נמי קייל"ן בנדרים (כ' ב) וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ערבוביא.

ולהעיד על הטהרה והקדושה הזאת בשרשי היחס אמר ויהיו בני יעקב שנים עשר (יו) ועל הדרך שנתבאר יאמר שהיה בהם בזה הפך ממה שסופר בסמוך מתולדות עשו נשיו ובניו ואלופיו שהכל היו מתחילתם בני ערבוביא וממזרות כמו שתכף נודע למתבוננים בהם כי שם תמצא לאהליבמה אשת עשו שני אבות לפי מה שהעיד הכתוב באומרו אהליבמה בת ענה בת צבעון שהיה לו לומר בת ענה בן צבעון כי כן כתוב ואלה בני צבעון ואיה וענה אלא מגיד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאה אהליבמה מבין שניהם (ב"ר פ' פ"ב) והיה ענה מוחזק בן צבעון על דרך האמת וכן הוא ענה אשר מצאנוהו אח ובן לצבעון בן אמו כמו שנאמר, אח דכתיב ואלה בני שעיר יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה מלמד שבא

צבעון על אמו והוליד ממנה ענה וכן אליפז בא על אשת אביו וילדה את קרח ולכן נחשב מאלופי עשו ומאלופי אליפז. אלה ראשי בית אבותם ובשאר הבנים היולדים אחריהם מה עשו.

ובמדרש (שם כג' הילקוט) ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח. הה"ד (ירמיה מ"ט) כי אני חשפתי את עשו. אמר רבי שמעון קליפת בצלים וכל כך למה גליתי את מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שבו וכמה ממזרים העמיד. רב אמר ג' לוי אמר ד'. אמר רבי בנימן בר לוי הדין קרח דהכא ממזר הוא. הנה שהורו בבירור שכוונת הכתוב בספור תולדותם ויחסם הייתה לגלות חרפתן ופסלותן כמו שאומר ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה וכו' בני רחל יוסף ובנימין ובני בלהה וכו' ובני זלפה וכו' אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם הכל נזכר לתאר המשפחות וכשרותן כי מכאן ואילך לא יבא אלא מהטמא טמא ומהטהור טהור.

ויבא יעקב וכו' ויהיו ימי יצחק וכו' ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים אף על פי שלא הגיעה עתו להפטר עד שנים עשר שנה אחרי שנמכר יוסף כמו שנברר לראשונים ממספר שנותיהם סמך מיתתו לכאן להגיד שלא נפטר מן העולם עד שמלא ימים כנפשו שובעו מה שהספיק לראות בו את בנו אהובו העומד במקומו בשלשלת הקדושה כי זה כמה היה ומיחל עת בואו וכבר זכה לשמוח בו כי ראה כי היה ה' עמו ונתקיימה בו ברכתו וברכת אמו כי משולל נפטר ממנו ובמקלו עבר את הירדן ועתה היה למחנה גדולה מאוד לאלוהים אשר לכבדות תנועתו אחרו פעמי מרכבותיו עד הנה כמו שאמר ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל היולדים ועוד ראה בניו בהסכמה ובשלום שנרמז באומרו ויקברו אותו עשו ויעקב בניו. ועם זה ועם מה שאמרנו בקצרה בתולדות עשו ואלופיו. נשלם מה שרצינו אליו בזה החלק מהספור.

עקידת יצחק שער כח (פרשת וישב) – בראשית לז

יבאר שהכוונות האלוהיות בהגעת העניינים הכוללים לא יכריחו הפעולות החלקיות אשר ע"י האנשים עם היות שאין בכלל אלא מה שבפרט.

פרשת וישב יעקב.

במדרש (ב"ר פ' פ"ה)

רבי שמואל בר נחמן פתח: כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה' (ירמיה כ"ט). השבטים עסוקים במכירתו של יוסף; יעקב ויוסף עסוקים בצערם; יהודה עסוק בלקוחי אשתו - והקב"ה עסוק לבראת אורו של משיח. הוי מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה (שם).

[האם יש לאדם בחירה חופשית?]

כמו שהאדם עם שהוא רשאי ללכת כאשר יתהלך בחלקי העולם כפי רצונו, הנה אין לו יכולת ורשות לצאת מכללו, כן עם היות שבחירת האדם היא משוטטת בכל חלקי המעשים כאשר עם לבבו, הנה היא אינה יכולה להטות המשפט האלוהי הכולל מאשר גזרה חכמתו.

ביאור זה, כי כמו שיש לאדם מהלכים הכרחיים כאשר הוא העניין בביתו ושכונתו ואפשריים קרובים בארץ אשר סביבותיו, ואחרים אפשריים רחוקים בהרי חושך וא"י הים, וזולתם נמנעים בצאת מחוג הארץ ועלות השמימה, כן על זה האופן יש מעשים ופעולות הכרחיים לאדם והם הצריכין לכדי חייו, ואחרים אפשריים קרובים שיחשבם ויעשם על צד הטוב והנאות, וזולתם רחוקים וזולתם קרוב לנמנעים או נמנעים ממש.

אמנם היותר נמנעים מכולם הם שיוכל האדם למנוע מהגיע הרצון האלוהי בכל העניינים הכוללים אשר גזרה חכמתו מציאותם בעולם אשר אליהם כיון בתחילת הויתו. וכמו שאמר המשורר בפירוש (תהלים ל"ג) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. ה' הפיר עצת גוים כו'. עצת ה' לעולם תעמוד וכו'.

ומכאן קצת טענה לבטל הבחירה מהאדם כי אחר שהעניינים הכוללים הם הכרחיים והכוללים לא יגיעו כי אם על ידי החלקים, לפי שאין בכלל אלא מה שבפרט, הנה אם כן הכל הוא הכרחי. וכבר חשבו רבים כן אצל הגזרות השמימיות שכבר בטלנו סברתם במה שעבר, בבאר ששכל האדם הוא על הכל, ושאינ המזל כדאי להכריחו. אדרבה המזל נמסר ביד השכל לתקן או לעוות כמו שכתבנו על נכון בשער כ"ב.

אמנם הספק הזה הוא רב ועצום ממנו לפי שהיכולת האלוהי ורצונו הוא על כל השכלים וה' צבאות יעץ ומי יפר ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה'. כי הוא משיב **חכמים** אחור ודעתם יסכל כמו שכתבנו בשער כ"ו.

[הרצון האלוהי אינו מכריח הרצון האנושי]

והרי היא טענה לכל אדם לומר מה אעשה וה' גזר. אלא שבטוב ההתבוננות אינה טענה שהרי הוא מבואר שהרצון האלוהי בכמו אלה העניינים אינו מכריח הרצון האנושי החלקי בשום פנים, וזה שאם האלוהים דרך משל גזרה חכמתו להעשיר את פלוני, הנה זה יתכן שיהיה בפנים מפנים שונים, אם בחריצות זה האיש או על ידי ההזדמן שימצא מציאה או מטמון או על ידי מתנות גדולות, או על ידי מיתות קרובים רבים ונכבדים וזולת אלו מהסיבות קרובות או רחוקות. הנה באמת כל אחת מהנה אינה ההכרחית על זה האיש ולא על זולתו. וכבר יהיה לו ולהם רשות לעשות מה שירצו בכל אחת מהן. ואם יבחנו להם להתרחק מכולם, לא תחסר סיבה זולתה. ולא עוד אלא שההתרחק ההוא לפעמים יהיה הסיבה להגעת הכוונה האלוהית, כמו שהיה העניין באחי יוסף וזולתם.

היתכן שנאמר כי למה שהייתה הכוונה האלוהית להעשיר את אברהם אבינו שהיו פרעה ואבימלך מוכרחים לקחת אשתו להטיב לו בעבורה, וחויבו המלכים ההם לעשות מלחמה ולנפול החמשה ביד הארבעה, וזולת זה ממה שסייעו בהצלחתו. או אם הונח שחפץ הש"י בהתעשר א' מסוחרי הארץ שיהיו כל הנושאים ונותנין עמו מוכרחים במעשיהם. חלילה כי כוונתו יתברך בעניין הכולל אינה מכרחת חלקי המעשה הפרטיים לאנשים, אבל כל אחד הולך לתומו ועושה כפי חפצו ורצונו. ואם יחדלו אלה מעשות, לא ימנע מפני זה הגעת התכלית על יד אחרים.

[מעשה רצוני, גם אם יש בו מרכיבים הכרחיים טבעיים, רצוני ייחשב]

וכבר חשבו קצת **הפילוסופים** לומר כדבר הזה באיש אחד בעצמו וזה שאף על פי שתהיה לו לאדם תשוקה טבעית והכרחית מצד טבע מזלו ומולדו אל אחת המעלות, הנה הוא לא ימנע מהקרא בחיריי עליה בעבור המעשים החלקיים המביאים אליה. כלומר שאם התכלית ההוא בכלל הוא טבעי אליו, הנה המעשים החלקיים אשר בהם יעשה התכלית הוא בחיריי עליהם, לפי שעל הרוב אלה החלקים אינם מסוג התכלית ולא ממינו.

והנה **אריסטו** חייב זה המשפט עצמו ברשע הכללי עם המעשים החלקיים המביאים אליו, עד שסתר בזה מה שיאמרו שהאדם רצוני על הפועל הטוב ובלתי רצוני על הרע. ואולם עם היות ששם גזר **אריסטו** שהמוכרח בכלל מעשיו הוא מוכרח בפרטיותם, אלא שהוא

ביאר שם שהמזל אינו מכריח לאדם כלל לא במעשים הכוללים ולא בחלקיים כמו שכתבנו בשער הנזכר.

הנה באמת אין לחלוק ולפקפק במה שאמרנו שהמשפט הכולל האלוהי אינו מכריח מעשה האדם החלקיים, כי הוא דבר אמת בלי ספק. וכבר הורגל לומר על כיוצא בזה, רצוני בבחינת המערכת, שהדבר **אפשרי מצד עצמו הכרחי מצד סיבותיו**, והוא באמת מאמר בטל בעיני. כי הדבר המוכרח מצד סיבותיו מה אפשרות נשאר לו, וכי סכלות הסיבות יעשה אותו אפשרי? ומוטב שיאמרו עליו שהוא עניין הכרחי מוסכל הסיבות. וכבר כתבנו זה אצל ארדה נא ואראה שער י"ט.

אמנם הראוי שיאמר הנה בבחינת הרצון האלוהי שהתכלית הכולל הוא הכרחי, אמנם הדברים החלקיים המביאים אליו הם אפשריים, כי כולם אפשר שיהיו על אופנים רבים בלתי משיג הכרח לשום אחד מהם כלל כמו שאמרנו. וכ"ש כשניקח הדברים יותר כוללים, כמו שהוא להצלחת עיר אחת או חורבנה, שזה אפשר להיות בפנים רבי המספר מאוד אשר לא יכריחו את יושבי העיר בכלל לשום אחת מהנה. וכל שכן שלא יגיע ההכרח לשום איש מאישיה.

ואין צריך לומר אם ניקח זה הכללות על אומה אחת או אל כלל האומות בכלל, אשר הסיבות המגיעות תהיינה בלתי בעל תכלית, שאי אפשר לשער שיגיע שום הכרח לשום עם מהם, ולא לרצון איש ואיש כאיש שניתן לו המלכות כולו למאסר, כי אם הוא נמנע לצאת מכללו הרי הוא מתהלך בבחירתו בכל אשר ירצה לארכו ולרחבו.

[סיפורי התורה מתארים את חופש הבחירה]

והנה זה העניין הנפלא הוא מה שנתבאר תכלית הביאור בתורה האלוהית על ידי ספורים רבים, ובייחוד מאלו אשר החלו מענינו של יוסף אשר נתבאר בהם שעם היות כל אחד מהפועלים אצלם עושה מה שרצה על ידי חופשיות בחירתו בכל המעשים החלקיים הנעשים שם, הנה נקבץ מכלל מעשיהם עניין כלל גדול ונפלא, כוונת האלוהים בכל כוונותיו האלוהיות, והגיעו לקץ ימים ושנים רבות אשר לא ישימו אליו לב הפועלים אותם. ואילו לא עשו אלה האנשים אלו המעשים החלקיים לא בעבור זה תמנע הגעת התכלית ההוא ע"י זולתם מהסיבות, כי הרבה פתחים ושלוחים לכל עניין מהעניינים אין אונס.

ומטעם זה ענוש יענוש כל עושי רשעה, שעם היות שיגיע הרעה לסובל אותה על פי רצונו יתברך, מכל מקום ישלם לעושה הרעה כרעתו. כי אם חפץ שיקבל זה החוטא זה הרע, איננו חפץ בעושה אותו שיעשנו, כמו שהיה העניין אצל פרעה שאף על פי שגזר על ישראל שיגלו בארץ לא להם (בראשית ט"ו), לא גזר על פרעה שיעשה כך, כי הרבה צדדים יש במה שיוכל זה להתקיים זולתו וכן בכל כיוצא בזה.

[התנהגות אחי יוסף הייתה בבחירה מלאה]

ומטעם זה אין שום המלט לאנשים האלה בני יעקב במה ששנאו את יוסף אחיהם ויקנאו בו ומכרוהו לישמעאלים. כי עם שהאלוהים עשה חפצו בהם ושתק והסכים לדבריהם, ולא הראה בהם, מ"מ לא היו מוכרחים במעשיהם, אבל היו בחיריים לגמרי בלי שום ספק.

ובמדרש (תנחומא פ' וישב)

אמר רבי יהושע בן קרחה מאי דכתיב (תהלים ס"ו) לכו וראו מפעלות אלוהים נורא עלילה כו' אף כשאתה עושה נוראת לי אתה בא בעלילה עלי. משל למי שבקש לגרש את אשתו. יצא וכתב לה גטה, ונכנס ומבקש עלילה ליתנו לה. אמר לה מזוג לי את הכוס, מזגתו ונתנתו לו. אמר לה הרי זה גטיך וצאי מביתי שמזגת לי כוס פשור.

אמרה לו וכי אתה היית יודע שאמזוג לך כוס פשור שכתבת את הגט מתחלה. כך א"ל אדם להקב"ה, והלא בתורתך שקדמה לעולמך כתוב (במדבר י"ט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל. והנה מלאך המוות תחלה למעשה בראשית, שנאמר (בראשית א') והארץ הייתה תהו ובהו וחשך על פני תהום, זה מלאך המות, שמחשיך פניהם של בריות ואתה תולה העלילה בי. וכן במרגלים כו' (במדבר י"ד), וכן ביוסף: אפשר שבשביל לשון של ארגמן שהוסיף לו אביו על שאר אחיו גזר הקדוש ברוך הוא הגלות על זרעו? אלא בקש הקדוש ברוך הוא לקיים מה שאמר ליה לאברהם בין הבתרים (בראשית ט"ו) ידוע תדע כי גר וכו', ותלה העלילה בהם. הוי! נורא עלילה על בני אדם.

הנה נתבאר **במדרש** היקר הזה עניין נפלא זה מנפלאות תמים דעים, והוא כי אפילו המחשבות הנוראות הכוללות אשר גזרה חכמתו שיהיו בעולם על כל פנים, דוגמת אלו הג' שהזכיר, הנה הוא תלה אותם במעשה בני אדם, כלומר שמעשיהם סבבו אותם עד שזה ממה שיביא לטעות ולומר שכשם שהעניינים ההם היו הכרחיים כן סבותיהם היו מוכרחות, כמשפט כל דבר הכרחי שאי אפשר לתלותו באפשרי. והנה יהיה האדם אם כן מוכרח במעשיו. ולזה אמר האל יתברך בנעימות אזהרה: **לכו וראו מפעלות אלוהים**. כלומר, שאו לבכם קודש ולא תטעו בזה, כי זה היחס שהוא מיחס אלו העניינים אל פעולות האדם דרך עלילה בעלמא הוא, שהמחשבות האלוהיות הן עכ"פ בוא יבאו ולא יסבו בלכתם, מבלי שיוכרחו מחמתן האנשים בחלקי פרטי מעשיהם כלל. כמו שהאשה היא לא הוכרחה למזוג בפושר או צונן מפאת מחשבת בעלה שכון לגרשה, ועניין מזיגתה בפושר הייתה עלילה ממנו לבד. שאם לא נזדמן כך לא תחסר סיבה אחרת או הרבה, וכולן היא אפשרית עליהן כמו שאמרנו.

[הירידה לגלות מצרים לא הייתה הכרח טבע]

והנה היה זה העניין מבואר ביותר מירידת יעקב ובניו מצרימה כי הנה היא הייתה מחשבה קדומה מכוונת מאתו ית' מאז דבר אותה אל אברהם אבינו בין הבתרים, אל כוונה שיבא זיכרונה בתחילת ביאור פרשת ואלה שמות ב"ה.

והנה לא הוכרחו השבטים בדבר ממה שעשו אצל יוסף, אבל הכל עשו ברצון נפשם וחופשיות בחירתם, וכפי מה שעלה מעצתם נכון פרטי כל מעשיהם אל תכלית מה חשבוה לטוב בעיניהם, כמו שיבוא מבלי שיצורף להם שום אונס והכרח מפאת העניין הכולל כלל.

ומה שאמר אפשר שבשביל לשון של ארגמן וכו', אין הכוונה לומר שלא הייתה זאת הסיבה, שהרי עינינו ראו שעל דבר זה נתגלגלו הדברים וירדו למצרים. אלא שלא היו הם הכרחיים עליה, וגם לא הספיקה אלמלא לא היה כן בחפץ האלוהי. כן בכל אחד מהשלושה עניינים שזכר.

וכל זה מטוב ה' ורוב חסדיו שהוא יושב ומשמר מציאויות הדברים האלו הנוראים ההכרחיים שיצאו אל המציאות על ידי הפעולות האנושיות הנאותות להם, מבלי שיוכרחו הפעולות ההם לצאת מידי תנאי אנושותם, והוא חופשיות הבחירה. כמו שגדולה מזאת יש לנו לקבל, אבל בתורת אמונה מוחלטת, בידיעתו יתברך בדבר הפרטי העתיד להיות, אם מכרחת אותו אם לאו, כמו שהתחלנו ענינו בשער י"ט, ויעדנו תשלומו לפרש ועתה כתבו לכם וכו' שער ק"ג בע"ה.

ותקטן עוד זאת בעיניו וידבר אל בית עבדיו למרחוק כי מעתה גלה כוונתו העמוקה שהיא משוטטת ומפלטת במעשים האלה עד סוף כל הדורות, וכאילו היה הסיפור הזה הוא השאור לכל העיסות אשר תעוגינה אחרי כן לעיני כל העמים, גם על העיסה הכוללת כל האומות אשר על פני האדמה, לפי מה שנתאמת זה אצל **חכמינו** ז"ל (תנחומא פ' לך לך) באומרם כל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים. ועינינו ראו ולא זר אימות המשפט הזה בכל מה שעבר עלינו עד הנה.

וכמה השתדל **הרמב"ן** ז"ל מכלל ששת ימי בראשית לברר העניין הזה בכל סיפורי האבות או רובם כי חשבו לסיבה נכונה לזכירתם ולא יאות זולת זה לפי מעלת התורה האלוהית.

[סיפורי יוסף מעידים על השגחה, וגם כוללים רמזים לדרשה]

גם אנכי הנה ראיתי המשך זה העניין הכללי בכל מה שסופר בפרשה זו ממקרי יוסף ותלאותיו ממה שישפטהו הדעת על חלומותיו ועל דבריו, מצערו ומכירתו על ידי אחיו והיותו בבית אדוניו ומעשהו עם אשתו ועם סריסי המלך חלומותיהם ופתרונם. כי עם שהיו הספורים האלה מועילים מאוד להודיע השגחה האלוהית על עבדיו נאמניו, מכל מקום כבר נמצאו בהם דברים רבים אשר מצד ייתורם מכריזים ואומרים למתבוננים בהם

דרשונו וחיו. כי מה בצע בהזכיר שני חלומותיו אחר שעניינם אחד, או שיאמר וישלחהו מעמק חברון, או שטעה בדרך וימצאהו איש וכו'. ואם מצאם בשכם או בדותן, וכי אמרו הנה בעל החלומות וכו' ועתה לכו וכו', וטענות ראובן ויהודה, ומה היו הגמלים נושאים וכיוצא באלו הדברים אשר נתנו לעלות ולקצר. וכמו שהוא העניין במעשה יהודה ותמר ודברי פשרותם ובירור ערבונם ויתר הדברים אשר לא יועיל זיכרונם רק להמתיק שנת הקורא בהם. חלילה לבא כל דברים אלה בלי כוונה גמורה כמו שחויב לתורה האלוהית אשר כל שמותיה קדש קדשים.

[כל סיפורי התורה הם רמזים מהעבר לעתיד]

ולזה אני אומר שכל העניינים האלו מתחילה ועד סוף דורכים מהלך הרמז והסימן לזכור ימות עולם. וראשונות הנה באו עדותיהם נאמנו מאוד על אמיתת האחרונות אשר עליהם נקוה בלי ספק, ואעבור עליה על הדרך הזה, אך בשתתיחס האומה הכללית על שמו של יוסף, כמה שאמר (תהלים פ') רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף, אולי יחנן ה' אלוהים צבאות שארית יוסף (עמוס ה'), ולא נחלו על שבר יוסף (שם ו'), עדות ביהוסף שמו (תהלים פ"א). כי היה זה למה שנמשכו העשרת שבטים אחרי ירבעם שהיה מבניו (מ"א י"ב).

והנה בהמשך הסיפור הזה על הדרך שאמרנו ישמש על זה העניין כי על כן יאמר אלה תולדות יעקב יוסף כי אין בכלל רק מה שבפרט, ויהיו אחיו במקום שנאתם וקנאתם ורודפם אותו מקום יתר האומות אשר שנאונו ורדפונו עד הנה, וכמו שאמר (שיר א') בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים.

ובמדרש (תנחומא סוף פ' ויגש)

כל מה שאירע ליוסף אירע לציון. ביוסף כתיב וישראל אהב את יוסף. ובציון אוהב ה' שערי ציון (תהלים פ"ז). ביוסף כתיב וישנאו אותו. ובציון נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה י"ב). ביוסף והנה אנחנו מאלמים וכו'. בציון נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו). ביוסף המלוך כו' ביוסף ויחלום כו' ביוסף להשתחוות לך ארצה. בציון אפים ארץ ישתחוו לך כו' (ישעיה מ"ט). ביוסף ויפשיטו את יוסף כו'. בציון והפשיטוך את בגדיך (יחזקאל כ"ג).

וכתבו שם מאלה הדמיונים הרבה וקצרתי, למה שלא הייתה הכוונה בזכרונו רק להודיע שכבר נדרש על זה העניין לחכמי ההגדה מלפנים גם שמו את שני השבטים משל בגוים. ומעתה אין כל חדש.

[תולדות יוסף]

יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה כו'. כך היה מעשה לתולדתם בכלל כי בזמן נערותן ובתחילת לכתם אחריו במדבר היו רועים שם קרוב לגבול אחיהם בני עשו ושם קבלו התורה שנאמר (דברים ל"ג) וזרח משעיר למו. ובזה הביא דיבת כל שאר האומות רעה אל אביהם שבשמים שחזר עליהם ולא קבלו כמו שדרשו ז"ל (ע"א ב' ב) על ה' מסיני בא אבל ישראל שעמדו על הר סיני היו אהובים לפניו שנאמר (הושע י"א) כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני. זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך כו' (ירמיה ב') הוא מה שנאמר וישראל אהב את יוסף מכל בניו כו'. ולו מסר מסורות התורה והחכמה ועשה לו כתונת פסים כי בחר לו לעם סגולה לעשות לפניו משכן וכלי שרת ובגדי כהונה ולעמד כהן לשרת בכתנת בד קדש בעבודת יום הכפורים.

ויראו אחיו כו' וישנאו אותו הוא עצמו מה שאמרו ז"ל (שבת פ"ט ב) למה נקרא שמו סיני שבו ירדה שנה לאומות העולם כי סבת כל שנאתן עלינו הוא התורה והמצוות שנתנו לנו שם וכמה שאמר משה (במדבר ל"א) לתת נקמת ה' במדין על פי **חז"ל** (תנחומא פ' מטות).

ולא יכלו דברו לשלום. על דרך שאמר המשורר (תהלים ל"ה) כי לא שלום ידברו, רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום כו' (שם ק"כ).

ויחלום יוסף כו'. החלום אחד מששים בנבואה (ברכות נ"ז ב) וירמוז שבזמן נערותם ובהמשך חוזק אהבת אביהם הייתה יד ה' תמיד על נביאיהם והנבואה הייתה מצוי בהם וחזון נפרץ בשרידיהם ואז יהיו נביאיהם הראשונים והם משה ואהרן ויהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו אשר התנבאו בהצלחותיהם הראשונות הרמוזות באומרו והנה אנחנו מאלמים אלומים כו'. שהכוונה שיעשו ויצליחו על כל האומות אשר ישמעו את שמעם וישתחוו להם איש ממקומו וכן היה העניין כל זמנם עד המשך ימי דוד ושלמה עד שהיה דבר קשה בעיני האומות ומלכיהם לאמר המלוך ימלוך עלינו אם משול כו' כמו שעשו העמלקי והכנעני ואדום וסיחון ועוג וכל מלכי כנען ויוסיפו שנאה יום יום.

[חלום יוסף על העתיד לעם ישראל]

ויחלום עוד חלום אחר כו'. ירמוז בזה הנבואות האחרונות הקיימות אשר אין להם הפסק כי לזה בא חלומו על הנמצאים הנכבדים הקיימים ואמר והנה השמש והירח ואחד עשר ככבים כו'. והוא סוף הישועות וההצלחות כולם אשר עליו נאמר (צפניה ג') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' וכו' כי המאורות הגדולות שהם רמז למלכות אדום וישמעאל, שהאחד מונה לשמש והאחד מונה לירח וכל י"א מזלות שהם ממשלות כל האומות זולת מזל ישראל הם משתחיים וכורעים לפניו והוא מאמר הנביא בעצמו (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כו'.

ועל הממשלה הגדולה הזאת אשר תהיה אז לאומה הנבחרת ואת דוד מלכם אמרו
חכמים ז"ל (תנחומא פ' תולדות)

מי אתה הר הגדול (זכריה ג') זה משיח ולמה נקרא שמו גדול שיהיה גדול
 מהאבות דכתיב (ישעיה נ"ב) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא. ירום מאברהם, דכתיב
 ביה (בראשית י"ד) הרימותי ידי אל ה' אל עליון וכו'. ונשא ממשה. דכתיב ביה
 (במדבר י"א) כי תאמר אלי שאהו בחקיך וכו'. וגבה מאוד ממלאכי השרת, דכתיב
 בהו (יחזקאל א') וגובה להם ויראה להם.

והמאמרים פחות יאמנו מהפעולות כמו שכתב **החוקר** פרק א' מהי' **מהמידות** וזו תהיה
 תשובה כוללת לכל המאמרים. הנה כוונת המאמר עצמו היא רחוקה מאוד מהעניין ההוא
 כאשר תובן כראוי.

וכבר ביאר אותו **החכם** נ' בונט ז"ל ואמר, מאן מלאכי השרת רבנן ופירוש שיגבה מהם
 במעלת העיון. וממשה בספוק הצרכים. ומאברהם בנדיבות. ואין סמך לדבריו אלו לא מן
 הכתובים ולא מן הסברא כי הראוי שיוחס לכל אחד מהם הדבר שנתיחד אליו מצד התורה
 ופרסום עניינם, וגם כי הכתוב האומר וגובה להם ויראה להם בצבא השמים ממש הוא
 מדבר.

אמנם המכוון מהם לפי דעתי להורות על הרוממות וההתנשאות והגובה שיהיו לאומה
 הזאת בזמן ההוא בכל אחת מהמעלות המפורסמות שנתעלו בהן מכל שאר האומות,
 שהם ג' ראשים.

האחת האמונה האמתית בה' כמה שאמר (שמות ד') ויאמן העם וכו'. (שם י"ד) ויאמינו
 בה' וכו'. ובדברי תוכחה (דברים ל"ב) בנים לא אמון במ. לומר שחסר מהם העניין אשר
 עליו נקראו בנים אם ששיגם כן במשמע מה שדרשו **חכמינו** ז"ל (ספרי פרשת האזינו)
 מכל מקום בנים הם כלומר קוטן אמות הבנים רחבה ונסיבה למעלה מאמונת היותר
 מאמינים שבזולתם. ומהידוע שראש האמונה להם והאב שהמציאה ופרסמה לעולם היה
 אברהם אבינו וכמו שאמר (בראשית ט"ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. ועל האמונה
 הזאת כרת אתו ברית המילה שנאמר (שם י"ז) והקמותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך
 כו'.

השנית קבלתם התורה והמצוה אשר תאותו לו במ כל זולתם כמו שאמרנו. אשר על זה
 נאמר (דברים כ"ו) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וכו' ונאמר (תהלים קמ"ז) מגיד
 דבריו ליעקב כו' לא עשה כן לכל גוי. והנה ראש המעלה הזאת היה משה אדוננו ע"ה
 דכתיב (דברים ד') וזאת התורה אשר שם משה כו'. והנה לזכותם בשתיים אלו הכתירם.

בשלישית והיא שנתן בידם שבט מלכות לרדות בו את כל העולם כלו דכתיב (דברים ב') היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים אשר ישמעו שמעך ורגזו וחלו מפניך. מכלל שהכוונה שתמשך התחלה זו תמיד כמו שאמר (שם י"א) פחדכם ומוראכם יתן ה' אלוהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו כו'.

וכן העידו הכתובים שנמשכה בימי יהושע דוד ושלמה. הנה זאת הממשלה נתן האל יתברך ביד מנהיגי ישראל ורועיהם הכשרים ויבחר ביהודה וישימהו לראש עליה ומסר שבט מלכות בידו דכתיב (בראשית מ"ט) לא יסור שבט מיהודה וגו' בכל בניו בחר בדוד עבדו להיות לו רועה נאמן ומטה האלוהים בידו יתן לפניו גוים ומלכים ירד כמו שאמר (תהלים ק"י) נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו'. ובשלמה כתיב (ד"ה א' כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' למלך להגיד כי מלכות אלוהים בידו ובו רודה ומושל על כל העולם כלו וזה ימשך בזרע ההוא לדור דורים כמו שנאמר (יחזקאל ל"ד) ודוד עבדי נשיא להם לעולם.

[יהודה ותמר]

ואין בעיני שום ספק שנרשמו ג' עניינים האלו במעשה יהודה ותמר כמו שאמרנו וזה כי חלילה לצדקת ליהנות במעשה ההוא ולכוין בו כי אם להקים שם בישראל ולעשות חיל כפי מה שהעידה עליו רוח הקדש אשר סייע במעשיה בלי ספק.

וב**מדרש** (ב"ר פ' פ"ה)

אמר רבי יוחנן בקש לעבור, זימן לו המלאך הממונה על התאוה. אמר לו, היכן אתה הולך יהודה? מהיכן מלכים עומדים מהיכן גואלים עומדים.

והוא הדבר שהכריחו לומר הבה נא אבא אליך, עם היותם דברים זרים לאיש כמוהו לאשה חשבה לזונה. והיא גם היא עם שכבר כוונה לכך מתחלה פיה פתחה בחכמה ורוח הקודש על לשונה לברר וללבן התועלת המגיע מהמעשה ההוא, והוא אומרה מה תתן לי כי תבוא אלי. והנה נצנצה בפיו רוח הקודש, ואמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן והכוונה כי מהזרע ההוא יצא מושל ורועה את צאן ה' אשר ירעה אותו דעה ובינה ויגרש ממשלת האיש השעיר מצאנו, והוא נפילת זרעו של עשו האדמוני כלו כאדרת שער (בראשית כ"ה) ביד האדמוני עם יפה עיניים וטוב רואי (ש"א י"ו).

ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך. הנה היא שמחה בדבריו שהם מכוונים אל חפץ תכליתה אמנם השיבה כעניין ואמרה שהשלוח והגירוש ההוא לא יתכן לו היכולת עליו רק ברצות ה' דרכיו והוא יחזיק במעוזו לעשות כן ושלזה צריך ערבון עד שלחו, והוא צורך קדימת שתי המעלות הנזכרות, משלמות האמונה וקבלת התורה ומצותיה, כמו שכתב בפרשת

המלך (דברים י"ז) וכתב לו את משנה התורה וכו' והייתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וכו'. וחתם ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וכו'.

יבאר ששבט המלכות וקיומו הוא תלוי בקדימת יראת האל יתברך שהיא האמונה ושמירת המצות, כמו שאמרה הצדקת. והוא מה שביארה באומרה חותמך ופתילך ומטך אשר בידך. על שלמות האמונה אמרה **חותמך**, שעליה קבל ראש המאמינים חותם ברית בשר כמו שאמרנו, ועל שמירת התורה ומצותיה אמרה **ופתילך** כד"א (במדבר ט"ו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ואמרו ז"ל (מנחות מ"ג ב) ששקולה ציצית כנגד כל המצות שנאמר (במדבר ט"ו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי אחר שתושלם בשתיים הראשונות תוכל להשתרר בשבט מישור ומלכות אשר בידך שבו תגרש השעיר שאמרת. ויתכן שתאמר שגם כן הוא צריך להמסר אל האלוהים ולעבדו תחלה במטה אשר בידו כי מזה ימשך אליו העוז והחוזק האלוהי כמו שהיה כן העניין ההוא בדוד כי בתחילת הצלחתו נתן עוז למלכו ונתן נפשו בכפו במלחמת הפלשתי וזולתה ואחר כך הרים קרן משיחו.

ובמדרש (ב"ר שם)

נצנצה בה רוח הקדש חותמך, זה מלכות, דכתיב (ירמיה כ"ב) כי אם יהיה כנייה בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני. ופתילך, אלו סנהדרין, דכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ומטך, זה משיח, דכתיב (תהלים ק"י) מטה עוזך וכו'.

שרצו מה שרצינו אלא דמדידן עדיפא. ובהסכמת רוח הקודש נאמר ויתן לה ויבוא אליה ותהר לו. ולהיות הערבון יקר הערך מאוד החזיקה בו ולא מצאה רעהו לקחתו ממנה כי אין חפצה בגדי העזים. ולזה נזרקה האמת בפי אנשי המקום שאמרו לא הייתה בזה קדשה כלומר לא היה במעשה הזה שום קדשות ולא שום נדנוד עבירה. וגם יהודה אמר תקח לה לקיים כל דבר.

אמנם בעיכוב קבלת הגדי נרמז עיכוב שילוח איש השעיר עד שישלח ביד שעיר בניו המקווה שיבוא בשני, ולסוף כיון בעומק מחשבתה וכיון דבריה כאשר אמרה הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה, כלומר למי הם למנה שלושת הדברים האלה, ומה ענינם זה אצל זה. ולהכרתו האמתית נאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, כי אז הרגיש מה היה תחת מאמרו אשר דבר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן, וכי הם דברים צדיקים נצנצו בפיו. אמנם שצדקה היא ממנו במה שאמרה שצריך שייתן ערבון עד שלחו. וגם במה שפירשה ענין העירבון. וגזר בדעתו כי למעלת העניין ההוא הייתה נסיבה מאת ה' לבלתי תת אותה לשלה בנו כי חפץ בו.

ואחרי הדברים והאמת תראה ותכיר למי החותמת והפתילים והמטה האלה על האופן היותר שלם שאפשר, כי אם למלך המשיח אשר קווינו לו ויושיענו במלאכות ה'.

[ירום מאברהם, ונישא ממשה, וגבה ממלאכי השרת]

וכנגד שלשתן אמרו שירום מאברהם ונישא ממשה וגבה ממלאכי השרת והכוונה להם נכונה מאוד לבאר מה שיגיעו העיקרים ההם בתכלית שלימותם בעת ההיא. וזה כי הוא מבואר כי כל טוב ושלמות שיגיע לשום נמצא בלי אמצעי הנה הוא יותר חזק ויותר קיים מאשר יגיע על יד אמצעי וגם כל מה שירבו האמצעים יותר ייחלש חוזק הטוב ההוא ויהיה נוח לאבד. והנה הלב והאברים הקרובים אליו בענין החיות יוכיחו על זה הוכחה שלמה כי הלב למה שממנו תוצאות חיים הוא יותר חזק בחיות והוא היותר מאוחר במיתה ויתר הדברים כל הקרב הקרב ידמה אליו בזה, וכל אשר יתרחק יהיה העניין בהפך, והוא מבואר.

וכן הוא העניין בתכונות הנפשיות כי בהיות הנפש שלמה בהן מעצמה יהיה השלמות ההוא חזק וקשה ההסרה אמנם בהיות מגיע שלמותה על ידי הכנות מעניינים חוצה לה הנה יהיה שלמותה יותר חלוש וקשה לעמוד. ותהיה החולשה והקושי לפי ריבוי האמצעים או מיעוטם. והנה לפי שהחותם ההוא אשר קבל אברהם אבינו לאות ברית היה ענינו צד תחבולה ותיקון באבר ההוא בהתיש והחליש הכוח המתאווה הנמצא באותו אבר אשר באמצעות זה יגיע תועלת גדול אל הכוח המתעורר בכלל אשר מושבו הוא בלב, כמו שהוא מבואר. ואף על פי שכבר הגיע מתיקון האבר ההוא תועלת אל הלב הראשי בענין האמונה מה שהספיק להבדיל זרעו בו משאר האומות דרך כלל אבל להיות התועלת ההוא מגיע ללבם על ידי אחר, נמצא שהיה תמיד עיקר האמונה הזה רופף בידם מתחילתם ועד סופם, עד שסבלו בעבור רפיונם וחולשתם בו כל מה שסבלו מהרעות והגליות.

[חוזק הברית בימי המלך המשיח]

אמנם בזמן מלך המשיח תהיה הברית הזאת יותר חזקה וקיימת לעת כי תהיה האמונה קבועה בלב עצמו קביעות נמרץ ותהיה ברית המילה בו ממש מבלי אמצעי כמו שאמר בפירוש (דברים ל') ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך וכו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וכו' ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך וכו'. והנה רוממות הברית הזאת על זה העיקר הוא ניכר ונגלה על מה שהיה בידם בתחילה על ידי אברהם אבינו הנאמר בו הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. ועל הפתילים אמרו ונישא ממשה. והכוונה כי העניין שאמרנו אצל הכוחות והתכונות הנפשיות הנה הוא מבואר הצדקו אצל המושכלות והוא כי כל דבר שיושג ויושכל במעט מההקדמות. אמנם הוא יותר חזק האמתות ויותר נוח להשיג ויותר קשה לאבד, ולזה המושכלות הראשונות או ההקדמות הידועות בטבע תסוגלנה בשלשה העניינים האלה כמבואר בספר המופת.

[ריבוי ההקדמות מחליש את הדרך לאמת]

אמנם כל מה שירבו ההקדמות ויתמצעו הלימודים להגיע אל הדרוש או המושכל יהיה הדבר בהפך. רצוני שיהיה חלוש האמתות וקשה להשיג ונוח לאבד. והפלא שעל זה החליט **החכם** שם שהמופת המחייב יקר מהשולל. וזה שהמופת השולל יבנה על ההקדמות מתחלפות בכמה ובאיך. והמופת המחייב לא יבנה כי אם על חלוף הכמה והוא מספר הקדמותיו. אמנם כבר היו שתיהן מאיכות אחד והוא החיוב ועניין היוקר שלו הוא במה שייתן האמת יותר ממנו כמבואר שם.

וזו הטעם שהמשפטים אשר מהתמונה הראשונה מההקשים הם יותר חזקי האימות מזולתם, כי אין צריך להחזירם אל זולתה מן התמונות כמה שהן צריכין לשוב אליה וזה מבואר.

[הקושי בלימוד תורה שבכתב ושבעל פה]

והנה לפי שמשך קבל תורה מסיני כתובה על שתי לוחות אבן, והתורה כולה ניתנה ליכתב על הגוילים, ותורה שבעל פה לא הותר רק למסור אותה פה אל פה לאנשים הראויים לקבל אותה ולהמשיך השלשלת מדור אל דור, וגם סודותיה ומצפונייה לא נתנו כי אם לבני עליה שבהם, ואם היו מועטים בערך אל כללותם, והיה בזה מהקושי המבואר ללמוד וללמד, עד שנמשכו זמנים רבים שוטטו רבים לבקש את דבר ה' ולא מצאו, וגם מה שמצאו להיותו תלוי בכמה אמצעיים ומפה אל פה כבר ייחלש האימות וירבו הספקות. וכל זה מה שיחייב השכחה והעזיבה מהם אשר לסיבתם היה מה שהיה וכו'.

אמנם בזמן המוצלח יוסרו כל אלו האמצעיים ויהיה הלימוד האלוהי מושפע בשכלם מבלי מסך מבדיל בינו לבינם, כמו שאמר הנביא (ירמיה ל"א) בפירוש הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי במ נאם ה'. כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה כו'. ולא ילמדו עוד איש את רעהו וכו' דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כו'.

ובמדרש חזית (שיר א')

אמר ר' יודן בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלוהיך (שמות כ') נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדין ולא היו משתכחין. באו להם אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה אתה שליח ופרוזבין בינותינו, דבר אתה עמנו ונשמעה כו' ועתה למה נמות וכו' (שם). ומה הנאה יש באבדה שלנו. חזרו להיות למדין ושוכחין. אמרו מה משה רבינו עובר אף תלמודו עובר. חזרו ובאו להם אצל משה אמרו לו משה רבינו ולואי שיגלה עלינו פעם שנית הלואי ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א') הלואי יתקע

תלמודו בלבנו כמו שהיה. אמר להם אין זו עכשיו אבל יהיה לעתיד לבא. שנאמר
נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה.

ירצה כי בהיות לבם שלם לא יהיו כמו עד עכשיו כי להיות למודם מזולתם כמו שיבחרו
להם המה הפרו את בריתך ואנכי בעלתי בם נאם ה' כלומר הכרחתי אותם בכח אדנות
ולזה לא נתקיימו אבל מאותה שעה ואילך יחזרו למה שהייתה אליו כוונת האל יתעלה
ראשונה, ולא ילמדו עוד איש את רעהו וכו' כי כולם ידעו אתי כו'. וכמ"ש במקום אחר.

אבל לעתיד לבא נאמר (ישעיה כ"ה) ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קוינו לו ויושיענו זה
ה' קוינו לו כו' כמו שיתבאר זה יפה סוף שער ל"ט ב"ה.

ובמקום אחר (תנחומא ס"פ אחרי) אבל לעתיד לבא אני בכבודי ובעצמי אושיע אתכם
ושב אין אתם חוזרין ומשתעבדין דכתיב (ישעיה מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים
כמו שיתבאר זה יפה בשער מ"ב בכמה צדדין אחרים דרוש משם כי קרוב הוא ונאות
מאוד למה שעמדנו עליו.

ראה כמה כלל זה המאמר הנכבד כל מה שאמרנו בזה הדרוש וכמה שרצינו ממנו בכאן.
גם בדרוש אשר לפניו נמצא שם בסמוך (חז"ל שם) ר' נחמיה אומר בשעה ששמעו ישראל
לא יהיה לך (שמות כ') נעקר מלבם יצר הרע באו אצל משה וכו'. מיד חזר יצר הרע
למקומו חזרו אצל משה ואמרו, משה רבנו יגלה עלינו פעם שנית, ולואי ישקני מנשיקות
פיהו כי טובים וכו'. אמר להם אין זו עכשיו, אבל יהיה לעתיד לבוא הוא דכתיב (יחזקאל
ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם.

ראה דברים נפלאים ומבוארים משני העניינים שקדמו ועל המעיין למלא ביאורם כפי
דקדוקם. ומזה נודע טוב כוונת רבי יוחנן בן זכאי (אבות פ"ב) באומרו רואה אני את דברי
ר' אלעזר מדבריכם כי בכלל דבריו דבריכם. כי ודאי במה שאמר לב טוב יכלול כל דעת
חבריו שהיו סיוע והכנה להטיב הלב והוא מבואר.

מכל מקום נתבאר מה שכוונו **חז"ל** באמרם ונשא משה, כי הוא עניין נפלא מאוד
ביאורו מאומרו כי תאמר אלי שאהו בחיקך וכו'.

זה שהוקשה להם כי הכתוב הוא לאו רישיה סיפיה היה לו לומר האנכי הריתי וכו' כי
תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא איש את בנו ולמה יתחיל באב וסיים באומן. אלא
שלא על ספוק צרכי המאכל והמשקה כוונתו, כמו שחשב מבאר ההגדות, רק אל המשל
אל ההוראה והלימוד המיוחדים לו, כמו מלמד תורה לעמו. ושיעור הכתוב כך הוא האנכי
הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילידתייהו, הוא שתאמר אלי שאהו בחיקך ללמד להם

תורה ולהנהיגם במצותיה כאשר ישא האומן את היונק, כלומר את מי אורה דעה כגמולי מחלב ואת מי אבין שמועה כעתיקי משדים, החרשתי. שאם הוא דבר קשה הנה יכולני לסבול. אמנם להטיל עלי טורח ומשא האב על הבנים לכדי פרנסתם, זה לא אוכל שאתו כי מאין לי בשר לתת לכל העם הזה.

הנה זה הפירוש הוא כמחויב, ועליו נמשך זה **המדרש** לסמוך אליו לימוד התורה והמצוה המיוחד למשה רבינו.

וגם אפשר שלא כווננו רק למצוא לשון שבו תיפול מלת ונשא על משה כמנהגם כי די הדבר שיובן מעצמו בלי ספק.

ואומר כי על זה השלמות המקווה אלינו מהגלות לנו סתרי תורת משה ומצפוניה אשר נעלמו מבעליה לסיבות הנזכרות הוא מה שבאה עליו הגדת תנא דבי אליהו (סנהדרין צ"א) (א)

שתא אלפי שני הוי עלמא. שני אלפים תהו. שני אלפים תורה. שני אלפים משיח.

ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו.

כי נבוכו רבים בפירושו וגם נלחצו בו מבעלי מחלקתם ביום תוכחה ונאצה באמרם כי לדעת בעל הגדה זו כבר בא הגואל מיום שהתחילו שני אלפי משיח. ועד"ה מה שכוונתו לא זה ולא אותו ומליצינו פשעו בו, כי לא מצאו ידיהם ביום קרב. ועם שכבר אמרנו ראשונה שהוא סכלות גמורה לבקש עזר הדת מדברי מי שהוא כופר בה במעשיו ולא יחיה עליה.

וכבר תהיה זאת תשובה כוללת לכל המאמרים.

אמנם לא נמנע מבאר כוונתם הנכונה בזה על הדרך שאמרנו וזה שהם כווננו אל זה השיעור הנפלא משפע החכמה והצלחתה המקוה לבוא לאומה הזאת על ידי איש שלם מאוד ודבק לאלוהיו בימיו יותר ללמד את הרבים סתרי תורת משה וסדור פרשיותיו וטעמי מצותיה והפלגת סודותיה כמסורת קבלת מצפוני השמות הקדושים והצרופים הנוראים שהיו בהם גדולי הנביאים וחסיד **החכמים** אשר מעולם משני סדרי בראשית כיד אלוהיהם הטובה עליהם, ושיהיה הלמוד ההוא חזק וקיים בהם לא ינתק לעולם.

והיו משערים שכמו שהמשך זמן אלפים שנה שהיו מבריאת עולם עד שנתנה תורה על דרך קירוב, כי הם האלפים שנה שאמרו (ש"ר פ"ח) שקדמה התורה לבריאת עולם מפני שכלם נחשבו לתהו כמו שכתבנו בשער הה', הספיק להכין את זרע אברהם לקבלתה ולהוציא העולם מכלל תהו, כך יספיקו אלפים אחרים מלמודה והרגלה להכין בעליה לקבל זה השפע האלוהי ע"י זה המשיח המקווה אשר יתקיים זה הייעוד על ידו. ולזה אמר כי אחר שני אלפים תורה ראוי שיבואו אחריהם שני אלפים משיח, לתשלום השבוע. אלא שכבר היה דואג האומר הזה ממה שלא צדקה השערתו זאת ממה שראה שכבר עברו

בימיו יותר משלש מאות שנה מהאלף החמישי, ועדיין לא ראה שנתפשט זה האור השכלי המקווה בעולם.

ומעתה לא כונו בעניין זה המשיח אל הגואל העתיד להשתלח לפדות אותנו מגלותנו ולקחת לו גוי מקרב גוי כמו שחשבו.

[חזקיהו]

תדע כי להיות המלך חזקיהו איש שלם מאוד ואהוב לאלוהיו ואוהב התורה והחכמה מכל אשר היו לפניו כי על כן נקרא פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (ישעיה ט'). **וחז"ל** הפליגו להרבות בשבחו ואמרו (סנהדרין צ"ד ב) שהמון בני דורו ונשיהם וטפם כולם היו בקיאים באיסור והיתר וטומאה וטהרה בקיאות נפלאה לזה אמר רבי הלל בגמרא (שם צ"ח ב) אין להם משיח שכבר אכלוהו בימי חזקיהו כסבור שעליו נאמר (ישעיה י"א) ויצא חוטר מגזע ישי וכו'. ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והריחו ביראת ה' וכי על בני דורו נאמר (ישעיה י"א) כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ואינו כן כי לפי דעת ה**חכמים** כלם לא נתפשט האור האלוהי ההוא ולא נמשך כמו שיקוה על מלך המשיח העתיד כמו שאמרנו אמנם על הקירוב או הדמיון ההוא אמרו (סנהדרין צ"ד א) בקש הקדוש ברוך הוא לעשות משיח לחזקיהו אלא שאכלתו פגה כלומר שעם שהיה הוא שלם על זה השיעור הנה הדור עדיין לא היה ראוי לכך. ועתה ישמעו החרשים ועורי לב יביטו לראות שלא כונו ה**חכמים** במאמרים האלה אל המשיח המיועד מפי הנביאים להוציא אותנו משעבוד מלכיות שהרי בימי חזקיהו לא נעקרו מעל אדמתם ולא היה לישראל אז פה לאכלו. ואם על עשרת השבטים אמר הרי לא אכלוהו מעולם. אבל הכוונה בלי ספק אל מה שאמרנו.

[אי אפשר להגיע לשלמות בלי שחרור הגוף]

והנה אחר שרבו כמו רבו השנים ויצאו כמה שיצאו מהזמנים ולא די שלא הספיקה זכותנו להביא אותנו אל זה השלמות אלא שנתחייבנו אחרי כן גלות שלמה והתערבנו בגוים הרבים ולמדנו ממעשיהם אשר כל זה סיבה עצומה להתרחק השלמות הזו ממנו יום יום. ואי אפשר לקבל זה השיעור מן ההצלחה הנפשית הרוחנית מבלתי שתוקדם אליה גאולת הגופים ושחרורם גם הזמנת צרכיהם וסיפוקם על הדרך היותר נאות הוצרכנו שיבוא המשיח המקווה ג"כ להושיענו תחלה מאלו השעבודים. והוא מה שייעדו עליו כל הנביאים אשר דברו בגלות ובגאולה מהם. וכן **אז"ל** (ברכות ל"ב ב) כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח וכו'. וזה כדי שנוכל לקבל אחרי כן ההצלחה הנפשה' אשר כונו בשלשה המאמרים שזכרנו ויחדו אותו אל המשיח הוא מה שביאר ויעד אדון הנביאים היטב באומרו ראשונה (דברים ל') ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה'

אלוהיך ומשם יקחך. והביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך. ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייתך. והוא עצמו מה שאמר ירמיה (ל"ב) הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתי שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשיבותים אל המקום הזה והושבתים לבטח והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלוהים ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי. ויחזקאל הנביא (ל"ו) לא נטה מהדרך הזה באומרו ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. וישעיהו (נ"ו) גם כן מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלוהיך וכו'. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלוהי ישראל. וסמיך ליה הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד. והנה כל הנביאים האלו זולתם מאשר לא זכרנו כלם פה אחד יעידון על הכרח שתי אלו הישועות ושגאולת הגופים תחויב להיות ראשונה אמנם סוף כל ההצלחות היא אותה שחתמו בה בכל מאמריהם ואשר כוונו אליה בזה שאמרו עליו ונשא ממשה.

[העיקר השלישי: וגבה ממלאכי השרת]

ואחר שנמשכנו אל מה שהביא אליו העניין והצורך הנפלא לידיעתו נשוב אל העיקר הג' אשר עליו אמרו וגבה ממלאכי השרת, והוא היותר מבהיל והוא הממשלה הרמוזה בערבון במטה אשר בידו וזה כי הוא מבואר כי כל האותות והמופתים אשר נעשו מעולם הנה אין מטבעם שיעשו כי אם על ידי היכולת האלוהי המושל על כל הנמצאים העליונים המנהיגים היסודות והרקיעים כי הנהגת המציאות כולה סיבה אל נפשות הגלגלים ומניעיהם והיכולת הזו הוא נמסר לשעה ההיא ביד הנביא או השליח העושה האות והמופת והוא רודה בשבטו עליהם ואין ספק כלל שהוא אז לשעתו יגבה בפועל ההוא ממלאכי השרת הן שיקראו כן הכחות הטבעיות, כפי מה שכתב **הרב המורה** פרק ו' חלק ב', או שיהיו מלאכים ממש הנצבים עליהם ושומרים תמונתם.

והנה להמצא אז זה העניין הנסיי בשפע או בתמידות כמו שיבא דיברו **חכמים** בלשון מליצה נאה מאוד, ואמר שאין צריך לומר שהמלך ההוא המקווה יגבה מכל המלכים אשר מעולם מבית דוד אביו אבל שיגבה ג"כ ממלאכי השרת, וזה כי בכל מה שעשו והצליחו כלם לא הוציאו מערכת השמים מטבעה וסדרה כי אם לפי שעה.

אמנם היה השנוי בהם בא על הזרות ובעתים רחוקים ומיד חזרו העניינים ההם והמלאכים הממונים עליהם לאיתנן. אמנם בזמנו יהיה רוב מה שיעשה בהנהגת האומה הזאת והצלחותיה בכל ענייניה כלליה ופרטיה, חוץ מהמנהג הטבעי עד שכמעט לא ישוב עוד למנהגם כמו שאמר למעלה וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות שלא יהיה כמו שהיה בשמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י') ששבו מיד אל יכלתם וגבורתם אבל שישארו בושים ונכלמים כאלו הוסרו מפקודתם.

זה הדבר ביארו ישעיה (ס"ה) תכלית הביאור באומרו באחרית נבואתו כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב כי אם שישו כו'. וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה לא יהיה משם עוד עול ימים וכו' ובנו בתים וכו'. לא יבנו ואחר ישב וכו'. כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם וכו'. והיה טרם יקראו וכו'. זאב וטלה ירעו כאחד וכו'. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וכו'. והרי כל זה הוא מה שיורה שתוסר הממשלה ממערכות השמים ומניעיהם לבלתי משול בענייני העולם כאשר בתחילה ותמסר ביד רועה ישראל ומנהיגן בעת ההיא אשר יגבה כחו עליהם בזה אם מצד תמידיות סדורם ואם מצד כוללות ממשלתו על כל אחד מהם שכל אחד מהם יש לו ממשלה ידועה כפי אשר חלק ה' אלוהינו אותם לפי אקלמים או טבעים כמו שזכרו חכמי התכונה אמנם עליו נאמר (תהלים ע"ב) וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והכוונה שמלכותו בכל משלה ואין מחיצה מפסקת ביכולתו כלל כמו שמפסקת אלוהי העמים. וכבר חשבו עבדי מלך ארם כזה על אלוהי ישראל כשאמרו אלוהי הרים אלוהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ"א כ'). אמרו שזה האלוה אין כוחו אלא על הדברים הגדולים כמו שהם ההרים הרמים בארץ או המלכים באנשים לא בעמק ולא באנשים דומים אליו והמופת להם בזה מ"ש (שם) ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקומו ושים פחות תחתיהם. ואתה תמנה לך חיל כחיל הנופל מאותך. וסוס כסוס. ורכב כרכב. ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם. יאמרו כי כשיהיה הכל בשוה כמו שהיה במלחמה הראשונה זולתי התחלף ההר במישור והמלכים בפחות וימשך להם הנצחון יתברר שהסיבה היא מה שזכרוה לא זולת. והנה השם יתברך אשר הכל שווה לפניו בקנאתו לסכלותם אמר יען אשר אמרו ארם אלוהי הרים ה' ולא אלוהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך וידעתם כי אני ה' (שם).

[הכח הכולל והתמידי – בידי משיח צדקנו]

סוף דבר להנתן הכח הכולל והתמידי הזה ביד משיח צדקו כמו שאמרנו. אמרו וגבה ממלאכי השרת והיא מליצה נכבדת מאוד. גם בעיניך תביט כי להיות מלך המשיח מזרע דוד המלך אשר נתנה בידו זאת הממשלה לא יתכן שיאמר וגבה מדוד כמו שאמר וירום

מאברהם ונשא ממשה אבל דעדיפא מיניה ודאתא מחמתיה נקטי והייתה הראיה נכונה באומרו במערכות השמים ומניעיהם וגובה להם ויראה להם. ועל זה אמרו ז"ל (תנחומא פ' וארא) שעתיד ללבוש עטרה וכו'. וע"ד שנאמר (שמות ז') ראה נתתיך אלוהים לפרעה כמו שיבא במקומו בשער ל"ח ב"ה. והוא הדבר הנפלא והכולל שאמרנו שנרמז בחלומו של יוסף או ברמז הנבואות הכוללות באומרו והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי.

[פרשנות אלגורית של תולדות יוסף]

ולפי מה שהבין אבינו הזקן את הדברים האלה וידע כי לעתים רחוקים ניבא עם שגער בו בבחינת פשוטן נאמר על נסתרים ואביו שמר את הדבר. והוא עצמו מה שראה דניאל (ז') בנבואותיו הכוללות אל העניינים עצמם כשאמר ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין וכל שלטניא ליה יפלחון וישתמעון. עד כה סופא דמילתא אנא דניאל שגיא רעיוני יבהלוני וזיוי ישתנון עלי ומילתא בלבי נטרתי ראה דבריהם נכונים ויחדו היו תמים וירמוז ג"כ שאבינו שבשמים שמר את הדבר לקיים אתו בשעתו ובבוא יומו. ואחר שזכר דרך כלל את אשר יהיה באחרית הימים נעתק לרמוז בקורותיהם אל כל מה ששייגום מהבלבולים והגלגולים עד אשר יבוא ויגיע לכלל יישוב זה. ואמר וילכו אחיו לרעות וכו'. הנה בפעם הזאת גם אחיו בכלל לרמוז אל ירידתם למצרים לרעות עצמם וצאנם כמו שאמר (בראשית מ"ז) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן וכו'. וזה שאמר (סוטה י"א א) וישלחו מעמק חברון מעצה עמוקה של צדיק הקבור בחברון שנאמר כי גר יהיה זרעך. והנה תועה בשדה ונתפס בידם ויתנכלו אותו בנכלי עצות ומחשבות עד אשר השליכו אותו אל הבור. והבור רק אין בו מים כמו שתעו הם בבטחונם על שלום פרעה ואהבתו עם יוסף ואחר נתנכר להם והתחכם כנגדם שנאמר (שמות א') הבה נתחכמה לו וגו'. וימררו את חייהם וכו'.

והפלא מה שנאמר על גלות מצרים (זכריה ט') גם את בדם בריתך. שלחתי אסיריך מבור אין מים בו.

וישבו לאכל לחם והנה ארחת ישמעאלים. יאמר כי עוד מעט שהיו יושבים בארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה הנה צרה אחרת היא באה והוא גלות בבל אשר ביד נבוזראדן רב טבחים אשר שחט את שרי יהודה ואת בני צדקיהו לעיניו ורוב רובי רבבות אשר שופך דמם כמים והוטבלו בגדי העוברים בדם כמ"ש (איכה ד') נעו עורים בחוצות נגואלו בדם וכו'. סורו טמא וכו'.

והוא מה שחרד הזקן כל החרדה הזאת כשאמר כתונת בני חיה רעה אכלתהו טרף טורף יוסף והוא מלך בבל שנא' בו (יחזקאל י"ט) וילמד לטרף לטרף אדם אכל וכל הנביאים מנחמים אותם ולא קבלו תנחומין והיא עניה סוערה לא נוחמה ויבך אותו אביו כד"א (ישעיה כ"ב) ויקרא ה' וכו' ביום ההוא לבכי וכו'. ולסוף בראות אותו חי יתנחם כמו

שתאמר (אונקלוס בראשית מ"ו ל') הדא זימנא מתנחם אנא כד"א (ישעיה נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם.

ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר וכו'. הזכיר מה שהייתה השגחתו ית' עם הכנסייה ברדתה שמה ונטה אליהם חסד ורחמים.

ויהי איש מצליח. כמה דאת אמרת (דניאל ו') ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש וכו'. ומרדכי בשער המלך ונחמי' הוא התרשתא. סוף דבר נתקיים בהם (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וכו'.

ויהי אחר הדברים האלה ותשא וכו'. כי טרם יצאו מהגלות ההוא וטרם תחזור עטרת בית דוד ליושנה קמו עליהם צרים צוררים כהמן בזמנו והיונים בזמנם אשר בקשו לשכחם מהתורה ולהעבירם מברית המילה וחדש ושבת שהם קרוב לעקרים שזכרנו למעלה ולא שמעו אליהם בדברם יום יום. וכבר נתפשו בבגדיהם בהניחם אצלם הרבה גדולים וחסידים מישראל שהיו כלי תפארתם ובגדי קדושתם כמה שאמר (יחזקאל ט"ז) והפשיטו אותך בגדיך.

ויקח אדני יוסף אותו. והוא תוקף הגלות אשר עוד העיב באפו לתתם ביד הרומיים וארך לו שם עד שנתלה בשר המשקים ולסוף לא זכר אותו וישכחהו עד עת בא דברו לפני המלך בכבוד גדול כמה שהיה בזה הגלות הארוך כמעט אבדה תקותינו והנביא אמר (איכה ה') למה לנצח תשכחנו. עד אנה ה' תשכחנו נצח ולבסוף ייקץ כישן ה'. להביא זכרוננו לטוב באותו עת וזמן הגנוז אתו כמו שאמר (ישעיה ס') אני ה' בעתה אחישנה. ואז מבית הסורים יצא למלוך מלכות שלמה ולא נהיה עוד לחרפת רעב וצמא לא רעב ללחם ולא צמא למים גם לשמוע את דבר ה' כמו שביציאת יוסף מבית האסורים נפדו העולם מרעב ובא שבע לעולם. והנה שם בבית הבור בחלומו שר המשקים והאופים ופתרוניהם, ורמזו הדברים ההם אשר נתנבא עליהם דניאל עודנו עצור בגלות בבל כמו שנראה מחלומותיו ומראותיו.

ובמדרש (ב"ר פרשה פ"ח) "בחלומי והנה גפן לפני. גפן זה ישראל שנאמר (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע. ובגפן שלשה שריגים אלו משה ואהרן ומרים. והיא כפורחת שהפריח גדולתן של ישראל. עלתה נצה. שעלתה גאולתם של ישראל. הבשילו אשכולותיה ענבים. גפן שהפריחה מיד הנצה. ענבים שהניצה מיד בשלו. וכוס פרעה בידי. מכאן קבעו **חכמים** ארבע כוסות רב הונא אמר כנגד ארבע גאולות ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את העולם וכו'. וכנגדן משקה את ישראל ארבע כוסות של ישועה שנאמר (שם ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי. ונאמר (שם כ"ג) כוסי רויה (שם קי"ז). כוס ישועות אשא. ישועה אין כתיב כאן אלא ישועות אחד לימות המשיח ואחד לעתיד לבא. א"ל בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה". אמנם השני רמז לו כל הרע

המגיע לו בהיותו בשעבוד מלכיות ובפרט ירמוז אל מלכות אדום הוא עם תליתאי ושהעם הזה יהיה בידו. והעוף אוכל אותם וכו'. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וכו' (שם ע"ט). ואם על כלוי ממונם (שם י"ד) אוכלי עמי אכלו לחם. ולזה פתר להם בחכמה עצומה לזה השיב על כנו לקיים הנרמז בחלומו מטוב האומה הזאת ושוב שופטיה כבראשונה ויועציה כבתחילה וארמון על משפטו כימי עולם. ולזה תלה ג"כ פתרונו מראשיתו וראשו יוכיח על סופו. וזה כלל מה שרצינו אליו בביאור איך יוכלו באלו הספורים האלוהיים עניינים כוללים נפלאים וכוללים מכוללים עד שיוכללו בהם כל העניינים העוברים והעתידים עד סוף כל המעשים המיועדים בתורה ובנביאים אשר עיני הש"י משוטטות בהם ומחשבותיו העמוקות עוברות ומפולשות מראשן ועד סופן והוא עומד עליהם יושב ומצפה להראות טוב אחריתן ותועלתן אמנם הכל צפוי ממנו ית' והרשות נתונה לכל איש ואיש משפחה ומשפחה שבט או אומה הנמצא אצל המעשים האלו הכללים מבלי שיהיה לו שום הכרח ואונס לשום פועל חלקי מכל אשר יעשה להם ועבדו כמו שביארנו בתחילה.

והוא עצמו מה שביארו ז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה, כי אנכי ידעתי את כל המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה'. כי עם שהשבטים עסוקים בכל השתדלותם במכירת יוסף לפי מה שעלה מעצתם ותוכן מחשבתם בחפשיות דעתם ורצונם כמו שיתבאר. ויעקב ויוסף עסוקים בצערם שהוא מבואר שהעסק ההוא נמשך להם מעסק השבטים כמו שעושים כל מי שקפץ עליהם בעניין הזה שלא נקראו מוכרחים במעשיהם אבל הם רצוניים בהם לפי מה שגזרה דעתם וחייבם ואין צ"ל בענייני יהודה שהיה עסוק בזווגו וזיווגי בניו שהוא מבואר בתכלית הביאור שהיו פעולות חפשיות מכל מין הכרח. אלא כפי מה שעלה מדעתם ורצונם הנה מכל אלו העסקים הנפרדים והנבדלים הפונים איש לעניינו ורצונו הנה הוא יתעלה חושב עליהם מחשבות כוללות ומקבץ מעסקי המכירה והצער ממנה סבות מגלגלות ובאות להביא מחשבתו הכוללת אצלם והוא הירידה למצרים ומהעניינים הנוראים ההם הכוללים ומעסקי יהודה בזיווגי אשתו יקבץ סבות והתחלות למחשבות היותר כוללות והוא לבראת אורו של משיח הזורח בסוף כל הקורות מכשרות המולידים האלו ומהזכות המתקבץ לאומה מקבלת התורה אחר השעבוד הראשון ומסבל הגליות כלם הוי מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה וכמו שאמר יוסף בעניינו ואתם חשבתם עלי רעה אלוהים חשבה לטובה למען עשה וכו' (בראשית נ'). יאמר שעם שהפעולות החלקיות תתחלפנה אל העניינים הכוללים חלוף הפכי כמו שהיו פעולותיהם הנמשכות ממחשבות רעות אליו אשר זה עדות נפלאה שאינם מכוונות אל הכללות האלוהי אשר מגמתו אל הטוב עם כל זה מחשבת השם הכוללת לא תסור מהמשך הטוב ההוא אל העם הרב אשר צריכים אותו. והנה דבר נכונה בעניין זה הדרוש הנפלא ונתברר עם זה כי אלו המאורעות הראשונות אשר לאבות הם באופן יצירה או

הויה לעניינים הנמשכים כלם כי על כן קראו זה הספר ספר יצירה רמוזה לראשונים ז"ל (רמב"ן בפתיחה לס' שמות) כעניין שנאמר בסנחריב (ישעיה ל"ז) הלא שמעת למרחוק אותה עשית מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה. ועל זה אמר המשורר (תהלים צ"ב) מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך.

[ביאור סיפורי יוסף על פי פשטן]

ואחר שכבר נתבאר זה העניין הנפלא עם כל הדברים הנלוים אליו אשר נמשך הדבור והעיון אליהם. ראוי שנבוא אל ביאור אלו הספורים לפי פשוטן ולהתנהל אט לרגל הילדים האלה כדי שלא להחזיקם בתכלית הסכלות והרשע אשר יראה מהם בתחילה לרדפם בחר באחיהם הקטון הנאהב מאביהם ומכרם אותו בשצף כסף והוריד שיבת אביהם אל תכלית היגון והדאגה ימים רבים שכבר יעברו בזה ברית ויפרו חק כל דת וכל נימוס כמו שכתבנו אצל לקיחת הבכורה בשער כ"ג. אבל ראוי למצוא להם שום טעם וסיבה ראויה לבני אדם כיוצא בהם אחר שנתברר שבחפצם ורצונם עשו כל מה שעשו. וזה יהיה בעורר כל הספקות הנופלות במעשה מצד עקר כוונתם ותכליתו ואחר כך מצד הדברים החלקיים המביאים אליו עם קצת דקדוקי הכתובים אשר יבואו בספורו וגם בספורים הסמוכים אליו מיהודה ובניו. וירידת יוסף למצרים לפי הסדר שנזכרו בכתוב עד חלומות הסריסים.

[הספקות בפרשה]

הספק א'. הוא אשר זכרנוהו כי אין איש בארץ אשר יחטא חטא רע ומגונה כזה מבלי שום תועלת כי מה פשעו ומה חטאתו במה שיאהב אותו אביו כמשפט צעירי הבנים. וגם לא בעולה על דמיונו בתנומות עלי משכב. עם היות עיקר בידנו דברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין (גיטין נ"ב א).

ב'. שאחר שעלה בלבם לעשות הרע הזה ליראתם מלוך ימלוך עליהם או משול ימשול בם איך סוכלה עצתם והוסג דעתם אחור לתת לו שארית בארץ בהשתאר אפשרות מגורותם במקומה הרי זה באמת רשע כסיל בעניין אחד.

ג'. למה הוצרכו להמיתו בתחבולות וערמומיות שנאמר ויתנכלו אותו להמיתו ועתה לכו ונהרגו ונשליכהו באחד הבורות. ואמרנו חיה רעה וכו'. היה להם להמיתו בסתר ולקוברו. ולא עוד אלא שנראים קלי הדעת וקרובים לקבל כל טענה. בתחילה אמרו ועתה לכו ונהרגו ונשליכהו באחד הבורות וכו'. ותוך כדי דבור קבלו עצת ראובן שאמר אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. עוד מעט שמעו בקול יהודה שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו ולכו ונמכרנו לישמעאלים וכו'. ועוד מה בצע יבקשו מזה רק להנצל ממגורתם.

ד'. וגדולה היא אלי בכל כיוצא באלו העניינים והיא שלא נמצא בתורה עונש מפורש על חטא זה כמו שחויב מפרסומו. ולא עוד אלא שכבר אמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) שהוא יתעלה סייע על ידם ושלח מלאך להכין לו הדרך להגיעו לידם. וגם הפליגו לומר (תנחומא וישב) שכללוהו עמהם בחרם כביכול וכסה עליהם. וכבר נתקיים בהם אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון וכו' (תהלים ל"ב). ולא עוד אלא שנתגלגל להם מזה הרבה ריוח והצלה כמה שאמר (בראשית מ"ה) וישלחני ה' לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. והנה נמצאו חוטאים נשכרים. וזה ממה שיביא לטעות ולומר שהיו מוכרחים במעשיהם להגיע הכוונה הכוללת כמו שאמרנו אלא שכבר נתבאר שלא יפול שום הכרח בכמו אלו העניינים והוא מבואר שאם יחשב כן יתבטל הבחירה לגמרי בכל פעולות האנשים בהבטל הבחירה יתבטל מהות האדם ואנושותו שאינו זולתה. אלו הן הספקות הכוללות הנופלות בעקרו של מעשה. ומעתה נזכור הפרטיות על סדר הכתובים בהמשך המספר.

ה'. אומרו אלה תולדות יעקב וכו'. והוא ספק מפורסם אשר דברו בו רבים. ועוד איך היה רועה את אחיו בצאן אם הוא בן זקונים לו מצוי אצלו תמיד ולומד לפניו ולזה שלחו לראות את שלום אחיו. גם הכתוב יורה שהייתה זאת הפעם ראשונה ותעייתו בדרך ראייה. ו'. אומרו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. אם את אשר יראה יגיד כפרש"י ז"ל למה אמרו ז"ל (ב"ר שם) שנענש על זה. באמת היה לו לקבל שכר כי גלה אצן אביהם שירחיקם מהגנאי ומהעבירה ואם לא חטאו בהנה היה לו לומר ויוצא יוסף את דבתם רעה.

ז'. אומרו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום כי הזכיר השנאה זה שלש רגלים. אחת תחת אהבת אביו. ושני' על החלום הראשון ועל שברו. והנה על החלום השני ופתרונו שהוא העקר לא נזכרה השנאה רק ויקנאו בו אחיו. גם אומרם אם מלך תמלוך אם משול תמשול הוא כפל עניין בדברים קרובים.

ח'. הנה אחיך רועים בשכם לך וכו'. מה היום מימים שישלח לבקרום. ולמה יזכיר הכתוב מה שתעה בשדה ומה ששאלו האיש ומה שהשיבו דמאי דהוה הוה.

ט'. מה הייתה כוונתם במה שחשבו לומר חיה רעה אכלתהו ישליכוהו על פני השדה ויאמרו לסטים הרגוהו ויקברוהו. ומכל מקום למה לא צוה יעקב אח"כ לחפש אחריו אם ימצא עצם מעצמיו ובשר מבשרו ויזכה לקבורה.

י'. מה הייתה כונת ראובן אצל אחיו באומרו אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. כי מ"מ לא יצאו משפיכות דמים. ואיך אמר באזניהם הילד איננו ואני אנה אני בא שכבר גלה בזה שדעתו היה להצילו מידם להשיבו אל אביו ומה הייתה כונת רש"י ז"ל באומרו רוח הקדש אומרת כן פשיטא ופשיטא. וגם בעצת יהודה היה להם לדעת שאם יחיוהו הישמעאלים הנה בעל החלומות הלזה יעמד חי ואם ימיתוהו לא יצאו מכלל שופכי דמים. ובלבול השמות פעם יקראם ישמעאלים פעם מדינים.

י"א. אומרו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני וכו'. והלא הסירוב בהתנחמות עון פלילי יש בו משום קריאת תגר **ורז"ל** אמרו (מו"ק כ"ז ב) אין מתקשין על המת יותר מדאי וחלילה לו כי היה לו לומר ולא יכול להתנחם שנראה המר גדול.

י"ב. למה הפסיק הסיפור במעשה יהודה ותמר. ומה עניין אומרו וירא שם יהודה בת איש כנעני וכו'. ולמה נזכר שם אביה. ומה טעם בשמות ער ואונן ושלה. והיותר קשה אומרו והיה בכזיב בלדתה וכו'.

י"ג. במה שנראה שבני יהודה נכרתו בעון השחתת הזרע והלא בן נח אינו נזרר בכך ובמקום שאין אזהרה אין מיתה. ומה ידיעה היה יודע אונן כי לא לו יהיה הזרע אשר בעבורה שחת ארצה.

י"ד. אומרו עד שיגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא והלא מטעם זה היה לו לדחותה לגמרי ולמה יתן לה לשלה אף אחר שיגדל.

ט"ו. מה ראתה תמר כי עשתה כן ומנא ידעה שיתבענה יהודה והלא אנשי המקום אמרו לא הייתה בזה קדשה. ואחר שכיונה לכך איך נתיקרה אליו כל השיעור ההוא בעניין המחיר ובערבון ממנו כי קרוב היה שיקשה בעיניו זדון מאמריה וילך לו ויהיו מעשיה בטלים. וטעם היות תאומים בבטנה. וזכרון שנתן האחד יד ראשונה ואחרי כן יצא וכו'.

ט"ז. מה זה שהפליגו **חכמינו** ז"ל (סוטה ז' ב) בשבח יהודה במה שהכיר ואמר צדקה ממני שאמרו הודה ולא בוש וגם אונקלוס תרגם (בראשית מ"ט ח') את אודיתא ולא בהיתתא. וזה שאם הייתה הקדשה מותרת בימים ההם כאשתו של אדם אחר מתן תורה כמו שכתב **הרב המורה** פרק מ"ט חלק ג' או אם הותרה לו מדין יבום כאשת אח אחר מתן תורה מאי רבותיה שיודיע שבא על אשתו וקיים את המצוה ואם הייתה לו אסורה כאחר מתן תורה והיה לו חרפה גדולה שבא על הקדשה מדעתו או על הערוה שלא מדעתו מי פטר את תמר מן השריפה שחטאה והחטיאה את חמיה אם הוא שגג הנה היא חטאה במזיד הגמור. גם יש לדעת מי עשאו שר ושופט בדבר הזה שצוה מהר הוציאוה ותשרף והרי גם כן אין קרוב נעשה דיין וכל שכן שיעשה דין לעצמו.

י"ז. במעשה יוסף עם אשת אדוניו כי מי הכריחה לפרסם הדבר ולפגום את עצמה היה לה לשתוק ואם לא מצאה אז עת דודים שמא ליום אחר תשוב תפתנו ולכל אשר תחפוץ תטנו. וטעם הנחת בגדו אצלה ויתר הדברים.

ואחר זכרון אלו הספקות נשוב אל הביאור.

[ביאור הפרשה]

וישב יעקב וכו'. מה שאמרו **חכמינו** ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) בשעה שהצדיקים מבקשים לישוב בשלוח השטן מקטרג ואומר לא דיין מה שמתוקן להם וכו' שהרי יעקב אבינו בקש לישוב בשלוח קפץ עליו רוגזו של יוסף, תתבאר כוונתם בתחילת שער שלשים בע"ה. אמנם לפי פשוטו למה שזכר למעלה שנתישבו עשו ובניו ואלופים בהר שעיר הוא אדום אמר הנה

דרך כלל כי נתיישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען שאליה נשא את נפשו בכל עמלו כי באה נחלתו אליו מברכת אברהם ויצחק גם לעניין שזכר למעלה תולדות עשו וקצת טבעם ותכונותיהם ומעשיהם ואשר מצא להם אמר עכשו אלה תולדות יעקב יוסף וכו'. (ה) כלומר אלה הם בתכונותיהם וענייניהם יוסף בן שבע עשרה שנה וגו'. ותראה מה שנמשך מעשיהם ומקריהם. ותהיה מלת אלה בכאן מורה על האיכות לא על המציאות. וכן מבנות חת כאלה (בראשית כ"ז). לא כאלה חלק יעקב (ירמיה י') וזולת רבים כמו אלה. ומזה העניין דרשו **חכמינו** ז"ל (ב"ב קי"ז א) לאלה תחלק הארץ.

היה רועה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו וכו'. כמו (במדבר י"ד) ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה. יאמר כי מצד שהוא נער ורך לפני אביו לא הטיל עליו משא משמרת הצאן כאחד מבניו (ה) אמנם הוא מעצמו היה רועה עמם במדבר כשהיו קרובים לעיר על דרך הטיול והשעשוע ושם משמרתו על בני בלהה ועל בני זלפה ישימו עיניהם עליו מידי צאתו ובואו. ומתוך שהיה רגיל עמהם על זה האופן נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (י) מה שיראה לפי פשט הפסוק הוא שאנשי הארץ נתנו עיניהם בכת של בחורים נחמדים אשר כאלו ויקנאו מהם ויזהרו בהם מנשותיהם וידברו עליהם כזבים כנוהג שבעולם ומתוך העתירם דבריהם יעלילום ומתוך אומנותם ודקדקו עליהם בהנהגתם עם אחיהם והיו מרננין כך ביניהם ומושכין קול דברו במחנותם. והנה יוסף לא די שלא השתיקם והכחישם אלא שהיה מביא הדבה ההיא שהיא מתפשטת ביניהם אל אביו כאלו הוא מאמת אותה.

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ד)

ויבא יוסף את דבתם רעה וכו' ר' מאיר אומר חשודין בניך על אבר מן החי. רבי יהודה אומר מזלזלין בני השפחות וקוראין אותם עבדים. רבי שמעון אומר תולין עיניהם בבנות הארץ.

ולא אחד בהם שיאמר שיוסף העיד עליהם כך אלא שהיו חשודין על אלו הדברים כמו שאמרנו ולא ידעתי מאין לו **לרש"י** ז"ל מה שכתב כל רעה שהיה רואה וכו'.

וישראל אהב את יוסף וכו'. ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וכו'. הכתובים האלו מגלים טפח ועוד בטעם השנאה וסבת כל המעשה ההוא אשר עשו. וזה כי יעידו שאף על פי שהיו נוהג עמהם במדת נערות ומביא דבתם אל אביהם לא על זה שנאוהו כי ידעו שהיא מדת של נערות וכי יזקין יסור ממנה אבל כאשר ראו כי אותו אהב אביהם לבדו מכל בניו (א) שהכוונה שלדעתם אינו אוהב מכלן אלא אותו לבד כי מ"ם מכל בניו כמ"ם מעשר מכל (בראשית י"ד). הנה עלה על לבם כי הוא היה העקר אצלו ולו משפט הבכורה והברכה כי הוא הבן הבכור לאהובה ושאחיו כלם אצלו כבני הפלגשים וכבר חשבו שיקרה להם כמו שקרה לישמעאל ובני קטורה עם יצחק ולעשו עם יעקב וכל הימים אשר הוא חי על

האדמה לא יהיה להם חלק באלוהי ישראל ולא להם יהיה הזרע אשר נאמר עליו ברכת אברהם ויצחק להיות לך לאלוהים ולזרעך אחריו וכו' (שם י"ז). ונתאמתה להם מחשבה זאת כי ראו עד עתה לא זכה בברכה זו כי אם אחד מבני האבות לבד וגזרו כי זאת היא סבת האהבה אשר אהבו והכבוד אשר כבדו במה שעשה לו כתונת פסים וכו'. ועם מה שאמרו ז"ל (שם) שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. והנה באמת אם היה הדבר כפי אשר חשבוהו הייתה שנאתם וקנאתם אותו מצוה או זכות מחויבים על זה והיה להם להתנכל בכל יכלתם עמו ועם אביהם לתת עליהם ברכה כמו שהשתדל יעקב ורבקה עם עשו ויצחק כי העניין הייתה להם אחד כמה שאמרו ז"ל (שם) זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכו'. כי הסיבה אחת בעינה כפי מה שחשבוהו. והנה עם זה נתן הטעם למה שהותר ביניהם קשר אהבת האחים וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום וכו'. והנה עם זה יהיה מאמר ולא יכלו דברו לשלום פירוש וישנאו אותו כלומר שהשנאה היא הראשונה לא הייתה שנהא גמורה אלא שלא יכלו דברו באותו שלום המחויב לאחותם אבל עדין לא הופרה ביניהם אהבת עולם אשר עליה נאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך.

ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו (א) כשהוסיפו להתחזק במחשבתם זאת מזריזות שכלו ואופן מחשבותיו בחלומותיו אלו הוסיפו עוד השנאה ובטלו מדרגה שנייה מהאהבה. וכאשר אמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו וכו' בראותם אומץ לבו וחוזק דבריו אלה לא נשאר אצלם שום ספק על מה שחשבוהו ממנו ואז הוסיפו לשנא אותו תכלית השנאה ומעתה לא נזכרה עוד שנאה בספור אבל נאמר ויקנאו בו אחיו וכו'. (י) והוא שנתנו את לבם להרע עמו בכל אשר יכלו להדיח מעליהם הרעה כי כל לשון קנאה הוא כאדם המתחרה לנקום נקמת דבר. וכבר קרה להם בזה מה שקרה לשאול עם דוד בראותו אותו מצליח בהריגת הפלשתי שנתיירא ממנו שימלוך תחתיו (ש"א י"ח).

והנה אנחנו מאלמים וכו'. ראה בחלומי כי על ידי תבואה ישתחוו לו ואולם באומרו והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחווין לאלומתי נרמז מה שהיה כי בפעם הראשונה גם בשנית הם לא השתחוו לו כי לא הכירוהו אבל השתחוו לאלומתו ולצורך התבואה אשר הביאם שמה אבל אחר שהכירוהו כבר השתחוו לו כמו שנרמז בחלום השני שאמר משתחויים לי.

המלוך תמלוך עלינו וכו'. למה שהתחזק עליהם באומרו שמעו נא החלום הזה וכו' כאלו הכריחם לשמוע בחזק (ז) אמרו לו המלוך תמלוך עלינו כמו שאתה חושב מעניין חלומך הנה זה יהיה לעתים רחוקים כי לא יתכן הכרת מלכות עד אשר נרבה ותמלוך ברוב עם אבל בין כך אם משול תמשול בנו בעצמנו שתכריחנו לשמוע הבלי חלומותך על כרחנו וזה טעם ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל דבריו. ואפשר שישאלו ממנו בדרך לעג אם יהיה פתרון החלום שמלוך ימלוך עליהם ממש או אם יהיה המשל והדמיון בהם לרמוז על ממשלת אחרים ותהיה תשובתו להם דבר המוסיף רעה ולתרגום אנקלוס שאמר המלכו

את מדמי לממלך עלנא כו'. יראה שיאשימוהו על דמיונותיו המשובשות והגסות שמביאות אותו לחלום כך כמו שאמרו (ברכות נ"ו א) הרהר וחזא.

ויחלום עוד וכו'. בהישנות החלום נתבאר עיקר הגדולה כמו שאמרנו (ו) ומשם ואילך ויקנאו בו אחיו.

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם וכו'. כיון שהותר להם להרע עמו או שחויבו בכך כמו שאמרנו חשבו מחשבה בהמסר בידם במקום רחוק מאביו ויעשו בו כרצונם והיא מה שהלכו לרעות את צאן אביהם בשכם כדרך יום ביניהם כי ידעו שילך שם יוסף כמנהגו שהיה רועה את אחיו והוא מה שדקדקו **חכמינו** ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) מנקודות מלת את ואמרו לרעות את עצמן כי זאת עיקר כוונתם והוא מה שאמר הזקן הלא אחיך רועים בשכם לך ואשלחך אליהם וכו'. (ח) שנראה שנתחדש אז העניין ההוא שלא הורגל ביניהם אמנם לרצונו שלא יתעכב לשם רק שישוב ליומו או מחרתו להיות עמו זרזו ששייבהו דבר גם לזה אותו עד עמק חברון ושלחו בשלום.

וימצאו איש והנה תועה וכו' (ד) לא רצה האל יתעלה לדחות זה המעשה ולהרחיק תקלתו מעלהם אדרבא הזמינו לפניהם אם זה האיש **כמדרשו** (שם) או נתנו לעשות אם הוא כפשוטו להודיע לבני האדם גבורותיו יתברך בכל מה שכתבנו בעניינם אשר בשער והוא כי העניינים הכוללים אשר חשבם חכמת האל יתברך לא יסבו בשום פנים ואף כי ישתדלו האנשים לנגדם ולדחותם בכל יכולתם לא יוכלו שאפילו המעשים המנגדים יסייעו הגעתם וכמה שאמר (בראשית נ') ואתם חשבתם עלי רעה אלוהים חשבה לטובה כאשר פירשנו. ולפי שהיה עניין התעיה שהיה יוצא מהדרך הסלולה לבקש אותם אחר ההרים כמשפט הרועים שאלו האיש מה תבקש כי דרך מבקש לו ומשם חשב יוסף שהאיש ההוא היה מכירו והשיב את אחי אנכי מבקש שמק"ו היה מכיר את אחיו הגדולים ממנו והמפורסמים במלאכתם ואמר הגידה נא לי איפה הם רועים כי לרוב מקניהם והתפשטות העדרים חשב שאי אפשר שלא יראם בבואו אצל שום הר או גבעה.

נסעו מזה וכו'. אמר לו אחשוב שאותם שאתה מבקש כבר נסעו מזה הגבול כי שמעתי רועים אומרים נלכה דותינה ודאי הם אחיך אשר אתה מבקש. ולדעתי למה שתלה הנסיעה משם בהליכתן לשום מקום וכן לא יעשה וכל שכן בייחוד מקום מצויין והוא ידוע שכל מקום שיתנועעו אליו זולתו יהיה סבת הנסיעה מאשר הם שם. לזה אמרו **חכמינו** ז"ל (**רש"י** וכו' רא"מ מב"ר ולפנינו ליתא) הסייעו עצמן מן האחזה.

כי שמעתי אומרים נלכה דותינה וכו'. כי הנה בזה נתלה המסובב בסבתו העצמית ומזה שהיה מלאך שאם לא כן מי הגיד לו סודותיהם. וה**רמב"ן** ז"ל נתן טעם לדבריהם ואמר שכיון שהוא מלאך למה ידבר כמסתפק ואין טעם לדבריו כי ידבר דרך גבר בעלמא כי כן נראה לו וכמו ששאלו מה תבקש.

ויראו אותו מרחוק וכו'. ויתנכלו אותו וכו'. הנה כל האחים היו מסכימים לדעת אחד להשתדל בכל עוז לדחות מעליהם הרעה ההיא אשר חשבוה אמנם בעניין ההשתדלות

היה ביניהם חלוק דעות (ג) מהם היה דבר קשה בעיניהם להרגו מפני אביהם כי ישמע ויעשה רעה גדולה ומרה ולא ישקוט כל הימים מרדוף אחר בקשת ההורגים לקחת נקמתו מהם ויכריח אותם לזה קל וחומר ממה שעשו במעשה דינה. וקצתם היו מפקפקים ויראים לנפשם אולי הייתה דעת עליון מסכמת עם דעת אביהם במה שחשבו ממנו ויתחייבו לשמים (ב) והיה רובם חושבים מחשבות ונכלים להמיתו באופן שיצאו מזה ומזה ודוגמת זה נאמר בירמיהו (י"ח) לנו ונחשבה על ירמיהו מחשבות כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא. לנו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו. ירצה נחשוב מחשבות איך נוכל אליו מבלי שיבוקש דמו מידנו מפני היותו כהן ותורה יבקשו מפיהו ומבלי שיאבד עצה מחכם ודבר מנביא אם נצטרך אל שום דבר מאלו ממנו. ועתה הנכון בזה הוא שנלך ונכנו בלשון. ירצה נשים עליו דופי מצד לשונו ונאמר שהוא איש טמא שפתיים מוציא דבה על האנשים ומדבר עליהם רעה ועם זה יתבזה בעיני ההמון ולא ישמעו אליו ואנחנו חשבנוהו להקשיב ממנו מה שיישר בעינינו ומה שלא נרצה בו גם בעיניהם לא יאמן והוא מה שאמר (שם) הקשיבה ה' אלי ושמע לקול יריבי הישולם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה. ירצה כחסדך זכר לי אתה שאין מדרכי לומר לך רע מהרשעים כמותם כ"ש מזולתם. וכן בכאן אחר התייעצם והתנכלם אליו מאלו הצדדים אמרו ועתה לנו ונהרגהו וכו'. אמר שיצאו מעצתם זו שלשה עניינים כל אחד מכוון אל השקפת תכליתו מאלו השלשה דברים שזכרנו. וזה כי למלט נפשם מאשר יזמו הסכימו בהריגתו. ולצאת מידי אביהם אמרו ונשליכהו באחד הבורות וכו'. כי זה מה שיכריחו להתנחם ממנו ולהתייאש מהנקמה כי אחר שלא נמצא ממנו דבר רק הכתנת בידוע שלא הרגוהו לסטים שא"כ היו נוטלים הכתונת הפסים אשר עליו ועוזבים את הנבלה (ט) אלא חיה רעה באה ובלעתהו כמות שהוא רק הכתונת שנפלה מעליו בטרפה אותו ומעתה אין דורש ואין מבקש והנה בזה כווננו היטב כי כך עלה בלבו של אביו שנאמר ואומר אך טרף טורף ולא ראיתיו עד הנה. והנה לצאת מידי שמים אמרו ונראה מה יהיו חלומותיו וכו'. ירצה וגם לפי דרכנו (י) נראה אם יש ממשות בחלומותיו אם לא כי אם מאת אלוהים הנה אין מעצור לו להושיעו מידנו ומיד חזקים ממנו על ידי סבות וגלגולים מדעתנו ושלא מדעתנו וכדבר שנאמר (תהלים כ"ב) גול אל ה' יפלטהו וכו'. והלא יתכן לו יתברך לעשות כן למנוע אותנו מבוא בדמים אחר שאין אנו מכוונים להכעיסו ואם אינו מושיע הנה אין בחלומותיו ממש ואהבת אבינו אתו ורצותו בו על השיעור ההוא הנה הוא חמס אלינו והוא גם הוא סבב על עצמו הרעה ודמו בראשו ואנחנו נקיים והנה בזה גם כן לא נטו מאוד ממה שהיה וכבר דחה **הרמב"ן** ז"ל זה הפירוש מפני מאמר **חכמינו** ז"ל

(ב"ר פ' פ"ד) רוח הקדש אומרת וכו'. אמנם לדעתי זה היה העקר ועל דא סלקי ונחתי ככל אשר יתיעצו מכאן ואילך למען אשר לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם.

וישמע ראובן ויצילהו וכו'. כבר ביאר הכתוב כונת ראובן שהייתה להצילו ולהשיבו אל אביו (י) ואולי היה בדעתו לדבר עמו על העניין ההוא כי הוא יסיר המשטמה והשנאה

מביניהם אמנם הוכרח לדבר עמהם לפי דרכם ואמר אחר שרצונכם לראות מה יהיו חלומותיו אין לכם להכותו נפש בידיים כי אם אתם בוחרים לשפוך דם נקי ליתנו עליכם מי ימנע אתכם מבוא בדמים הנה הוא באסונו ימות ואת דמו מידכם יבקש כהורגים במקדש כהן ונביא ולא בכל שעתא מתרחיש ניסא ליתן כעפר חרב ההורג או לעשות שיש צואר הנהרג אמנם הראוי לכם לעשות כדי שתתנו מקום לשום הצלה אם תזדמן מאת השם יתברך שתשליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר אשר אין בו מים לא אל הבורות ההמה אשר אמרתם שהם עמוקים מרפש וטיט הרבה מאוד ויד אל תשלחו בו כי בזה תהיה ההצלה אף על פי שהיא רחוקה אינה נמנעת מצדו ומצדיכם.

למען הציל אותו וכו'. (י) כתב **רש"י** ז"ל רוח הקדש אומר כן והכוונה לו שדברי רוח הקדש נמשכין מתחילת הפסוק לסופו אמר להם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. למען הציל אותו כי אין בכתוב רק הדבר וסבתו שאם היו הדברים הראשונים ספור המעשה היה לו לומר ואחרי כן למען הציל אותו וכו'. והוא מבואר אם יושם אליו לב. ואולי שרצה לדידי אידי ואידי שפיכות דמים הוא אבל אם על כל פנים לא תרצו להסתלק מוטב שתשליכו אותו אל הבור וכו'. והוא אשר אמר אחרי כן (בראשית מ"ב) הלא אמרתי אליכם לאמור אל תחטאו בילד ולא שמעתם.

וישאו עיניהם וכו'. (י) יאמר שמצד משאם הכירו מרחוק שהיו ישמעאלים דרך כללי שכן היה דרכם להוריד הסחורה ההיא למצרים ומצד זה הייתה עצת יהודה לכו ונמכרנו לישמעאלים. אמנם כשהגיעו אליהם הוסיפו בהם ידיעה מיוחדת שהיו מדינים שהייתה משפחה מיוחדת או במקום מיוחד מהם והם ישמעאלים ומדינים. ולזה יצדקו הכתובים כולם ולא נצטרך לפשרת **הרמב"ן** ז"ל שהיו הסחורות מהמדינים והגמלים מהישמעאלים כי הוא דבר זר וגם שלא נתן ליכתב בספור.

מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו (ג) אחר שהסיע אותם ראובן מההריגה בידיים ויהודה לא ידע שכונתו להשיבו אל אביו יעצם לפי דרכם ואמר כיון שהשלכנו אותו במקום שימות בלי ספק מה בצע במה שנהרוג אותו על זה האופן וכסינו את דמו כלומר שנכסה את דמו שלא ישפך לעינינו סוף סוף אנו הורגים אותו בידיים ולא יצאתם מידי שמים. אמנם אשר אראהו אני לכו ונמכרנו לישמעאלים וידינו אל תהי בו כלל כי אחינו בשרנו הוא. ואין לגלגל עליו המיתה בשום פנים. ומעתה אם מאת ה' היו חלומותיו הרבה ריוח והצלה לפניו והטוב בעיניו יעשה. ואם רוע יצרו הסיתו בנו כבר יתהפך דמיון ממשלתו ומלכותו לשפלות ועבדות עולם אשר הוא תכלית ההרחקה. וישמעו אחיו כי הייתה עצה הגונה ויעברו אנשים וימכרו וכו'. וכבר עמדו על העצה הראשונה כענין אביהם כמו שאמר ויקחו את כתונת יוסף וישחטו וכו'.

וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו (י) לפי שהמוסכם מדעת כלם לתת לו שארית ופליטה מה. ויעבור והנה איננו חרד בפניהם חרדה גדולה שמא בפתע נאכל מחיות רעות ואולי שחשדם עליו.

וישלחו את הכתונת וכו' ויכירה ויאמר וכו' יעיד כי כאשר חשבו כן נתדמה אליו וגזר כתונת בני זה מה שיחייב שחיה רעה אכלתהו וכו' כמו שאמרנו. (ט) ולזה נתייאש מהבקשה והחפוש אחריו כמו שרצו. הוא דכתיב ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים דמאימתי מתאבלים על ההרוגים משנתייאשו מהם (שמחות פ"ב ה' י"א). ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וכו' למה שנתרחק זה המעשה ממה שיסודו דוד באומרו (ש"ב י"ב) ועתה מת למה זה אני צם וכו' כמו שביארנוהו בשער הקודם לזה אמרו ז"ל (תנחומא ויגש) שלא היה מתאבל אלא על עצמו שהייתה קבלה בידו שאם ימות אחד מבניו בחייו שירד לגיהנם. ועל זה אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. ומזה העניין וצורך מציאות כל השבטים יחד להיות בנין בית ישראל על מכונו ידובר בשער ל"א ב"ה. ויש שאמרו (ב"ר פ' פ"ד) שלא נגזרה גזירה שישתכח מהלב רק המת ממש. אבל לא על החי כסבור שהוא מת. (יא) והנכון בעיני גם כן כי מצד יראת שמים לא קבל התנחמות ממנו. כי ראה שבעונו מת בנו ואם יתאפק מצערו ויסירנו מלבו יצטרך להוסיף לו מכה רבה על זאת כדרך שעושים למי שמכין אותו מכת מרדות ולא יוסר בא' שמכין אותו עוד. והוא מה שפירש הכתוב באומרו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. ירצה כי מיאונו להתנחם היה לפי שרצה לרדת באבלות בנו זה שאולה ולא יצטרך לחדש עליו אבל אחר בטרם ימות. וזה אינו קריאת תגר אבל היא כוונה רצויה ומדה שלמה והעושה בהפך זה הוא כפורע שטרו ואינו קורעו וכו'. וזה עצמו אמר איוב אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט'). והכוונה רצויה והפירוש מבואר.

והמדנים מכרו אותו וכו'. יאמר שכבר נגמרה כוונתם במה שהורידוהו למצרים מקום מלא כשפים שאין עבד יוצא משם לעולם. אמנם שכבר הייתה עליו שם יד ה' במה שבא אל יד פוטיפר סריס פרעה וכו' אשר הייתה סיבה ראשונה למלאת דבר ה' בחלומותיו אשר סיפר להם. אמנם לפי שעברו עליו ימים ולא שמעו ממנו דבר נתייאשו ממנו ולא היה עוד דעתם אליו. וגם כי באו אחר כך מצרים מפני הרעב לא זכרו ולא שתו לבם שחשבו שהישמעאלים מכרוהו או הוליכוהו לארץ רחוקה מאוד וה' העלים מהם למען הקימו מזימות לבו להורידם לצורך הצירוף והזקוק להיותם ראויין לעבוד את ה' בצאתם משם כמו שכתב בתורה האלוהית בראש עשרת הדברים (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' כי הוא היה המקום הראוי והנאות לכל האותות והמופתים אשר יעשו שם לפרסם שמו ית' בעולם. (ד) וזהו מה שכוונו ז"ל באומרם (תנחומא וישב) שכללו האל יתברך עמם בזה המעשה ושנכנסו בחרמותם כביכול שאלמלא לא החריםו הם על הסוד היה לו יתברך להחרים לקיים עצתו הנפלאה עם היות שלא היה מהכרח שתעשה על ידם ועל האופן ההוא כמו שאמרנו והנה לזה שכונתם לשם שמים לא היו ראויין לעונש כלל אבל היה להם שכר טוב בעמלם.

[יהודה נפרד מאחיו]

ויהי בעת ההיא יורד יהודה וכו' (יב) אחר שהראה בספור הראשון זה השיעור מזה העניין הנפלא רצוני מהגיע הכוונות הכוללות ממפעלות אלוהים עם שלוח הבחירה האנושית לגמרי סמך זה הספור השני אשר יתבאר זה ממנו ביאור יותר חזק ומבואר וזה שאין ספק שהייתה מחשבה כוללת אצלו יתברך להוציא מיהודה ותמר הזרע אשר יצליח לעשות מלוכה בישראל כי היא הייתה הגונה לזה אם מצד עצמה ואם מצד היותה בתו של שם כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ה). והנה בעת שרצה יהודה להפרד מאחיו כי לא יוכל לראות ברעה אשר ימצא את אביו בימי אבלו הניע לבו אותו לנטות עד איש עדולמי ושמו חירה וכבר נתחדשה בזה סיבה קרובה לקחת לו את תמר לאשה כי שם ביתה. (יב) אמנם נתרחק העניין לנטות יהודה אחר רצונו ביופי ובממון כמו שמשמע באומרו וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה כי ראה אותה יפה ובת איש מיוחס מסוחרי הארץ ולזה היה מה שהיה מהיות בניה רעים וחטאים לה' מכל מקום כבר חזרה מחשבת הש"י להקרב כשראה יהודה ליקח אשה לער בכורו ושמה תמר אמנם מחשבתו של ער ובחירתו הרעה התנגדה לזה אשר מנע ממנה פרי בטן בצד מהצדדים כמו שיובן מהעניין עצמו וכמו שקיימו **חכמינו** ז"ל (יבמות ל"ד ב) (יג) והנה בן נח המבטל פריה ורביה חייב מיתה שהרי היו מצווין על פריה ורביה ואזהרתם זו היא מיתתם ולזה וימיתהו ה' ועם היות שכבר נתרחקה בזה מחשבתו יתברך לא הקפיד ולא נשאו פנים וכבר חזרה המחשבה האלוהית להקרב כשאמר יהודה לאונן בוא אל אשת אחיך ויבם אותה וחזרה ונדחת לבחירת אונן הרעה גם הוא דכתיב וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו כו'. (ג) ואחשוב שעניין שבשוש היה שחשב שלא חלה מצות פריה ורביה על זקיקת יבמים כיון שהזרע אינו לעצמם אלא להקים שם לאחיו ושהוא אינו מצוה לפרות ולזולתו ולזה שלא ימות גם הוא כאחיו שהשחית הזרע שהיה לו והנה טעה בזה. ועוד שכבר היה לו אשת אח שלא במקום מצוה וחייב מיתה מדינם שהיו מצווין על העריות. (יד) ומעתה נדחית מחשבה זו מדעת יהודה עד יגדל שלה ואין כונתו לשהיו לו שלשה עשר שנים ויום אחד רק שיגדל ויבא בימים ויקנה דעת ויראת שמים לבלתי יחטא במה שחטאו אחיו וימות כהם וזאת הייתה דחיה שאין לה גבול דסבר כיון שנדחית נדחית והרי היא השטאה בטענה. והנה שמות הבנים האלו הוכיחו על סופן. ער. כלומר כתבנו את האיש הזה ערירי גבר. אונן כי נפשו עליו תתאונן ותאבל. (יב) ושלה גם המקום אשר ילדתו אמו בו מסכימים למה שבו השלה וכזב יהודה אביו בתמר באומרו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני והיה בכזיב כמו שאמרנו. וב**מדרש** (ב"ר פ' פ"ה) ער שהוער מן העולם. אונן שהביא אנינה לעולם. שלה פסקת. ואשר אמרנו הוא הנכון. והנה עם זה כבר הייתה יושבת תמר שוממה בית אביה עד שנאמר וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה כו' ויגד לתמר כו' ותסר בגדי אלמנותה כו' לפי שלא הבינה תמר ממה שאמר לה יהודה עד יגדל שלה בני רק העניין הראשון וראתה שכבר הגיע זמן ולא נשאו וחשבה שמא

שכחה מלבו (טו) לזה הסכימה בדעתה להסיר בגדי אלמנותה מעליה ולהתכסות בצעיף נאה ולהתקשט ולהזדמן לו במקום קרוב לעירה שהוא על דרך תמנתה כדי להתראה לפניו ביום נחמתם ושמחתם אולי תשא חן וחסד לפניו ויצוה אותה ללכת עמהם ומתוך מזמוטי השמחה יתננה לו לאשה. והנה זאת באמת הייתה עצה טובה והגונה אלא שנמשכה באופן אחר שנאמר ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה לא שכסתה פניה לשם זנות כי כאשה צנועה ועצובת רוח באה לשם והנה היא כסתה פניה כמנהג הנשים הכשרות כסבורה שכשיבא שם יהודה או אחר מהבאים עמו יגשו אליה וישאלו אותה מי את או אנה תלכי ואז תשיב אמריה לו ויכירוה וימשך מה שעלה על לבה אמנם כסוי פניה זה היה סיבה שלא הכירה וחשבה לזונה מצד מקומה ובלי שום שאלה וחקירה מיהר לומר אליה הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו היא והנה היא בשומעה את דבריו שנשתנה העניין אל מה שלא עלה על לבה ראשונה ולפי שכבר היה הדבר ההוא מותר בימיהם למצות ייבום בחרה בודאי של חמיה יותר מספק של בנו והשיבה לו דבר על פי דבריו ותאמר מה תתן לי כי תבא אלי כדי לקבוע בלבו מה שחשבה לזונה ולא יתן לב להכרתה וגם להמציא סימנים נזכרים ונעשים ביניהם להיות עדות בידה לעת הצורך והוא כי לכל זונות יתנו שכרה לאחר מעשה וזו שאלה קודם ולא עוד אלא שלא האמינה בו בשישלח הגדי בלא ערבון ועוד העזה פניה לקחת מאתו החותם והפתילים והמטה וכל זה ממה שיורה ספורו שלא הייתה כונתה רק מצות הייבום ולהקים זרע מהאיש החשוב ההוא ולבנות ממנו בית מלכות בישראל וכמו שנאמר ויתן לה ויבא אליה ותהר לו. וכבר דברנו בראשונה ברמזים הנוראים שהכניסה רוח הקדש תחת דברי פשרתה וכבר השתדל יהודה לקחת הערבון מיד האשה כדי שלא ימצאו כלי תשמישיו בידה מפני הגנאי וכשלא מצא אמר תקח לה פן נהיה לבוז מצד פרסום הבקשה ואם מצד אמות דברו כבר שלחתי הגדי הזה שהוא טוב ובידך שאתה איש חשוב ולא מצאתה ומה יש לי עוד.

ויהי כמשלש חדשים וכו'. לפי שהייתה שומרת יבם הייתה במיתה אצלם ואולי שהיה מנהגם להחמיר על האשה בשריפה והודיעו הדבר ליהודה אם אולי בא אליה הוא או שלה בנו כי לשניהם הותרה בזמנם ונפטרה מהמיתה. והוא אמר הוציאוה ותשרף (טז) כלומר אנחנו לא קיימנו בה מצות יבום לפיכך עשו מה שתמצו ולזה היא מוצאת וכו'. והראשונים (**רמב"ן** וישב) למדו מכאן שהיה יהודה שר ושופט בארץ. ואין צורך. אלא שכיון שאמר יהודה שלא הייתה ידם בה היו מוציאים אותה לשריפה בדינם ורבותינו ז"ל אמרו כי הייתה בתו של שם והיה כהן לאל עליון ודינה בשרפה כמו שאמר הכתוב את אביה היא מחללת באש תשרף. ואפשר כי היה זה בדינם כמה שאמרו המושלים מי שאש התאוו להבתו מהר תעבירו באש וטהר.

והיא שלחה אל חמיה מצד אחר שלא ידעו השופטים לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה וכו' הכר נא וכו' וכשהכיר הדבר והודה שהיה ממנו פטרו אותה מדינה כי לה הצדקה ולי בושת הפנים אם במה שכבר שאלו את פיה וכחשה ואם במה שנתפרסם שכיון בה לביאת

הפקר כאחד הרקים. וזה שאמר צדקה ממני (טז) ירצה אף על פי שצדקתי במעשה הזה כיון שנזדמנה לי אשתי אבל היא צדקה יותר שנתכונה לשם שמים וכמו שאמר רב חייא בר אשי אנא מיהא לאיסורא איכוני (קדושין פ"א ב) ולזה נחשבה לו הודאה זו למצוה כמה שאמרו ז"ל בכמה מקומות (סוטה י' ב). והנה על צדקת האשה הזאת ויושר לבבה במעשה הזה שהיה ברגלה ממנו שמץ דבה אמרו הזקנים בשער בית דינו של יהודה כאשר לקח לו בועז את רוח המואביה לאשה אחרי אשר באת אליו אל הגורן בעוד לילה ושכבה בחיקו ואמרה (רות ג') ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה כסבורים שיש לו עליה שום חשד של פריצות אמרו לו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וכו' ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה וכו' (שם ד'). ירצה לא תחשוב עליה שום דופי על זה כי מאת הש"י הייתה זאת ויתן ה' אותה עם שהיא מעצמה באה אל ביתך לשכב בחיקך כרחל וכלאה אשר יצאו גם כן בצד מה מדרך הצניעות לקיים זרע מהצדיק זאת אומרת (בראשית ל') הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי וזאת אומרת (שם) אלי תבא כי שכר שכרתיך והייתה צדקתם עומדת לפניו יתברך עד שבנו שתיהן את בית ישראל ועוד יהיה ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה ע"י שישבה בפתח עיניים על הדרך ומסרה עצמה לחמיה כסבור שהייתה זונה וכבר רוח הקדש העידה שממנו יתברך יצאו הדברים (מכות כ"ג ב) שנאמר צדקה ממני. והנה הביאו דוגמתה אם במעשה ואם ביחס שכלן היו ראשונות לקרבתם תחת כנפי השכינה וכבר כתבנו זה בפירוש המגלה ההיא.

ולא יסוף עוד לדעתה לפי שיהיה עול אצל שלה בנו שמנעה ממנו ולקחה לעצמו.

ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה (טו) גם זה נראה מהשגחת הש"י במעשה הזה שתתעבר בביאה ההיא משני בנים להקים שם לשני אנשיה המתים ואף על פי שזקיקת יבם אחד אמרה תורה ולא זקיקת שני יבמים (יבמות ל"א ב) אפשר דבמקום יבום האב זמנו שאני. והעד המוכיח על זה מה שתחשוב התורה בכל מקום (במדבר כ"ו) בני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען כי מה תועלת בזכרון המתים שכבר מתו זה כמה שנים מבלי שהיה בזכרונם שום טעם כבני אהרן שהיו נזכרים (שם) לפי שהגיעו לכלל כהונה ולהודיע למה נתכהן אלעזר תחת אביו והוא כי מתו נדב ואביו ובנים לא היו להם והפלא מה שכ' בפר' פנחס בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם לשלה משפחת השלני לפרץ וכו' הורה שעקר בני יהודה ותולדותיו היו ער ואונן והוא בסוד הייבום. ואולי שלסיבה זו נתרוצצו הבנים בעת לדתה כי לכל אחד מן המתים היה דין קדימה אל הייבום בצד מה כי ער הבכור כבר זכה ראשונה אלא שנתרוקנה זכותו אחרי כן לאונן להיותו אחרון. ואצל בכורת יעקב כתבנו שמשם ואילך לא הייתה בכורה בלי שום תגר. והנה קשרה המיילדת השני על ידי זרח כסבורה שהיא נותנת סימן על הבכור כדי שלא יתערבו ואחר היה סימן לקטון.

והנה עם זה נתבאר גם כן מתוך הספור הזה איך היו כל הפעולות החלקיות או רובן מנגדות אל הכוונה הכוללת האלוהית לבראת אורו של משיח ועם היות שכלם היו באפשרותם והמה בחרו בדרכם ועשו כרצונם ולסוף סוף עשה ה' אשר זמם בתחילת זה העניין הנפלא. ואחר שסמך הספור הזה אל הראשון לסיבה שקדמה חזר להשלים עניינו של יוסף להורות גם כן איך נמשך לבא הדבר אשר דברו ושכבר נתגלגלו לו עניינים עוזרים ועניינים מעכבים לפי מה שנזדמן ממקריהם ומענייניהם הרצוניים הבחיריים ולסוף נעשתה עצתו.

ואמר ויוסף הורד מצרימה ויקנהו וגו'. יאמר שכבר הייתה סיבה אלוהית להצלחתו מה שקנהו פוטיפר וכו' ועוד מה ששם אותו משרת בביתו ולא נתן עליו עבודת שדה וכרם שהם מלאכות נעשו בחוץ וזה כדי שיראה אדוניו כי ה' אתו וכל אשר הוא עושה מצליח בידו.

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ו) ויהי ה' את יוסף אמר ר' יהודה משל לבהמי שהיו לפניו שנים עשר בהמות טעונות יין נכנסה אחת מהן לחנותו של עכו"ם הניח אחד עשר והלך אחריה אמרה ליה מה אתה מניח י"א והולך אחר אחת אמר ליה אלו ברשות הרבים הם איני חושש שלא יעשה יין נסך אבל זו שנכנסה לחנותו של עכו"ם אני חושש שיעשה יין נסך כך אלו גדולים וברשות עצמם אבל זה הוא קטן וברשותו של עכו"ם לפיכך ויהי ה' את יוסף. וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאת כל איש כפי מה שיאות לו. וכבר קפץ עליו עניין מנגד אשר הייתה סיבה להסירו מגדולתו ולהשפילו והוא נמשך מהרצון הנפסד של אשת אדוניו ומטוב בחירתו שהכל היו רשאים עליהם כי היא נצחה מיופיו ואמרה לו שכבה עמי והוא עומד בתומתו ותשב באיתן קשתו וימאן ויאמר וכו' הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני וכו'. ירצה אין איש בארץ אשר יחטא בכדומה לזה רק למלא נפשו באי זה דבר מהמועיל או הכבוד או הערב ואני לאיזה מהם אתכוין אם אל המועיל הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכו' ואם אל הכבוד איננו גדול בבית הזה ממני וכו' ואם אל הערב ולא חשך ממני מאומה מכל אשר יתאוה כי אם אותך ובאשר את אשתו לבדו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוהים. ירצה אם ימשך שום תכלית מאלו הנה יהיה המעשה מכוון אליו בעצם וימשך החטא במקרה ואף על פי שיהיה פועל רע לא יהיה רע בהחלט אבל כשלא ימשך שום תכלית מהפועל זולתי החטא לאלוהים הנה היא רעה גדולה שאין לה שום טענה של מחילה ואין להסכים עליה בשום פנים. הנה הוא השיב אמרים נכוחים וישרים אבל לא ערבו לחכה כי עזה כמות אהבה.

ויהי כדברה אליו יום יום ולא שמע אליה קרה מקרה שבאחד הימים שהייתה מפתתו בבואו אל הבית לעשות מלאכתו לא היה איש מאנשי הבית שם בבית המיוחד אשר היו שניהם וכאשר נתייחדו שניהם תפשתהו בבגדו והחזיקה בו כדי שלא תצא ריקה מאתו והנה הוא לא ראה צד אחר להמלט רק להשמט עצמו מן הלבוש ולהניחו בידה ולצאת

החוצה במקום אשר יראוהו אנשי הבית ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה משולל מבגדו העליון שלא כמנהגו (יו) חשבה בלבה שהוא יגיד הדבר לתת טעם לצאתו כדמות בורח ולזה קדמה וקראה בקול גדול לאנשי הבית ואומרה ראו הביא לנו וכו'. והנה מפני שמציאות הבגד בידה היא ראייה גדולה אל האמת לזה נתנה אמתלא לדבר באומרה ויהי כהרימי קולי ואקרא וכו'. הטעימה בדבריה כי בעבור שיהיה קל לנוס עזב בגדו אצלה אבל לא אמרה ויעזב בגדו בידה כי אם הייתה היא האנוסה בגדו בידה מאי בעי.

ותנח בגדו אצלה וכו' כי רצתה לטעון עליו מהטענה עצמה שהיא בבגדה וזו הייתה ערמיות מאתה וגם להטעים טענתה לאנשי ביתה תחלה כי אחרי כן יהיו לה לראיה ולזה נאמר ויהי כשמעו אדוניו את דברי אשתו וכו' ויחר אפו ויקח אדני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר וגו'. ועם שזה העניין היה מנגד לגדולתו של יוסף. לוסף לא הספיק למנוע הטוב כי מבית הסורים יצא למלוך כי קרה גם כן מהפעולות האנושיות אשר יעשה אדם לחטוא בהנה אם מפאת הרצון או רוע הבחירה שחטאו משקה מלך מצרים והאופה וכו' ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וכו' ויחלמו חלום וכו'. וכבר הגיע משלמות שירותו וזריזותו שהיה מסכים לבקר אותם בבקר בבקר לדעת מה יעשה להם עד שהיום ההוא ראה והנם זועפים ושאל להם מדוע פניכם רעים היום ולהיות דעתם קרובה אליו לסיבה שנזכרה החשיבוהו לומר לו את אשר בלבבם ולהודיעו את צערם ויאמרו אליו חלום חלמנו ופותר אין אותו כלומר שבעבור היותם אסורים שם אין פותר מצוי להם כמו שהיה אם היו ברשותם שהיו מבקשים מחכמי מצרים וחרטומיהם. ואז נמצא מקום לחזור הכוונה האלוהית למעמדה ולעמוד לו בעת צרתו להושיבו עם נדיבים עם נדיבי עמו. וזה שעור מה שרצינו אליו בזה החלק אשר בו נתבאר הדרוש האלוהי שזכרנו. ואחר זה נבוא אל מה שנעזר מהשפע האלוהי בעניין החלומות ופתרונם ונכלול בחלק אחד חלומות הסריסים ופתרונם וחלומות של פרעה ופתרונם שהעניינים נמשכים זה לזה ולגבי יוסף חלום אחד הוא גם כי מה שיחקר מהם ראוי להיות דרוש אחד כמו שיבוא.

עקידת יצחק שער כט (פרשת מקץ) – בראשית מא-מב

[רמח,א]

יבאר ההבדל בין האור המגיע מהישרת בעלי העצות ופותר חלומות, למגיע מהשפע הנובא"י.

הלא לאלוהים פתרונים וגו', בלעדי אלוהים יענה את שלום פרעה.

פתח רבי שמעון בן יוחי שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו)
שמחה לפני הקדוש ברוך הוא הנקרא (שמות ט"ו) איש מלחמה. כשאמר יהי אור
ויהי אור, דכתיב (משלי י"ג) אור צדיקים ישמח. ודבר בעתו מה טוב (שם ט"ו)
שנאמר (בראשית א') וירא אלוהים את האור כי טוב (ב"ר פ' ג').

[חשיבותו של האור]

להיות האור הכרחי להשגת המובטים. כל המושל עליו, ימשול הדברים הדומים בכללים ובפרטים.

סיבת הקודם נתבארה בספר הנפש זולתו, והיא להיות בת העין כמראה מלוטשת נעדרת המראות והגוונים כולם, ולכן תקבל כל מראה וכל גוון שתעמוד לפניה. ומזה יתחייב שאם הדבר המובט יהיה נסתר בחושך, לא יראה במראה, כי אז אין לו גוון ולא שום תמונה. אבל כשהמובט נראה, ופניו צהובים באי זה מין מן האור, הנה אז יראה בה מיד, הן שהמראה תהיה באור או בחושך, אין הפרש בזה, כי הדבר תלוי בהיות המובט זרוח ובהיר.

וכמו שאמרו ז"ל (תנחומא פ' תצוה) אתה מוצא כי מי שהוא בחושך רואה מה שהוא באור, ומי שהוא באור אינו רואה מה שהוא בחושך.

[הקב"ה – עינו של עולם, רואה הכל, כי הכל בו.]

אמנם המראה הגדולה והנוראה הוא אורו ועינו של עולם ית' שמו, אינו צריך לאורה זו, כי עינו הטובה לא תראה מצד היותה נעדרת מהצורות כעיני האדם, אבל מצד היות כל הצורות נמצאות בו בעצם וראשונה, בהשגתו עצמו ישיג הכל.

ולזה אין דבר נסתר מנגד עיניו, גם חושך לא יחשיך ממנו מהשיג כל הנמצאים הנעלמים והנסתרים, כמו שחתמו אותו מאמר (שם). אבל הקדוש ברוך הוא אור, ויושב באור ורואה מה שהוא בחושך, דכתיב (דניאל ב') ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא.

והפירוש נכון מאוד, עם שבשערים זכרנו אותו על כוונה אחרת.

הנה על פי הדברים האלה שם הנביא זה העניין למשל, באשר אינם ראויים להראה [להיראות] לפניו יתברך מצד חסרונם. ואמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכו' (ישעיה ס').

אמר כי כלל האומות עכו"ם ישארו אצלו כביכול בטבע הנמצא אצלנו בעניין המובטים, עד שלא יראו לפניו מפני היותם בחושך ובאפלה. אמנם בהשקפת האומה הזאת ישתמש יתברך משלימותו זה המיוחד, אשר מפאת אור עצמותו הזורח על כל מובט ישיגהו, הן שיהיה המובט באור או בחושך. והוא אומר (שם) וכבודו עליך יראה. כי הכבוד הזה לא יראה על אומות העכו"ם לפי המשל כאשר אמרנו. אמנם יראה על זה שיראה באור כבוד עצמותו המיוחד, אף על פי שיהיו במחשך מעשיהם, וכמו שאמר במקום אחר (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי.

הנה על פי המשל הזה הקדים האל יתברך למעשה בראשית מאמר יהי אור ויהי אור, כמו שאמר **במדרש** (ב"ר פ' ג')

ר' יהודה אומר האורה נבראת תחלה. משל למלך שבקש לעשות פלטרין והיה אותו המקום אפל. מה עשה, הדליק נרות ופנסין לידע איך קובע תלמוסין לכך האורה נבראת תחלה.

כי עם שהוא יתברך לילה כיום יאיר לפניו כאשר אמרנו, הנה הורה הכרחיות האור לחיי האדם ולשלמות כל מלאכה, כי על ידו יראה הרואה ויבדל בין צורה לצורה ויבחין בין דבר לדבר. והפלא מה שהכתיב זה לעצמו יתברך באומרו בגמר כל המלאכה (בראשית א') **וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד**. כלומר כי כאשר ראה את כל אשר עשה הנה היה טוב מאד, מה שלא היה כן בזולת זה כביכול.

ולזה מה שאמרו ז"ל (פסחים ב' א) לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב. וכהוא עובדא דר' מאיר שנזכר **במדרש** (ב"ר פ' צ"ב), כי ראה אלוהים את האור כי טוב והבדילו לצדיקים בכל מעשיהם, דכתיב ואור צדיקים ישמח. ואורח צדיקים כאור נוגה (משלי ד'). וכתב הכא הבקר אור והאנשים שולחו.

ואולם לפי שהשכל ההיולאני הוא על הדמיון הנזכר עצמו, כי הוא בתחילה משולל מהמושכלות, וע"י כן ישכילם וישיגם כמו שנתבאר בספר הנזכר, הנה היה לו אור החכמה כאור החמה להוציא כוחו אל הפועל במדרגת האור על המובט. וכמו שכתב **הרב המורה** פרק י"א חלק ג'.

וכן אמר **החכם** (קהלת ב') וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. וביאר העניין באומרו, **החכם** עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך. ירצה, כי **החכם** אף על פי שיהיה סומא מעיניו, הנה עיניו האמתיים הם בשכל אשר בראשו, לחזות הדבר

המושג משורשי החכמה המוקדמים אליו. אמנם הכסיל עיניים לו ולא יראה שום מושכל, כי כשאנו יודע הוא בחושך על דרך האמת.

ולהיות התורה האלוהית מסוגלת לזה משאר החכמות, אמר **החכם** כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'). ירצה שכל מצוה ומצוה אל השכל, היא כנר אצל העין להישיירו להוציא פעולותיו בעינים ודרושים חלקיים. אמנם התורה בכלל היא ואור כולל להשלים אותו בכללות כמו שיבוא זה עוד שער ס"ח ב"ה.

[האור מסמל את תיקון המעשים בתבונה]

והוא הטעם למה שהועתק שם האור אל הישרה הנכונה אל תיקון המעשים על ידי העצה התבונית, כי כמוה היה אור ונר ביד האדם להגיע אל דבר חפצו והשגת תכליותיו. ובבחינה זו אמר משה ליתרו (במדבר י') והיית לנו לעיניים. והסנהדרין נקראים (הוריות ה' ב) עיני העדה, כי הם מנהיגים ומנהלים אותם גם כי יהיו בגיא צלמות באור מעולה ממאור העיניים הפלא ופלא. תדע שהעיוור הנה הוא ממלא בעצת שכלו חסרון עיוורונו. אמנם חסרון השכל לא ישלימהו דבר כמ"ש במאמר **החכם** עיניו בראשו וכו'.

ועל זה האופן ממילוי החיסרון אמר איוב (כ"ט) עיניים הייתי לעור ורגלים לפסח אני. והוא מבואר מכמה מקומות. אמנם האנשים המסוגלים להיותם אנשי עצה ותושיה להאיר עיני הסכלים או הפתאים הנה הם אשר ימצא בהם בשלמות הכוח המשער על האופן אשר כתב **הרב המורה** פרק ל"ח חלק שני, כי איש מהם בכוחו זה יעבור מהם על סבות רבות מעניינים קודמים והווים ומתאחרים ויוליד עניין צודק בהם. אלא שהכוח הזה הוא נפלא מאוד אצל הנביאים. ולזה נמצאו אצל היועצים האלה עצות נכונות מאוד ויוצאות אל המציאות כעניין נבואה כמו שאמר באחיתופל: כאשר ישאל איש בדבר אלוהים כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום (שמואל ב' י"ו).

יורה כי למה שהיה יודע ומכיר בהם ובענייניהם הקרובים והרחוקים היה כחו עצום לשער מה שימשך ממקריהם ולא יחטא כאלו שאל בדבר אלוהים. וכמ"ש עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור (תהלים ל"ג). ירצה כי מהמחויב שעצתו יתברך תכון לעד אחר שמחשבותיו עוברות ומפלשות כל הדורות.

[עצה טובה משולה לאור עיניים; פתרון חלומות]

והנה ה**נרבוני** כתב:

כי בכוח זה יתכן שהגיד שמואל לשאל את דבר האתונות וכדומה לאלו העניינים שלא יאות לייחסם אל מדרגות הנבואה הגמורה. והנה להיות טוב העצה מיוחס אל מאור העיניים כאשר אמרנו. הנה אחרי עצת יוסף הנכונה אשר יעץ בפרנסת

הארץ כמו שיבא כתוב וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי העם ההולכים בחשך בעצתו זאת ראו אור גדול. והנה לדעתי בכח המשער הזה הוא עקר מה שישתמשו בו פותרי החלומות ומגידי התעלומות על דרך שאמר הרב בפרק ההוא ובזה הכח הגידו בני אדם קצת עתידות עצומות. ע"כ.

לפי שחוזק ההשערה היא בחיבור העניינים כולם הראוי לחבר אליהם בפתח יועיל מאוד לשפוט בהוראות ההם משפטים ישרים צדיקים, ויראו כמגידי פלאים אשר בהבנת זה יותרו כמה ספקות הנפלים בענייני החלומות ופתרון, ויתבאר הבדל פתרונות יוסף בחלומות אשר לפנינו מפתרונות זולתו מהנקראים פותרי חלומות, ויובנו שני המאמרים אשר זכרנו ראשונה:

האחד שאמר לסריסים הלא לאלוהים פתרונים ומה שאמר למלך אלוהים יענה את שלום וכו'. וזה כי המובן מדבריו הוא שפתרון החלומות הוא עניין אלוהי לא תושג אמיתתו רק אל איש אשר רוח אלוהים בו כמוהו. ו

הנה **חכמינו** ז"ל אמרו מה שיראה מהם הפך זה משני פנים באמרם (ברכות נ"ה ב) כל החלומות הולכים אחר הפה. האחד מצד מה שהחליטו המאמר על כל פותר יהיה מי שיהיה.

והשני במה שאמרו (שם) שהחלום הולך אחר הפתרון כי מן הראוי שיתחייב הוא הלוך הפתרון אחר החלום כמו שאמר הכתוב איש כחלמו פתר. כי כאשר יחלום החולם כבר נפל בחלמו ההצדק אשר יכילהו לפי עניינו, ואיך תתחלף אחר כך הוראתו לחילוף דעות הפותר אותו כרצונו עד שכבר יראה מהם שיש ביד הפותר לפתור החלום אחד בעינו לשני אנשים אשר יחלמו אותו בלילה אחד לזה לטוב ולזה לרע כמו שנתבאר זה מעובדא דבר הדייא עם אביי ורבא (שם נ"ו א).

ופלא גדול מזה מה שאמר רבי נהוראי (שם נ"ה ב) עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלם והלכתי אצל כלם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכלם נתקיימו, שיראה מזה היות זה העניין תלוי יותר בקרי והזדמן ממה שיהיה משום חכמה וידיעה אלוהית, עם שכבר תראה סתירת זה ממה שקבעו שם בפ' הרואה (נ"ז א) פתרונים ידועים להרבה מהחלומות, ואם הכל הולך אחר הפותר הנה לא הועילו כלום.

הנה במאמרים האלה ובזולתם המדברים בעניין הזה יש הרבה מבוכות ובלבולים והיותר זר ונפלא לקבל, כי את אשר האלוהים עושה יגיד לאשר יחפוץ בחלומות וחזיונים ואחר ישתנה בחפץ הפותר לדברים משונים מכמה גוונים עד שכבר יתחייב מאלו העניינים הפך מה שכיוון יוסף בדבריו הנאמנים, הלא לאלוהים פתרונים.

[דבר החלומות וסוד פתרונם]

ולזה אני אומר כי דבר החלומות וסוד פתרונם וסיבת מבוכתן וחלופ כוונתם וחלופי חילופם - כלם זכרן אליהוא בקצרה למתבונן בו באמרו בתחילת דבריו:

בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן

אנשים ובמוסרם יחתום להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה (איוב ל"ג).

הנה בכתוב הא' כלל ג' מיני מדרגות שבהם ראתה החכמה האלוהית לגלות דעת האנשים ולהאיר את לבם להיירשירם ולהודיעם את אשר יהיה בזמן קרוב או רחוק לעוררם אל מה שיאות להם להקדים או להכין אל המעשה ההוא.

הראשונה היא מעלת הנבואה השלמה אשר עלו אליה כלל נביאי האמת ע"ה איש ואיש כפי מעלתו ועליה אמר בחלום חזיון לילה על דרך שאמר הקדוש ברוך הוא בעצמו (במדבר י"ב) במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו.

והשנית היא מדרגת רוח הקדש אשר היא למטה ממנה שרוב עניינה הוא על ידי בטול הכוחות הגופיות ותרדמתם כמו שנתפרסם אצל דניאל הנודע מאנשי רוח הקדש אמר (דניאל י') אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח. ואמר (שם) ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה.

וגם הנביאים בתחילת עניינם תקראן אותם כאלה כמו שנמצא ביחזקאל (א'), ובאברהם קודם שנמול נאמר (בראשית ט"ו) ותרדמה נפלה על אברם וכו'. ויפול אברהם וכו' (שם י"ז). וזה היה כן לפי שעניינם אז היה קרוב לרוח הקדש. ועל מדרגה זו אמר בנפול תרדמה על אנשים.

ושתי אלו המדרגות נתייחדו לאומה הנבחרת ולא נמצאו לזולתה כמו שאמר (שמות ל"ג) ונפלינו אני ועמך וכו'.

אמנם יש מדרגה שלישית שפלה משותפת לכלל האנשים והיא כי בעת השינה בשכבם על משכבם חלומות יחלומון, קצתם אין בהם ממש כמו שכתב **החכם** בטבעיות לסיבת טרדת הכוח המדמה ודפיקתו ברוב עניינים משונים אשר לא תנוח הנפש מהם בעת השינה, וקצתם יש בהם ממש וכו'. אמנם בפחות ויתר.

מהם שיש עניין מעט והרבה דברים בטלים, מה לתבן את הבר; ומהם שיש בהם גלוי דעת להרבה מהדברים העתידיים, אם ברובם אם בכלם כמו שאמרו ז"ל (ברכות נ"ז ב) חלום אחד מששים מנבואה, ירצה שהוא ניצוץ מניצוצי הנבואה, אלא שהיא היותר קטנה שבמדרגות וכבר לקחו זה המספר לדבר שהוא בטל במיעוטו אצל אחר גדול ממנו כאומרם (חולין צ"ז ב) בטל בששים וקרוב לזה כתב **הרב המורה** פרק ל"ו חלק ב'. ועל זה אמר בתנומות עלי משכב.

[חלומות הנובעים מדמיון ובלבול ודרך פתרונם]

והנה בהיות זאת המדרגה אצל הראשונות גלוי מילתא בעלמא ועניין משותף לכל האנשים אמר עליה אז יגלה אמן אנשים, ובאמרו ובמוסרם יחתום, כיון אל כל מה שאמרנו מהמבוכות והחלופים אשר יבאו בהם אם מהרחקת החיקויים והדימויים אם מעירוב העניינים אשר מצד החולם והנחלם, כי על הרוב יבוא מה שיבוא מהגלוי על זה האופן צרור וחתום במוסרותם של החולמים והעניינים עצמם, כי לעירוב הדברים ההם הדמיונים אשר בדעתם ותשוטט מחשבותם עליהם בבלתי סדר, חויב לבוא להם עניינים מעורבים ומבולבלים ואין מכיר, מצורף לשדרכן לבוא ג"כ ברשומים זרים ורחוקים ואין מבין. וכל זה היה סיבה להסיר אדם מעשה, כלומר שיוסר המעשה הרשום בו מהאדם החולם, ולא ישתמש בדוגמת העניין ההוא ורוממותו יתכסה ממנו עד שיבוא אצל חכם וידע פשר דבר.

וכמו שאמר פרעה אל בעל החלומות, ואני שמעתי עליך לאמור תשמע חלום לפתור אותו. והנה בזה היא מבוארת הסיבה אשר עליה יחויב מה שאמרנו והוא שלא ימצא אצל מלאכה זו רק מי שיתחזק בכוח המשער ההוא שזכרנוף ויהיה בקי ומומחה בהשערת אלה הדברים וזריז לברור מהם דבר מתוך דבר כבורר אוכל מתוך אוכל או מתוך פסולת כפי מה שהוא חלום וכפי מה שהוא חולם ויחויב החלופים בין הפותרים לפי חוזק זה הכח בהם או חולשתו.

וכבר אפשר שישגיג הפותר הוראה אחת מהוראות החלום לבד ויחשוב הנשאר לבטלה ויהיה לו אז הפסולת רבה על האוכל וזולתו מהפותרים יתחלף אליו וכיר ממנו מה שלא הכירו הראשון ויעלם ממנו מה שידעהו. ועל זה הסוד אמרו רבותינו ז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה כי כאשר פתר לו עניין צודק החולם יתן לבו אל הפתרון והכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות אשר בתוך החלום אף על פי שיתקיימו לא יורגשו למה שלא קדמה ההודעה מהן. וכבר יפתר לו פותר אחד מצד אחר ויורגש הפתרון ההוא ולא זולתו וזהו מה שהולכין אחר הפה.

ובמדרש הנעלם (זוהר פ' וישב)

רבי חייא ורבי יוסי הוו שכיחי קמיה דרבי שמעון אמרו הא דתנן כל חלמא דלא אתפשר כאגרתא דלא מקריא אי בגין דאתקיים ואיהו לא ידע או דלא אתקיים כלל אמר להו אתקיים ולא אתידע דהא ההוא חלמא תלייא עליה ואיהו לא אתידע או אתקיים או לא אתקיים.

הרי מבואר שכוונתם זכרונם לברכה באומרם כל החלומות הולכין אחר הפה אינה בשיהפכו הפותרים החלומות לפי רצונם, אלא שהגלוי והמפורסם ממנו הולך אחר מה שיפרסמוהו מפתרונם, והשאר גם כן מתקיים ואם לא נודע.

ועל זה האופן אפשר שיצדקו שני פותרים או שלשה או יותר בפתור כל אחד מהם מצד מתחלף לחברו לפי מה שנתחלף בקיאותו בהשערותו בזה מבקיאות חברו, עד שיבואו בו פתרונים רבים וכולם צודקים. כמו שהיה מעיד רבי נהוראי מאותן עשרים וארבעה פותרי החלומות שזכרנו.

וכבר אפשר שיכיר חכם אחד כל אלו ההוראות וישכיל מה שיאות מחלקי החלום לכל עניין מהם וכן מה שיאות מהם אל החולם עצמו או מה שיאות אל זולתו כמו שהיה נראה לכאורה עניינו של יוסף והכרתו בחלומות אלו אשר עליהם אמר הלא לאלוהים פתרונים, פתרונים רבים דוקא, כי הוא הרגיש שהיה פתרון להם לפי שעה ופתרון לעתיד ופתרון לימות המשיח, כמו שאמרו **חכמים** ז"ל **במדרש** שזכרנו בדברים אשר בשער הקודם, וגם פתרון לעצמו כמו שיבא.

והנה אין ספק כי מצורך השערת הפותר ועיקר בקיאותו הוא הכרת החולם ועניינו כי לא כל החולמים שוים במספר חלום אחד ושברו, כי הליסטים מזויין שחלם שנתלה על הדקל לא יהיה פתרונו כהוא צורבא מרבנן שחלם כן, כי כל אחד מהם פתרונו עמו לפי מעשהו ומלאכתו, וזה פתרונו לצליבא וזה למעלה ושררה כדאיתא בסוף יומא (פ"ז ב)

רבי חנינא חזא חלמא דזקפי ליה אדקלא בבבל וכו' ואמרינן התם גמירי דכל דזקפי ליה אדקלא רישא הווא. ופשיטא דברבנן קאמר.

וזה הדבר ודאי יעלם מהסכלים המתפארים בזאת המלאכה כדאיתא **במדרש** איכה פסוק ראשון.

ונזכר גם כן בגמרא בפרק הרואה (נ"ו ב)

חד כותאי עבד נפשיה מפשר חלמין שמע ר' ישמעאל בר' יוסי ואמר ליה אנא איזיל ואחמי הדין טפשא דליכא כותאי דמפלי בברייתא אזל ויתיב ליה גביה אתא חד אמר ליה חמית בחלמי זיתא משקה משחא א"ל זיתא נהור ומשחא נהור את חמי נהור בנהור סגיא אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי תפח רוחיה דהוא גברא אמיה הוה חכים פירוש שהיה בועל אמו כמה דאתמר (בראשית ד') והאדם ידע את חוה אשתו וכו' אתא אחרן אמר ליה חמית בחלמי עיני חדא בלעא חברתה אמר ליה ההוא כותאה ההוא גברא חמי נהור בנהור סגיא אמר ליה רבי ישמעאל תפח רוחיה דהוא גברא תרין בנין אית ליה וחד מנהון חכים לחבריה אתא אחרן אמר ליה חמית בחלמי ובלעית חד כוכב אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגיא כוכבא נהור ואת נהור הא נהורא על נהורא אמר ליה רבי ישמעאל תפח רוחיה דהוא גברא יהודאה קטיל ומן הדין יליף רבי ישמעאל הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך (שם ט"ו). אתא אחרן אמר ליה חזית בחלמאי דהואה לי תלת עינין אמר ליה ההוא גברא חמי נהור

סגיא אמר ליה ר' ישמעאל תפח רוחיה דהוא גברא אפויי הוא תרין דידיה וחד
 דתנורא אתא אחרן ואמר ליה חמית בחלמי ארבעה אודנין וכל עלמא מצייטין
 למלוי אמר ליה את שמיע סגיא אמר ליה ר' ישמעאל תפח רוחיה דהוא גברא
 מגבב כובין הוא וכד הוה טעין להון כל עלמא ערקין מן קדמוי אתא אחרן אמר ליה
 חמית בחלמאי דהוינא טעין חד פינקס כו' אמר ליה רבי ישמעאל תפח רוחיה
 דהוא גברא מרדעת אית ליה כו'.

הנך רואה מאלו העניינים כולם וזולתם שישן שם כי **החכם** עיניו בהכרת החולמים
 ומעשיהם ומלאכתם כי משם יצא אורה לפתרונותם והכסיל בחשך הולך כי לא השגיח רק
 אל ענין הדבר הנחלם לבד. תדע דלגבי בליעת הכוכב שלא למד מזה אמרו שלמד
 מהכתוב וכן אמרו שם גבי חד דאמרי ליה בחלמיה סק לקפוטקאה וכו' ומן הן יליף רבי
 יוסי קפוטקאה בלשון יון כו'.

וזהו בלי ספק שורש גדול בעניין כמו שאמרו לשם ובשאר ה**מדרשות** (ב"ר פ' פ"ט)
 אמר רבי יוחנן כל החלומות הולכין אחר הפתרון חוץ מן היין, יש שותה וטוב לו
 ויש שותה ורע לו. תלמיד חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו.

לכאורה נראה דהא גופא קשיא אמרת דביין אינו הולך אחר הפתרון והדר אמרת דהוא
 סימן יפה לתלמיד חכם וסימן רע לעם הארץ והרי זה פתרונו.
 אמנם הכוונה כי לפי שיש פתרונים נגבלים בהרבה מהחלומות ככלהו דפרק הרואה (נ"ז
 א) אמר רבי יוחנן כי כל החלומות שהן ממיני המשקין הולכין אחר הפתרון ההוא שנזכר
 שם חוץ מן היין שפתרונו משתנה לפי מה שהוא חולם.

ושם בגמ' פרק הרואה

תני תנא קמיה דר' יוחנן כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין שהרי יש שותהו
 וטוב לו דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ויש שותהו ורע לו דכתיב ויין למרי נפש. אמר
 לו רבי יוחנן תלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין
 מסכתי.

הרי נתבאר שמהשערת הפתרון הוא הכרת החולם. והוא דבר שאין ספק בו. ומזה יתבאר
 לך ענינו של בר הדיא עם אב"י ורבא דאמרי התם (נ"ו א) בה הדיא הוה מפשר חלמאי
 מאן דהוה יהיב ליה אגרא מפשר למעליותא ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר לגרועותא כי
 לפי שהיה בקי בחכמה זאת ומכיר בחלומות עניינים מתחלפים הנה בשוהיה החולם נותן
 לו שכר היה מבשר לו הטובה שבהוראות והיה מסתיר אי זו הוראה רעה שתהיה בו ולמי
 שאינו מעלה לו שכר היה עושה בהפך. והייתה זאת תחבולה גדולה להגדיל שכרו
 שהנפתרים חושבים דבאגרא תליא מילתא. ועל זה הצד היה מעשהו עם אב"י ורבא

בחלומות שוין כי שם נאמר דרבא לא הוה יהיב ליה מידי ואביי יהיב ליה מצורף למה שהכיר מרבא דריע מזליה וכי היה נכון למועדי רגל כמו שאמר איהו גופיה (מו"ק כ"ח א) בני חיי ומזוני לאו בזכותה תליא מילתא נראה דמשום דהוה קשה יום אמר הכי. ולזה היה פותר חלומותיו לפי ענייניו ולפי העתים שעברו עליו.

תדע שכן הוא, שהרי א"ל דוי"ו דפטר חמור גהיט בתפלך. ועיין רבא ואשכח. ואין לומר שנעשית כן מפני פתרונו וגם לא היה יכול לפתור כן לאביי אחר שלא נהיה ומאי דרתח עליה משום דאשכח בספרים כל החלומות הולכין אחר הפה, לפי שכבר היה יכול לפתור לו מצדדים אחרים בלתי מבהילים ולזרזו על הרעות העתידות, כמו שהיה לבו חולה עליו על דרך שאמר דניאל (ד') מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך. ואמר (שם) חטאך בצדקה פרוק וכו', וכמ"ש ז"ל (שבת י"א א) יפה תענית לחלום כאש בנעורת וכו'. והוא לא עשה אבל הגיד לו כל הרעות ההנה כאויב ומתנקם, משום דלא יהיב ליה מידי. ולישניה דבר הדיא דיקא דאמר גמירי קללת חכם אפילו בחינם היא באה, וכ"ש דאנא צערתי לרבא הרי שלא גרם לו אלא הצער לבד. ולסוף נדון על כיוצא בו גבי ריש טירזא דמלכא, כדאמרו ליה אמטו לחד זוזא אפסדת שיראי דמלכא כפתוהו בשתי ארזי וכו'.

[פתרונו של יוסף לשר המשקים]

הנה נתבאר עניין זה יפה מפתרונו של יוסף אל שר המשקים כאשר יושקף קשר כי אם זכרתי אתך, עם אומרו ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר הייתה וכו'.

וזה כי קרוב היה הדבר לפתור שני חלומות שלהם בשוה, כי מה שהיה רואה שהעוף אוכל המאכלים מעל ראשו, היה דומה למה שאמר המשקה ואתן את הכוס על כף פרעה כי המלך דומה אל הנשר גדול הכנפים וכו' (יחזקאל י"ז) ונאמר (איוב ה') ובני רשף יגביהו עוף. אמנם נמשך אחר מה שקדם לו מהכרתם ומההתחלפות שררתם והקורבה אשר להם אצל המלך, ומהבדל החטאים אשר עליהם נתפסו, וגזר זה למחילה ולזה לצליבא. והוא מה שביארו אל שר המשקים באומרו ונתת כוס פרעה וכו' כי אם זכרתי אתך וכו'. ירצה הטעם למה שראיתי לגזור על אמיתת זה העניין הוא כי ידעתיך איש חיל שר וחשוב בעיני המלך, עד שידעתי שאם זכרתי אתך בתורת סימן ורושם זיכרון באחד מהדברים שייטב לך לעשות אותו זכרון בחותמך או בלבושך, אז תוכל לעשות עמי חסד שתזכירני אל פרעה והוצאתני וכו'. ואמר זה לפי שהזכרון הוא מהכוחות הטבעיים אשר אין אדם שליט עליו, ואם ישכח מה יש לו לעשות. ולזה יש לו להיעזר בתחבולה כמו שיבוא זכרונו בשער צ' ב"ה.

ואמר הכתוב ולא זכר שר המשקים את יוסף. ירצה שלא שם לו סימן לזכרון כמו שאמר לו כי אם זכרתי אתך. ולזה וישכחהו, כי לא נמשך מה שאמר והזכרתי אל פרעה, והוא מה שהודה על חטאו אחר כך באומרו את חטאי אני מזכיר היום, חטא פרעה וחטא יוסף שלא

עשה התחבולה שבקש ממנו. ואנקלס תרגם ית סרחני. ולפי מה שכתבנו קרא דוקא. ואיך שיהיה יאמר שמצד חשיבותו רואה הוא שמספיק לכך.

ומזה הצד היה רואה בחלומו פתרון מה לעצמו, כי ידע בו שיתגלגל זכותו על ידו. וכדי שלא יחשב שכובד עווננו יעכב עליו, אמר כי גנב גונבתי מארץ העברים וכו'. אמנם אל שר האופים השקיף אליו מצד רוע טבעו ומזלו, והיותו במבט האיבה עם המלך לפי חטאתו וראה שהחלום מסכים עם הוראותיו אלו והסכימה דעתו אליהם. וזאת היא סיבה ועילה כי לזה השיבו על כנו ואותו תלה.

[פתרון חלומות אצל רבי אלעזר ותלמידיו]

ועל זה העניין עצמו הוי האי (ב"ר פ' פ"ט) דההיא איתתא דאתת לגביה רבי אלעזר אמרה ליה חזית בחלמי דשריתא דביתא פקעה אמר לה ההיא איתתא ילדת בר דכר אזלת וכן הות לה. אתת זמן אחרון ואמרת ליה הכי. ואיהו אתיב לה הכי. אזלת זמן תליתאי אשכחת תלמידיו דיתבין בבית ספרא אמרין לה ההיא איתתא קברה בעלה. וזה כי בקיעת או שבירת קורת הבית יורה על שברון הגוף וחלחלה בכל מתנים ואם תחלום זה החלום אשה הרה או ראויה לילד הנה הוא מורה כי בעת לידתה יהפכו ציריה עליה והמליטה זכר לפי שלידת הזכר הוא בצירים חבלים חדים יותר מהנקבה. אמנם כשתחלום מי שאינה הרה או שנסתלקה יורה על שיאחזנה צירים וחבלים על מות אישה. ואם קרה לה שבפעמים הראשונים באת אצל פותר אחד ובאחרונה אצל אחר ידמה ששנוי הפותרין או הפתרונות גורם ואינו כן רק שהם לומדים עניין מעניין כמו שאמרנו. ומה שאמר רבי אליעזר לתלמידיו אבדתון גברא לא כן כתוב ויהי כאשר פתר לנו וכו' לומר שלא היה להם לבשר רע והרי הוא חשוב כאילו הרגוהו וכמו שאמרו (מגילה ט"ו א) אין משיבין על הקלקלה והוא מוסר גדול אצל החכמים.

הנה שנתבארו אלו הדברים כפי מה שיסבלוהו הדעת להסכים המאמרים הנזכרים עם אלו ועם האמת ויועיל הנאמר בהם להסכים הבלתי נזכרים ויודע איפה כי אנשים כאלה הם הרואים אשר באורם יראו אור הולכי חשכים כי על זה נראה שקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח כלומר מאיר ומגלה צפונות. והוא מעניין השמוש בשם האור שזכרנו שכבר נמצאו אצל זה פתאים וסכלים מחזיקים עצמם לחכמים והם הולכי חשכים כמו שנתבאר מההוא כותי שזכרנו.

האמנה כי עדיין נשארו קצת ספקות בפתרונם הנאמרים מעין הספקות החזקות הנופלות על פתרונו של פרעה כמו שיבואו אחרי כן.

[יוסף כפותר חלומות]

ולכן אני רואה שענינו של יוסף באלו העניינים היה מעולה מאוד מזה והוא האור האלוהי הנבואי השופע על השכל אשר ממנו תושלם הנבואה, אשר בזה יהיה החלום נדון ונפתר כפי אשר יגזרו השכל האלוהי העליון אשר בקרבו. לא שילמד הפתרון מתוך החלום וחלקי שברו. כי זהו גלוי הצפונות במעלה גדולה.

אמנם תוכן העניין הזה יהיה כפי מה שאומר, וזה כי מהידוע שפתרון החלומות והגדת הנבואות הם עניינים הפכיים בעניינם. והוא שהמשפטים הנגזרים במציאות בפתרונות הם לקוחים מהעניינים הפרטיים אשר בחלום המתהווים ומתחדשים מהדברים הדמיוניים אשר בנפש החולם, כי מהם ומרמיזותיהם ישער המשער כפי כוחו וישפוט בכל הדרכים אשר זכרנו.

אמנם ההגדות הנבואיות הנה הם לקוחות מהגזרות הכוללות הנמצאות בסדור השמימי או בדעת האלוהי הכולל אשר ברצונו יתעלה יושפע על שכל הנביא אמות מציאותם, כמ"ש (עמוס ג') כי לא יעשה ה' אלוהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים.

ויתחייב מזה כי כאשר יבוא בחלום עירוב דברים או עניינים נוספים כפולים או בטלים יתבלבל בהם מאוד הפותר הבא בכוח השערתו לבד, כי ישתדל לבקש מציאות לדברים הבטלים ההם ולא יתיישב בהם דעת השומע, גם לא יסכים עמהם המציאות והיה זה לו כי הוא לא ידע בענייני המציאות רק מה שהוא משער מצד ענייני החלום ופרטיו. אמנם כאשר יבוא פתרון זה ליד הנביא או אשר ימצא אתו רוח הקודש, הנה באמת הוא יודע ראשונה ענייני הנמצאות מצד עצמן ומשיג אמתותם. ומצד זה הוא שר ושופט על החלום ומכיר מהו הצודק ממנו והבלתי צודק ומהו הנכפל והבטל, כי הוא על דרך האמת איננו פותר חלום, כי אם את אשר האלוהים עושה מגיד.

[חלומו של נבוכדנצר]

והוא היה הטעם הנכון לנבוכדנצר למה שלא רצה להגיד חלומו לחכמיו כי הוא הפירוש הנכון לשם בלי ספק כמו שנתבאר מאוחר להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשריה תחונני (דניאל ב') הורה כי היה מופת מאתו לדעת אם יגידו לו את דבר המשפט הנכון אם לא. וזה כי הוא ידע והרגיש מצורת חלומו ודבריו הנוראים שהוא היה עניין אמתי ומקיף בכלל המציאות ושאינו מכלל החלומות הפרטיים המורים על ענייני החלום ההוא הפרטי והסמוכים אליו.

וב**מדרש** (ב"ר פ' פ"ט)

וכל הבריות אינן חולמין, אלא חלומות המלכים של כל העולם כלו הוא.

והכוונה, שכל אדם חולם לעצמו העניין החלקי והפרטי המיוחד לו. אמנם המלך הוא חולם חלומו של כל העולם כולו, עד כי כאשר יחלום המלך יעשה כאלו חלמו כל אחד מהאנשים

לעצמם, והוא דבר שיאות למלך מצד שהוא כולל. וכ"ש אם היה מהמולכים תחת הכפה. ולזה גזר כי המשפט הכללי ההוא, א"א שהחוזים בכוכבים או המתפארים בנבואה שלא ידעו ולא ירגישו באלו העניינים מזולת החלום. ולזה היה מבקש מהם שיגידו הם העניינים האלוהיים ההם מעצמם במשל אשר ראם הוא בחלומו או קרוב אליו. ובזה ידע כי הם מדברים נכונה.

משל לכשתשמע שמועה שבחצר המלכות נעשו משפטים נוראים מפורסמים משרים גדולים ועצומים, כי אם איש יבא מעבדי המלך ומשרתיו אשר ידע כל יגיד העניינים ההם מתוך שידעם ולא הוצרך שיגידו לו השמועות, אדרבה הוא יתקן השמועות ההם או יכזיבם במה שלא יצדקו אל המציאות. אמנם אם הוא יגיד להם החלום הנה הם ישתדלו לפתור אותו לפי השערותם, ומתוך דבריו ילמדו לשקר ולומר דברים בלתי מסכימים אל המציאות. כמו שאמר (דניאל ב') ומלא כדבא ושחיתא הזדמנתון למאמר קדמי. והנה לפי שהם לא היו במעלה ההיא ולא עמדו בסוד הנבואה, הוצרכו להודות ולומר (שם)

לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויא כל קבל די כל מלך רב ושליט
מלה כדנה לא שאל כל חרטם ואשף וכשדי ומלתא די מלכא שאל יקירה ואחרן לא
איתי די יחונה קדם מלכא להן אלוהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי.

התנצלו כי לא היו רגילין אצל ידיעה זו למה שלא הורגלו המלכים לשאול כך. וגם המלכים לא עשו שלא כהוגן כי עניינים אלו אין יכולת על ידיעתם כי אם אל השכלים הנבדלים מחומר. וכבר הקדימו בזה מה שהיה לשם ותהלה אחרי כן לדניאל וחביריו.

אמנם ג"כ כיון לשני העניינים דניאל כשאמר רזא די מלכא שאל לא חכימין אשפין חרטומין גזרין יכלין להחויא למלכא ברם איתי אלה בשמיא גלה רזין והודע למלכא וכו' (שם). ביאר לו בפירוש, כי משפט הפתרון הוא לא יקחהו מרשמי החלום ומהוראותיו, אבל מהידיעה העליונה האמתית אשר על פיה ישפטו הרשמים וההוראות ההן הפך ממה שנהג בו חכמי הפותרים ובקיאיהם, והוא מה שהודה בו נבוכדנצר אחרי כן באומרו (שם) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלוהין ומרא מלכין וגלי רזין די יכלתא למגלא רזא דנא.

והנה כזה וכזה קרה לו ליוסף עם פרעה שהוא באמת נסתייע ברוח הקדש שעליו. ומהידיעה הכוללת האמתית בא אל המשפט ההוא החלקי. והוא מה שהשתדל להראות אותו הוראה אמתית בדבריו אשר דבר אשר תחלתן היו בלעדי אלוהים יענה וכו'. כמו שג"כ אמר אל הסריסים הלא לאלוהים פתרונים כמו שיבא כי ראה שהטוב והישר שיכירו ממנו זאת המעלה הברה והמצוחצחת שהיא מאירת עיניים בהערת העניינים הכוללים האלוהיים אשר היא למעלה מהאורות אשר זכרנו ראשונה.

ומעתה יתכן להשתדל ביישוב אלו העניינים המעולים על סדר הכתובים ולבאר אמיתתם אחר שנזכור ראשונה הספקות הנופלות בעניינם וגם במה שילוח אליהם מהספור.

וכבר פירשנו טעם הלא לאלוהים פתרונים והתרנו הספקות הנופלים בענייני הפתרונות ואגבו נתבאר טעם כי אם זכרתי אתך וכו'. אם בסמיכות מלת כי ואם בכפל הזכרונות והכנסת החסד בין זכרון לזכרון.

[הספקות הנופלים בענייני הפתרונות]

א. בפתרון חלומות הסריסים למה לא פתר יוסף מה שזכר ראותו בחלום והיא כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכולותיה ענבים ואקח את הענבים ואשחט אותם על כוס פרעה. כי הנה לא נראה שפתר זולתי מה שראה שלשת השריגים שלשת ימים וכו' ונתת כוס פרעה וכו'. וכן בחלום האופה. ואם שכבר הותר זה הספק במה שהקדמנו הנה יש לכוללו בכלל מה שיתכן זכרונם בזה הדרוש הנכבד.

ב. מה הייתה הסיבה אשר בה נואלו חכמי פרעה הידועים מקדם לחכמי חרשים ומפשרי חלמין לבלתי דעת מעט או הרבה בפתרון הזה עם היותו לפי הנראה הפתרון מתיחס אל החלום וקרוב אליו מאד. ומה נשתנו הוא והם אצל חלום זה מאצל שאר החלומות. ואין להשיב כך רצה האל להוציא את יוסף על ידם כי האמת כן הוא. אמנם האל יתברך יעשה הדברים על ידי גלגולים וסבות רחוקות וקרובות יתכן הווייתם בהנה כמו שהייתה תשועת ישראל בימי המן ע"י נדוד שנת המלך (אסתר ו') וכיוצא. וכן ביוסף אפשר לו יתברך לשבר דלתות נחשת להוציאו ויכול הוא להמליכו על כל העולם. אבל סבב סבות בבואו אל בית שר הטבחים ובחלומות הסריסים ולו הכין חלומות של פרעה באופן שכל חכמיו לא יוכלו להגיד לו דבר גדול או קטן.

ג. בטעם שני החלומות האלה אשר חלם פרעה אשר זכר הכתוב שהייתה יקיצה בנתיים. באמרו ויקץ פרעה וישן ויחלום שנית וכו'. וכן הקפיד הוא בספורו ליוסף ואמר ומראהו רע כאשר בתחילה ואיקץ וארא בחלומי וכו' ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. והלא אמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ט) שאמרו לו פתרונות הרבה שבע בנות וכו'. ושבע אפרכיות וכו'.

ד. בדברי שר המשקים כי מה רצה באומרו איש כפתרון חלומי חלמנו ואח"כ איש כחלומי פתר כי הם ודאי דברים בטלים.

ה. מה ראה יוסף להתחיל הפתרון מאומרו חלום פרעה אחד הוא יראה שהיה לו להתחיל מעקרו הנה שבע שנים באות וכו' וקמו וכו' ולא יודע וכו' ואח"כ יתיך הכפל לומר חלום פרעה אחד הוא ועל השנות וכו'. וגם שכבר דבר זה פעמים.

ו. מה לו ליוסף לומר זה פעמים את אשר האלוהים עושה הגיד לפרעה כי מצד שהוא פותר יש לו לפתור לפי הוראות החלום ואם חלום צודק הוא יתקיים ואם לאו מי עירב אל לבו להגיד אותו במלאכות ה'.

ז. כי ירצה ממנו השתדלות עצומה בהסכים השביעיות והשנות החלום אל דבר הפתרון לא עשה כן לכל חלקי עקר החלום ופתרונו רק בדרך ספור בעלמא אשר זו הייתה נסיבה

למבוכת המפרשים ז"ל בהוראות חלקי החלום על הפתרון ואלו היה מפרט בטל מחלקת. גם כי במה שאמר היה לו לענות ולקצר בדחיית מותר הדברים ויספיק בשיאמר שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע השבלים הטובות שבע שנים הנה. ושבע פרות הרקות וכו' ושבע השבלים שדופות הקדים שבע שנים הנה חלום אחד הוא אשר האלוהים עושה כו'. הנה שבע שנים כו'.

ח. אומרו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כו'. עד סוף כל העצה כי בזה ודאי הוא נדרש ללא שאלו. וכבר הקשה הרמב"ן ז"ל העל יועץ למלך נתנוהו. ואמר שהיה מכלל הפתרון. ועוד מה טעם יעשה פרעה ויפקד פקידים כי הוא מה שראוי שיעשהו האיש הממונה ההוא ועכ"פ הלשון הוא מיותר כי די בשיאמר יפקד המלך פקידים וחמש וכו'.

ט. מה ראה פרעה ועבדיו קושט דברי אמת באמרי יוסף שנאמר ויטיב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו ולמה גדלוהו וירוממוהו על כל ארץ מצרים באותו שיעור בטרם ידעו את מוצא דברו. ולא עוד אלא שגזרו היות רוח אלוהים בו. גם אומרו אחרי הודיע אלוהים אותך את כל זאת. כי עניין אחד הוא אשר הודיע אותו להם לבד.

י. והוא מה שראוי לחבר אל זה הספור והוא למה לא הודיע יוסף לאביו את כל כבודו שם כי יש לאל ידו להניחו מרגזו ומעצבו וכל שכן בשנות הרעב להציל ממות נפשו ולחיותו. ותמהני ממה שכתב הרמב"ן ז"ל שעשה כדי שיתקומו חלומותיו כי מה תועלת לו בשיתקיימו ואף כי יהיה תועלת לא היה לו לחטוא כנגד אביו. אבל היה לחשוך עצמו מחטוא לו והחלומות העושם יגש פתרונם גם שתראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו שהרי הם הדברי' אשר יעשו שלא מדעת הבעלים.

יא. מה טעם הוזכר שנולדו שני בני יוסף בטרם תבוא שנת הרעב. ועוד כי לא נזכר במקומו והיה לו לסמכו לאומרו ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כו'.

יב. כי בא ספור התחלת הרעב ברוב דברים כפולים ומכופלים יספיק בשיאמר ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחילנה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות כו'. וכל הארץ באו וכו'. וירא יעקב וכו'. ולמה הוזכר ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה כו'. וחזר אחר כך והרעב היה על כל פני הארץ. ואחר כך פעם אחרת ויחזק הרעב בארץ מצרים נראה שהכל מותר גדול.

יג. איכה הייתה כל ארץ מצרים לשמה רגע אחד ולא נודע השבע ביניהם בשנות הרעב. וגם כי הכתוב אומר דבר והפכו במקום אחד נאמר ובכל ארץ מצרים היה לחם. וסמך ליה ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם. ומהו זה שאמר להם פרעה לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. כי באמת היה לו לומר לכו אל יוסף ושברו ממנו אוכל. ודרך המדרש (ב"ר פ' צ') ידועה וזרה וגם כי לשון הכתוב קצרה מהכיל אותה. ועוד אומרו וירא יעקב כי יש שבר במצרים שמעתי כי יש שבר במצרים. ומאי חדוש ומי לא שמע כזאת ומי

לא ראה כאלה. וטעם אומרו למה תתראו ומה היה להם להראות ובביתם אין לחם כלל דכתיב ונחיה ולא נמות וכו'.
אלו הן הספקות הראויים להעיר בחלק הספור הזה אשר יעדנו ביאורו לביור כל הדברים אשר בשער והנלוה אליהם נבוא אל הביאור.

[ביאור הפרשה]

פרשת ויהי מקץ שנתים ימים וכו'

יאמר כי מקץ שנתים ימים שהיה עניין הסריסים וכבר היה נשכח יוסף מלב שר המשקים היה סיבה מאת ה' שחלם פרעה את החלום אשר יספר שנפעמה רוחו עליו לדעת הוראותיו לפי שכבר נראה לו שבא חלומו ברוב עניין עד שקרא לכל חרטומי מצרים וכו'. (התר ספק ב') והנה למה שנבדל החלום הזה משאר החלומות בשני עניינים. האחד מה שאמרנו מהיות עניינו כעניין חלומו של נבוכדנצר שהיו הוראותיו ומשפטיו כוללות לארצות וממלכות רבות שלא כמנהג החלומות שאין משפטם יוצא מהחולם והעניינים הקרובים אליו אוהביו וקרוביו ומרעהו מצד מה שתשוטט מחשבתו ורעיוני דמיונו עליהם כמו שאמר רעיוניך על משכבך סליקו וכו' (דניאל ב') וחלומות יוסף והסריסים לעדים. והב' במה שנשנה החלום ביקצה בינתיים כמו שיגיד הכתוב מעת החלום ובאומרו בשעת סיפורו ואיקץ. היה מה שהיה שנתבלבלו בהם חכמי חרשי פרעה שפותרים להם בדברי עצמו ובחלוק עניינים כמו שאמרו ז"ל ז' בנות אתה מוליד וכו' וז' אפרכיות אתה כובש. כי בעניינים הכוללים לא נתנו את לבם כי אינו ממלאכתם ולא התודע להם. אמנם לב פרעה אשר ביד ה' לא שלו ולא שקט בהם. ואולי שראה בחכמתו שהדברים ההם היו רחוקים או נמנעים שיגיעו עדיו. ולזה אמר ואין פותר אותם לפרעה וכמו שאז"ל (ב"ר פ' פ"ט) פותרין היו אבל לא לפרעה. והיותר נכון שנתדמה לו כאלו לא אמרו לו דבר. והדבר הבטל אינו כלום. ולזה אמר אח"כ ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי.

וידבר שר המשקים וכו'. כבר אמרנו ראשונה שבכאן התוודה על חטאו שגרם השכחה בענייני יוסף. אבל עכשיו מלא ידו עמו במה שספר עליו מחכמתו ובקיאיותו במלאכה ההיא והוא אומר ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלומו חלמנו. (ד) ירצה שכבר חלמו שניהם בלילה ההוא איש כפתרון חלומו של חבירו. כלומר שכבר יסבלו שני החלומות פתרון אחד לפי קורבתם בעניין כמו שכתבנו ועם כל זה הגיע מחכמתו להבדיל ביניהם ולפותרם כאלו הם חלומות נבדלים ונפרדים תכלית ההבדל איש כחלומו עד שלזה השיב על כנו ולזה תלה. ומה שאמר ושם אתנו נער עברי עבד וכו'. הנה הייתה חכמה מאתו כדי שלא יחשוב המלך שהוא מליץ בעדו מפני קירוב דעתו אליו. וזה העניין שאמר מהגדת שר המשקים הוא שרמזו פרעה בפתח דבריו שאמר ליוסף ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. כלומר שאתה תבין חלום אף על פי שנראה ממנו שהוא עניין אחד לבד, לפתר אותו בכל הצדדים שבו.

ויען יוסף אל פרעה לאמר בלעדי אלוהים יענה את שלום פרעה. לפי שראה שפרעה החזיקו בפותר המוצא הפתרון ממציאות החלום והוייתו לבד לזה אמר אליו כי בלעדיו מצד מה שיחזיקו בפותר, האלוהים יענה את שלומו במדרגה היותר עליונה ממנה כמו שאמרנו וכמו שיבאר בדבריו.

וידבר פרעה אל יוסף בחלומי וכו'. הגיד הכתוב שהגיד לו את חלומו כאשר הוא ואשר הקיץ בסוף הראשון ונשנה לו חלום אחר כי הוא הדבר שנתבלבלו בו הפותרים המצריים לסיבה שאמרנו. והוא טעם ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. (ה) הורה הכתוב כי זהו א' מטעמי מבוכתם מצד היותם פותרים הוא מה שהתחיל דבורו של יוסף חלום פרעה אחד הוא את אשר האלוהים עושה הגיד וכו'. בדבריו אלה הפליא עצה להודיע למלך שתי סיבות אשר בעבורם לא נמצא בפותרים מי שיגיד ענין חלומו מה שיהיה התנצלות להם והגדלה אצלו כמו שהיה הענין בדניאל כמו שאמרנו אשר מזה יודע אליו שכל מה שיאמר בפתרון ההוא יהיה במעלה יותר נפלאה מפותר עד כי במעלה ההיא יוצא הוראות חלומו ממנהגיהם ויתבארו כפי מה שיחויב להסכים עם הידיעה העליונה ההיא.

(ה) אמנם הסיבה הראשונה ביאר באומרו חלום פרעה אחד הוא כמו שכבר אמרנו שהפרדת משפטו העלימה מהם פשר דבר.

ועל השנית אמר אשר האלוהים עושה הגיד לפרעה יאמר שאין הוראת זה החלום מהעניינים החלקיים הפרטיים המתיחסים אל חולם החלום והוא ואל ענייניו וקרוביו על הרוב כי הוראתו היא מהעניינים הכוללים אשר האלוהים עושה בעולמו ואין מדרכם להתגלות בחלומות מכח הדמיון רק ע"י הנבואה ורוח הקודש לאנשים השלמים הדבקים בשכל הכולל. אלא שכבר יקרת בעיניו ונכבדת להיות בסודו להתפרסם על ידך את אשר הוא עושה בעולם. ויש בכלל דבריו שאם לא בעבור שהיה הוא בסוד ה' יושב ראשונה לא היה מכיר מעלת זה החלום והוא ממש מה שאמר דניאל (שם) לנבוכדנצר אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנא.

ואחרי שאמר זה דרך כלל ביאר היטב שני העניינים האלה.

ואמר שבע הפרות הטובות וכו'. עם היות כי לפי משפט המלאכה הזאת שבע פרות הטובות אשר בחלום הראשון הוראת שבע שנים הנה. ושבע השבלים הטובות אשר בחלום השני שבע שנים אחרות הנה. תדע שחלום אחד הוא כמו שאמרתי ושניהם אינם אלא שבוע א' וזה הדבר הראשון אשר בו נבוכו כל חכמך.

ושבע פרות הרקות והרעות העולות אחריהן כמו כן ז' שנים הנה ושבע השבלים שדופות הקדים עמהם יהיו ז' שני רעב. ואינו דבר מיוחד לך כמנהג חולמי חלומות כי לא יורש המלך ברעב, אבל הוא ענין כללי לכל העולם, והוא הדבר השני אשר בו נשתבשו. ולזה אמר הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה מתחילה, אשר האלוהים עושה הראה את פרעה.

(ו) כי מה שהוא עושה להביא רעב בעולם הראה את פרעה כדרכו לגלות אֶזְנֵי עַבְדָּיו הַנְּבִיאִים או הקרובים אליו.

ואחר שבאר עניינו אצלו סיפר לו עניין החלום ושברו כדרך נביא המגיד עתידות ולא חשש להתיר חלקיו על הוראותיו ואמר הנה שבע שנים באות שבע גדול וכו'. וקמו שבע שני רעב וגו'. ולא יודע השבע וכו'.

אמנם השתדל בסוף לתת סיבה אל הישנות החלום בהכפל המספרים ולהיותו בשני חלומות. (ו) ואמר שלא היה זה ההכפל להרבות עניינים נבדלים כמנהג פתרונות החלומות אבל לכוון המספר ולהורות דדוקא קאמר שבע שאם לא כן לא יוקח משפט מהמספר לפי שא"א שיהיו רק על מספר מה. וגם להורות שהדבר מזומן וממהר האלוהים לעשותו. והיה זה לפי שהדבר העתיד כל כמה שיקרב אל המציאות יתרבו הוראותיו ומופתיו במוכנים להם. כמ"ש הכתוב (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלומות יחלומון בחוריכם חזיונות יראו וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי.

והנה כשהיו העניינים האלו רחוקי המציאות היה נעלם מכלם ואין חזון נפרץ וזה העניין גדול בזה מהסודות הנבואיות אשר לא יוכל לדעתו מי שלא יוצץ עליו זוהר הנבואה. ולזה אמרתי לך אלוהים יענה את שלום פרעה.

ועתה ירא פרעה וכו'. (ח) אחרי הודיעו שדבר קטון בעיניו היותו פותר ושכחו במדרגה אחרת גדולה ממנה לא סר מהודיע אשר הייתה רוח אחרת עמו והוא עניין שלישי יקר מאוד עם מלכים ויועצי ארץ והיא מעלת התבונה ויושר העצה הנהוגה ביניהם. כוון בזה שאם אולי למיעוט השקפתם לא ירגישו לשתי האותות הראשונות שזו למעלה מזו א"א שלא ישגיחו בזאת מצד שהיא יותר משותפת במה שיבא בה מסדור דבריו לפי הנחות החכמה היא.

כי הנה **החכם** בפרק ז' מהמאמר הג' **מספר המידות**, אשר אמנם כל עצה היא שאלה וכל שהוא אחרון בחלוקה, הוא ראשון בפעולה. עד כאן.

[נותן העצה היא שיוציאה אל הפועל – עצת יוסף לפרעה]

והכוונה לפי שנתבאר היטב שם שהמצאת העצה והוצאתה אל הפועל הם מקבילים בסדר לגמרי והוא כי הלקוח בעצה ראשונה הוא אשר יוציאוהו אל הפועל באחרונה והלקוח באחרונה הוא אשר יעשוהו ראשונה, ויעיל זה העניין למשל ולפי' כי הנה המלך יש לתת אל לבו להימלט ממכת הרעב ולהחיות עם רב שהוא התכלית המכוון ותהיה העצה הראשונה בזה שיהיה אוכל לפיקדון לארץ וזה לא יתכן אם לא בשיתיעץ שיהיה האוכל תחת יד המלך, וזה לא יגיע כי אם במה שיראו עוד שיקובץ האוכל אשר יותר משני השבע. וזה לא יאות רק במה שיתיעצו עוד לחמש את הארץ. וזה לא יעלה בידם כי אם

בהפקיד פקידים להכריח את העם ביד המלך. ולא יושלם כל זה כי אם במה שיסכים להפקיד על כל איש חכם ונבון להיות על כל אלו הפקידים על פיו יצאו ועל פיו יבואו בכל המעשים ההם וזהו סוף העצה על סדר לקיחתה.

אמנם לעניין מעשה צריך להתחיל מזה העניין האחרון, ולהמשך לפי הסדר עד שיגיע אל האחרון הקרוב אל התכלית כמו שביארנו.

ולזה אחר שכבר זכר הרעה המזומנת לבוא עליהם ברעב ההוא אשר יהיה בארץ, סדר דבריו בסדר המעשה כמו שאמר בפירוש יעשה פרעה ויפקד וכו'. והתחיל מההתחלה הראשונה עד הגיעו אל התכלית להורות כי אשר יעץ ה' הוא מגיד. והוא מנהג המלכים ואנשי השם כמו שכתב **החכם** בפ' ההוא מפורסם הוא גם מהקדמונים אנשי המדינות הקודמות והם אשר יגיד אמרם אשר המלכים היו בוחרים היו מגידים לעם. ירצה שהמלכים אינם מגידים לעם העניין על הסדר אשר בו יתייעצו שהוא ההלך מהסיבה התכליתית אל המסובבים ממנה, עד היותה רחוק. אבל לפי סדר המעשה שיצאו להם לעשות ראשון ראשון מה שגלקח בעצה אחרון אחרון. וכמ"ש את אשר האלוהים עושה הגיד לפרעה.

וזה מה שנתבאר מכיוון דבריו. אמר תחלה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו'. ואחר יעשה פרעה ויפקד וכו'. ואחר וחמש את ארץ מצרים וכו'. ואח"כ ויקבצו את כל אוכל וכו'. ואחר ויצברו בר תחת יד פרעה וכו'. ואחר והיה האוכל לפקדון לארץ וכו'. ואחר כל זה יגיע אל התכלית ההוא ולא תכרת הארץ ברעב. (ח) אמנם באומרו ירא פרעה וכו'. יעשה פרעה וכו'. כיון לומר שהדבר הגדול הזה היה ראוי שיעשה ע"י פרעה עצמו לפי חכמתו ותבונתו אלמלא חשש כבודו וטרחו. ולזה חויב שיבחר איש נבון וחכם ממלא מקומו וישיתו תחתיו להיות ידו כיד המלך, אם לכוח ואם לחכמה. ומעתה יעשה פרעה ויפקד וכו'. כי כשיפקיד זה האיש פקידים וחמש את הארץ ויעשה כל הדברים הנמשכים הנה המלך הוא העושה, שהרי ידו כידו ופיו כפיו והכל ישמעו לחמש את הארץ שלא כמנהג, והתחילו עכשיו בהכרח, מה שקבלו אח"כ ברצון, דכתיב (בראשית מ"ז) ונתתם חמישית לפרעה וכו'. עד הנה הגיע להם מטוב טעמו ושכלו, ולא חשש למה שאמרו הליועץ למלך נתנוהו כי מעט היה לפניו היותו יועץ. אבל כוונתו להגדיל תושיה בפניהם.

והגיד הכתוב שהגיע כוונתו עד שנאמר וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו. (ט) כי פרעה בחכמתו הכיר בעניינים הראשונים. אמנם כל עבדיו הכירו מעלתו ורוב בינתו בעניין העצה וסברא כי לפני מלכים יתייצבו ויבחנו דבריו. והנה פרעה לשתפם עמו במה שהכיר ממנו. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלוהים בו (ט) אמר שכבר הכיר בו עניין מעולה יותר מהם והוא היות בו רוח אלוהים לדעת את אשר יעשה בארץ בו

הכריח דברי החלום לסבול את אשר ידעו מהאמת, ושלא נמשך אחר דברי החלום כאשר אמרנו.

יש בכלל דבריו דרך מוסר מההמלכה עמהם כמו שאמרו **חז"ל** (ברכות נ"ה א) אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ נמליין בצבור שנאמר ראה קראתי בשם וכו'. וזה מה שיחויב להם לקבל בסבר פנים. כמ"ש שם. א"ל הק"ב לה למשה הגון עליך בצלאל א"ל רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כ"ש.

ואחר שדבר אל עבדיו על זה האופן חזר הדבור אליו וא"ל אחרי הודיע אלוהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (ט) כיון אל שלשת המעלות אשר הכיר ממנו אין נבון וחכם כמוהו לשית אותו על ארץ מצרים. ובאומרו נבון כיון אל מעלות המידות וחכם על מעלות השכליות. ואמר אתה תהיה על ביתי. כי הכירו שהוא יודע בטוב הנהגת הבית. ועל פיך ישק כל עמי. כי ראהו פלא יועץ בעניינים הכוללים אל כל המדינות והיא מעלת מלכות. ולזה אמר רק הכסא אגדל ממך.

[פרעה ממנה את יוסף]

ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך וכו'. לפי שהרגיש בו הוד מלכות ברוח הקדש שעליו. גם כי לפי הוראות החלום כל מלכותו ושאר הארצות היו צריכים לו צורך הכרחי חשש שמא יתנו עיניו בו וימליכוהו עליהם לזה אמר ראה נתתי אותך על ארץ מצרים ומידי תהיה לך זאת הגדולה והשררה ויסר את טבעתו מעל ידו וכו'. וילבש אותו וכו'. וישם רביד וכו'. כי כל זה הוא טכסיסי משנה המלך כמו שאמר וירכב אותו במרכבת המשנה וכו'. ולזה חתם בסוף אני פרעה ובלעדך לא ירים איש וכו'. כי זה הוא ענין המשנה ממש והנה פרעה ראה כל זה לעצה נכונה מאוד כדי לבטוח בו ולהשען בנאמנותו.

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. למה שהיה להם לעיניים להאיר עיני חכמיו בפתרונות ההמה לשום מחשך לפנייהם לאור קרא אותו זה השם המורה על גלוי העיניים וזריחת אורם כמו שאמרנו ראשונה. גם יוכלל בו אור העצה היעוצה להורותם דרך ישכון אור לשום אותם שארית בארץ ולהחיותם. וכבר יחד לו לזה בראשונה מאמר וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו כי העצה הנכונה היא אשר תטיב עיני הבחירה לצריכים אליה בשיעור נמרץ. וזאת הייתה נסיבה למה שנמשך אח"כ מהתנכרותו לאחיו כי לא נתפרסם שמה רק מזה השם.

[סיכום חיי יוסף והסבר למה לא התקשר עם אביו]

ויוסף בן שלשים שנה וכו'. (י) אחר שספר איך יצא יוסף מבית האסורים ואשר היה גדול מאוד בעיני פרעה ובעיני כל מצרים אמר תחלה מה ששם מגמת פני הספור להציל אותו מן האשם על בלי הגיד לאביו את כל המוצאות אותו עד שנמשכו הדברים מאיליהן והוא

אומרו כי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ומהידוע שכל השלשה עשר שנים שעברו לא לכבוד היה לו להודיע שהוא עבד ביד אדונים קשה שלא יתנהו לפדיון בכל ממון שבעולם, מוסף על מה שיהיה הגלוי למסה ומריבה בין אביו ואחיו וגם עתה עדיין לא נתכשר הזמן כי כל כבודו היה תלוי ועומד בעיניהם עד עת בא דברו בעניין הרעב, כי הוא היה החידוש להם כמו שיבוא.

ולזה לא ראה לערער על עצמו שום דבר עד שיתחזק בממשלתו וגם כי היה לו עצה נכונה להמתין למה שיעשה מפאת עצמו כי ראה כי קרוב יומם לבא לפניו מפני זלעפות רעב ושם לבו להתעסק במלאכתו ולשמור משמרתו הוא כמו שאמר ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבור בכל ארץ מצרים ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים ויקבץ וכו'.

ויצבור יוסף וכו'. כלומר ועדיין בכל זה לא היה לו פנאי ולא שעת הכשר להזכיר ולהפקיד בבית אביו עד שיתאמת דברו בבוא הרעב. והוא ג"כ מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא וכו'. (יא) ירצה כי לפי שילדה אותם עד עת בוא דבר הרעב קרא שם הבכור מנשה שיורה על שהשכיחו השם מכל עמלו וגם כי עדין לא הגיע שעה שיזכור ויפקד בבית אביו והוא אומרו כי נשני אלוהים את כל עמלי ואת כל בית אבי. ולהיות זה העניין צד עון אצלו אמר בבן השני כי הפרני אלוהים בארץ עניי.

ותכלינה שבע וכו'. ירצה וכן נמשך הזמן עד שכלו שבע שני השבע (יב) ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי הוא היה העניין המקווה להם לאמת דבריו ומעתה יזכיר איך נמשכו הדברים על צד היותר נאות שאפשר. וזה כי לא יתכן בא אחיו אצלו עכ"פ כי אם בהיותו הוא לבדו המשביר אל כל עם הארץ. וזה לא יהיה רק כשתכלנה כל אוצרות ארץ מצרים ולא יהיה מוצא הלחם רק מתחת ידו ואמר שהיה זה בזמן קצר מאוד על זה האופן.

ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם ותרעב כל ארץ מצרים וכו'. (יב) אמר כי בתחילת הרעב היה רעב בכל הארצות הקרובות למצרים ובכל ארץ מצרים היה לחם מאשר אצרו עם הארץ בשני השבע. אמנם כשהוציאוהו מכל הארצות אשר סביבותיהם (יג) מיד ותרעב כל ארץ מצרים וכו'. כלומר שהרגישו עקת רעבון ממשמשת ובא עליהם מרוב השיירות שהיו מוציאות הלחם מכל עיר ועיר עד שצעק העם אל פרעה ללחם כלומר לתקון הלחם כי יצעקו אליו שיצוה להוציא כרוז בכל המלכות שלא יוציאו הלחם מארצם כמו שהוא מנהג המדינות תקראן אותם כאלה. (יג) ופרעה היה דוחה אותם באומרו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם בזה העניין אותו תעשו, כי הוא אפוטרופא שלי ועל פיו ישק כל עמי. ויוסף לא עשה בזה כלום, שהיה מכיון לתת מקום למהר זמן בו יבואו הכל אל תחת ידו. ולזה נאמר והרעב היה על כל פני הארץ, ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבור למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים.

ונתחכם בזה מאוד כי היה סיבה שהם מעצמם הפקיעו השערים ומכרו ביוקר גדול עד שמכאן ואילך כאשר ישבור להם לשער ההוא ועוד לא יהיה להם עליו פתחון פה אבל יקבלו בסבר פנים. ומעתה כל הארצות באו מצרימה לשבור אל יוסף כי חזק הרעב בארץ.

וירא יעקב כי יש שבר במצרים אחר שנתפרסם בארץ כנען כי אין לחם בכל ארץ מצרים באה השמועה כי פתח המלך אוצרו והוא משביר לכל עם הארץ וכבר הביאו ממנו קצת (יג) לזה נאמר שראה יעקב כי יש שבר במצרים במקום מיוחד ויאמר לבניו למה תתראו עשירים מופלאים במה שתקוו לקנות תבואה מן השיירות ביוקר מופלא כמו שחויב מהיות מוצא הלחם ממקום אחר, ונוסף עליו משא הוצאות הדרך הרב ההוא, שמעו שמוע אלי ורדו שמה ושברו לנו משם כמו שהם שוברים. ונחיה בהם ולא נמות על ידם, אם יחזיקו אותנו לעשירים ביותר כי כשתכלה פרוטה מכיסם יאספו עלינו והכנונו. ומלת תתראו לפי שימוש ההתפעל, תורה על שכבר יהיו מראין עצמן יותר עשירים ממה שהיו. כי המתהווה זולת המראה כאומר (משלי י"ג) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב.

(יג) ואפשר שכבר היו נמנעים הבנים היקרים לבוא שם מיוקר נפש וכדי שלא להתבזות ללכת לבקש אוכל להשיב נפש אל ארץ אחרת כאנשים קלים ופוחזים לזה אמר להם אביהם למה תתראו. (יג) כלומר שאין מההכרח שיראו עצמם בדרך אשר הם הולכים להודיע מי הם ומי אביהם. והוא מה שאמר להלן ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים וכו'.

וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם שיראה כי מצד בואם על זה האופן שהוכרחו עליו כי כבד הרעב היה כן שבראות אותם יוסף התחיל להכירם. אמנם התנכר אליהם כי נסתפקו אצלו עד שדבר עמהם קשות וגמר הכרתו כמו שנאמר אחרי כן ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו.

וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בתוך וכו' לפי שעיקר הסיפור להגיע עד סוף מה שאמרו אחי יוסף ונראה מה יהיו חלומותיו לזה אמר וירדו אחי יוסף עשרה ולהודיע כי כל מה שיבא מספורם אירע לכל אחיו ולא לקצתם כמו שכלם נזדמנו בעניינו תחילה זולתי בנימין כי כמו שלא היה עמהם כן לא שלחו אביו עמהם פן יקראנו אסון.

[סיכום הסיפור: אור אלוהי הזריח שמש צדקה לכל הארצות]

והנה עם זה נשלם מה שרצינו אליו במספר החלום הזה ופתרו על נכון אשר בו נתבאר איך האור האלוהי הזריח שמש צדקה רוח והצלה לכל הארצות האל ע"י זה הצדיק להחיות את נפשם.

וכמו שאמר בסוף העניין (בראשית מ"ז) החייתנו נמצא חן וכו' ויותר מהמה לבני ישראל עם קרובו אשר על ידו נתגלגלו וירדו למצרים למצוא להם שה אובד הנבחר אשר נדח מהם זה כמה ולכלכל עצמם שם בניהם ונשיהם וטפם במעלה וכבוד גדול כמו שנאמר על זה (שם מ"ה) ועתה אל תעצבו וכו'. כי זה שנתים הרעב וכו'. מהרו ועלו אל אבי וכו'. וכלכלתי אותך וכו'.

וסוף והנה עיניכם רואות אשר מזה עם כל מה שנאמר ראשונה משימוש זה השם בכל ארבעת שופטיו הטובים והמעולים, אשר ישמש לכל מיני תשמישיו נהלל ונשבח לעושה אורים גדולים ברוח פיו כי לעולם חסדו.

כי הוא מה שרצוהו **חז"ל** במאמר ההוא שזכרנו:

ראשונה אמר שמחה לאיש במענה פיו וכו'. כי להיות עניין המציאות וקיומו והתמדתו הוא המשמח אלוהים חיים ומלך עולם. ועל דרך שאמר המשורר (תהלים ק"ד) ישמח ה' במעשיו כמו שנתבאר בשער הראשון. אמר שמחה לפני הקדוש ברוך הוא כשאמר יהי אור ויהי אור לפי שהעניינים האלה הנכללים במלת אור הם עיקרי פעולות המציאות עמודיו ואדניו בכל מה שיעשה להם ועבדו והוא מה שביארו בטוב במה שיביא ראייה מהכתוב האומר אור צדיקים ישמח וכו'. כי האור אשר יכלול כל העניינים הנזכרים הוא אשר ישתמשו בו הצדיקים בפעולותיהם המיוחדות אשר ביארנו למעלה כל אחד ואחד לפי עניינו והוא המשמח אלוהים כאשר אמרנו ודבר בעתו מה טוב כי כל דבר ודבר נתבאר ממה שיצאה טוב פעולתו אל המציאות בעתו הנכון על יד הצדיק ההוא המיוחד אשר הוציאו והדומים אליו, כמו שהיה למוד השימוש הראשון על יד הכתוב האומר הבקר אור והאנשים שלחו כו'. והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו (ש"א כ"ט) וכיוצא אשר מזה המין הוא מה שאמר אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך. כי עין רשעים שמרה נשף וכמו שפי' ראשונה.

והעניין השני ע"י יוסף ויתרו וזולתם המשתתפים בטוב העצה ויושר ההנהגה אשר נאמר עליהם (משלי ד') ואורח צדיקים כאור נוגה אשר עליו נאמר, וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כאשר כתבנו.

והשלישי אשר יעלו למעלת טוב ההשערה למשרי קטרין ולפשר חלמין כמו שהיו כל **החכמים** החרטומים והפותרים ועילאה מנהון יוסף בדורו אשר נקרא שמו צפנת פענח. ודניאל בדורו די נהירו ושכלתנו אשתכח ביה. אשר אלה עלו למעלה מהחכמה ההיא אל רוח הקדש אשר אליה יצדק עליהם יותר זה השם המאיר והמזהיר כמו שנתבאר.

והרביעי והוא מה שיזרח אור הצלה והרווחה לסובלי צרות התלאות וחשכן, כמו שהיה גם כן על יד יוסף לאחיו אשר עליה נאמר והנה עיניכם רואות כנזכר. וכמו שבא על ידי מרדכי ואסתר בימי המן אשר שם (אסתר ח') נאמר, ליהודים הייתה אורה וכו'.

[גזרות השמד בזמן החשמונאים]

וכמו שהיה העניין בימי החשמונאים אשר היו אנשים צדיקים ושלמים בהפיל תחת רגליהם היונים הארורים אשר עמדו ברשתם להחשיך אורם ולהשקיע שמשם, בנטל מעליהם הג' פנות המפורסמות אשר בית ישראל נכון עליהם. והם: מילה חודש ושבת.

כי המילה היא עיקר ושורש האמונה האלוהית כמו שכתבנו בשער י"ח.

והחודש הוא מורה על ההצלחה המקווה לאומה הזאת לימות המשיח, שאף הם עתידים להתחדש כמותה כמו שעל זה נבאו כל הנביאים ושאר הדמויים אשר לאומה הזאת עם הלבנה יתבארו יפה בפרשת החדש שער ל"ז ב"ה.

והשבת הוא רמז אל התכלית העליון והוא הצלחת העולם הבא. וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ל"ד ב) כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלוהים וכו'.

ועל התנכלם אלינו על ג' עניינים הללו, אמר המשורר על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (תהלים פ"ג) אמר שהם מערימים סוד על ענין האמונה שבעבורה יקראו עמך, והם מתייעצים על שני העניינים הנשארים שהם צפונים ומקוים לעתיד, כמו שאמרו (שוח"ט תהלים ד') על ימות המשיח כי יום נקם בלבי וכו' (ישעיה ס"ג) דאפילו ליבא לפומא לא גלי דעל עולם הבא נאמר (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. והוא אומרו ויתיעצו על צפוניך. וזהו טעם התיקון שאמר' (בעל הנסים דחנוכה) לשכחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצנך. כי במנוע מהם המילה ישכחם מתורתך באמת, כי מי שאינו במילה אינו באמונת התורה ולא בנותנה, כי על זה היו גוזרין שיכתוב כל איש מישראל על קרן שורו שאין לו חלק באלוהי ישראל (ויקרא רבה י"ג) שכבר כווננו להשכיח עמו שמו.

ומצות חדש ושבת הם עניינים נסתרים ראוי שיקראו חוקים לפי העלמם ועוצם פליאותם. והנה כשהביט ה' וראה רוע כונתם וזדונם ועמד בעת צרתם והעביר חשכתם והזרח אורם, כי על כן באו בניו לחצרות קדשו והדליקו נרות של ישועה והצלחה. ועל דרך שאמר (תהלים ל"ד) הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו. כי אלו הצדיקים הביטו אליו יתברך בליל חשכתם ובעוצם אפלתם ונהרו מאור הצלתו וישועתו ולא עתה פניהם יחווירו והוא ענין אור המנורה הטהורה אשר הראה את זכריה הנביא כמו שבא פתרונו לסוף, זה דבר ה' אל זרובבל בן שאלתיאל, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי כו' (זכריה ד').

[האור המיוחד לצדיקים]

והנה עם זה נתבאר כי האור הזה המיוחד לצדיקים נתבאר כל דבר ודבר בעתו אשר קרה העניין ההוא על יד הצדיק או הצדיקים ההם כי על זה אמרו ודבר בעתו מה טוב. והנה לפי שבעת קץ הפלאות עתידות כל מיני ההצלחות האלו להתחבר ולחול על ראש האומה

הנבחרת, לזה הזריח עליהם הנביא במאמריו כמה מאורות זה גדול מזה, באומרו (ישעיה ס') קומי אורי כי בא אורך כו'. כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' כו'. והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך.

הנה הנם כמספרם ועליך לתת את משפטם. ולהיות כל המאורות האלו זורחים אז להם ומאירים עליהם תמיד בלי הפסק אמר הנביא (שם) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וכו'. לא יבא עוד שמשך כו'. לומר שלא יהיה השמש דרך משל משמש היום לבד ושוקע בלילה כמנהגו עד עתה, אבל שישמש תמיד עד שיהיה כל הזמן שווה בענין האור, ולא יבוא עוד השמש כמנהגו. וכל זה למה כי ה' יהיה לך לאור עולם וכו'.

ועל זה המשל אמר (שם ל') ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים כי כשישמש אור החמה יומם ולילה יהיה שמושו בז' הימים כפל ממה שהיה רגיל לשמש שכפל שבעה הוא שבעתים כמו שכפל מאה מאתים ולקח זה המספר כי הוא הסיבוב הראשון אשר ממנו חוברו כל שאר הסיבובים הגדולים. וזה המשל הוא כענין אומרם ז"ל (ב"ב ע"ה א) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה.

ויתכן גם כן שאלו הצלחות העתידות כיונו **חז"ל** באמרם שמחה לאיש זה הקדוש ברוך הוא שנקרא איש מלחמה, כי בימים ההם ובעת ההיא ראוי ליקרא כן באמת, וכמו שאמר (ישעיה מ"ב) כאיש מלחמות יעיר קנאה כו'. (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כו'. ואז יהיה סוף אשר נאמר עליה (שמות י"ז) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. ואז ישיש וישמח עלינו לטוב באומרו יהי אור ויהי אור כי אור צדיקים ישמח ואז יהיה באמת דבר בעתו מה טוב. וכמו שאמר בסוף הפרשה שזכרנו (ישעיה ס') הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה.

וזה מה שראיתי לבארו בזה השער.

עקידת יצחק שער ל (פרשת מקץ-ויגש) – בראשית מו-מז

יבאר **שהשלמים** הם גרי הצדק אשר בארץ המה ימי שני מגורם, **והחסידיים** הם כתות ראשי עם הארץ התושבים בה, ושזה יוכר במעשיהם ובדבורם.

ויוסף הוא השליט וגו' ויבואו אחי יוסף וכו'.

במדרש (תנחומא פ' ויגש)

אמר רבי יונתן אמרו מלאכי השרת בואו ונראה לשור וארי מתווכחים זה עם זה. החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז'). החכמה תעוז לחכם, זה יוסף שנאמר אחרי הודיע אלוהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמורך, מעשרה שליטים וכו', אלו אחי יוסף שנאמר וירדו אחי יוסף עשרה, שהיו יכולים להחריב את מצרים, והוא בחכמתו נצחם.

[מעמדו של הגר, והסתגלותם של יעקב ובניו]

אם האיש האלוהי הנו מתגורר בארץ הלזו. ראוי ונאות לו כי כמקרה הגר גם הוא יקרהו. הקודם הוא מבואר מצורת האיש עצמה וטבע תולדתה כי רחוקה היא משבת בארץ מאפליה. אמנם מקומה הטבעי הוא עם אלוהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי כי על זה אמר המשורר (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. וזה שכבר יסתיר אדם סודותיו מזולתו להיותו שפל בעיניו כי לא יאות להמתיק סודו כי אם לבן גילו ומרעהו כמ"ש (שם נ"ה) ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד. וא"כ איך ימתיק האל יתעלה סוד מצותיו עם האדם השפל היושב על חוג הארץ ולזה אמר שכיון שהוא גר בארץ, כי אין משם עיקר תולדתו, אבל הוא תושב אצל העליונים, כבר הוא ראוי שלא יסתר ממנו מצותיו מפני ריחוקו, כי קרוב הוא.

והוא מה שרצה באומרו (שם ל"ט) כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, ירצה אף על פי שבמעשי נעשתי גר עמך הנה מצד תולדת צורתי אנכי תושב ככל אבותי. וכן אמר במקום אחר (ד"ה א' כ"ט) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. וזה הטעם הנכבד אשר יקראו בשם עם הארץ לכל שאינו בשלמות נפשו אם בתורה ואם במצוה כראוי, כי הוא באמת אינו מחשיב עצמו כגר בארץ, אבל הוא תושב מתאחז בה מתדבק בעבודתה. אמנם **החכמים** המחשיבים עצמם לגרים בתוכה ומכינים מושבם בעולם הרוחני לשבת שם עד עולם, אינם מעם הארץ אבל מגריה כי זה העניין המעולה הודיע התנא כמו שאמר (אבות פ"ד) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא וכו' כמו שיבוא. ודי בזה לביאור הקודם.

[שני תחומי הסבל של גרים בארץ]

ואולם עם זה חויב הנמשך והוא שיש עליו לסבול קצת מקרי הגר ותלאותיו לפחות בשני עניינים שהם היותר מפורסמים הנמצאים בחיי הגרות.

האחד כי הגר הגר בארץ רחוקה מאוד מארץ מולדתו הנה הוא בלתי חושש על כבודו באשר הוא שם כאילו היה בתוך עמו וכבר יסבול שם חרפת העוני וכל המלאכה נמבזה ונמס על שכמו ישאנה כי לריוח הממון יבקש שם ולא לשאת בתם או אחותם וכמו שפירש במאמר למה תתראו בשער הקודם. ולפי שכבר יראה שכל ימי היותנו בגלות היה האל יתברך בלתי חושש על דבר כבוד שמו המחולל בגוים אמר ירמיה (י"ד) מקוה ישראל מושיעו וכו'. למה תהיה כגר בארץ וכאורח נטה ללון. למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע. ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא אל תניחנו. שיעורו וביאורו למה תהיה כגר בארץ אשר אין מכירין אותו וכאורח נטה ללון לבד שאפילו שמו לא הגיד להם ולזה אין אתה חושש לתת כבוד לשמך ולזכרך ואתה בקרבנו אתה יושב מעולם ואיך גר ושמך עלינו נקרא ה' אלוהי ישראל ואיך כאורח נטה ללון. הנה א"כ לא נשאר רק שיאמרו שאתה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע וכדי בזיון ולזה לא תניחנו. והוא מאמר משה אדוננו (במדבר י"ד) ואמרו, מבלתי יכולת ה' ומאמר המשורר (תהלים קט"ו) כי לשמך תן כבוד וכו'. ואיך שיהיה למדנו מה שאמרנו מדרך הגרים ומדתם אצל זה. ועל זה סמך מי שאמר (חגיגה ט"ז א) הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים וכו' וילך למקום שאין מכירין אותו כי באדם חשוב המחלל שם שמים במקומו הוא מדבר.

והעניין השני הוא מה שסובל הגר אשר כזה צער חילוף הטבעים ושנוי המזגים אשר ליושבי הארצות ההם, אשר המיוחד אל ההתחלפות ההוא הוא חלוף הלשון והדבור כי הוא לא ישמע שפת הארץ ההוא גם המה לא ישמעו אליו כי בלשון אחרת ידבר עמהם ואם היה לשונו גרוע מלשונם יבזהו ואם הוא יפה לא יכירהו ובין כה וכה יכבדוהו בפיהם ולא ידע יצערוהו במתג שפתם ולא יבין למו וכבר נכלל זה הצער בתוכחות על עון אמר (דברי' כ"ח) ישא ה' וכו' גוי אשר לא תשמע לשונו והוא מבואר.

והנה אם האיש האורח יבחר לסבול אלו העניינים הקשים לבקשת הממון אשר הוא מעותד שיקחוהו מידו בבואו בדרך, וגם כי יגיע אל ביתו וצרור כספו בשקו מי יאמר לו שיתקיים בידו כימות ענה עליו, מה לעשות בגרות האנשים האלוהיים אשר עמדנו עליו כי כל עסקם ועמלם מקטנם ועד גדולם הכל הוא להם לכבוד ולתפארת, כמו שהיה העניין ברבי אלעזר בן חרסום (יומא ל"ה ב) וחבריו הגרים בארץ לא להם אשר מאסו הכבודות המדומות ועשו חיל מהדברים המיוחסים לגופותיהם. וכמו שאז"ל (ר"ה י"ז ב) לשארית נחלתו שעשה עצמו כשירים וכו'. וגם לא יירא שמא יגזלוהו מידו ולא לו יהיה כמ"ש (ב"ב י"א א) מונבז המלך ואני גנזתי לעצמי שנאמר (דברים כ"ד) ולך תהיה צדקה. **והחכם** אמר (משלי ה') יהיו לך לבדך וכו'. גם המשורר (תהלים מ"ט) אל תירא כי יעשיר איש וכו'. כי

לא במותו יקח הכל וכו'. אך כמו שיתבאר שער ל"ב ב"ה. גם הריווח הוא לא יעתק ממנו לעולם כי הוא יעמד חי עמו לנצח נצחים. וכמו שאמר (דברים ו') לטוב לנו כל הימים. למען ייטב לך והארכת ימים (שם כ"ב) ואמרו ז"ל (קידושין ל"ט ב) לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך.

[להיפרד מתושבי הארץ בעסקים המסחריים]

כי לכל אלו הסיבות חויב להם לסבול המין הראשון הזה מתלאות הגרות והוא להפרד מכלל האנשים תושבי הארץ בעניין העסקים הגופיים ודמיונות העושרים והכבודות הנכריות אשר ההשקפה אל זה העולם ועל עסקי הצלחותיו וכל מבוקשיו תשביע בצחצחות הנפש הזכה ותשקיט כאב התלונות והתרעומות ולא ימצא אתו מחוסר כל דבר כמו שהעיד הכתוב וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד **החכם** נמשך אל זה העניין האמתי אמר את הכל עשה יפה בעתו וכו' (קהלת ג'). וכאלו אמר שהיות כל ענייני זה העולם על השיעור ההוא מהחיסרון אשר הם עליו הוא היותר נאות והיותר יפה שיתכן להיות להעיר על טבע מהותו שהוא אינו אלא כמו שתיארו **החכם** במאמר ההוא שזכרנו שהוא כפרוזדור ובית שער לעולם הבא שהוא ההיכל לפנים.

ומעתה המתלוננים ממנו ויכריזו עליו תמיד לאמור כי קצר המצע מהשתרע להיות בו בכלאות נפשם, אף כי רבו כמו רבו חסרונותיו תלאותיו וקורותיו, טיפשות לבם וסכלותם גרמה להם את כל הצעקה והתלונה הזאת, כי לא השכילו גם לא הכירו את אשר נלונו עליו, שאתה שתבקש לבוא אל בית המלך ותגיע אל החצר אשר לפני שער הבית ושמה תבקש כיסא כבוד ושלחן ערוך ומנורה מאירה על עבר פניה ומטה כבודה יוצע שש ורקמה תחתיה, ולא תמצא לא על המלך ולא על ביתו תלונתך, כ"א על פתיוֹתך וסכלותך לחושבך לבית מנוחה מקום הבלבול והמבוכה אשר לא יעשה רק לצורך הכניסה והרכיבה ולעלות משם אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית.

[העולם הזה דומה לפרוזדור – סבלם של צדיקים]

ואתה כאשר תבקש לך את כל הגדולות האלה אשר תשאלך נפשך, התייצב והכן לך אל גרם המעלות להיות לך מהלכים בין העומדים בעלייה התחפש ובא עמהם חדר בחדר ולא תהיה שם כאורח והלך ושם תמצא שלחן ומטה וכסא ומנורה כיד המלך.

וכן הדבר באמת המבקש בעולם הזה חיי השקט ובטחה בלי יגון ואנחה ומרגוע מנוחה בלי עצב ודאגה הנה ישווה לו למבקש שהפרוזדור יהיה טרקלין. אמנם כשתחשוב אותו כאשר הוא הנה לא תיצר לנפשך על אשר יחסר שם מכל צרכיך. אבל תודה ותשבח למה שנזדמנו לך בו מהעניינים לטובתך ולהנאתך כמוצא מציאה במקום שאין דרכה להמצא ואם אח"כ נטלה ממך אין לך להתלונן על לקיחתה אבל להחזיק טובה וברכה על מה שהשתמש בה, כמו שעשה איוב בהכירו את כל אלה אמר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה'

מבורך (איוב א') הורה שאין מדרך הפרוזדור שיהיה בו האדם ברוב הטובות ההנה כי אם בתורת מתנה וכאשר לקחם מאתו מדידיה שקל.

ואם באמת ובתמים לחזות בנועם הטובות האמתיות חשק לבך קום עלה בית אל ושב שם לבקר בהיכלו ושם תמצא מעדנים לנפשך ואכלת שם לפני ה' אלוהיך כנפשך שבעך. וכמו שאמר המשורר (תהלים ל"ז) והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך.

הלא המה אלה דברי קושט ואמת, המתבונן בהם תנוח נפשו מכמה טרדות ובהלות אשר עטרוה ותטיב פעליה ויאשרוה.

וכל זה מה שרשמו התנא בכנותו זה העולם בשם פרוזדור, אשר כיון בו אל שני העניינים יחד. האחת מה שאמרנו מהיות החיים בו חיי גרות ועראי, כמו שהוא העניין בתשמישי הפרוזדור. והשני להבטיח על העולם העליון הרוחני הסמוך אליו אשר היא עיקר מציאותו והצלחתו וזה מכוח ההצטרפות, כי הפרוזדור במה שהוא פרוזדור לו טרקל כמו שהטרקלין במה שהוא טרקלין לו פרוזדור והוא מבואר.

וכן העולם הזה במה שהוא מקום הכנה והזמנה, יחויב שימצא העניין העיקרי אשר הוא הזמנה אליו, כמו שהעניין האלוהי ההוא במה שהוא תכלית האדם וסוף הצלחתו, חויב שימצא המקום אשר בו תושלם הכנתו. וכל זה מה שירחיק ההשתמש בו רק בכל מה שיהיה הכנה וסיוע להגעת טוב ההצלחה ההיא, אף כי תהיינה הצלחות העולם הזה דבר שיהיה בהם צד ממשות. כ"ש כי במעט עיון יתבאר שהמה הבל ורעות רוח.

והנה אין אונאה לאדם להיעזב מעסקי ההבל המוחלט להשתדל בעסקים שיהיה בהם ריווח גדול, ואף כי יהיה על הספק, כ"ש בעסקי חיי עולם שאין להם סוף, הבטוחים מפאת השכל הישר ומכוח ההצטרפות שאמרנו. וזו היא עצת ה' השלמה אשר אמר התקן עצמך בפרוזדור קודם שתכנס בטרקלין.

ואתה תחזה מכל מה שהצענו כוונת **חז"ל** כמ"ש (ב"ר פ' פ"ד)

אמר ר' אחא: בשעה שהצדיקים מבקשים לישיב בשלוח בעה"ז, השטן מקטרג

ואומר, לא דיין מה שמתוקן להם לעה"ב אלא שמבקשים להם שלוח בעה"ז. מניין

אתה יודע, שהרי ע"י שבקש יעקב אבינו שלוח בעה"ז, קפץ עליו רגזו של יוסף.

דכתיב וישב יעקב וכו'. אלה תולדות יעקב יוסף וכו'.

וזה שהצדיקים כשמבקשים שלוח בעה"ז, הלא הם כמבקשים שיהיה בית השער מקום מקדש מלך, וכאלו הם מעבירים מעלת הטרקלין אל הפרוזדור, והכתוב אומר (בראשית ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום (ישעיה נ"ז) יבוא שלום ינוחו על משכבותם וכו', כי אין שלום שלם אמר ה' רק בעולם ההוא. ולזה מוצא המקטרג מקום לקטרג כנגדם במה שאותה נפשם ללחום במנעמי הפרוזדור ומטעין אחרים שייטלו ק"ו מהם. ולזה הקדוש

ברוך הוא מקבל הקטרוג ומגלגל עליהם ייסורים וטרדות עד שיהיה יישובם בעולם הזה דרך גרות ועראי.

[ביקש יעקב לישוב בשלווה]

כמו שאירע העניין הזה בעצמו ליעקב אבינו. שאחר שראה עצמו ניצול מכל צרותיו, וראה עשו אחיו שברח מפניו וילך אל ארץ אחרת, הזיח דעתו עליו ובקש לישוב בשלווה בארץ מגורי אביו, כלומר במקום שאין ראוי לאבות רק להתגורר בו, כמו שאמר כי גרים אנחנו לפניך, וכמו שנתבאר. לזה קפץ עליו רוגזו של יוסף אשר סבל צרה צרורה מיום הלקח אותו מאתו, כמו שאמר (בראשית מ"ד) ויצא האחד מאתי ואומר אך טרוף טורף ולא ראיתיו עד הנה.

וכולה האי, ועדיין נכפלו צרותיו בצער הרעב ושילוח בניו מאתו, וכל הקורות אותו, כשאמר יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה. כל זה היה ממעשה הגרות ומטבע עניינו, כי עיקר יישובו נכון לפניו בארץ החיים. גם מה שנתחדש על הבנים מהצער והעיצבון על כל זה עם היות שנלכדו ברשת זו טמנו להם לסיבה שנזכרה שם כיון שכונתם הייתה לשמים כמו שאמרנו היה ראוי שלא יאונה להם כל הצער ההוא אם לא מתורת הגרות הזה בסבלם התלאה הראשונה משתי תלאותיו שזכרנו כמו שהוא מבואר מעניינם.

[קושי שני לגר בארץ: שינוי הלשון]

אמנם העניין השני אשר הוא סבל התחלפות הדבור הזר ולשון נכריה הנה גם הוא עניין נכבד מאוד כשתשים אליו לבך. וזה ששפת כל הארץ אזרחיה ותושביה הלא הוא הדבור החיצוני המוציא תשוקתם הבהמית והמפרסמת לחוץ ודורש אותה תמיד בכל פה. אמנם דבור הגרים והנכרים בה הוא הדבור הפנימי השכלי אשר מעשיהם הטובים מוכיחים עליו גם לשונם הקדוש מסכימים עמו כמו שאמר **החכם** (משלי ט"ז) לב חכם ישכיל פיהו וכו'. וכבר ישתתפו אלו האנשים תושבי הארץ במה שיסכים דבורם עם רצונם הדמיוני עם מיני הב"ח שאין דיבורם רק מה שיסכימו פעולותיהם על טבעי בהמיותם. וזה כי כמו שטעם חוקי הב"ח ונימוסיהם ומעלת קצתם אל קצתם והכנעת קצתם אל קצתם אינו אלא בחוזק גופותם וכלי מלחמתם דכל דאלים גבר. כן האנשים האלה כל ישעם וחפצם הוא בזה הדיבור החיצוני ובמעשים המסכימים עמו והנמשכים אליו וכל מה שירצו דמיוניו הבהמיים. וכאשר לא יספיק להם הדבור גם המה כבהמות נדמו לריב ולהלחם בכובד גופם וחוזק איבריהם. כמ"ש **החכם** שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלומות וכו' (משלי י"ח). אם שיהיה דיבורם עצמו הוא המהלומות והמכות עצמם כמ"ש (ירמיה י"ח) לכו ונכהו בלשון. או שיהיה דיבורם בקשיו וחזקו, קורא ומכין למכות ופצעים גדולים ועצומים. אמנם חקי האנשים האלוהיים הגרים בארץ לא להם כאשר הונח וכל מעלתם ויחסם הנה הנם בדיבור הפנימי השכלי המעולה אשר בו הם עושים כל מעשיהם ובו נוצחים כל מיני

מלחמותיהם. וכמ"ש **החכם** (קהלת ט') טובה חכמה מגבורה, טובה חכמה מכלי קרב. כי חוזק החכמה וניצחונה שהוא הדיבור הפנימי הוא עניין אנושי שכלי וחוזק הכלי קרב והדיבור המביא להם הוא עניין בהמי.

וכבר הועד במלאת הארץ דעה את ה' וכתתו חרבותם לאתים וכו' (ישעיה ב'). ירצה שלא ישתמשו עוד בכוחות הבהמיות ובנמשך מהם האמנה שכבר הצריכה התורה להכות כסיל מאה או ארבעים ולהשמיד ולהרוג בכל מיני מכות ומיתות. כי הוא אשר ראוי להם להחזירם לכלל אנושותם כאשר ילאו לגמרי. וכמ"ש **החכם** שוט לסוס מתג לחמור ושבת לגו כסילים (משלי כ"ו). ירצה כי לסכלותם וחוסר לבם ודעתם ישוו להם או יעברו מהם וצריך לנהוג בהם כמנהג ה"ח עד שיוסר הסכלות ההוא הגדול מהם, כי בזה לא יוציאו ממשפטיהם כאשר ישתתפו עמהם אלא שידמו בזה אל ה"ח המייסרים אותם. וזהו שסמך (שם) אל תען כסיל כאולתו וכו'. ענה כסיל כאולתו וכו'. כלומר אין הכוונה בשתענה כסיל באולתו להכותו בשוטי' ובעקרבים כדי שתשוה לו גם אתה להיות מכלל ה"ח שמשפטם וטעמם אינם אלא בכלי מלחמתם להכות ולפצוע. אבל ענה אותו על זה האופן פן יהיה חכם בעיניו לשפוט שבהמיותו הוא עיקר ויתפשט הבהמות לרבים מעמי הארץ ויספיקו הייסורים להעמיד דבר חן ושכל טוב על מכונו. והרי הוא פועל הדיבור הפנימי השכלי. ומסכים אליו זאת תורת האדם אם טוב ואם רע כגר כאזרח בשני אלו העניינים אשר זכרנו.

[הוויכוחים בין יוסף ואחיו משקפים את סבלם של הגרים]

וכבר נתבאר העניין הראשון מתוך הספורים האלה הנמשכים באלו השערים וזה האחרון יתבאר גם הוא בזה השער המיוחד בדברי הטענות והוויכוחים אשר עברו בין יוסף ואחיו עד שבא לכלל הדעת אותו כמו שיבוא, ואשר הוא היותר נגלה שבמאמר אשר זכרנו ראשונה, אשר בו א"ר יונתן שאמרו מלאכי השרת בואו ונראה שור וארי מתווכחים זה עם זה.

והנה עם היות שאלו הכינויים כבר זכרו אותם הכתובים בברכתם אל הטעמים שנזכרו שם מ"מ יראה שכיוונו בזכרם בכינויים ההם אל מהות זה העניין. וזה שכבר היה השור מלך בבהמות הטהורות ונושא בעול הסבל משאר הבהמות יורה על יוסף שהיה טהור המחשבות ומנעוריו נשא עול וחרפת אחיו ואחר כך טהרתו עמדה לו להיות ירא שמים בסתר עם אשת אדוניו כי על כן יודע לבות וכליות נתן לו שכרו להוציאו מבית הסורים למלך, כמ"ש הכתוב (משלי כ"ב) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. כי במדתו של הקדוש ברוך הוא השומר תורתו ומצוותיו במסתרו גם הוא ישמור לו עניינים הנסתרים ממנו ומשלים אותם לפי כבודו הוא מה **שאז"ל** (שבת ס"ג א) כל המקיים מצוה א' כתקנה אין מבשרן אותו בשורות רעות שנאמר (קהלת ח') שומר מצוה לא ידע דבר רע וזה

ששמירת מצוה כתקנה הוא כשיעשנה לשמה וזה מה שיחייב שיהיה נגלהו בה שווה לנסתר כי זהו שומר מצוה על דרך האמת. וכן הוא יתברך ישים עינו לטובה בענייני הנסתרים ממנו ומשלימים לטובתו באופן שאין מבשרים לו מהם רק טוב כמ"ש הכתוב (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא ה' וכו' וסוף משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח בה'. וכבר היה השור הזה בטוהר רעיוני וצחות דבריו טוען עם הארי ואחיו הנמשלים לשאר החיות כמוזכר בכל אחד מהם על המעשה אשר נעשה מהכוח הרצוני המשותף לשאר הב"ח ומפעולותיו, וכמ"ש (בראשית מ"ט) וברצונם עקרו שור.

וכבר היה הוויכוח הזה ראוי שמלאכי השרת המלוין לו לאדם יבואו ויסתכלו בו והוא מה שאמר **החכם** החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר כי השור הזה לא נצח במה שהוא שור בעל קרנים בהם ינגח, רק במה שנאמר עליו אחרי הודיע אלוהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. והם לא נוצחו ממנו, כ"א מצד היותם משליטי העיר ומתושביה, ומהמשך אחר טבעה ומנהגיה היא העיר אשר אמר עליה (קהלת ט') עיר קטנה ואנשים בה מעט וכו'. ואמרו ז"ל (נדרים ל"ב ב) עיר קטנה זה הגוף וכו'. כי אלו מצד כחם וגבורתם הרגזנית היו יכולים להחריב את מצרים והוא בחכמתו ודבורו הפנימי נצחם.

זהו שיעור מה שרצינו אליו בזה השער לבוא בו אל ביאור מה שהיה ביניהם בכל ויכוחיהם וניצוחיהם עד בואם לכלל הכרה וישוב הדעת אשר הוא ספור החלק הזה אשר אנו בביאורו, והוא מה שיאות אל העניין הראשון מענייני הגרות אחר שכבר נתבאר מה שיאות לו מהעניין השני כאשר אמרנו.

ומעתה נזכור הספקות הנופלות בו ראשונה

א. מה שאמרו ויכירם ויתנכר אליהם כי מה התנכרות יש למי שאין מכירין אותו. ולמה חזר לומר ויכר את אחיו והם לא הכירוהו ודברי **המדרש** (תנחומ' מקץ) ידועים. וכבר נתבאר זה בסוף החלק הקודם.

ב. אומרו ויזכור יוסף את החלומות וגו' ויאמר אליהם מרגלים אתם מה עניין זיכרון החלומות אצל מאמר זה היה לו לומר ויזכור יוסף את אשר עשו לו אחיו ויאמר להם וכו'. וכבר כתבנו בשער הקודם שהשתדלות לקיים החלומות שכתב אותו **הרמב"ן** ז"ל הוא בלתי נאות.

ג. מה ראה להיכנס עמהם בעלילת מרגלים מזולתה. ומה ראו להשיב עליה כולנו בני איש אחד נחנו. ועוד בפעם השנית י"ב עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד. ואיך נמשך מדבריהם מה שאמר להם יוסף הוא הדבר אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם וכבר דברו בזה בעלי **המדרשות** (ב"ר פ' צ"א) וה**מפרשים**.

ואיך אמר יהודה בפניו אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר אל אדוני יש לנו וכו' מה שלא היה.

ד. כי יראה חלוף רב בדברי טוען ונטענים וזה כי תחלה אמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם שהם ב' עניינים נבדלים והם השיבו מצד הראשון לבד ואמרו לא היו עבדיך מרגלים. ומן ערות הארץ לא זכרו דבר. והוא חזר וטען לא כי ערות הארץ באתם לראות ולא הזכיר להם מרגלים אתם. ואח"כ חזר ואמר הוא הדבר אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם ולא הזכיר ערות הארץ דכל דא ודאי צריך לאודועי ומה כיון יוסף שתהיה כוונתו אצל אחיו באומרו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כ"א בבוא אחיכם הקטן הנה ומה בחינה של כלום היא זו וכי בשביל שיהיה להם אח קטן יחדלו מהיות מרגלים ואיך הותר לו לישבע בחי מלכו על דבר שקר. ועוד איך לא היה חושש אל צער אביו ויגונו אשר ימצא אותו בהוריד בנו הקטן שם.

ה. כי בכל ג' הימים שהיו כלם במשמר לא ספר הכתוב שהאשימו את עצמם כלל וביום הג' בהוציאו אותם ואמרו להם זאת עשו וחיו וכו' אז התחילו לומר אבל אשמים אנחנו על אחינו וכו'. גם מה שאמר להם ראובן הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד ולא שמעתם והלא שמעו אליו במה שאמר (בראשית ל"ז) אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. ואם דברים אחרים דבר אליהם כמו שכתב הרמב"ן ז"ל למה יעלים אותם הכתוב וה' חפץ למען צדקו שנאמר (שם) למען הציל אותו מידם כו'.

ו. באומרו והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם כי לפי דעת המפרשים ז"ל (רש"י פ' זה) איך יתכן שבא יוסף לבית משמרתם לדבר אליהם את כל הדברים האלה רק ע"י מליץ ומוטב שיאמר והם לא ידעו וכו' כי אין המליץ בינותם.

ז. כי נמצא עירוב דברים במשאות האנשים האלה פעם יזכיר שקים ופעם אמתחות בענין אחד עצמו שנאמר ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו. הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו וכו'. ומה זה שאמר האחד הושב כספי וגם הנה באמתחתי כאלו היותו באמתחת הוא דבר מוסיף חרדה על השבתו. וגם כי כשמצא האחד כך ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו למה לא בדקו כלם אם היה להם כן. ועוד יש לדקדק בענין הזה כי בפעם השנית שבאו עם בנימין לא נזכרו במשאם שקים כלל רק אמתחות.

ח. איך לא קבל יעקב את דברי ראובן ואמרו לא ירד בני עמכם והלא גלוי וידוע לפניו את אשר יוכרח לו לעשות אחרי כן מפני הרעב ומה נתחדש לו בדברי יהודה שאז אמר להם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח ומאי שנא דמעיקרא לא רתח כולי האי. ומה זה שאמר ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי והם שני הפכים. גם אומרו אולי משגה הוא והלא ודאי משגה הוא.

ט. למה הוזכר ושימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים וכו'. כי לגבי ענין אחיו אין צריך להודיע מנהגם. וגם מאין הייתה התועבה ההיא אשר אמר כי תועבה היא למצרים. גם

אומרו וישבו לפניו וכו' ויתמהו האנשים איש אל רעהו ממה תמהו ואם כדברי **המדרש** (ב"ר פ' צ"ב) העקר חסר מן הספר שהיה לו לומר ויושיבם לפניו הבכור כבכורתו וכו'. י. באומרו מלא אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת מה שלא נאמר כן מתחלה רק ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר. ובכאן נאמר ושים כסף איש בפי אמתחתו ואלו בראשונה נאמר ולהשיב כספו איש אל שקו. וגם כי לא סופר מה נעשה מן הכסף הזה במוצאו הגביע כי ודאי הייתה טענה חזקה להם. יא. אומרו גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא וכו'. וכבר נתחבטו עליו הקדמונים ז"ל (**רש"י** פ' זה).

יב. אחר שאמר אשר על הבית ואתם תהיו נקיים למה חזר יהודה לומר הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו כי אין לו לוותר במקום סכנה כ"ש עם מי שתקיף ממנו. ועוד שהיה לו לומר גם אנחנו עם אשר נמצא הגביע בידו כי הוא היה העקר בעון והם טפלים אליו.

יג. אומרו ויגש אליו וכו'. אחר שנתחייב יהודה בפיו לאמר הננו עבדים לאדוני וכו'. ויוסף נתחסד לומר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר וכו'. שוב מה יאמר ומה יצטדק לפניו ואי זו תלונה תשאר לו עליו שיוכל עליה לגשת אליו.

יד. אומרו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב וכו'. ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן וכו'. הנה ידענו בבירור גופא דעובדא היכי הוה וכי הוא לא שאל על זה האופן וגם הם לא השיבו כן ואיך בדה מלבו דברים אשר לא כן ותחלת דבריו תורה על כלן שהיו מזה המין וגם בעיני יפלא שיהיה יהודה מעיז פניו לדבר שקרים בפני אדני הארץ ואיך שיהיו הדברים יראה שהכל דברי מותר וכפל ומאי דהוה הוה.

טו. כי לפי רוב **המפרשים** (**רש"י** פ' זה) שפירשו ועזב את אביו ומת איך סיים והיה כראותו כי אין הנער ומת וכו'. פתח בנער וסיים בזקן.

טז. מה טעם כי עבדך ערב את הנער אצל והורידו עבדך וכו'. ומה טעם כי איך אעלה אל אבי אצל ועתה ישב נא וכו'. שיראה שלא נתכוון אלא ליותר נאות אליו וכן לא יעשה למי שיש לו עסק רק עם רב ועצום ממנו.

יז. אומרו ולא יכול יוסף להתאפק וכו'. כי לפי קצת **המפרשים** (**רש"י** פ' זה) היה לו לומר לסבול לכל הנצבים עליו. ולפי קצת (תרגום אונקלוס) להתחזק על כל הנצבים עליו. וההפרש יוכר היטב בפירושו ב"ה.

יח. מה טעם היה פתח דבריו של יוסף אני יוסף העוד אבי חי וגם שכבר הודיעו לו מתחלה ועד סוף כי הוא חי. ועתה אל תעצבו ואל יחר וכו'. כי מה עצב ומה חרי האף שיפול בזה היה לו לומר ועתה לא תבושו ולא תכלמו או לא ירע. וגם כי מתחלה אמר להם כי מכרתם אותי הנה ולבסוף סתר דבריו ואמר לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוהים עם שכבר יראו גם כן דברי מותרות אחר שאמר וישלחני אלוהים לפניכם וכו'.

יט. אומרו מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו וכו'. וכן כתיב ומהרתם והורדתם וכו' כי מה טעם אל המהירות הגדול הזה ודברי **חכמים** בנחת נשמעים ונעשים. ולמה לא כלל ספור כבודו בדבור אחד כי התחיל בו באומרו כה אמר בנך יוסף שמני אלוהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד והפסיק באומרו וישבת בארץ גושן וכו' וכלכלתי אותך שם וכו' והנה עיניכם רואות וכו' ואחר כך חזר ואמר והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים וכו'. יסדר שבחו תחלה ואחר כך יבקש צרכיו.

כ. מה כוח בטענת כי פי המדבר אליכם אם לפי פשוטו ואם לפי תרגומו וכבר נדחקו בו ה**מפרשים** ז"ל. וגם מה טעם לפרש ועיני אחי בנימין אחרי אומרו והנה עיניכם רואות. כא. באומרו אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו וכו'. ואח"כ ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם עגלות וכו'. שנראה כפל דברים בעניין אחד. כב. בטעם המתנות שנתן יוסף לאחיו לאיש חליפות שמלות ולבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. וטעם אל תרגזו בדרך.

אלו הן הספקות אשר ראיתי לעורר בזה הסיפור הכולל כל טענותיהם ודבריהם, עד שיצאו לרוויה לגמרי.

ונבוא אל הביאור

יוסף הוא השליט ירצה שעם שהוא השליט על הארץ והיה בידו להפקיד פקידים על המלאכה ראה להיות הוא המשביר לכל עם הארץ לדעת היוצא והבא כי את אחיו היה מבקש, ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה. ובזה נתקיים החלום הראשון אשר תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי (בראשית ל"ז). כי עקת רעבון הביאם לשם כמו שכתבנו שם.

ויכירם (א) ויתנכר אליהם כבר פירשנוהו בסוף פי' החלק הקודם שהכוונה הכירם אבל לא לגמרי כי זה לו עשרים שנה שלא ראה אותם. וידבר אתם קשות שאם אולי יקרה לשום אחד מהם כמוהו אצל הכרתו שיסיח דעתו ממנו לתת לב להשיב על תוכחתו. ויאמר אליהם מאין באתם כי היא חקירה עצמית להשלים הכרתו בהם, וכאשר השיבו מארץ כנען לשבר אוכל נתברר אצלו שהם אחיו. (א) ולזה נאמר ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו מצד מה שנזהר מדבר דבר באופן שישימו אליו לב. אמנם הייתה תשובתם כן כי למה שראו שהיה מדבר עמהם בקושי ושואל מה שלא הורגלו לשאל לזולתם בקינטור אמרו בלבם שמא חשבנו לאנשים באים בשליחות מה, לזה אמרו שאינם רק כשאר העם הבאים לשבר אוכל.

ויזכור יוסף את החלומות וכו'. (ב) אחר שהכירם לגמרי ראה מעשה שכבר השתחוו לו כפי מה שהורה החלום הראשון ונזכר מהחלום השני שראה השמש והירח ואחד עשר

ככבים משתחווים לו ורצה לדעת אם היה אפשר להתקיים וזה בשיודיעוהו אם עוד אביו חי ואחיו הקטן אשר כולם הוצרכו להשלים המנין. (ג) ולזה נתחכם לגלגל עליהם טענה ועלילה שעל פיה הוכרחו להתייחס אל אביהם ולמעלת משפחתם אשר לא נסו ללכת בה ומתוך כך יתפשטו דבריהם אל המכוון ועל זה ההכרה אמר יהודה אח"כ אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח כי בעלילתו הכריחם לענות בו על כל פנים והוא מה שאמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. (ד) אמר להם כי הם מרגלים בתבונה ובקנין כלומר בקיאים ורגילים במלאכה ההיא. ועוד כי באותה שעה הם משתמשין באותו אומנות כי לראות את ערות הארץ באו והכוונה אומנין ומעשה אומנות בידם והנה השיבו על אחרון ראשון כי היא עלה יותר מסוכנת ויאמרו אליו לא אדוני כמו שאתה אומר שערות הארץ באנו לראות כי עבדיך באו לשבר אוכל וחמורנו ואמתחותינו וכל כלי משאינו יעידו עלינו. ועל מה שאמרת שאנו מרגלים מאומנותנו. כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו וכו'. (ג) ירצה מלאכה כזאת לפי ערמימותה ועוצם סכנתה אין דרכה להמצא כי אם בשנים מעיר ואחד במשפחה וכ"ש שימצאו עשרה מהם בבית אב אחד ואף כי ימצאון כן על צד הזרות איך יצויר לשלחם כלם מאתו לזה העניין והלא אין אדם מוליך את בניו לסעודה מפני מראית העין כ"ש שיכין להם כלי מות להשכל מכלם יום אחד. ועוד כי אומנות כזו לא תמצא כי אם באנשים רקים ופוחזים אשר בהתהלכם ברחובות עיר וסביבותיה לא ישימו אליהם לב. אמנם לאנשים כנים וחשובים אשר כל העיניים צופות אליהם ושואלים ודורשים מה טבם לא יתכן. ומזה תוכל לדעת כי לא היו עבדיך מרגלים, וכבר הוכרחו להשתמש בכתר מעלתם אשר עליה אמר להם אביהם למה תתראו כאשר פירשנו. מ"מ נתנו שתי כתי טענות לשתי עלות שגלגל עליהם.

ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. (ד) למה שראה דברים של טעם בפיהם והיה מכוער הדבר שיכזיבם בפניהם ממה שאמרו מיחסם וכושר מדותיהם אמר להם איני מקיים שאתה מרגלים מטבע אומנותיכם. אמנם לבי אומר לי שעכשו לא נזדמנתם כלכם יחד רק לראות את ערות הארץ וחמורכם וכלי משאיכם כלם היו לכם לכסות עיניים. וכל זה היה חכמה מאתו להביאם לדבר מאביהם ומעניין ביתו מה שיכוין ממנו כמו שאמרנו מבלי שיפרש.

ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וכו'. (ג) השיבו לו בזה תשובה נצחת והיא שלא יתכן שתבא חברת אנשים לראות את ערות הארץ כמו שחשדם לבוא להלחם עליה לתופשה רק שיהיו איש א' איש א' למטה אבותיו כי כאשר יתחברו המה ואבותיהם למשפחותיהם יהיו עם עצום ורב אשר לרובם ולחזקתם אפשר להם להתעורר לתור להם מנוחה בארץ רחבת ידיים או אם יהיו מתושבי הארץ ומאציליה שאז יעזרו אלה ואלה לעשות מלחמה. אמנם אנחנו תכלית כל פקודנו לכל מספרנו הוא י"ב אחים בני איש אחד כי לא יתוסף המספר מצד רבוי האבות והתחלפותם ואם כן אין לנו צורך ולא יכולת לרגל את הארץ. ועוד כי אנחנו גרים בארץ כנען לא מארץ כנען וא"כ על מי נפנה לעזרה או למי

אנו נכנסין בדוחק וגם מהי"ב אחים הקטן את אבינו היום ואין עדיין כוח בו לצאת ולבא והאחר איננו ולא נשארנו רק אלה העומדים לפניך ומה לנו ולצרה הזאת.

ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי וכו'. (ז) למה שלא נתברר לו עדיין מדבריהם מה שרצה מאביו ומאחיו לדעת העודם חיים כי הם אמרו הקטן את אבינו היום ויש במשמע ששניהם מתים. ועל כן אמרו שהוא עם אביו בלישנא דחיי כמו שאמר שמואל (א' כ"ח) לשאול ומחר אתה ובניך עמי. ודוד גם הוא אמר (שם ב' י"ב) על בנו המת, האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו וגו'. או שמא כיוונו לומר כי הוא לבדו נשאר שם אצל קבורתו ויהיה האב מת והבן חי. לא רצה לשאול כדי שלא יכירו ממנו כלל שהוא יוסף עד שיחפץ. לזה התחכם לגלגל עליהם עוד בדרך רחוקה לדעת את אשר ירצה והוא ממה שאמרו שהם נכרים בארץ כנען אשר לא ארץ אחוזתם היא וגם שהקטן היה את אביהם והאחד איננו כי אלו העניינים ממה שיאמתו מה שטען עליהם ראשונה שהם מרגלים, כי לפי זה לא יכלה ארץ מולדתם לשאת אותם, והיא הסיבה אשר לא שלח אביהם את בנו הקטן עמהם פן יקראנו אסון, כי לא ניסה עדיין. והוא הטעם שהאחד איננו, שעוונותם ילכדונו. והוא אומר הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם. ואם שלא נתברר לי שבאתם עתה לתור את הארץ.

בזאת תבחנו חי פרעה וכו'. (ד) נראה שכוונת יוסף הייתה גם כן בתחילה לבדוק בהם אם היו עדיין בשנאתם אותו או אם נחמו ממעשיהם. והוא לא ראה שתתכן לו זה אם לא בשיבחנם על דבר אחיו בן אמו לראות מה יעשו כשיראו אותו בצער או בסכנה. ולזה מיד חשב עלילת הגביע, אלא שלא היה שם בנימין והוצרך להתעולל עלילות ולגלגל ביאתן לשם.

(ד) ואף על פי שיגיע מזה צער מה לאביו לא חשש כי הנה הוא לא הקפיד בשיבואו כולם עמו עד שישאר גלמוד רק שיביאוהו אליו וכבר היה אפשר שיישאר קצתם או רובם אצל אביו להחזיק בידו ולתמכו בעוד שיבוא לברר אמיתתם ויהיה להם אחרית שלום. ואם שהם לא עשו כן, אם מפני הכסף המושב ואם לצורך אוכל נפשם. וכבר שמו **חז"ל** עניין זאת ההבחנה בעלילת המרגלים ובדבריהם כמו שנודע מה**המדרשים** (ב"ר פ' צ"ג). ועל כל פנים הייתה לו בזה מחשבה ועצה עמוקה.

אמנם הייתה כוונתו הנגלית אצלם כי למה שהוא קטן כדבריהם ממנו יוכל לדרוש ולחקור מי הם ומה מלאכתם ולמה הם באים כי כמוהו ראוי להאמינו כמסיח לפי תומו כי לא ידע להכין שקרים. אמנם כאשר ראה אותו עמהם אמר להם הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי כלומר גם זה יוכל לכוון שקרים כאחד מכם. ותואנה זו אמר להם למען סור משאול לו דבר שיצטער בו כמו שיבוא.

אמנם עיקר הכוונה אצלו מה שאמרנו וגם לראות מה ישיבו אותו דבר על זה אם יאמרו שיביאוהו או שלא יוכל לעזוב את אביו וכיוצא מאלו הדברים שיתאמת אצלו בהם אם שניהם חיים או האחד מהם. וכאשר לא השיבו דבר מזה חזר ואמר בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטן הנה. שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם וכו'. והנה כאשר יביאוהו כבר יגיע לו כל מה שבקש מאחיו. אמנם לפי שעדיין היה הדבר מסופק מחיי אביו כמו שאמרנו. היה הדבר הראשון ששאל להם בבואם השלום לאביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי. כלומר מה שאמרתם הקטן את אבינו רציתם עמו בבית או אל קבורתו ואז נענה מהם מה שבקש מאביו באומרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. (יח) אמנם מפני שחשש שמא אל הלקח בנו הקטן מעמו יקראנו אסון. אמר בעת הודעו אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ועם זה יתכנו כל שאלותיו.

ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם. קפץ להם בשבועה זאת כדי שלא יבקשו עוד להינצל מזה. ומכל מקום חלילה לו לישיבע במלכו על שקר. אבל כשתדקדק בדבריו תמצאם הלא לאמונה. וזה כי הוא אמר ויאמנו דבריכם ואם לא חי פרעה כו'. ירצה אם לא יאמנו חי פרעה כו'. אבל ודאי יאמנו אם כן אינכם מרגלים. והשומע ישמע ואם לא תביאו את אחיכם חי פרעה וכו'. וגם באומרו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם וכו'. על כלם נשבע ולא המיר.

ויותר נכון אצלי בזה (ד) כי מלת חי בצירי הוא לשון סמיכות של חי. כמו שמלת חיי הוא לשון סמיכות של חיים. חיי אברהם (בראשית כ"ה), חיי שרה (שם כ"ג), וכמוהו די בער (ישעיה מ'), די עולה (שם), מדי (שמות ל"ו). ואם היה אומר חיי פרעה. ירצה חיים של פרעה והיה נשבע בחיי המלך. אבל באומרו חי פרעה, (ד) ירצה חי של פרעה והוא מכון אל איזה דבר שלו שהוא ממין החי כמו שתאמר סוסו או עבדו שהוא נשבע בו. ונראה שהוא נשבע במלכו. וכן וישבע בחי העולם (דניאל י"ב). בחי של עולם הוא האל יתברך ולא בחיי העולם עצמו כי חי העולמים וחי העולמים הוא דבר אחד. וכן מאמר חי נפשך (ש"א י"ז) רמז אל הגוף שהוא חי בכללה. ותמיהני ממה שכתב **הרב המורה** בפ' ב' מהמדע ובפ' ט"ו מהחלק א' זולתו מהמורה כי חי פרעה וחי העולם הוא כאומר חיי פרעה. וחיי העולם. שהרי על כרחינו חי פרעה. הוא חי של פרעה. כמו שאמרנו. וחי אינו לשון חיים שאין ללשון הקדש בחיים שם נפרד. וכן העניין בחי העולם. וכן יכול לומר חי ה' שירצה חי שלו לא חיי אלא שהכוונה לישיבע בחי העולם עצמו לא בשום חי מקניינו. וזה ענין נכון וביטלנו בו המיית רבים על מאמר חי העולמים או חי העולמים. ונקה יוסף מחשד זה הגנאי בלי ספק.

ובמדרש (ב"ר פ' צ"א) בשעה שהוא מבקש לישיבע על שקר היה אומר חי פרעה. א"ר לוי משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס לו אצל אשה אלמנה מה עשתה שחטתו והפשיטתו

ונתנה אותו על המטה וכסתה עליו סדין אתיין בעיין ליה גבה אמרה כך תהא ההיא איתתא נתשה מבשריה דדין ואכלה אם אנא ידענה ביה.

כך חי פרעה כי מרגלים אתם. ואתה ראה כי אין המשל דומה לנמשל כלל כי אם לפי דברנו זה. כי הוא היה מבקש שיהא נראה שנשבע במלכו ואינו כן אלא בזולתו עבדו שורו או חמורו כמו שהאשה הזאת היו סבורין שהיא נשבעת על בנה ועל דרך האמת אינה נשבעת אלא על הגדי.

ויאסף אותם אל משמר כו'. כדי שיקבלו עליהם מה שיאמר להם לסוף שלשה ימים כי יבחרו הרע במיעוטו.

ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וכו'. אם כנים אתם וכו'. הנה זאת היא עצת דעת ויראת ה' לפתוח להם פתח להביא שבר רעבון בתיהם להחיות נפש בניהם ובנותיהם ושלא תהיה להם תקלה על ידו וגם להגיע את אשר חפץ כמו שאמר ואת אחיכם הקטון תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו.

ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וכו'. (ה) כאשר ראו שהאיש אדוני הארץ נכמרו רחמיו על בני ביתם וטפם על זה השיעור ולא מצד קורבה שתודע ביניהם ולא מצד ראותו צרתם בעיניו והבט אל עמל לא יוכל. ולא מפאת שום דורש ומבקש עליהם ממנו אלא הכל מצד עצמו ומעלתו. תמהו מאוד ונתנו אז אל לבם להחטיא את עצמם בשכבר פשעו בשלשתם, במה שהשחיתו רחמיהם אצל אחיהם עם המצא אתם שלשת הסיבות ההנה אשר יחסרון שם. ולזה אמרו הנה האיש הזה חמל על אנשים זרים מארץ רחוקה. אבל אשמים אנחנו על אחינו בשרנו. והנה האיש הזה רחם על נפשות בנינו ובנותינו אף על פי שלא ראה אותם. ואנחנו בעינינו ראינו צרת נפשו. והאיש הזה נתעורר מעצמו מבלי בקשת שום אדם. ואנחנו בהתחננו אלינו לא שמענו והצדיקו עליהם את הדין ואמרו על כן באה אלינו הצרה הזאת. והכוונה כי גם שלא הגיע לו מהמעשה ההוא רק הצער צדקה עלינו הצרה הזאת מדה כנגד מדה.

ויען ראובן כו'. הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד וכו'. (ה) ירצה אני כשאמרתי אליכם אל תשפכו דם השליכו וכו'. לא הייתה כוונתי אלא לשלא תחטאו בו כלל, אלא שלא מלאני לבי לומר כן בפירוש מפחדכם, ואתם כבר הרגשתם אלא שעשיתם עצמכם כאלו לא שמעתם לשוני.

וגם דמו הנה נדרש ירצה כי לא יבוקש מהם עוון האכזריות אשר האשימו עצמם עליו לבד, כי הוא כבר ריחם עליו והשתדל להצילו לפי שעה. אבל שהיה ירא שיעקר דמו יהיה נדרש מאתם, כי הילד מת ע"י כולם, אלו במה שמכרוהו ואלו במה שלא מיחו, וכולם חטאים בדבר אין נקי.

והם לא ידעו כי שומע יוסף וכו'. הנה יוסף בא אליהם לדבר אליהם בבית משמרתם על ידי המליץ כדרכו. אמנם כאשר כילה לדבר אתם ויוציאם מבית מאסרם קם המליץ מאצלו וילך הלך בתוכם לדבר להם מלבו דברים טובים לנחם אותם מצערם. והיו קצתם עמו בזוית זו נושאים ונותנים על עסקיהם. וקצתם מאשימים עצמם בזוית אחרת הקרוב אל יוסף (ו) והם המדברים לא ידעו כי שומע יוסף, כי המליץ אז היה בינותם, כלומר מדבר עם קצתם ולא היה בין יוסף ובינם כפעם בפעם. ולזה לא נשמרו בדבריהם כי חשבו שאינו שומע רק ע"י מליץ.

ויסב מעליהם ויברך וכו'. ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר וכו'. כיון בזה להקל צערם מעליהם בלכתם בדרך או בשבתם בביתם כי ירגישו שיש להם לפניו רוח חן ותחנונים. ותהיה להם תקוות שלום. אמנם המה ואביהם קיימו בעצמם אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כ"ח).

וישאו את שברם וכו'. ויפתח האחד את שקו וכו'. (ז) להקל משא כל הבלבולים הנופלים במשאות האנשים האלה. וליישוב כל הכתובים הבאים עליהם, יראה בעיני כי **השקים** הנזכרים בספור הם הגדולים אשר בהם יביאו את השבר. אמנם **האמתחות** הם השקים קטנים אחרים שמכניסים בהם החבלים ומיתרים וכל כלי עבודת משאם. וגם בהם משמרים כיסם עם ממונם, ומכניסים אותו לתוך השק הגדול לשמירה מעולה. ואף בחזרתם נותנין אותם עם מה שנותר מן הממון בתוך התבואה אשר בשקים, כתריס לפני השכחה והגנבה.

(י) והנה מתחלה ציווה יוסף למלאות כליהם בר ולהשיב כסף איש אל שקו ולא הקפיד אם יהיה בשק או באמתחת. אמנם אשר על הבית שם הכסף איש בפי אמתחתו כי היה מה שנותר מכלי משאם בתוכם ונתן האמתחות בתוך השקים, ומילא אותם תבואה, ונדדמן לו באחד מהם שלא העמיק האמתחת בתוך השק אבל נשאר קרוב אל פיו. וכבואם אל המלון ויפתחו איש את שקו לתת מספוא לחמורו. פתח זה האחד וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו, ויאמר אל אחיו (ו) הושב כספי וגם הוא בפי אמתחתי כאילו הונח שם בכוונה.

ויצא לבם ויחרדו וכו'. (ז) ואין ספק שבדקו איש את שקו עד מקום שידו מגעת ולא מצאו. ואולי שכל זה כוון מיוסף או מאשר על ביתו, כדי שתהיה להם בדרך קצת ידיעה ולא יתברר להם עד היותם בביתם. ולא ראו להריק אז התבואה כי היה עמל בלי תועלת. אמנם נאמר אחרי כן ויהי הם מריקים שקיהם, והנה איש צרור כספו בשקו, כי היה באמתחת אשר בשק, כאמרנו ש'אתה בעיר' - למה שאתה בבית אשר בתוך העיר. וא"א לומר בעניין אחר, שהרי אמר יעקב ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם, והם אמרו ונפתחה את אמתחותינו והנה כסף איש בפי אמתחתו.

הן כסף אשר מצאנו וכו'. (י) והנה יוסף בפעם השנית, כדי להקל הטורח בחיפוש הגביע, ציווה למלאות להם ג"כ את אמתחתם בר, ושיישאו אותם על השקים. וזה אמר מלא

אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת, ושישימו כסף איש כו'. ואת הגביע בפי אמתחת הקטן, כי יהיה נקל להם להוריד האמתחות מעל חמוריהם ולשוב לעמוס אותם, מה שלא יהיה כן במשא עצמה. וכן נאמר וימהרו ויורידו איש את אמתחתו. ונאמר ויעמוס איש על חמורו. אמנם בתחילה נאמר וישאו את שברם על חמוריהם, דמשמע ע"י עזרת קצתם לקצת, (ז) ולזה לא נזכר בכל מעשה זה שק כלל.

ואחר שנתיישב זה נשוב אל עיקר הסיפור

ויבאו אל יעקב אביהם וגו' ויגידו לו וכו'. הודיעו לו ענין העלילה אשר עליה הוצרכו להגיד לו לתומם מיתר אחיהם את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה. ומה שהונח האחד שם עד שיבוא אצלו אחיהם הקטן לברר כי כנים הם, ושבזה ימצאו חן וחסד לפניו ואת הארץ יסחרו. ולא הזכירו מה שאמר להם, ויאמנו דבריכם ולא תמותו, כדי שלא לצער כל הצער שהוא בפתע.

ולזה לא חשש לדבריהם עד שהריקו שקיהם, ומצאו איש צרור כספו בשקו וכו', כי אז פחדו כולם, ואמר להם אותי שכלתם וכו' עלי היו כלנה, שכולם הם בניו בשווה, מה שאינם כן האחים אלו אצל אלו, שהרי שמעון לא היה אח מאם רק לבני לאה, ויוסף ובנימין לא לשום אחד מהם. ועל פי דברים אלו השיבו ראובן, את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך. כלומר, הרי הוא אלי ועלי על פי שנים מבן, ואני מקבל מיתת שני בני בדיני שמים אם יגיעך בזה מות ומשכלת. ומשמע מדבריו שאין שם חשש סכנה כלל.

ולזה השיב הזקן לא ירד בני עמכם כי אחיו מת וכו'. (ח) ירצה, כיון שהדבר בטוח בעיניכם, והאיש אדוני הארץ לא יקפיד על בואו שם בהכרח כמו שנראה מדבריכם, אי אפשר שירד עמכם פן יקראהו אסון בדרך והורדתם וכו'. נטש הזקן יראת אדוני הארץ ודאג לסכנת הדרך.

אמנם כשהכביד הרעב וכילו לאכול את השבר וציווה להם שובו שברו לנו מעט אוכל, והודיע לו יהודה כי העד העיד בם האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם, ושא"א לרדת זולתנו (ח), אז חרד חרדה גדולה, כי ראה כי את הילד הוא מבקש. ואמר להם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח, ומי הזקיק לכם לזה. והנה לא מצא יהודה אז ידיו ורגליו, רק בשנותו את טעמו ולבדות מלבו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמור העוד אביכם חי היש לכם אח וכו'. ואולי שכיוון למה שהוכרחו להשיב ע"פ שאלותיו, כמו שאמרנו שם.

ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה וכו'. בא עליו בטענה חזקה מאוד, ואמר אליו: אף כי יהיה לך נוקף על סכנת הנער, בריא ושמא בריא עדיף. שאם לא ילך עמנו, מיתתו ומיתת כולנו היא הכרחית, כי הרעב בעיר ומתנו שם ואיש מומת אתה שולח.

וזאת היא עצמה הבחינה שבה נועץ מלך ישראל ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה (מלכים ב' ז'). ירצה כי לפי סכנת הרעב אשר בעיר כל הנשארים בתוכה הנה הנם ככל המון ישראל אשר תמו, כי כולם חשובים כמתים. ואם כן כבר יהיה השליחות בלי סכנה ובשום תוחלת. וכן אמרו אם אינך משלח כולנו מתים, ואם יבוא עמנו, אין שם חשש אלא ממנו, כמו שאמרנו שעל דרך האמת א"א להמשך מזה סכנה כלל, כי מה לו אצלנו, לא נשינו בו ולא נשה בנו, השופט כל הארץ יעשה חמוס.

אנכי אערבנו מידי תבקשנו וכו'. אין אני מכניס בני בערבות זה כראובן אחי, רק אנכי עצמי ערב בדבר, ומידי תבקשנו אם לא הביאותיו אליך וכו'. כי יודע אני שהדבר בטוח מאוד, ואין לו עלינו טענה של כלום. כי לולי התמהמהנו לסיבתך כי עתה שבנו זה פעמים בשלום ובמישור.

ויאמר להם ישראל אביהם א"כ איפה כו'. הזמין עצמו לדורון ולתפלה כדרכו. וכסף משנה וכו' אולי משגה הוא (ח) שמא שכחו שוגג, וכבר נודע אליו שגגתו והוא מייחל ומצפה לכם לשוב לקחתו.

ואל שדי יתן לכם רחמים ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין. באופן שלא יהיה עוד מות ומשכלת יותר מאשר שכלתי ראשונה מיוסף. והוא שווה למה שאמר עליו כי ארד אל בני אבל שאולה כמו שפירשנו שם.

[פגישת אחי יוסף עם יוסף]

וירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו וכו'. כשראה את בנימין שהוא חי חשב לעשות עלילת הגביע כדי לבדוק ע"י כן חיי אביו, כי א"א שבהעלילו עליו שיישאר שם לעבד לא יאמרו מהרעה אשר ימצא את אביו אם עודנו חי כמו שהיה. ואין מקום למצוא להם עילה זו כי אם בשיבואו לביתו לאכול עמו. והמפורסם אצלם מעניינו שעשה כן לפיכך על מה שצערם ללא דבר.

וייראו האנשים כי הובאו וכו' לקחת אותנו לעבדים ואת חמורנו. לא שחמוריהם היו חביבים עליהם כעצמם, כמ"ש **הרב המורה** פרק מ' חלק ג', רק היו אומדים דעת האנשים שנתנו עיניהם בכת של בחורים עם חמוריהם לעבוד ולמשא בבית אדוני הארץ בעלילת הכסף המושב. ועל פי דיבורם זה אמר הכתוב להתנצלות האיש אדוני הארץ. והאנשים שולחו המה וחמוריהם.

ויגשו אל האיש וכו' ויהי כי באנו אל המלון כו'. ראו כי טוב להודות לו העניין תחילה, אבל מפני היראה שינו בסיפורם ממה שהיה. באומרם כי במלון מצאו איש צרור כספו בשקו, מה שלא היה כן כמו שנזכר אלא האחד לבדו. אמנם אמרו כן כדי שלא יאמרו לו למה לא חזר האחד להשיב את הכסף במצאו אותו. מה שאין כן לומר לכולם כי צריכים היו להביא

שבר רעבון בתיהם, ואין לאחד או לשנים לשוב, דכגון דא כולם צריכים לעמוד להימלט על נפשם, כדי שלא יחשדו שקצתם הסכימו בגניבה וקצתם מיחו. ומעתה העצה הנכונה להמתין עד שובם שם כולם. ולא אמרו שלא ראו הכסף עד בואם אל ביתם, כי חשבו שלא יאמנו דבריהם. ואמרו כספנו במשקלו, לומר שהיא נפלאה בעיניהם שכבר נודע לו שהם השלימו אליו את כסף שברם, ואיך אפשר שיזדמן להם כסף במשקל ההוא, אם לא שיהיה בכונת מכווין, והוא אומרם לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו.

ויאמר שלום לכם אל תיראו וכו'. הנה **המפרשים** ז"ל (**ראב"ע** פ' זה) טרחו לבקש להם צדדים איך נתון מטמון זה באמתחותם. ולדעתי אין צורך, כי לא אמר להם כך אלא להפיס דעתם ולהניח רוגזם. והכוונה אחר שכספכם בא אלי, אם נעשה לכם נס להמציא מטמון באמתחותיכם, מה לי ולכם.

ויכינו את המנחה וכו'. לא סרבו לגדול ונכנסו על פי השמועה לבד ועטרו המנחה בכלים נאים כמשפט.

ויבא יוסף וכו'. וביאו את המנחה וישתחוו לו וכו'. הרי נתקיים אחד עשר כוכבים משתחווים לי אבל עדיין לא בא השמש וגם לא השתחוו לו בבחינת עצמו. וישאל להם: השלום, וכבר מצא מקום לשאול על אביו, ואמר השלום לאביכם הזקן אשר אמרתם עודנו חי, עד שיהיה אומריכם ראשונה והקטן את אבינו היום ששניהם שווים בחיים כמ"ש ונזהר גם כן במה שאמר אשר אמרתם, כאלו אין לו בו שום הכרה רק מה שאמרו לו. ואז השיבוהו דבר כנפשו ואמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. רואה אני שנזהרו גם הם בתשובתם, על דרך שאמרו בפרק קמא דפסחים (דף ד' א) אבא קיים אמא קיימת. כי הנה הוא שאל השלום לאביכם הזקן, יש במשמע על זקנם יצחק. והשיבו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי, משמע שזקנם מת.

וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו וכו'. כבר פירשנו כי תואנה היא לו שלא לצערם עוד על השאלה הראשונה ולומר שעל פיהם הוא חי להאמין כי לא מרגלים הם כי כנים הם. ולזה לא אמר לו דבר רק אלוהים יחנך בני.

וימרה יוסף כו'. וירחץ כו'. וישימו לו לבדו כו'. כי לא נאה לשום אדם ללחום את מושל.

(ט) אמנם אמר ששמו להם לבדם ולמצרים לבדם, יזכור הסיבה, כי לא יוכלון המצרים לאכל לחם בחברת שום עם ולשון שיאכלו את תועבותם לעיניהם. ולא ייחד את העבריים רק מפני היותם כן והיה הכל להגיד כי ישיבתם לבדה הייתה סיבה לשישבו לפניו הבכור בכורתו, כי חלקו כבוד זה לזה על סדר תולדותם, עד שהכירו האנשים המצריים האוכלים שם לבדם או משרתי הבית שהמה כולם אחים בני אב אחד.

(ט) ויתמהו האנשים הרואים את כבודם איש אל רעהו לאמר, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. ועוד כי לא ידעו מה טיבן אצל אדוני הארץ אשר עשה להם את כל הכבוד הזה.

ויצו לאשר על ביתו מלא וכו'. כבר פירשנו כי בפעם הזאת ציווה למלאת להם גם את האמתחות. והסיבה לזה, ושים כסף איש בפי אמתחתו. ציווה שישים להם לעיניהם בפי אמתחותיהם את משנה הכסף אשר הביאו, ואת הכסף המושב, לא כסף שברם.

(י) אמנם לבנימין שישימו את הגביע שלא מדעתו, ואת כסף שברו מדעתו, לפי שבא על פיו לשם. וכבר ביארנו כוונת עלילה זו. ואפשר שהשיב את כל כספם מדעתם כי נתחסד עמהם על מה שהרגיזם ומכל מקום לא נשארה להם טענה מהשבת כספם.

הבקר אור והאנשים שולחו וכו'. כבר כתבנו בשער הקודם כי זהו שימוש האור שנוהגין הצדיקים בשימוש מעשיהם, וכמו שאמרו לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב. המה וחמוריהם. כבר פירשנו.

הם יצאו מן העיר לא הרחיקו וכו' והשגתם. בידוע שאם לא ישיגם לא יאמר להם דבר. אמנם אמר כן לזרזו שישיגם על כל פנים.

ואמרת להם למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו. לפי הנראה רוב כליהשתייה היה מזהב, והוא אומר ואת גביעי גביע הכסף תשים, לומר שהוא היה רגיל לשתות בכסף לסיבה מה, אם לשום צער על אביו או לענין אחר. וכיוון בזה כדי להעליל עליהם שלא משום מה ששווה הגביע, הן שיהיה מכסף או מזהב הוא שולח אחריהם, כי לגביה דידיה מילתא זוטרתא היא. ויותר מזה ויתר אצלם בהשבת כספם והדור כבודם, אלא מפני שהוא נחש ינחש בו, ירצה שכבר שמהו לנחש וסימן טוב להצלחתו, ועל דרך שאמרו ז"ל (חולין צ"ה ב) בית תינוק ואשה מותר לעשותן סימן ובלבד שלא יכווין מעשיו. ואמרו (שם) אם אין נחש יש סימן. ולזה אם יארע בו תקלה לא מסמנא ליה מילתא, והוא אומר למה שלמתם רעה תחת טובה וכו'. הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו הרעותם אשר עשיתם. לומר כבר נזדמן בידכם דבר רע שלא נתן למחילה ולא לוותר.

ויאמרו אליו למה ידבר אדוני וכו'. ירצה שאין צריך לו לתת טעם לרדיפתו אחריהם כי כן ראוי לעשות אפילו על שווה פרוטה. אבל שהעיקר בטל כי חלילה להם מעשות זאת.

הן כסף וכו'. הם צידקו עצמם מקל וחומר מג' צדדים:

ועל האחד אמרו הן כסף כלומר שאין בו סימן.

ועל השני אמרו אשר מצאנו שהיה דרך מציאה ממש.

ועל הג' אמר בפי אמתחותנו שכליהם קונים להם.

ועם כל זה השיבונו אליך מארץ כנען, ואיך נפשע עכשיו בהיפוך שלושתן, לגנוב מבית אדוניך כסף או זהב. וזה כי הגניבה הפך המציאה, ומבית אדוניך הפך בפי אמתחותנו והגביע שטוען עליהם הוא כסף שיש בו סימן והוא הפך הכסף המושב.

אשר ימצא אתו מעבדיך וכו'. הענישו את עצמם בזה לדעתם שאין בהם מי שישלח בעולתה ידו, ואם אולי ימצא אתם לעלילה מה יודיעוהו כי יבחרו להיות עבדים נמכרים משוב עוד אל בית אביהם ואל ארצם אם יתפס שום אחד מהם כגנב.

ויש במשמע שלא יקבלו שום פשרה וחלוקה, אלא שכלם פטורין או כלם חייבין. **ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא** וכו'. אין דבר זה מוסב אל מה שקנסו עצמם כמו שחשבו הראשונים ז"ל. אבל למה שצדקו נפשם בחזקת כשרותם מכח הג' טענות שזכרו (יא). ולזה אמר גם עתה, אחר שקרה מעשה זה, אף על פי שתמצא הגניבה ביד שום אחד מכם, ויש מקום לומר שהורעה חזקתכם, עם כל זה כדבריכם כן הוא ויספיקו טענותיכם לשתהיו כולכם מוחזקים אצלי בכשרות ואנשי אמונים כבתחילה. אמנם אשר ימצא אתו הגביע כבר הורעה חזקתו, שהרי שור שחוט לפנינו ולזה הוא לבדו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים.

וימרהו ויורידו וכו'. כבר כתבנו שלא שלחו יד בשקים. ויקרעו שמלתם לצער הסכנה וללא טובה השמועה.

הלא ידעתם כי נחש ינחש וכו'. לפי שלא יחזיקוהו למקפיד מאוד על הממון כמו שאמרנו.

[נאום יהודה]

ויאמר יהודה וכו'. באחד משלשה פנים יוכל אדם להצדיק עצמו בדינו: אם בהודיע לשופט דברי זכותיו אשר נעלמו ממנו לשורת הדין, או שיטעימנו דברים של טעם לדון בהם לפניו מן השורה, או שיאמר שהוא צדיק במעשיו אלא שבאין עליו לחמסו.

ועל האחד אמר מה נאמר לאדני להודיע איך היה תוכן המעשה והוא לא ידע ורמז לו בזה כי הוא יודע האמת ומאתו הייתה זאת.

ועל השני אמר מה נדבר כי אין לנו שום סדור דברים לצדד שום זכות לפניך משורת הדין או חוצה לו.

ועל השלישי אמר ומה נצטדק אחר שנמצאה הגניבה בידינו.

האלוהים מצא את עון עבדיך הננו לך לעבדים, נחמתנו! (יב) ירצה בזה שאתה בעינינו כאלוהים שמצא את עוון עבדיו להתנהג עמנו במידת החסד, ושלא ייענש הגנב במיתה כאשר חייבנוהו בתחילה, כסבורים שלא ימצא בינינו גנב אלא שנהיה לאדוני לעבדים גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. ויתכן שירצה זאת לא זאת, רק האלוהים בדק בפינקסו ומצא עווננו הגנוז ושפטנו כמשפטנו. והיה רומז בלבו על מה שמכרו את אחיהם לעבד ולא חמלו, ולזה אמר והיינו גם אנחנו עבדים כמוהו. (יב) גם אשר נמצא הגביע בידו שאע"פ שאין לו עוון אשר חטא ילכד בחטאתנו, ובין כה וכה יאמרו תמיד שלא יתפרדו זה מזה וכולם יהיו שם או את כולם ישלח.

ויאמר חלילה לי וכו'. אמר אף על פי שמן הדין היה ראוי שימות הגנב, חלילה לי מעשות זאת כי ביד השופט למחול הקנסות במקום שאינו חב לאחרים, אדרבה מי שאינו מוחל הוא מדת אכזריות ולזה אין אתם צריכים לישאר לעבדים רק אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם.

ואפלא ממה שהקשה הרמב"ן ז"ל על פירוש רש"י ז"ל,

מאמרו חלילה לי וכו'. כי על זה הדרך יתכן ודאי לאומרו, כי הנוהג כן ממידת קונו יש בו, שנאמר (תהלים קמ"ה) צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. ירצה שעם שהוא מניח משפטים צדיקים שינהגו בהם האנשים ביניהם משורת הדין, הנה הוא חסיד ונכנס לפנים מן השורה בכל מעשיו. והנה לפי שבאה תשובתו של יוסף שלא כרצונו, במה שהיה מפריד בין אחים, והוא הדבר אשר היו מרחיקים מאוד בדבריהם תמיד, ולזה נאמר ויגש אליו, כי בצער גדול היה מצערו של אביו כי בטח בערבותו (יג), ונגש אליו לדבר משפטים אתו מדברים בגו שהיו בטענותיהם ראוי שיובנו מכח דבריהם. כי על כן אמר ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר וכו'. כלומר, כי לא כמו פתן חרש יאטם אזנו משמוע המובן מכל דבריהם, ואם לא אמרו בפירוש.

ומפני שכבר אמר מה נאמר לאדוני מה נדבר וכו', שיראה שסתם טענותיו ולא יוסיף לזה, חתם כי כמוך כפרעה. כלומר עשוי אדם לומר דבר ולהתנחם לחשוב מחשבה אחרת, ואפילו לגדולי המעלה כמלכים והשרים ולא יתבוששו.

וקרוב לזה הוא מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' צ"ג) מה פרעה מבטיח ואינו עושה, אף אתה כן. ויתכן שיוסב סופו לראשו. יאמר שווה הוא אצלי לדבר ולזעוק באזניך על צרתי, כאלו אצעק לפני פרעה מלך הארץ. ויש במשמע שבלבם להתרעם לפני המלך להודיעו כל המעשים ההם כי גבוה מעל גבוה ירא וישפוט עליהם.

אמנם הדבר אשר ירצה לטעון הוא מהמין אשר ביארנו על אומרו מה נדבר, כי רצה להוכיח בדברים נכונים וטעמים מספיקים, ושמן הראוי והנאות חויב לוותר את הדין אצל זה הנער, אף על פי שימצא חייב בדבריו.

וזה לשלש טענות יתבארו היטב מתוך דבריו:

האחת מפאת הנשפט והוא שכבר יחייב הדעת והוסכם ממניחי הנמוסים שלא להשוות כל עוברי דת בעונשין דרך משל שאם תשים הדת להכות הגנב מאה ויזדמן כי יגנב נער ורך בשנים. או זקן. או אדם חלוש המזג. ודאי לא יכהו במספר ההוא, כי ימות. ומכות הענישוהו לא מיתה. ובזה הסמיכה התורה האלוהית במה שבא בקבלה (מכות כ"ב א) מאומד הנלקה לפי כחו בשתי ידות או פחות ואמרו (שם ב) אם נתקלקל ברעי פטור שכבר נקלה והטעם שכבר יורה שקבל מהעונש יותר מכדי כחו.

השנית מפאת זולתו והוא שכבר ימנעו מהעניש את החייב אם יסובב מעונשו נזק גדול והפסד עצום לאחרים רבים ונכבדים אשר לא חטאו. כמו אם החוטא היה חכם מופלג, גיבור או רופא מובהק, ומהעדרו תקבל המדינה נזקים גדולים כי לא ימצאו תמורתו ואחשוב כי מזה הטעם היה ויתורו של דוד אצל יואב כל ימי חייו. ואפשר שגם לשמעי נשא לחכמתו.

ומזה הצד נתנו טעם קצת המחברים במה שלא נענש דוד בחטאו כשאל שאם יומת כבר יוסב העונש לכל ישראל שהיה להם מושיע ורב. ומזה הטעם עצמו אמרו (ש"א י"ד) היהונתן ימות אשר עשה וכו'. והוא היה הבן הבכור הראוי למלוך תחתיו. וגדולה מכלן נלמוד משאלת האשה התקועית (ש"ב י"ד) על אודות בנה אשר אמרה שרצח את אחיו, וממה שענה אותה דוד המלך עם היותו מתואר לעושה משפט וצדקה בכל עמו.

השלישית מפאת המשפט בעצמו. וזה שאם יהיה לאיש חטא משפט מות או גלות, אין ראוי להחליף משפטו ולהמיר אותו בפדיון ממון, כי התורה חייבתו על זה דוקא, כמו שאמר (במדבר ל"ה) ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו וכו'. ולא תחניפו וכו'.

אבל אם נתחייב למה שיגזור עליו המלך מיתה או ייסורין או עבדות עולם, ביד המלך או השופט לעשות הטוב בעיניו ולפדותו במה שירצה מהממון או מאיזו פשרה וכל זה הוא מבואר.

ומשלשה אלו הצדדין בקש יהודה שיתחסד עמהם בדבר ישועה ורחמים לו הונח בחטא בנימן בעניין הגביע מה שלא יאמן כמו שיראה מכלל דבריו.

וזאת היא כוונת כל דבריו אשר התחיל.

אדוני שאל את עבדיו וכו'. (יד) כבר אמרנו בספקות שכל דברי יהודה בכאן מראשן ועד סופן היו זולת מה שעבר מהן בשעת מעשה עם יוסף ואחיו. וכי קשה בעיני ג"כ לומר שהיה מעיז להרבות שקרים בפני אדוני הארץ.

לזה אני אומר שאמיתת העניין הזה הוא כי לא היו אותן הדברים כן בפועל. אבל שהיו שם בכוח, וראשן מוכיח על כולן.

וזה כי כמו שהשאלה הראשונה ותשובתה הוא מבואר היותם מזה המין בלי ספק, כי עלילתו לומר להם מרגלים אתם היא במקום שאלת היש לכם אב או אח, מטבע העניין כי על פי דבריו הוצרכו לומר שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד נחנו וכו' כמו שפירשנו שם. כן תשובתם זו וכל מה שנמשך מדבריהם ראוי שיובן מזה המין.

ועל זה היסוד אמר אליו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח, שכיון ששמת עלינו עלילות ונתת אותנו כמרגלים את הארץ, אשר על זה הוכרחנו לומר בני מי אנחנו וכמה אנחנו הרי הוא כאלו שאלת אותנו בפירוש היש לכם אב או אח, ולזה ג"כ תשובתנו

באמרנו י"ב עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד, הייתה כאלו אמרו יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן. כי מסתמא מי שיש לו י"ב בנים הוא אב זקן. ואחר שאמרנו בני איש אחד מכלל שאין אנחנו בני אם אחת. ובאמרנו הקטן את אבינו היום. מכלל שהוא בן זקונים לו. גם באמרנו והאחד איננו רמזנו שהם בני אם אחד. ומההכרח שהבן הצעיר הנשאר לבדו לאמו שיהיה ידיד נפש הזקן אביו.

ותאמר אל עבדיך וכו'. ירצה עם כל זה היית כחרש לא שומע ולא חמלת, ואמרת הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו. שהכוונה שלא תעשה לו שום רע רק שתראה בו אם כנים אנחנו. ומאחר שלא הודינו לך בדבר ונאסרנו עליו, היה לך להבין ממנו שהייתה סכנה באביו כאלו אמרנו שלא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת. ועם כל זה עמדת בדבריך, אמרת את אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו. והוא כאלו מנעת ממנו לגמרי לראות פניך בלתי אחינו אתנו. וכל זה מה שיתבאר ממנו כי אין הראוי שישפוט זה הנשפט בדין ההוא בשום פנים, כי הנער אשר הוא בן זקונים אצל אביו ורך ויחיד לפני אמו, אשר גדל בגעגועין ושעשועים, איך יוכל לסבול משא עבודת עבד. וכיון שהודיעוהו כן קודם מעשה ולפי המובן ממשמעות דבריהם, הנה הוא ראוי שיאמנו בו יותר ממה שיאמרו אותו בביאור ובשעת מעשה וזה מבואר מטבע העניין בלי ספק.

אמנם על הטענה השנית אשר מצד הזולת, יאמר שכבר יגיע מזה העונש לאביהם ולהם נזק יותר גדול ועצום ממה שיגיע אליו. ועל מה שיגיע לאביהם שהוא העיקר אמר ויהי כי עלינו אל עבדך אבי וכו'. יאמר כי כשעלו אליו מיד הודיעוהו את דבריו ואת מאסר שמעון עד בא בנימן שם. וכשהוצרך מעקת רעב לומר להם שובו שברו לנו מעט אוכל, הם כבר שמו הדבר לנמנע עד שהחליטו לא נוכל לרדת. והטעם אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש וכו'. שידענו שלא יסכים הזקן בירידתו והתלוי בנמנע חשבנוהו לנמנע. ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם וכו'. ירצה שעם שהודיעוהו סכנת חמת מלך העומדת לעומתינו אם נראה פניך זולתו, לא סר מבקש ממנו שנשים נפשינו בכפינו ונבוא בלתינו. כמו שאמר לנו אתם ידעתם כי השנים האלו לבדיהם הם החשובים אצלי לבנים בבחינת אהבתי אליהם ואל אמם. ושיצא האחד מאתי, ובשגגה שאמרתי אך טרוף טרוף, פתחתי פי לשטן ולא ראיתיו עד הנה. וכ"ש שתהיה הדאגה יותר גדולה בזה אם תקחו אותו מאת פני לנער זה, וקרהו אסון, בודאי תורידו את שבותי ברעה שאולה.

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ד)

אמר רבי חמא בר חנינא הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין

אמר, יודע אתה שאחריך שונאין אותך, ואמרת לי הנני ע"כ.

(טו) ומה גם עתה בלקחו את זה מאת פניו על מנת כן שאם ימשך לו אסון הוא ימות עליו בפתע ובנפש מרה, וכבר ישיג הזקן העונש העצום והכבד על לא חמס עשה. אמנם על

מה ששיג להם גם כן מהרע והנזק, עם היותם פטורין מן הדין כמו שאמר ואתם עלו לשלום אל אביכם. אמר, ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער וכו'. אמר: איך נעלה אליו לשלום, כי אין רע ומר ממות מאשר ישיג אותנו בהיות גורמים מיתת אבינו הזקן בידנו אשר אין לו שום המלט ממנה לפי אומץ הקשר ואהבה אשר ביניהם, כי הם כשני גופים בנפש אחת והרי רעת העונש ונזקו יגיע לנו יותר ממה שיגיע אליו עשר פעמים, וכבר יהיה יותר ראוי למחול לחוטא מהעניש את שלא חטא. ויתכן גם כן כשהטענה אשר מצד אביהם תמשך עד ונפשו קשורה בנפשו. והיה כראותו וכו' תהיה הטענה אשר מצדם.

ואחר שזכר נופת טענותיו אשר מב' הצדדים וחשב אם אולי לא יכנסו באזניו, בא אל **עוצם הטענה השלישית** אשר מצד המשפט, אשר היא חזקה מאד. ואמר כי אחר שנגזר עליו עונש העבדות שהוא שווי ממון, ואינו מהמשפטים הגופיים אשר לא יסבלו הפשרה וחילוף הסובלים, הוא ראוי ומחויב שיקובל בו כופר ופדיון, כ"ש כשיהיה הכפר והתמורה לתועלת האדון והנאתו ולזה אמר כי עבדך ערב וכו'.

ועתה ישב נא וכו'. (טז) ירצה אחר שעבדך ערב את הנער מעם אביו, ואני הייתי סיבת בואו הנה מזולתו, מכל אחי לי משפט הגאולה ולי נאה לישיב תחתיו עבד לאדני. ומעתה אני מקבל עלי עול עבודתו והנער יעל עם אחיו. ואתה אדוני תתחייב לקבל אחר שלכל דבר אני יפה ממנו.

(טז) וגם הוא דבר שיאות לי מאוד כי מלבד היותי ערב בדבר, אבחר בזה בלב שלם כי איך אעלה אל אבי לראות הרע והצער אשר ישיגוהו אשר לא אוכל להצילו מהם, וטוב לי כי עונתי להיות עבד עולם, מסבול היותי כל יום עומד על דם אבי ואין מציל. והנה במאמר כי עבדך ערב הקדים הטעם למוטעם, או הסיבה למסובב, וכמוהו רבים.

[יוסף מתוודע אל אחיו]

ובאמת עוצם דבריו וחוזק טענותיו והפלגת התעצמותם עם הצלת אחיהם זה נכנסו באזניו ולא שבו ריקם כמו שסמך ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו וכו'.

הנה בפעם הראשונה כששמע דבריהם שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וכו' ונכמרו רחמיו אליהם נאמר ויסב מעליהם ויבך וישב אליהם.

ובפעם השנית נאמר וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה. ואחרי כן נאמר וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם.

(יז) לזה אמר הכתוב כי **הפעם הזאת נתמלא עליהם רחמים יותר מהראשונה**. וכבר היה צריך להסב מעליהם או להסתר מהם לבכות שם ולהתאפק ולשוב אליהם כפעם

בפעם כי לא היה יכול לעשות כן ולהתאפק לסבת כל הנצבים עליו כי היו שם רבים מאנשי הבית ומבית פרעה והיו עוטרם אותו פנים ואחור ולא יכול להסב מהם וכל שכן לבא החדרה מבלי שירגישו בבכייתו. ולזה מהר לקרוא הוציאו כל איש מעלי כדי שיהא לו פנאי לכך, והוא לא עצר כוח מפני רכות לבבו ורחמנותו על אחיו והוכרח לתת קולו בבכי ובגעית קולו אמר אני יוסף העוד אבי חי.

וזה שאמר הכתוב ולא עמד איש אתו בהתוודע יוסף אל אחיו, יאמר כי במה שקרה העניין כן נעשה מאליו שלא היה איש בהוודעו להם שכבר יצאו, ואם שיציאתם הייתה לכוונה אחרת. (יח) והכוונה באומרו תחילת דבריו העוד אבי חי כבר כתבנוה ראשונה.

וזה כי לא נודע לו מחיי אביו עד עתה, וגם עכשיו ממה שהפליג יהודה בצער אשר מצא את אביו בקחתם מאתו את בנימן, חרד חרדה גדולה ואמר העוד אבי חי, כי ירא אנכי אותו שמא הגיעהו מהצער שיעור שימות בו, ולא אזכה ראות פניו. (יט) ולזה סיים דבריו מהרו ועלו אל אבי וכו', ולא יכלו אחיו לענות אותו על עניין בריאותו דבר גדול או קטון כי נבהלו מפניו ולשונם בבושה נשתה.

[ניתוח דברי יוסף]

ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא וכו'. צוה שיגשו אליו לאמר להם בחשאי אני יוסף אחיכם אשר מכתם אותי מצרימה כי חרפה היא לכם. ועתה אל תעצבו וכו'. לפי שהם בקשו להינצל מהשעבוד וההכנע אל אחיהם הקטן ולבטל חלומותיו ע"י מכירתו ושולחו כלה על אשר לא ידעו, והשיאו אותם על זה עוון אשמת יגון אביהם וגודל צערו, ולסוף לא עלתה בידם (יח). לזה אמר להם עתה אל תעצבו בייחס המעשה המגונה ההוא לעצמכם, עד שתאמרו שאתם עשיתם אותו, ולא ה' פעל מצד שהיה רע ואין רע יורד מאתו יתברך, גם לא יחד בעיניכם על שלא עלה בידכם.

ושני העניינים כללה מליצתו באומרו כי מכתם אותי הנה. כי עצם המכירה הוא הרע. אמנם היותה הנה ולא במקום אחר, היה סיבה שנהפכה עצתם, כי למחיה שלחני אלוהים לפניכם כי זה שנתים וכו'. ירצה באמת הפועל ההוא לא היה רע בהחלט, אבל צורף עמו טוב גדול ראוי לייחסו ג"כ אליו יתעלה ואתם הייתם התחלת המעשה לתכלית אחד והוא גמר אותו לתכלית טוב גדול והוא להחיות הארצות האל מהרעב ההווה והעתיד.

וישלחני אלוהים לפניכם וכו'. ירצה ולא הטוב הכולל הזה נמשך מהמעשה, כי גם המיוחד לכם לשום לכם שארית בארץ בעניין הפרנסה ולהחיות לכם לעולם הבא לפליטה גדולה וזה במה שיתפרסם משלימות האמונה בזרעכם בצאתם ממצרים, אשר אי אפשר כי אם בירידתכם שם.

ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוהים וכו'. (יח) ירצה ועתה שבאתם עד הנה בבחינת הטוב הגדול והנפלא המגיע לכם מזה אין ראוי לייחס לכם חלק מזה המעשה כלל על הדרך שאמרנו אבל המעשה כלו מתחלה ועד סוף כולו היה אלוהי, וה' הסגירני בידיכם, וצורכם הוא מכרני הנה להשלים הטוב ההוא, ואתם הייתם כלי מלאכתו לבד. והוא אשר שמני לאב לפרעה ואדון לכל ביתו מושל בכל ארץ מצרים, אשר כולם היו סיבות עצמיות קרובות להגיע הטוב ההוא המכוון ממנו יתברך.

ומכלל דבריו לפייס אותם וליישב על לבם שפתרון חלומותיו וכל ממשלותיו היו על המצריים במצרים, והמה היו אך למשל. כמו שאמרו הם (בראשית ל"ז) המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו, לאחד הפירושים שפירשנו שם, ועל דבריו אלה מהיות זה הפועל אלוהי לגמרי, סמכו אחיו באמרם אליו (שם נ') ועתה שא נא לפשע עבדי אלוהי אביך. ותשובתו אליהם כמשפט הראשון. ואתם חשבתם עלי רעה וכו'. ועתה אל תיראו כאשר יתבאר שם בעזרת השם, עיין עליו.

[מהרו עלו אל אבי]

מהרו ועלו אל אבי וכו'. (יט) ציוה שיאמרו אליו שמני אלוהים לאדון לכל מצרים, כי מעתה אין גנאי לו לבוא אצל בנו גם כי יש לאל ידו להושיבו בטוב הארץ לכלכלו שם, כי א"א באופן אחר לכלכל אותם ואת טפם ובהמתם כל הזמן הכבד ההוא.

והנה עיניכם רואות כו'. (כ) לפי שסימני המכירה שמסר להם על שהוא יוסף אחיהם לא היו ניכרים לבנימין, כי הנער לא ידע מאומה, ואין ספק שהיה משתומם על המראה עד שישוה אליהם בהכרתו. לזה אמר שאחר שדבר אליהם הדברים ההם אשר כלל כל השיעור ההוא מידיעתו והכרתו בענייני בית אביו בכללו ופרטי בניו ובני בניו ומקנה קנייניו וכל אשר לו, כבר יהיו עיני בנימין ועיני כולם שוות לדעת ולראות כי פיו המדבר אליהם.

אמנם לדעת אנקלוס שתרגם ארי בלישנכון אנא ממלל עמכון, ירצה ראו עתה כי אני אני הוא מבלי שתחושו שידעתי ענין המכירה ממקום אחר, ורציתי להתעלל בכם עמה ומבלי שיוסף לבנימין אשר לא ידע בה, כי פי המדבר אליכם בלשונכם, ולא הוצרכתי מתחילה לדבר עמכם ע"י מליץ, רק למעט הרגלי עמכם כי חששתי שמא תכירוני בהרבות ההבטה או בהרגל הדיבור כמו שיחויב בין האחים, וזו היא אמתלה חזקה ושווה לכולם אשר הוא יוסף אחיהם.

והיותר נכון בעיני שיהיה מאמר זה נקשר עם מה שלפניו. וזה כי מפני שהוא לא הפליג בסידור דבריו לספר בכבודו ומעלתו ואת כל יקר תפארת גדולתו במצרים, כמו שהיה ראוי להעיר רצון אביו למהר לרדת אליו, רק אמר כה אמר בנך יוסף שמני אלוהים לאדון וכו'.

והוא כלל קצר בדרך ענוה, שכבר יצדק מאמרו זה על היותו שם חכם או רופא קרוב למלכות, או משאר האומניות שהרבים צריכים להם. לזה אמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן, עם שהוא אינו מכלל השליחות, כי פי המדבר אליכם לאמור, כי אמר בנך יוסף שמני אלוהים וכו', ושאין לאדם מדרך המוסר להפליג בכבוד במדבר בעדו. אמנם אתם שראיתם אותו, תבואו אחרי ותמלאו את דברי. והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם כלל ופרט ועם זה ומהרתם והורדתם את אבי הנה ולא יעמוד.

ויפול על צוארי בנימין וכו'. וינשק לכל אחיו וכו'. הודיע הכתוב כי נודעת לו ממנו חיבה יתירה כנגד כולם או יותר, כמו שעשה ג"כ בעניין המנות. ואפשר שעל הדרך הזה אמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן, לפי הפירוש האחרון כי היה מחשיבו ומאהיבו כנגד כולם, ואפילו בדיבורו. ואחרי כן דברו אחיו אתו שכבר הטיב לבם ועצרו כוח לדבר אתו דברי שלום ורצוי אחים.

והנה עם זה נשלם עניין ניצוחם ויכוחם אשר עליו אמרו ז"ל והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר. וגם אשר סבלו עמו כל הצער ההוא הראוי לסבול עם גרות הארץ לאנשים הטובים שאינם אזרחים עליה כמו שכתבנו ראשונה

[בני יעקב גולים למצרים]

ומעתה נמשך הסיפור לבואם לגרות מצרים אשר הוא העניין הכולל המחובר מכל אלו המעשים הפרטים.

והקול נשמע וכו'. וייטב הדבר וכו'. ספר הכתוב בשבחו של יוסף כי היה גדול ואהוב מאוד למלך ולכל שריו עד ששמחו ברוב אחיו ויעבר עליהם מה ממשא כובד עול מלך ושרים כי מבית האסורים יצא למלוך וייטב בעיניהם שתתפרסם מעלת בית אביו ומשפחתו כי רבה היא בעיניהם.

ויאמר פרעה אל יוסף וכו'. ואתה צויתה זאת עשו וכו'. רצה פרעה שירגישו אחיו ובית אביו את האהבה אשר אהבו וכי הוא מוסיף להם יקר וגדולה כיד המלך על מה שיש בידו של יוסף לעשות (כא), ולזה אמר לו אמור אל אחיך שמעצמך ומהכח המסור לך עד עתה אתה מצוה אותם שיטענו את בעירם ויבואו ארצה כנען וישאו את אביהם ואת בתיהם ויבואו אליך ויאכלו את חלב הארץ כי עד כאן הגיע שיעור מה שבידך לעשות.

אמנם שעתה אתה צוית מפאת המלך וטעמו לומר להם עוד זאת עשו, קחו לכם עגלות לטפכם שאינן יוצאות רק בדבר המלך עצמו עוד ונשאתם את אביכם ובאתם ועיניכם אל תחוס על כליכם. והוא כי המלך לא יקפיד רק על הנשים והטף לבד, כי יש לאל ידו לעשות

לכם חיל ולהעשירכם עושר גדול, והוא אומרו כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא. ואל זה נאמר ויעשו כן בני ישראל.

ויתן להם עגלות על פי פרעה, חוזר לשני העניינים.

וגם צדה עשה להם לדרכם עד הגיעם אל אביהם.

לכלם נתן לאיש חליפות שמלות. (כב) כי רצה שישנו לבושיהם לטוב כמו שעשה הוא כשיצא מן הבור כדי שישמח אביהם בהם.

ולבנימין שהיה נשאר שם נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות והוא כעניין שנאמר ראשונה ותרב משאת בנימין ממשאות כלם חמש ידות כמו שפירש **הראב"ע** ז"ל ואם יהיה ממשאות כולם כמשמעו יחשוב השלוש מאות כסף לשווי מחציתן. ומכל מקום לא נודע למה כיוון אל זה המספר ביתרון.

ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מנות יפות מכל טוב מצרים ועשר אתונות נושאות בר ולחם ומזון לצורך בואם שם כדי שימהר הירידה לשם מבלי שיצטרכו להרגיז עצמם על צרכי הדרך כלל, ויתעכבו בעבורו. והוא אומר וישלח את אחיו וילכו ויאמר להם אל תרגזו בדרך (כב) כלומר בשביל צורך הדרך.

וזהו שיעור מה שראיתי לבאר בזה החלק.

עקידת יצחק שער לא (פרשת ויגש) – בראשית מו-מז

יבאר איך נבנה בית ישראל על תכונת עולם העליון בכללו וחלקיו להיות מרכבת המשנה לו יתברך להנהגת ההשגחה וצורך הימצאם בשלמותם.

ויעלו ממצרים וגו' עוד יוסף חי וכי הוא מושל וכו'.

אמר רבי יהודה ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין, ועשה הקדוש ברוך הוא כמה עלילות כדי שירד שם, שנאמר (תהלים ק"ה) לעבד נמכר יוסף, ויקרא רעב על הארץ. וכל כך למה, ויבוא ישראל מצרים.. אמר רבי פנחס: משל לפרה שהיו רוצים למשוך אותה למקולים שלה, ולא הייתה נמשכת. מה עשו? משכו את בנה תחילה והיא רצה אחריו. כך עשה הקדוש ברוך הוא כדי שירד יעקב אבינו למצרים שנאמר (הושע י"א) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה (שוח"ט תהלים ק"ה).

[הנהגה ישראל לפי סדר הקוסמוס]

למה שחייבה החכמה האלוהית שתושלם פרנסת העולם על ידי שתי ההנהגות. הטבעית, וההשגחית, על הדרך ואל הסיבה שכתבנו בשער השלישי.

והיה עניין ההנהגה הטבעית מה שיסודר מהמערכה השמימית על ידי התנועות הגלגליות עליונות ותחתונות והשפעת הכוחות מהמאורות הגדולים וכל המון הככבים כמו שנתפרסם מעניינם.

והייתה ההנהגה ההשגחית מה שיסודר מהרצון האלוהי מהטוב והרע לפי מעשי בני האדם

והיה זה הסדר אשר לפי המעשים מעולה ומשובח מאוד מהסדר הראשון מה שלא יעלם כמו שתיארם המשורר (תהלים ק"ח) באומרו כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך, כפי העניין ההוא האלוהי שכתבנו עליו בשער ט"ו.

והיה מהמבואר כי סדר המעשים ההם נתייחד אל האומה הנבחרת אשר נתנה להם למורשה התורה האלוהית הכוללת אמיתת הדעות ויושר המעשים הנאותים להפיק הרצון ההוא האלוהי, כדי שתהיה היא ראשונה, ואגבה כל העולם מתפרנסין בזה המין מההנהגה המשובחת אשר לפי רצונו יתעלה המוחלט. לזה ראתה החכמה האלוהית שיהיה יסוד ובנין זאת האומה הנבחרת אשר היא בעצם וראשונה בזאת ההנהגה המעולה בתכונתו ודמותו מתדמה ונערך אל הבנין הכללי השמימי וצורתו עד שתתייחס

בחלקיה וכללה אל גרמי השמים אשר הם עמודי העולם אשיותיו תאיו אליו ואולמיו ואל המוני כוכביהם עם גדולי מאוריהם בכל מחנותיהם לצבאותם איש על דגלו, לאותותם למשפחותם לבית אבותם. והיה זה מהראוי והנאות כדי שישתתפו שני כלי ההנהגה זה לזה ויסכימו זה לזה על ענין שני הכלים הנערכים על יחס אחד במלאכת הניגון כמו שכתבנו זה הענין היטב בפרק הניגון אשר בשער הי"ב. ואולם היותה על זה האופן נתבאר ממה שאומר.

[תנועת הגלגל מקבילה להתנהגות אברהם]

זוהי שכבר הוסכם מחכמי החקירה והביאו **החכם** בתחילת המאמר החמישי לאלוהית, כי מהעילה הראשונה יתברך שמו הושפע שכל נבדל אשר הוא הראשון והיותר נכבד אשר ממנו הושתת זה העולם בכללו, אשר לסיבתו נמצא הגלגל החלק, הראשון הוא לכל גלגלי השמים, והוא לבדו מכולם המתנועע מחמתו תנועה רבה ועצומה בשנים עשר שעות מפאת המזרח אל פאת המערב.

והנה כמו כן הורגש בעינינו הרואות אשר היה אבינו אברהם ראשון לכל בית ישראל נאזר בגבורות הנמצא הראשון יתעלה שמו אשר אמר לו בתחילה (בראשית י"ב) לך לך מארצך וממולדתך וכו' ובסוף (שם י"ז) התהלך לפני והיה תמים. וישנס את מתניו וירא וירץ לפניו במרוצה עצומה זאת התנועה עצמה מכל אשר היו לפניו ולאחריו אשר להערה זו באו דברי הנבואה עליו. מי העיר ממזרח צדק יקראוהו וכו' (ישעיה מ"א).

כמו שבא פירושה מרוב **המפרשים** ומ**מדרשי חכמינו** ז"ל (ב"ר פ' מ"ג). ופרשה אשר בצדה (ישעיה שם) תוכיח ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואומר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך. הרי שיחסו הכתוב בפירוש אל בעל התנועה הזאת. רצוני שהוא מתעורר עצמו ממזרח לבוא כלפי המערב בתנועה עצומה ונפלאה.

והענין המכוון בזה הוא כי כמו שהיו לכל אחד מגלגלי השמים עם כוכביהם תנועות מיוחדות כל אחד לפי זמנו. אמנם הצד השווה שבהם שכולם יתנועעו בתנועות עצמם מפאת המערב אל המזרח בהיפך מתנועת הגלגל העליון כן.

ועל הדרך הזה עצמו הורגש מהתחלפות תנועת אברהם אבינו בכל מסעיו ומהלכיו עם אלוהיו לתנועות כל הדורות ההם כי הוא רץ והם רצים הוא רץ בתנועתו העצומה הלך ונסוע להתקרב אל האלוהים ולדבקה בו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, והמה פנו אליו עורף ולא פנים ורצים להתרחק ממנו בכל מאמצי כוחם.

[התנועה המערבית]

ומהידוע כי התנועה הזאת המערבית המיוחסת לו מעידה על זה עדות שלמה.

כמו שאמרו (ב"ב כ"ה א)

אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר. רבי עקיבה אומר לכל רוח הוא עושה חוץ ממערבה, שאינו עושה כל עיקר מפני שהיא תדירא. ואסיקנא מאי תדירא - תדירא בשכינה. דאמר ריב"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה, דכתיב (נחמיה ט') וצבא השמים לך משתחיים [מלמד ששכינה במערב]. ואף רבי אבהו אמר שכינה במערב, דאמר רבי אבהו מאי אוריה אוריה ופרש"י ז"ל אוריה בלשון פרס מערב.

ובמדרש (חזית שיר ב') הנה זה עומד אחר כתלנו (שיר שם) זה כותל מערבי וזה מבואר במראות יחזקאל הנביא (מ"ג) אמר וכבוד ה' בא אל הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים. והוא השער המערבי.

ואם שכבר יכריח הדעת עם האומרים שם (ב"ב) שכינה בכל מקום וראיותיהם ראיות מ"מ הא ודאי מילתא היא לקבוע מקום לתפלה ולהתרחק מכל מחשבה מועלת כדאמר רב ששת לשמיעיה לכל רוחתא אוקמן לבד ממזרח משום דמודו בה מיני. וסוף דבר הוא מקום קביעות תפלה לאברהם אבינו כי הוא לבדו נגש אל ה' ופניו אל היכלו. ועל כולם יצדק מה שאמר יחזקאל (ח') על פושעי בני עמנו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש. כמו שאמר רב ששת דמודו בה מיני. וכבר כיון לקצת זה הרב המורה פרק מ"ו חלק ג' כמו שתראהו משם.

[הגלגל העליון מקביל לאברהם]

ולא זאת בלבד, אלא שכמו שנודע מהגלגל הזה העליון שהוא מכריח את כל שאר הגלגלים אשר בתוכו וכופה אותם השלים עמו התנועה המערביית הזאת יום יום, עד שעל ידה לפי דעת כל החכמים הוכרח כל אחד מהם להתעצל בתנועותיהם העצמיות כל הקרב הקרב, עד שהגלגל המסובב להיותו היותר קרב כמעט שבטלה תנועתו העצמית והשאר ימהרו לפי ריחוקם ממנו כמו שכתב החוקר בספר השמים והעולם, כתבנוהו בשער הו' וחידשנו בו פנים.

כן הורגש העניין הזה עצמו מאברהם אבינו שהכריח את כל בני דורו בכלל להתנועע בתנועתו ולהיבטל מעוצם תנועתו הראשונה אחד המרבה ואחד הממעיט, כמו שאמר (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן, אלא שהקרובים אליו המיוחדים מיוצאי ירכו בטלו התנועה ההפכית היא לגמרי והלכו אחריו כמו שאמר (שם י"ח) למען אשר יצוה

את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וכו'. ואשר נתרחקו ממנו כפי ריחוקם כן נמצאו אצלם שארית התנועה הראשונה.

והנה הדמיון הזה הנכבד נמצא גם כן בתורה האלוהית וסגולותיה אשר תאר המשורר באומרו (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה וכו'. כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם).

אך לפי הפירוש הנפלא שנבאר אותו בכלל המזמור כלו בשער ס' ב"ה וכל זה בכלל מאמר מי העיר ממזרח צדק יקראו לרגלו כי הוא ע"ה היה קורא הדורות מראש לקרוא כולם בשם ה'.

[גלגל המזלות מקביל ליצחק]

והנה כמו שאחר זה במציאות הנבדל השני ולסיבתו נמצא גלגל שני אשר בו אפודת חגורת י"ב המזלות הסובבים את כל העולם ולאיש כוכביהם וצבאותם אין מספר. כן מיצחק אבינו נולד יעקב הוא היה אבי השנים עשר שבטים אשר מהם נבנה בית ישראל ואישי כל אחד מהם רבים מספור. וכן ראה בעל החלומות השמש והירח ואחד עשר ככבים משתחווים לי (בראשית ל"ז) שהכונה על י"א מזלות שהיו כנגד י"א אחיו וכמה הפליגו ב**מדרש** (במדבר רבה י"ג) שעל זה אמרו למה נכתב בקרבנו של נחשון (במדבר ז') וקרבו קערת כסף אחת.

אמר רבי ברכיה הכהן שאם בא להתגאות על אחיו ויאמר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה שהקרבת אחרון שכן כתיב וקרבו קערת כסף וכו'. והיא כונה נפלאה למה שכתבנו, לפי שבסדר המזלות כך הוא על דרך האמת שאין מוקדם ומאוחר בהם, כי בדרך סיבובם בעלותם ורדתם אין שום אחד מהם שלא יבוא אחר חברו. ולא אמרו שטלה הוא הראש אלא בהנחה.

[שבעת כוכבי הלכת מקבילים לשבעה אנשים מצוינים בישראל]

וכן כיון רבי ברכיה לקשר יחס השבטים ומספרם כאילו ראו דרך סיבובם כסדר המזלות בתנועתם. וכמו שישלם הבניין השמימי עם גלגלי ז' כוכבי לכת, הג' מהן למעלה מגלגל חמה וג' למטה על דרך שצ"מ חנכ"ל, כן נשלמה הגזירה והבניה באומה הזאת ע"י שבעה אנשים שלמים מצויינין באומה הזאת אחרי יעקב אבינו: לוי, קהת, עמרם, משה, ואהרן, דוד, ושלמה. והנה היה משה אמצעי ביניהם, כמו שהחמה אמצעית לכוכבי לכת. וכמו שאמרו (ב"ב ע"ה א) פני משה כפני חמה. וכבר הורגלו לומר אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה והאמת יסבול הכל בקירוב הבחינות.

וכבר היו כל חכמי ישראל נביאיהם ופרנסיהם וחסידיהם כלם כל אחד מהם בדורו ובזמנו כאחד משאר הכוכבים אשר בגלגל המזלות הוד וזוהר כ"א מהם כפי מעלתו ושלימתו כמו שהכוכבים הקיימים מהם מהבכור הראשון, מהם מהשני, מהם מהשלישי עד סוף המדרגות. וכמו שאמר (דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים. וסוף דבר על כללם אמר משה עליו השלום (דברים א') והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. והנה לפי היות גדולת המלכות בין שאר כתות האנשים דומה למאור הגדול בין שאר הכוכבים נאמר על מלכות ישראל אשר לבית דוד (תהלים פ"ט) זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי.

[שנים עשר הניצבים של שלמה – מקבילים לסיבוב החמה את המזלות]

ועתה ראה כי המלך שלמה בחכמת ה' אשר עליו ראה להועיל פרנסת בית המלכות חדש אחד לשבט להיותו סובב כל השבטים בשנה אחד כמו שהחמה סובבת בכל י"ב מזלות על זה האופן בזמן ההוא בעצמו ולזה תחילת דבר ה' אליו (מלכים א' ג') הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך. ותכף משפט השתים נשים (שם), סמוך זה העניין מספור מספר שריו ומשמרת משאם. ואמר (שם ד') ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך וכל ביתו חדש בשנה יהיה על האחד לכלכל. ובבחינה הזאת עצמה נאמר עליו (תהלים פ"ט) כירח יכון עולם. כי במה שיכלכל כל אחד מהם חודש בחודשו, ונמצא שסבב בכלן בחודש אחד, כמו שהירח סובבת בכל המזלות בזה הזמן בעצמו. אלא שמה שנופל לכל אחד מהם שני ימים ומחצה בכל חודש, פורע אותו בפעם אחת שלוש יום. ונמצא המלכות דוגמת שני המאורות.

[מלכות בית דוד מותאמת לממשלת הירח וכלל האומה]

וב**מדרש** פרשת החדש (ש"ר פרשה ט"ו) דוגמה נפלאה לממשלת מלכות בית דוד למשפחותיו ודורותיו עם ממשלת הירח למסעיו ולמחנותיו חסרונותיו ומלואותיו וגם אל כללות האומה בכללה ייחסוה יחס נפלא ושם יתבארו אצלי הרבה עניינים יקרים מאופני יחסיה ומקריה שער שבעה ושלישים ב"ה אשר בהם תראה הסיבה אשר נתנה לנו עדת ישראל מצות קידוש החודש למורשה, כמו שבאו הרבה מצות מהעקריות להורות על קשר אלו הנמצאות העליונות עם השפלות, אם אל סוד שביעות הכוכבי לכת, ואם אל עניינים אחרים הדומים. כמ"ש הנביא (ישעיה נ"א) בפירוש ואשים דברי בפוך ובצל ידי כסיתוך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה. ועל עברם עליהם אמר (שם) ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ. יורה על היות שני מיני הנמצאים האלו קרובים ביחס זה לזה בהפרתם וקייומם.

ויתכן שהעניין הזה עצמו נרמז לאברהם אבינו בין הבתרים כשנאמר לו (בראשית ט"ו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם וכו'. למה חזר וכתב ויאמר לו. אלא שהודיעו ב' עניינים, האחד שירבה זרעו מספור, ועל השני חזר ואמר לו הסתכל במצב השמימי הזה בכללו ופרטיו והתבונן בו ובצורתו בהמוניו וצרכיו וצבאיו. ודע נא ראה כי כה יהיה זרעך בדמותם וצלמם, ויחס גדול יהיה בינו לבינם אשר לא יהיה כן לכל גוי זולתם. ויתכן שרמז לו שם גם כן סדר הדגלים ומעמדן אשר היה עתיד לסדרן על דמות המרכבה העליונה אשר שם הד' פנים אשר שמו אותותם אותות בהם כמו שיבא טעמו ועניינו שם ב"ה.

[סדרי המזלות והקוסמוס]

וב**מדרש** (ב"ר פ' מ"ד) ויוצא אותו החוצה (בראשית שם). רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא אחוי ליה שקקי שמייא כד"א (משלי ח') עד לא עשה ארץ וחוצות ר' יהודה אומר העלהו למעלה מכיפת הרקיע הוא דא"ל הבט נא השמימה אין הבט אלא מלמעלה למטה.

עתה ראה איך כללו **החכמים** האלה כל מה שאמרנו כי הנה הראשון כיון שהראה לו סדרי המזלות ותוכן מצבם על כל צבאותם וצורותם ועניין כל כוכבי לכת במספרם כמשפטם עד דנהירן ליה שבילי דשמיא וא"ל כזה ראה והבט, כי כה יהיה זרעך מיושב ומסודר על זה התוכן והאופן עד שיהיה נפלא ביניהם למעלה ורוממות מכל זולתם.

ובכלל זה שהסב אותו בעיר אלוהים הר קדשו בשוקים וברחובות והראהו חוצות ירושלם של מעלה מוצאיה ומובאיה וכל ענייניה, וא"ל כה יהיה זרעך בונה ירושלים כמותה למטה בתכונתה ותבניתה כמו שנתבאר כל זה מתבנית המשכן וצורתו עם סדר עבודתיו ומשרתיו, אשר הראה ה' את משה שהכל היה על צורת העולם העליון בכללו וחלקיו, כמו שנתפרסם אמותו מדברי הקודמים ומ**מדרשי חז"ל**.

על בנין עיר הקודש והמקדש אמר דוד (ד"ה א' כ"ח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית. ובמראות המראה אשר הראה אל יחזקאל הנביא (מ') על תבנית הבית והעיר לעתיד. וכבר אמרו (תענית ה' א) ירושלם של מטה מכוונת כנגד ירושלם של מעלה שנאמר (תהלים קכ"ב) כעיר שחברה לה יחדו, כי באמת שני הבניינים האלו מכוונים זה כנגד זה ומסכימים זה לזה בין לטוב בין למוטב.

והיינו דאמר ליה רב נחמן לרב יצחק:

מאי בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע י"א) א"ל הכי א"ר יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלם של מטה.

והוא עצמו מה שאמרנו תחלה מהיות ההנהגה העליונה מסודרת מהרצון האלוהי על כל המעשים האנושיים בלי ספק אשר זה העניין מייחוד המקום הזה במיטב השפע ראשונה והתפשטו משם אל כל האקלים המשובח, ואחר כך לכל קצות הארץ ביארוהו המשוררים יפה במזמור (תהלים מ"ח): גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלוהינו הר קדשו. כמו שהוא מבואר בקצת עיון.

[רמזי המזמור גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלוהינו הר קדשון]

כי על זה חתם ואמר סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה וכו'. ירצה כיון שעד הנה הגיע שיעור מעלת זה המקום וסגולת בניינו ותוכן יישובו סבו אותה תמיד וספרו מגדליה ושיתו לבכם לחילה ופסגו ארמנותיה, ותהי לכם חזות הכל במידה במספר ובמשורה למשמרת, למען תספרו לדור אחרון בנים יולדו אחר החרבן ימים רבים, כי זה אלוהים אלוהינו עולם ועד הוא ינהגנו לימי עולמים, ונבנתה עיר הקדש על תלה כנגד ירושלים, וארמון על משפטו ישב כנגד ארמונו של עולם מרום מראשון. וכל זה בכלל דברי ר' יהושע בשם רבי לוי.

אמנם רבי יהודה דקדק ג"כ מהכתוב וכיון אל אופן מצבו של אברהם אבינו ויחסו עם שאר כתות האנשים כפי העניין שאמרנו. ולזה אמר שהוציאו למעלה מכל גלגלי כוכבי שמים והגביהו עליהם, והוא עצמו מצב הגלגל החלק אשר הוא עליון על כל הגלגלים ומכריח את כלם ונוסע עמהם כלפי המערב. ויאמר לו כה יהיה זרעך נוסע על מסעך והולך לרגלך לקבל עול מלכות שמים בלב שלם ונפש חפצה, שהוא עניין תמונת זאת התנועה אשר ממזרח למערב כמו שאמרנו.

ויש בכללו גם כן רמז גדול אל חריצות תנועת זרע ישראל כלו לעלות ולראות שלש רגלים בשנה אל פני האדון ה'. הנה זה עומד אחר כתלנו המערבית הלזה כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו אשר לא יועילו ולא יצילו, ואנחנו דרך המלך נלך אשר דרך בה אברהם אבינו לא נטה ימין ושמאל.

ועל זה נאמר בקבלה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שיר השירים ז') ואמרו ז"ל (חגיגה ג' א) כמה יפין רגליהם של ישראל בשעה שעולין לרגל כו'. בת נדיב. בתו של אברהם אבינו שנאמר (תהלים מ"ז) נדיבי עמים נאספו עם אלוהי אברהם. הרי שכוננו בזה אל אמיתת ייחסו עם הגלגל הזה, כי עם שכבר התנועעו שאר האבות זאת התנועה עצמה והנחילה לבנים, מ"מ הוא היה המניע הראשון אשר הכריח בה את כל באי עולם. והנה כל זה בכלל כה יהיה זרעך, ועל הכל נאמר (בראשית ט"ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. מצורף למה שכתבנו במקומו שער י"ז כי כל העניינים האלו באמת אינם רק דרך צדקה וחסד.

ומשם נתקיים זה העניין האמתי בפי כל הנביאים כולם כפי מה שזכרנו קצתם וישעיה (ס"ו) אמר בפירוש כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמד זרעכם ושמכם. וירמיהו (ל"א) כה אמר ה' נותן השמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וכו'. אם ימוש החוקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יאמרו כולם כי כמו שיתדמו אליהם ביחסם ומצבם יתדמו ג"כ בנצחיותם. ורבים כמו אלה מהכתובים.

הנה נתבאר מה שהיה מהחכמה האלוהית לבנות את בית ישראל על צורת העולם בכללו להיות כמוהו בלי ההנהגה לסדר על ידו כל העניינים הנעשים תחת השמש על אופן יותר משובח ממה שהוא על הסדר הטבעי הראשון כמו שאמרנו.

עד שיהיה עניינו ית' בהקרא בשם אלוהי ישראל לעניין זאת ההנהגה הרצונית האישית המשובחת בעניינו בהקרא בשם אלוהי השמים אצל ההנהגה ההיא הכוללת הטבעית כי על כן אמרו (ב"ר פ' מ"ז) האבות הן הן רגלי המרכבה ולא האבות בלבד הם גופה של מרכבה כי גם בניהם ובני בניהם וכל זרעם הנמשך אחריהם הם באמת מרכבת המשנה אשר לו יתברך בלי ספק. ולא עוד אלא אף כי העיקרית. וזה כי כמו שתושלם ההנהגה ההיא הטבעית ע"י מעשה המרכבה הראשונה הכוללת המניעים הנבדלים וכל מערכות גרמי השמים הרבים המתנועעים על ידיהם גבוה מעל גבוה עד הנעת היסודות השפלים וכל הגופים המורכבים מהם.

וכלם בכוח הרוכב בשמי שמי קדם ב"ה המניע לכולם בכוח בלתי בעל תכלית כי עליה יאמר (שמות כ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר בלא כ"ף הדמיון כעניין יפלו תחת רגלי (תהלים י"ח), כל שתה תחת רגליו (שם ח'). כי בגבורת כוחו ועוצם יכולתו על במות עליונותו ידרוך ומניע הכל דכתיב (שם ס"ח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו. לרוכב בשמי שמי קדם (שם).

והוא שווה לאומר ותחת רגליו השמים ושמי השמים להכריחם אל פעולותיהם [רעא,ב] הצריכות אל טוב העולם בהנהגתו ההיא הכוללת. כן מעשה המרכבה השנית הזאת לשלם ע"י מציאות האבות הקדושים הקרובים הניגשים אליו ראשונה ואחריהם הנביאים והחסידיים והחכמים שבדורות המאושרים וכל קדושים אשר בארץ הן המה אופני מרכבותיו וגלגל שמיו וצבאות כוכביו אשר נגלו עליהם אלוהי מערכות ישראל, כי במ יבוא להגן לעמו ולהצילם מכל מיני פורעניות המתרגשות מהנהגת המרכבה הראשונה, בין ע"י עמידתה כמו שהוא על הרוב בין ע"י בטולה, כמו שהוא בכל מה שיצטרך אל ביטול כקריעת ים סוף ועמידת השמש וזולתם. כי על כן סדרו מתקני תפילתנו לעיקר גדול הזכרת זכות האבות והנביאים הראשונים והאחרונים ויתר החסידיים בסדר רחמנא (תיקון

ער"ח) וזולתו מהתפילות והפיוטים שהוא ממש כהנעת השמים ושמי השמים וכל צבאם למלאכת הטבע בלי ספק.

[מציאות המרכבה מזמן האבות, תכליתה במתן תורה]

ואולם אם היות שמציאות המרכבה הזאת השנית נתחדש מזמן האבות שנאמר (בראשית י"ז) ויעל אלוהים מעל אברהם, (שם כ"ה) והנה ה' נצב עליו, (שם ל"ה) ויעל מעליו אלוהים, וזולתם. אין ספק שתכלית קיומה ושלמותה היה בשעת מתן תורה כי משם והלאה נתבטל קיום טבע הראשונה ונתלה הכל בקיום מצות התורה וביטולה כי הוא מה שביאר להם מאומרו (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך וכו'. הורה להם כי הוא יתעלה מצד היותו אלוהי מערכות ישראל על הדרך שאמרנו רכב שמים בעזרם ובא מצרים לשדד כוח כל המערכות השמימיות, ובהשקפת זכות האבות הראשונים והזכות העתידה להימצא להם כשיעבדון את האלוהים על ההר ההוא, ומשם ואילך הוציאם מעבדות לחירות. ולזה לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני (שם) כלומר שלא יחשו לשום הנהגה זולתי זאת והוא פירוש נפלא מאוד יתבאר עוד במקומו ב"ה.

והנה לפי שהשלמים שבעם ההוא המסוגל השיגו במעמד הקדוש ההוא עניין המרכבה הנפלאה הזאת אשר נתחדשה או נתקיימה להם שם כמו שאמרנו, והשיגו בפנס כוונתו יתברך במאמר אנכי ה' אלוהיך על הדרך שנתבאר. העיד הכתוב (שם כ"ד) ויראו את אלוהי ישראל. לא אמר שראו את ה' כמו שאמר ישעיהו (ו') וגם לא שנראה אליהם או עליהם כמנהג. אבל אמר שראו את אלוהי ישראל, והוא שהשיגו והכירו במזימות שכלם מן האצילות שנאצל אליהם שם היחס המיוחד שיש לו יתעלה עם קהל עדת ה' הנקהלים לעמוד שם לפניו להמליכו עליהם לעניין הנהגת העולם בכללו, עד שהוא ית' ניצב עליהם והם תחת רגליו להנהיג המציאות במרכבה הזאת השנית במעשה לבנת הספיר ההוא, והוא הגלגל החלק. וכעצם השמים כולם לטוהר, והוראת הודעת למ"ד לטוהר, מעידה כי המלה תסובב אל המשל והנמשל, כלומר לסבת הטוהר הנמצא באנשי המרכבה הזאת ואופניה וכל גליליה.

סוף דבר ראו כי המרכב הזה אשר רכב עליו אלוהי ישראל הוא כמעשה השחקים וכעצם השמים אצל המציאות כי בהיות בישורן מלך ובהתאסף ראשי עם על דגליהם לאותותם ובהמצא יחד שבטי ישראל על מתכונתם נשלמה ההנהגה המשובחת אשר אליה נקרא (בראשית ל"ג) אל אלוהי ישראל.

ודי בזה למה שרצינו אליו מזה הדרוש הנפלא וגם מה שיאמר בפרשת המשכן שער מ"ח וזולת זה.

[סיכום: קיומם של הנמצאים מותנה בנמצאים העליונים]

אמנם המחויב מכל מה שאמרנו כי כמו שלא יצוייר שלימות כל הנמצאות בפרטיהם וכלליהם רק במציאות וקיום אלו הנמצאים העליונים כולם, שהם עיקרי העולם ויסודותיו. ואם ישוער שייפסד או יבטל אחד מהם, א"א שיתקיימו, אבל יתחייב ביטולן והפסדן, כמו שיאות מהיות הכול מלאכת הצור תמים פעלו אשר לא יפול בה מותר או בטל, אבל הכל הוא מקושר זה בזה ומתקיים זה עם זה.

וההפך על דרך שאמר הכתוב (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו וארץ כבגד תבלה וכו'. יורה שא"א בהפסד היסודות התחתונים אם לא יצוייר הפסד בעליונים. וכבר הורגלו רבותינו ז"ל לומר (תנחומא בא) כשהקב"ה עשה משפט באומה, תחילה עושה באלוהיה. ואצל המבול אמר (ר"ה י"ב א) נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, [רעב,א] והכל שב אל עניין אחד ככה ועל העניין הזה עצמו לא ישוער שימצא הטוב והשלימות לכל חלקי ופרטי האומה הזאת הנבחרת איש כמתנת ידו, אם לא בהיות הדברים הכוללים והעקריים אשר הם עמודי הבית ויסודותם, מיתריהם ויתידותם עומדים על תלם ועל קיום מציאותם, כעניין האבות הראשונים והצדיקים והחסידיים אשר הם כעצם השמים לטוהר לזה העניין, עם המצות התוריות הבאות בארץ ובמקדש, המקשרות העולמים אחד אל אחד בהמצא שם כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם, כנגד הג' ממשלות הכוללות אותם.

אמנם בהנוע אמות הספים ובהתפלץ העמודים אשר הבית נכון עליהם בביטול מציאות האבות הראשונים והאנשים המסוימים אשר היו פינות הבניין ויסודו ובהרוס מצב שום אחד מהעניינים העיקריים האלו אשר זכרנו, הייתכן מציאות שלימותם בחלקיהם ופרטם כי מי אלוה עלי אהלם ומה גם עתה בנפול מהם בתחילה אחד מהעניינים היותר עצמיים והכרחיים לשלמות צורתם ומצבם והוא היות ראשי שבטיהם ועיקר מספרם על מספר ה"ב מזלות אשר הוא המספר הראשי המחוקק והמצויין בחגורת הגלגל השמיני שהוא עיקר העולם והגדול מיסודותיו אשר זכרנו כמו שבארו שם זה בקבלה באומרו שררך אגן הסהר אל יחסר המזג (שיר השירים ז'). יורה שתמונת בית ישראל ותוכן מצבו להיות על דמיון זה העיגול אשר אלו המזלות חקוקים בו מבלי שיחסר שום אחד מהם כי בזה יהיו ראויים ונכונים לקבל השפע האלוהי מפאת השגחתו בכל אשר יעשה להם.

[המספר שנים עשר בחושן, במזבח אליהו ובפלאש בגבעה]

ועניין זה מבואר ממעשה החשן במספר אבניו סגולותיהם ומראהן ותוכן מצבם על משפטם בטוריהם כי לפי דעת **החכמים** כלם הכל בא מכוון ומסודר על יחס המזלות וטבעיהם ועל מספר שמות בני ישראל לשבטיהם להסכים עליונים ותחתונים יחד לקשר חבוריהם כאחד ומלאת אותו מלואת אבן ארבעה טורים אבן טור וכו'. והטור השני וכו'. והטור הג' וכו'. והטור הד' וכו' (שמות כ"ח). ונאמר (שם) והאבנים תהיינה על שמות בני

ישראל שתיים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיינה לשנים עשר שבט ועוד נאמר (שם) ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד, להורות כי היותם על זה המספר המכוון כנגד צבאות של מעלה הוא סיבה גדולה להורדת השפע הנבואי עליהם ולהדבק בהם ההשגחה היא המשובחת בכל צרכיהם.

הלא תראה במעשה אליהו ז"ל הנפלא נאמר (מלכים א' י"ח) ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך יורה כי שם ישראל לא יצדק על נכון רק למען היות השבטים אשר יכנסו תחתיו על המספר ההוא אשר עליו יקרא אלוהי ישראל.

וזה טעם החרדה הגדולה אשר חרדו כל ישראל בפילגש בגבעה, שנאמר (שופטים כ"א) ויבא העם בית אל וישבו שם עד הערב לפני האלוהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלוהי ישראל הייתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד. היו מזכירין שם ישראל כמה פעמים לפי שבהפקד השבט יפקד זה השם המורה על הכלל. ולזה נדחקו ועמדו כנגד החרם לתת להם ירושת פליטה ושארית כמ"ש (שם) ירושת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו וכו'.

ויאמרו הנה חג ה' בשילה וכו'. ואמרו ז"ל (תענית כ"ו ב) לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויום הכפורים וזה כי כמו שהצום הגדול והקדוש הוא וסדר עבודותיו וכפרותיו היה עמוד גדול והכרחי להשיב הנפשות הנדחות והנהרסות מתוך מצבם אל ענייני הראשון ולהעמידם על עמדם וזולתו א"א להתקיים לפי הכרח רוע הרכבתם וכמו שאמר (תהלים ק"ל) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד ככה היה היום ההוא שנתן בו שארית פליטה לבנימין יום בשורה להשיב בנין האומה הזאת אשר כמעט נהרס ונותץ ממצבו, אל שלימות תוכן מצבו להקרא עליה שם ישראל שלם כבתחילה.

[אבלו של יעקב - שנפגם המספר שנים עשר מבניו]

ועתה כמו כן יודיע איפה טעם רוב צערו של אבינו יעקב כל הימים אשר היה נדח נדחו ממנו. ועניין אבלו הגדול אשר היה מתקשה בו יותר מדאי וימאן להתנחם שכל זה היה בתחילת העניין קשה מאוד בעיני כל בעל שכל, וכי דבר נפלא הוא להפקד אחד מבני האדם, וכ"ש בהיות אב לאחד עשר ילדים זולתו.

והנה אברהם אבינו שלח ידו לשחוט בנו יחידו ומי האיש אשר לא יצדיק עליו שם שמים על הרעה כמו שמברך על הטובה ולא עוד אלא שנראה לו חטא עצום בסבב עליו הסתלקות רוח הקדש ממנו כל הזמן ההוא עד ששמע כי הוא חי ותחי רוח יעקב כתרגומו. וקשה עוד מזה מה שנראה שהסכימה בכל זה דעת עליון שיראה שהיה יושב ומשמר יום בשורה זה להראה עליו ולא דבר לו ולא הוכיחו ראשונה. אלא שעל הדרך שאמרנו

בהפקד שבט משבטיו אבל כבד הוא לו מר ממות מאנה הנחם נפשו כי ראה שבהבטל אחד מהם יתקעקע כל הבנין.

לפי שחסרון האחד מזה המספר שהיה בידו לא היה כחסרון האחד הכמותי מאיזה מספר שנזדמן שהוא בלתי נרגש באחרים הנשארים רק כאחד הנחסר מן המספר היחסי או הנערך כי בהחסר אחד ממנו יחסר היחס ההוא מכללו כמו שיהיה במספר השלם שחלקיו שוים לכללו או שכפלו שומרים תמונתו וכיוצא. או כחסרון האחד ממנין העשרה לכל דבר שבקדושה שהאחד שיפול בכל כמו אלו המניינים תפול צורת המספר כלו ולזה הטעם היה חושב שכבר אבד צורת המספר הנכבד ההוא אשר בבניו וגם לו גם להם לא יהיו היחסים הנפלאים אשר זכרנו עם כללות העולם וצורתו וגם את הטוב והשלימות הנמשכים אליו מהם לא יקבלו כי לזה אמר כי ארד אל בני אבל שאולה.

והוא מה שאמרו ז"ל (תנחומא ויגש) סימן זה מסור בידו שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יירש גהינם. והוא טעם ויבך אותו אביו (בראשית ל"ז) ירצה שבכה על עצמו. כמו ויקבר אותו (דברים ל"ד), יביא אותו (במדבר ו'), והשאר. ולזה מה שנסתלקה ממנו הנבואה כי היה חשוב כמת כל כ"ב שנים שהיה יוסף לו בחזקת מת. וכמו שאמרו ז"ל (שבת ל"ב) אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות וכו'. והכוונה כי כמו שהעצלות הוא חסרון מונע טבעי דרישת השלימות כן העצבון הוא מונע רצונו מבקשתו ויעדר ממנו עד שתיטב נפשו ותתעורר אל הדרישה כמו שהיה העניין באלישע ע"ה (מ"ב ג'). וכמו שהיה בכאן כי בנגן המנגן לפניו לאמר עוד יוסף חי והוא עת מצוא כל אבני חשבון מיד הוסר העצב כי ידע לא ירד אל בנו אבל לגהינם כמו שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי וכו' כתרגומו ולזה מיד ותחי רוח יעקב אביהם.

[ייעוד הנביאים לקיבוץ גליות – להשלים מספר השבטים]

והנה אין ספק כי לצורך ההכרחיות הזה ייעדו כל הנביאים פה אחד כי להשיב שבות האומה הנבחרת הזאת אל מכוונתה ולהחזיר נשמות הנבואה לפגרי אנשיה והחיות רוח הקודש בקרבם יקדים ה' שנית ידו להשיב יסודי הבנין לאיתנן ולקבץ נדחיהם לא יסאר אחד. אדון הנביאים אמר (דברים ל') ושב ה' אלוהיך את שבותך כו'. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך וכו'. והביאך ה' אלוהיך וכו'. ומל ה' אלוהיך את וכו'. עד כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך וכו'. ישעיהו (כ"ז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו'. ירמיהו (ג') שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון ונתתי לכם רועים כלבי ורעו אתכם דעה והשכל והיה כי תרבו ופרייתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב וכו'. בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע. ירצה כי בקבץ אותם הקבוץ השלם שהזכיר ובהיותם רועים שם דעה והשכל יקנו מהשלמות

שיעור רב ועצום עד שלא יעשו עוד ככל אשר היו עושים עד הנה. וזה כי בכל ימי הצלחתם היו פונים אחרי שרירות לבם והמה רצים איש לביתו ולכרמו ולשדהו וליתר עסקיו ומשליכים אחרי גוום מצוות ה' חוקותיו ותורותיו והטובים שבהם בנוח עליהם הרוח אומרים ברית ה' והיה עולה על לבם שמץ דבר טוב ומזכירין אותו מזמן לזמן או יפקידוהו מפקידה לפקידה ולא יעשה עוד דבר ממה שאמר או שעלה על לבם או ממה שזכרו ופקדו לעשות כי כל חסדם כענן בקר וכטל משכים הולך.

אמנם בימים ההם ובעת ההיא תהיה האמירה והזכירה והפקידה תמידית מחוברת עם העשייה השלמה לא יפרדו מהם כלל ליפנות אחרי שרירות לבם הרע ולא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יזכרוהו ולא יפקדוהו באופן שלא יעשה דבר ממה שיזכרו ויפקדו ויעלה על לבם כי כאשר יקראו בפיהם לירושלם שהוא כסא ה' ומקום ארון הברית כן יוציאוהו אל המעשה עד שיקוו כל הגוים אליה בשם ה' ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע.

סוף דבר כל הנביאים פה אחד נבאו על צורך חזרת השבטים ויחידיהם אל מושבן והוא מה שכווננו אליו אלא שנמשך הביאור אל הכתוב הזה אשר נבוכו בו כל **המפרשים** ז"ל והוא נכון מאד.

והנה יחזקאל ("ז") הפליג להורות זה העניין הנכבד ובייחוד בשבט הזה אשר אנחנו עליו כמו שאמר, ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבירי, ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבירי וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך וכאשר יאמרו אליך וכו' כל הפרשה כלה. ועתה ראה כי להורות עוצם ההשגחה האלוהית ותכלית ההקפדה אשר לו להשיב נדחי ישראל על כיוון מספרם מבלי שידיח מהם שום נידח.

המשיל שתי המשפחות האלה אשר על שמם נקראו שתי בתי ממלכות ישראל לעניין קיבוץ כל אישיהם אליהם מבלי שישאר בין העמים שריד לשני שותפים הנושאים ונותנים בהקפה שחולקין עץ אחד לשנים נכנס מכאן ויוצא מכאן באופן שא"א שיתואם עם שום אחד מהחצאין זולתי החצי ההוא ומתאימין אותם יחד וחורצים על מקום חבורם חריצים כמספר אשר ירצו ונוטל זה אחד וזה אחד ועושין כזה כל ימי האריך המשא ומתן ביניהם ובסוף פקודת חשבונם חוזרין ומתאימין אותם ומה שימצא חרוץ על שניהם הוא שריר וקיים ודוגמת זה צוה (שם) ליקח עץ אחד ולכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל המתחברים עמו כלומר זהו אשר לו ויקח עץ אחד ויכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבירי כי הוא ישאר בידו גם הוא ושיקריב אותם אחד אל אחד לעץ אחד עד שיתואמו יחד להיות לאחדים בידו כלומר ראה זה אחד הוא וכאשר ישאלו מה אלה לו ישיב כה אמר ה' הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבירי, כלומר אשר בו חקוקים כל השבטים המתחברים עמו וכל אישיהם אחד אל אחד ונתתי אותם עליו את עץ יהודה אשר בו חקוקים שבטיו ואישיו ג"כ ועשיתים לעץ אחד והיו אחד בידי להתאמץ ביחד וכאלו יברר

על כל אחד מהעצים האלה כי הוא זה (שם) ודבר אליהם כה אמר ה' אלוהים הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וכו' ועשיתי אותם לגוי אחד [רעג,ב] וכו'. ומלך אחד יהיה לכלם ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד. הנה שנתבאר שסוף הישועות יהיה כתחלתן רצוני ע"י קיבוץ המפוזרים והשיב הנדחים כי על זה האופן הוא אפשר ולא בזולתו.

ולהיות אבינו יעקב ממלא חסרונו בירידתו למצרים להקביל פני נדחו בשמחה ובטוב לבב אמרו ז"ל באותו מאמר שזכרנו ראשונה ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל וכו'. והכוונה כי בהשקפת אלו התועלות העצומות אשר לפי שעה ובבחינת השלמיות המקווים לעתיד כמו שאמרנו הנה כשלא ירד אחריו כבודו אלא שיורידוהו שם בקבלי עוני ובשלשלאות של ברזל אז טוב לו. והנה נתחסד עמו הש"י שהורידו שמה בסבות יותר נאותות ובעלילות מצעדי הבנים בניו במכירתם ליוסף ממצרים וירידתם אחריו כמו שאמר לעבד נמכר יוסף ויקרא רעב על הארץ וכל כך למה ויבא ישראל מצרים וכו'. וייחס הירידה הזאת וצרכה אל יעקב יותר משאר האבות מפני אשר ירד עליו הוא בעצמו ומפני היותו האב הקרוב אל קהל עדת הבנים אשר לא נמצא פיסול בזרעו והיה עליו מוטל להביאם לכלל שלימותם.

וא"ר פנחס משל לפרה כו'. כי כמו שתכלית בעל הפרה בגדולה הוא להביאה אל מקולין שלה כי היא תכלית מציאותה אצל בוראה וכמו שאמר (ברכות י"ז א) סוף בהמה לשחיטה כי הוא סוף כשרונה כמו שאמרו (חולין ט' א) נשחטה בחזקת כשרות עומדת וכו'. ועם כל זה מקוצר דעתה והרגשה לא נמשכה שם לרצונה עד שמושכין בנה לפניה והיא רצה אחריו. כן אבי הבנים יתברך שמו הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו והכוונה הראשונה מיום ברוא אלוהים אדם היא להביאנו אל המעמד הנכבד והנורא ההוא הר סיני והנה לא נמשכו לבא שמה כי לא לאדם לבא בנקל תחת עול תורה ומצוה עד שהמשיכם ע"י הבן הנכבד הזה למצרים אשר שמה יקבלו הכוחות הטבעיות והתאוות החמריות משנה שברון ובו יוכנו לקבל שתי השלימיות כמו שאמר (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים וכו'. ולזה אמר בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה כי עם שנראו להם בתחילה סיבות ירידתם צירים וחבלי יולדה לסוף נמשכו עבותות אהבה כי הכל היה לאהבת ה' אותם ולשומרו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבע לאברהם אוהבו בין הבתרים. וגם כי הסיבות הראשונות מכתנת הפסים ומשנאתם אותו וזולתם כלם היו חבלי אדם דקים וחלושים אין בהם כוח להמשיך את הפרה אל מקולין שלה. אמנם הוא ית' עשה אותם שרשות גבלות מעשה עבות שלא ינתקו עד הוציא כנוגה מחשבה למעשה כמו שאמר ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוהים ושימני לאב לפרעה כמו שכתבנו העניין יפה בשער כ"ח.

זה שיעור מה שרצינו בזה החלק המספר בשמחות מציאת זה הבן, והשבת הנבואה אל אביו על ידו וסיום הספור במה שימשך אליו מענייני הירידה לשם ושיבתם בארץ גשן ומה שנתברכה הארץ היא במציאותם שם כלם אחים גם יחד.

אמנם נזכור הספקות ראשונה

א. מרוב הצער והאבל המופלג אשר היה לו ליעקב על אחד מי"ב בניו והסכמת הש"י עמו שלא להשרות נבואה עליו עד שנמצא והוא מה שהתרנוהו בעצם וראשונה בדברים אשר בשער. וטעם ויפג לבו כי לא האמין להם שאם כפרש"י ז"ל יקשה אומרו ותחי רוח יעקב אביהם לפי פשוטו ואם כפי' הרמב"ן ז"ל קשה אומרו כי לא האמין להם שאם לא האמין לשמועה איך נתעלף אל שמחתה ועוד שאם מרוב השמחה נתעלף עד ביטול הרגישו איך ירפא בזכרונה ומה תועיל הקריאה באזניו ואין קשב ואם היה מכיר ומרגיש כבר יצא מן העלוף ואין צורך.

ב. באמרו רב עוד יוסף בני חי כי לא יפלא מצד היותו עדין חי רק אם היה הזרות מרוב ימים.

ג. במה ששנה אונקלוס את טעמו בתרגומו אנכי חרד עמך אנא אחות עמך בלא כינוי כמנהגו וכבר דברו בו גאוני עולם (מ"נ ח"א פ' כ"ז) ועליהם נוסף.

ד. אומרו וירא אליו ויפול על צואריו כי לא נתבאר יפה טעמו גם הרמב"ן ז"ל נדחק בו ולמה אמר [רעד, א] אמותה הפעם אחרי ראותי פניך כי אז ראוי לו לבחור בחיים.

ה. באמרו בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים וכו'. וכי משום שתועבת מצרים כל רועה צאן יבחרו להם הטוב שבארצם לשבת בו.

ו. מה רצה יעקב באמרו ימי שני מגורי מעט ורעים היה לו לומר ימי שני חיי כי מה טעם לייחס מספר הימים אל הגרות.

ז. במ"ש המצריים אל יוסף בשנה השנית לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר וכו'. כי באמת לא יפול חשד כחש וכחד במה שאמרו שלא נשאר להם כלום.

ח. אומרו ולחם אין בכל הארץ וכו' למה חלק זה הספור לשנים היה לו להשלים ספור מצרים כשהתחיל בו ותרעב כל ארץ מצרים וכו'.

ט. מאמר יוסף הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה וכו'. שנראים דברי מותר לא יועילו רק לביישם. ועוד איך היו לשמה כרגע עד שבתחילת השנה השנית לרעב כבר תם הכסף ומקנה הבהמה ולא נשאר רק גויתם ואדמתם כמו שהוכיחו חז"ל (ב"ר פ' פ"ט) מפשט הכתוב האומר וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא ותתם השנה ההוא ויבואו אליו בשנה השנית.

ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שפירש שנאמר כן על הששית והשביעית הנה א"כ לא הועילה להם ברכת יעקב כלל. וגם שלא יתכן שעל מזון שנה אחת יאמרו קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע וכו'. והוא גם הוא אמר הן קניתי אתכם וכו' שירצה שקנה אותם בדרך ישר לא בדרך עריצות כמו שאמרו בפיהם החייתנו נמצא חן נראה שעשה עמהם חסד אלוהים ואמת.

י. למה הוזכר בכאן כל זה העניין מחק החמישית והעברת העם לערים וחק הכהנים מאת פרעה כי כל זה יאות ליכתב בספרי נימוסי מצרים לא בתורה האלוהית.

[ביאור הפרשה]

ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען אל יעקב אביהם ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכו'. כבר פירשנו מעלת זאת הבשורה וטעם רוב שמחתה אצל אביו, ויפג לבו כי לא האמין להם (א). הנה הם בהזכירם אליו את יוסף בנו חמודו אשר נואש ממנו זה כמה, נתעוררה אנחתו ונהפך לבו בקרבו כי נתחדש יגונו, עד שנחלש מאוד מהצער כי לא האמין להם כי הוא חי. כי את הרע יקבל ואת הטוב לא יאמין. אמנם כשדברו אליו את כל דברי יוסף אשר דיבר להם, וכ"ש אם מסר להם סימנים כדברי חז"ל (ב"ר פ' צ"ד), וכראותו העגלות - כי ידע שאינן יוצאות כי אם בדבר המלכות, הוכרח להאמינם, ותחי רוחו ונתחזק וישב לאיתנו. כי למראה עיניו ולמשמע אזניו שמע שמועה טובה ושמח שמחה גדולה ונסו יגון ואנחה.

ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי וכו'. (ב) לפי שאמרו לו עוד יוסף חי וכי הוא מושל וכו'. ואין ספק שהיו מאריכים בספור ממשלתו ורוב כבודו כמו שצוום והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים כו' והייתה תשובתו להם רב טוב לי במה שאמרתם עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות מבלי שאחוש אל כל הכבוד ההוא אשר ראיתם.

אמנם רש"י ז"ל תיקן המליצה באופן אחר, וכתב רב לי עוד שמחה וחדוה, הואיל ויוסף בני חי. הבדיל מלת רב מהסמוכה לה, לסיבה שכתבנו בספקות.

ויסע ישראל וכל אשר לו וכו' לא יכול להתאפק כי אהבת נפשו אהבו וימהר לעשות אותו. אמנם היה ירא לנפשו משני דברים:

האחד שמא יטבעו בניו שם בין המצריים וישתקעו שם ולא ישובו עוד לארץ אחוזתם.

והשני על דבר קבורתו אשר כרה לו.

וכדי שיערה עליו רוח ממרום נטה לו בארה שבע, מקום קביעות תפילת האבות, ויזבח זבחים לאלוהי אביו יצחק, כי פחד יצחק היה לו ממידת אלוהיו הוא ירא עד שנגלה אליו במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכו'. ויאמר אנכי האל אלוהי אביך אשר אתה יגור מפניו אל תירא מרדה מצרימה, ואל תחת מאלו העניינים אשר נצטערת עליהם.

ועל הראשון אני מבטיחך כי לגוי גדול אשימך שם. ירצה שיהיה גוי נפרד ונבדל בפני עצמו ולא יתערב זר בתוכם, וכמו שדרשו ז"ל (ספרי פ' כי תבא) ויהי שם לגוי גדול (דברים כ"ו) מלמד שהיו ישראל מצויינין שם.

ועל העניין השני אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. יבטיחהו שלא יסתכן בדרך ויזכה לראות את בנו אהובו, ואח"כ יעלנו משם ויבוא שלום וינוח על משכבו עם אבותיו. וגם יוסף יעלה עמו ושם ישית ידו על עיניו בשוב עצמותיו בבית מנוחתו.

[דיוקים בתרגום אונקלוס]

אמנם במה שתרגם אונקלוס אנא אחות עמך, בלי שום כינוי כבר נודע מה שכתב עליו **הרב המורה** פרק כ"ז חלק ראשון, כי מפני היותו סיפור מה שנדמה אליו במראות החלום, לא סיפור מה שנראה אליו בהקיץ ובנבואה גמורה, לא נשמר מיחס אליו התנועה כמנהגו. או מפני היותו מלאך.

וגם ראינו את תפיסות **הרמב"ן** ז"ל עליו, כי רבו לפי הטענה הראשונה ואולם החזקה שבהם מה שנמצא בחלום הסולם שכינה אונקלוס ואמר: והא יקרא דה' מעתד עלוהי (בראשית כ"ח) גם כי תרגם ה' אלוהיך הוא עבר קדמך (דברים ט') שוודאי אין עליהם תשובה נכונה לפי דעת **הרב המורה**, מלבד מה שהשיג הוא על עצמו בפרק מ"ח חלק א' בתרגום של ראה, שוודאי נראין בו דברי **הרמב"ן** ז"ל.

והנראה אלי בזה כי הנה אונקלוס לא תלה עצמו בכל אלה הלשונות על יתד אחת, אבל כיוון אל בחינות רבות מתחלפות. יש להרחקת ההגשמות. ויש להרחקת הפעולות. ויש לדרך כבוד. ויש להאותות העניין והתייחדותו. ובכל אחד מהם יתחלף מצד הצדדים אשר יאות לפי הפרישה כמו שיתבאר כל זה מהחלופים הנמצאים לו ואשר זכרם **הרמב"ן** ז"ל בפירושו הנה.

[התרגום לביטויים יקרא דה'; מימרא דה'; שכינתא דה'.]

ואני אומר, שאם קבלה היא בידו מה שירמוז בהם נקבל, ולא נטה ימין ושמאל. ואף על פי שלא יבין איש אשר כמוני. ואם יש רשות לדבר בשקול הדעת באלו העניינים, (ג) כבר נוכל לתת טוב טעם ודעת בתרגום הכתוב הזה והדומה לו מבלי שנתרחק משקול השכל וכיוצא בזה, כשנתבונן בשלשה הכינויים הנוהגים אצלו תדיר, וזכר אותם **הרב המורה** שהם: **יקרא דה'; מימרא דה'; שכינתא דה'.**

וטעמן מפורסם לפי שורשי הלשון ושימושן בלי התלות בסודות גדולים ונפלאים ממנו. וזה כי הנראה מכללם הוא לייחס לו יתעלה העניינים הנסמכין אליו לכבוד ותהילה. אמנם כל אחד לפי עניינו.

הוא כי כשייחס הכתוב אליו ית', רצוני לעצמו דבר מהדברים כמו שבא ונראה או ניצב ועלה וכדומה, ירצה בהם **יקרא דה'**: יקרא דה' מעתד עלוהי; ויתגלי לכון יקרא דה' (ויקרא ט'); ויסתלק יקרא דה' (בראשית י"ז); ויראו את אלוהי ישראל (שמות כ"ד), וחזו ית יקר אלהא דישראל; וכן כולם כי הם כנוי אל עצמו ית' בדרך כבוד כנוהג בכל הלשונות בדבור עם הגדולים: יודע לכבודך או למעלתך או לגדולתך, הכל כפי מה שהוא איש שר או גדול. ע"ד שאמר הכתוב (שם מ') וכבוד ה' מלא, וישכון כבוד ה' (שם כ"ד), וירא כבוד ה' (במדבר ט"ז). וזה הכינוי לא ימצא בשום מקום במדבר בעדו והא יקרי בסעך (בראשית כ"ח), או יקרי יחות עמך (שם מ"ו) וכיוצא. כי לא יתכן מדרך המוסר. ומאמר (שמות ל"ג) בעבר כבודי הוא עניין אחר מוסף למה שאמר (שם) הראני נא את כבודך. לא שיאמר בדרך כנוי כמו שיתבאר במקומו ב"ה.

אמנם כאשר יבוא בעניין ההשגחה ממנו יתברך יכנה בתרגומו מימרא דה' וייחודה לזה כי במאמר ישגיח המשגיח על המושגח כמ"ש דוד (ש"ב י"ד) ואני אצוה עליך וכו'. ונאמר (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, כמו שתרגם לקול ה' אלוהיך (שמות ט"ו), למימרא דה' ותרגום לקדמות מימרא דה' (שם י"ט). כי לקראת ציווי ומאמרו יצאו ומזה אמר (בראשית כ"ח) והא מימרי בסעך. אם יהא מימרא דה' בסעדי (שם), מימרא דה' בסעדיה דיוסף (שם ל"ט). ולזה תרגם (שמות ט"ז) ואתרעם עמא על מימרא דה'. כי על הנהגתו נתרעמו כמו שאמר (דברים א') ובפתגמא הדין ליתכון מהמנין במימרא דה' אלהכון. ומזה אמר (בראשית ל"א) מימרא דה' סהיד וכו'. לומר שהשגחתו ועיונו בו יהיה העד הנאמן ביניהם לתת לאיש כמעשהו. וכן בין מימרי וביניכון (שמות ל"א) בין השגחתי וביניכון. וכן קיים לי במימרא דה' (בראשית כ"א). שישבע לו באותה ההשגחה הנמצאת אתו כי דבר ה' היה יקר לו.

אמנם כאשר יכוון בדבור התמדת אלו העניינים והמשכם בייחוד יכנה בשם שכינה כעניין ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה), וכמ"ש יהונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג') בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה. ומזה תרגם (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו, האית שכינתא דה' שריא בינא. פני ילכו (שם ל"ג), שכנתי יהך. אם אין פניך הולכים (שם), אם לית שכנתך. ילך נא ה' (שם ל"ד), יהך כען שכינתא דה'. לפי שהכוונה בכלן המשך עניין לא לשעה. לזה תרגם (שם ל"ג) לא תכול למחזי אפי שכנתי. ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי (שם ל"ד). כי על העניין עצמו שהיו דנין עליו עד עתה מהמשך אור השפע ההוא עליו היה מדבר.

ואחד שביררנו אלו ההבדלים שיראה מהם שהם נכונים וכמעט יכלול כל העניינים האלו נקל הוא לתת טעם למה לא כינה אנקלוס במאמר הזה וכיוצא. והוא כי באומרו אנכי ארד,

לא יוכל לתרגם אנא אתגלי, כמו שתרגם וירד ה' (שמות י"ט) כי אין הכוונה עתה על הגלוי וההראות כמו שהיה בסיני ובזולתו מהמקומות, כי אם על השמירה וההשגחה.

ומזה הטעם לא יוכל לתרגם יקרי יחות עמך מלבד הסיבה שקדמה גם אין לו לומר שכנתי תחות עמך שאין אז הכוונה על הבטחת ההמשך כי אם על עניין השמירה כמו שאמרנו. והלשון המיוחד לזה לפי מנהגו היה מימרי יחות עמך אלא שראה שאין ליחס העליה והירידה ולא שום תנועת העתק אל ההשגחה והמאמר כי הדיבור אינו עולה ולא יורד ושלא היה לו מקום לכנות שם במלה זו אלא אם ישבש כל הכתוב ויאמר מימרי יהא בסעדך כד תיחות למצרים ובמימרי אסקה וכו' וכבר יצא מכלל מעתיק. ולזה בחר בקצור וסמך בו על מה שסמך המקרא עצמו כמו שעשה בתרגמו ויראו את אלוהי ישראל וחזו כי לא היה לו לתרגם ואתגלי להון כמו שמדקדק **הרמב"ן** ז"ל שם במקומו שהרי אז היה מוסב לשון הראות אל אלוהי ישראל הפך מה שכתוב ויראו את אלוהי ישראל ואין למעתיק לשבש הכתוב בזה השיעור.

וכזה העניין היה בתרגמו ה' אלהך הוא עבר קדמך כי הכוונה שם על ההשגחה והסיוע בייחוד והיה לו לומר מימרא דה' אלא שלא לכנות ההעברה אל הדבור כמו שקדם גם לא אמר יקרא דה' כי זה הכנוי לא יאמר רק בשיכוון אל עצמיותו ולזה הניחו בצורתו אמנם אמר הוא עבר קדמך מימריה אשא אכלה הוא לכנות אל ההשגחה המכוונת לשם כמו שאמר במקום אחר (דברים א') ה' אלהכון דמדבר קדמיכון ממריה יגיח לכון קרב. וראה כי לא אמר יקרא ולא מימרא ולא שכנתא ומזה העניין אמר (שמות ד') אנא אהא עם פומך. ואחשוב כי בזה וכזה יצדק בכל אלו העניינים מבלי שנצטרך להתלות בפלוסופיא גם לא בדברים סתומים וחתומים.

ויקם יעקב מבאר שבע וכו'. משם נשא לבו את רגליו ללכת בהשקט **[רעה,ב]** ובטחה ממה שהיה חרד אליו בתחילה. וישאו בני ישראל עד וכל זרעו אתו וכו'. ואת יהודה שלח וכו'. נהג בבנו המולך מנהג כבוד לשלוח לו את גביר אחיו ויאסר יוסף וכו' וירא אליו ויפול על צואריו (ד) אולי כי לפי שכבר היה יעקב בגושן בתוך הבית אשר פנו לפניו ואשר הכינוהו לו יאמר כי כאשר בא יוסף אליו קדם ויצא מחדרו להראות לו ונפל על צוארו ובכה או שיאמר כי מיד שנראה יוסף אליו נפל על צואריו ובכה להגיד שלא היה לו שום התנכרות בו כמו שהיה באחיו או יאמר שנראה לו כבודו הגדול אשר הוגד לו במה שראהו לובש בגדי שש ורוכב על סוס אשר רכב עליו המלך וכל טכסיסי מלכות ולזה הייתה תשובתו אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי (ד) כלומר אין אני חושש לכל זה בערך נפשך. וכמו שאמר ראשונה רב עוד יוסף בני חי וטעם אמותה הפעם כבר נתבאר.

ויאמר יוסף אל אחיו וכו'. והאנשים רועה צאן וכו'. והיה כי יקרא וכו'. ואמרתם וכו'. (ה) בחר להם הטוב והישר וישנא את הרבנות שאין ספק שאם רצה היה ממנה אותם שרי אלפים ושרי מאות על המלכות אבל רצה שיאמר שהם רועי צאן מנעוריהם גם הם גם אבותיהם עד שהמלאכה ההיא מוחזקת בידם מקדם ולא יוכלו לזוז ממנה וזה כדי שירחיקום משבת שם במצרים כי תועבת וכו'. וימשך מזה שישבו בארץ גושן וזאת היא כונת **רש"י** ז"ל וכשאר אתם בקיאים באומנות אחרת ירחיקכם מעליו ותשבון בארץ גשן אמר שיכוון מהמצרים ההרחקה בעצם והישיבה בארץ גשן במקרה. ואפשר כי אומרו תועבת מצרים כל רעה צאן יהיה כמו הן נזבח את תועבת מצרים (שם ח'), תועבת בני עמון (מ"ב כ"ג) ודומיהם והכוונה שיהיו להם בחזקת אלוהיים ויחלקו להם כבוד גדול ושיבוים במיטב ארצם ועל פי דרכם למדנו דרך מוסר כי יוסף שם בפיהם דבר כדי שיתנה להם המלך ולא מלא לבו אותו לתתה להם בלי רשותו ואפילו לשאל אותה מעצמו עם שלא היה דבר גדול אליו קל וחומר לשאר האנשים ובגדולות ונפלאות מהם.

ויאמר פרעה וכו'. כאשר ראה פרעה עוצם ענותנותו ומוסרו הטוב השיב לו דבר לפי כבודו ואמר כיון שאביך ואחריך באו אליך כי ידעוך שר וגדול לפני אף אתה הראה להם את ידך הגדולה והחזקה כי ארץ מצרים כולה לפניך היא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחריך ישבו בארץ גושן כאשר שאלו ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמעתם שרי מקנה על השרים שלי על המקנה היושבים בארץ ההיא וזה יעיד כי היו מנשאים ומנטלין כל רועה צאן.

ויבא יוסף וכו' ויאמר פרעה וכו' ימי שני מגורי וכו' (ו) מפני ששאלו על מספר ימי שני חייו שלא כמנהג ויראה כי להחזיקו בזקן מופלג שאלו על כך, השיב כי מפני שלא היה ישוב חיותו במקום אחד אבל במקומות רבים מתחלפים שהיה מתגורר בכל אחד מהם זעיר שם זעיר שם על כן היו ימיו מחוברים ממעטים רבים אשר לא ישבע האדם בהיות על זה העניין ומפני היותם ימי הנדוד והטלטול היו רעים והיא הסיבה שקפצה עליו זקנה בלא עתה.

ויברך יעקב וכו'. ולחם אין בכל הארץ וכו'. (ח) חלק הכתוב זה הספור לסמוך אותו בכאן להודיע כי עין ה' אל יראיו להחיותם ולשוד ולכפן ישחקו בארץ מגוריהם. ולא עוד, אלא שהתושבים נמכרים המה ואדמתם לעיניהם, ואין פוצה פה ומצפצף.

[כיצד ניהל יוסף את משק התבואה בעולם ובמצרים]

והיותר נאות ומסכים אל הדעת והכתובים כי בשנתיים הרעב הראשונות אשר אמר יוסף לסיבה שכתבנו בו שער כ"ט לקטו מצרים כל כסף הארצות מפני היוקר המופלג עד אשר כלו השיירות ותרעב כל ארץ מצרים. ואז הוצרך יוסף לשבור להם מתחת יד פרעה. והוא מה ששמע יעקב כמו שפירשנו. ובעוד הכסף מצוי במצרים היה כל מה שהיה ממעשה יוסף ואחיו.

ואל תחילת החמש שנים אשר אין חריש וקציר יוסב מה שאמר הנה ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאוד ותלה ארץ מצרים וכו'. וילקט יוסף כו'. ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבואו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדיך כי אפס כסף. ויאמר יוסף הבו מקניכם. לפי שהיה היוקר עצום מאוד, מהרו להוציא כל הכסף אשר לקטו משאר הארצות לקנות אכל לנפשם, ואחר שאפס ולא להם היה מזון ולא למקניהם הייתה עצת יוסף להם טובה מאוד להסתלק מפרנסת מקניהם ולפרנס בהם עצמם. הוא שאמר וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא כי ברחמיו ינהלם לתת להם שארית בארץ (ט).

ותתום השנה ההיא הראשונה מאלו הה' שנים הנשארות אשר כן באו לפניו ויבואו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף וכו'. (ז) העיד הכתוב כי בהרגישם אהבתו וחמלתו עליהם שהמה גם הם יקרה נפשו בעיניהם מקובלים בסבר פנים יפות עד שכבר המציאו מעצמם ולא כחדו ממנו אופני פרעון באוכל אשר חויב לתת להם ככלב וכעורב והוא אומר לא נכחד מאדוני אשר יש אתנו עוד וזה כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אצל אדני ולא נשאר בלתי אם גוינתו ואדמתנו ויש טענה בידינו לבקש חנם לאמר למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו לא נתיר עצמנו לזה ולא נכסה ממך כי עדיין יש בידינו לפרוע במה שתקנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע כו'. ונהיה באדמתנו כעבדים לבד ובזה אנו בוחרים ממיתת עצמינו ושממון הארץ. ואף כי לא נכחד דבר זה מאתו היה לו לחכמה שלא יפתח להם בו אלא שיאמרו מאיליהן.

ויקן יוסף וכו'. ויאמר יוסף הן קניתי אתכם וכו'. (ט) אמר אחר שקניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה כפי פשרתכם והרי האדמה אדמתו והעוברים אותה עבדיו ואין לעבד במלאכת אדוניו כי אם הלחם אשר הוא אוכל ואני לא אעשה זאת לכם אלא הא לכם זרע וכו'. והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה שבכל שנה ושנה שיבואו להלן בשני חריש וקציר ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכול לטפכם והנה עם זה הרי אתם כמעט כבעלי בתים ולא תתנו רק כפל המעשר שנותנין כל עובדי אדמה להביא אל אוצר אלוהיהם. ואין ספק שיש בכלל פשרה זו כל זמן שלא היה חריש וקציר כי מעתה מכרו גווייתם ואדמתם להיותם מתפרנסים מאוצר המלך.

ולזה אמרו החייטנו נמצא חן בעיני אדוני, ירצה החייטנו בהבטחה זו, נמצא חן שתעשה כן ונהיה עבדים לפרעה כאשר דברת. והנה נגמרו התנאים הללו בתחילת השנה השנית אל חמש השנים היא השנה הרביעית לרעב בכלל, ומנהו והלאה יתכן כי פקד ה' את הארץ לברכת יעקב אבינו כי עלה נילוס לרגלו והשקת האדמה או קצתה באופן שיוציאו כדי מחייתם ולהחיות סוס ופרד.

[מס הכהנים במצרים הוא דוגמה לחובות מתנות כהונה בארץ]

וישם אותם יוסף לחק וכו'. **רק הכהנים לבדם** וכו'. (י) הזכיר בכתוב מה שראו בעיניהם והורגלו בו כל ימי היותם שם מהיות העם הזה כלו סובלים הגירוש וההעברה מעם עיר זו אל זולתה בכל גבול מצרים ומקבלים עליהם עול חוק החמישית מכל אשר יוציאו מאדמתם ויאותו לכהנים שתהיה כל ארצם חופשית בידם בלא עול מלכות ועול דרך ארץ, ולא עוד אלא שיהיו הם אוכלים ממנת המלך כדי שתהיה הוראה ותוכחה עצומה לאומה הזאת כמה שיבוא מעניינה, כי יביאם השם יתעלה לרשת משכנות לא להם ועמל לאומים. והיה בתבואות לא יתנו רק המעשר אשר יותן לכהנים הלווים חלק עבודתם, ושעל כן לא יותן להם חלק ונחלה בארץ. כי מעתה אין שום בעל שכל שתרע עינו מתת. ולא דבר ריק הוא זה, כי לא אבדה הארץ רק לבלתי שום זאת על לב, וחותרם הנביאים (מלאכי ג') אמר הביאו את כל המעשר וכו'. ובחנוני נא בזאת וכו'.

וישב ישראל וכו' ויפרו וירבו מאד. זה הוא מה שיספר אחר כך בתחילת הספר (שמות

א') ובני ישראל פרו וכו' כמו שיבוא.

וזוהו מה שרצינו אליו בביאור זה הסיפור.

עקידת יצחק שער לב (פרשת ויחי) – בראשית מח-מט

[רעו,ב] יבאר טעם עמידת הנפש השכלית בגוף ע"י המזונות, ויאמר שההסתכלות בזה יביא האנשים לחבב העניינים הדמיוניים יותר מהאמתיים. ויחקור אם זאת ההתחלה ההיולאנית, הנמצאת באדם ראשונה, נתחברה אל הגוף האובד כאשר הייתה באמנה, או אל השכל הנקנה אשר נתחדש בה.

פרשת ויחי יעקב.

רבי נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא אמרו ליה: לימא לן מר מילי דאגדתא, אמר להו: הכי א"ר יוחנן, אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט. בתר דסעוד אמר להו: הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת. אמר ליה: וכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטייא וכו'. אמר ליה: מקרא אני דורש ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שביים (ירמיה ל') מקיש הוא לזרעו. מה זרעו בחיים, אף הוא בחיים (תענית ה' ב).

[הקשר בין הנפש לגוף]

[הנפש תלויה במזון. מכאן שהאדם יצור נחות וחלוש]

למה שכבר הוסכם מהתושייה העיונית, כי הנפש המדברת הווה עם כל אחד מהאישים והיא גדלה עמו מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב, אלא שנתברר כי בטוב הנהגתה ויושר השכלתה נאצל עליה רוח אלוהים יום יום עד שתתחזק ותתקיים להיות עצם נבדל עומד בעצמו, כמו שנתבאר זה העניין כולו משיקול הדעת ומאמיתת דברי התורה והנביאים ומאמרי **חז"ל** אצל ויפח באפיו נשמת חיים שער ו', שנתייחד לזה העניין הנפלא.

כבר היה זה העניין לפתח חטאת ומקום טעות לבוחרים בהפקר ובלתי חפצים בעול היראה והעבודה לטעון מזה ולאמר לנפשם טוב לעפריך. כי המה ראו כי אחר שהנפש והגוף הווים וגדלים יחד, כמו שאין כוח בשום תחבולה אנושית ולא בשום השתדלות להחליף מה שנתך מהגוף בלקיחת המזונות תמורה שתספיק להעמיד הלחות השורשי הטבעי על עמדו, לפי שכבר היה עניין התמורה ההווה מלקיחת המסעדים כמי שישפוך מעט מים בכוס של יין שעם שהיין גובר על זה המעט מן המים ומשנהו אל יין מ"מ כבר יחסר מעט מכוח היין עד שבהתמיד זה פעמים רבות יהיין כולו אל מים. וכן מיום אל יום הלחות השורשי ממיר כוחו עד שיהפך כולו לגמרי ויחויב אז המוות. ויש מי שכתב שאל זה הייתה כוונת **החכם** במה שאמר (קהלת ו') כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא

תמלא, ככה על זה העניין. ראו שאין תחבולה ולא כוח לא בחכמה ולא במעשה להשאיר הנפש ולהתמיד מציאותה אחרי מיתת הגוף אלא שעל כל פנים חויב לה להיספח עמו אחרי כלות זמן שבתם הבית, וכל ימי היותם על סיר הבשר ואוכלם לחם העצבים אשר עליהם יחיו. כי אחר גמר סעודתם בהגיע ימים כל אוכל תתעב נפשם שניהם רגע אחד ימותו ואל עפרם ישובו.

[הרדיפה אחר מטרות כזב]

ומזה גזרו שאין בכל הנמצאים למיניהם יותר פחות מהאדם למינהו. וראו כל השתדלותם להציל נפשם ולקיימה שווא ודבר כזב ואמר שכל השתדלות בזולת זה טוב הימנו. ומזה חזרו אחר מבוקשים אחרים והפליגו העיון והחריצות בהם. ומהיותר חזק שבכולם הוא ההשתדלות באסיפת הממונות, כי היה להם לתכלית מעולה מאוד, והוקירו פז מאנוש וכתם אופיר מאדם. ובהשתדלות הזה לא מצאו בו שום חסרון כי ברוב סכלותם ופתיותם לא הביטו לאחריהם ושמו השארות הממון מקום השארותם וקיומו מקום קיומם כי אחר שהממון ההוא לא יאבד בידם לא יחושו במה שימותו הם בידו וברשותו. והנה באמת חולשת הדבר הנבחר מאתם ופרסום פחיתותו לכל מראה עיני הרואה בטוב בחינתו יורה על שיבוש דעתם ומיעוט בחינתם בעניין הראשון כי הנה הוא מבואר כי אחר שאין מדרך השכל לחשוב שאלה העסקים בעניינים המדומים יהיו בשום צד תכלית מציאות האדם כמו שביארנו אצל ברכות יעקב אבינו שער כ"ד והיה מהמחויב שימצא לאדם איזה תכלית, הנה באמת יחוייב שלא יצא עניין תכליתו לדבר פחות ממנו ועל כל פנים יישאר בעמידת עצמו וקיומו ולכאורה יראה שזו הייתה כוונת **החכם האלוהי שאמר יעקב אבינו לא מת. כי היא מליצה נפלאה לאמור שהשכל הזה הנקנה לאדם והמתעצם בו, על הדרך שרמזנו באמת, לא מת במות הגוף בשום עניין.** וראוי היה יעקב אבינו להמשיל בו זה השלמות הנקנה באדם, למה שהיה השלישי באבות, ועליו אמר (תנחומא פ' מקץ) אימתי ניצב אדם על שדהו לא בשעת חרישה ולא בשעת זריעה אלא כשהוא בקמותיו כך וכו' עד וביעקב והנה ה' ניצב עליו (בראשית כ"ח) וכבר כתבתיו בשער כ"ה.

[יעקב אבינו לא מת = נצחיות הנפש]

וב**מדרש** עוד (ילקוט פ' ויחי) ויקרא יעקב אל בניו לא הוה צריך קרא למכתב אלא ויקרא אל בניו אלא אמר הכתוב (ישעיה ל"ח) כי לא שאול תודך מות יהללך, מי מודה שהוא חי ומשתחוה לחי, שכן כתב (שם) חי חי הוא יודך כמוני היום וכו'. הרי שדרשו ויקרא יעקב אל בניו כאלו אמר ויקרא חי אל בניו ועל דרך שאמר בכאן יעקב אבינו לא מת. ועתה ראה גודל כוונת האומרו כמו שאמר תחילה אין משיחין בסעודה כי עם היותו מוסר השכל ודרך

חיים מ"מ הוא עצמו מה שיחייב לשתוק הימנו שם כי המאמר עצמו לשם היה שיחה של סכנה ונוח לו שיאמר מיד יעקב אבינו לא מת כי הוא מאמר יותר קצר. וקשה עוד מזה מה עניין עיקר ההגדה שתאמר שם במקום סעודה המבלי אין הלכות או הגדות שגורות בפיהם מתייחסות לשמחת סעודתם הלך לו לדרוש אחרי אכלם ואחרי שתותם יעקב אבינו לא מת.

אמנם מה שראיתי אני בזה שהמאמר הראשון אשר קודם הסעודה והמאמר השני אשר אחריה, עניין אחד להם ומתייחס מאוד לשם. אלא שבראשון הפליג המליצה לומר אותו מכוסה ונסתר תחת כנפי העצה והמוסר להרחיק הסכנה הגופיית המתרגשת לבוא מחמת סעודה והכוונת הנסתרת לו ומעולה ממנה היא להרחיק הסכנה היותר עצמית מהנפש אשר רואים אותה החסרים וגוזרים אמותה מטעם הסעודה כמו שאמרנו. וזה אמרו אין משיחין בסעודה שמא יקדים וכו'. כלומר אין טוענין מטעם סעודה ולקחת המזון לאדם על עניינו ומהותו לומר שכאשר יחסר לחמו ימות לגמרי שזה מביא לספק שמא יקדים הקנה שהוא עיקר כלי הנשימה אשר מכללם הוא הלב שבו נמסרו מפתחות החכמות והתחלות המעשים וגם שהוא כנוי קרוב אל השכל הנקנה קדימת מעלה על הוושט שהוא עקר כלי המאכל והמשקה אשר בהם יזונו ויסעדו כל החלקים ההיולאניים באדם ובבהמה כי ודאי המספק בזה יבא לידי גדולת הסכנות והוא שיתחייב בנפשו ויגזרם לכלה ונחרצה. והנה מפני שדבר ברמז סתום ולא הרגיש מהשומעים שהבינו כוונתו בטר דסעוד אמר להם בפירוש העניין עצמו אשר רמז אליו ראשונה והוא כי הנדמה אל יעקב אבינו בחלקי האדם לא מת. ואפילו שהאדם יתקיים ע"י אכילה ושתייה.

[קיומה של הנפש בזכות המזון – המלחמה בחומריות]

ואולם תוקף הגזרה הזאת וחוזקה יתבאר מתוך סעודתן כי חזקתם שלא יסבו רק בסעודת מצוה וזה כי הוא מבואר שהמזון אשר בו יזון גשם כל חי הנה הוא לא נתחלק אל כל האיברים בשווה כי האיברים הגסים יוקח להם היותר עב מהמזון והאברים אשר תחתיהם בגסות ממזון הנערך אליהם והאברים הדקים מהיותר דק והיותר זך שבהם עד שיש אברים שמתהווים מהאידיאות לבד, ויש אברים יקרים ניזונין ומתחזקים מהריח הטוב והבישום המשובח כן יהיה בלי ספק הזנת הנפש הזכה בעניין היותר זך והיותר פשוט שימצא בלקיחת המזון. והוא הדבר המוחש מכוונת תכליתו ומהבחינות השמעיות המחוברות בו לפי הישרת התורה האלוהית כי היא ולא זולת הוא המזון המסוגל והמיוחד אל הנפש אשר בו תתקיים כמו שאמר הכתוב בפירוש (דברים ח') כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

וכבר תהיה הנפש מתקיימת אצל הגוף על ידי אכילה ושתייה במקרה כמו שמצינו שתעמוד שכינה ותתקיים אצל ישראל בהתמדת הקרבנות המצוין בתורה האלוהית כי

מזון השכינה וקיומה אצלם אינו בחלב והדם ולא בריח שריפת הבשר חלילה. רק מה שאמרה תורה (במדבר כ"ח) אשה ריח ניחוח לה' ואמרו ז"ל (ספרי שם) נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני ירצה שההכנעה וההשתעבד אשר להם למלאת דבריו יתברך היא אשר ירצהו מהם וכביכול הוא המזון אשר בו תתפרנס השכינה אצלם ותתקיים עמהם והוא מה שאמר הנביא (ישעיה נ"ו) עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי. כי אין לו מהם רק מלוי הרצון לבד על דרך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמ"ה) ובמקומו יתבאר זה יותר ב"ה.

וכן יהיה העניין אצל בעלי הנפש הרוחנית שכל החלקים הגופיים יתפרנסו מחלקי המזון החומריים והנפש לא תמלא מהמזון ההוא ולא יאמר עליה שהיא אוכלת כי אם בהעברה כמו שנאמר במלאכים (בראשית י"ח) שני פעמים ויאכלו. אבל היא ניזונת מזון מחשבי לקוח מהכוונה והרצון אשר לאוכל בסעודה ההיא כי אם היא סעודת מצוה המצוה ההיא תהיה חלק הנפש והמנה אשר בה תתקיים. והאיש הנלבב כל ימיו אוכל בסעודת מצוה שאין כוונתו בלחם אשר הוא אוכל רק להבריא ולהעמיד גופו נכון ומזומן לעבודת הנפש החכמה וכמו שנאמר (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו. והוא אמרם ז"ל (ברכות ס"ד) כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם מיסב בה כאילו נהנה מזיו השכינה. והתלמיד חכם הוא השכל המתעצם באדם אשר אליו כיוון **החכם** באומרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כ"ג) ירצה כי כאשר ישב האדם ללחום עם המושל הזה הנכבד אשר נאמר עליו (שם ט"ז) ומושל ברוחו מלוכד עיר. בין תבין את אשר לפניך ולא תאכל כי אם הנאות לעבודתו ומה שיקובל ממנו עוד לשלמותו לא לעשות פימה ולצבות בטן כמו שסמך (שם כ"ג) אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים כי המאכל המפסיד כוונת הבריאה הוא בלתי זן באמת וכמו שעל הנזהר בעניין אמר (שם י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו כן על הבלתי נזהר נאמר (שם) ובטן רשעים תחסר.

והנכון שירצה כי תשב ללחום לצורך הכוח המתאווה אשר הוא המושל בך כאמרו (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך, בין תבין את אשר לפניך והוא השכל הזה וכשתבונן בזה ושמת סכין בלועך שלא תאכל כי אם מהמותר לך לפי התורה והמצוה כדאיתא (חולין ו' א) רבי מאיר שלח לרבי אלעזר ברבי שמעון לאתווי חמרא מבי כותאי אשכחיה ההוא סבא אמר ליה ושמת סכין בלועיך וכו'. וגם מההיתר לא תאכל רק די מחסורך כפי הנאות לו כמו שאמרנו. וזה שאמרתי שאם תבין את אשר לפניך תשים סכין בלועיך יהיה כן אם בעל נפש אתה שאז תהיה לפניך הנפש הזאת אשר אתה צריך להתבונן אליה ולכווין אל פרנסתה וקיומה שאם אין אתה בעל נפש אין לפניך כלום שתצטרך להישמר מפניו. ולזה אמר שהאוכל על זה האופן עם שהמאכל הוא חומרי יחשב לו לרוחני ונהנה ממנו כנהנה מזיו השכינה.

ולזה הוא מבואר (אבות פ"ג) שהשולחנות אשר לא נאמרו עליהם דברי תורה או לא כיון בהם במאכל אשר יאכל בהם אל העבודה האלוהית כמו שאמרנו יאמר עליהם (ישעיה כ"ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, לפי שלא יכונו רק אל מילוי הבטן אשר יורק דרך מעלה או דרך מטה. ואמר בלי מקום - לומר שאין השולחנות ההם מקום אל הקיא או הצואה עד שיהיו נבדלות מהם כתנאי המקום שהוא נבדל מהמתקומם, אלא שהמקום והמתקומם עניין אחד להם לא נפרדו בטינוף ולכלוך. אמנם המכוונים להעמיד הכוח הדברי מה נאמר בהם (יחזקאל מ"א) זה השולחן אשר לפני ה'.

ומכל זה תבין כי לא על לחם הסעודות האלו לבד יחיה האדם השלם כי על כל מעשה שלום וטוב אשר יצוהו השם יתברך ויתרצה בו יחיה. כמו שאמר הנביא בפירוש (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ועל זה הדרך נאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיר כי תאכל אשריך וטוב לך. ואמרו ז"ל (חולין מ"ד ב) אשריך בעה"ז וטוב לך לעה"ב. והנה אם כן כבר נתבאר שאין משיחין שום שיחה וטענה על סעודה זו שממנה יוקח ראייה על ביטול הנפש בביטולה אבל בהתמדת סעודות כאלו הן על ידי אכילה או זולתה תתעצם הנפש ותתקיים קיום עצמי שא"א להבטל בהבטל המעשים הגשמיים והנה אם כן **טענת הסכלים על חולשת מציאות הנפש אינה טענה. אמנם איולתם איולת במה שיעזבו משלימות עצמם ונואשו מהצלחת נפשם לרדוף אחרי קנייני הממונות אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה בלי ספק.**

למנצח לבני קרח מזמור

וכבר גברה מחשבתי שעל הדרוש הזה בעצמו נתייסד מזמור מ"ט שהוא חמור מאוד בעניינו כפי מה שיעוררו עליו המשוררים בתחילת דבריהם ובנראה ממנו יכונו להוכיח אל פני הכתות המחזיקות בזה העניין השני המפורסם להראות הפסדו ושבשו וישמו למשל וחידה אל העניין הראשון המעולה והנעלם ממנו. ולפי שעה שנמצא מדברי **המפרשים** ז"ל עליו אינו מסכים עם מה שהועד בו מעומק העניינים הנרמזים באומרו פי ידבר חכמות וגו' אטה למשל אזני וגו' והוא דבר שיגונה מאוד אפילו בכתב הדיוט כ"ש בדברים עמוקים הנאמרים ברוח הקודש אשר כאלה, **ראיתי לבארו הנה על שני אופני הכוונות שאמרנו כפי אשר יורוני מן השמים** כי מה שאומר אותו יהיה נאות כפי הדרוש שאנו בביאורו. ולפירוש המזמור גם כי דברי אלה לא ינעלו דלת בפני באי שעריו. ואולי יהיה עזר מה לדפוק פתחיו לבוא חדריו.

יאמר כי בהבנת כוונת המזמור הזה יוסיף כל משכיל אומץ נצח והוד לעמוד על שלמותו.

א למנצח לבני-קרח מזמור :

ב שמעו-זאת כל-העמים האזינו כל-ישבי חֶדָּד :

- ג גם-בְּנֵי אָדָם גַּם-בְּנֵי-אִישׁ יַחַד עֲשִׂיר וְאַבְיֹן :
- ד פִּי יִדְבֵר חֲכָמוֹת וְהַגִּוֹת לְבִי תְבוּנוֹת :
- ה אֵטָה לְמַשֵּׁל אֶזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוּר חִידָתִי :
- ו לָמָּה אִירָא בִימֵי רַע עוֹן עֲקָבִי יְסוּבֵנִי :
- ז הַבְּטָחִים עַל-חֵילָם וּבָרַב עֲשָׂרָם יִתְהַלְלוּ :
- ח אַח לֹא-פָדָה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא-יִתֵּן לְאֱלוֹהִים כְּפָרוֹ :
- ט וַיִּקַּר פְּדִיּוֹן נַפְשָׁם וַחֲדָל לְעוֹלָם :
- י וַיִּחִי-עוֹד לְנֹצֵחַ לֹא יִרְאֶה הַשְּׁחַת :
- יא כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כָּסִיל וְבַעַר יֶאֱבְדוּ וְעֲזָבוּ לְאַחֲרִים חֵילָם :
- יב קָרְבָּם בְּתִימּוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכַּנְתֶּם לְדוֹר וָדָר קָרְאוּ בְשִׁמוֹתַם עָלַי אֲדָמוֹת :
- יג וְאַדָּם בִּיקַר בַּל-יִלִּין נִמְשַׁל כְּבָהֳמוֹת נִדְמוּ :
- יד זֶה דְרָכָם כָּסֵל לָמוּ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיָּהֶם יִרְצוּ סֵלָה :
- טו כִּצְאוֹן לְשֹׁאֵל שֵׁתוֹ מִנֵּת יִרְעַם וַיִּרְדּוּ בָּם יִשְׂרָיִם לְבַקֵּר (וַיִּצְרָם) [וַיִּצְוֶרָם] לְבָלוֹת שְׂאוֹל מִזְבֵּל לוֹ :
- טז אַךְ-אֱלוֹהִים יִפְדֶּה-נַפְשִׁי מִיַּד שְׂאוֹל כִּי יִקְחֵנִי סֵלָה :
- יז אֶל-תִּירָא כִּי-יַעֲשֶׂר אִישׁ כִּי-יִרְבֶּה כְבוֹד בֵּיתוֹ :
- יח כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא-יִרְדַּ אֲחֵרָיו כְבוֹדוֹ :
- יט כִּי נִפְשׁוֹ בְּחַיּוֹ יִבְרַךְ וַיִּוֹדֶךָ כִּי-תִיטִיב לָךְ :
- כ תִּבָּא עַד-דוֹר אֲבוֹתָיו עַד-נֹצֵחַ לֹא יִרְאוּ-אוֹר :
- כא אָדָם בִּיקַר וְלֹא יִבִּין נִמְשַׁל כְּבָהֳמוֹת נִדְמוּ :

[פירוש המזמור]

שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד כי מה שידבר על דרך הפרסום הנה הוא מועיל לכולם. ואולי אמר חלד מעניין חלודה כמו שאמרו רבותינו ז"ל (תנחומא פ' כי תבא) על ממתים מחלד (תהלים י"ז). והכוונה שיסירו חלודת הטפשות. גם בני אדם וגו' כתנאי כל דבור שלם שיקבלו תועלת כל השומעים איש כפי כחו ובדברי **חכמינו** ז"ל (שוח"ט תהלים מ"ט) עשיר בתורה ואביון בתורה. פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות ייעד כי מה שידבר בפיו יהיו דברי חכמה ומוסר מפורסמים. אמנם בהגות לבו ותוכיותו ימצאו תבונות נסתרות והוא הבנת דבר מתוך דבר כעניין המשל והנמשל. אטה למשל אזני וגו' אמר זה לפי שהעניין המפורסם בו אמרו בדרך משל במה ששם קצת דברי המזמור משל לקצתם והכל יחד שמו לחידה לעניין השני היותר נעלם. והנה על העניין האחד אמר אטה למשל אזני. ועל השני אפתח בכנור חידתי. ואחר שהקדים עניני השיר ומדרגתו התחיל בדרוש ואמר למה אירא בימי רע וגו' אמר שהכוונה אשר הניעתהו היא לעורר לבות בני אדם ולגלות את אזנם שכל הרע המגיע אל המין האנושי במה שלא יגיע אחד מאלף אל כוונת

תכליתם הוא נמשך אל רוע בחירתם. והוא אומרו בדרך שאלה למה אירא בימי הרעה והוא זמן כליון הגוף והפסדו שהנפש והבשר יחדו יסופו כמו שחשבו האנשים הפתאים. והשיב עון עקבי יסובני. כלומר אנכי סבותי לי את כל הרעה הזאת כי נרדפתי מעצמי והושגתי. ואם כן איפא מי ירחם עלי.

הבוטחים על חילם וברב עשרם יתהללו. פתח להם בעניין השני שאמרנו שהוא המפורסם שבסכליות, והוא שום בקשת הממונות ודרישתם הדבר היותר מעולה שימצא באדם. ובדבר עם העשירים הבוטחים על חילם ומתהללים ברוב עושרם להיותו הטוב העליון בעיניהם, יאמר: אליכם עשירי עם אקרא היום, אגלה חרפות האדון הזה אשר אתם מבקשים. כי מלבד מה שהוא נודע וניכר לעין **החכמים** שהוא ענין פחות וחיצוני מהמבוקש, יתבאר פחיתותו מן הדרך אשר אתם משתמשים בו אצל הזולת או אצל עצמכם, עד שתחייבו להודות שימצא לאדם ענין יותר משובח שהוא יהיה התכלית המבוקש.

והעיון הראשון יתבאר בפנים הראשונים מהמזמור. והשני בפנים השניים. ובקטן מומיו החל ואומר אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלוהים כפרו ויקר פדיון נפשם וגו'. ירצה לא די שלא יועיל הון ביום עברה למלט בעליו מיום מיתה, אלא שימצא לו עוד חולי רע מצד רוע ההנהגה ברוע בחירת הבעלים בהשתמש ממנו. וזה כי איש מה כי יראה את אחיו ביום אידו, יום שבות זדים גופו, ועבדוהו וענו אותו, וכבר יאותו לשלח אותו חפשי במעט מהממון אשר ביד אחיהו איש. ותגדל אהבתו עם ממונו על אהבתו עם אחיו וחמלתו עליו על חמלתו, עד שיניחנו בצרתו ופדה לא יפדה אותו ולא יתן בעדו אפילו כופר נפש המושת בתורה האלוהית להנתן בפלילים. ואם מעט הוא, כ"ש שאם היה יקר פדיון נפשם כפי שוויו ממש, יחדל מן הפדיון ולא יתן לא היום ולא לעולם.

ויחי עוד לנצח וגו' ירצה ולא תאמר שיעשה כן לפחדתו כי ביום פדות אותו ימות מיד או קרוב לו ונמצא מאבד ממונו בלי הועיל שאף אם ידע בו שיחיה עוד לנצח ולא יראה השחת לא יפר אהבתו אשר עם ממונו ולא יוסיף. ולא יתן את כל מאומה בעדו. כי יראה **חכמים** ימותו וגו', קרבם בתימו וגו', אמר כי הסיבה המביאה לו לידי עיוורון היא כי יראה **חכמים** ימותו בענין אחד עם הכסיל והבער. ומאלו ואלו לא יראה שיישאר דבר אחרי מותם רק מה שיותר מעיזבון חילם וממונם ביד הקונה אותו לדורותיו. והקברים אשר הם בקרבם הם בתימו לעולם. ירצה שלזמן ארוך אומרים זה קבורת פלוני העשיר ומשכנותיו אשר ישכנו בהם בעוד בחיים יקראו על שמם לדור ודור מה שלא ירצה זה הזיכרון והשארית מחכמתם ומשאר השלימות.

ואדם ביקר בל ילין וגו' גזר אומר כי אדם אשר כזה שיש לו יקר העושר והנכסים ולא ילין בו להשתמש ממנו כשיבא צורך גדול אשר כזה שזכר מפדיון האח הוא מפורסם אפילו

להמון שהוא דומה לבהמות הנושאות בר ולחם ומזון על כתפיהם ואין ברשותם לאכול מהם ומתו ברעב. ואמר נדמו כי הוא והם נדמו דמיון גמור לא כעניין המשל לבד.

ואחר שהראה הגנאי הגדול הזה על זה האופן זכר גנאי עצום ונפלא ממנו אשר אליו הייתה כוונתו באלו הפנים הראשונים. וכבר שם הגנאי הראשון למשל או ערך אל השני. אלא שהגנאי הוא יותר מבואר בנמשל ממה שהוא מבואר במשל הפך המנהג בכמו אלו העניינים. אמנם כיון לבוא אליו באופן זה להפליג.

ואמר זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה. ירצה דרך הכסילות המפורסם אשר להם לחבב ממונם וליקרו על פני אחיהם זה דרכם כסל למו בעצמם ממש כי לא יציאו אותו בשום פנים לפדות את נפשם מיד שאול כמו שחויב לאנשים השלמים הקונים עולמם ועם היות שאחריהם בפיהם ירצו סלה כי תמיד תמצאם אומרים בפיהם שירצו בחיי העולם הבא ויבינו לאחריהם. אמנם יתרון אהבתם עם ממונם על הכל היא. או שירצה והראוי להיות להם אחריהם בפיהם ירצו אותו סלה. כלומר שלא נשאר להם מכל עמלם רק מה שראו אותו להיות אוכל לפיהם ובזה כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו'. ירצה שבזה העניין שתו עצמם כצאן טבחה אשר המות הוא הרועה אותם במה שינהגום במרעה דשן ושמן וירעום בכר נרחב כדי שתהיינה בריאות וטובות ליום מיתה ולא נשאר אחריהם כלום רק מה שנהנים הבעלים מדמי בשרם ומעורן ומצמרן כן אלו הפתאים לא נשאר אחריהם מעצמיותם כלום ולא ישלטו ליהנות מכל נכסיהם אשר עמלו בהם להטיב את נפשם וירדו בם ישרים לבקר עד צאת נפשם על דרך יכין וצדיק ילבש (איוב כ"ז) שהפתאים הללו האלוהים אשר עשאו הסגרים וצורם אשר מכרם לגלות אותם השאול ולאבדם מזבול לו.

אך אלוהים יפדה וגו'. ירצה רחמנא ליצולן מדעת האנשים החטאים האלה בנפשותם הרודפים אחר אלו הקניינים הפחותים אשר לא יועילו ולא יצילו אך אני אשוב מרדוף אחריהם להשיג המעשים אשר בהם יפדה אלוהים נפשי מיד שאול כי יקחני השאול להיות לו נפש לשלל סלה כנפשם.

אל תירא כי יעשיר וגו' כי לא במותו יקח וגו' אחר שגינה פתיות האנשים האלה על זה האופן הסב דברו עם האיש המסתפק אצל הממונות. ואמר אתה האיש אשר הסתפקת באספך די ספקך מהממון ונשאת בעולמך זה עול גאות העשיר וזדונו וחרפת חנופת הארץ אותו כי רב כבודו אל תירא שיהיה כן לעולם הבא הארוך והטוב אלא כמו שתראה בעיניך שלא במותו יקח את כל מאומה בידו כן לא ירד אחריו כבודו כי אין שם משווא פנים אל העשיר בעשרו כלל. כי נפשו בחייו יברך וגו' והטעם כי זה האוכל נפשו בחייו קלל ולא נשא ברכה במעשה הצדקה ומעשים טובים והוא ישא את עונו ואז הוא וחבריו הרשעים כמוהו יודוך כי תטיב לך לעצמך כל ימי חייוך במה שיראו שם ויכירו בין טוב לרשע ובין

עובד אלוהים לאשר לא עבדו. תבא עד דור אבותיו וכו' ירצה לא יקרה לו כאשר יקרה לאיש השלם אשר נאמר בו (בראשית ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום, וכמו שאמר ושכבתי עם אבותי וגו' אך תבא עד דור אבותיו ועמו אשר עמהם יאסף ותראה כי הוא והם לנצח לא יראו אור.

אדם ביקר ולא יבין וכו' ירצה ויתר שהיה הסכלות הראשון מגונה מאוד מהיות לו יקר עושר ונכסים ולא ילין על אבוסם אפילו לצורך אחיו אשר כנפשו. ולזה נמשל כבהמה הנושאת משאת המזון ולא נהנית ממנו. עוד מגונה מאוד זה האחרון אשר נתן לו מאת האלוהים יקר השכל לדרוש הטוב לעצמו ולא יבין לאשורו כי באמת נמשל כבהמות אשר נדמו מבלי הדעת ובמותם אין להם עוד אחרית ותקוה.

זהו שיעור מה שרצהו המשורר בחצוני ממאמריו אלה, אשר יכוין בהם אל הכתות ההמוניות גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. כי יש ויש בדבריו אלה מוסר השכל לכל, תוכחה לעשירים המנוולים עצמם אצל ממונם. עצה לאביונים שלא יסמכו עליהם בשעת דחקם. גלוי דעת את העם שעל הרוב המרבים בעושר וכבוד ימעטו במעלות עצמם והממעיטים בהם מרבים בכבודם וכבוד קונם.

אמנם מה שכיוונו על דרך החידה לדבר בו עם **החכמים** הוא -

העניין הראשון אשר אליו הייתה כוונתנו בראשונה להודיע שיבוש הסכלים המבזים צלמם לבלתי שאר לנפשם שום תקוה ואחרית אחרי מספר ימי אכלם ושתותם ואחרי כלות גופם ושארם. ולהראות להם כי עם שכליון הגוף הוא מהכרח החומר ומחויב רוע התחלותיו, ושלא יספיק כל הון להחליף ולהמיר הניתך ממנו יום יום כי אם טוב ברע כמו שאמרנו שאין לגזור כן על הנפש המשכלת בשום עניין.

ולפי זה יתבארו דבריו על זה האופן **למה אירא בימי רע** כו' אמר מה היא הסיבה אשר אליה אירא בימי הרעה שהוא יום מיתת הגוף והנפש האנושית גם היא חשבה להישבר כי **עוון עקבי יסובני** והוא חסרונות התחלתו ופחיתות היולאניותו כי מהכרחיותם מזורה הרשת מיום היוולדו וכמו שאמר (שם ג') ואתה תשופנו עקב כי הוא הנושך עקב כל מרכב מבלי שום המלט. כי גם הבוטחים על חילם וברוב עושרם, וחושבים שבו יוכלו לעמוד על נפשם כי תשיג ידם המאכלים הטובים והבריאים והמסעדים החזקים והמרקחים הלבניים המאריכים ימיהם ושניהם בנעימים, לסוף לא יועיל ממונם ורוב הונם לפדות את עצמם באותו הלחות ההווה והמתחדש בלקיחות ההמה עד שיהיה שווה למה שנתך ממנו ממש כמו שכתבנו ממשל היין המהופך.

אבל אותו המתחדש הוא באחיו הקרוב אליו, אשר אמרנו במשל כי אח לא פדה יפדה איש. ובכל יום ויום מתמעטת הקורבה ומתרחקת האחוה, עד שנעשה נוכרי לגמרי, והוא ענין המיות ההכרחי. והוא אומר לא ייתן לאלוהים כופרו כלומר שלא ישית כופר ותמורה אל הכוח ההוא הניתן מאת האלוהים בתחילת הבריאה כי הפדיון ההוא יקר עד מאוד ואי

אפשר לשום אדם להמציאו. וחדל לעולם ירצה כי לעולם הוא הולך וחסר ונגרע מערכו ושלמותו עד שיתבטל לגמרי. ואיך אפשר שיחיה עוד לנצח ולא יראה עוד השחת. ואמר שהגזירה הזאת אינה נמשכת לעצלת האדם והתרשלותו. ולא לקיצור ידיעתו כי יראה הרואה **חכמים** גדולים יודעי נפלאות בסודות הטבע יחד ככסיל ובער יאבדו ואין אחד מהם שלטון ביום המוות ועזבו כוחם וחילים לאחרים, כי לא יוכלו להשאירו בידם. כי קרבם וכרעם וכלי גופותם הפחותי היו למו לבית עולמם ומשכנותם לדור ודור. הוא לבד מה שיקראו בשמותם עלי אדמות מידת ימים.

והרי הוא מבואר שהאדם אשר כן לו מהיקר והשלמות בתמונתם זו הגופיית ובתיקון כל כלי עבודתם מכל שאר הנמצאים השפלים, ולא ילין בו אחרי בואו אל בית עולמו ואחרי שכב אל אבותיו, הוא נמשל כבהמות נדמו. ואי זו היא החיבה היתירה הנודעת לאדם הנברא בצלם אלוהים כמו שיחייב השכל באמת זה אשר יחייב תכלית החיוב שהמעלה העיקרית בשלמות הנפש ונצחיותה. כי על זה אמרו **חז"ל** (ברכות י' א) נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ה' אלוהי גדלת מאוד כמו שכתבנו בשער ו' וגם בשער כ"ב אצל ותשחק ליום אחרון דברנו בזה מה שיאות.

זה דרכם המחויב לגופותם מהכרח התחלותיו, היה כסל למו. כלומר, ליחס אותו לעצמם ממש ולנפשם במה שהיא צורתם המיוחדת, כי בחשבם כי כאשר תם זמן הסעודה יחד ושוב אינן סומכין על שולחן אחד, כי כאשר מות זה כן מות זה, ולו חכמו ישכילו מהות עצמם כפי מה שהאירה התורה האלוהית עינינו וכפי מה שיחייב השכל כנזכר, יבינו לאחריתם וידעו כי אין קיום צורתם העצמית תלויה באלו העניינים החומריים כדרך הגופים, רק בעיונים מחשביים דקים שכליים אשר לא יפסקו לעולם. כמו שאמרנו בסעודה של מצוה אדרבא, כל עוד שמזקינים כוח גבורת החכמה נתוספת בהם.

[הרצון להישארות הנפש עדות לאמת הבורא]

ויש להיפלא מדעתם זה הנפסד עם מה שימצא להם תמיד בפיהם גודל הרצון והחפץ להישארות אשר אחריהם אשר הוא ראה גדולה לאמיתתו כי לא לחנם נמצאה תשוקה זאת רק כשתוציא הדבר לפועל ככל התשוקות הנמצאות בכל בעלי חיים המוציאות תכליתם לפועל ברצון וחכמת בוראם. והנה הם עם דעתם זה האבד שמים עצמן כצאן טבחה אשר ברדתם שאול המוות ירעם בשבט ברזל וככלי יוצר ינפצם והיסודות הפשוטים אשר הם ישרים במעשיהם ותנועותיהם הם הרודים בהם במה שישובו כל חלקיו איש אל יסודו ואל משפחתו תחת אשר היה מטבע מדרגתם לרדות ולמשול ממשלת מעלה ורוממות בכל הנמצאים השפלים בעלי התנועה הרצונית וצורתם תלך לחרפות ודראון עולם או שיאמר וכאור בקר יזרח שמש צדקה ומרפא לישרים ואותם שצורתם מבלה השאול ואין השאול מבלה אותם מפני היותם מזבול לו ירדו באנשים החטאים האלה על

דרך שאמר (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה אמר ה' צבאות. אך אלוהים יפדה נפשי מיד שאול זה כי יקחני לעצמו וילמדני דעת ודרך תבונות לצאת מרשת סכלות האנשים האלה ומהתפשט בפח יוקשם והם הבלתי רואים שום מציאות לעצמן בלתי אם גויתם בטעות זה הדרך השני ושרותם והשתעבדם כל ימי צבאם, לפי הדרך הראשון.

ויורני ויאמר לי: אתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך עול מלכותם על צואריך, אבל הגוף וכל קנייניו הנם לך לעבדים ומשרתים לפניך, ואתה מושל בהם לעשות בהם כרצונך, ולא תירא מפחד הסכלים האומרים כי כאשר יעשיר איש וכי ירבה כבוד ביתו, כי לא במותו יקח הכל ולא ירד אחריו כבודו, כמ"ש ועזבו לאחרים חילם. אשר מזה היו מבררים שהאדם עבד למו, כי ודאי בהוציאו ממונו בימי חדלו על פי הישרת התורה והשכל, פרי הכל ותבואתו ייקח בידו. ובלכתו אל בית עולמו הנה אתו שכרו והוא ילונו ולפני מלכים ינחנו ועם נסיכים יושיבהו וכיסא כבוד ינחילהו. כי איש כזה ברך נפשו בחייו בהשתמש בכל כחותיו הגופים ובכל מאדיות ממונו לשימוש נפשו המשכלת, ולא זז ידו מתוך ידו. וכבר יושלם זה העניין יפה במשל נאות מאוד בפרשת ראה אנכי שער צ"ג ב"ה.

ואחר שהודעתך זה אשאלך אם יודוך כי תטיב לך בעוצם השתדלותך אשר בו תלוי שלמותך זה כי האיש אשר איננו שומע תבוא עד דור אבותיו אשר אליהם יאסף ככלות ימיהם ותראה כי עד נצח לא יראו אור ואם כן האם יש להחזיק לך טובה בהעלותך את הנרות אל מול פניך בהם תזכה לאור באור ה' בארצות החיים.

וחתם המאמר כי כמו שכבר גזר שהאדם שלא ילין אחרי מותו מאותו היקר הנתון לו לשלמות ראשון נמשל לבהמות נדמו, כן האדם אשר יקר תפארת השלימות האחרון הזה בכוחו, ולא יתבונן אליו וישתדל להשגתו בכבוד, שלא יחיה עוד אחרי נפלו ובעולם שאין בו לא אכילה ולא שתיה אין לו תקומה בו באמת חשב תועה על עושהו אשר הפליא במלאכתו ממלאכת כל שאר הבעלי חיים עם היותם שווים בתכליתם לפי דעתו, וחלילה ליוצר בראשית מעשות זאת.

והנה כלל מה שיקיפהו זה המזמור כפשוטו ומשלו וחידתו, הוא מה שאמרנוהו ראשונה מכוונת החכם בעל המאמר, שזכרנו בשני דיבוריו: אין משיחין בסעודה וכו' יעקב אבינו לא מת וכו'. וכפי מה שביארנו עניינו וטעמו והוא ענין נאות מאוד מצד עצמו. אמנם לא יספיק להיות הוא לבדו הנרצה אל בעל המאמר, מפני שעדיין יש לדקדק בו ולספק ארבעה ספקות.

[ארבע ספקות במזמור]

א. שלא נתחוויר יפה למה אמר **יעקב אבינו לא מת** ומאי קארי לה דפשיטא שכל הצדיקים במיתתן קרויין חיים (ברכות י"ח א).

ב. כי על כל פנים היה לו לומר ישראל אבינו לא מת כי הוא השם הראוי ליחס אל העצם הנאצל הנשאר אחת המות. וגם הכתוב שהביא מזכיר אותו דכתיב (ירמיה ל') אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל.

ג. אמאי הקשה המקשה ממאי דספדו ספדיא וכו' והלא מקרא מלא הוא ויראו אחי יוסף כי מת אביהם גם הוא עצמו אמר הנה אנכי מת ויוסף צוה שיאמרו כן לפרעה הנה אנכי מת בקברי וכו'.

ד. מה טעם המשיב מקרא אני דורש כי לא נתבררה הראיה. וגם מה שפרש"י ז"ל שהוא עדיין בגוף ונפש ומאי דחנטו חנטיא וכו' אינו אלא שנדמה להם שמת ואינו כן הוא זר מאד. אם מפני הכרחיות המיתה הגופיית אשר אין המלט ממנה מעטיו של נחש כמו שיבא. אם מפני הפעולות ההמה אשר אין דרך הכתוב לזכרן על האופן ההוא כשלא היו רק בדרך דמיון.

ואולם מה שאחשוב שהייתה עיקר כוונתו בזה הוא לפסוק ולגמור דין בספק אחד שנסתפק בדרוש הזה הנפלא שזה תוארו.

[האם הנפש תדבק בגוף או בעולם הנבדל?]

אחר שהנפש ההיולאנית בתחילת עניינה הוא כעניין הכנה והתחלה אל האצילות ההוא הנבדל המתעצם בו כמו שכתבנו ראשונה, מי יתן ונדע אם ההכנה היא תדבק עם הגוף בהפסדו כאשר נתהוותה עמו ונתקיימה באמנה אתו, או אם תתדבק אצל העולם הנבדל אשר נתעצמה בו. וזה שאם נניח שתתדבק בעצם הנבדל ירצה שיתהפך הדבר ההוא מהיותו היולאני אל עצם נבדל רוחני, והוא פלא.

אמנם אם יונח שתתבטל, הנה באמת ייחלש מציאות השארות הנפש ההיא הנקנית משני פנים:

האחד כי איך יתכן שיישאר העצם ההוא המתעצם מזולת הדבר אשר הנחנו שנתעצם בו. **והשני** שכבר יהיה העניין הנשאר דבר אחר זולתי זה האיש הרמוז, מאחר שלא יהיה הוא ולא דבר ממנו.

[כוחות שלמות האדם ידבקו בעצם הנבדל ויישארו עמו קיים נצחי]

והנה אחר שהיה זה בלתי אפשר כלל בחוק זה הדרוש. חויב אם כן אמות העניין הראשון והוא **שהכוח ההוא ידבק בעצם הנבדל וישאר עמו קיים נצחי**. כי הכוח הזה על זה האופן אינו דבר מורגש חומרי שיהיה נמנע זה ההתעצמות בו, כמו שנתבאר עניינו היטב

בשער ההוא הו' שזכרנו, שם בארנו השלוש מדרגות אשר בהנה יעלה האדם: אשר הראשונה מהם היא היותה על זה הכוח. ומשם יעלה אל התיכונה והוא השכל הקרוי אצל החוקרים הנקנה. וממנו אל השלישית אשר קראוהו שכל נאצל. אשר אצלם ימצאו כל שלמויות האדם לפי מדרגותיהם, והנה כולם מתעצמים יחד בחייהם ובמותם לא נפרדו כלל.

ובמדרש הנעלם (זוהר פ' אחרי) מה שיספיק להאיר עיני החכמים בדרוש הזה הנפלא: תאנא והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיך (ש"א כ"ה) נשמת אדוני מיבעי ליה אלא כמה דאמרן זכאה חולקהון דצדיקיא דכלא אתקשר דא בדא נפש ברוח ורוח בנשמה ונשמה בהקב"ה אשתכח דנפש צרורה בצרור החיים.

ראה כמה הפליגו להראות עניין החקירה הזאת ואמות המשפט עליה אחר שלא נעלם ממנו כי השמות האלו אשר הזכירם מנפש רוח ונשמה הם עצמם המדרגות עצמן שזכרנום הנה כמו שביארנו שם. וזאת היא עצמה כוונת החכם במאמר הזה שהיינו עליו, באומרו יעקב אבינו לא מת, לפסוק ולומר שהשלמות הזה הראשון המכונה אצלם בנפש הוא נשאר בלי ספק, ואין משיחין ואין טוענין עליו מטענת הסעודה, לומר שהוא היה ממש מן הכוחות הסועדים. ואיך יישאר אחר שתעקר השולחן מלפניהם, שאין טענה זו טענה, כי יספיק ההתעצמות ההוא להפרידו מההיולאניות ההוא, וליקח אותו אליו. ולמה שהיה העניין ביעקב אבינו על זה האופן ממש. רצוני שכבר היו לו שלשה שמות כנגד שלשה נפשות אלו, תלה הדבר הנכבד הזה בו.

וזה כי הוא נקרא יעקב בבחינת השלמות הראשון הנקרא אצלם נפש. ישראל אל שלמותו השני המתעצם כן הנקרא אצלם רוח. והשלישי מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' ע"ט) שנקרא אל שנאמר (בראשית ל"ג) ויקרא לו אל אלוהי ישראל והוא כנגד השלמות האחרון הנקרא אצלם נשמה שהזוכים בו הנם מועטים. ולזה אמר בחכמה עצומה יעקב אבינו לא מת לומר כי זאת הנפש ההיולאנית אינה מתה בצדיקים אבל שהיא מתעצמת עם השכלים המתעצמים עמה ונשארת עמהם.

והוא מה שדרשו היטב מהמקרא ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי שם הבטיח לו בשני שמותיו אלה המורים על שני אלו העניינים האפשרים להמצא בהרבה מהאנשים. יאמר שימצאו שניהם חיים וקיימים ונשארים לעולם. וכמו שאמרו (ברכות י"ג א) לא שיעקר יעקב ממקומו. אלא שיהא ישראל עיקר ויעקב טפלה לו. והעיקר והטפל אינם זזים זה מזה לעולם. ובשני שמות אלו הקישו לזרעו לומר מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. ועניין ההקשה הזאת וכוח לימודה הוא זה שאם יאמר הכתוב כי הנני מושיעך מרחוק ומארץ שבייך, אז יובן ראש הכתוב האומר אל תירא עבדי יעקב וכו' עד סופו כולו על הזרע ככל המון הכתובים על זה האופן, עכשיו שחלק ואמר הנני מושיעך מרחוק ואת

זרעך מארץ שבים. יראה שהוא עצמו נזכר ונפקד בישועה זו מלבד זרעו. ויראה שהוא אז בחיים בשמותיו אלו הנזכרים שם כמו שזרעו הנושע הם באלו החיים. ודוגמת כל זה ממש בספור אומרו אל שדי נראה אלי בלז בארץ כנען ויברך אותי. ויאמר אלי וכו'. ועתה שני בניך וכו' כמו שנבאר שם ב"ה. והנה מפני ששמע השומע והבין כוונתו הקשה עליו בכדי אמאי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא כלומר אם כדברך כן הוא שהצורה ההיולאנית הזאת היא נקשרת ונשארה עם הנאצלת למה יבכו למת וינדו לו מאחר שלא נעדר ממנו האישיות עצמו אשר הוא עליו, מזמור שיר מיבעי ליה. והיה ראוי שימצא רושם אמיתת זה העניין בפרסום המנהג אבל צערם והספדם יורה שכבר אבד ממנו דבר מעצמיותו עליו ראוי להספיד ולהתאונן. וכבר תקבל החכמה מופתים כאלה בקצת הדרושים כמו שכתב **החוקר** פ' י"ד מאמר ז' **מהמידות**. אמר כי הדבר המפורסם אשר יפרסמו אותו עמים רבים פעמים רבות לא יאבד מכלי. והוא טעם מה שהקפיד שאול על המחוללות הכה שאול באלפיו וכו' (ש"א י"ח). והזכיר חנטו חנטיא וקברו קבריא כי הכל הוא ממין האבל וההספד המיוחס אל הקוברים. והשיב מקרא אני דורש, שנאמר ואתה אל תירא וכו'. שהיא תשובה ניצחת לפי העניין כמו שאמרנו. וכדאי הוא המקרא הזה לבטל הדעת הלקוח מהמנהג והפרסום אשר בכל ההמון כי לא מחכמה עשו. רק אם היה על דרך בנו לאובדים ולא לאבדה (מו"ק כ"ה ב) או שהבשר עליהם יכאב כמו שאמר (ברכות ה' ב) על שופרך קא בכינא וכו'. וזה דמיון ורעות רוח.

ולזה עניין אפשר שכיון **רש"י** ז"ל באומרו **ומאי דחנטו חנטיא וספדו ספדיא, אינו אלא שנדמה להם שמת ואינו כן**. כי על דרך האמת אין לבכותו ולסופדו אחר שלא מת. אמנם אמר על עצמו הנה אנכי מת ואלוהים פקד יפקד וכו'. ונאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם, לפי שגויעת הגוף היא הכרחית אף לקדושים אשר בארץ המה לאותו הכרח טבעי שכתבנו בפירוש המזמור, אשר משם ייפרד והיה לד' ראשים, אשר יראה רמזום **חכמינו** ז"ל באומרם (סוכה כ"ט א) על ד' דברים חמה לוקה וכו'. וזה כי באומרם חמה לוקה או מאורות לוקין (שם) כווננו אל אסיפת המאורות הגדולים, המה השלמים אשר מעולם אנשי השם כאומרו (יומא ל"ח ב) זרח השמש ובא השמש וכו'. עד שלא כבתה שמשו של עלי זרח שמשו של שמואל ונאמר (דניאל י"ב) ומצדיקי הרבים ככוכבים.

ורמזו (סוכה שם) אל הסיבות אשר מהנה תתחייב המיתה על כל פנים:

[הראשון] וזה שאב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה הוא מה שאמרנו מהלחות השורשי שניתך ולא נתחלף בכיוצא בו, והוא דבר שאינו נרגש לשעתו.

והשני כשיתחייב לסיבה מה, שכנו אותו אל משכב זכור והוא תגבורת הכוחות או היכולת המתפעלים על הפעולות ושיבוש סדר הנהגת הגוף וקלקולו.

והשלישי כשיפסד לסיבה או סיבות הכוח הזן אשר יישפך עמו דם הכוח החיוני שהוא אחיו תאומו כדבר שנאמר (תהלים ק"ז) כל אוכל וכו'.

והרביעי למלאת ימי הנערה המאורסה, היא הנפש הנכבדת לבוא אל בית חופתה אשר היה שם אהלה, דכתיב (קהלת י"ב) והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה.

ולפי שאין המלט מזה בשום פנים, אמר שצעקה ואין מושיע לה. ואפשר שרצו בזה לומר שאם לא הייתה הנשמה העליונה אנוסה בעולם הזה כלל מכוח החומר ומעשהו שאפשר לה לחיות תמיד ולהחיות הגוף עמה כמו שהוא העניין באליהו ז"ל וזולתו כנזכר.

אמנם מה שאמר במאמר הקודם (סוכה שם) על ארבעה דברים מאורות לוקין, על כותבי פלסתר וכו' אחשוב שכוונו אל ארבע סיבות חיצונות אל המסובב עצמו לקוחות מרוע אנשי דורם אשר לפיהם ראוי שילקו מאורותיהם ויאספו נגהם לעיניהם. ושלא יראו אור פני **החכמים** המזריחים נר מצוה ואור תורה בעולם. וכמו שאמר הנביא (ישעיה כ"ט) יען נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר.

וזה המאמר קרוב מאוד למה שאמרו (סנהדרין ק"ג א) ארבע כתות אינן מקבלות פני שכינה וכו' כי **כותבי פלסתר** לפי מה שפירש **רש"י** ז"ל שכתב מכתבי עמל לשום דופי על אדם לכתוב בשמו מה שלא צוה הן עצמן כת מספרי לשון הרע שמיחסיים לאדם מה שלא צוה ולא דבר ולא עלתה על לבו, **ומעידי עדות שקר** הן הנה כת דוברי שקרים שהם ממציאים המצאות בדויות להעמיד ולקיים כוונתם המקולקלת בשקריהם ובפחזותם. **ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל** הוא משל נאות על כת לצים כי זאת לעגם בליצנותם כמתלהלהים יורו זיקים באזני שומעים ואמרו הלא משחקים אנו וברוב הזמן נמצא היזקם גדול כמו הבהמה הדקה יראה נזקה מועט ולסוף ימצא הנזק מרובה בארץ ההיא. **וקוצצי אילנות טובות** אלו החנפים שנושאים פני הרשעים בעלי הזרוע. והוא סיבה עצומה למעט הצדיקים והשלמים ולגרשם מפניהם.

וכמו שאלו הד' כתות הם נפרדות מפני שכינה שנאמר בהם (תהלים ה') לא יגורך רע. דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם ק"א), משך ידו את לוצצים (הושע ז'), כי לא לפניו חנף יבוא (איוב י"ג), כך הם ראויים ליטרד מלפני החכמים והשלמים. ומפני רעתם נכבו מאורותיהם לעיניהם. ואם שהם זורחים שם בבית מנוחתם. אמנם הם נשארים זולתם חשך ולא אור, עד יכירו את עונשם והתוודו את עוונם, ועליהם יזרח אור אחר ממינו, כמה שאמרו עד שלא כבתה וכו'. וזה דבר נכון יסבלוהו יפה אלו המאמרים.

ובפתיחת הספר אשר קראנוה מבוא שערים, פירשנום לענין סיבות קיצור השכלים האנושיים בהשגותיהם. גם נקל הוא לייחס אליהם הסיבות אשר בעבורם יפלו האנשים בחטאים המגונים, כי כל אלו הדברים הן קרובים ודרך אחד להם.

ואיך שיהיה נתבאר טעם פירוש אמרם יעקב אבינו לא מת, היותו כמו שביארנו. וכבר נמצא בתלמוד מעשים מוכיחים וספורים מעידים על שיהיה כבר צד ענין הגוף עצמו עם זאת הנפש, כענין הנפש עם הנשמה האצולה, עד שכבר ימצא לו עמהם צד מה אל הקשור והעירוב שיספיק להעמידו על קיום מה משאר הגופים.

ונניח עתה לאלוהו ז"ל ולרבי"ל לפי מה שסופר **מחז"ל** (כתובות ע"ז ב), למה שנדבר בו בשער האחרון ב"ה. וגם לרבנו הקדוש ז"ל שסופר בפרק הנושא (שם ק"ג א), דכל בי שמשי הוה אתי לביתא, שהוא ענין ההתלבשות הרגיל אצל **החכמים** אשר נדבר ממנו בפירוש פרשת בעלת אוב שער ס"ה ב"ה.

אמנם ניקח ראייה ממה שאמרו (בבא מציעא פ"ד ב) שנתקיים רבי אלעזר בר"ש י"ח שנים אחרי מותו, והיו שומעין מפיו הוראות כל הזמן ההוא. וגם במסכת שבת (קנ"ב ב)

הנהי קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו רבי אחא בר יאשיה אתו אמרו ליה נחר בן גברא אתא אמר ליה רב נחמן מאן ניהו מר אמר אנא אחא בר יאשיה אמר ליה ולא אמר רב מארי עתידי צדיקי דלהוו עפרא אמר ליה ומנו מארי דלא ידענא ביה והא קרא כתיב (קהלת י"ב) וישב העפר על הארץ כשהיה א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב (משלי י"ד) ורקב עצמותי קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותי מרקיבין כל שאין קנאה בלבו עצמותי אין מרקיבין.

כל אלו העניינים והדומים להם הם נפלאים מספור, שאם כפשוטן הן הנה יצדק יותר מאמר **רש"י** ז"ל.

והנה עם זה נתבאר מה שרצינו אליו בזה הדרוש הנכבד הראוי שיידרש בו במקום אשר יספר הכתוב מחיי יעקב אבינו ופטירתו מן העולם, כמו ששמוהו **רז"ל** לנושא במאמר הזה, כווננו לביאור באומרם יעקב אבינו לא מת, במאמר הנביא אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל.

ויראה שאל זה הדרוש עצמו כיון הנביא באומרו וכל בניך למודי ה' וכו' בצדקה תכונני וכו' הן גור יגור וכו' (ישעיה נ"ד). אמר ראוי שיהיו הבנים למודי ה' לעשות צדקה ומשפט ושיתרחקו מעושיק כי הוא כלל גדול בתורה סור מרע ועשה טוב כי בזה לא יראו מעושיק

הממונות ולא ממחנת זאת הנפש ההיולאנית אשר יפחד עליה שלא תחיה אחר מיתת הגוף כמו שאמרנו כמו שעל זה העניין אמר ואל תחת ישראל. ומפני קורבת זאת הנפש אל הנשמה הנאצלת אמר (שם) וממחנתה כי לא תקרב אליך. הן גור יגור אמר כי עניין היות כל הצורות ההיולאניות גרות בארץ דירת עראי וחזרתם אח"כ לאפס, מאותי היה שכן גזרה חכמתי שבהפרד תכונת נושאייהם תבטל גם היא. אמנם מי גר אתך עליך יפול אבל עניין הצורה ההיולאנית הגרה עמך לא יתבטל אבל עליך יפול וישכון וימצא במחיצתך.

הנה אנכי בראתי חרש וכו' (שם) אמר כי הוא יתברך ברא הטבע על עניין החרש הנופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו. וזה למה שמוציא כל הוויותיו פירוש החום השמשי ואנכי בראתי משחית לחבל כי זה הטבע בעצמו הוא אשר יחייב הפסד למה שחויב הפשט הצורה בהתחדש זולתה.

אמנם העניין הזה אל עצמותך לא יגש כי כל כלי יוצר עליך וכו'. וזה כנוי לכל הטענות שאפשר לטעון על זה הדרוש כגון זה שאמר **החכם** אין משיחים בסעודה ויתר הטענות אשר זכרנום בשער ה' כי מהם שידמו לכלי קרב מצד מה שמראים שום טעם בדבריהם. ומהם שאין בהם ממש רק אונאת דברים וגבורת לשון לבד. ואמר כי אלו ואלו לא יצדקו בזה כלל. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה' (שם) כי הטוב הזה הוא עצם השכר הנתן לצדיקים חלף עבודתם מאתו ואין זולתו במה שתודיע למין האדם חבה יתירה על שאר החיים.

וזאת היא הראיה היותר עצומה שבזה הדרוש כמו שאמרנו וכמו שאמר **החכם** (קהלת א') מה יתרון לאדם בכל עמלו וכו'. והוא עניין נכבד מאוד בעיני. יראה שכונן הנביא לגזור משפטו כמו שכן הותר כוונת **החכם** בעל המאמר.

ואחר שדברנו עד הנה נזכור הספקות הנופלות בזה הסיפור אשר אנו בביאורו כמנהג.

הספקות הנופלות בזה הסיפור

א. למה זכר מה שחיה יעקב בארץ מצרים אחר שכלל אותו אחרי כן בכלל כל ימי חייו.
ב. במותר הנופל בדברי יעקב אבינו בצואת הקבורה כי ראשונה אמר בלשון שולל אל נא תקברני במצרים ואחר כך בלשון מקיים ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם דהא ודאי האחת בכלל חברתה. גם יש להתבונן בצורך הקבורה שכל כך נעשה ממנה עקר בכתוב אצל האבות וזולתם.

ג. בסידור דברי יעקב אבינו אל יוסף שעם שכוונתו להודיע כי עוד לו ברכה בה יוכל להוסיף לו שכם אחד על אחיו עדיין יש לדעת מה עניין ברכה זו. וגם לדקדק מה טעם אומרו ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם שהרי לא הייתה בכורת יוסף

לעניין חילוק הארץ כלל. גם מאמרו ויברך אותי נראה שהוא מותר יספיק כשיאמר אל שדי נראה אלי בלזז ויאמר אלי הנני וכו'.

ד. אומרו ומולדתך אשר הולדת אחריהם וכו'. וכי היה דבר ה' בפי הנביא ללעג מאחר שלא היו לו בנים אחרים עד הנה. וגם מה שתקן אנקלוס לא הועיל כלום אחר שלא היו לו אחרי כן. ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שהיו לו ולא הזכירם הכתוב שאין צורך, לא יסבלהו הדעת כי צורך גדול הוא להודיע שהיו בנים רבים ליוסף הצדיק ושנתקיימו בו דברי יעקב אביו וכי לא עדיפי כשם בת אשר סרח (במדבר כ"ו) או כשהזכירו את ער ואונן בכל מקום שהזכיר תולדות יהודה (שם) ואלו שהיו בחיים הם ובני בניהם בכלל שבטי ישראל לא יזכרו ולא יפקדו לעולם.

ה. כי לפי פירוש רש"י ז"ל היה לו לומר ואני בבואי מפרדן וכו'. בשעה שהשביעו לא בזכרו הסיבות אשר בעבורם יוכל לברך כן את יוסף.

ו. אומרו וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה ויאמר יוסף וכו'. ואח"כ ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ויגש וכו'. כי היה לו להחליף הסדר לומר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ויאמר מי אלה ויאמר יוסף וכו' ויגש אותם אליו וכו' ולמה לא סדרם יוסף מתחלה כרצונו כשהגישם אליו עד שהוצרך להוציאם מעם ברכיו וגם השתחואה זו אז למה. ועוד בשלמא נטילת הבכורה מראובן כמו שהעיד הכתוב (ד"ה א' ה') ובחללו יצועי אביו, אבל ממנשה לאפרים למה. ועוד אומרו את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ודאי נראין דברי מותר כי ידוע הוא כי שמאל האדם לימין חברו העומד נכחו.

ז. אמרו שכל את ידיו כי מנשה הבכור שמזה הטעם לא היה לו לשכלם וגם שלא נמצא בדגוש כיוצא בו לפי תרגום אנקלוס.

ח. אומרו האלוהים אשר התהלכו וכו' האלוהים הרועה וכו' המלאך הגואל וכו' כולי האי למה לי.

ט. למה ירע בעיני יוסף בשעור ההוא בתת הבכורה לצעירו כי שניהם בניו ופועל ידיו וכבר התחיל הרמב"ן ז"ל להתיר ספק זה.

י. אומרו ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וכו' היה לו לומר ידעתי בני ידעתי כי זה הבכור שים ימינך וכו' כי מה היה יוסף יודע מה שעתידי להיות. וגם שיש לדעת מה הייתה כוונתם ז"ל (ב"ר פ' צ"ז) באומרו ידעתי מה שעשו לך אחיך וידעתי כי זה הבכור כי מה ענין זה לזה. ומה טעם אשר לקחתי וכו' בחרבי ובקשתי.

ומעתה נתחיל בביאור

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וכו'. (א) אמר כי אותם י"ז שנה שכלכל אותו יוסף במצרים ושאר שני חייו כלם השוו לימנות לו מהחיים אשר נתן לו אלוהים תחת השמש לומר שהכל מהשגחת הש"י על יראיו להצילם ולהחיותם ומה שעשה יוסף

בשליחותו יתברך הוא עושה כמו שאמר (בראשית מ"ה) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוהים וכו' ומה יקר דקדק דורשי רשומות שאמרו על הרועה אותי מעודי ועד היום הזה מעודי בגימטריה ק"ל. הז"ה בגימטריה י"ז. כלומר הוא הרועה אותי מעודי עד היום הזה.

אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי וכו'. למה שעניין התעצמות הנפש הנזכר אצל השלמים הוא ההדבק הכח ההוא ההיולאני באותו העצמות ההוא הרוחני הנקנה אליו יום יום היה מההכרח שישאר לגוף שייכות מה עמהם כמו שנתבאר בסוף דברי השער והיא הסיבה אשר אמרו ז"ל (שבת קנ"ב ב) כל שנים עשר חדש נשמה עולה ויורדת. ולזה הקפידה תורתנו הקדושה כל השיעור ההוא והיא שעמדה לאבותינו הקדושים ולכל החסידים המקפידים בשתיה גם כן הקבורה במקום ראוי ונאות שתהיה לנשמתן הקדושה שמה מהלכים לפי טהרתה וקדושתה וגם לשוב העפר ההוא הנקי אל ארץ קדושה כשהיה. ואז הרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה. וכבר כתבנו עניין הקבורה ותועלותיה אצל קבורת אברהם ושרה שער כ"ב ע"פ עליו כי הם דברים נאותים לדעת. וזה הטעם אשר השביע יעקב את יוסף והקפיד הקפדה גדולה באומרו אל נא תקברני במצרים. (ב) שהכוונה שאפילו לפי שעה לא יקברו שם על מנת להעלותו אחר כך כי ירא שמה ידחה הדבר אלא מיד כשאשכב עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם.

ויאמר אנכי אעשה כדברך ואיני צריך לשבועה כי חמורה עלי מצותך. ויאמר השבעה לי וכו'. כי ירא שמה המלך יעקב על ידו ולסוף הוצרך לזה שנאמר אבי השביעיני לאמר וכו'. ונאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך. ואולי באומרו אנכי אעשה כדברך, ירצה שאותו יעלה מיד ולא ישימהו בארון במצרים כמו שיובן מאומרו אל נא תקברני במצרים אבל לעצמו שיעשה כדבריו אשר היה ירא מפניהם. וישם שם בארון במצרים. עד יפקוד ה' אותם כמו שאמר ויחנטו אותו וישם בארון במצרים ואפשר שעל הכל השביע אותו כמו שנרמז באומרו (שמות י"ג) כי השבע השביע את בני ישראל וכו'.

ויהי אחר הדברים האלה וכו'. שנתוספה עליו חולשה ונפל למשכב הוגד ליוסף כי קרוב יומו ויבא לפניו עם שני בניו שיברכם נפשו בטרם ימות. **ויאמר יעקב** וכו' למה שרצה להעלות את בני יוסף למעלת השבטים ומספרם. ולכאורה היה דבר זר ונפלא אם יש לו מקום לעשות זה בירר הטעם והסיבה אשר בעבורה יש ממש במעשיו.

ואמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי וכו'. (ג) ירצה הנה למדתי מדבריו שני דברים. הראשון כי יש עניין לברכה זו עם היותו בארץ. והשני שהברכה היא נאמרת על עצמי ממש כמו שאמר ויברך אותי לא שכוונת אומרו הנני מפרך והרביתיך תהיה על הרבות הזרע לבד שאם כן לא היה לו לומר ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחר כך אלא ונתתי לך את הארץ הזאת ויובן הכל אל הזרע. אבל עכשיו

שדבר עלי ועל זרעי יראה באמת שיש ברכה לי לעצמי וברכה לזרעי בפני עצמם והוא טעם ויברך אותי.

ודוגמת זה הוא מה שאמרו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כמו שביארנו. ועתה שני בניך הנולדים לך וכו' אחר שמהטעם הזה יש לפתור אותה ברכה שברכני בקהל עמים בעצמי ממש כלומר שיתוספו לי עוד בבני קהל עמים ואחרי כן לא נולד לי בן שיתקיים בו זולתי בנימן שעליו נאמר גוי כמו שפירש"י ז"ל. הנה מעתה ראיתי שיהא פתרונו כי שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם כי עליהם נאמר הנני מפרך והרבתיך כמו שאמרנו. וכדי שלא יובן מאומרו לי הם שיהיו לו כשאר בני בניו. ביאר, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כי בהיות על זה האופן יתקיים מה שאמר ויברך אותי, ואמר עד בואי אליך כנגד מה שאמר נראה אלי בלזז בארץ כנען לומר שכבר נולדו לו בעודו בארץ וזכות זה יסייע אף על פי שנולדו חוצה לה. והנה צורך הברכה הזאת היה גדול מאוד כי לפי שעתיד שבט הלוי ליבדל לימנות ליגיון לעצמו חויב שיתוסף עוד שבט אחר למלאת מקומו בדגלים ובכל מקום להשלים מספר השנים עשר. וזה לא היה אפשר לו כי אם בחלוק שבט אחד לשנים והוא משפט הבכורה שהיה בידו לתתו לאחד מהם.

ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו וכו'. (ד) אמר כי בני בניו הנולדים לו אחריהם אחרי בואו למצרים הם יהיו לו. והכוונה כי בני יוסף יהיו כבני יעקב ממש במספר השבטים. אמנם בני בניו יהיו לו ליוסף כאלו הם בניו ממש להקרא ראשי משפחות בישראל עד שיהיו שוים במדרגה אל חנוך ופלוז וחצרון וכרמי בני ראובן ואל יתר בני השבטים. ומזה תמצא שאפילו בני שלשים היו בהם ראשי משפחות מכאן ואומרו ומולדתך אשר הולדת וכו' כמו שאמר (במדבר כ"ו) למכיר ממשפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי וכו'. מה שלא נמצא כן לשאר השבטים בבני הבנים ואם היו מיורדי מצרים. וזהו טעם אומרו ומולדתך אשר הולדת כי לא על הבנים הוא אומר כי אם על תולדותיהם. וכמו שאמר אחרי כן גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף. ויתכן כי לא נכתב וירא יוסף אל בניו בני שלשים רק להודיע כי דבר ה' זה אשר בפי יעקב לא ישוב ריקם כי אם הוליד והצמיח ועשה פרי למעלה.

והנה תועלת הברכה הזאת למתברכים בה היא גדולה מאוד גם כן כי בה יהיו שני הבנים האלו מכלל השנים עשר עמודים אשר בית ישראל נכון עליהם אשר אי אפשר להתקיים זולתם ובניהם ובני בניהם מכלל הכוכבים הגדולים בעלי הכבוד הראשון אשר כל זה היה מעקר כונת הבית ועצם צורתו כמו שביארנו בשער הקודם. ושאר דברי הרב רבי לוי בן גרשום ז"ל בזה הם חלושים מאוד וכ"ש מה שהתחכם לומר שאולי לא ידע יעקב שתהיה

אחר כך חלוקת הארץ לגלגלותם כי לפעמים יעלם מהנביא דבר. וכמו שאמר (מלכים ב' ד') 'וה' העלים ממני וכו' ונעלמה מיעקב מכירת יוסף וכדומה. ואני איני רואה הנדון דומה לראיה כי באמת הנביאים לא אלוהים המה שידעו כל המאורעות ההוות במציאות רק כשיגלה ה' סודו להם לתכלית מהתכליות וכאשר לא יועיל גלוי או שיתכן ההסתר אז יהיה הדבר נעלם מהם כמו מהשאר אבל שיוגד להם דבר בנבואה והם לא ידעו ולא יבינו תכן אמיתתו חלילה לו ולהם כי באמת כשאמר ברוח הקדש שעליו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי אלו לא היה יודע למה יהיו כמוהם אם למניין השבטים אם לנחלה אם לעניין אחר יהיה דבר ה' בפיו ללעג ולחרפה.

ואני בבואי וכו'. (ה) ירצה והראיה האמתית על שהברכה אשר כן נתברכתי בלזוז זה פתרונה ולא בשיתוספו לי עוד בנים כי אני בבואי מפרך תכף ומיד שנאמר לי מתה עלי רחל בדרך ההוא עצמו אשר שם קבורתה עד היום בדרך אפרת והנה לא הייתי מייחל להבנות עוד זולתי ממנה שהייתה אז בתחילת הריונה. שלא כבן ילדה בת ופסקה. והשפחות לא נתנו לו רק להבנות הגבירות בהנה כי בנימן כבר נגמר ונעשה.

וירא ישראל וכו'. ראה אנשים נצבים עליו ולא הכירם כי כהו עיניו משיבו ושאל מי אלה. ואמר לו יוסף בני הם אשר נתן לי אלוהים בזה המקום כאשר אמרת הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי וכו' והביאותים אליך והצגתים לפניך כדי שיתקיים עליהם בפניהם הדבר. ויאמר קחם נא אלי ואברכם, שיקרבם אליו יותר אולי יוכל לראותם וישום עיניו עליהם לטובה ולברכה כי הוא דבר מועיל בכמו אלו העניינים.

ועיני ישראל כבדו מזוקן. (ו) לא יוכל לראותם כאשר חשב והגיש אותם אליו לנשקם ולחבקם כי יהיה לו בזה נחת רוח עמהם מקום הראיה כמו שעשה אביו באומרו (בראשית כ"ז) גשה נא ושקה לי בני ויגש וישק לו וכו' ויברכהו וכו'. והגיד שכבר הגיע לו מזה קורת רוח ומשוש נפש עד שאמר ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלוהים גם את זרעך. (ז) וכיון שראה אותו יוסף שמח וטוב לב הוציא אותם מעם ברכיו לכוונם אל הברכה הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו והשתחוה על מה שראה כי נכון הדבר מעם האלוהים וכו'.

ויקה יוסף וכו' הקפיד כל ככה על סידורם, למה שראה את אביו מקדים את אפרים בדברים. אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, וחשב שהיה טעות בפיו. והזכיר הכתוב מה שלקח יוסף את אפרים בימינו וכו' (ז) לומר שכך הייתה סיבה מאת ה' שלא נחה על אפרים יד שמאל לא מיוסף ולא מיעקב כי הוא לקחם כן כדי שיבוא לאביו להפך.

ואמר וישלח ישראל יד ימינו וישת על ראש אפרים וכו' והוא הצעיר זאת אומרת כי צעירותו סייעה בדבר כמו שכתבנו בשער הבכורה. ואולי בברכתו שנתברך בלזוז ראה סימן זה במה שנאמר לו (שם ל"ה) אני אל שדי פרה ורבה כי שם אפרים קודם. וגם כאן זכרה יעקב ויאמר אלי הנני מפרך והרבתיך. ומשם למד אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי.

וענין הימין והשמאל הוא דבר מפורסם בכל אלו העניינים בפירוש אמר (משלי ג') אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ייחס העיקר אל הימין אשר היא העיקר בפעולת האדם והתחלת תנועותיו, והטפל אל השמאל שהיא מסייעת. וכן אמרו ז"ל (תנחומא פ' מטות) לב חכם לימינו (קהלת י') זה משה, ולב כסיל לשמאלו אלו בני גד ובני ראובן. ובפרק העומר יתבאר זה עוד שער ס"ז בעזרת הצור.

שכל את ידיו כי מנשה הבכור. (ז) לדעתי מלה זו ואם אינה סמוכה היא מלשון הסכלתי ואשגה (ש"א כ"ו), סכל נא את עצת אחיתופל (ש"ב ט"ו), וכבר באה מלת סכלות בשי"ן ובסמ"ך בשוה בספר קהלת (א' וב'). והכוונה כי במה ששם הימין על הצעיר והשמאל על הבכור הראה שסכלו ידיו ולא ידעו כי מנשה הבכור.

ויברך את יוסף ויאמר וכו' למה שהמבורך באלוהים אמנם יתברך בג' עניינים ראשונים לכל הברכות:

הגדול שבכולן הישרה ההולכת למול ההצלחה האלוהית הדבקה בנפש. **והשנית** המצלחת בעניינים הזמנים הצריכים לפי דרכו כדי שלא יטרד משלמותו לבקשתם.

והשלישי ההצלה וההגנה מכל הפגעים והמקרים המתרגשים מחוץ. וכאשר נשלמו ג' אלה לא ימצא עמו חסרון דבר. (ח) והנה על הראשון אמר האלוהים אשר התהלכו אבותי לפניו. ועל הב' אמר האלוהים הרועה אותי מעודי וכו'. ועל הג' אמר המלאך הגואל אותי מכל רע. ובאומרו יברך את הנערים יכוין את כל אחד מהתוארים האלו איש איש לפי עניינו.

ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב וכו'. הוא מה שאמר ראשונה כראובן ושמעון יהיו לי שיקראו בני יעקב בן יצחק בן אברהם בשוה כשאר השבטים לא כמו בני השבטים שיתייחסו אל אבותיהם כמו שפירשנו. ולפי שהעלה אותם במספר שבטים והיה ראוי שירבה מעניינם כשני שבטים שלמים לזה אמר וידגו לרוב בקרב הארץ כי היא ברכה מיוחדת לזה.

וירא יוסף וכו' וירע בעיניו וכו'. (ט) לא מפני שרעה עינו בצעיר בניו אלא שחשב שהוא אצלו בלבול וחולשת דעת ושמה זה וזה לא יתקיים בידו וכבר כתב זה **הרמב"ן** ז"ל אלא שראיתי לסמוך החשש בדבר מכירתו של יוסף כי הוא לא ידע וה' העלים ממנו והיה ירא דבתרתי הויא חזקה. ועוד כי איך יתכן שבמקום שיפה כוחו של מנשה להעלותו אל מדרגת השבטים יורע כוחו לינטל מבכורתו.

ולכל זה הייתה תשובתו נכונה: (י) ידעתי בני ידעתי שתי ידיעות כנגד שני העלמים. ומה יקרו דברי **חכמינו** ז"ל שאמרו ידעתי מה שעשו לך אחיך, וגם ידעתי כי הוא הבכור. וגם הוא יהיה לעם מטעם בכורתו, וגם הוא יגדל לעלות במדרגת השבטים. ואולם בזה העניין,

רצוני בהתחשב במניין השבטים, אחיו הקטון יגדל ממנו להמנות ראשונה. ולא הורע בזה כוח הבכור מפני פחיתותו, רק לגדולת מעלת אחיו, ולפי חשיבות האנשים הראשיים העתידיים לצאת ממנו.

ויראה שנתפייס יוסף, והוסכמו יחד בברכתם, הוא שנאמר ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמור ישימך אלוהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה. כי מאז החלה גדולת אפרים להיזכר בפי הכול. ויאמר ישראל וכו' הנה אנכי מת כבר כתבנו באיזה אופן נאמר יעקב אבינו לא מת, עם שהגוועה הייתה הכרחית לסיבות העצמיות שזכרנו שהם ידועות אל הטבע, ורמוזות במדרשי חז"ל. והנה עם זה המאמרים האלה הם בלתי סותרים.

[ואני נתתי לך שכם אחד – משמעת מתן שכם ליוסף]

ואני נתתי לך שכם אחד וכו' אשר לקחתי מיד האמורי וכו'. (י) זה ענין הבכורה אשר לקחה מעשו שנשא נשים חיתיות ואמוריות והיה זה ברוב חריצות וזריזות ששם עליה כמו שבא בסיפורו.

והנכון בעיני שכוון אל שכם העיר. ובאומרו אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי יכוון אל עניין נכון אצל הגעת הדברים אל האנשים כי מהידוע שהמגיע מפאת ההשגחה הגמורה לא ייחוס אל השתדלות האדם וכוחו וגבורתו כמו שבאה כל נחלת ישראל עליהם, אשר עליהם אמר יהושע (כ"ד) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך. והמשורר אמר (תהלים מ"ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו'. וגם החליט על עצמו (שם) כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני.

אמנם כאשר יגיעו לאדם הצלחות או קניינים מה להמשך אחר רצונו ודעתו בלי הסכמת הדעת העליונה, ההוא יקרא על שמו, והם קניינים חלושים אינם קיימים, כמו אותם אשר הם על פי השגחת הש"י ועצתו. והנה לפי שלקיחתו את שכם לא היה בעצת הש"י ועל פי דבורו, אבל נמשכה מצירוף עצת הבנים ומפחזותם, כמו שאמר עליהם שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם בסודם אל תבוא נפשי וכו', ומהידוע כי לא היה אז בתכלית הדיבוק עם השם לסיבת איחור נדרו, כי על כן מצאתהו רעת דינה, כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"א), לזה אמר שהוא נתן לו את העיר הזאת אשר לקח בחרבו ובקשתו, כלומר שאינה מכלל הארץ אשר ייתן להם ה' לא בחרבם ולא בקשתם, ושלזה יוכל לתת אותה אליו כמי שנותן דבר מנכסיו שיהא עודף על חלק אביו מבלי שיעשה להם עול בחלוקת הארץ.

ועל זה העניין שאמר בכאן אבינו הזקן נסמך דוד לדעתי כמו שאמר בקינת שאול ויהונתן ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (שמואל ב' א'). יאמר בדרך קינה ועגמת נפש, שכיון שאפסו השלמים ההם אשר בזכותם יהושיע ה' לא בחרב ולא בחנית,

ראוי לבני יהודה שהם שבט המלכות שילמדו קשת וחנית וכידון, ולא יסמכו על זכותם ועל ברכת מלכם שנאמר לו שמע ה' קול יהודה (דברים ל"ג).
 והיה זה דבר אנינות, לפי שהניצחון על זה האופן הוא בלתי בטוח. וכמו שאמר (ש"א ב') קשת גיבורים חתים וכו'. וכבר יראה עניין זה ממלחמת עמלק כי לפי שלא הייתה יד ה' עמם לעזר ולהועיל משלם הוצרכו לעשות מלחמה מעצמם, כמו שא"ל משה ליהושע (שמות י"ז) בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. כי אז בחרבם ובקשתם ערכו כנגדם. מה נאמר בסוף ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. כי לפי שהייתה המלחמה בחרבם, הייתה גבורתם חלושה. ודבר זה יתבאר היטב במקומו שער מ"ב ב"ה.

והנה להיות אלו העניינים נזכרים בתורה, רצוני עניינו של יעקב אשר ביארו בזה המאמר, ועניין מלחמות עמלק, וגם בכל מקום שנזכר בו מניצחון מלכי הארץ בכוחו יתברך לא זולת. לזה אמר הנה כתובה על ספר הישר. ירצה כי צורך למוד בני יהודה קשת וטעמו והסיבה המחייבת וחולשת עניינו הכל הוא כתוב על ספר התורה האלוהית.

והנה עם זה השלים מה שרצה לדבר אל יוסף לבדו מעניין הדבר המיוחד אליו, וגם אנו השלמנו בזה מה שרצינו ביאורו בזה החלק.

עקידת יצחק שער לג (פרשת ויחי) – בראשית מח-מט

יבאר שיש פעולות יוצאות לחוץ מסודרות מהחלק השכלי העיוני מה שנעלם מאריסטו וחבריו אשר אור התורה לא נגה עליהם, ואשר יחויבו למעשים התוריים שני קצים נבדלים במהותם ואיזה גלה יעקב לבניו ואיזה נסתם ממנו, וטעם סתומו והסתרו.

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו וכו'.

במדרש (תנחומא פ' ויחי)

ויקרא יעקב אל בניו, ולא אל הקדוש ברוך הוא, לפיכך נסתם ממנו. [משל] לעבד שהאמינו המלך על כל אשר לו. בא אותו העבד קרא לבניו לעשות אותם בני חורין, ולומר להם היכן הוא דיאתיקי שלהם. ידע המלך מה בלבו, ועמד למעלה ממנו. ראה אותו העבד והפליג את הדיבור, התחיל ואמר להם: בבקשה מכם, היו מכבדין לאדוני, כמו שהייתי מכבדו כל ימי. כך יעקב קרא לבניו להגיד להם אימתי הקץ. מיד נגלה עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא? הוא שאמר ישעיהו (מ"ג) ולא אותי קראת יעקב?! כיון שראה אותו יעקב התחיל ואמר, בבקשה מכם, היו מכבדין להקב"ה כמו שכיבדוהו אבותי, שנאמר האלוהים אשר התהלכו אבותי לפניו וכו'. אמרו לו: יודעים אנו מה בלבך, כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד, שנאמר (דברים ו') שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

[השכר הוא לחלק השכלי ולפעולות הנובעות מהנפש]

למה שראתה החכמה האלוהית לקבוע שכר טוב חלף עבודת מצותיה. חויב שיהיה הגמול ההוא מתייחס לכל המונהגים בה ולמשתתפים בעבודותיה. כוונת זה שמאחר שהדת תצווה ותניח מצות ועבירות לשני חלקי האדם. אם לחלק השכלי להישירו בדעות ואמונות אמתיות, כגון שהוא האמונה בידיעת האל יתברך באלו הדברים הפרטים וענין ההשגחה והיראה והרצון בעבודה וכיוצא אשר לא יגזרם השכל ולא ישכילם מעצמו, ולא עוד אלא שיסודרו מהדעות השכליות ההמה כמעשים התוריים כלם כמו שאמר **החכם** סוף דבר הכל נשמע את האלוהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב).

יורה כי הפעולות המסודרות מהקניין השכלי אשר בנפש, אשר בו יירא את הש"י לפי הישרת התורה האלוהית, הם שמירת המצות האלוהיות והוא מבואר.

[זה כל האדם – יתרון האדם הפעולות התורניות]

ואמר **כי זה כל האדם** לעניין נפלא מאוד. וזה כי הוא כבר חקר על כל מעשה האדם וחלקי פעולותיו על הדרך אשר חילקם **אריסטו**, באומרו כל מלאכה וכל למוד וכל מעשה וכל בחירה יראה שהוא לתקוות דבר טוב לדרוש ולתור בהנה מה יתרון לאדם בכל עמלו אשר יעמול בימי חדלו. ולא מצא בו שום יתרון במה שהוא אדם, כמו שהוא מבואר מפרשיותיו הראשונות, עד שביאר כי אלו הפעולות התורניות אשר ימצאו בה מצד החלק השכלי המיושר מצד התורה האלוהית, זה כל האדם. והוא עניין נפלא מאוד נמשך בכל הספר ההוא, כמו שביארתי משלם בפירושו ת"ל.

ואולם זה העניין נעלם מאריסטו וכל הנמשכים אחריו, אשר לא ראו אור התורה האלוהית, ולזה לא שמו שום פועל מסודר מהחלק השכלי העיוני. אבל שמו כל פעולותיו נשארות בעצמו, כמו שיבוא זה בשער ס"ד ב"ה. וכמה תמהני מה**רמב"ם** ז"ל שנמשך אחריו בזה כמו שיראה מדבריו בפ' פרק כ"ז חלק ג' מספר **המורה**, זה לשונו:

ושלמותו האחרון הוא שיהיה משכיל בפועל ר"ל שיהיה לו שכל בפועל. והוא שידע כל מה שביכולת האדם לדעתו מכל הנמצאות כפי שלמותו האחרון אין בו מעשים ולא מידות.

ובפרק שני מהקדמת פרקי אבות אמר:

אך החלק השכלי יש בו מבוכה. אבל אני אומר שיש בזה הכח מצוה ועבירה לפי אמונת דעת אמת. אבל אין בו מעשה שיאמר עליו שם מצוה או שם עבירה סתם. ולזה אמרתי למעלה שבשני החלקים ההם ימצאו המצוות והעבירות ע"כ.

והשני החלקים שאמר, הם **המרגיש והמתעורר** שזכר בתחילת הפרק.

ואני אומר כי ודאי האמת לחצתו ושמהו במבוכה, אשר זכר כי מי יוכל לכחש שיש בו מצוות ועבירות, אם מצד עצמו אצל הדעות והאמונות, ואם מצד מה שסדרו ממנו אלו הפעולות המעולות.

אלא שהוכרע אל הדעת ה**פילוסופי**, ונשמט ממנו העניין הזה הנפלא והוא שיהיה פועל מיוחד אל השלמות האחרון לאדם במה שימשכו ממנו המעשים התוריים אשר אין להם התחלה אחרת זולתו, כי הכל מתחייבים מהאמונה אשר זכר. וכמ"ש (שמות י"ט) וגם בך יאמינו לעולם, על העניין עצמו שנמשכו מהשכל המעשי שהוא שלמותו הראשון, או מהכוחות ההנה אשר זכר מיני המעשים הבחיריים. ואיך לא יחויב מאמונת מציאותו וידיעתו ויכולתו ורצונו אשר זכר שם בפרק כ"ח, שהם מיוחדים אל השכל העיוני חיוב עשות מצותיו חוקותיו ותורותיו כמו שיתחייב מהשכל טוב המדינות ותועלתו המיוחד לשלמותו הראשון המון הפעולות המסודרות להנהגת המדינה וטוב סדרה. זהו עניין יקר באלו העניינים, אחר שוב שאמתוהו **חז"ל** במה שנמנו וגמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה (קדושין מ' ב). והנה יתבאר המאמר הזה יפה אצל נעשה ונשמע שער מ"ז

ב"ה. הנה כי כן השכל הוא ראש המונהגים מהישרת הדת. אם בהשכליותיו הנאמנות ואם בסידור המעשים האלוהיים אשר תיעשינה על פי התורה והמצווה. ואחריו החלק החומרי אשר הוא נכנס תחת המצווה אליבא דכוליה עלמא, וזה אם לעשות כל המצות המסודרות מהאמונה האלוהית גם כל המעשים שיגזרם השכל מפאת עצמו, אשר כולם תצווה שיעשו לשמה, מה שיחייב שיגיע שכרה ותגמולה לכל אחד משני אלו החלקים כפי מה שהוא. אם שיגיע על השכל שפע הוד וזיו אלוהי להתעלס בשובע שמחות ונעימות נצחי אל פניו יתעלה. ואם שיגיעו על החלק הגופי הצלחות אלו העניינים הזמניים. וכבר ייעדה תורתנו האלוהית תמיד שני אלו העניינים על כולן, באומרו (דברים ו') ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה.

כי סוף הכתוב הוכיח על ראשו שזה מדבר בהצלחה הנפשית אשר היא נמשכת לכל הימים כלומר עד אין קץ. לחיותנו כיום זה בהצלחת הזמן המוגבל בעולם הזה וכן פירש **הרב המורה ז"ל (ח"ג פ' כ"ז)**.

[הטובות הנפשיות עלומות מאתנו]

האמנה כי שני אלו העניינים אשר כן נתנו לתגמול לשני חלקי האדם כמו שנתבאר, עם היות שהם שווים באמת מציאותם, הנה הוא מבואר שהם הפכיים בעניינם. כי הנה הטובות הנפשיות הוא ידוע מציאותם, כי הוא המושג לאדם אחר המוות, כי על זה אמר (תהילים קי"ו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ואמרו (עירובין כ"ב א) היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. אמנם מהותם הוא עניין נסתר ונעלם מאוד לאדם בעוד חייתו באלו החיים. כי אחר שהאדם אינו משיג נפשו נפרדת מן החומר, איך ישיג ההצלחה ההיא אשר תשיג אחרי הפרדה אשר אין לה שום ערך ולא שום הידמות במה שיציירוהו האדם מההצלחות או התענוגים כלל. ולזה חכמה התורה האלוהית מאוד במה שחדלה מהזכיר זה הגמול הנפשי בגדר ורושם ומספר במהותו, לפי שאין כוח בשום לשון ומליצה רק להורות על העניינים אשר תכילם נפש המדבר או השומע, כמו שעשו מניחי אלו העניינים משאר האומות, ששמו בם דברים מורגשים או עניינים שאין להם מציאות בנפשם, ולא יישאר מהם רק המאמר לבד. ולזה הוא שתורתנו הקדושה פרסמה הדברים אשר הם לפי ההצלחה הגופיית לאשר הם נודעים ומפורסמים, ודיברה בהם בכלל ופרט מה שלא יעלם.

אמנם אשר הם תגמול לנפש המשכלת דברה בהם בחכמה עצומה כפי טבעם ברמז על מציאותם לבד. והאיש אשר הוא טהור האמונות וזך הדעות ובדרך רע וזר לא היה בתאוותיו ותשוקותיו הזמניות עם מה שקדם עליו מחיוב השכל על אמיתת במציאות זה הטוב הנה באמת יתרחב לו העניין מעצמו ויראה נפלאות מתוך דברי התורה לקיים כל מה שבלב הישר והנאמן בהגלות נגלות בכמה דפין. ומי שלא יספיק אליו זה הנה באמת לא יועילו לו רוב דברים ואורך משלים כי הנה הוא ישמע ולא יאמין וישאל וינסה ולא יאבה

מה שלא תביא עליו מופת הכרחי מהמושכל הראשון או מהמוחש. וכמה אנשים הם כופרים ומכחישים אלוה ממעל בעניין השגחתו יתברך ורצונו וידיעתו באלו הדברים עם היות שכל אלו העניינים נתפרסמו מאוד מפי התורה והנביאים כולם. ולזה הסכימה בחכמתה לדבר באלו העניינים באזני **חכמים** וישרים בלבותם. והנה הרשעים המטים עקלקלותם לא יסורו מני הדרך הישר רק השיעור שבו הם נוטים מדרך האמונה ובוחרים בהפקר.

[הטובות הנפשיות הנובעות מהתורה]

הוא עצמו מאמר המשורר (תהלים י"ב) באומרו אמרות ה' אמרות טהורות וכו'. אתה ה' תשמרם וכו'. סביב רשעים וכו'.

- א למנצח על-השמינית מזמור לדוד :
- ב הושיעה ה' כי-גמר חסיד כי-פסו אמונים מבני אדם :
- ג שווא ידברו איש את-רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו :
- ד יכרת ה' כל-שפתי חלקות לשון מדברת גדלות :
- ה אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו :
- ו משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' אשית ביטע יפיה לו :
- ז אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים :
- ח אתה ה' תשמרם תצורנו מן-הדור זו לעולם :
- ט סביב רשעים יתהלכון כרם זלת לבני אדם :

אלא שלפי שיובן כהוגן אברר אותו מתחילת המזמור כי כל מעניין המכוון. אמר הושיעה ה' כי גמר חסיד וכו'. הנה המשורר כשנסתכל ברוח קדשו על הזמנים הארוכים שאומתנו גולה וסורה לבין העכו"ם. וקצתם טוענים עלינו שזאת התורה אשר בידנו לא תספיק להושיע נפשותינו, כמו שלא יעדה גמול ועונש רוחני כשאר הדתות, התפלל עלינו ואמר הושיעה ה' ועננו על חסדך ועל אמתך שכבר גמר חסיד מקרבנו אשר תעשה בו ובזכותו את האותות כימי עולם.

ואמר כי פסו אמונים מבני אדם על כללות העולם אשר לא ישקיפו בכל ענייניהם אלא למה שיתמלא בו רצון תאוותם ותשוקותיהם. שווא ידברו איש את רעהו וכו'. יאמר כן על רוב טענותיהם שהם מדברים שווא ובטל אלא שמחליקין אותו ביופי המליצה ונעימות תחבולות החכמה ועכ"ז בלב ולב ידברו כי אף על פי שמדברים בפיהם דברים שנראה מהם שהם מודים או חפצים ביראה ועבודה, לבם לא נכון עמם כי הם המחזיקים בעניינים המדומים הזמניים כאשר יוכלון שאת.

יכרת ה' כל שפתי חלקות וכו'. מסר את הדין על שתי הכתות כת **החכמים** המחליקים לשונם בכל מה שיאמרו מטענותיהם כמו שאמרנו. וכת השרים הגדולים המחזיקים בידם בכוח הזרוע ואומרים בפיהם זדונות ועל אל אלוהים ידברו נפלאות. ועל כלם אמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו (שפתי חלקות) אתנו. וגם כוח לגדל ולהחזיק כוונתנו מי אדון לנו וע"ד שאמר (איוב ט') אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני.

משוד עניים וכו'. אמר כי משוד העניים החמוסים והעשוקים ביד עושקיהם ומאנקת אביונים העלובים בהבנת התורה האלוהית עתה אקום יאמר ה' כי זה כמה שאני כישן וכשוכב בלב ים.

אשית בישע יפיח לו ירצה בישועה שאושיע לכם אשית מי שיפיח לו כלומר שידבר לו ועמו מבלי יראה ופחד וכחישנו באומץ לבו על מה שהניח עתה מן הדעות הדמיוניות או שירצה שיפיח בדבריו ויזרה אותם לרוח כדברים שאין בהם ממש.

אמרות ה' אמרות טהורות וכו'. אמר כי לא כאשר יחשבו אלו הטוענים על התורה שהיא לא הישירה רק אל תועלת הגופים ואל הצלחת העניינים הזמניים וכי לא השכילם בעניינים הזכים והטהורים המופשטים מחומר אבל שאמרותיה כולם הם טהורות ככסף המזוקק שבעתים בעליל לארץ שהוא טהור מושג בהרבה עמל ויגיעה כמו שהטהור הזה התורני מושג על זה האופן. אתה ה' תשמרם וכו'.

ביאר הרבה הסיבה אשר בעבורה דברה תורה באלו העניינים על זה האופן מהקיצור והרמוז. ואמר אתה ה' נתתה המאמרות האלו משמר בתוך משמר ולא הרחבת בהם הדבורים והביאורים לנצור אותם ולשומרם מן הדור הזה וכיוצא בו אשר כל חפצם וישעם הוא בעסקי העולם כי אין ראוי שיושגו ויורגשו רק אל מי שישכילם מעצמו ויבקש אותם בכל אות נפשו כמו שאמרנו ראשונה.

סביב רשעים יתהלכון וכו'. ירצה כי הרשעים אשר לא יחפשו בתבונה לא יוכלו להגיע אל אמיתת הדבר בזה אבל ילכו רחוק ממנו תכלית הרחוק כעין הקו הסובב אצל המרכז ונתן סבת ההרחק ההוא.

ואמר כרום זלות לבני אדם, והכוונה שיהיה ריחוקם מהשגת האמת כשיעור מה שירום במחשבתם ובמעשיהם מה שהוא על דרך האמת זולות לבני האדם האמתיים, וזה כי הדברים הזמניים יש להם לזלזלם ולמאוס בהם, וכאשר ירומם בעיניהם ולבם הראוי לזלזל, יהיה מזולזל ובלתי מורגש אליו הראוי לרוממו. ולזה טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם. מ"מ נתבארה חכמת התורה וטוב טעמה במה שדברה באלו הטובות הנפשיות על זה האופן.

ובפרשת אם בחקתי שער ע' יתבאר כל זה על נכון ב"ה.

[החובות המוטלות על האדם הפרטי]

אמנם ההפכיות שאמרנו שנופל בינם ובין הטובות הזמניות מצד זמן מציאותם לא יהיה במה שיגיע מהם אל האיש הפרטי בפני עצמו כי מהידוע שהמגיע לו מהם בשכרו זמן מציאותו הוא בזה העולם, כמו שזמן השכר הנפשי הוא בעולם הבא. אמנם הכוונה היא אל הטובות הכלליות המשותפות שהם עיקר ההצלחות, ותכלית לימוד התורה והישרותיה.

זזה שכל איש ואיש מוטלין עליו שני מיני חיים:

האחד כאשר הוא חי חיים נפרדים רצוני כל אחד בעדו ובעד ביתו.

והשני מה שהוא צריך לחיות חיי השיתוף והחברה עם בני עירו ומדינתו.

והוא מבואר כי לכל פועל מאלו החיים הנה שכרו אתו מיוחד ומתייחס אליו כי המעשים המשותפים יחויב להם שכר משותף כמו שחויב לנפרדים שכר נפרד. ומהידוע כי השכר הנפשי לא יפול בו שום שיתוף עד שנאמר שיוצלו אנשים רבים בהצלחה אחת משותפת להם, כי כל אחד ואחד מהצדיקים יש לו מחיצה ומדור בפני עצמו כמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבות פ' כ"ז) ונחל עדניך תשקם (תהלים ל"ו). עדןך לא נאמר אלא עדניך, מלמד שלכל צדיק וצדיק עדן בפני עצמו. ועוד הפליגו לומר (ב"ב ע"ה א) שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חברו, וזה כי מעלת כל אחד ואחד היא ממינה מבלי שתוף כלל. ואף כי יתעסקו רבים במצווה אחת, כל אחד יש לו בה בחינה מיוחדת אשר שכרה מתייחס עמה עד שבזה יחויב שייכווה הגדול וירעץ מהמדרגה הקטנה ממנו, כמו שיכוה הקטן מהאש הגדולה אשר באפר הגדול ממנו. והוא מאמר בלעם (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב וכו' תמות נפשי מות ישרים כו'. במקום שהורה על מציאות הצלחתם הורה על היות חלקי מדרגותיהם שם כמספרם כמשפטם וכן היא האמת בלי ספק.

[מצוות הנעשות בשיתוף אנשים רבים]

האמנה כי יש מצוות רבות בתורה שאין מטבען שיעשו רק בשיתוף אנשים כגון בנין בית מקדש או הקמת מלך והעבודות והמעמדות והמלחמות וכיוצא לאלו אשר אין שום מבוא ליחיד לעשותן בפני עצמו אשר יחויב לפי הנחתנו שהשכר המיוחד בהנה הוא שיהיה הטוב המגיע ממנו ג"כ משותף וכללי וזה א"א ולא יתכן כי אם בטוב הזמני אשר ישתתפו בו בהצלחת העושר והכבוד והניצחון והממשלה והקיום התמידי אשר יתנשאו בהם על זולתם אם שהצלחת הנפשות נמשכת להם מיישובם וטוב מצבם. ולזה הרבתה התורה ליעד אלו הטובות הזמניות וההצלחות הכלליות בקיום אלו העניינים המשותפים אומר (דברים ז') ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר וכו'. צדק צדק תרדוף וכו' (שם ט"ז) **ואז"ל** (ספרי שם) כדאי הוא מינוי הדיינין להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם. והוא מבואר כי מנוי השופטים והסנהדרין מעיקר המצות הכלליות הוא ומזה הטעם עצמו אמר (שם כ"ו) את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים וללכת בדרכיו וכו'. וה' האמירך וכו'. ולתתך עליון וכו'. יורה כי יהיה להם השכר הנפלא הזה המשותף לכל למעלה ולכבוד על כל הגויים תחת מה שנשתתפו כלם באהבה ואחזה לעבודתו, עד שבעבור זה נגזר על כל העכו"ם ההפסד והאבדן הגמור.

ועל זאת האומה הנבחרת הקיום והעמידה הנצחית כמ"ש הנביא (ירמיה מ"ו) כי אעשה כלה בכל הגויים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה וכו'. וכך אמר בלעם (במדבר כ"ג) הן עם לבדד ישכון ובגוי' לא יתחשב כתרגומו.

[בשל הפרדות השיתוף אבדו מאיתנו ההצלחות הכלליות]

ובידוע כי להתפרד הקשר והשיתוף אשר היה ראוי שימצא בינותינו בקיום אלו העבודות הכלליות נאבדו ממנו הטובות והצלחות הכלליות והמשותפות עד אשר שבנו היותר שפלים והיותר נבזים שבכל האומות אלא שאנו בטוחים על חסדי הש"י ישיב שבותנו כבתחילה ויחזיר גדולתנו למקומה ועטרה ליושנה בכמה מעלה טובה בכל מה שנתנבאו כל הנביאים כולם לימות המשיח. והנה באמת על אלו הטובות יצדק מה שאמרנו שיתחלפו בעניינם להיותם הפך הטובות הנפשיות וזה שעם שאלו ואלו יפלו תחת הסוד וההסתר המופלג כמו שעל שניהם אמר המשורר (תהלים פ"ג) ויתיעצו על צפוניך. כי האחד הוא עניין עולם הבא. והשני עניין ימות המשיח כמו שאמרנו בשער כ"ט. הנה היה עניין הסתרים והעלמים מתחלף כי הצלחת הנפש אשר לכל אחד מהאנשים הנה קצם הוא ידוע כאשר הוא סוף האדם בעולם הזה. אמנם מהותו הוא נעלם ונסתר מצד טבעו כי עין לא ראתה זולתי אלוהים כמו שכתבנו.

אמנם עניין ימות המשיח מהות ההצלחה ועניינה הוא ידוע כפי מה שביארוהו הנביאים כלם. אבל קצו זמנו הוא נסתר ונעלם כמו שנודע מנבואת דניאל (י"ב) וכמו שאמרנו **חז"ל** (שוח"ט תהלים ט') יום נקם בלבי (ישעי' ס"ג) דלבא לפומא לא גלי. ואולם סבת זה הסתר וטעם העלמו הוא מבואר מצד טבע עניינו.

והוא כי אין ספק שאורך הגלות הזה וכובד משאו כוון ממנו ית' לכלות פשע ולהתם חטאת באומה הזאת באופן יגיעו לה ממנו דוגמת התועלות שהגיעו ממוסר המבול. רצוני שימולו בו הלבבות להגעת התכלית האנושי כאשר הם נמולים אחר המבול לבלתי השחית השחתה כוללת כבתחילה כי על זה נאמר (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי וכו' כמו שביארנו היטב בעניין המבול שער י"ד וכמו שאמר הכתוב (ויקרא כ"ו) או אז יכנע לבבם וכו' ונאמר (דברים ל') ומל ה' אלוהיך את לבבך וכו'. וכאשר היה הגעת זה השיעור מהתיקון האנושי דבר נמשך אל הבחירה הנמסרת במתנה גמורה ביד האדם ואין מדרך דעת עליון להתייחס אליה כמ"ש (ברכות ל"ג ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כאשר נתבאר יפה בשער כ"ב ובשער כ"ח.

[חובה להסתיר את הקץ, שלא יתיאשו כאשר לא יגיע]

לזה חויב שייסתם הקץ הזה בפי כל הנביאים מזולתו מהקצים. כי עם שהוא יתברך יודע הכול לפי גדולת חכמתו ומ"מ לבא לפומא לא גלי, כי היה הגלוי הזה בלתי נמסר לייעוד ואיננו ניתן לכתב, לפי שמוסף על מה שתהיה הודעת אריכותו הידועה אצלו יתברך לפוקה ולמכשול לפני כל רכי הלבב, האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה.

הנה הייתה ההגדה הבאה לעתים רחוקים כאלה רבת הנזק מאוד מצד מה שתהיה בלב ההמון כמעט הכרעה מחייבת שייקרו העניינים ההמה כולם בכל הזמן הארוך ההוא על

האופן המיועד ולא בשום עניין אחר. ויהיה היתר רצועה בעיניהם הבלתי רואים שום תועלת בהיטיב את דרכם, ולא שום רע בהשחיתה. אחר שבעיניהם כך נגזרה גזירה דלא כ"ע דינא גמירי בעניין חופשיות הבחירה אל כל אחד משני קצות האפשר, עם ידיעתו יתברך אשר יהיה מהם, והם מקיימים הידיעה ומבטלים הבחירה, ויולד להם מזה חופשיות משולח ופריקת עול מלכות שמים בכל המעשים כולם בלי ספק. מה שלא יהיה כן כשלא יגלה סוד זה הכמוס עמו יתברך. כי עם שלא ישתנו אצלו העניינים וככוחו בדרך הראשון כוחו בשני, כבר יקובל אצל הדעת ההמוני אפשרות הבחירה וחופשיותה, כמו שהוא העניין על דרך האמת, ולא יעמוד זה הייעוד הארוך כנגדה. ויודעים שבידם הוא לקצר את קצם ולמהר גאולתם, וכמו שאמר ז"ל (סנהדרין צ"ח ב) היום אם בקולו תשמעו. והנה אין ספק כי שני המצפונים האלה היו עיקר עושרו וטובו של יעקב אבינו הצפון לו ולזרעו אחריו, אשר אליו נשא את נפשו מנעוריו, ואשר עליו אמר (בראשית ל"ג) יעבר נא אדני לפני עבדו, ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני וכו'. ושני העניינים האלו היו בלבו לגלות לבניו בשעת פטירתו.

אמנם העניין הנפשי האלוהי היה עניין גילוי מה שנפליג באומתו ובהוראת עוצם עניינו דרך כלל כמ"ש הנביא הגדול (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה'. וכן אמר המשורר (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' כי אף על פי שהעירה עליהם רוח הקודש לפרסם את אשר השיגו בכוח נבואתם או סמוך לעולמם לא נזדמן להם שום עניין באשר בו יוכלו לרשום ולהגיד מהות הטוב ההוא, זולתי על זה האופן. ועל זה העניין מההודעה והאימות נאמר שקרא לבניו ואמר, היאספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, כי אחרית הימים הוא הזמן הקצוב לכל אדם לראות באור פני מלך חיים. וזה הדבר לא נסתם ממנו, כי הם ז"ל אמרו (ב"ר פ' צ"ו) שנסתם ממנו הקץ.

והנה הוא מבואר שאין קץ ההצלחה הנפשית נעלם משום מאמין. אמנם מה שהוא נעלם ממנו הוא דעת מהותו ועקר עצמיותו כמו שאמרנו.

ואולם הקץ השני, והוא סוף וקץ כל התלאות והצרות והשעבודים העתידות לבוא על האומה הזאת. ותחילת פדיונם וצמיחת ישועתם ביד המשיח המקווה אשר עליו רמז גם כן באומרו (בראשית ל"ג) עד אשר אבוא אל אדוני שעירה, ואשר אליו נתנבאו כל הנביאים. הנה מהות הטובות וההצלחות המקוות בו הם ידועות כמו שאמרנו.

אמנם זמנם וקצם העלמו הוא הכרחי כמו שאמרנו. ואף על פי שהיה בלבו לגלותו ברוח הקודש אשר עליו בידיעתו, אלא שראה שהטוב והישר הסתר דבר. והוא מה שיראה מהכתוב כי אמר הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם יראה שהייתה הכוונה על עניינים נפלאים אשר צריכין להטות אזנם ולשמע מה שיקרה אותם מאלו העניינים גם כן באחרית הימים כי סוף הכתוב הראשון ישמש לשניהם לפי הגזמת דבריו. ולפי שנסתם

ממנו חזר לדבר במהות הטובות ההנה אם במה שהיו עתידות לבוא בקרוב ואם לעתיד לבוא ובעניינים הנמשכים להם.

והתחיל ראובן בכורי אתה וכו'.

[סיכום: העבד רצה לשחרר את הבנים. האדון ראה את הסכנות בדבר]

ועתה ראה כמה נפלאו דברי המאמר ההוא אשר זכרנו בפתח השער להורות על כל הכתוב בו מזה העניין במשל הנמרץ מאותו העבד שבקש לעשות בניו בני חורין ולהודיע היכן הוא דיאתיקי שלהם. והוא עניין גאולת וחירות הבנים מהשעבוד הכבד אשר יהיו בו בהודיע היכן הוא קיצם וסוף כל תלאותיהם. אמנם האדון ראה מה שימשך ממנו גם כן, פריקת עולו מעליהם על האופן אשר אמרנו. ועמד עליו: לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא. כלומר שהוא חושש למה שיאות להם לדעת עניינם מוצאם ומובאם. אמנם שלא היה חושש למה שיזיק הידיעה הזאת בבחינת העבודה האלוהית מהטעמים הנזכרים. ולזה שאין לעשות כן, שאין משחררין את העבדים מעבודת אדוניהם מבלי דעתו ורשותו. כיון שראה יעקב כן התחיל ואמר בבקשה מכם היו מכבדין להק"ב כשם שכבדוהו אבותי. והכוונה, שלא ישים לפנייהם מכשול לצאת מעבודתו בחשבם היות הדברים נגזרים והכרחיים, אבל שישתוק מהגלוי כדי שיישארו תמיד בעבודת האלוהים כמו שהתהלכו אבותיו לפניו. ועל דרך שאמר (בראשית י"ז) התהלך לפני והיה תמים. וכמו שאמר **החכם** (קהלת ז') על כיוצא באלו העניינים אל תתחכם יותר למה תשומם.

והנה הבנים בניו כשהרגישו שהיה חוזר לדברים זולת מה שהגזים בתחילת דבריו חשבו שמא מונעם מהם לפסול מה מצא בהם באמונתם, ולזה אמרו יודעין אנו מה בלבך להגיד דבר גדול ממה שביארת, בבקשה ממך אל תמנע ממנו לחשדנו בשום פסול באמונת האלוהים, כי כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. ואמרו שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. והגבולים האלו הם סוף קבלת עול מלכות שמים כשיובנו באמיתתם כמו שיתבאר במקומם שער ס"ג ושער צ' בע"ה.

פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. רמז להם שלא היה כוונת ההעלם להיותם חשודים בשום ספק באמונת מציאותו ואחדותו ויכלתו יתברך, חלילה, רק כדי שתהא עליהם קבלת עול מלכות שמים שלימה לעולם ועד, מבלי שום הרהור ומחשבה הגורמים לפרוק עולם בשום צד מהטעמים שאמרנו.

וזהו שיעור מה שראיתי בייחודו בזה השער.

ומעתה נבוא אל ביאור דברי הסיפור במה שנזכר הספקות הנופלות בו ראשונה כמשפט.

[הספקות בפרשה]

א. אומרו פעם אחת האספו ואגידה לכם וכו' ופעם אחרת הקבצו ושמעו בני יעקב וכו'. וכבר נתבאר זה עם טעם מה שאמרו ז"ל שנסתם ממנו הקץ ויתר דבריהם בזה. ב. במה שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. דבשלמא לוי הוא נפוץ אמנם שמעון לא נמצא בכתוב גם לא במקום ראוי לסמוך עליו.

ג. במאמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה וכו' כי אחר שעקר ממשלת השבט והמחוקק יהיה אחר בוא שילה הנה באמת לא כך הי"ל ולא ידמה למאמר (דברים ז') לא יתיצב איש בפניך עד וכו' כמו שכתב הר"לבג ז"ל בשם אביו ז"ל כי אחר השמידו אותם אין שום עניין אל ההתיצבות בפניו. וכן ג"כ באומרו (בראשית כ"ח) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי וכו' כי באמת אחר שיעשה את אשר דבר לו כבר יכול להעזב ממנו מהשתדל בשמירותיו ויהיה עניינו אצלו בהתמיד הצלחותיו. וכבר פתח במאמר זה פתח של ערעור ועלה לומר שזמן המשך השבט והמחוקק לא היה רק עד כי יבא שילה כי מאז והלאה יפסיק כמו שטוענין עלינו האומות. אלא ג"כ תשובתם בצדם שאם כדבריהם ברכה זו לא נתקיימה שכבר סר השבט מיהודה כמה מאות מהשנים קודם בוא שילה לדעתם כי מהגלות הראשון אשר היה על יד נבוזראדן בטלו מלכי בית דוד כי בתחילת בית שני עמדו פחתים כזרובבל ונחמיה מעט ואחריהם מלכו החשמונים ומלכי בית הורודוס. וגם שהקושיא הראשונה תעמוד לה בעינה כי מאחר שייחסו המשיח ההוא אל דוד מאז יהיה עקר ממשלתו ושבטו ואיך אמר כי לא יסור עד שיבוא.

ד. בסדר השבטים בקדימה ואיחור ובפרט בסדר בני השפחות שהכניס לגד ואשר בני זלפה שפחת לאה בין דן ונפתלי בני בלהה שפחת רחל.

ה. באומרו וירא מנוחה כי טוב. ויט שכמו לסבול כי הוא טעם לסתור.

ו. בטעם הנושך עקבי סוס ויפול רכבו אחור לישועתך קויתי ה'.

ז. בטעם וישטמוהו בעלי חצים. וטעם אומרו בברכתו ברכות שדים ורחם גם ברכות אביך גברו וכו'. ויש דקדוקים אחרים בעניין אלו הברכות. וקושי מליצתם יתבארו לפי דרכינו.

ח. ברבוי הסימנים אשר נתן יעקב במערה שנראים דברי מותר.

ט. באומרו ויגוע ויאסף אל עמיו ואלו מיתה לא נזכרה שם כמו בשאר האבות שנאמר בהם (שם כ"ה) ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ואלו משום שאמרו (תענית ה' ב) יעקב אבינו לא מת היה להם להביא ראייה מכאן. וכבר דברנו בזה העניין בשער הקודם ועוד צריך לבאר.

י. באומרו רק טפם צאנם ובקדם עזבו בארץ גושן. הילכו הצאן והבקר לספוד לאדוניהם.

יא. אומרו וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמר אבל כבד זה וכו' מה תועלת לנו בהודעה זו בתורה.

יב. באומרו לו ישטמו יוסף והשב ישיב לנו כי הם דברי מותר. וגם מלת לו לא נמצאת אלא לשון מי יתן. והוא הפך הכוונה והכלל שהיה לו לומר ויאמרו אולי ישיב לנו וכו'.

יג. בכפל דבריהם אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלוהי אביך.

יד. בטעם אומרו כי התחת אלוהים אני ואתם חשבתם עלי רעה וכו' כי יראו דברי קנטור במשמען.

טו. טעם הזכירו וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה יולדו וכו' דמאי איכפת לן אם יולדו על ברכיו או אחרי כן.

וכבר ביארנו טעם זה בשער הקודם באומרו ומולדתך אשר הולדת אחריהם וכו'. ואחר זכרון אלו הספקות נבוא אל פירוש הספור.

[פירוש ברכות יעקב]

ויקרא יעקב וכו' (א) כבר פירשנו כי הכתוב הראשון ירמוז אל מה שיהיה לאדם מהצלחת הנפש באחרית ימיו. והשני שגיזם על קץ ימות המשיח. ואחר חזר אל הגדת העניינים העתידיים לבוא עליהם איש אשר כעניינו וכברכתו ומהבכור החל ואמר.

ראובן בכורי אתה וכו' אמר כי להיותו כחו וראשית אוננו היה לו ליטול יתר שאת ויתר עז במדות המעולות לא בפחותות והמקולקלות וזה כי ממשפט הבכור להיות לו פי שנים ביתרון כוח וגבורה לעמוד כנגד הכח המאווה ולדחפו בכל עוז לא שיטול חלק גדול מהפחזיות והמהירות בחטא בפרט בדבר שהוא עוות שאינה יכול לתקון כמים הנגרים ארצה מאין מאסף וזה כי כשעלית בפחזותך משכבי אביך אז פשעת בדבר שאין לו עוד תקנה כי אז חללת מי שיצועי עלה הן שיהיה האל יתברך או אביו כי הוא חלול שלא היה בידו למחול עליו. ויהיה כי עלית משכבי אביך לפי דרך **חכמינו** ז"ל (שבת נ"ה ב) יוצא כמו כעלות גדיש בעתו (איוב ה') כלומר כי סלקת משכבי אביך. והנה עם זה נתן סבת הלקח הבכורה מאתו ואם לא פירש בפירוש כמו שנאמר (ד"ה א' ה') ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף. ואפשר שרמז בזה גם כן אל מה שחטאו בני ראובן אחרי כן לקחת בפחזותם לנחלה הארץ אשר הכה ה' בעבר הירדן לא הבינו לאחריהם וכמו שאמרו **חז"ל** (במדבר רבה פ' כ"ב) על זה נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ') ואמרו (במ"ר שם) לב כסיל לשמאלו (קהלת י') אלו בני ראובן וכו'.

שמעון ולוי אחים וכו' למה שהושוו מעשיהם כללם יחד ואמר כי אלה שגו לסיבה הפכית מסבת ראובן טעות שווה לטעותו או גדול ממנו. וזה שכבר חטאו הם במתין העצה מה שחטא הוא בפחז ומהירות. והיה זה לפי מה שכתב **החכם** בפרק ט' מאמר ז' **מהמידות** ז"ל אשר הם חדים מאוד ובעלי המרה השחורה לפיכך החטא אשר הוא בלתי נעצר הוא הנקרא מעופף הם חוטאים אמנם אלה בעבור המהירות ואלה אמנם בעבור הקושי לא ייחלו על דבר כי הם הולכים אחרי רואם עד כאן. ירצה כי בעל המרה האדומה אשר הוא בלתי נעצר מעשות העולה על רוחו במהירות גדול וגם בעל השחורה אם שהוא כבד מאוד בתנועותיו. שניהם יפעלו כאשר נדמה להם ולא ישובו מפני כל. זה מפני קלותו לפעול. וזה

מפני קשיו לצאת ממה שנדמה לו. וזה העניין עצמו יראה שכיוון אליו הזקן במה שעשו שני בניו אלה עם שכם שזה עשו בעצה מתונה שלא יכלו לצאת ממנה. אמנם במכירת יוסף כבר חטאו בפחז ומהירות כמו ראובן בחטאו. ואמר כלי חמס מכרותיהם כי מדרך המתינות שלא להוציא משפט מעוקל כמו שאמר (תהלים ע"ה) כי אקח מועד וכו'. ואלה חמסו המנהג במה שאחר שהחמיצו הדין הוציאו דבר בלתי מתוקן כמו שהיה עניינם בשכם. בסודם אל תבוא נפשי וכו' הנה מה על שנתיעצו בהמתיק סוד על שכם אמר בסודם אל תבוא נפשי כעניין (שם פ"ג) על עמך יערימו סוד. ועל עניין יוסף אמר ובקהלם אל תחד כבודי שלא עשו רק בהקהל רגשת עם אובד עצות העושים בפתע. ועל הראשון אמר כי באפם הרגו איש כי לא שב אפם מהם מעת הוסדם עליהם עד הקימם מזימות לבם. ועל השני אמר וברצונם עקרו שור כי פועל הרצון הוא הפועל המשולל מבלי קדימת עצה ובו עקרו השור הידוע בבכור שורו הדר לו (דברים ל"ג) מהיות בתוך אחיו ולפני אביו ימים רבים. או שירצה וברצונם עקרו שור כי בשכך חמתם בהריגת עיר שכם לקחו את צאנם ואת בקרם ואת כל אשר להם בשדה. ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה. בכאן זכר הזקן אלו המידות ותיארן באותם תוארים עצמן שתארן הפילוסוף כי על החדות והמהירות אמר כי עז וכמו שאמרו (כריתות ו' א) כדי שתהא עזה כלומר חדה ועל הקושי אמר כי קשתה. (ב) וקלל שני העניינים כי ראוי הוא לחסר אותם ושלא ימצאו על אותו השיעור במקום אחד והוא אומרו אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ירצה לאפם ועברתם שהזכיר. ודבר גדול הנביא דבר שכבר באר **החכם** בפרק י"ב מהג' **מהמידות** שהכעס והחמה עם שהם הפעליות פחותות הנה הם לפעמים יועילו. והוא להרים ולעורר בהם מעלת הגבורה והיו מאנשי השם אשר ביניהם שאמר הקצף תרים המעלה ואמר עוד דרך זירוז לגבורים אמנה שלחו שלהבת החום בנחירים והרתיחו הדם והוא סתם בזה ואמר אמנם הגבורים יפעלו בעבור טוב והקצף יעזרם לפעול. והמה אלה דברי הכתוב שאמר (ישעיה ס"ג) ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתי. הנה שירצה שאם הרב מהם הוא מזיק יש במעט מהם תועלת, בקצת העתים, כמו שביארו ממלאכת הנצחון. וגם הוא מבואר שיועיל בהנהגת הבית והמדינה השיעור הראוי. גם בלמוד החכמות אמר **החכם** (כתובות ק"ג ב) זרוק מרה בתלמידים ודרך כלל אמר אל תהי מתוק פן יבלעוך. ולזה אמר הזקן **החכם** שהאף והעברה אשר נתחברו יחד בשמעון ולוי ראוי שיחולקו בכל שבטי ישראל וכלם יקחו חלקם הראוי להם לתועלת המעלה ועזרתה בכל מה שיצטרך להם והותר ולא יהיו במקום אחד פן תצא כאש חמתם ויאבדו מהר.

יהודה אתה וכו' ירצה הנה שלשת אחיך אלו שקדמו רוב מה שחטאו היה בעלבון אחיהם וחרפתם ואתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך אלא ידך בעורף אויביך מהאומות לנקום נקמת אחיך ולעזרתם כמו שאמר דוד (ש"ב כ"ב) ואויבי תתה לי עורף. ולזה לא די שלא יהא להם תרעומת עליך אלא שישתחוו לך בני אביך. גור אריה יהודה וכו' להיותו מדבר לעניין שבט המלכות אמר כי להיות מעלתו בחכמה וביישוב הדעת תהיה הצלחתו בהדרגה

בעניינים הטבעיים. וזה כי מתחלה יהיה גור במלוכה ואח"כ אריה. כמו שהיו ענייני דוד וכפרש"י ז"ל לא כדרך הפוחזים הקופצים ראשונה בגדולה שבמעלות ואחר נזרו אחר והוא אומר מטורף בני עלית כלומר מטירוף הדעת עלית אתה בני ולא נשתתפת עם אחיך בדברי פחזותם או שירצה אף על פי שאתה גור אתה עלית מטורף בני ולא נשתתפת עמהם בהשחתתו כמו שאמר (בראשית ל"ז) מה בצע כי נהרוג וכו' וישמעו אחיו. והנה אחר שזכר עניין המלכות וחזקתו בו גלה לו סוף ענייני וקורותיו נפילותיו וקימותיו עד סוף ממשלתו אשר לא יוסיף לנפול עוד. ואמר כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו ירצה שעם שיהיה גבר ומלך באחיו ושבט הממשלה בידו כאריה זה שהוא מלך החיות שכבר יקרה לו כמקרה האריה שהוא סובל חולי הרביעית. ועם כל מעשה תקפו וגבורתו הרבה פעמים הוא כרע ורובץ ואין לו כוח לעמוד על חזקו. וכן גם הוא כבר יכרע וירבץ תחת משאו וישכב ויפול מגדולתו כנפילת מלכיו יוצאי חלציו ביד מלכי האומות כד"א (שופטים ה') בין רגליה כרע נפל שכב וכו'. המה כרעו ונפלו. (תהלים כ') כי בעוונותיהם המה כרעו ונפלו תחתיהם כארי וכלביא זה ביום חוליו ומפלתו. ואמר מי יקימנו על זה הגלות הארוך שנמשכה השכיבה והנפילה כל כך שיאמרו העכו"ם הנה צורו מכרו וה' הסגירו ומי יקימנו ויחיה והוא מה שאמר הנביא (עמוס ז') מי יקום יעקב כי קטון הוא. ונאמר (שם ה') נטשה על אדמתה אין מקימה. ואמר שאפילו בזמן השכיבה והכריעה ההיא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. וכאומרם ז"ל (סנהדרין ה' א) אלו ראשי גליות שבבבל וראשי גליות שבכל זמן וזמן. ולזה לא אמר מלך כי גלוי וידוע לפניו שלא יעמדו מלכיהם תמיד (ג) ואמר שזה העניין מהכריעה והשכיבה על זה האופן ימשך להם עד כי יבא שילה. והוא הבן הקטן העתידי לצאת מבין רגליו לקץ ימים רבים כמו שתרגם אנקלוס ובשליטה (דברים כ"ח) ובזער בנהא. כי הוא אשר יקהל אליו כל הגוים וימלוך עליהם מלכות שלמה כמו שאמר (תהלים ע"ב) וישתחוו לו כל מלכים וכו' ומשם ואילך לא יוסיף לכרוע אבל כלם לפניו יכרעו ויפולו דכתיב (שם) לפניו יכרעו ציים. והכלל שאף גם זאת בהיותו שח ושפל כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו. וזהו עצמו מה שרצוהו בלעם בלשון הזה. (במדבר כ"ד) יאמר כשיהיה בתקפו וגבורתו יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ וגם כשיכרע וישכב כארי וכלביא אשר הרואה יאמר עליו מי יקימנו מברכיו יהיו ברוכי ה' ומקלליו יכרתו וכן היה בלי ספק כי בכל דור ודור לא עזבנו אלוהינו ולא מאסנו ולא געלנו אבל תמיד השאיר לנו שריד כמעט מהשבט ההוא. וכמ"ש ז"ל (מגילה י"א א) להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם את רבי ואת כל חכמי הדורות. והם אשר נהגו נשיאות ורבנות וגאונות בכל הימים הרבים אשר נשמר זה הסדר ביניהם. וגם אחרי כן לא סר מהם שבט נוהג שררה ומנוי מלכות בקצת מקומות מושבותם וכבר זכר הרבי בנימן בעל המסעות שראה בעיניו במדינת בג"דאד עיר גדולה לאלוהים ושמה כמה אלפים ורבבות מישראל וביום גינוסית מלכם היה רוכב נשיא מזרע דוד אצלו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו בכבוד גדול, עשו דרך לבן דוד ובכל זמן וזמן יש כיוצא באלו בכל מקום שהם כפי מה

שהוגד והועד לנו מפי מגידי אמת מהארצות ההם. ומאן אמר לן שהנשיאים והרבנים אשר הפקדו במלכיות אלו מפאת המלכים או יתר הרבנים אינם מהזרע ההוא כל שכן בהיות רוב גלותנו משבט יהודה. וכאשר לא יהיה רק מיעוט מן המיעוט. הנה על החולק להביא ראיה דאנן אהימנותיה דאבינו הזקן קא סמיכנא. והנה הפירוש הזה נכון מאוד בזה הכתוב. והגבלת עד כי יבא שילה תבא על ההשפלה והכריעה אשר זכר לא על ההצלחה. ועם זה בטלו כל הפקפוקים. ושוב מצאתי אל **החכם** המקובל בעל קופת הרוכלים שכתב ז"ל יאכל גוים בימי דוד. כרע בגלותא דבבל. שכב בגלות מדי. כאריה בגלות יון. וכלביא בגלות רומי. בשעתא דא מי יקימנו כד"א (איכה ב') מי ירפא לך ע"כ. נראה שלא נכנס בפירושו של אנקלוס כמו שראיתי קצת מתקדשים לבלתי שמוע זולתו. אוסרי לגפן עירו וכו' דרכי אנקלוס הנם ידועים ויתכן שיאמר כי זה המלך הנקרא שילה אשר יאמר עליו (זכריה ט') הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור כו' שהוא כנוי על היותו צדיק ועניו בלתי מתגאה בנפשו כמו שמתגאה הרוכב על הסוס. כי העונה הזאת המיוחסת אליו תתחבר ותצטרף אל האומה הזאת. אמנם אכזריות חמה וגובה לב יהיה לו על כל העכו"ם. ולזה אמר אסרי לגפן עירה שהוא ישראל כמו שנאמר (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע. ולשורקה בני אתונו. כמו דאת אמרת (ירמיה ב') ואנכי נטעתך שורק. אבל עם הזולת כבס ביין לבושו ודם ענבים סותו כמו שנאמר עליו (ישעיה ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וכו' פורה דרכתי לבדי כו' ויז נצחם על בגדי כו'. וזה עצמו רצה באומרו חכלילי עיניים מייין וכו' לאויביו ישקיף בעיני אכזריות ואינם ולעם מרעיתו יפן בעין החמלה ובדבור רך ובשמחה עד יראה להם לובן שיניו מרוב אהבה.

זבולון לחוף ימים וכו'. (ד) בכאן ובזאת הברכה הקדים זבולון ליששכר להיותו מחזיק בו ותומך לומדי תורתו והראוי לעניין המעשה שתקדם הסיבה אל המסובב וברך אותו שיהיה לחוף ימים מקום הריח הגדול אשר יספיק לו ולהחזיק ביד אחיו ואמר וירכתו על צידון כי יהיה דורך על במות סוחרי צור וצידון אשר סוחריהם שרים כנעניהם נכבדי ארץ כי יהיו נושים בהם ממון הרבה ועבד לזה לאיש מלואו.

יששכר חמור גרם כו'. הגביל בזה התארים הצריכים לעוסקים בתורה לשמה וזה **מדרש** דרש ר' אלעזר (זוהר פ' ויחי) וכי יששכר חמור איקרי אי בגין דאישתדל באורייתא אקרי ליה סוס אמאי חמור אלא בגין דחמור נטיל מטולא ולא בעיט במאריה כשאר בעירי ולא אית ביה גסות הרוח ולא חייש מדוריה למשכב באתר מתתקן. אף הכי יששכר דאשתדלותיה באורייתא ולא בעיט ביה ב"ה ולית ביה גסות הרוח ולא חייש ליקרא דידיה אלא ליקרא דמאריה והוא רובץ בין המשתפים כד"א (ברייתא אבות פ"ו) על הארץ תישן וחיי צער תחיה.

וירא מנוחה כי טוב כו'. (ה) אמר כי עשה כן למה שראה שהמנוחה השלמה והאמתית היא הטוב וההצלחה המיועדת שעליה נאמר למען ייטב לך (דברים ו'), לטוב לנו כל הימים (שם), אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח). כי בטובות הארציות הזמניות אין טוב אמתי בהם

רק קצת נעימות ועריבות לבד ולזה עזב הנעימות ההוא והטה שכמו לסבול עול תושית התורה. ולהיות בכל כחותיו למס עובד לעבוד את נפשו להשיג אותה המנוחה הטובה והוא הדבר המיוחד לשבט הזה אשר כל בניו למודי ה'.

דן ידין עמו וכו'. (ה) אחר שהזכיר כל בני לאה כתולדותם הזכיר הראשון שבבני השפחות

ואמר כי עם שהוא מבני השפחה יטול שררה באחיו כאחד שבטי ישראל.

יהי דן נחש עלי דרך וכו'. נבא אל גבורתו של שמשון שלא הייתה בהוד מלכות ושררה כשאר כל השבטים רק על דרך הנקימה והנטירה כנחש זה שהוא אורב להמית ואינו חושש אם ימות גם הוא עם המומת ולתאר עניין סופו כפי מה שהיה

(ו) אמר הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחר. כי אם ישוך הנחש עקביו והם הרגלים האחרונים הנה הסוס יהיה נרתע ונופל לאחוריו בפתע ויפול ג"כ רוכבו אחר בהכרח. והנחש לא ימלט בעת ההיא מהדריסה אם מנפילת הסוס או הרוכב המזויין כי במקום שיפולו שם הוא בלי ספק. וכן הייתה סוף גבורותיו של שמשון שעקר עקבי הבית ועמודיו והפיל רוכבו לארץ (שופטים ט"ז) ולא חשש למה שימות גם הוא עם פלשתים הנופלים עליו.

(ו) ולפי שהישועה שהמיתה בצדה אינה ישועה חזר הדבור נכח פני ה'. ואמר לישועתך קויתי ה'. וכמ"ש (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' כי הנושעים בו יתברך יזכו לראות באור פני מלך חיים.

גד גדוד יגודנו וכו'. לפי שכבר נמשך אחר המליצה בקצת השבטים לברך אותם מעין הוראת שמם. יהודה אתה יודוך וכו'. דן ידין עמו. הפליג בזה עד שכבר כלל בשמו כל מה שירצהו בעניינו עם היותו מלה זעירה בת שתי אותיות והוא כי עם שיקרה לגד שגדוד יגודנו בתחילה כאשר הוגלה לאשור קודם שאר השבטים (ישעיה ח'). לסוף הוא יגוד עקב לאויביו וזה בזמן הישועה ההיא המקווה.

מאשר שמנה לחמו. ירצה שיתחברו בארצו שני עניינים שעל המעט ימצאו כאחד והוא שובע הלחם לרוב. גם הפירות המעדנות אשר מדרכן להמצא בשולחן של המלכים. ואפשר כי בימי שלמה הוטל על אשר לתת מעדני מלך לארוחת שלחנו ובעניין הזה יתכן שהיה דשן ושמן בלחמה של תורה גם ימצאו עמו קצת החכמות שהותרו לקבל תועלתם בחצרי מלכים וטירותם.

(ד) והנה הכניס לגד ואשר בני זלפה שפחת לאה בין דן ונפתלי בני בלהה שפחת רחל להורות על מה שכתבנו במקום לידתן כי ראויה הייתה זלפה ליעבר מהם קודם שתתעבר בלהה מן ונפתלי אלא שעכבה רמאותו של לבן. ולזה הקדימם לנפתלי. אמנם זכרם אחרי כן לתת סימן לשני מיני הקדימות והמשכיל ידרוש ויבין.

נפתלי אילה שלוחה וכו'. כי מצד שתהיה ארצו ממהרת להביא פירותיה מזולתה (ב"ר פ' צ"ט) יוקדמו על ידה אמרי שפר והודאה לאל יתברך בורא כל. ואפשר שימצאו בשבטו

המליצים והמשוררים בעלי החרון הנותנים אמרי שפר מזולתו מהשבטים. ואמר אילה שלוחה כי המשולחת היא נושאת חן בעיני רואיה מהביתית כי לא זרו עיני רואים ממנה.

(ז) ואחר שזכר בני השפחות על הסדר הנזכר סדר יוסף ובנימין בני רחל כתולדותם ואמר **בן פורת יוסף וכו' וימררוהו וכו'.** (ז) אמר כי מצד היותו יפה פרי תואר כעץ הדר פורת עלי עין היה מה שהיה שמררו אותו וישטמוהו בעלי חצים והם העיניים המטילים בו קוי ניצוצי הבטתם וחשבו להכותו ולטורדו מן העולם והוא מה שנאמר (בראשית ל"ט) ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף וזאת המליצה עצמה מרגלה בפי המשוררים כלם. ותשב באיתן קשתו וכו'. כנגד מ"ש וישטמוהו בעלי חצים כלומר רובי קשת אמר ותשב באיתן מהם קשתו כי גבורת כחו חזקה מהם ונחתה קשת נחושה זרועותיו וכן כתב **רד"ק** ז"ל. ויפוזו נתחזקו מפזז ומכרכר (ש"ב ו') מתחזק ורוקד. והכח הנפלא הזה היה לו מידי אביר יעקב ועל דרך שאמרו ז"ל (יומא ל"ח ב) בא ליטהר מסייעין אותו. משם רועה אבן ישראל. כי מהזכות ההוא זכה הבן לזון את בית אביו שנאמר (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. וגם זכו הם להיות מזונים על ידו. ועתה ראה כי למיאוננו לאשת אדוניו הורידוהו אל בית הסורים. ושם פתר חלומות הסריסים ומשם יצא למלוך ולפרנס את כל הארצות ההם הוי משם רועה אבן ישראל.

מאל אביך תקבל שכר טוב ויעזרך ואת שדי יהיה כמוס זכותך ויברכך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת שהם ממש דומים לברכות שדים ורחם. וזה כי כמו ששדי האשה עם היותם בעליונותה מתברכים ומריקים החלב מכח ההזרעה הנעשית למטה בתחתית הרחם. כן יתהוו הגשמים ויתברכו מטרות שמים בעליונות האויר לסבת האידיים העולים מהלחות המימיי אשר יהיה ראשונה בתחתיות הארץ. ברכות אביך אשר גברו על ברכות הורי במה שנתן לי רשות להעלות בני האחד מבני אל תאות מעלת הבנים שהם במדרגת גבעות עולם אצל שאר חלקי האדמה. וכן תארם בלעם באומרו (במדבר כ"ג) כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו וכו'. אותן הברכות עצמן המיוחדות בזה העניין תהיין על ראש יוסף וכו'. והוא ממש מ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שפירשנו בשער הקודם. ולקדקד נזיר אחיו. הוא יוסף שההרדפה מורגלת בכמו אלו הספורים ואגבו נתן הסיבה למה שזכה לתוספת ברכה זו. והוא כי להיותו נזיר ומופרש מאחיו ע"י מעשה ההוא זכה מכלן אל הבכורה וכאלו נטלה מן הדין או בתורת פשרה או פיוס. אם מצד שסבל עלבונן. ואם מצדמה שהטיבן לוסף. אמנם לפי שעדיין לא נבדל שבט לוי. ולא יתכן להוסיף מספר שבטיו על י"ב שהוא המספר המסויים כמו שכתבנו בשער ל"א כלל ברכת אפרים ומנשה בברכת יוסף. וכן עשה משה רבינו ע"ה כי למה שהוכרח לזכור את לוי לכבוד הכהונה כמו שנראה משם הוצרך לכלול ברכה זו במ"ש (דברים ל"ג) בכור שורו הדר לו וכו' והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה.

בנימן זאב יטרף וכו'. שם פרשה פתוחה לבנימן למעלתו על אפרים ומנשה בני יוסף וגם על יתר אחיו הנזכרים ראשונה כמו ששם ליהודה בראש הדף (טוש"ע יו"ד סי' רע"ג) למעלתו על אחיו אשר נזכר אחריהם. וגם כי יהודה ובנימן נתייבשו שכנים והיו תמיד אחים גם יחד. ויאמר כי בהיות ירושלים עיר הקדש ובית הבחירה בחלקו של בנימן ובהמצא שם תמיד הכהנים הלויים יודעי תורת ה' ועובדי עבודתו יהיה סיבה עצומה להיות כל בניו בנערותם רודפים אחר החכמה והמידות וטורפים אותם כזאבים מכהני ה' המקודשים ולערב הוא זמן בואם באנשים לא יניחו ידם אבל הם יחלקו שלל ללמד לאחרים הנה שמספיקים בידם ללמוד וללמד והוא יסוד כל הברכות ושרש כל ההצלחות ועקרן.

כל אלה שבטי בני יש

ראל שנים עשר. לומר שאע"פ שהעלה האחד למספר שנים אין הכוונה שיעלו מספרם יותר מ"ב ושלא מנו אפרים ומנשה לשנים אלא בהמנות לוי ליגיון בפני עצמו. וזאת הכוונה אשר דבר להן אביהם כשברך אותם מוסף על מה שבירכם איש כברכתו הראויה לו.

ויצו אותם וכו'. במערה וכו'. שמה קברו וכו'. מקנה השדה וכו'. (ח) לפי שזה להם י"ז שנה שירדו למצרים ועזבו את ארצם ונחלתם פחד יעקב שמא יהיה שום ערעור בדבר הקבורה כי אפשר שהחזיקו בה בעליה הראשונים או שום אחר כמו שקרה אל אשה השונמית אשר עזבה את שדיה ואת ביתה בימי הרעב (מלכים ב' ח'). וגם כי לא ידע איך יזדמנו הדברים אחרי מותו אם ילכו שמה בניו עם יוסף אם לא והם אשר ידעו בדבר יותר ממנו כי נער בן י"ז שנה יצא משם והוצרך להראות כל זכותו וסימניו באופן יסתלק מהם כל עורר וטוען. ולזה אמר קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען והרי השדה והמערה ממוצרים במצריהם. ואם אולי יערערו הבעלים הראשונים בטענת שלי או של אבותי הייתה אמר אשר קנה אברהם מאת עפרון החתי. שמה קברו את אברהם וכו'. והרי טענה וחזקה עמה. אמנם אם שמא יערערו בני ישמעאל לומר כי באה להם בנחלה מאברהם אביהם אמר שמה קברו את יצחק וכו'. ולבטל טענת בני עשו בכיוצא בזה אמר ושמה קברתי את לאה ועם זה נפסק הדין כנגד כל היחידים אמנם אם אולי יערערו עם הארץ ויאמרו שאי אפשר שיהא בית הקברות לעם נכרי ביניהם אף על פי שירצה היחיד למכור שדהו אמר מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת. שכבר הודו בדבר וקיימו וקבלו עליהם. ואין ספק שלזה נתכוון אבינו הראשון הקונה אותו לדורותיו בשסבב שיהיה קניינו באזני בני חת לכל באי שער עירו כי **החכם** עיניו בראשו ומביט אחרית דבר מראשיתו. והנה אחר סלוק כל עורר וטוען יבוא שלום ינוח על משכבו ואין מחריד.

ויכל יעקב לצוות את בניו וכו'.

כמי שנפטר מחבירו ומצוה לו את כל אשר בלבו ובכלות את כל דבריו ילך לו ומזה יראה שפטירת הצדיקים היא ברשותן. והנה אצל אברהם אבינו פירשנו שהגויעה ענינה אפיסת הכח הטבעי והמסתנו. והמיתה ביטול הכחות שהוא כעניין נתיצת הבנין והריסתו ופרוד חלקיו. והאסיפה היא הכנס הנפש אל בית גניזתה. והנה באבות הראשונים נזכרה המיתה (בראשית כ"ה) אמנם ביעקב לא נזכרה וצריכין אנו לומר כי יעקב אבינו לא מת בצד מה מהצדדים שאפשר לומר כן. (ט) ויתכן כי מפני שחנטו יוסף חנטה גמורה במלוי ארבעים יום כמלאת ימי המלכים החנוטים אשר בעניין ההוא אינן צריכים להוציא מוחיהם בני מעיהם אבל הגוף נשאר תמיד קיים בכל קשריו ולא נתץ ונהרס וכאלו היו כלי החושים כולם כמלואם לזה לא הכתיב עליו שום מיתה הנאמרת על זה וראוי היה שידרוש מקרא זה מי שאמר יעקב אבינו לא מת אלא שכוונו אל דברים עתיקים ומעולים מזה המתבארים מהכתוב ההוא האומר (ירמיה ל') ואתה אל תירא עבדי יעקב וכו'. כמו שכתבנו בשער הקודם.

ויצו יוסף אל עבדיו וכו'. ספר הכתוב שהיו הרופאים עבדיו לשתי סבות. האחת, להודיע שהיה נוהג בטכסיסי מלכות לגמרי עד שהיו לו רופאים יודעים במלאכת החנטה אשר לא נעשתה רק למלכים. והשני, כי עם זה עשה אשר זמם בחנטת אביו רצוני שתהיה חנטה שלמה במלאת כל הימים הרבים ההם לסיבה שאמרנו. וזהו וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנוטים. ויבכו אותו מצרים שבעים יום. כי יראה שהחנטה הפשוטה שלשים יום אמנם השלמה והמלאה היא כשימלאו עליהם עוד ארבעים יום עד שיהיה זמן כל הכבוד והבכי שבעים יום.

ויעברו ימי בכיתו וכו'. מגיד מוסרו של יוסף שעד שעברו ימי הבכי לא התיר עצמו לדבר אפילו אל אנשי בית פרעה ואחר כך לא ראה לדבר אל המלך בימי אנינות אלא באזני אנשי ביתו הקרובים אליו.

ויעל יוסף וכו'. (י) רק טפם וצאנם ובקדם עזבו בארץ גושן וכו'. ירצה שכשנפטר הזקן רצו הבנים להסתלק משם עם כל אשר להם ולא הניחום רק שטפם וצאנם ובקדם יוצג שכבר נתנו עיניהם להחזיק בהם וממונם למס עובד והוא מה שאמרו ז"ל (בראשית רבה פרשה צ"ו) למה פרשה זו סתומה מכל שאר פרשיות אלא לומר לך שכשנפטר יעקב אבינו התחיל שעבוד מצרים על ישראל כלומר שבשעה ההיא הרגישו שלא היה בלבם לשלחם לנפשם כאשר ירצו. וזהו שאמר יוסף ואלוהים פקד יפקוד אתכם והעלה אתכם וכו'. הורה שכבר ידע שהיו צריכים כי יפקוד אל.

ויעל עמו וכו'. כי נשתתפו עמהם רכב אלוהים רבותים כמו שנאמר (בראשית מ"ו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה.

ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן וכו'. (יא) יאמר שכבר עשו הספד גדול ועצום שם בגרן האטד אשר בארץ הכנעני עד שרגזו וחלו אנשי הארץ מפניו כי לא לסימן טוב היה

להם ויאמרו אבל כבד זה למצרים לומר כי הם המספידים ועליהם יהפך וע"כ קרא אותה יושב הארץ אבל מצרים עד היום הזה עם היותה בארצם ונחלתם ולא הקפידו שתקרא על שמם.

וישאו אותו בניו ארצה כנען וכו'. ירצה כי משם והלאה נשאוהו בניו על שכמם כסדר אשר צוה להם אביהם.

ויקברו אותו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם וכו'. יראה שהזכיר כן לומר שהוצרך מה שהודיע להם מזכותו במקום ההוא. וכבר האריכו **חז"ל** (סוטה י"ג א) לזכור ערעורו של עשו. אבל בכתוב הנה לא נרמז רק מפאת אנשי הארץ. ואולי שסמכו דבריהם לדבריו של זקן כי לא היו לבטלה.

[שא נא לפשע אחיך]

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וכו'. יאמר כי אחר שמת אביהם ראו שהיו מעותדים לקבל תגמולם מאת יוסף אחיהם כי מעתה לא יסמכו על אור פני הזקן כי יהל עליהם. ובשאתם ובתתם בעניין ראו במחשבתם כי על דרך האמת לא הרעו עמו אדרבא היו סיבה אל הגיעו אל כל הגדולה אשר גדלו הש"י. (יב) ולזה אמר מי יתן והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו כלומר שלא ישיב עלינו רק טוב כמו שסבבנו לו. (יב) ולזה מה שאמרו או צו לאמר לו בשם אביו אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. אמנם בשם עצמם אמרו ועתה שא נא לפשע עבדי אלוהי אביך שאנחנו היינו כלנו משרתיו ועושי רצונו לסבב מה שיעץ עליך טובה כלומר שהיה ראוי שיחזיק להם טובה.

ויבך יוסף בדברם אליו. כי ראה כי מיראה באו על אלו העניינים וירך לבבו עליהם. גם המה נתפעלו לבכיתו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים מכל מקום. ויאמר להם יוסף אל תיראו כי התחת אלוהים אני. (יד) אמר להם ודאי אין אתם צריכים מחילתי והבטחתי ואין אתם ראויין לקבל שכר ממני כי התחת אלוהים אני שאחזיק לכם טובה במה שסייעתם לבצוע את מעשהו ואתם חשבתם עלי רעה ולא כיוונתם כי אם להזיקני, אלוהים חשבה לטובה, לא למעני לבד, כי אם למען הטוב הכללי, למען עשה כיום הזה עמכם ולהחיות עם רב מבלעדי. והנה אתם חייבים משני הצדדים. ומכל מקום ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם כאלו אתם ראויים לקבל שכר. ולפי שדבר אליהם כדברים האלה הוצרך לנחם אותם ולדבר על לבם דברים טובים לחזור ולישב את דעתם עמו.

וירא יוסף לאפרים בני שלשים וכו'. (טו) כבר אמרנו בשער הקודם כי זה נזכר בכאן להראות שמאמר הנביא באומרו ומולדתך אשר הולדת אחריהם לא שבו ריקם כמו שחשבו **המפרשים** ז"ל.

הנה אנכי מת ואלוהים פקוד יפקוד אתכם. ירצה אף על פי שאני מת אל תעצבו להתיאש מטוב התוחלת כי אל חי בקרבכם לא להעמיד ולקיים אתכם בכאן בלבד כי אף להעלות אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאבותיכם ואחר כן השביע אותם כי

בפקוד אלוהים אותם יעלו עצמותיו אתם וימת יוסף ויחנטו וכו'. לא היה חניטתו כחניטת אביו ועל כן יאמר בו שמת לפי מה שכתבנו בראשונה כי לפי שלא היה בלבם להעלותו מיד רק לשומו בארון שם לזה הספיקה לו אותה חנטה. וגם שלא היה ספק בידם לעשות כמו שהיה ביד יוסף.

ויישם בארון במצרים וכו'. כבר אמרנו שעל זה אמר אנכי אעשה כדברייך. ועד כאן הוא ספור הנמשך מאלו האחים עד שבאו הם ובניהם. ונאחזו במקום מוכן ומזומן למלאת שם את דבר ה' אשר דבר לאברהם אבינו בין הבתרים (בראשית ט"ו) אך על הדרך אשר כתבנו תכן הדברים האלה בשער כ"ח.

[סיום]

ובזה נשלם זה הספר הנפלא המתחיל בספור פלאי מעשה בראשית ונמשך בספוריו אל מה שהוא יסוד והתחלה ובמדרגת יצירה כלל מה שיבא אחריו מהעניינים הפרטיים המסופרים מאומתנו ואשר יכלול גם כן מספור הדרושים היקרים אשר הם כמו הקדמות והכנות לכל הדרושים הבאים אשר אליהם תיוחד כוונת תכלית התורה האלוהית וברוך אלוהי ישראל אשר עזרנו עד הנה ועוד לא יסיר תפילתי וחסדו מאתי לגמור ולהשלים את אשר הוחל לעשות. כי אין דבר זולתי העין רואה והלב חומד ועל הכל אורו ואמתו המה ינחוני בדרך אמת.

נשלם ספר בראשית, בשם האל אשר במאמרו שמים וארץ השית.